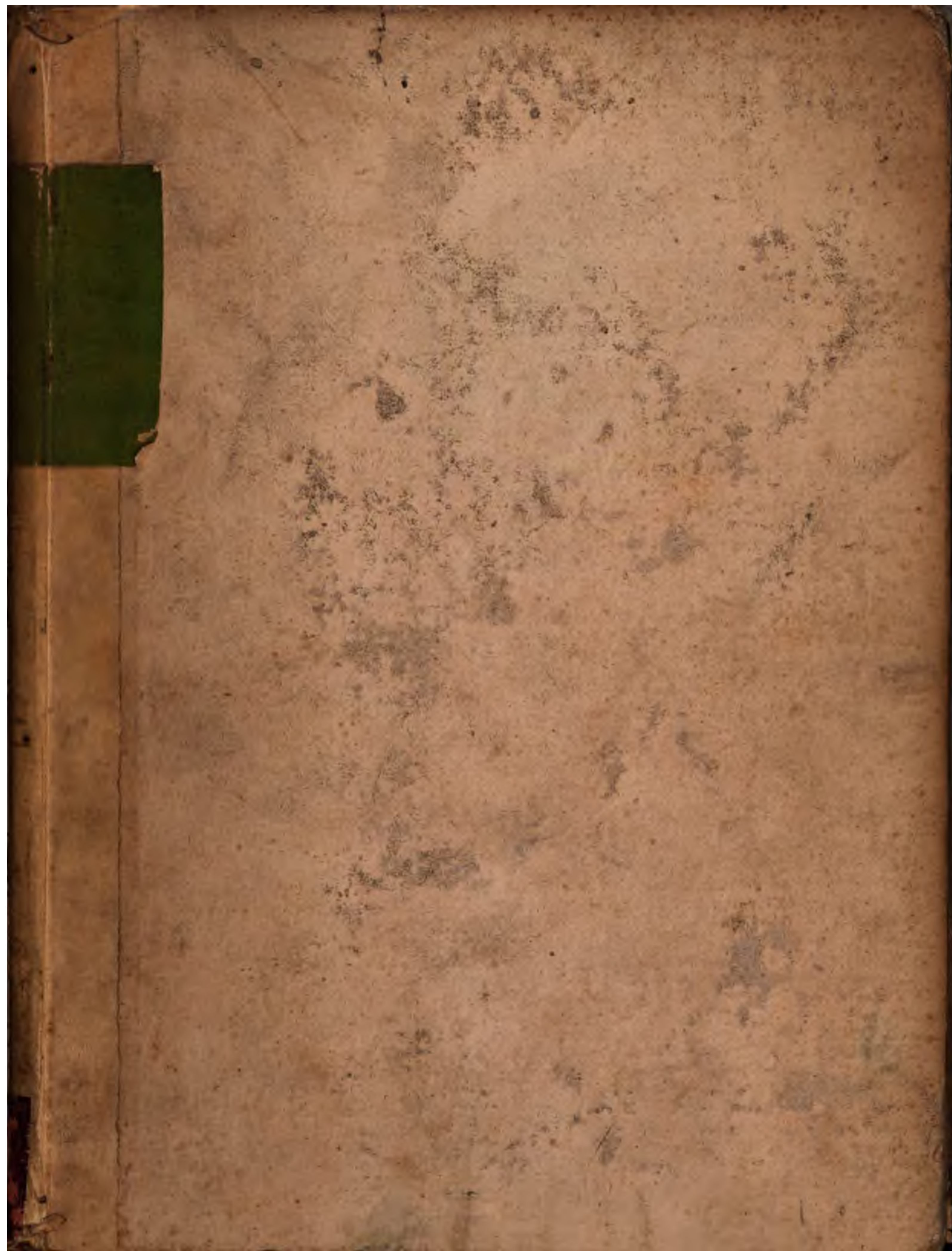

LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magistratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliisque faciem & mores Italici Populi referentibus post declinationem Rom. Imp. ad Annum usque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

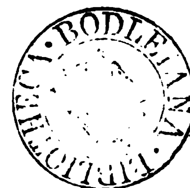
LUDOVICO ANTONIO MURATORIO

SERENISSIMI DUCIS MUTINAE BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS PRIMUS.

ARRETII MDCCLXXIII.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impress. Episcop. sub signo PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

Ad calcem Operis totius ſeriem Diplomatum & Chartarum Ordine Chronologico digeſtam, necnon Indicem Generalem Rerum, & Nominum in Voluminibus quibuſque exiſtentium reperient Lectores Eruditi.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI

FRIDERICO AUGUSTO III.

REGI POLONIARUM, MAGNO DUCI LITHUANIAE, RUSSIAE, PRUSSIAE, MASSOVIAE, SAMOGITIAE, KIOVIAE, VOLHINIAE, PODOLIAE, LIVONIAE &c. DUCI SAXONIAE, JULIAE, CLIVIAE, MONTIUM ANGRIAE, ET WESTPHALIAE, S. R. IMP. ARCHIMARESCHALLO, ET ELECTORI, LANDGRAVIO THURINGIAE, MARCHIONI MISNIAE, AC SUPERIORIS PARITER ET INFERIORIS LUSATIAE, BURGGRAVIO MAGDEBURGI, COMITI PRINCIPALI HENNEBERGICO, COMITI MARCAE &c.

A est maximorum Principum excellentiſſima conditio, ut non tantum inter Populos, quibus dominantur, ſed etiam celebritate famae ubique gentium cultores ſibi & admiratores pariant, atque concilient. Idque potiſſimum contingit, quoties ii Potentiam Virtutibus ornant, & egregiis factis ad remotiores etiam fines extendunt ſui nominis gloriam. Hujus autem felicitatis quanta ſit tibi portio, Potentiſſime Rex,

Italia praesertim universa locupletissima testis est, quae quamvis a te tam dissita, summo tamen cum honore de te loquitur, teque amantissime suspicit, atque miratur. Scilicet illa quidem cum voluptate semper meminit, quo tempore ad nos profectus, tum Religionis verae pio animi ardore documenta hausisti, tum solidae Pietatis fundamenta jecisti, exemplo sane memorando, quod ii etiam, qui sequi & imitari non audent, mirari tamen & laudare non desinunt. Mihi quoque adhuc obversatur oris tui majestas, singulari cum comitate conjuncta, quam Mutinae Anno MDCCXII. IX. Kalendas Decembris oculis meis excepi. At postquam Regium Poloniae Thronum conscendisti, tuarum laudum longius latiusque fama propagata est. Novimus & nos, quot quantasque Virtutes in amplissimum istud Regnum intuleris. Novimus (hoc enim in omnium oculos incurrit) quam alte radices in te egerit Pietas, & Sanctissimae Religionis amor: quae prima, & supra reliquas necessaria in Principe laus est. Accedit Humanitas & Clementia singularis, quae tamen amicum jandiu foedus iniit cum curâ studioque Justitiae. Atque hac viâ praesertim, animos universorum Procerum, Populorumque tum Poloniae, tum Lithuaniae, tibi ita devinxisti, ut jam quisque immemor praeteritae discordiae, amore erga te & obsequio certet cum Populis, quibus jure hereditario dominaris. Ad haec pulchrum est intueri tantam in altitudine fortunae Modestiam, & praecipue Magnificentiam illam incomparabilem, quam ab inclytae memoriae AUGUSTO Rege, parente tuo, veluti per hereditatem accepisti. Hanc ubique spirat Regalis Aula tua; omnia ibi splendida; omnia admirabili ordine di-

spofita

ſpoſita atque peracta; omnia denique non tam Animi tui magnitudinem, quam Mentis bene compoſitae elegantiam luculentiſſime teſtantia. Sed prae ceteris habet Polonia, quod in te miretur, raram videlicet Sapientiam, qua te ipſum, Populoſque tibi a Deo creditos, regis. Cujus quidem virtutis quanquam quotidiana praebeas exempla, mirum tamen in modum illuſtre ſpecimen dediſti in poſtremis Comitiis Pacificationis Regni tui. Ibi ardua ſupra modum negotia agitabantur: ibi luxatis Reipublicae membris opportunum quaerebatur remedium, ſed iis difficultatibus identidem ſeſe objicientibus, quae ſpem omnem redintegrandae ſalutis atque concordiae eripere viderentur. Actum erat de tam excellenti bono, niſi ſublimis tua mens interceſſiſſet. Nullus enim tam grandis obex exoptatae ab omnibus quieti eo tempore occurrit, quem non illico removerit consiliorum foecundiſſima Prudentia Majeſtatis tuae: ita ut Sapientiam tuam mirati ſint, & adhuc mirentur vel ipſi Senatorum ſapientiſſimi, eique uni acceptam referentes partam tot bonorum affluentiam, te laudibus efferant nunquam interituris.

Ejuſmodi ergo invidendae dotes, praeclaraque Animi, ſimulque Throni tui ornamenta, ea ſunt, per quae non illos tantummodo, qui ſub te Principe degunt, felices, tuique amatores efficis, ſed exterorum quoque venerationem ſtudiumque erga Majeſtatem tuam allicis. Itaque diu eſt, quod ego captum me ſenſi ſplendore & famâ tuarum Virtutum, diuque etiam circumſpexi, quo monumento teſtari apud praeſentes & poſteros poſſem, quanta ſit mei erga te ſublimiſſimum Regem obſequii perennitas & promtitudo. Accedebat etiam ſacra illa in-

ter Majestatem tuam, ac Serenissimum FRANCISCUM III. Mutinae Ducem, clementissimum herum meum, quem proximo praeterito anno ad te profectum tanto amore & gratiâ excepisti, affinitas atque conjunctio: quum nobilissimus Brunsvicensium Ducum Sanguis ex gemina Sorore, tam in Regiam Conjugem tuam MARIAM JOSEPHAM Archiducissam Austriacam, quam in eumdem Mutinae Ducem fluxerit, & in Augustissima AMALIA Romanorum Imperatrice, vivo Mulierum fortium & piarum exemplari, tu amantissimam Socrum, Mutinensis vero Dux benignissimam Materteram, uterque demum alteram veluti Matrem colatis.

Itaque cui aequius, cui fidentius quam Majestati tuae offeram ego *Italicarum Antiquitatum medii aevi Corpus*, quod multis vigiliis & laboribus a me compactum, publici nunc tandem juris facere constitui? Immo, si quid ominari licet, neque injucundum, neque inutile Principi, adeo in ipsa Germania potenti & illustri, argumentum istud videatur. Quippe in hoc Opere collecta Eruditio illa fuit tum sacra, tum profana, quae cum Germanica gente communis est, & Literatorum ingenia ac studia apud ipsos Germanos S. R. Imperii cultores praecipue exercere solet. Et sane quamquam Italicorum quidem Populorum mores, regimen, ceteraque barbaricorum Seculorum acta pertractanda susceperim; nihilominus ita cum Germanicis Italica miscentur, ut non minus unam, quam alteram gentem illustrandam mihi proposuisse videar. Heic enim versati, heic dominati tot Romanorum Imperatores Germanici, heic Populis, aut exercitibus praepositi tot Principes & Proceres ex Germania ipsa profecti. Dicam etiam,

tiam, tuos ipsos vetustissimos Majores Misniae Marchiones, sublimiorum munerum ac Dignitatum splendore conspicuos, iis ipsis antiquis temporibus in Italia invenies. Nam quod est ad Langobardorum Regnum, Francorumque apud nos Imperium: quis nescit, eos ipsos Principes, easque Nationes ex Germania suam duxisse originem? Quare in eam spem adductus sum, nihil obstituram sublimitatem Dignitatis tuae, Inclyte Rex, quin humillimum hoc obsequii mei tributum benigne excipias: quod utinam provolutus ad Thronum Majestatis tuae coram exhibere potuissem. Faxit interea Deus, ut quae Pax amplissimo isti Regno, Te potissimum curante, parta est, diutissime perseveret; & si quando ad arma insurgendum sit, ea solum convertantur in Crucis inimicum, atque Orientis Tyrannum.

SACRATISSIMAE MAJESTATIS TUAE

Dabam Mutinae III. Nonas Septembr.
Anno MDCCXXXVIII.

Humillimus, addictiss. & obsequentiss. famulus
Ludovicus Antonius Muratorius.

IN ANTIQUITATES ITALICAS MEDII AEVI

PRAEFATIO

LUDOVICI ANTONII MURATORII.

Criptores Italicarum Rerum jam dedi. Tam laborioso opere perfunctus, nunc alterum offero, videlicet Antiquitates Italicas medii aevi. *Non defuere, qui me precibus ac rationibus non contemnendis solicitabant, ut eu quo tot praesidia comparaveram Historiae Italicae barbaricorum temporum, me tandem ad contexendam a Romani Imperii declinatione universalem Historiam Italiae converterem, quasi ego hisce studiis tandiu innutritus, unus possem, & accuratiùs quàm multi alii, & facilius quàm ceteri, ejusmodi adornare spartam, ac perenni beneficio cum praesentes, tum posteros mihi devincire. Verùm me, jam senescentem, terruit tanti moles aedificii; quod tamen ut quisquam alius suscipiat, vehementer optare non desino: neque enim apud nos desiderantur, qui aeque atque ego, immo felicius etiam quam ego, ad id operis animum suum intendere possint, dum Libris abundent atque Eruditionis copiam cum veterum monumentis conjungant. Ego interea minime oblitus, quo tempore* Antiquitates Estenses *publici juris feci, hoc est Anno* 1717. *me* Italicas *etiam* Antiquitates *fuisse pollicitum, en demum fidem meam liberare constitui. Quo utique Opere, etsi ab Historia Italica medii aevi conscribenda alienum me sensi, spes tamen animo meo obversatur, fore, ut plurimum lucis & opis adferri possit cuicumque, Historiam ipsam aggredi volenti, aut etiam*

coacervatae Historiae legenti. Sed ut mature intelligat Lector, quid ego lucubrationibus hisce meis praestiterim, quidque sibi sperandum sit, ubi accedere ad eas velit, pauca quaedam praefari juvat.

Postquam Literae amoeniores veluti redivivae proxime praeteritis Saeculis dignitatem pristinam recipere, habitumque barbaricum deponere coeperunt (quod certe, curâ potissimum atque industriâ Italicae gentis est factum, ex cujus exemplis reliquae postea cultiores in Europa nationes profecerunt), majorum nostrorum ingenia primo summa vi, summoque studio contenderunt, ut Latinam Linguam expolirent, barbarorum commercio nimium deformatam, simulque Graecam inveherent, diutissime antea ignoratam atque neglectam. Ad Oratoriam deinde, ad Poësim, ad Philosophiam, ad Historiam, ad Eruditionem, ad reliquas Scientias atque Artes revocandas, amplificandas, & perficiendas, sese contulere, eo successu, ut inter tot caussas, ob quas felicitati temporum nostrorum gratulandum est, postrema non sit bonarum Literarum splendor restitutus atque cultura. Et ad Eruditionem *quidem quod attinet, tum* Sacra, *tum* Profana *pertractata diligentissime fuit. Sed qui* Profanae *operam dederunt, ferme in iis duntaxat constitere temporibus, quibus Roma tot Populis in Europâ, Asiâ, & Africâ, dominata est, & Graecia non minus literarum quàm armorum gloriâ effulsit. In utriusque gentis illustrandis rebus, in eruderandis monumentis, in exponendis moribus, ritibus, religione, regimine, legibus, aliisque ad veteres Romanos & Graecos spectantibus, Eruditorum studia versabantur. Ibi eorum conatus, ibi deliciae. Eo processit in ejusmodi studio Literariae Reipublicae ardor, ut jam habeamus Vigintiquinque Tomos grandis molis, Antiquitatum Graecarum & Romanarum Thesaurum, sive syllogem, a Gronovio & Graevio instructam complexos, hoc est in unum coactos Auctores varios, qui de iis egerunt. Ex aliis deinde ejusdem argumenti Scriptoribus collectis tres alios Tomos efformavit Sallengre: quorum omnium iterata editio nuper Venetiis suscepta fuit. Neque tamen in hisce conclusum arbitrere aerarium universae Eruditionis Graecae atque Romanae. Abundant & alii Libri de Romanis praesertim Antiquitatibus agentes. Et quid si cum illis jungas tot volumina, in quibus veteres Inscriptiones, Fasti, Nummi, Gemmae, Amphitheatra, Geographia, Chronologia, aliaeque partes aut fragmenta Eruditionis Romanae pertractantur? Terreat te, paene dixi, tanta rerum copia atque apparatus,*

Proinde hic olim beatus foecundusque ager erat, quem unum ingenia praesertim Italica excolebant; & ex quo plurimam sane laudis gloriaeque messem retulere. Interea sordebat quidquid ad tempora spe- ctabat,

ctabat, post invectos in Italiam Barbaros subsequuta. Si quid occurrebat aut Librorum ab Auctoribus aetatis illius scriptorum, aut Latinae Poeseos, aut Legum, aut Inscriptionum, aut Chartarum medii aevi, bene cum iis agebatur, si sine contemtu dimittebantur, aut abjiciebantur. Neque enim deerant, qui eadem non secus atque excrementa foetida aversati exhorrebant, Grammatici praesertim, qui contra Ennii, Catonis, Plauti, aliorumque vetustiorum Latinorum vel minimas quisquilias, tanquam gemmas, deosculabantur, atque ad caelum attollebant. Effusum profectò Grammaticorum amorem erga quaecumque remotioris antiquitatis monumenta probo & ego; eorumque animum a barbaricorum Saeculorum Libris aversum subit etiam excusare: quippe in hisce aurum Latinum frustra quaeras, Germanicae verò aeruginis & scoriae multum reperias. Verùm quod est ad ceteros Literarum bonarum cultores, olim adeo ab Eruditione Medii Aevi alienos, non dissimiles appellare illos liceat ab iis, qui sub Italiae caelo nati, felicissimum hunc terrarum orbis tractum ita amant, ita suspiciunt, ut quidquid ultra Alpes & maria situm est, nil curent, fortassis etiam flocci faciant. At sua & aliis regionibus sunt merita, sua quoque sunt commoda, atque artis ac naturae privilegia non pauca. Venustatem praeterea invidendam & magnificentiam in compluribus reperias. Quanquam quid ajo? quasi Italia, parens nostra, eadem semper non fuerit ac sit, tam sub Romanis rerum dominis, quam sub Langobardis, Francis, atque Germanis. Ut ut Romam non sine moerore recogites, quae postquam tot gentibus dominari desiit, servire & ipsa aliquando didicit; ut ut florentissimam olim Italiam tibi cum indignatione objicias, postea ob transmigrationem Barbarorum in squallorem prolapsam: non propterea nostra haec regio in Lybiae deserta conversa est, non nativis exuta praerogativis fuit. Abundabant & tunc Populi, eisque sui Praesides erant, ac suae Leges. Felicia ingenia reperire arduum non erat. Agri excolebantur; commercia, pax, & opes non deerant. Et quamvis non ea certe felicitatis facies, morumque elegantia & Literarum ornatus in Italorum patria spectaretur sub Barbaris, quae olim sub Romanis: nihilo tamen secius Regni hujus majestas, fortitudo, & opulentia, ne tunc quidem ulli finitimorum Regnorum concessit. Et quaenam, rogo, tanta morositas delicatulos hominum animos invasit, ut Italiam matrem, tantummodo dum felix & domina fuit, intime noscere velint; ipsam verò e solio quidem dejectam, sed adhuc veteris suae nobilitatis tenacem, despiciunt, aut illius aspectum refugiant? Neque Gallia, neque Hispania, neque Britannia melioribus fatis olim sunt usae, a Barbaris & ipsae conculcatae, atque in ser-

 vitutem

vitutem conjectae. Nemo tamen hac de causâ Patriam suam per ea tempora aversatur, ac si cum aerumnis & calamitatibus luctantem intueri illam minime sustineat. Ceterum ne ipsis quidem Romanis dominantibus bella interna & externa, Urbium eversiones, Imperatores, monstra potiùs quàm Principes, & vitiorum colluvies defuere. Cur ergo tantùm obsequii ac solicitudinis erga tempora illa, nihil erga subsequentia?

Verùm Sigonius *Mutinensis, qui de Romanis Antiquitatibus tam bene meritus fuit, si non primus, certe ceteris, qui ante se de rebus Italiae medii aevi scripserant, praeferendus, ejusmodi quoque studium, ingenio suo dignum ratus, sibi hanc provinciam proposuit; & elucubratis Libris* de Occidentali Imperio, & de Regno Italiae, *egregie in istam Eruditionis partem invasit, viamque stravit posteris, ut latius exinde progrederentur. Itaque sensim magni viri ad illustranda Barbarica Saecula omnem operam suam conferre coeperunt, sed enixius & crebrius exteri, quàm Itali. Ut Salmasium omittam, cujus labores non excessere declinantis Imperii Romani limites,* Jacobus Sirmondus, Philippus Labbeus, Jacobus Gretserius, Johannes Bollandus, *ejusque successores atque eximii alii doctissimique viri e Societate Jesu, extumulatis barbaricis monumentis compluribus, Rempublicam Literariam ad melius dignoscendas opes contemtae illius aetatis addunere. Neque heic, nisi obiter, de Sacra Eruditione mihi sermo est; in hanc enim certatim incubuere Christianae quaeque nationes, atque Italica in primis. De Profana potissimum loquor, cui multum lucis attulere* Henricus Canisius, Gerardus Johannes Vossius, Bignonius, Barthius, Conringius, Du-Chesnius, Goldastus, Meibomius, Hadrianus Valesius, Lindembrogius, Baluzius, Dacherius, Mabilonius, Ruinartus, Martene, Montfauconius, *aliique clarissimi ac eruditissimi Monachi Benedictini e Congregatione Sancti Mauri*, Lambecius, Pagius *senior*, Leibnitius, Menkenius, Eccardus, *aliique tum Galliae tum Germaniae Scriptores celeberrimi; quibus jungendi quoque sunt Hispani & Britanni, in patriis rebus illustrandis & ipsi multa cum laude versati. Ex Italis verò sese mihi offerunt* Guido Pancirolus Regiensis, Cardinalis Baronius, Nicolaus Alemannius, Odoricus Raynaldus, Borghinius, Admiratus Senior, Ughellius, Pignorius, Octavius Ferrarius, Ciampinius, Torrigius, Franciscus Blanchinus, Arringhius, Bacchinius, Bosius, Berettus & *viventes* Scipio Maffeius Marchio, Guido Grandius *Abbas Camaldulensis*, Joseph Blanchinius, Joseph Antonius Saxius & *alii ex eruditione clari viri, qui pro viribus partem aliquam hujus agri excoluere. Pete nunc a justis rerum judicibus,*

bus, num ejusmodi Scriptorum conatum gloria fuerit subsequuta. Utique non minor, quàm quae olim Romanorum Antiquitatum cultoribus deferebatur. Sive enim nos ab antiquissimis Italis, aut a Romanis, sive a Gothis, Langobardis, Francis, & Germanis descendamus, semper gentis nostrae Historiam persequimur, quoties res gestas & mores investigamus barbarici aevi; & par voluptas est genealogiam continuatam Majorum nostrorum perspectam habere. Hisce duplicem caussam adde, quae nostri temporis Eruditos, calcarium ad instar, solicitare possit, ut ad expiscanda & illustranda inferioris quoque aevi monumenta alacrius insurgant. Altera est, Romanae rei Eruditionem, ex quo tot de eâ prodiere volumina, vix novi argumenti quidquam nobis reliquisse, nisi nova antiquitatis fragmenta effodiantur. Et profecto si qui sunt, qui de papyro in chartam Romanorum gesta ac ritus transferunt, non iis multum laudis expectandum est. Contra Barbarica Saecula gravissimis adhuc laborant tenebris, atque ager iste paucos cultores hucusque nactus, spem uberis messis excolenti fecit. Romanae Eruditionis ager paene universus jam occupatus est; at in isto non levis pars adhuc primo occupanti patet. Si gloria ex novitate praesertim exsurgit, hercle ad eam certior hac viâ est gressus. Accedit & altera caussa. Nam tot ritus non solùm sacri, sed & domestici & politici nobis in usu sunt, quorum origo non Romanis temporibus tribuenda est, sed Barbaricis. Ergo non Eruditionis duntaxat amplificandae gratiâ, sed spe etiam referendae voluptatis, & famae conquirendae, juvabit adhibere, quam possumus, lucem obscuris iis Saeculis, & quid Majores nostri egerint, accurate expiscari, ut praesentium fontes & caussas, uno tempore, & cum delectatione teneamus.

Atque haec ea fuerunt, quae mihi suasere praesentis Operis consilium, & ad illud complendum animos etiam addidere. Cujus quidem laboris qui sit scopus, paucis aperiam. Scilicet mihi proposui, quibus possem viribus, faciem Italici Populi delineare, qualis fuit a Saeculo Christianae Aerae Quinto usque ad Annum Millesimum, & paene quingentesimum. Quod ut conficerem, varios Italiae ac Italicae gentis prospectus ante oculos mihi statui, non secus atque faciunt, qui aut magnam quampiam Urbem, aut splendidissimum Palatium Regis alicujus describendum suscipiunt. Nam primò ectypon universi aedificii exhibent, tum sigillatim ejus partes percurrunt, videlicet aulam, cubicula, atria, scalas, plateam, xystos, pinacothecam, aedem sacram, picturas, statuas, stabulum, viridarium, peribolium, aliaque immanis molis membra atque ornamenta, ex quorum singulorum conspectu resultat magnificae illius, ut ita dicam, Urbeculae effigies. Idem praesti-

ti &

ti & ego. Ducturus nempe Lectorem ad dignoscendum, qualis post Barbaros in Italiam illapsos facies hujus Regni per complura Saecula fuerit, potiora argumenta selegi ac pertractavi, ad Italiam medii aevi spectantia, quae simul juncta specimen exhibere poterunt conditionis & status temporum eorundem. Specimen, inquam: sunt enim ex iis argumentis non pauca, quae justi voluminis materiem erudito homini sufficere possent. Plura etiam alia supersunt, quae insalutata prorsus dimisi, aut obiter tantùm innui; in quibus illustrandis si quisquam exercere vires suas velit, bene de Republica Literaria, ac de suo nomine mereri possit. Itaque primo de Regibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, aliisque Regni Italici Magistratibus commentatus sum: deinde varios regiminis politici ritus, ac privatorum Civium mores investigavi. Libertatem ac Servitutem hominum, Judicia, Militiam, Leges, Nummos, Artes, Literarum Studia, Linguae Italicae originem, Mercaturam & horum similia sum persequutus. Et quoniam post Annum a Christo nato Millesimum alia coepit esse Italiae facies, quum permultae Civitates Libertatem & quamdam Autocratiae formam arripuerint, cui regimini alterum subinde successit, Principum videlicet, seu Regulorum: hanc etiam Italicae eruditionis partem nonnullarum Dissertationum auctario expedivi. Demum, quum inter studia & mores cujuscumque Populi Religio primas teneat, Christiana profecto, quae non minus quàm antea, & nunc, barbaricis temporibus in Italia viguit, amplissimum mihi exspatiandi campum praebuisset. Verùm praeterquam quod ultra consilii mei fines facile ejusmodi materies excurrisset, eaque una in plures Tomos excrescere potuisset, jam illam occuparunt fere universam doctissimi viri, quorum Libros describere, uti nemo non intelligit, nihil mihi laudis, nihil Lectoribus delectationis adtulisset. Quare aliquot duntaxat rei sacrae argumenta delibasse potius, quàm exhausisse contentus, quibus aliquid lucis addere posse mihi visus sum, reliqua intacta dimisi. In his paucis habes, quae ego praestiterim, ut perspectior, quàm antea, fieret apud nos status Italiae medii aevi.

Nunc autem, neque sine dolore, prodendum est mihi palmare discrimen, quod inter Antiquitatum Romanarum cultores, & studiosos Antiquitatum Medii Aevi occurrit. Ad colligendos atque illustrandos Romanorum ritus, mores, instituta, & gesta, praesto sunt innumera praesidia, videlicet quamplurimi, ne dicam innumeri, Latinorum, ac omnis generis Libri. Graeci etiam Scriptores non pauci in idem confluere possunt. In Poëtis potissimùm, Comicis, Satyricis, Heroicis, copiosissimum habes aerarium morum ac rituum temporis illius. Acce-
dunt

dunt & Marmora sine numero, Anaglypha, Nummi, aliaque veterum Monumenta, ex quibus omnibus admiranda exsurgit Eruditionis Romanae supellex. Contra qui Barbarica Saecula Italiae pingenda sibi proponit, regionem ingreditur tenebris & caligine non modicâ circumfusam. Historias de rebus Italicis ab Italis usque ad Annum Christi Millesimum & ultra conscriptas quaeris? Paucissimae occurrunt, eaeque non fusiore stilo elucubratae, quales Romana eruditio offert, sed breves Commentarioli, & exsanguia veluti rerum compendia. Poëtas quidem aliquot sacros, hoc est ad sacrorum notitiam utiles, ea tempora tulere; sed vix ullum invenias, qui profanos & politices mores describat. Immo totus ferme Librorum apparatus, quos ea aetas peperit, exiguus sane, ubi comparetur cum Libris, per quinque priora Saecula Aerae Christianae scriptis, in rebus Sacris versatur: ex quibus rarò exprimas civilia negotia, & aliquid ad Artes ac mores Civiles eorum temporum spectans. Rarae etiam per ea Saecula Inscriptiones, rari & Nummi, iique longe dissimiles a Nummis Romanorum atque Graecorum, in quibus tanta Eruditionis copia comprehenditur. Quamobrem in syrtes incurrat ratis identidem necesse est, quum navigationem instituis per tempora illa, quando tam pauca Literarum subsidia nobis reliquit communis tunc hominum ignorantia, aut doctrinae mediocritas. Quid heic ergo Eruditionis avidi? Duplicem ii tandem iniere viam atque rationem, qua penuriae tantae, quantum fieri posset, consuleretur. Scilicet excussis Bibliothecarum pluteis, quaecumque invenere abdita Saeculorum rudium Opuscula non contemnenda, Tractatus, Epistolas, Schediasmata, Fragmenta, e quibus aliquid lucis in Historiam aut Eruditionem indocti illius aevi emanare posse crederetur, ea publici juris fecere: quo beneficio praesentes & posteros sibi devinxere, quum in omnium commodum illorum editio nunc vergat. Ad haec antiqua Cathedralium, Monasteriorum, aliorumque locorum Archiva scrutati sunt, & Diplomata exinde excerpta, Bullas, & Chartas, nunquam antea editas, luce donarunt. Ibi sane multiplex Barbaricae Eruditionis copia; atque hisce monumentis mirum est, quantum subsidii Saeculorum rudium egestati adferri possit, dum tamen seligantur quae novitatis aut eruditionis aliquid exhibeant, neque omnes Archivorum tabulae sine ullo discrimine exerantur. Quae enim nihil nisi vulgare ac tritum praeseferunt, & quisquilias duntaxat privatae gentis continent, qualibet novitate destitutae; tanquam futurae oneri, non eruditioni Literatorum, suis relinquendae sunt tenebris. Quod & dictum velim de ceteris Medii Aevi foetibus, ex quibus permultos reperias ita ineptiis, aut fabulis, aut

rebus

rebus e trivio petitis redundantes, ut male de typis, ac de republicà mereatur, qui eos educere in lucem velit.

Itaque perspiciens & ego, ea esse vetera Tabularia, ex quibus plus praesidii sperandum sit instituenti iter per Eruditionis hujus non semper amoenae campos: quotquot potui Italicarum Urbium Archiva excussi, illuc uno hocce consilio profectus, & quaecumque se mihi obtulere, quorum ope aliqua pars hujusmodi Eruditionis meliori in lumine collocari possit, descripsi, iisque ad istud aedificium construendum sum usus. Multa etiam impetravi ab amicis. Praeterea quidquid in MStis Codicibus deprehendi, huic ipsi amplissimo argumento affine aut utile, huc derivavi; spe ductus non levi, fore, ut Lectorum gratiam inirem, quod tot nondum edita Antiquitatis frusta, in eorum quoque usum, e vetustis & lectu difficillimis membranis eduxerim, certaque in posterum effecerim vitae diuturnioris. Denique Opuscula nonnulla hactenus luce carentia adjeci, uti & insignem copiam Nummorum medii aevi. Quae omnia, nisi me meus amor fallit, si non omnino exprimere, saltem adumbrare non leviter possunt Italiae conditionem ac statum, dum mores viguerunt, quos Barbaricos eâ de causâ appellare consuevimus, quod collati cum elegantia & doctrina trium Saeculorum proxime praeteritorum, barbariem praeferre nobis videantur.

Atque heic multae mihi agendae, habendaeque sunt gratiae Nobilibus Viris Sociis Palatinis Mediolanensibus, *qui studium erga me suum novis cumularunt beneficiis. Vix enim absolutum hoc a me Opus audivere, quum obstetrices mihi manus obtulerunt ad magnificam illius emendatamque editionem, nihil veriti tot Nummos, Sigilla, aliaque Antiquitatis fragmenta aere incidenda, ac tot Chartas, quarum barbaries longe uberiorem curam exposcit, quam elegantis Linguae Latinae monumenta: quum solicite conservandi in iis sint Barbarismi quilibet ac Soloecismi, nihilque sit immutandum de rubigine rudium illorum Saeculorum. Non postrema haec est caussa gratulandi temporibus nostris, quibus Nobiles etiam viri suum Libris edendis patrocinium impertiunt, ita ut optandum tantummodo supersit, ut segnis nunc & quasi dormitans Italia suas vires tandem exerat, majoremque bonorum Librorum copiam procudens, ejusmodi subsidiis oblatis in publicam privatamque laudem utatur.*

DE

DE EXTERIS
GENTIBUS
QUAE POST DECLINATIONEM
ROMANI IMPERII
ITALIAM AFFLIXERUNT, AUT SIBI SUBJECERUNT.
DISSERTATIO PRIMA.

DE EXTERIS GENTIBUS,

QUAE POST DECLINATIONEM

ROMANI IMPERII

ITALIAM AFFLIXERUNT, AUT SIBI SUBJECERUNT.

DISSERTATIO PRIMA.

Ominata jam fuerat Italia, seu ejus caput Roma, aliquot Saeculorum spatio, non dicam universo terrarum Orbi, uti olim aut indocti somniarunt, aut assentatores venditarunt, sed quidem compluribus, iisque vastissimis Provinciis, quae nostris temporibus Reges & Monarchas constituunt non paucos, potentia ac ditione splendidissimos. Et profecto Romanorum Republica vigente, ac deinde Imperatoribus clavum tenentibus, longe lateque gloriam suam dominationemque Roma dilatavit, ut potior Europae,

A pars, simulque amplissimae in Asia & Africa regiones Romanis Magistratibus subessent. Verùm ad instar humanorum corporum coepit Italicae seu Romanae gentis Imperium sentire senectutis incommoda, suisque periculis ediscere, neque ingentem magnitudinem, neque summam felicitatem stare diu posse. Nimirum Se-

B ptemtrionales Populi tot insultibus, tot viribus, variisque temporibus in Italicos agros se se exonerarunt, ut Provinciam fortissimam jam rerum dominam sensim debilitarint, atque ex Regina servam miserrimam tamdem effecerint. Quamquam tantae calamitatis caussam referre potius juvat in mutatos Italicorum mores, eorumque otium & luxum, & horum

consectaria vitia, à quibus victi vincendos se exteris quoque hostibus praebuere. Heic autem loquor de celeberrimis Borealium Populorum migrationibus, quas innuere ac nosse nostrorum etiam temporum magni interest. Scilicet plerumque non caussâ amplificandae propriae ditionis ex conterminorum spoliis, uti regnandi cupido seu ambitio, cui nihil umquam satis semper fecit, semperque faciet, sed melioris coeli, & uberioris soli conquirendi gratiâ consuevere Barbaricae illae gentes propriis valedicere regionibus, & sarcinis collectis viri ac mulieres alienas petere, atque armorum vi sibi subjicere. Horum animos acutissima duo calcaria ad id consilii impellebant. Scilicet, ut etiam animadvertit Seneca in Libro de Consolatione ad Helviam, Cap. VI. *Alios nimia superfluentis Populi frequentia ad exonerandas vires emisit..... Quosdam fertilis orae, & in majus laudatae fama corrupit*. Haec duo praecipue, ipso Paullo diacono teste, tot gentes ex Hyperboreis plagis in Meridionales incitarunt. Iis enim, qui Septemtrionali Polo propiores erant, inclementia Coeli, & infelix telluris indoles, molesta nimium erat, quippe frigore quidem geluque abundans, at non ita frugibus ac fructibus terrae. Inclementiam soli sui comparabant gentes illae cum foecunda, miti, ac deliciis affluente Meridionali plaga, ac praesertim Italicâ: quare mirum non est, si stimulis perpetuis agitabantur ad invadendas alienas, easque longe positas terras, quas noverant à Naturâ non novercâ, sed matre, abundantiore donorum ac ornamentorum copiâ refertas. Accedebat & alterum incitamentum, nempe nimis interdum adaucta illorum populatio. Nam ut omittam frigidi Coeli morem, à quo foecunditas humani generis juvari creditur, permulti ex iis Populis plures singulis viris uxores copulabant, quae licentia adhuc inter omnes fere Orientis & Africae gentes usurpatur. Neque secus suadebat aut imperabat eorum Religio, quippe Idolorum cultui plerique addicti vivebant, & Christianae legis instituta vix de nomine norant. Hinc supra modum adauctus Barbarorum numerus. Praeterea si quae erant Tribus unicâ uxore contentae, hominum robusta corpora, & ad annos viriles plerumque servata à Veneris usu illaesa, numerosam postea prolem conjugibus parabant. Tanto igitur sobolis augmento angusta interdum videbatur eorum regio, ac propterea gens universa insurgens, peregrinatione sive migratione susceptâ, in remotas Provincias se se effundebat, victosque indigenas aliud Coelum quaerere, aut sibi colla subdere cogebat. Interdum etiam sortibus ductis pars eorum antiquos retinebat lares; reliqua vero meliorem sibi in alienis finibus fortunam quaerebat. Hinc antiquis temporibus tot Barbaricarum gentium motus, iique semper versus Meridionales plagas, & ipsam potissimum Italiam, quae quo fertilior ac amoenior, eo plures amasios & vota ferventiora excitabat.

Non memorabo heic *Celtas* antiquissimam gentem, eorumque gesta & progressus in nostram usque regionem: quum enim de earum sedibus multa sit controversia, eosque Gallia sibi adscribat, nil mirum si finitimi Populi finitimos invasere. *Cimbros* potius, ut alios omittam, ac *Theutones*, *Ambrones* indicare juvat, qui ab extremis Germaniae finibus supra trecentorum millium numerum, si

vete-

veteribus fides, ne foeminis quidem (A) puerisque computatis, usque in Gallias & Italiam penetrarunt, rapinis ac caedibus nusquam parcentes. Contigit hoc centum fere annis ante Epocham Christi. Tanta vero hominum multitudo non uno proelio attrita est à Mario potissimum & Catulo, fortissimis Romani Populi ducibus. Procedente verò tempore sub Augu- (B) storum imperio ad affligendas Romanorum Provincias eruperunt *Alani*, *Suevi*, *Marcomanni*, *Heruli*, *Hunni*, *Gothi*, *Gepides*, *Burgundiones*, *Alamanni*, *Vandali*, aliaeque complures Nationes, quarum nonnullas Scythia, quae nunc Tartaria, alias Suecorum, Danorum, ac Russorum regio, & reliquas intima Germania emisit. Sed (C) quamquam gentes Septemtrionales à natura quidem viribus, ferocitate, patientia, aliisque corporis dotibus ad arma, ac proelia factae videantur: saepissime tamen ostendunt, se facile reprimi, ac vinci posse. Et revera, donec in Italicorum pectoribus antiquae fortitudinis semina viguere, & militaris disciplina apud (D) ipsos in honore fuit, gladios quidem & flammas in hanc Provinciam Barbari intulere: at heic pedem figere iis datum non est. Inclinante dumtaxat ad finem Saeculo Aerae Christianae quarto & quincto ineunte, tot Populi, atque ex tot Borealibus locis, uno eodemque tempore, veluti conflatis consiliis, adversus Ro- (E) mani Imperii Provincias arma moverunt, ut ad eorum impetum retundendum, nullus exinde obex aptus fuerit. Anno quidem CCCCV. *Rhadagasius Gothorum* Rex, qui supra ducenta armatorum hominum millia secum traxisse fertur, jamque in Italiae viscera penetrarat, à Stilicone famosissimo duce mirabili victoria deletus in Tuscia fuit. Nihilo tamen secius vix pauci effluxerunt anni, quum *Alaricus* alter *Gothorum* Rex, ab eodem Stilicone, perfido, ac ambitionis facibus succenso, in Italiam invitatus, Romam obsedit, eâque captâ ac direptâ Anno CCCCIX. miserabilem Urbi Reginae Urbium suae feritatis memoriam, & Historicis vastum funestissimae narrationis campum reliquit.

Alaricum ipsum commemoratum suspicari quisquam possit in quadam non vulgari Inscriptione, quam in agro Senogalliensi ad Sancti Laurentii in Campo animadvertit, & descriptam ad me misit Lucas Antonius Gentilis, Antiquitatum studiosus, & singularis amicus meus. In antica lapidis facie legebatur altera Inscriptio posita L. OCTAVIO L. F. CAM. RUFO. &c. quae edita jam fuit à Grutero. Haec rarior, quia Latina verba Graecis characteribus expressa fuere. Quando autem, & cur epigraphe haec marmore inscripta fuerit, nemo facile decernat. Indicare ipsa videtur Arcem in mari prominentem, quam Alaricus Gothorum Rex frustra expugnandam curavit, & quae procedente tempore ad Civitatis honorem evecta adjacentibus etiam Oppidis imperavit. En ipsam aliorum quoque examini expositam.

TANTI ΚΒΕΜ ΗΚ ΚΕΡΝΙ ΑΙΚΒΟΡΙΣ ΚΙΡΚΒΙΤΒΜ ΤΕΞΙ

hoc est: TANTI CUEM IC CERNI AECUORIS CIRCUITUM TEXI

pro *Quem hic* *cernis* *aequoris*

ΣΒΑΣΑ
SUASA
ΓΡΑΙΚΟΡΒΜ ΝΑΤΑ ΛΑΒΩΡΒΜ
GRAECORUM NATA LABORUM
ΑΛΑΡΗΚΒΣ ϽΜΠΒΣ ΜΕ ΠΕΡΔΕΡΕ ΚΩΝΑΝΣ
ALARICUS ....PUS ME PERDERE CONANS
ΤΟΤ ΑΔΙΑΚΕΝΤΙΒΜ ΟΠΠΗΔΩΡΒΜ ΜΑΤΡΕΜ
TOT ADIACENTIUM OPPIDORUM MATREM
ΚΡΕΑΒΙΤ
CREAVIT
ΤΩ ΘΕΩ ΔΟΞΑ
hoc eſt *Deo gloria*.

Iiſdem vero, proximiſve temporibus, in Gallias quoque rabiem ſuam exonerarunt *Vandali*, *Suevi*, *Burgundiones*, *Alani*, *&* *Hunni*. Ibi profecto à Romanis non uno in loco res feliciter geſtae, multaque Barbarorum millia caeſa: immo & ipſi Barbari inter ſe diſcordes, dum in alienis ſpoliis conquirendis quiſque intentus ſociorum progreſſibus invidet, variis ſe ſe invicem proeliis attrivere. At haec minime obſtiterunt, quominus varias ſibi ſubderent regiones, & uſque in Hiſpanias, atque in ipſam Africam penetrarent, ubi ſuum tamdem *Gothi* & *Vandali* ſtabilivere imperium. Tanta praedae facilitas inſtar tubae fuit, ut reor, quae novos identidem Populos ex Aquilonari Climate in Meridionalem regionem invitabat. Quare & *Angloſaxones* Anno CCCCXLIX. è Germania magnam Britanniam ingreſſi, ſui juris fecerunt. Saeculo quoque eodem, & ſubſequenti ſexto, *Franci*, fortiſſima Germanorum natio, irrumpentes in Galliam, integram ſenſim eripuere Romanis, eâ etiam parte potiti, ubi antea *Burgundiones*, & ipſi Germanica gens, fixis laribus dominabatur. Italia vero ipſa, poſteaquam ab *Attila* potentiſſimo *Hunnorum* Rege Anno CCCCLII. vaſtata fuerat, vidit Romam denuo captam, ac praedae datam Anno CCCCLV. à *Genſerico* *Vandalorum* Rege, quocum juncti Africae Populi, miſeram hanc Provinciam ferme totam incendiis, ac caedibus impleverunt. Dirum ſane ſpectaculum, intueri gentes tam varias, ſimulque omnes efferas, undique confluere in Romani Imperii ruinam, Urbeſque ſolo aequatas, agros deſolatos, & aut caeſa, aut in captivitatem abducta tot Chriſtianorum millia. Nos facile interdum querimur ac dolemus, quaſi noſtris temporibus fortuna adverſa aerumnas tantum pararit, & antiquis ſuos dies invidemus. Digito ſtatim labia premeremus, meliuſque de aetate noſtra quiſque ſentiret, ubi nos Hiſtoria doceret, quibus olim calamitatum fluctibus fuerint hae ipſae Urbes, ac Provinciae agitatae, in queis tam queruli, atque inquieti nunc vivimus.

Ad Italiam tamen quod attinet, commemorata hactenus mala temporariae potius incursiones fuerunt; neque enim pedem heic figere exteris gentibus licuit ad Annum usque CCCCLXXVI. Accidit autem, ut hoc eodem Anno *Odoacer Turcilingorum*, *Herulorumque* Rex, subsidiariis aliorum Populorum copiis suffultus, hanc ipsam Provinciam invaderet, atque heic Regnum statueret, everso Momillo Augustulo, in cujus Occasu finem simul habuit Occidentale Romanorum Imperium. Novi Regni caput Ravenna constituta est; sed non diu Odoacris fortuna stetit. Etenim Anno CCCCLXXXIX. Italicos agros altera procella pervasit, videlicet *Theodericus Gothorum* Rex, atque adeo Borealium Populorum novus ductor, tum Zenonis Augusti consensu, tum siti, ac spe ingentis praedae, in Italiam venit, ut ejus imperium Odoacri contenderet. Pro Gothis fortuna belli stetit, à quibus proinde Anno CCCCXCIII. institutum fuit in Italia Gothicum Regnum, ab ipso Theoderico, ejusque successoribus Regibus viriliter servatum usque ad Annum DLII. quo Justinianus I. Graecorum Imperator celeberrimus per Belisarium, ac Narsetem, profligatis Barbaris, Romanum Imperium rursus in Italia erexit. Tunc, ut puto, unusquisque sperasset, diuturnam in Italia futuram quietem: attamen ecce *Langobardorum* gens, alter nempe Populus Septemtrionali Germaniae olim adscriptus, sub *Alboino Rege* Anno DLXVIII. sedem sibi inter Italicos quaerere, & potiore ejus parte occupata, nomen Langobardico Regno tribuere, cujus Regia Ticinum fuit. Sub hoc turbine insperato Italica regio faciem plane mutasse censenda est; jam enim praecedentes bellorum

A vices, & recens eaque gravissima Pestilentia & Fames, Paullo Diacono teste Lib. II. Cap. IV. de Gest. Langobardorum, habitatoribus Urbes & agros exhauserat. Accessit ad tot Italicorum calamitates immensa in victore Populo praedae ac divitiarum cupido; neque enim sat iis fuit Urbes ac Oppida occupasse; verùm e-
B tiam privatorum rura & campos sub variis titulis sibi usurparunt, eorum possessoribus aut trucidatis, aut exsilium subire coactis. Ita in hisce partibus attrita non parum fuit Romanorum progenies, & propagata Borealis Populi proles. Neque uni Langobardi heic constitere. Ad primum rumorem properantis Alboini in Ita-
C liam, comites se illi addiderunt & aliae Germanicae gentes, ex ipso etiam remotiore glaciali Climate adscitae, ita ut heic sedem sibi delegerint una cum Langobardis *Suevi*, *Norici*, *Bulgares*, *Gothi*, aliaeque id genus turbae, quibus & sua praedae portio decreta est. Immo animadvertendum est, nonnullis Oppidis ac Vi-
D cis Langobardiae impositum fuisse nomen gentis, cui ad habitandum obtigerunt. Do testem nuper laudatum Paullum Warnefridi, sive Diaconum, Langobardum genere, in Libro II. Cap. XXVI. de Gest. Langobardorum. *Certum est*, inquit ille, *tunc Alboin multos secum ex diversis, quas vel alii Reges, vel ipse ceperat, genti-*
E *bus ad Italiam adduxisse: unde usque hodie eorum, in quibus habitant, vicos, Gepidos, Bulgares, Sarmatas, Pannonios, Suavos, Noricos, sive aliis hujuscemodi nominibus appellamus*. Quae heic scribit Paullus, fortasse nos ducunt ad intelligendum, cur *Ducatus*, aut *Comitatus Burgariae* appellaretur olim regio quaedam ad Occidentem, contermina Mediolanensi agro, & ali-

quot

quot post Saecula in jus ipsius Mediolanensis Reipublicae deducta. Illic verisimile est, *Bulgares* consedisse. Nam & *Burgari* ii appellati sunt. Ita & in Veronensi agro Oppidum *Suave* a *Suevis* denominationem accepisse videtur. Hujus tamen rei evidens, ni fallor, in agro Mutinensi vestigium adhuc cernitur. Nimirum Vicus, quem vulgari nomine *Bazavara* appellamus, tria tantum millia passuum ab Urbe nostra distans, a *Noricis* illa habitantibus, ut par est credere, nomen traxit. *Norici*, ab eodem Paullo Diacono memorati, iidem sunt ac *Bavariae* Populi, qui rudibus Saeculis *Bajoarii* appellati sunt, uti & eorum Provincia *Bajovaria*. At hoc etiam nomine (*Bajoariae* inquam) A insignitus fuit in veterum Chartis Vicus ille Mutinensis, idemque ille est, cujus mentio mihi occurrit in Chartâ adservatâ in Tabulario nostrae Cathedralis. Ibi Ingo Episcopus Mutinensis Anno MXXXIV. concedit in emphiteusim duas Curtes *Bonifacio Marchioni & Duci Tusciae* (genitori postea celeberrimae Comitissae Mathildis) ejusque priori uxori B *Richildae Comitissae*: qui Conjuges vicissim & ipsi, pro more *Precariarum*, duas suas Curtes Episcopatui Mutinensi donant, quarum una est Vicus *Bajoaria*, nuper memoratus, Castrum sive Arcem pro more illorum temporum in se complexus. Dignae sunt ejusmodi tabulae, quae ab omnibus legantur.

Charta permutationis inter *Ingonem Episcopum Mutinensem, & Bonifacium Ducem, & Marchionem Tusciae, atque Richildam* ejus uxorem, in qua Conjuges Episcopo donant Castra & Curtes *Bajoariae* & *Fossati Regis;* Episcopus vero eis concedit in emphiteusim Castra & Curtes *Clagnani* & *Saviniani*, Anno 1033.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnatione ejusdem Millesimo Trigesimo Quarto; Chuunradus gratiâ Dei Imperator Augustus, Anno Imperii ejus Deo propicio ic in Italia Septimo, Duodecimo Kalendas Junii, Indictione Prima, Episcopio Sancti Geminiani Motinensis Ecclesie, ubi nunc Domnus* Ingo Episcopus *ordinatus esse videtur. Nos* Bonefazius Marchio & Dux Tusiae, *&* Richida Jugales, *qui professi sumus ambo ex Natione nostra Lege vivere Longobardorum: ipso namque jugales & mundoaldo meo mihi consentiente & subter confirmante, & juxta legem una cum noticia & interogatione de propinquioribus Parentibus meis &* Richide, *id sunt* Manfredo *&* Opezo Nepoti- C bus meis, *in eorum presentia & testium, certe facio professionem, quod nullam patior violentiam a quopiam homine, nec ab ipso jugale & mundoaldo meo, nisi mea bona & spontanea voluntate, offertor & offertrix, donator & donatris ipsius Episcopii presens presentibus diximus: Quisquis in sanctis & venerabilibus locis aliquid in suis con-* D *tulerit rebus, juxta Auctoris vocem in oc seculo centuplum accipisse, insuper, quod melius est, vitam possidebit eternam. Ideoque nos qui supra Jugales pacienter quesivimus ad vos qui supra Domnum Ingonem Episcopus, ut tu nobis & ad filiis & nepotibus meis, qui supra* Bonefacii Marchio *legittimis masculis quidem filiis masculinis quidem legittima uxore nati vel procreati fuerint, si filiis*

filiis ac nepotibus legitimis abuero, filie & nepte mee legittime, qui de filio legittimo nate vel procreate fuerint, usque in tertiam generationem, precaria atque enfiteocharia nomine concedere dignemini tantumodo ad abendum. Hoc sunt Cortes duas juris ipsius Episcopio, quibus sunt posite una in loco, ubi dicitur Clagnano, *quod est Roca cum Castro inibi abente, & Turrem cum Capella inibi abente, & est consecrata ad honorem Dei & Sancti Michaëlis. Alia namque Curte* Abana *in loco, ubi dicitur* Saviniano, *similiter cum Castro inibi abente cum muro circumdato, & Capella infra eodem Castro consecrata ad onorem Sancte Dei Genitricis Virginis Marie, una cum rebus, domuicoltile, sive casis massariciis, adque universisque rebus, ubicumque per loca positis ad ipsis Castris seu Capellis, adque Casis massariciis pertinentibus in integrum, sicuti districte fuit per Lanfranco Gastaldio, quibus ipsis casis & rebus esse videntur, que pertinet ad ipsa Corte, que dicitur* Roca de Clagnano, *& fundas* Munte Binello, *& in eodem loco* Clagnano *& in* Butazano, Flaviano, Valscollo. *Aliis namque Casis & rebus, que pertinent ad eadem Corte* Saviniano, *sunt positis in locas, ubi dicitur* Ulmeta, *& in* Pede, *qui dicitur* Munti, *& in* Pasiano, *vel per ceteris locis, ubicumque esse videntur ad ipsis Cortes & Castris, seu Capellis, & Casis massariciis, & rebus, domuicoltiles pertinentibus in integrum, tam Casis cum sediminibus seu reliquis terris, campis, pratis, pasculis, vineis, silvis, insulis, ripis, rupinis, ac paludibus, molendinis ac piscationibus, usibus aquarum, aquarumque ductibus ac fontaneis, coltis & incoltis, divisis & indivisis, omnia in integrum.*

Et nos qui supra Jugales pro ipsis Casis & rebus, quae petivimus, parti A *ipsius Episcopii damus, tradimus, atque offerimus ad jure & proprietatem ipsius Episcopii Sancti Geminiani: id sunt Cortes due juris nostris, qui supra Jugales, quas habere visi sumus, unam in loco, ubi dicitur* Bajoaria, *alia in loco, ubi dicitur* Fossato Regi, *cum Castro ad unaquaque Corte super se abente, & Capellis infra eadem Castris vel Cortis; &* B *sunt consecrate una in loco, qui dicitur* Bajoaria, *ad onorem Sancti Gervasii & Protasii, alia in loco, ubi dicitur* Fossato Regis, *& est consecrata ad onorem Sancti Domnini, una cum rebus, domuicoltiles, sive casis massariciis, atque universisque rebus ubicumque per locis positis ad ipsis Cortes & Castris seu Capellis & Casis massariciis, & rebus domuicoltiles pertinentibus in integrum.* C *Quibus ipsis Casis & rebus esse videntur in locas & fondoras, ubi dicitur* Casaledo, Peralelle, Bajoaria, Mugnano, Griciacula, Formigine, Curlo, *in* Cocanino, Robore Berengerii, *in* Faldo Avitano, *vel per alia loca, ubicumque esse videntur ad ipsam Corte & Castro* Bajoaria *pertinente. Aliis* D *Casis & rebus, quae pertinet ad Curte & Castro* Fossato Regi *sunt posite in locis, ubi dicuntur* Aquaviula, *& in* Collegaria, *& in loco qui dicitur* Vulpariolo, *vel per ceteris rebus locis ad ipsa Corte & Castris* Fossato Regi *pertinentibus in integrum, tam casis cum sediminibus, seu reliquis terris, campis &c. & indivisis omnia & ex om-* E *nibus, quicquid ad ipsis Cortes & Castris seu Capellis pertinentibus in ure & proprietate, ipsi Episcopio permaneant in integrum. Quidem & ego* Domnus Ingo Episcopus *vos, qui supra Jugales abaudivi, & recte petitiones vestras intellexi ipsis Casis & omnibus rebus, quod vos michi petistis, quamque ex illis, quae vos qui supra Jugales parti ipsius Episcopio offersistis, vobis & ad*

filiis

filiis ac nepotibus tuis, qui supra Bonefacius Marchio, qualiter superius legitur, abendum tradidi precaria atque enfiotbecaria nomine, ut faciatis in ipsis Casis & omnibus rebus quicquid volueritis una cum accessionibus &c. ita tamen ut quod vos qui supra Jugales, seu filiis, ac nepotibus ipsius Bonefacii Marchionis, qualiter superius legitur, nostris & nostris rebus meliorentur, nec non pejorentur, quatenus proficiat, nec non depereat. Et quale de vos, qui supra Jugales unum ante alterum de oc seculo migraverit, tunc deveniat ejus portio ad illum, qui super advixerit; post autem dicessorum omnium vestrorum Jugalibus, seu de filiis, filiabus, ac nepotibus, sicut superius legitur, decessu quocumque Dominus placuerit, jam dictis Castris & Capellis, sive Casis & omnibus rebus, qualiter superius cumprensis legitur, revertit ipsius Episcopio, cujus est proprietas.

Et pro Censum, quod nos nostris Jugalibus per singulos annos de nostris Casis & omnibus rebus dari debemus, parti ipsius Episcopii, damus, tradamus, atque offerimus nos qui supra Jugales ad partem prefati Episcopio ad ejus jure & proprietatem habendum à praesenti die, id sunt Mansos sex in loco, ubi dicitur Fredo, qui regere videtur una per Petro, alia per Martino, tercia per Jeminiano Masariis, sive suis consortibus, qui vocantur Neritei, quod sunt rebus ipsis sicuti per nostris regitur Masariis per mensura justa inter sediminibus & areis, ubi vitis estant, seu pratis, arabilis, gerbidis, & buscaleis, seu silvis cum areis suarum, jugeras triginta. Et dues Masaricies, quibus sunt posite in loco Curtile, prope Castro, qui dicitur Predosa, quae recte fiunt una per Martino Andreverge, alia per Sigizo cum suis consortis, quae sunt ipses Masaricies, sicuti per nostris regitur A Masariis per mensura justa inter sediminas & areis, ubi vitis estant seu pratis atque terris arabilis, gerbidis & buscaleis, seu silvis cum areis illorum, jugeras viginti. Et una in loco, ubi dicitur Munte Pasarario, quae regitur per Johannes & Ingilberto & Beliardo germanis filiis quondam Ingelberti, quod est Masaricia ipsa, sicuti per nostris regitur B Masariis per mensura justa inter &c. jugera decem. Et si quod absit, ut fieri non credimus, ut si unquam in tempore nos qui supra Jugales, vel nostri eredes jam dictis Castris & Capellis seu Casis, & omnibus rebus, quae parti ipsius Episcopii dedimus, ab omne contradicente homine non defensaverimus, tunc nostris Castris & Capellis, sive C Casis & omnibus rebus in duplum parti ipsius Episcopii restituamus, sicut per tempus meliorati fuerint, aut valuerint sub extimatione in consimilibus locis. Et si hoc evenerit, quod vos qui supra Domnus Ingo Episcopus, vel vestro successores, seu pars ipsius Episcopii, nobis qui supra Jugalibus, seu ad filiis ac nepotibus meis qui supra Bonefacii D Marchio, qualiter superius legitur de praedictis Casis & omnibus rebus, quas nos petivimus, quamque & illis, quae pars ipsius Episcopii offersimus, aliqua subtractione feceretis, sive de fruges & Censum, qui exinde exierit, tulleritis, ultra Libras tres argenti valente, & nos qui supra Jugales, vel filiis ac nepotibus meis, qui supra Bonefacii E Marchio, qualiter superius legitur, vobis scire fecerimus, & vos qui supra Ingo Episcopus, vel vestros successores, seu pars ipsius Episcopii infra trium mensium, postquam vobis scire fecerimus capud, tantum non emendaveritis, si nos recipere volumus, tunc eisdem casis & rebus, quas parti ipsius Episcopii dedimus, in nostra revertat potestate proprietario jure, quia sic inter nos stetit atque

que

que convenit. Pena quidem inter nos posuimus, & sic obligavimus, quod si quis unus de nosmetipsis aut successores mei, qui supra Ingoni Episcopus, *vel filiis ac nepotibus, & filii ac nepte mee, qui supra* Bonefacius Marchio, *qualiter superius legitur se de ac convenientie precarie removere quesierimus, & non permanserimus in ea, & omnia, qualiter superius legitur, tunc componamus pars parti, qui fidem non servaverit ad partem fidem servandi pena nummorum argentum Denarios bonos Papiensis Libras mille. Et post pena soluta ac infiteos in sua maneat firmitate, quia sic inter nos stetit adque convenit cum stipulatione subnixa. Unde due Carte precarie & offersionem uno tenore scripte sunt.*

Actum in Castro, qui dicitur Insula Cenise, *feliciter.*

BONEFACIUS MARCHIO ET DUX SSI.

Manus subscripte Richilde, *que ac precaria & offersionis fieri rogavi*, & ipse Bonefacius Marchio *vir suus ei consensu, ut supra.*

Opizo *subscripsi.*

Maginfredus *subscripsi manu nostris.* Opezoni *propinco eidem* Richilde, *qui eam interogavit, ut supra.*

Signum manibus Attoni, & Adami, *seu item* Attoni, *Legem viventis Longobardorum, rogatis testes.*

Signum manibus Adami, *sive* Anradi, *Legem viventes Romana, rogatis testes.*

In pergamena legitur facta stipulatio hujus Contractus Anno Christi MXXXIV. At concurrentibus in praecedentem Annum MXXXIII. Indictione I. & Anno VII. Conradi, considerandum aliis relinquo, an erraverit, qui olim ex archetypo descripsit, posito Anno MXXXIV. pro MXXXIII. an potius in *Insula Cenise*, ubi Notarius scribebat, Annus mense Martio, hoc est non à Nativitate, sed ab Incarnatione Christi, exordium suum duceret. Certe ad Annum MXXXIII. Charta haec spectare videtur. Quum vero heic mos occurrat tanta donandi, ut tantumdem aut plus reciperetur titulo solum ac onere Emphiteusis, erit de ejusmodi consuetudine sermo in Dissertatione Trigesima Sexta, ubi de *Precariis* agam, quarum & heic habemus exemplum.

Anno Christi DCCLXXIV. finem accepit Langobardicae gentis Regnum in Italia, devicto Desiderio, postremo eorum Rege à Carolo Magno invictissimo Rege Francorum. *Franci*, ut nemo nescit, Populus Germanicus, & ipsi fuerunt: quare sublatis Regibus Langobardis nobis è Germania datis, altera gens ex ipso Septemtrione originem ducens Italiam, sive ut rectius loquar, Langobardicae gentis ditionem regendam suscepit. Epocha novi hujus Regni à Carolo constituti certò eruitur ex primis lineis vetustissimae Chartae, quam legi in Archivo Archiepiscopii Lucensis, hoc est in amplissimo Tabulario venerandae antiquitatis, cui parem in Italia difficile invenias. Haec ibi leguntur: *Regnante Domino nostro Carulo Rex Francorum & Langobardorum, quo cepit Langobardiam, Anno Regni ejus intrante tertio, octabo Kalendas Julias, Indictione quartadecima:* quae notae Annum DCCLXXVI. nobis indicant, simulque produnt, assumta fuisse à gloriosissimo Rege illo Langobardici Regni insignia circiter diem XV. aut XX. Junii, Anno DCCLXXIV. Sed & aliud insigne decus paucis ab illinc annis Regi Carolo accessit: in eo quippe à Leone III. Papa, & à Populo Romano, quibus jam intoleranda videbatur Graecorum Augustorum dominatio, renovatus est ti-

tulus, ac dignitas Imperatoria. Id factum est An. Christi DCCC. Natali die Domini. Et quandoquidem potentia Caroli, ejusque posterorum, in quibus per multos annos perduravit Romani Imperii, & Langobardici Regni possessio, tanta erat, ut exterarum gentium arma, Italiam tentare minime auderent, hinc ultra centum annos invidenda pax & quies fere semper in Italia perduravit, praeterquam in Apulia & Calabria, quam aut Graeci, aut Saraceni identidem armis infestis vexarunt; de quibus multa habes apud Erchempertum, Anonymum Salernitanum, & Annales Bertinianos, atque etiam in Chronico Vulturnensi, & Casinensi. *Franci* ergo novi hospites Italiae, novos incolas, ut moris est dominantium, Regno huic addiderunt, quum huc non solum Praesides, variique Magistratus Urbium confluerent, sed & exercitus non pauci ad Provinciarum custodiam; ac propterea heic ex omnibus Populis Carolo, ejusque soboli subjectis, *Gallis* nempe, *Noricis*, *Thuringis*, *Saxonibus*, *Alamannis*, *Francis*, aliisque gentibus constitere complures Familiae, quarum sanguis in viventibus Italis adhuc circulare putandus est. Quod mirere, regnantibus Langobardis, & Francis, vel ex ipsis longinquis oris in hanc Provinciam delatae sunt nobilissimae foeminae, ut se se Deo sacrarent, quarum unam ab oblivione liberandam censeo, quando ejus nomen nobis servavit laudatum nuper Archivum Lucensis Archiepiscopii. Ea est *Adeltruda filia Adelvaldi Regis Anglosaxonum*, quae Monasticam vitam Lucae professa est, uti ex sequenti Charta constabit, quam ex antiquissimo exemplo adservato in eodem Archivo descripsi.

A B D

Confirmatio Ecclesiae & Monasterii Sancti Dalmatii Lucensis, facta à Magniprando Clerico *Adeltrudae filiae Adelvaldi Regis Anglosaxonum*, Anno 782.

IN *Dei nomine. Regnante Domno nostro Carulo Rex Francorum, & Langobardorum, & Domno nostro Pipino idem Rex filio ejus, Anno Regni eorum Nono, & Secundo, mense Augusto, per Indictione quinta. Promitto, & manus meam facio ego* Magniprand Clericus filio quondam Magniperti *tivi* Adeltruda Saxa *Dei ancilla*, filia Adelwaldi, qui fuit Rex Saxonorum, Oltramarini, *de Ecclesia Monasterii Sancti Dalmati, vel casis & omnia res, & hominibus ibidem pertinentibus, ubi te per alia cartula confirmavi, excepto Magnulo, quem liverum dimisi, ut si quacumque homo (excepto de qualivet publico) de ipsa & Clericis, & casi, & hominibus eidem Ecclesie pertinente, & vel successores tuo, quem tu ibidem ordinaveris, foris expellere potuerit extra omnem meum conludio per jura ligem & justitia (excepto, ut dixi, de quolivet publico) ut ego redda vobis* Solidos septinientos Lucani, & Pisani, *quas mibi dedisti, sic tamen si vos mibi reddetis Monasterio ipso cum omnia case & res & hominis, ubi vos confirmavi una cum ipsa cartula confirmationis, per quem in me ipsi quidem Rachisfrido Clericus ipso Monasterio confirmavi, seo & ipso....... exempla de ipso dote & ipsa firmationis cartula, per quem vos in ipso Monasterio confirmavi, simul & ista promissio omnia mibi*

E

mihi reddere diveatis. Et si vos mihi ipso Monasterio, sicut supra legitur, & ipse cartule non reddederitis, ut vobis ego ipsi septinieatos Solidos reddere non diveas. Similiter & si quicumque homo vobis in ipso Monasterio & casas, vel rebus & hominibus in qualivet portionem introire potuerit (excepto, ut supra dixi da publico) & vos mihi omnia redaderitis, sicut supra dixi, ut ego vobis reddere diveas septinientos Solidos Lucani & Pisani. *Nam da parte publica ab omni calomnia & compositionem absolutos esse diveas, quia taliter inter nos convinet.*

Et hanc mea promissio ego Magniprand Clericus *scripsi.*

Actum Lucâ.

Signum manus Angeli &c.

Ego Magniprandus Clericus *post tradita complevi & dedi.*

Vides heic, quanta elegantia Saeculo Aerae Christianae Octavo Latinae Lingue foret in Tuscia. Ecce *da parte publica*, aliaque vestigia vulgaris ejus Idiomatis, quo nunc utimur. Heic autem memoratur praecedens Charta, ad eamdem venditionem Monasterii ac Servorum Sancti Dalmatii, sive oppignorationem; tunc enim ejusmodi contractus in usu, & frequentes erant. Legi & hanc alteram Chartam, ubi eaedem notae Chronologicae anni ac mensis sese offerebant. Ita vero se habebat. *Manifestus sum ego Magniprando Clericus filio quondam Magniperti, quia per Chartulam confirmavit in me quondam Rachifredo Clericus fili quondam Fridulí Monasterio Ecclesia Sancti Dalmati, qui à bone memorie Fridulo Genitore jus fundatum est infra hanc Lucana Civitate, ubi cummanere visi fuerunt &c.* Deinde subdit: *Constituere & confirmare videor te Adeltruda Saxa Dei Ancilla filia Adelwaldi, qui fuit Rex Saxonorum Ultramarino, tam in ipsa Ecclesia Sancti Dalmati, quamque & in casis, ubi ipsi Rachifredi Clericus avitavit &c.* Eidem verò facultatem concedit regendi, gubernandi ac ordinandi secundùm Deum Ecclesiam illam, *& Sacerdotem ibidem avendi, Officium ibidem faciendum, & Pauperes pascendum, secundùm qualiter pro ipso dote constitutum est &c.* Quo etiam exemplo discimus, nullum fere Monasterium constitutum olim fuisse, in quo sua Pauperibus portio dotis non assignaretur. At quei in Urbe Luca tunc *Adeltruda filia Adelwaldi Anglosaxonum Regis?* Fuit autem Adelwaldus, qui & Athelbaldus, Edilbaldus, & Ethelbaldus, Saeculo Christi Octavo Rex Merciorum, sive Saxonum Orientalium in Britannia, Princeps potentissimus, qui multis vitiis multa etiam pietatis acta conjunxit. Sancti Guthlaci Vitam Felix Monachus Sancti Bedae congregationi adscriptus dicavit *Athelwaldo Regi Orientalium Anglorum*. Hunc eximiae sanctitatis virum viventem Adelwaldus, nondum Rex, consolatorem habuerat, eoque defuncto Monasterium de Croyland ad ejus sepulcrum fundavit, ut auctor est Ingulphus in Historia ejusdem Monasterii, ubi & Privilegium concessum ab ipso exhibet. Legitur adhuc ejus Epistola ad Sanctum Bonifacium Archiepiscopum Moguntinum, quae inter Bonifacianas est LXXVI. & refertur etiam à Guillielmo Malmesburiense Lib. I Histor. Illum sane peccantem idem Sanctus Archiepiscopus Anno DCCXLV. ut ad meliorem frugem reduceret, nihil omisit, uti est apud Baronium, celebratâ ad hoc praecipue Synodo in Germania. Johannes Brompton in Chron. Reg. Mercior. varia illius acta refert. Verùm Anno DCCLVI.

sive DCCLVII. in pugna contra Saxones Occidentales, aut, ut alii volunt, à custodibus sui corporis, Adelwaldus Rex occisus fuit, atque ad alios Reges ejus Regnum pervenit. Illius interitus filiorum quoque, aut saltem filiarum fortunam susque deque vertisse videtur, ut proinde justae conjecturae sit locus, *Adeltrudam* ejus filiam in tanto rerum tumultu vertere solum, atque ad alienas terras emigrare coactam fuisse. Lucensem vero Civitatem sibi eâ fortasse de caussa elegit, ut ibi dicata Deo reliquum vitae ageret, quod in ea Civitate, quae tunc Tusciae caput inter ceteras ejus Provinciae Urbes eminebat, aliquis in honore esset ei consanguinitate conjunctus, aut è Saxonia oriundus.

Neque heic *Saracenorum*, sive *Arabum* gesta praetereunda sunt; nam & hic Populus, ex quo Romanum Imperium in frusta concisum fuerat, ad portionem praedae ipse quoque non segnis convolavit. Saeculo Christi Septimo ita eorum vires invaluere, ut Africae regiones Romanis olim obtemperantes, Graecis tunc ibi imperantibus eripuerint. Tum ineunte Saeculo Octavo totam fere Hispaniam lacrymabili excidio sibi subdidere, quam per complura Saecula jugo servitutis presserunt, finitimis etiam Galliis infesti. Neque heic stetit eorum fortuna. Nam circiter Annum Christi DCCCXXVII. quorumdam proditione freti, Siciliam Insulam felicissimam paullatim in suam ditionem redegerunt, tum solùm inde pulsi, quum Robertus Guiscardus, ejusque frater Rogerius, celeberrimi ex Nortmannica gente viri, inclinante Saeculo Undecimo immundum Populum inde fugavit. Ad haec Saeculo

A Nono excurrente Asiatici Saraceni
multis Calabriae Civitatibus potiti,
non terrorem tantùm sed arma ipsa
usque ad moenia Romanae Urbis tulere.
Decimo tamdem Saeculo Hispanici Saraceni *Fraxinetum* in Italiae
finibus ingressi, ex eo loco diu conterminа loca vastarunt, & per longa
terrarum spatia caedes ac incendia
B propagarunt. En quo in loco tunc
esset miserae Italiae fortuna. Ceterum
ad Annum usque DCCCLXXXVIII.
Italicum Regnum posteris Caroli Magni paruit, atque in iis etiam viguit
dignitas Augustalis. At Anno eodem,
sublato è vivis sine prole Carolo Crasso Imperatore, inter Italicos Principes ad Regnum inhiantes oborta est
C funesta concertatio, quae pro more
armis diremta est. Berengarius I. Dux
Forojulii, & Guido Spoleti Dux,
aemuli, variâ fortunâ alter adversùs
alterum de Corona contenderunt. Hisce autem temporibus nova e Septemtrione tempestas in Italiam se effudit: in eam quippe *Hungari*, gens
ipsa feritate ferocior, ac omnium
D Barbarorum immanitatem post se relinquens, irruptionem fecerunt. Efferis hisce Populis Scythia, quae nunc
Tartaria, ortum olim dedit, *Ugrique*
& *Hungri* appellati (unde Pannoniae
ab ipsis subactae accessit postea *Hungariae* nomen) iidem a nonnullis fuisse censentur atque Hunni sub Attila
Rege famosi. *Avares* quoque, ac *Turci*
E nominati sunt, ut à Porphyrogenneta in Lib. de Administr. Imper. &
à Valesio congesta ad Panegyrim Berengarii Tom. II. Rer. Italicar. pag.
393. * satis evincitur. At Dandulus,
aliique Historici tradunt, *Avares* seu
Hunnos antea Pannoniae dominantes,
ab ingruenti *Hungrorum* Populo Scythico profligatos, solumque vertere
fuisse

* *Rerum Italic. Scriptorum Opus, quod heic & alibi citatur, Editionem innuit Mediolanensem, quam* Societas Palatina *appellata curavit ab An.* 1723. *usque ad Annum* 1738.

fuisse coactos. Non unâ vice sustinuit Italia infandam efferatissimae hujus gentis crudelitatem: nam huc delati circiter Annum Christi DCCCC. variis subinde annis eam vexavere, atque omnia caedibus ac incendiis miscuerunt. Quam trucia patrarit truculentus hic Populus in Italia, Liutprandus Diaconus, Annalista Fulden- A sis, aliique non pauci Historici produnt. Ego rem innuisse contentus, satius duco referre, quid in tanta rerum perturbatione Mutinensis Populus egerit. Adservatur in Tabulario Cathedralis nostrae antiquissimus Codex ante septingentos annos scriptus, ubi leguntur sequentes Versus:

DUM PREMERET PATRIAM RABIES MISERABILIS ISTAM,
LEUDOINUS SANCTA MOTINENSI PRAESUL IN AULA
HIS TUMULUM PORTIS, ET ERECTIS AGGERE VALLIS
FIRMAVIT POSITIS CIRCUM LATITANTIBUS ARMIS,
NON CONTRA DOMINOS ERECTUS CORDA SERENOS,
SED CIVES PROPRIOS CUPIENS DEFENDERE TECTOS.

Animadverte heic Rhythmicae, & Leoninae, ut ajunt, Poëseos concentum, quem praeferunt hi versûs. De iis mihi sermo recurret in Dissertatione Quadragesima *de Rhythmica Poësi*. Sunt autem versus ipsi, ni fallor, Inscriptio posita à Mutinensibus ad Portas Civitatis, quas *Leodoinus Episcopus* ad suorum Civium tutelam vallo ac aggere munierat. Susceptum à Leodoino hoc opus non fuit contra formidatum Hungarorum impetum; nam hic Mutinensium Episcopus (quem Silingardus & Ughellius *Leodoindum* appellant, quum tamen *Leudoinum*, seu *Leodoinum* veteres Chartae nominent) vivere desiit ante Annum DCCCXCVIII. quo nondum Hungarica rabies Italiam pervaserat. Itaque haec peracta iis Annis puto, quibus atrocissima bella fervebant inter Berengarium & Guidonem, ejusque filium Lambertum, de Regno Italiae contendentes. Quae verò sequuntur in eodem Codice, studium certe Mutinensis Populi arguunt, quum eos premeret metus Hungaricae depopulationis. Ea est deprecatio ad Sanctum Geminianum, Civitatis nostrae Patronum, his Versibus expressa:

Confessor Christi, pie Dei famule,
O Geminiane, exorando supplica,
B *Ut hoc flagellum, quod meremur miseri,*
Coelorum Regis evadamus gratiâ.
Nam doctus eras Attilae temporibus
Portas pandendo liberare subditos.
Nunc te rogamus, licèt servi pessimi,
Ab UNGERORUM *nos defendas jaculis.*
Patroni summi exorate jugiter
Servis puris implorantes Dominum.

C Itidem leguntur in supra memorato Codice alii Versus, quibus excubiae Mutinensis Urbis ad vigilandum urgentur, dum timor esset hostilis incursus. Haec autem ad eamdem Hungaricam procellam, ut suspicor, referenda, in praememorata Dissertatione Quadragesima de *Rhythm. Veter.* infra accipies. Ceterum quum in impetu D efferatissimae illius gentis celeberrimum Mutinensis agri Nonantulanum Monasterium flammis datum fuisset, Leopardus Abbas sacrum mox locum restituit. Cujus rei testes quum Ughellius Tom. II. Ital. Sacr. in Catalogo Episcopor. Placentinor. tantummodo innuat literas Sergii III. Papae, ego eas ex Nonantulano Archivo depromtas evulgare statui. Si arche-

archetypa membrana se mihi obtulisset, earum germanam originem ac sinceritatem praestare ego potuissem. Sed unum dumtaxat apograhum superest, antiquum sane, sed informe, quippe notis Chronologicis destitutum; ac proinde judicet quisque de ejus legitimitate, prout sibi videbitur.

Literae Sergii III. Papae, quibus condolet Leopardo Abbati Nonantulano de ejus Monasterio ab Hungaris everso Circiter Annum Christi 908.

Sergius Episcopus servus servorum Dei Leopardo religioso Nonantulani Monasterii Abbati. Visis humilitatis tuae Literis condoluimus satis de Cenobio Nonantulense tibi commisso, eo quia sub cura tui regiminis commissus tibi Monachorum grex nonnullis afficitur indigentiis. Siquidem barbarorum gladio vastante, tuumque Monasterium ab eisdem igne crematum malorum hominum infestatione, te ipsum cum tuis turbatum audimus. Sed misericordiâ omnipotentis Dei esto fisus, beatorumque Apostolorum suffragiis adjutus, quia ad hoc prevaluisti, ut post tot flagella, tui laboris certamine, Ecclesiam ipsius tui Monasterii usque ad culmen levaris, quam cum toto tuo Monasterio sub Apostolica nostra tuicione, quemadmodum sub Antecessorum nostrorum tempore fuit, pro amore beati Silvestri Pontificis Romanae Sedis, cui Deo auctore deservimus, decernimus esse. Et ubicumque te adjuvare & protegere debemus, Pontificii nostri dexteram libenter porrigemus, firmantes quecumque ab evo religiosa & sancta concessa Privilegia tuo fuerunt Monasterio Nonantulano. De cetero si ad consecrandam Ecclesiam tui Monasterii Episcopum quesieris hoc tempore, nolumus ut aliquem ad consecrandam ipsam Ecclesiam roges, nisi Johannem Ticinensem Episcopum, aut Widonem Placentinum, vel Aelbungum Parmensem, reverentissimos Episcopos. De his tribus qualem volueris, induc ad consecrandum tuam Ecclesiam.

Ceterum de illatis Italiae cladibus ab Hungarica feritate erit mihi fusior sermo in eadem Dissertatione Quadragesima de *Rhythm. Veter. Poesi*. Nunc progredi opus est. Post aliquot Augustos, seu Italiae Reges, ad Berengarium II. & Adelbertum ejus filium delatum est Italiae sceptrum. Eorum tamen mores, sive ut rectius loquar, vitiorum phalanx, quibus deturpabantur, adeo Romani Pontificis, simulque Ecclesiasticorum & Saecularium Procerum animos ab eis alienavit, ut advocatum in Italiam Ottonem Magnum Germaniae Regem Anno DCCCCLI. ac deinde Anno DCCCCLXII. illum tamdem constituerint non tantùm Italiae Regem, sed etiam Romanorum Imperatorem. Ita in Germaniae Principibus tunc aut coeptum, aut renovatum est jus Italici Regni & Imperialis Coronae: quod adhuc in iis perdurat. Quae mutationes in regimine Italiae postea evenerint, Populis Italicis Germanicam dominationem detrectantibus, non est hujus loci indicare. Ad rem praesentem quod attinet, vel ex hac brevi narratione constare jam potest, eo, ut ita dicam, fatorum, sive Naturae ordine conformatos esse Populos, ut Meridionales facilius debellari & subigi, aut affligi ab Hyperboreis soleant. Ferociores nempe isti, ac fortiores, & plerumque mortis aspectum intuentes aliis oculis, ac qui meliore

Coelo

Coelo ac mente fruuntur, imperterriti belluarum more in tela ac enses A hostium ruunt, & dum sibi mortem temnunt, aliis faciliore negotio ingerunt. Meridionalem vero plagam habitantes in effeminatos mores saepe ac saepius labi cernimus, & deliciis fractos aversari duram belli artem & pericula mortis. Ita vastum Graecorum Imperium *Turcae* invasere B olim, & nunc premunt, gens, à gelido Septemtrione dimissa. Petrus Diaconus Lib. IV. Cap. XI. Chronic. Casinen. ex *Hunnorum* stirpe *Turcos* censuit. Sic *Scythae*, seu *Tartari*, magnum sibi sub Tamerlane in Asia ac India Imperium quaesivere, quod nunc *Magni Mogolis*, seu *Mogoris* Imperium appellamus. Suo quoque tem- C pore Ammianus Marcellinus Lib. 31. Cap. 2. Histor. *Perses* appellavit *originis Scythae*. *Sinenses* vero, innumerabilis & cultissima gens ab eisdem Scythis, seu Tartaris, Saeculo Christi Tertiodecimo oppressa, rursus proxime praeterito Saeculo sub eorum jugum rediit, & adhuc servire cogitur. Quae omnia à me in eum fi- D nem dicta velim, ut tamdem quisque intelligat, quantum à Populis Borealibus timendum sit, atque cavendum iis, quos ad Meridiem Natura locavit. Profecto jam multa effluxere Saecula, ex quo nulla gentium Septemtrionalium migratio facta est: & porro neque amplius timenda videtur, quum Germanica natio om- E nium fortissima, praecipue magna agentibus Augustis Romanorum Imperatoribus, non solùm Turcarum potentiae, sed & insultibus Borealium omnium obicem firmissimum per tot jam Saecula posuerit, & adhuc sit positura. Attamen quod tamdiu desuevit fieri, factum tamen olim est, iterumque accidere posset, nisi intentis oculis, viribusque semper paratis in quoslibet Barbarorum motus Europa Meridionalis inspiceret.

En ut temporibus nostris potentiam suam auxerit unus celeberrimus Magnus Moscoviae Dux, Petrus Alexiovitzius, bellicosissimus Princeps, qui se Russorum Imperatorem dicere coepit; & nisi ejus consilia immatura mors praevertisset, jam Meridiem avide circumspectabat, & terrestribus copiis, & classibus semper irrequietus minabatur. Sub *Sarmatarum* nomine *Russorum*, sive *Moscovitarum* gentem amplissimam noverunt olim, ac memorarunt Romani, in Asia simul, ac Europa Boreali diffusam. *Russi* deinde, seu *Rhossi*, ac *Rutheni* appellati sunt, ut Photius, Porphyrogenneta, Cedrenus, Johannes Zonaras, aliique Graeci Scriptores testantur, qui etiam memoriae prodiderunt, Anno DCCCLXI. Constantinopolim à *Russis* obsessam fuisse, inani tamen conatu; & paullo post Christianam Religionem, abjurato Idolorum cultu, fuisse ab eis susceptam. Ex iis quoque Auctoribus discimus, regnante Romano Lecapeno Graecorum Imperatore, Anno DCCCCXLI. *Russos* eosdem immani classe per Pontum Euxinum ductâ, in magnum discrimen res Graecorum conjecisse, sed tamdem victos. Heic autem audiendus Liutprandus noster, qui iisdem temporibus floruit, & suam Historiam scripsit. Narrat ille Lib. V. Cap. VI. Russicam eamdem impressionem in Graecos factam, atque his verbis gentem delineat: *Gens quaedam est sub Aquilonis parte constituta, quam à qualitate corporis Graeci vocant Russos, nos vero à positione loci vocamus Nordmannos: Linguâ quippe Teutonum Nord Aquilo, Man autem mas, seu vir dicitur: unde & Nord-*

man-

mannos Aquilonares homines dicere possumus. Ita Liutprandus, cujus verba meam increpare negligentiam viderentur, quod nondum ullam *Nortmannorum* mentionem fecerim, nisi eam consulto huc reservassem. In nuendum est igitur, *Nortmannos*, gentem ex Europaeo Septentrione profectam, regnante adhuc Carolo Magno, piraticam exercere coepisse, Oceanique Germanici & Gallici litora non semel infestasse. Tum sensim frequentibus incursionibus Britanniam, Frisiam, & praesertim Gallias acrius vexare perrexerunt, clades, in quaecumque loca pergebant, ignem & devastationem portantes. Pervasit usque in Italiam eorum furor Anno DCCCLVII., & Lunae Civitas, cujus nunc vix vestigia cernuntur, ab ipsis dolo capta, ac tamdem attrita est, ut auctor est Dudo de Sancto Quintino. Iidem Pisas, aliasque Italiae Urbes Anno DCCCLX. vastarunt. Reliqua horrenda ac innumera eorum facinora Historiae veteres Francorum multis describunt. A Rollone autem Duce sub initium Saeculi Decimi, initis cum Carolo Simplice Francorum Rege foederibus pacis, concessa est illi, ejusque Populo Gallica Provincia, quae exinde *Normannia* appellari coepta est, & adhuc appellatur *Normandia*. Sed ne iis quidem finibus contenta fuit bellicosissima gens: nam eorum manus Saeculo Undecimo in Apuliam casu delata, ac sensim viris & victoriis aucta, universam *Siciliam*, totamque illam regionem, quam nunc *Regnum Neapolitanum* appellamus, sibi subjecit, & Regnum ibi celeberrimum constituit. Ad haec Nortmanni ipsi Gallici sub Guillielmo Notho eorum Duce Anno MLXVI. subactâ magnâ Britanniâ, alterum ibi Regnum fundarunt. Quanta ergo possit Septemtrionalium Populorum vis & feritas, hinc quoque discere possumus. At unde Nortmanni eruperint, si quisquam rescire cupiat, Francici Scriptores respondent, ex *Dania*. Et *Danos* quidem eosdem cum *Nortmannis* faciebat Ermoldus Nigellus Lib. IV. de Reb. gest. Ludovici Pii Augusti, sub quo is floruit, ut ejus Poëma testatur a me editum Part. II. Tom. II. Rer. Italicarum. Immo is *Francos* etiam ex eadem gente progenitos censet. *Danis* addunt alii *Suecos*. Cluverius verò *Norvegiam* iis patriam assignat. *Dacos* tamdem alii appellant. Nisi temeritatis quaedam species videri posset hac in re à tot antiquis Scriptoribus dissentire, mea sententia foret, non unam quampiam singularem Nationem Nortmannos supra memoratos fuisse, sed quidem congeriem Borealium gentium, quae ex variis Nationibus conflata, & ex Baltico Mari potissimum prodiens, tot calamitatibus Meridionalem Europam implevit, sibique nova Regna paravit.

Nortmanni (uti didicimus à Liutprando, simulque testantur Ermoldus, Aimoinus, Willelmus Brito, Guillielmus Apuliensis, & alii) nihil aliud significabat, quam *homines Aquilonares*: quae appellatio non certum quempiam Populum, sed omnes Aquilonaris regionis Populos complectitur. Igitur, ut arbitror, è Baltico praesertim in Oceanum piratae Septemtrionales erumpebant, & quò majoris praedae spes erat, illuc vela dabant. Quod vero *Dani*, *Sueci*, *ac Norvegi* propiores & notiores Gallis forent, hinc *Nortmanni* omnes ex iis tantum Nationibus conflati credebantur. Dudo de Sancto Quintino, qui jussu Richardi I. Normanniae Ducis

(erat

(erat hic Rollonis Primi Ducis Nepos) circiter Annum DCCCCXC. res gestas Nortmannorum literis consignavit, *Scanziam, seu Scandinaviam* Insulam (quam *vaginam Gentium*, & omnium Barbarorum patriam, sed perperam, veteres Scriptores fecerunt) *a Danubio ad Scythici usque Ponti confinium diffusam*, ortum dedisse Nortmannis scribit. *Est autem ibi* (ita ille subdit) *tractus quamplurimus Alaniae, situsque nimium copiosus Daciae, atque meatus multum profusus Getiae*. Illic ergo is collocat non *Dacos* solum sed etiam *Getas, qui & Gothi, Sarmatas, Amabaxios, Trogloditas, & Alanos*. Praesertim vero ex *Davia*, hoc est Dania, Nortmannos erupisse refert. Willelmus etiam Gemmiticensis eadem repetit, ac Nortmannos *originem ducere à Gothis* scribit Lib. I. Cap. IV. Histor. Normann. quamquam illos in *Dacia* tantum, *quae & Danamarcha*, statuat. Quibus positis, jam videas, amplissimam regionem tribui Nortmannis, Meridionalium postea Regnorum occupatoribus: ac proinde verisimile admodum est, *Russos* quoque, seu Moscovitas, ac *Sarmatas*, ad eamdem praedam concurrisse, utpote qui jam tunc ad Balticum, sive Codanum Mare, & *ad Scythici usque Ponti confinium* ex Europae parte pertingerent, ex Asiae vero usque ad Pontum Euxinum; qualem agrorum amplitudinem nostro quoque tempore, paucis mutatis, *Russi* possident. Certe *Russos* etiam, ut supra vidimus, *Nordmannos* vocat Liutprandus,

A Scriptor quidem Italicus, sed pervetustus, & in Germania diu atque in Graecia versatus. Idem Libro quoque I. Cap. III. de Constantinopoli scribit in haec verba *Habet ab Aquilone Hungaros, Pizenacos, Chazaros, Russios, quos alio nomine nos Nortmannos appellamus*. At quandoquidem *Normannorum* mentionem feci, qui
B Graecis Apuliam & Calabriam, Siciliam vero Saracenis Saeculo Christi Undecimo eripuerunt, atque ex his florentissimum Regnum constituerunt, huc inferre statui breve *Chronicon Anonymi Barensis*, nondum editum, quod debeo diligentiae Nicolai Aloysia, viri antiquae Eruditionis studiosissimi. Illud ipse descripsit è
C Vaticanae Bibliothecae Codice MSto Urbinate, in quo etiam legitur Lupi Protospatae Chronicon, à Caracciolo & Peregrinio antea typis traditum. Auctor illius, ut videtur, Monachus Monasterii Barensis Ordinis Sancti Benedicti. Simile Chronicon evulgavit olim idem Peregrinius, atque illud habes pag. 147. Tomi V.
D Rerum Italicarum: & quidem utrobique multa occurrunt iisdem fere verbis enarrata. Attamen non eumdem esse utriusque Opusculi Auctorem, facile intelligat quisquis amborum narrationem conferat: ac proinde supervacaneum minime fuerit, hunc etiam in lucem prodire, reliquis addendum, qui de Neapolitani Regni rebus antiquis egerunt. No-
E tas quoque adjeci à praelaudato Aloysia in idem Opusculum scriptas.

ANONYMI
BARENSIS MONACHI
CHRONICON

De rebus in Barensi Provincia gestis;

ADDITIS NOTIS

CLARISSIMI VIRI

NICOLAI ALOYSIA.

CHRONICON BARENSE.

Nno DCV. (1) *obitus Sancti Gregorii Papae. Phocas regnavit Annis VIII.*

Anno DCXII. (2) *Domitianus regnavit Annis XV.*

Anno DCCLXXXII. (3) *Hoc Anno Carolus Rex celebravit sanctum Pascha in Roma, & baptizatus est Pipinus filius ejus ab Adriano Papa.*

Anno DCCCCII. Hoc Anno descendit Habraam (4) *Rex Saracenorum in Cala-*

(1) Unius Anni anachronismo peccavit Chronographus noster, quo ceteroquin non caruit Lupus Protospatarius. Ambo enim ad Annum 605. Sancti Gregorii Magni obitum consignant, qui fuit secundus Sabiniani Pontificis in suprema Petri Cathedra successoris: quum Anno 604. Martii XII. Sanctus Gregorius vivendi finem fecerit, ut Pagius pluribus ostendit.

(2) Certâ, constantique tum veterum tum recentiorum sententiâ Heraclium Annis XXXI. imperasse constat, quamvis non idem sit veterum de ejus die emortuali consensus. Clarissimus Pagius Annis XXX. mensibus IV. diebusque VI. imperasse ex Nicephori, aliorumque Chronographorum testimoniis putat. Utcumque sit, sex annorum anachronismus in nostri Anonymi Chronico deprehenditur, qui quindecim tantum Annos ei tribuit. Nos de Heraclio eum heic loquutum fuisse non immerito suspicamur, quem Phocae successisse certum, compertumque est. An & *Domitianus* adhuc vocaretur, praeter ejus auctoritatem, nobis non constat.

(3) Amanuensis lapsum suspicor, Annum 782. pro Anno 781. scribentis: id ex Francorum Annalistarum, & Reginonis testimoniis liquet. Quare detracta unitate, quae ob numeros Romanis literis inscriptos facili negotio ab imperito Scriptuario addi potuit, remanet Annus 781. quo Carolus Magnus Romae iterum Pascha celebravit, ejusque filius Pippinus in nocte Sancta baptismate initiatus fuit, sacra peragente Adriano summo Pontifice.

(4) Habraymus (vel Habraym, Ignatio Pragensi in Vita Sancti Bertharii MSta in Coenobio Casinensi, & aliis, qui omnes ejus interitum ad Annum 903. consignant) periit prope Cosentiam, sive, ut Auctor ejusdem Vitae Sancti Bertharii scribit, super Civitatem Cosentiam in loco, ubi Ecclesia in Sancti Pancratii Martyris memoriam Deo sacra erat sita. Anonymus noster ad superiorem Annum interitum revocat: at nescio, cui anachronismum adscribam. De loco à nostro Chronographo adnotato fit mentio in alio Chronico Lupi Protospat. ad Cod. Excell. Andriae Ducis castig. in quo fulmine percussus interiisse dicitur, ut doctissimus Peregrinius animadvertit in Notis ad Chronicon Lupi Protospat. Habraymum hunc Saracenorum Regem à Petro Diacono in Vita Sancti Placidi Martyris memorari scribit Constantinus Cajetanus in Notis ad Martyr. Sancti Procopii, de Script. Hist. Saracenico-Sicul. Tom. I. part. 2. pag. 272. Rer. Italicarum. Verùm hallucinatus est Vir doctus: enimvero in Vita Sancti Placidi à Petro Diacono interpolata non Habraym sed Abdalla Rex Arabum dicitur, nec ipsum in Sici-

Calabriam, & mortuus est in Cosentia in Ecclesia Sancti Pancratii.

Anno (5) *DCCCCXXV. Hoc Anno Orie capta est a gente Saracenorum mense Julio, & obitus Eusebii in Clauso.*

Anno (6) *DCCCCXXVIII. Hoc Anno comprendit Itachaël Rex Sclavorum Civitatem Sipontum mense Julio, die Sanctae Felicitatis, secundâ Feriâ, Indictione XV.*

Anno (7) *DCCCCXXIX. Hoc Anno Tarentum captum est à gente Saracenorum mense Augusti in solemnitate Sanctae Mariae.*

Anno DCCCCXXXI. Hoc Anno obiit Ambrosius (8) *Mediolanensis Antistes.*

Anno DCCCCXLIX. (9) *Hoc Anno intraverunt Hungari in Italiam, & venerunt usque ad Idrontum, & fuit interitus. Et Placipodi* (10) *obsedit Cupersanum.*

Anno DCCCCLXXIX. Heic inchoatum est Monasterium Barense Sancti Benedicti à Domino Hieronymo venerabili Abbate.

Anno DCCCCLXXXI. Hoc Anno fecerunt bellum Sipontini & Asculenses Vado Somilo.

Anno (11) *DCCCCXCVI. Hoc Anno obsessa est Materies, tribus mensibus currentibus, ab iniqua gente Saracenorum: & in quarto mense, idest Decembri per vim inde eam comprehenderunt, in qua quaedam femina filium suum comedit.*

Anno MIII. Hoc Anno obsessa est Civitas (12) *Bari à Saphi Apostata, atque*

Siciliam adventasse, sed ejus Ducem Mamucham, sub quo Martyrium Sanctus Placidus consummavit Anno Aerae Vulg. 541. tradit Petrus. Quare loco Sancti Placidi substituendum reor Sanctum Bertharium Abbatem. Vide quae de Petri Diaconi anachronismo notavit doctissimus Mabillonius pag. 68. Act. Sanctor. Ordin. Sancti Benedicti.

(5) Ad superiorem Annum revocavit Lupus Saracenorum incursionem, quâ Oriam Hydruntinae Provinciae Urbem ceperunt; atque ad eumdem Annum Eusebii obitum in Clusio consignavit. An recte, alii viderint.

(6) Peregrinius in Notis ad Lup. Prot Chron. ex Cod. Andr. diem adjecit, quem & Noster exhibet. At uterque in Anno statuendo aberrat. Clarissimus Scholiastes, dum Chronographi Chronotaxim sequitur, ad Annum 926. Siponti expugnationem illigat. Et sane cum Anno 926. Indictione XIV. recte concurrit: & festum Sanctae Felicitatis, quod VI. Idus Julii celebratur, eo Anno in feriam secundam incidit, Literâ Dominicali A. recurrente, ut & in hoc nostro Chronographo legimus. Quare castigandus est hic locus, & Indictione XIV. signatâ, Annum restituemus 926. Qui Lupo Michaël, nostro Itachaël est, Michaël quoque dicitur ab altero Anonymo Barensi, qui eumdem Annum cum Indictione XIV. rite contulit.

(7) Non Anno 929. sed 927. Tarenti excidium contigit, ut Marinum Frecciam castigando, ex Lupo notavit Clarissimus Peregrinius loco citato.

(8) Fortassis Amanuensis lapsu *Ambrosius* pro *Hacho* irrepsit. Hachus enim exeunte Anno 931. decessit, Hilduinumque successorem habuit. Sed cur locus heic sit Archiepiscopo Mediolanensi, nemo facile divinet.

(9) Recte ad Annum 949. Hungarorum in Italiam irruptionem consignavit Chronographus noster, à quo eos Hydruntum usque pervenisse edíscimus. Eorum sane in Italiam ingressus meminit Flodoardus in Chronico à Clarissimo Pagio ad hunc Annum laudatus. Quare haud recte Anno 947. eos in Italiam irrupisse Lupus scripsit.

(10) Lupus habet *Platopidi*.

(11) Freccia, à Peregrinio in Notis ad Lupum laudatus, ad hunc Annum Materae obsidionem illigat, quam ad Annum 994. revocavit Lupus. Tribus porro mensibus perdurasse testatur: quatuor vero ejus Auctuarius scribit. Lupi Protospatae Epocha amplexanda videtur, Romualdo Salernitano adstipulante in Chronico ad hunc Annum, Tom. VII. Rer. Italicarum pag. 165.

(12) Lupus ad Annum 1002. Barensis Urbis obsidionem refert, quam porro quinque mensibus, & decem & septem diebus perdurasse scribit. Noster vero

atque Caiti, & perseveravit ipsa obsidio à mense Majo usque ad X. Kalendas Octobris. Et liberata est per Petrum Ducem Venetiarum bonae memoriae. A

Anno MXI. Hoc Anno rebellavit Longobardia (13) *cum Male ad ipsum eurcua mense Majo, IX. die intrante. Et fecerunt bellum in Betete, ubi multi Barenses ceciderunt. Et Ismaël fecit bellum in Monte Pelusio cum ipsis Graecis, & cecidit illic Pasianó.* B

Anno MII. Hoc Anno obsessa est Bari a Catepano Basilio cognomento Sardonti, undecimo die astante mense Aprilis, & completis diebus sexaginta unum, fecit pacem cum ipsis. Et ipse intravit Castellum Bari, ubi sedes est nunc Graecorum Magnatum.

Anno MXXI. Heic fecit proelium (14) *Basilius Vulcano cum Francis, & vicit illos in Civitate Canni.* C

Anno MXXVII. Hoc Anno descendit (15) *Ispochitoniti in Italiam cum exercitu magno, idest Russorum, Guandalorum; Turcorum, Burgarorum, Vlachorum, Macedonum, aliorumque, ut caperet Siciliam: & Regium restaurata est a Vulcano Catepano. Sed peccatis praepedientibus mortuus in secundo Anno* (16) *Basilius Imperator: qui omnes frustra reversi sunt.*

Anno MXXXV. Heic in Epiphania Domini obiit Bisantius Episcopus, qui fuit piissimus pater orfanorum, & fundator Sanctae Ecclesiae Barensis, & cunctae Urbis custos ac defensor, atque terribilis, & sine metu contra omnes Graecos. Et electus est in ipso Episcopatu ab omni Populo Romualdus Protospatarius. Et in mense Aprili vocavit eum ad se Imperator in exilium; & quinto Idus, intrante Augusto, electus est Nicolaus.

Anno MXL. Heic nono die intrante Januarii, obiit (17) *Nichiforus, qui & Dulchiano Catepanus, in Civitate Asculo. Et quinto die, intrante mense Maji, occisus*

rò ad Annum insequentem protrahit, tempusque obsidionis contrahit, ad diem XXII. mensis Septembris nempe, quo tempore per Petrum Ducem Venetiarum, & Gregorium Imperialem Catapanum fugatis Saracenis soluta obsidio fuit. Dandulus, qui Gregorium cum Petro in proelio adfuisse nos edocet, ad hunc Annum videtur eam consignare. Pagius ad Annum 1002. Lupi sententiae adhaeret num. XIII. *Caytus* idem ac *Princeps* Nonnoso apud Photium, *Dux* Pagio est. D

(13) Ad Annum 1010. ea Apuliae pars, quae Langobardis olim paruit, *Langobardia* à nostro Anonymo, & Lupo Protospata dicta, tumultu concitato à Caesare defecit, Meli Ducis operâ, qui corrupto vocabulo ab imperito Amanuense *Male* dicitur. Noster porro ad insequentem Annum eam protrahit. Nulla apparet ratio, cur alterutri Epochae subscribamus, vel harum alteram statuamus. Corruptum verò locum ita ex Codice Andriensi Lupi restituimus: *Anno MXI. Hoc Anno rebellavit Longobardia cum Melo: at ipse occurrens mense Majo* (dies in Codic. Andr. non occurrit) *nono die intrante. Et fecerunt bellum in Botunto, ubi multi Barenses ceciderunt.* Ex hoc loco intelligimus, ne tempore quidem, quo haec scribebat Chronographus noster, Graecos ex Apulia ejectos fuisse. E

(14) Ad Ann. 1019. Lupus proelium hoc revocavit.

(15) Lege *Despotus Nicus &c. Vandalorum: Bulgarorum:* Lupus habet *Brunchorum;* rectius crederem in nostro *Vlachorum*, sive *Valacchorum*.

(16) Historici lapsus, *Constantinum* scribere debentis, qui hoc Anno 1027. extremum clausit diem, Romano Argyro in successorem electo, ut ex Cedreno diserte constat.

(17) An Dulchianum à Nicephoro distinxerit, an unum eumdemque crediderit, depravata Chronici lectio dubitare nos facit. Si conjecturis uti licet, ita locum hunc restitui posse autumamus. *Heic nono die intrante Januarii obiit Nicephorus* (*undecimo* habet Codex Andr. Lupi, in quo Annus 1039. emortualis ejus statuitur) *qui & Dulchia-*

A occisus est Michaël Catt, qui vocatur Kirosfacti (18) sub Castello Mutulae ab ipsis conterratis. Et septimo die astante venerunt omnes in Civitate Bari cum Argyrio filio Meli. Tunc ipse Argyro sauciavit Musundo, qui erat primus inter eos, & ligatis manibus, misit eum in carcere cum Johanne Stonense. Et omnes conterrati dispersi sunt.

B Anno MXLI. Heic venit à Sicilia in Lombardia Michaël Protospatarius, & Catepanus, qui & Dulkiano junior. Mense Novembri intravit in Bari, qui & jussit in patibulo furcae appendi quatuor homines supra murum Botontinum. Mense Martio, decimoseptimo intrante, factum est proelium Normannorum & Graecorum juxta fluvium (19) Dulibentis. C Et ceciderunt ibi multi Russi & (20) Obsequiani. Ipse vero Dulkiano cum reliquo exercitu, qui remanserat ex ipso proelio, fugam petierunt in Montem Pelosum. Deinde collectis mense Maji (21) in unum omnibus Graecis apud Montem Majorem juxta fluenta Aufidi, initiatum est proelium quarta die intrante, ubi perierunt plurimi Natulicki, & Obsequiani, Russi, (22) Trachici, Calabrici, D Longobardi, Capitantes (23). Et Angelus Presbyter Episcopus Trojanus, atque Stephanus Acherontinus Episcopus, ibi interfecti sunt. Nam nempe, ut dictum est ab omnibus, qui haec noverunt, aut plures quam (24) duo millia Normandi fuerunt, Graeci vero decem & octo millia, exceptis servitoribus. Hinc rediens Michaël confusus cum paucis relictis semivivis pro pavore Normannorum servientium, scripsit ad Siciliam, & venerunt ipsi Museri, (25) Macedones, & Paulikani, & Calabrenses, & collectis insimul cum reliquis in catuna Montis Pilosi. Tunc aescendit Catepanus filius Budiano in Apuliam. Michaël rediit ad Siciliam, jubente Imperatore, unde venerat.

Anno MXLII. Hoc Anno, tertia die intrante mense Septembri, Graecorum exercitus descenderunt ex Monte Piloso: & Normanni èx Castello Siricoho inter duos montes inierunt conflictum maximum, in quo omnes miseri Macedones ceciderunt, & pauci de reliquo remanserunt exercitu. Ibi quippe Ebugiano vivus captus & portatus est per totam Apuliam usque Beneventi patriam. Nam, ut ajunt veraciter, qui in ipso bello inventi sunt, Normanni septingenti, & Graeci decem millia fuerunt. Postmodum peracto bello tertio jam dicto inierunt pactum cum ipsis Franchis Materienses, & Barenses, dum non esset, qui ex ipsorum manibus eos eriperet. Deinde mense Februarii Normanni & Cives Barisani elegerunt Argyro, qui & Meli, Principem & Seniorem sibi. Mense Aprilis descendit Manichi in Tarentum, qui & Magister, & coadunavit omnem exercitum

E chianus Catapanus (lapsum Historici ex Codice Andriensi castigandum observat Peregrinius in Notis ad Lupum) *In Civitate Asculo: & quinta die intrante &c.* Quare vel in eo mendosus non est, ut hoc Anno Dulchiani adventum statuat.

(18) Lege *Chirisectora* pro *Kiros facti*.

(19) Lege *Beneventi* pro *Dulibentis:* fortè Sabbatum, quod adjacentes Melphiae, unde Protospatarius ad expugnandos Normannos discesserat, & Beneventi campos irrigat.

(20) Pro *Obsequiani* legit Peregrinius *Offacani*. Sed mihi praeferenda videtur lectio Codicis nostri. Vide Du-Cangium in Glossario ad vocem *Obsequium*.

(21) *Mensis Martii die IV.* habet Codex Andriensis à Caracciolo in Notis laudatus.

(22) Desunt in Andriensi *Trachici*, idest *Traces*. Pro *Calabrici* idem Codex habet *Apuli*.

(23) *Capitantes:* fortasse *Capitananses* ex Capitanata provincia.

(24) *quatuor millia* in Codice Andr.

(25) *Paulo & Macedonio* in Codice Andriensi. Qui Calabrorum subsidiariorum Duces fuisse videntur, a quibus Paulikiani & Macedones milites fortasse dicti.

A *exercitum Graecorum, & fecit (26) Suda in loco, qui dicitur Tara. Tunc scripsit Argyri in Aversam ad ipsos Normandos, & in Melfiam, & omnes venientes, quos septem millia in Mutulam.... Tunc ipse iniquus Manichi una cum cuncto agmine hostium pavore nimio exterriti, nocte fugientes reclusi sunt in Tarentum. At ipsi Normanni quum starent* B *ante Portam terraneam, quaerentes pugnam, & minime esset qui eis percunctaret, depraedaverunt totam Terram Oriae, & sic reversi sunt ad sua. (27) Mense quidem Julio miseri Juvenatienses, peracto foedere cum ipsis Graecis manentibus in Trane, ipse Princeps Argyro circumdedit eamdem miseram Juvenatiam cum Normannis & Barensibus; & ea* C *flebilis tertiâ die suae obsessionis per vim capta est, & expoliata omni suppellectili. Et Graeci nec non interfecti in eadem sunt. Populum vero ipse Princeps virorum ac mulierum prece liberavit ex Normannorum manibus. Postea vero dum Tranenses non acquiescerent Baresanis malum ingerere, ultimâ hebdomadâ mensis Junii ipse Princeps cum Normannis &* D *Barensibus obsederunt eam triginta sex diebus. Quam proeliis, vel aliis calamitatibus angustiavit tandem fortiter. Nam talem Turrem ex strue lignorum ibidem componere fecit, qualis humanis oculis nusquam visa est modernis temporibus. Sed ipse Argyro susceptis Imperialibus literis foederatis, & Patriciatus an Catepanus, vel Vestati (28) honoribus, jussit argumenta incendi. Et reversi Bari ad laudem de Sancto Imperatori Constantino Monomacho, cum suis concivibus hactenus facti talia. Nunc ad (29) Maniachi impietatem reducam articulum. Igitur remotis, ut dixeram, Normannis ab ejus finibus, conglobato in unum exercitu mense Junio, Maniachi sub nocte una ad Materiem Civitatem profectus est: ubi quantos per segetes, & undecumque homines cepit, ante coram Materianorum oculis plusquam ducentum occidi fecit impius. Similiter secundâ profectione in Monopopolim iniquus facere non timuit.*

Anno MXLII. Hoc Anno mense Septembri descendit Tubachi Protospatarius, & Pardus Patricius, & Nicolaus Archiepiscopus Idruntum cum Chrysubulo, & Simpatia. Tunc ipse iniquus Maniachi pacificâ fraude eis obviam exiens, statim occidi jussit Pardum (30) gladio, & Tu-

(26) *Suda*, ideſt foſſam, ſeu potius Vallum, vel ſudes, quibus vallum ipſum & caſtra muniuntur. Vide Du-Cangium in Gloſſar. Med. & infim. Latinitat. Tom. 3. pag. 1000.

(27) Haec à Lupo breviter hoc Anno geſta narrantur, fuſiuѕ à noſtro Anonymo deſcripta, qui & obſidionem Tra- E nenſem graphice exponit triginta ſex dierum ſpatio confectam, ut videtur, ab Argyro, quem à Barenſibus Ducem creatum antea adnotarat. Menſe uno obſidionem perduraſſe teſtatur Lupus; at praeferenda Codicis noſtri lectio; nam Anonymus noſter per ea tempora Chronicon hoc conſarcinaſſe videtur ex hoc loco, quum ait: *Nam talem Turrem ex strue lignorum ibidem componere fecit, qualis humanis oculis nusquam visa est modernis temporibus*. Et antea Normannicum bellum ex eorum relatione ſe didiciſſe fatetur, qui *veraciter* in eo *inventi sunt*. Contra verò Lupus, qui Chronicon ſuum ad Annum 1102. protraxit, longe ab his temporibus res geſtas ſcribebat: nihilque de iis habet, quae poſt Trani obſidionem Argyrus egit, ab altero Anonymo Barenſi recitata.

(28) Vide Du-Cangium in Gloſſar. Med. & Infim. Latinit. Tom. 3. ad vocem *Vesti*.

(29) Quae de Maniachi feritate habentur heic deſcripta, in Lupo deſiderantur. Ea non praetermiſit Anonymus alter, qui primum in Materenſes eum ſaeviiſſe ſcribit, deinde in Monopolitanos. Materia Urbs eſt Lucaniae, haec Apuliae.

(30) Perperam à Pardo Tubachin occiſus dicitur ab Anonymo Barenſi Tomo V. pag.

ANDREAE
PRESBYTERI,
ITALI SCRIPTORIS
SAECULI NONI,
CHRONICON BREVE
HACTENUS INEDITUM

Ab Anno DLXVIII.

Seu ab adventu Langobardorum in Italiam usque ad mortem Ludovici II. Imperatoris,

Hoc est ad Annum DCCCLXXIV. & paullo ultra:

E MUSEO, ET CUM NOTIS
HERMANNI PHILOMUSI.

ANDREAE PRESBYTERI
CHRONICON.

Narsis Patricius Romanorum bella sustinuit, & eos semper defendit. Invidia Romani contra eum portaverunt ad Justinianum (a) Imperatorem & accusaverunt; quare & ipse Augustus & Sophia ejus uxor mandaverunt ei, quia Eunuchus erat, ut ad se veniret, & lanam in gynaeceo per pensionem divideret. Narsis vero Patricius sic ei mandavit, non tantum se lanam dividere, sed etiam talem telam ordinaturum esse, eandem ipsi, dum viverent, deponere non possent. Legatos itaque Narsis ad Langobardos misit, & pomorum genera, vel quae a primis transmitteret, ut animus eorum amabiles faceret, quatenus in Italiam venirent, & plene eam ci[illegible] sine pugna perciperent. Langobardi autem audientes, gavisi sunt gaudio. Pannoniam vero amicis suis Avarorum genti (b), commendaverunt; quam possidebant habebant per annos quadraginta duos. Ipsi cum uxoribus & natis & omnibus, quae habebant, exierunt de Pannonia mense Aprile, Indictione Prima, altero die post Pascha Domini, qui fuit Calendis Aprilis, quando jam a Domini Incarnatione Anni quingenti Sexaginta Octo essent evoluti. Igitur Langobardi introierunt Italiam per Forojuliensium terminum. Alboin nepoti suo Gisolfo Forojulii concessit (c) cum reliquis nobilibus Langobardis. His diebus Langobardi Italiam invaserunt; Venetiam, Veronamque, & reliquas Venetiarum Civitates ceperunt, & per tres annos Ticinum possederunt. Interim Alboin invasit omnia usque ad Tusciam praeter Romam & Ravennam; Ticinenses vero per tres annos se continentes per obsidiones, quas sederunt, jam videntes sua fortia circa se fatigata, Langobardis se tradiderunt. Pauca vero ex multis dicam. Rex Alboin postquam in Italia tres Annos & sex menses regnavit, insidiis suae Conjugis (d), interemptus est. Langobardi ex commu-

(a) Justinianum scribitur, quod Justino tribuendum erat.

(b) Paulus Diaconus in Libro I de Gest. Langobardorum, Hunnos commemorat Pannoniam [illegible]. At Paulo Hunni & Avari aut Avares, unus idemque Populus est. Equidem Avares primum Hunnos, postea a Regis proprio nomine Avares appellatos fuisse, [illegible].

(c) Scilicet regendum, primumque Ducem constituit, concessitque nobilissimos de genere, qui cum ipso ibi habitarent? notante Paulo Diacono de Gestis Langobard. Libro II.

(d) Rosimundae Cunimundi Regis Gepidarum, in praelio ab Alboino victi & occisi, filiae, ut videre est in Pauli Diaconi Historiae Libro Primo. Qui etiam caedem illam a conjuge [illegible] recensuit, ut in Agnelli Pontificali Ravennatensi Libro in Vita Petri Senioris.

communi consilio Clebonem (e) nobilissimum in Urbe Ticinensium sibi Regem constituerunt. Regnavit is Anno uno, mensibus sex. A puero, qui ipsi erat obsequio, gladio jugulatus est. Post ejus mortem Langobardi per Annos decem Regem non habuerunt, sed sub potestate Ducum fuerunt. Post autem Annos decem elegerunt Autari Clefonis filium. Autari verò duxit uxorem Teudelindam nomine, filiam Garibaldi Bajoarorum Regis, sanctam & nobilissimam. Ipsa aedificavit Ecclesiam Sancti Johannis sitam in Moditia. Rex Autari apud Ticinum veneno, ut tradunt, accepto moritur, postquam sex regnaverat Annos. Langobardi ex communi consilio, suae Reginae Teudelindae licentiam tribuerunt, qualem ipsa sibi sociare voluisset conjugio, talem se constituturos Regem. Quid multa? accepit Agilulf Ducem Taurinensium, & regnavit Annos vigintiquinque, & mortuus est. Et regnavit pro eo filius ejus Adalovald, Annos decem. De Regno ejectus est. In ejus Regnum successit Arioald, & regnavit annos duodecim, & mortuus est. Regnavit pro eo Rothari, qui Edictum Langobardorum composuit. Reliqua ejus & digna & fortia bella, quae gessit, nonne scripta sunt in Chronica Langobardorum (f), sicut & ea quae supra? Regnavit Rothari annos sexdecim, & mortuus est. Rodoald filio suo Regnum reliquit. Rodoald vero quum uxorem cujusdam stuprasset, ab eodem interfectus est, postquam quinque regnasset annis, septemque diebus. Huic successit in Regno Aripert. Regnavit annis novem, & mortuus est. Reliquit Regnum duobus filiis suis Pertarit, & Gudipert. Verùm inter istos fratres mali homines discordiam fecerunt, in tantum ut alter alterius Regnum invaderet. Grimoald Beneventanorum Dux, ex mandato veniens, Gudipert gladio interemit, expleto Anno post mortem patris, & sex mensibus. Pertarit fugam arripuit. Grimoald Regnum accepit. Multas quidem ejus Historiolas continet Chronica, sed pauca in hac adbreviatione conscribam. Hic in Edicto Langobardorum novem composuit Capitula. Regnavit annos novem, & mortuus est. Reliquit Garibald filio suo Regnum. Pertarit vero, qui ut jam diximus, fugâ lapsus erat, egressus de Gallia navem ascendit, ad Britanniam Insulam ad Regnum Saxonum transmeaturus. Dum in pelago navigasset, divinus Nuntius de ripa clamans ei dixit: Revertere, Pertarit, in terram tuam, quia tertia dies est hodie, quod Grimoald defunctus est. Quid plura? reversus est, & gratanter à Langobardis susceptus, & ad Regni gubernacula constitutus est mense tertio post mortem Grimoaldi. Regnavit Pertarit annos decem & septem, & mortuus est.

Cuniperto filio suo Regnum reliquit. Multas quidem ejus historiolas scriptas invenimus. Contra Alabis Tyrannum fatigatione sustentus est, sed Cunipert triumphum victoriae reportavit cum exsultatione. Regnavit post mortem patris annos duodecim. In campo Coronatae, ubi bellum contra Alabis gessit, in honorem Beati Georgii (g) Martyris Monasterium construxit. Reliquit Regnum Luitpert filio suo. Surrexit contra eum Aripert, & vivum comprehendit, & non post multos dies in balneo vitâ privavit. Regnavit

(e) Idem nomen est Claeffo aut Claffo, ejusque nominis laudatus Paullus scribit Regem fuisse Langobardorum, quum adhuc in Rugelanda commoraretur.

(f) Paulli Diaconi Libros de Gestis Langobardorum innuit, eorumque passim nomine Chronicae, seu Historiae Langobardorum meminit. Vide quae inferius annotavi sub litera (h).

(g) Recte noster Codex cum MSto Paulli de Gestis Langobard. Ambrosiano pervetusto, tametsi plerique Codices Paulli habeant Gregorii.

gnavit Aripert *annos duodecim: In flumine Ticino ab aquis necatus est.* Ansprand *ejus Regnum arripuit, & regnavit menses tres. Reliquit Regnum* Liutprand *filio suo. Fuit autem Liutprand multae sapientiae, clemens, pudicus, orator pervigil, eleemosynis largus. Legem quoque Langobardorum ampliavit, & in Edicti corpore conscribi jussit. Regnavit annis triginta & uno, septemque mensibus, & mortuus est. Haec autem superscripta summatio, cui incredibilis apparet; is relegat totam Historiam Langobardorum: omnia ibi veraciter inveniet, in quantum heic scripta sunt; & plura multa illic inveniet de nobilitate illorum, vel victoriis, & de bellis, quae gesserunt. Hanc autem adbreviationem suprascriptam, in quantum potui, excerpsi ego* Andreas, *licèt indignus Presbyter* (h) *de Historia Langobardorum, & eorum, quae heic subter continentur, historia minime ad nostram pervenit notitiam; sed in quantum per seriem literarum, seu per antiquos homines potui veraciter scire, scribere delectatus sum. Defuncto itaque Liutprand,* Ratchis *electus à Langobardis Rex est. Regnavit annos quinque, & posuit in Edicto Capitula octo. Hic* Aistolf *germano suo Regnum reliquit. Eorum facta retinere non possumus, sed quantum audivimus, audaces uterque fuerunt, & eorum tempore Langobardi à nulla gente perterriti fuerunt. Regnavit annis octo, & posuit in Edicto Capitula tredecim; & mortuus est.* Desiderio *Regnum reliquit, qui quum regnasset annos tres, suum filium* Adelchis *nomine ex consensu Langobardorum sub se Regem constituit. Sub quorum tempore in aliquantum pax fuit. Quamdam etiam filiam ejus,* (Desideratam *nonnulli appellant*) *Carolus Pippini filius Francorum Rex conjugio sibi sociavit. Aliam vero* Luipergam *nomine sociavit sibi Taxilo Bajoariorum Rex, & pacem firmissimam ex utraque parte firmaverunt, sed minime conservaverunt. Caussa autem discordiae ista fuit. Habebat Carolus germanum majorem se Karlemannum. Is ut erat furibundus & pessimus, contra Carolum iratus surrexit, & eum jurare fecit, ut ipsam ..... ultra non haberet conjugem. Quid multa? Remisit eam Ticinum, unde dudum eam duxerat. Mater vero eorum hanc separationem audiens .... His temporibus* (i) *Ecclesiam Romanam Leo*

(*h*) Quae hucusque Andreas noster de rebus Langobardorum protulit, excerpsit è Paulli Diaconi Libris de Gestis Langobardorum, servatis pleramque ipsius Paulli verbis, aut leviter saltem immutatis, uti patebit cuilibet utrumque conferenti. Quae verò subsequuntur, aut ex schedulis, aut relatione aliorum collegit, quod nulla earum rerum vulgata esset Historia. Libet heic apponere Agnelli in Vita Sancti Exuperantii locum huic ut ovum ovo similem: *Nunc praedictum Pontificalem à tempore beati Apollinaris post ejus decessum paene Annos DCCC. & amplius ego Agnellus, qui & Andreas exiguus Sanctae meae hujus Ravennatis Ecclesiae Presbyter rogatus & coactus à fratribus ipsius Sedis composui, & ubi inveni quid illi certius fecerunt, vestris aspectibus allata sunt, & quod per seniores & longaevos audivi, vestris oculis non defraudavi. Et ubi Historiam non inveni, aut qualiter eorum vita fuisset, nec per annosos & vetustos homines, neque per aedificationem, neque per quamlibet auctoritatem, ne intervallum sanctorum Pontificum fieret, secundùm ordinem, quomodo unus post alium hanc Sedem obtinuerunt, vestris orationibus me Deo adjuvante illorum Vitam composui &c.*

(*i*) Omnia heic miscet Auctor. Trium hominum res in unum congerit. Stephanus Papa quum ad Pippinum Regem Francorum Caroli Magni patrem in Franciam pro justitia Sancti Petri à Langobardis expetenda venisset, per suos Clericos perfectiorem Cantilenae scientiam invexit, indeque usus ejus longe

Leo Papa regebat, & oppressiones à Langobardis multas patiebatur. Itaque ex Sede propria exiens in Franciam repedavit cum multis sapientissimis literarum, maxime Cantoribus. Francorum gens haec audiens, magno gavisi sunt gaudio. Carolus ipse cum suis obviam ei pedibus venerunt; eumque optimum considere locum fecit Civitatem, quae dicitur Metis. Qui ibidem per annos tres residentes tantae quidem dignitatis Cantores ibi fecerunt, ut per totam Franciam, Italiamque, multae Civitates ad ornamentum Ecclesiae usque hodie consonant. Papa vero probatà gente Francorum, qui erant astuti & nobiles, consilium eis dedit, ut super Langobardos venirent, & Italiam possiderent. Ipse vero ad suam Sedem Romanae Ecclesiae remeavit.

Carolus *equidem non renitentibus suis, oblitus est tantae benignitatis, quam ei Desiderius Rex tribuit. Congregato multo Francorum exercitu, ex jussu Apostolici sacramenta irrita facta sunt, & in Italiam contra Langobardos veniens, quum divino judicio terror in Langobardos irruisset, absque gravi pugna Italiam invasit, Anno Desiderii octavo decimo, & Adelchis quintodecimo, Indictione XII. quum jam ducenti quinque Anni essent evoluti, postquam Langobardi Italiam ingressi sunt Desiderius verò eodem tempore mortuus est* (k) *Adelchis ejus filius navim praeparans ultra mare egressus est* (l). *Tantaque tribulatio fuit in Ita-*

A *lia, ut alii gladio interemti, alii fame percussi, alii a bestiis occisi, vix pauci remanerent in Vicis vel in Civitatibus Forojulanis: tunc temporis Dux Rotcausus* (m) *praeerat, & in Vincentia Gaidus; qui audita Francorum devastatione & eorum adventu, quod in Forumjuli properarent, congregatis, quos poterant, obviam eis ad pontem, qui dicitur Liquentia* (n), *exierunt, & ibidem*

B *magnam stragem de Francis fecerunt. Carolus vero haec audiens, mandavit eis se eos in fidelitatis fidem suscepturum & honoraturum, si tradere se vellent. Rotcausus & Gaidus Duces cum Nobilibus Forojulanis consilium inierunt, ut viriliter se gererent. Erat quidam ex ipsis, cui jam munera Caroli excoe-*

C *caverant cor, qui tale dedit consilium.* Quid faciemus? quomodo eis resistere possumus? caput non habemus, Rex confortationis nostrae jam devictus est. Eamus in eorum fidelitatem. Bene nobis erit. *Quid dicam? ut optabant, fecerunt. Attamen eorum Carolus servavit honorem. Igitur subjugatà & ordinatà Italià ad Romam per-*

D *rexit. Ibidem Palatium construxit: deinde Terrà pacificatà, & sacramentis datis, Pippino suo filio regendam Italiam concessit. Ipse vero Carolus post aliquantum tempus in Franciam reversus est, obsides quoque ducens secum, quiqui in Italia majores natu & nobiliores erant. Sed post non multum tempus ab eodem Caro-*

longe lateque invaluit. Is aliquamdiu in Francia haesit. Adrianus Papa Carolum Magnum ad Regnum Italiae invitavit; idque Carolus quum affectasset, Adriano vivente, adeptus est. Leo vero Papa quum à Romanis suis caperetur, excoecaretur, dura quaevis pateretur, evasit, & ad Carolum confugit, ejusque ope & auxilio in pristinam dignitatem rediit. At fateri oportet, ita haec apud veteres Auctores turbata esse, ut nonnisi maximo labore non dicam verum, sed verosimile elicias.

E (*k*) Desiderium Regem à Carolo Magno captum, & in Franciam ductum, omnes Auctores perhibent.

(*l*) Constantinopolim profugisse, omnes testantur.

(*m*) Alii *Rotgaudus*.

(*n*) Pons Liquentiae fluminis, quod à Forojulii quadraginta octo millibus distat, & est in itinere Ticinum pergentibus, notante Paullo Diacono in Lib. V. de Rebus Gest. Langobardorum.

Carolo meruerunt, & honorati sunt ab ipso, & ad suam reversi sunt patriam. Pippinus vero vivente patre defunctus est. Reliquit filium Bernardum nomine, cui Carolus Italiam concessit, quae quum esset penuriâ & fame occupata, subito ut Bernardus Regnum accepit, dignitatem, ubertatemque recepit; & sic fuit, dum ipse regnavit. Carolus quum quadraginta sex annos in Francia, & postquam Italiam ingressus est, quadraginta & unum annos regnasset, defunctus est in pace, senexque aetate & plenus dierum, atque ut per eum nomen Francorum longe, lateque percrebuit, sic est usque ad hodiernum diem. Reliquit sedem suam in Francia Hludovico filio suo. Iste incoepit vocari Imperator ex Francorum genere. Conjux vero ejusdem Hludovici Hermengarda nomine, inimicitiam contra Bernardum Langobardorum Regem gerens, mandavit ei quasi pacis gratiâ ad se veniret. Ille ab ipsis nobilibus Legatis sacramenta fidei suscepit, & in Franciam ivit. Hermengarda mox, ut potuit, sicut audivimus, nesciente Imperatore, oculos Bernardi evulsit: isque ipso dolore defunctus est, postquam quinque regnaverat annos, duos sub Carolo, tres sub Hludovico. Erat quidem Hludovicus Imperator multae sapientiae, consilio prudens, misericors, & pacis amator erat; quippe sub eo tranquillitas magna ex omni parte. Diligebat Lectores, Cantores, & cunctos servientes Deo, ministrantes Ecclesiae. Habuit filios tres, idest Lotharium, & Hludovicum de Hermengarda, & Carolum de Juditha, quam post mortem Hermengardae in conjugium suscepit. Equidem praedictus Imperator Hludovicus suum filium Lotharium sub se in sedem Imperialem constituit, vivente se patre. Habuit Lotharius filium Hludovicum nomine, cui Avus suus Hludovicus Ita-

(o) Lotharius.

A liam concessit: Hludovico filio suo Baioariam: Carolo Aquitaniam.

Honor autem major, idest Imperialis, crescebat cotidie Lothario, cui inimici homines consilium dederunt, quatenus Judithbam novercam suam genitori suo tollerent, & in Italiam abducerent, sicut fecerunt in Civitate Dertonensi, & in custodiam miserunt. Quis potest dicere

B furorem, quo pater ejus vehementer iratus agitatus fuit? Sed omnia fortia Lotharius in suas partes habebat. Igitur non post multos dies, dum se recognovisset Lotharius, quod malum egisset consilium, novercam suam remisit genitori suo, & irâ inflammatus contra illos, qui tam pravum consilium dederunt, alios occidit, alios in exilium

C misit. Tunc temporis Ecclesiam Mediolanensem Angelbertus Archiepiscopus regebat. Volebat Imperator (o) dicere, quod ille in ipso consilio fuisset, & misit ad eum Nobiles, qui eum in gratiam immitterent. Sed dum ante Imperatorem ducerent, ille tantùm caput inclinavit, & verba salutatoria dixit: ad pedes noluit venire propter reverentiam

D & honorem Ecclesiarum. Tunc Imperator dixit: Sic geris te, quasi Sanctus Ambrosius sis. Archiepiscopus respondit: nec ego Sanctus Ambrosius, nec tu Dominus Deus. Imperator vero subjunxit: ite ad genitorem meum, cujus odium me fecistis habere. Reducite me ad pristinam gratiam. Ille autem haec audiens perrexit in Fran-

E ciam; Hludovicus Imperator honorifice eum suscepit. Dum à mensa uterque reficiendi caussâ exsurgerent: Imperator dixit: bone Archiepiscope, quid debet facere homo de inimico suo? Ille respondit: Dominus dixit in Evangelio: (*) diligite inimicos vestros, & benefacite iis, qui vos oderunt. Imperator dixit: & si haec non fecero?

(*) Matthaei Cap. 5. vers. 44.

Archiepiscopus respondit, si non feceris, non habebis vitam aeternam, si in ipso odio mortuus fueris. *Imperator vero iratus dixit:* si me vindicabo de adversario meo, non habebo vitam aeternam; *& statim subjunxit:* vide, Angelberte, quomodo haec verba defendas; *& constituta est defensio in mane. Mane autem facto collegit Imperator Sapientes, pro ut subito poterat, conflictum habituros de his verbis contra Archiepiscopum. Archiepiscopus in eorum praesentia dixit:* scitis, quod sumus omnes fratres in Christo? *Illi autem respondentes dixerunt:* scimus, quia unum Patrem vocamus in coelis. *Ille autem dixit:* ergo si scitis, quod fratres simus, sive liber & servus, sive pater & filius, Apostolus Johannes dixit; (*) qui odit fratrem suum, homicida est, & omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem. Si ergo odiosus, homicida reputabitur, quomodo vitam aeternam possessurus erit? *Illi autem convicti ad haec verba consenserunt. Imperator vero manum in terram ponens, veniam petivit, & gratiam filio suo reddidit. Imperavit ipse tam solus, quam simul cum filio annos viginti unum. Indictione tertia* (p) *sic fuit Sol obscuratus in hoc Mundo, & stellae in coelo apparebant III. Nonas Majas, horâ nonâ in Letania Domini, quasi mediâ horâ. Facta est tribulatio magna; quumque hoc Populus intenderet, multi existimabant, quod amplius hoc Saeculum non staret. Sed dum has angustias contemplarentur, refulsit Sol, & quasi tremidus umbraculam fugere coepit. Ipsa nocte sequente*

A *prope Matutinum tempus, facta est lux quasi in die. His signis in coelo apparentibus, Doctores in suis monitionibus dixerunt:* estote, fratres, parati, quia adimpletum est, quod Dominus in Evangelio dixit: (*) quum haec signa videritis, scitote quia prope est dies Domini magnus & manifestus. *Sequenti autem mense Junio Hludovicus*
B *Imperator defunctus est, suosque dies finivit in pace.*

Post ejus mortem discordia inter ipsos tres germanos orta est. (q) *Surrexit Hludovicus & Carolus ex una parte, Lotharius ex altera. Quumque nulla pars cederet, jungentes se, ubi nuncupatur Funtanense,* (r) *acies hinc & inde ex utraque parte constructae, & facta est*
C *strages magna, maxime nobilium Aquitanorum. Tantique ibi viri fortes per contentiones & improvidentiam debellati sunt, quanti potuissent per bonam concordiam & salubre consilium multa millia sternere Paganorum. Unde sic dissipata est nobilitas Aquitanorum, ut etiam Normanni eorum possideant Terras, nec est qui eorum fortibus resistat.*
D *Imperavit Lotharius post mortem patris sui tam solus, quam simul cum Hludovico filio suo annos quindecim, & mortuus est. Reliquit tres filios, idest jam dictum* Hludovicum, *qui sub eo imperavit in Italia annos sex, Lotharium in Francia, Carolum in Provincia. Sed Carolus non post multos dies defunctus est. Lotharius ex sede propria exiens,*
E *in Italiam veniens pacis gratiâ videndum germanum suum, ubi cum ipso locutus est in finibus Beneventanis in pago Venusiano, dum iret & reverteretur, mul-*

(*) Epistolâ I. Johannis, Cap. 3. vers. 15.
(*p*) Id etiam referunt Annalista Bertinianus, & Andreas Presbyter in Pontificali Ravennatensis Ecclesiae, in Vita Georgii.
(*) Lucae Cap. 21. vers. 31. & Actuum [illegible]

(*q*) Hoc bellum satis fuse describit Agnellus, sive Andreas Presbyter in Pontifical. Raven. Ecclesiae, in Vita Georgii.
(*r*) Dictus Agnellus vocat hunc locum *Fontaneum*, Annalista vero Bertinianus *Fontanidum:* alii aliter.

multas devastans pauperum domos, blasphemiam multam incurrit. Revertens autem in itinere aegrotare coepit: subito in Civitate Placentina defunctus est, & ibi corpus ejus conditum; ejusque hominibus multis simili modo contigit. Pauca quidem sane, quum per gesta filiorum Regum curro, componant, & animus meus ad reliqua facta percurrit. Multam fatigationem Langobardi & oppressionem à Sclavorum gente sustinuerunt, usque dum Imperator Forojulanorum Eberhardum Principem constituit, quo defuncto Unroch filius ejus principatum suscepit. De Burgundia vero surrexit quidam dictus Hupert nomine, qui aliquanto tempore Domino Imperatori Hludovico se fidelissimum esse dicebat; postmodum Burgundionibus adjunctus correbellare disponebat, oblitus tantorum beneficiorum, quae ei Imperator tribuit, & sacramenta, quae dederat, irrita fecit. Dominus Hludovicus haec audiens, Cunrath cum reliquis fidelibus suis direxit, & eumdem Hupert in campo comprehendit & occidit: & multi quoque ejus partis interemti sunt. Igitur antequam haec rebellatio facta fuisset, tanta quidem nix in Italia cecidit, ut per centum dies in planis locis maneret, & fuit gelu gravissimum; multa semina mortua fuerunt, vites paene omnes in planis locis exsiccatae sunt, & vinum intra vascula glaciavit, ut etiam per foramen spinarum nihil exiret, donec rumperetur ipsa glacies cum fuste ab ante ipsa spina. Hoc fuit tempus Domini Hludovici Imperatoris, Anno decimo, Indictione octava. His itaque sub brevitate rei transcursis, adventum primi ordinis, sicut cepimus, exsequamur. At vero Dominus Hludovicus Augustus multam quidem oppressionem à Saracenorum gente in finibus Beneventanis sustinuit, & eis semper restitit. (f) *Amelmasser eorum Principem cum multis Saracenis ibi consistentibus occidit. Reliqui in Castro, quod dicitur Bari, se fortiter munierunt, ubi Dominus Imperator per quinque annos Terras cum Francis, & Langobardis, & ceteris nationibus suis fidelibus possedit, simul etiam cum sua conjuge, Angelberga nomine, & multis similiter. Circa haec tempora Bulgarorum gens, divinà aspiratione accensa est, quatenus Christiani fierent, & Christum Dominum colerent, quia tantus amor caritatis in eorum Regem pervenit, ut per se ipse ad Ecclesiam Beati Petri Romam veniret. Et ibi dona obtulit, & à Domino Papa Nicolao Catholicà Fide munitus, Divinitatis scientià instructus, baptizatus, & Fide sancta confirmatus, recepit Doctores ab eodem Domino Apostolico, & in suam reversus est patriam.*

Igitur dum Dominus Hludovicus cum suis Bari custodiret, Nuntii venerunt de finibus Calabriae, dicentes: Domine Imperator, vestri esse volumus, & per vestram defensionem salvi fore confidimus. Gens Saracenorum venit, Terram nostram dissipavit, Civitates desolavit, Ecclesias suffudit. Tantùm à vobis petimus, ut des nobis caput confortationis, quod nos adjuvet & confortet. Sacramenta vobis damus. Tributa solvimus. *Tunc Dominus Imperator misericordià motus, non gaudens cupiditate eorum promissionum, sed de illorum dolens malitia, elegit strenuos & nobilissimos viros Ottonem de finibus Bergomensibus, Oschis, & Gariard Episcopos; & confortavit eos Dominus Imperator, & dixit:* Ite in pace, fideles Christi. Angelus bonus

(f) De bello à Ludovico Imperatore cum Saracenis gesto fuse agit Anonymus Salernitanus in Chronici sui Cap. 87. & sequentibus. Verùm nil ferme eorum, quae noster heic.

nus comitetur vos, ut & ego videam vos, & labores, quos vobis impono, merear. *Tunc simul cum ipsis Missis perrexerunt, & unde egerunt firmitatis sacramenta receperunt, & adunarunt secum magis ac magis fideles Populos. Quumque venerunt in quamdam Vallem, ubi ipsi Saraceni erant fidentes absque ullo timore, annonam metentes simul cum captivis, quos habebant, tunc Christiani irruentes super illos & Saracenos, quantos ibi invenerunt, occiderunt, & captivos liberaverunt. Ut haec audivit eorum Princeps, Cincimo nomine, de Civitate Amanteâ obviam eis exiit praeparatus viriliter. Quod quum Francis compertum esset, jungentes se hi ex una parte, & illi ex altera, facta est strages magna Saracenorum, qui fugam petierunt. Christiani vero post eos sequuti interficientes usque ad portam Civitatis. Otto verò & praedicti Episcopi, & eorum sequutores, triumphatores reversi sunt ad Dominum Imperatorem. Imperator vero magnum gavisus est gaudium, & honorem dignitatis eis tribuit. Cincimo vero de suis de patria sua adjutorium colligens multitudinem Saracenorum, qui iter facientes ad Bari, cum ipso iverunt per multa dispendia adjutorium Soldani. Erat eis nuntiatum, quod Christiani celebrarent magnum diem festum, sicut erat, hoc est Nativitas Domini nostri Jesu Christi, dicentes:* Deum suum colunt illa die; neque pugnaturi, neque arma levaturi sunt. Eamus super illos. Comprehendamus eos omnes in simplicitate sua. *Hoc consilium Domino Imperatori nuntiatum est. Tunc moniti, ut gallicinio matutino, & summo diluculo Episcopi & Sacerdotes Missarum solemnia celebrarent, & Populus Communionem, vel Benedictionem acciperet: sicuti & fecerunt. Et exierunt quaerentes Saracenos, & illis quaerentibus, Franci juncti sunt in loco.... Et factus est sonitus magnus clangore buccinae, hinnitu equorum, strepitu Populorum. Quumque prope se conjungerent, fideles Christi oraverunt, dicentes:* Domine Jesu Christe, tu dixisti: (*) qui manducat Carnem meam, & bibit Sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Ergo si tu nobiscum, quis contra nos? *Statim commissum est proelium. Quumque forti intentione pugnarent, aura coelestis confortavit Christianos. Pagani verò terga vertentes fugere coeperunt. Christiani autem post eos caedentes non cessabant, donec multitudinem Paganorum interficerent. Soldanus haec audiens, metu magno tristari coepit. Sequenti mense Februario, quinto expleto Anno, quod Bari possessam habebant, Dominus Imperator comprehendit Soldanum, & reliquos Saracenos ibi consistentes interemit Anno Vigesimo primo, Indictione Quarta. Saraceni vero in sua terra haec audientes, elegerunt fortissimos viros, sicut audivimus, viginti millia hominum, dicentes:* grandis ignominia de occisis nostris consonat. Eamus illuc. *Quumque navigium praepararent, ascenderunt & navigaverunt, & exierunt in fines Beneventanos. Tunc dixerunt per suae audaciae elationem:* Quid nos fiduciae habere debemus in navibus nostris? dissipemus eas, quia Franci adversum nos nihil possunt: & si praevaluerint adversum nos, sine ullo metu in Regnum nostrum pergere possunt. *Dictis factis Francos quaerere coeperunt. Nuntiatum est id Domino Imperatori, qui statim misit Principes suos Unroch, Agesrid, & Boso, cum electa manu Francorum & Langobardorum, vel ceterarum nationum; jungentes se in loco ad Sanctum Martinum ad Stradam, scilicet prope Capuam ad Vulturnum,*

Acie

(*) Johannis Cap. 6. vers. 57.

Acie hinc & inde constituta, utraque parte forti intentione pugnante, Dei adjuvante misericordià, Saraceni devicti & debellati sunt, multitudine innumerabiles; quia quos gladius non interemit, in fluvio Vulturno necati sunt. Sic Dei judicio complacuit. Qui venerant exaltati, facti sunt humiliati.

A

Hac victorià patratà Dominus Imperator in Beneventi Palatio sedebat. Tunc Adelchis Principatum Beneventanorum regebat, cui Imperator se & omnia credebat, quique dilectione caritatis se diligebant. Antiquus hostis, qui semper contra dilectionem inimicitiam quaerit, exsurrexit per malos homines inter se occulte dicentes: quid gravati sumus sub potestate Francorum? (t) *Taliter Beneventani per fraudem uno consilio egerunt, ut redderent malum pro bono; quatenus ubicumque fidelissimos Imperatori invenissent, ibi custodirent, & ad Imperatorem non dimitterent redire. Erant enim Franci separati per Castella, vel Civitates, fidentes absque ullo terrore, credentes fidei Beneventanorum. Fuit autem iste contrarius discessionis dies XXV. die Augusti usque ad XV. Calendas Octobris, Indictione Unaecima. Sed Deus, qui Dominum Imperatorem ad regni gubernacula Imperialis ordinaverat, cum ipso erat, sicut legitur:* (*) Cor Regis in manu Dei est. *Et taliter fideles suos ad se venire fecit. Caelestis timor autem super Beneventanos irruit, vixque integrum illis fuit, ut pacifice potuissent eos dimittere, qui laetabundi ad Dominum Imperatorem reversi sunt. Eodem Anno evoluto multa signa monstrata sunt. Vinum postquam vindemiatum, & intra vascula missum, statim turbulentum fuit. In ipsa Pascha Domini per arbores vel folia & reliqua loca parebat; quasi terra pluvisset. Sequente autem IV. Nonas Maji pruina cecidit: multae vites in planis locis seu in vallibus palmites cum uvis siccatae sunt. Similiter & silvae tenerrimae cum suis foliis aridae factae sunt. Sequente autem mense Augusto multae locustae advenerunt de Vicentinis partibus in finibus Brescianis, deinde in Cremonensibus finibus: inde perrexerunt in Laudenses partes, sive etiam in Mediolanenses. Erant enim unà pergentes, sicut Salomon dixit:* (*) Locustae regem non habent, sed per turmas ascendunt. *Devastaverunt enim multa grana minuta milii vel panici. Completus Annus Centesimus, ex quo Francorum gens Italiam ingressa est, Anno Domini Hludovici Imperatoris Vigesimo tertio, & mense quarto, Indictione VI. finita, ingrediente VII. Indictione, hoc est Anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi Octingentesimo Septuagesimo Tertio transacto, Imperator vero venit de finibus Beneventanis post multam victoriam super Saracenos factam. Igitur post annum, hoc est Indictione VIII. stella Cometis in Coelo comparuit similitudine radians longae caudae per totum mensem Junium mane & vespere. Deinde in mense Julio Saraceni venerunt, & Civitatem* (u) *cum multo igne cremaverunt. Sequenti autem mense Augusto Hludovicus* (x) *Imperator defunctus est pridie Idus Augusti in finibus Brescianis. Antonius vero Brescianus Episcopus tulit corpus ejus, & posuit eum in sepulcro in Ecclesia Sanctae Mariae, ubi Corpus Sancti Filastrii requiescit. Anspertus Mediolanensis Archiepiscopus mandavit ei per Archidiaconum suum, ut reddat corpus illud. Ille autem noluit.*

(t) Fusius hanc rem narrant laudatus Anonymus Salernitanus in Chronico suo, & Annalista Bertinianus.

(*) Proverbior. Cap. 21. vers. 1.

(*) Proverb. Cap. 30 vers. 27.

(u) *Civitatem* nempe *Beneventanam*

(x) Pagius Ludovici mortem Anno Vulg. 875. consignat. *Muratorius.*

luit. Tunc mandavit Garibaldo Bergomensi Episcopo, & Benedicto Cremonensi Episcopo, ut cum suis Sacerdotibus & cuncto Clero irent, sicut ipse Archiepiscopus faciebat. Episcopi vero ita fecerunt, & illuc perrexerunt, trahentes eum è terra; & mirifice condientes die quinto post transitum in pheretrum posuerunt cum omni honore, & hymnos Deo psallentes, in Mediolanum perduxerunt. Veritatem in Christo loquor. Ibi fui, & partem aliquam portavi, & cum portantibus ambulavi à flumine, quod dicitur Oleo usque ad flumen Addua. *Adductus igitur in Civitatem cum magno honore & lacrymabili fletu in Ecclesia beati Ambrosii Confessoris sepelierunt die septimanae ejus. Imperavit Annos triginta duo.*

Post ejus obitum magna tribulatio in Italia advenit. Colligentes se majores natu in Civitate Ticino simul cum Angelberga sua Regina mense Septembri, Indictione IX. pravum egerunt consilium, quatenus ad duos mandarent Regnum (y), *idest Carolo in Francia, & Hludovico in Bajoaria, sicut & fecerunt. Tunc Carolus venit nesciens quicquam de Hludovico. Hludovicus nesciebat, quod Carolus venisset, & misit filium suum, Carolum nomine, quem propter distantiam homines coeperunt Caroletum nominare. Carolus Rex venit Papiam. Caroletus in fines Mediolanenses: qui quum de patruo suo comperisset, quod esset in Papia, coeperunt homines, qui se Caroleto adjunxerunt, multa mala facere: hoc est Beringherius cum reliqua multitudine statim venerunt in fines Bergomenses, residentes in Monasterio Fara per hebdomadam unam, domus devastantes, adulteria vel incendia facientes. Tunc multi Bergomenses relinquentes domos suas plenas vino & annona, tantum cum uxoribus & parentibus in Civitatem vel in montes perrexerunt. Carolus Rex haec audiens, statim prae ipsis malefactoribus cum multitudine Populorum perrexit in Bajoariam. Tunc Carlomannus germanus ejus obviam veniens Carolo Regi ad fluvium, qui dicitur Brenta, & pacificis verbis se invicem salutaverunt, & pactum usque in mensem Majum firmaverunt. Carlomannus ivit in Bajoariam. Carolus Rex perrexit Romam, & Ecclesiae beati Petri dona obtulit, ab Apostolico Johanne unctus. Et honore Imperii coronatus in Papiam reversus est mense Januario, suprascripta Indictione IX. Quumque idem Carolus Imperator de Roma reversus in Papia sederet, audivit, quod Carlomannus Hludovici filius contra eum veniret: quumque exercitum suum adunare vellet, & cum eo bellum gerere, quidam de suis, in quorum fidelitate maxime confidebat, ab eo defecti, cum Carlomanno se conjungebant. Quod ille videns, fugam iniit, & in Galliam repedavit, statimque in ipso itinere mortuus est. Carlomannus vero Regnum Italiae disponens post non multum tempus ad patrem in Bajoariam reversus est. Inter haec* (z)........

(y) *Quia semper Italienses* (judicium est Liutprandi Ticinensis in Historiarum Libro primo) *geminis uti Dominis volunt, quatenus alterum alterius terrore coërceant.*

(z) Heic desiit Auctor noster, fortè morte praeventus, quum ulteriùs Chronicon suum continuare jam coepisset. In Codice authentico nihil profectò (verba sunt Amici mei) erasum est vel abscissum, mutilatumve. Mirum videbitur, ab ipso Auctore aut plura non fuisse scripta, aut alio Libro relata: enim vero quum haec acta sint ipsius Auctoris aetate, scriptionis filum, aut alia negotia, aut quòd eorum, quae literis mandanda sumsit, eventus esset dubius, aut casus aliquis abrupisse videtur.

DE

DE REGNO ITALIAE EJUSQUE FINIBUS DISSERTATIO SECUNDA.

DISSERTATIO SECUNDA.

PRimi, qui Regnum Italiae fundavere super Imperii Romani ruinas, fuerunt Heruli sub Odoacre, & postea Gothi sub Theoderico, quibus datum est sub finem Saeculi Aerae Christianae Quinti, nobilem hanc Provinciam cum ipsa Urbe Roma occupare, immo & ultra Italiam dominationem suam protendere. Verum Langobardis in hoc Regno condendo, sive stabiliendo, fortuna se magis secundam obtulit: nam ultra duo Saecula fortiter heic regnarunt, & propagatâ heic longè lateque sobole sua, ejusmodi Leges statuerunt, quibus, vel post sublatos eorum Reges, Italia uti perrexit, eorumque nomen, vel adhuc Cisalpina Gallia sub *Lombardiae* appellatione retinet. De origine hujus gentis aliqua attuli in Antiquitatibus Estensibus Cap. X., & inter Germaniae Populos recensui: quod ne ipse quidem Paullus Diaconus negat, scribens de Gestis Langobard. Lib. I. Cap. 2. *Langobardorum gens*, *quae postea in Italia regnavit*, *à Germanorum Populis originem ducens*. Quo autem Anno Pannoniam sibi subjecerint, & quoto deinde tempore regionem illam tenuerint, unde postea Italiam petierunt, non satis liquet. Auctor est idem Paullus, Langobardos ibi *quadraginta annos* moram traxisse; tum *Anno DLXVIII.* in Italiam irrupisse. Sigebertus vero scribit, eos sub Audoino Rege in Pannoniam ductos *Anno DXXVII.*, *& post duos & quadraginta annos* Italicum Regnum sibi usurpasse sub Alboino. Longius ab istis ire videas Procopium Lib. III. Cap. 33. de Bello Gothico, dum scribit, Gepides Sirmio, ac Daciae dominantes, dum prospere Gothis bellum in Italia cederet, Romanis regionibus vim, ac vastationem intulisse. Permovit ejusmodi tempestas Justinianum, *ut Noricum*, *& Pannoniae munitiones*, *aliaque loca*, *ac pecuniam insuper maximam Langobardis donaret*. *Quamobrem illi patriis sedibus relictis*, *in adversa Istri fluminis ripa consederunt*, *haud procul à Gepidibus*. Si fides Procopio, acta haec fuere, fervente in Italia Gothico bello, cui initium fecit Justinianus *Anno DXXXV.* Immo, secundùm ejus verba, longe serius in Pannoniam invecti videntur Langobardi. Certe Procopius sui temporis gesta literis consignabat, & vix in hisce deceptum suspicari licet. At quoniam in multa nocte jacent Langobardorum, Gothorum, aliarumque id genus Nationum origines, ac primordia, neque Scriptoribus, vel vetustis satis fidere possumus, qui famam potius quam certa rerum documenta hac in re sequebantur: progrediamur tandem ad inquirendum, quousque se protenderet in Italia Langobardicum Regnum. Quo in stadio etsi me praeoccupaverit singularis eruditio ac diligentia Clarissimi olim, atque amicissimi Viri Gasparis Be-

retti Monachi Benedictini in Differt. Chorograph. Medii Aevi, editâ Tomo X. Collectionis meae Rer. Italicarum, attamen quando haec ante illum proelo paraveram, liceat & mihi in praesentia publici juris facere pauca haec ad argumentum, quod invasi, apprime necessaria.

Illud constat, & amplitudine & viribus summe spectatum fuisse Langobardorum in Italia Regnum; Ticinumque centrum, ac Regiam illius exstitisse, & universam fere Italiam in ipso comprehensam. Boream versus pertingebat usque ad fines extremos Tridenti, quae Civitas ab uno ex Langobardis Ducibus regebatur, & progressu temporis unam ex Italicis Marchiis constituit. Civitates ergo *Bergomi*, *Brixiae*, *Veronae*, *Vicentiae*, *Patavii*, *Tarvisium*, *Aquileja*, quamvis excisas, atque aliae cum toto *Foro Julii* Langobardorum ditionem à Germanicis regionibus dirimebant. Ad Occidentem juga Alpium finem statuebant inter Regnum Italicum & Gallicum, sive Francorum, nisi quod ad Burgundiae Regnum aliquando spectavit *Augusta Praetoria*, quae tamen Caroli Magni aevo, uti è postremis ejus tabulis constat, Italiae Regi parebat. Ad Meridiem vero complectebatur id Regnum universam regionem, quae est à Varo fluvio, seu à Nicea Civitate, nunc *Nizza*, per maris litus continuata, usque ad fines Romani Ducatus, ac propterea *Litus Italicum*, ac *Tusciae Ducatum*. Quod est ad Orientem, non eadem stabilitas fuit finibus Langobardicae ditionis, Orientis Imperatoribus perpetuum paene bellum gerentibus contra suarum Provinciarum usurpatores, atque iis fortunae vicibus, quae variae aleam Martis comitari solent. De Sirmio capite Pan-

A noniae inferioris haec habet Ennodius in Panegyrico Theoderici: *Sirmiensium Civitas olim limes Italiae fuit*. Illam Theodericus idem Gepidis ereptam Regno Italiae adjunxit. Verum non eò usque Langobardorum ditio propagata est. Per Ducatum Forojuliensem Langobardicum Regnum ante Carolum Magnum ad Pan-

B noniae fines protendebatur, atque ex alia parte Histriam contingebat, provinciam nempe ad Graecos spectantem. Ad statuenda illic inter utramque ditionem confinia, nonnisi post multa bella perventum est, ac temporibus duntaxat nuper laudati Regis Liutprandi. Tunc enim Paullucius Venetorum Dux, & Marcellus

C Magister Militum, versus *Civitatem Novam* stabiliverunt fines, ad quos pertingeret Langobardicum imperium, nempe fluvium *Plavem*, quem nonnulli perperam putant Anassum. Id colligitur ex Diplomate Pactorum, quae Anno DCCCCLXXXIII. inita sunt ab Ottone II. Augusto cum Tribuno Duce Venetiarum. Illud ego

D publici juris feci Anno 1712. in Appendice Plenioris Expositionis Jurium Caesareorum ac Estensium in Civitatem Comacli, pag. 360. *De finibus* (ita ibi Otto II. Imperator) *Civitatis Novae statuimus, ut terminatio, quae à tempore Liutprandi Regis facta est inter Paulucionem Ducem, & Marcellum Magistrum Militum, deinceps manere debeat, idest de Plavi majori, us-*

E *que in Plavim siccam*. Repetuntur eadem verba in reliquis Diplomatis Pactorum inter Reges Italiae, aut Imperatores ex una parte, & Duces Venetorum ex altera. Idque nos jamdiu monuerat Andreas Dandulus, & ipse postea Venetorum Dux Anno MCCCXLIII. in Chronico suo, quod à me editum habes Tomo XII. Re-

rum

rum Italicarum. Sunt ejus verba Lib. VII. Cap. I. *Hic Paulucius Dux amicitiam cum Liutprando Rege contraxit, & pacta inter Venetos & Langobardos fecit, per quae sibi & Populo suo immunitates plurimas acquisivit, & fines Heracliae* (ex cujus ruinis excitata est deinde *Civitas Nova*) *cum Marcello Magistro Militum terminavit, videlicet à Plave majore ad Plavisellam*. Fieri tamen potest, ut haec finium constitutio regionem tantum respiceret ad mare positam, quum aliunde ostendi possit, *Opitergium*, nunc *Oderzo*, & *Civitatem Fori Julii*, aliaque Oppida ultra Plavim Langobardorum imperio paruisse. Du-Cangius in Appendice ad Glossar. Latinum *Plavim* interpretatur *Planitiem*, ac in eam rem laudat ex Danduli Chronico verba Diplomatis nuper memorati. Minime animadvertit accuratissimus alioqui vir, *Plavium* Forojuliensis regionis flumen esse. *Plavis* autem *sicca*, sive *Plavisella*, alveo antiquo derelicto, ejusdem fluvii nomen fuit. Ipsius fluminis *Plavis*, quod & adhuc *la Piave* nuncupatur, mentio est in multis veterum monumentis, sed potissimum in Diplomate, cujus exemplum in Archivo suo adservat Antonius Rambaldus Comes de Collalto, ex antiquissima Nobilitate, & splendido munere in Aula Caesarea, mihi cum veneratione commemorandus. Illud ego acceptum refero Abbati Henrico de Collalto, egregio Eruditionis antiquae cultori.

Curtis Luvadinae donatio facta Rambaldo Comiti Tarvisino à Berengario & Adelberto Italiae Regibus, Anno 960.

IN nomine Domini Dei aeterni. Berengarius & Adelbertus, divina favente clementia, Reges. Si justis petitionibus nostrorum fidelium aures nostre pietatis inclinamus, ad statum Regni nostri pertinere nequaquam ambigimus. Idcirco omnium fidelium Sancte Dei Ecclesiae, nostrorumque, presentium scilicet & futurorum universitas noverit, qualiter interventu ac petitione Lanzonis nostri dilecti fidelis, per hujus nostri precepti paginam, sicut juste & legaliter possumus, concedimus & donamus Raimbaldo nostro dilecto fideli Cortem unam, que nuncupatur Lwadina, jacentem in Comitatu Tarvisino non longe à flumine, quod nuncupatur Plave. *Predictam autem Cortem Lwadina jam nominato Raimbaldo nostro dilecto fideli, & jure nostri Regni pertinentem concedimus & donamus, & de nostro jure & dominio in ejus jus & dominium modis omnibus transfundimus ac delegamus una cum terris, capellis, vineis, pratis, pascuis, silvis, salectis, sationibus, ripis, rupinis, molendinis, piscationibus, montibus, vallibus, planiciebus, aquis, aquarumque decursibus, forestis, servis & ancillis utriusque sexus, aldionibus & aldianis, & cum pensionibus, atque cum omnibus, que dici vel nominari possunt ad predictam Cortem Lwadina juste & legaliter pertinentibus vel aspicientibus in integrum, ut habeat, teneat, firmiterque possideat ipse, suique heredes, habeantque potestatem tenendi, donandi, vendendi, alienandi, commutandi, pro anima judicandi, vel quicquid eorum decreverit animus faciendi, omnium hominum contradictione remota. Si quis igitur hujus nostri precepti paginam pro aliquo inge-*

vio infringere, vel violare tentaverit, sciat se compositurum auri optimi libras centum, medietatem Camere nostre, & medietatem prelibato Raimbaldo nostro dilecto fideli, suisque heredibus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manibus nostris roborantes, anuli nostri impressione supter insigniri jussimus.

Signa Serenissimorum BERENGARII, *& ADELBERTI Regum.*

Hubertus Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi & Archicancellarii recognovi & scripsi.

Datum VIII. Kalendas Novembris, Anno Incarnationis Domini DCCCCLVIIII. Regni vero Domnorum Berengarii atque Adelberti piissimorum Regum VIIII. Indictione III.

Actum Papia in Dei nomine feliciter. Amen.

Juvat nunc meminisse & alterius divisionis finium, olim firmatae inter Carolum Magnum Langobardorum Regem & Augustum, & Veneciarum Duces in Fori Julii partibus. Ejus mentio occurrit in Diplomate, quod à Federico I. Romanorum Imperatore Leonardus Episcopus Torcellensis impetravit, ubi haec habentur: *cum Fossato, quo statutus est terminus tempore Caroli inter Veneticos & Langobardos, unum caput exiens in fluvio Siclae, & aliud in fluvio Tarso.* Ad hunc Leonardum Episcopum legitur apud Ughellium data Anno MCLXXXVI. Bulla Urbani III. Papae. Non ingratum erit Lectoribus, si integrum hoc Diploma è tenebris eruam, quale reperi in antiquo Chronico MSto de Reb. Venet. adservato in Bibliotheca Estensi, & potissimum quod inde luculentius confirmetur, *Torcellanam* Dioecesim complecti *Altinum*, Civitatem olim à Langobardis eversam. Inter testes hujus Privilegii numeratur *Alius Patriarcha Aquilegiae*. Legendum ibi *Ulricus*: & fortassis in Annos Regni Friderici aliquis error irrepsit.

Privilegium Friderici I. Imperatoris Episcopo Torcellano omnia ejus bona & jura confirmantis, Anno 1177.

IN nomine sanctae & individuae Trinitatis. Federicus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si rationabiles illustrium personarum petitiones circa augendas Ecclesiarum Dei commoditates clementer exaudimus, credimus nobis ad aeternae salutis meritum & temporalis gloriae augmentum proficere, & eos, quos effectu postulationum suarum honoramus, nobis deinceps & Imperio devotiores existere. Omnium igitur sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque fidelium, praesentium scilicet ac futurorum noverit industria, qualiter dilectus noster

ster Torcellanae Ecclesiae Leonardus venerabilis Episcopus, *celsitudinis nostrae postulavit clementiam, quatenus pro Dei amore, animaeque nostrae mercede nostrum inviolabile praeceptum, juxta praedecessorum nostrorum magnorum Imperatorum*, Caroli *videlicet &* Lotharii, *&* Ottonis, *atque* Conradi, *&* Henrici *decreta, eidem Torcellanae Ecclesiae de omnibus rebus ad eamdem Ecclesiam* B *pertinentibus, tam de Monasteriis, vel de reliquis possessionibus, idest Basilica Sancti Cipriani cum territorio suo, & Sancti Michaëlis Ecclesia, cum omnibus praediis suis, & decimis, & Fossato, quo statutus est terminus* tempore Caroli inter Veneticos & Longobardos, unum caput exiens in fluvio Siclae, & aliud in fluvio Tarso discurrente C Jario usque Altinum, *& Plebe Sancti Donati cum praediis suis, & silvis, sive decimis & territoriis, quo tituli ejusdem Ecclesiae fuerunt, idest Ecclesia Sancti Benedicti, & Ecclesia Sancti Zenonis, atque Sanctae Mariae in Plumbo, & Ecclesia Sancti Remedii cum omnibus adjacentiis, & pertinentiis & decimis suis ex utriusque partis Plavis* D *fluminis, & Virgulano in provincia Polesini constituto, cum omnibus ad se pertinentibus, & cum Silva, quae vocatur Torcellis, & saltu, in quo continetur Ecclesia Sanctae Mariae, Silvaque magna, quae est in ipso territorio, nec non & Sancti Stephani Monasterio, quod est Altini, cum omnibus rebus ad id respicientibus, seu & Sancto Lau-* E *rentio constituta Plebe juxta fluvium Liquentiam, cum omni jure & adjacentiis, & decimis suis cunctisque familiis suis utriusque sexus, & rebus ad eamdem Ecclesiam pertinentibus, quae infra ditionem Imperii nostri consistere noscuntur. Et quicquid habere videtur in Civitate Nova Istria, & in Civitate, quae dicitur Magha, & quidquid habet in*

A *Campo Alto, & totum allodium de Cassatico, & ipsum molendium de eodem Campo Alto cum suo Cavo, qui firmat in ipso Campo, & de quinto & de tertio, scilicet quantum dedit Stephanus Candianus eidem Ecclesiae Torcellanae, cum omnibus suis pratis & silvis, seu pascuis, & salictis, & cum omnibus cartulis & notitiis, ac pertinentiis suis,* B *tam hactenus acquisitis, quamque deinceps acquirendis, fieri juberemus, ut per nostri praecepti confirmationem, nostris, futurisque temporibus eidem Ecclesiae, suisque Rectoribus in perpetuum proficiat augmentum.*

Praecipientes ergo jubemus, ut quidquid ad memoratam Ecclesiam praedictus Leonardus Episcopus nunc possidet, aut C *de jure possidere debet, & quod ejus Successores in bonis ejusdem Ecclesiae possessuri fore dinoscuntur, tam acquisitum quam acquirendum, per hujus nostrae auctoritatis confirmationem & praeceptum quieto prorsus ordine teneant ac possideant, universasque praescriptas res, & quaecumque ab antecessoribus nostris eidem Ecclesiae confirmata sunt; nec* D *non quidquid in antea acquirere poterit, nostra auctoritate & jussione, tranquilla quietudine habeat, ita ut à nullo umquam nostrorum fidelium controverсetur aut inquietetur, nulliusque Ducis aut Marchionis, nec Episcopi aut Comitis, nec Vicecomitis, vel alterius Reipublicae exactoris pertimescat aut sentiat molestationem; omnesque servos & ancillas sub* E *nostrae tuitionis Mundiburdium accepimus, ut nullam de cetero publicam faciant functionem. Quaecumque autem res jam dicti Episcopi per emphiteosim, aut alio quolibet modo ab aliquibus hominibus possidentur, in praelibati Episcopi sint potestate, suorumque successorum, ut aut legitimum censum inde accipiant, aut si eum coloni solvere noluerint, ipso qui fuerit Episcopus, possessiones illas in*

usum

usum praenominatae Ecclesiae libere accipiat. Illud etiam inviolata jussione sancimus, ut Decimae, quae annuatim ex frugibus persolvi debent, sive de omnibus bestiis per totam Altinensem Parochiam, *ut supra legitur, eidem Ecclesiae sine omni contradictione persolvantur. Similiter autem habitantes in Vicis, qui dicuntur..... Tertius, Moniamo, Calobonico, Pula..... Gauaentiaco, & iterum Gaudentiaco Villa, & alia ad partem jam factae Ecclesiae S. Cipriani, sitae in loco, qui dicitur Privatas, perpetua stabilitate persolvant. Si quis autem contra hanc nostram auctoritatem venire, aut eam irritam facere praesumserit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Camerae nostrae, & medietatem Rectoribus praedictae Ecclesiae. Quod ut verius credatur, & ab omnibus observetur, praesentem paginam jussimus insigniri. Hujus rei testes sunt Henricus Patriarcha Venetorum, Alius* (*) *Patriarcha Aquilegiae, Philippus Coloniensis Archiepiscopus, Christianus Maguntinus Archiepiscopus, Arnoldus Trevirensis Archiepiscopus, Sebastianus Ziani Dux Venetiarum, Schinella Comes Tarvisii, Aureus Magister Petrus, & alii quamplures.*

Signum Domni *Federici Romanorum Imperatoris invictissimi.*

Ego Gotifredus Cancellarius vice Philippi Coloniensis Archiepiscopi, & Italici Regni Archicancellarii recognovi.

Acta sunt haec Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Septuagesimo Septimo: regnante Domno Federico Romanorum Imperatore gloriosissimo, Anno Regni ejus XXVII., Imperii vero XXIV.

Datum apud Venetias Indictione X. tertio Nonas mensis Augusti feliciter. Amen.

A finibus Histriae regrediendo in Occidentem ac Meridiem, si pauca excipias loca ad mare, sive inter paludes sita, universum litus Adriatici usque ad fines agri Ravennatis, comprehenso *Comaclo*, Langobardis Regibus suberat, à quorum dominatione certum est, exclusam fuisse inclytam Venetiarum Urbem, una cum adjacentibus Insulis. Illuc, nisi fortè aliqua inani impressione, penetrasse Langobardorum Regum arma, nemo scribit. Quod solùm novimus, temporibus Caroli Magni magnum belli incendium in iis partibus exarsit, tum ob dissidia inter Graecos & Francos occasione Imperii ab illis ad hos translati excitata, tum etiam ob grandes animos Pippini, quem Italiae Regem Anno DCCLXXXI Carolus ejus pater creaverat, & ad fines Regni dilatandos innata Regibus cunctis ambitio urgebat. Verùm ut eo tempore Graeci & Franci armis invicem certabant, ita Scriptores postea unus adversùs alterum in illius belli narratione sunt digladiati. Ego quid heic sentiam eo amore veritatis, quem in reliquis etiam honestis hominibus parem puto, fidenter dicam.

(*) Legendum *Ulricus*.

cam. Primo igitur loco, ut mihi quidem videtur, in controversiam deduci nequit illud, quod à pluribus, iisque aequalibus & nobilibus Historicis scriptum est: nempe, fortitudini ac industriae Francorum contigisse, ut post Annum Christi DCCC. in Histriam & Dalmatiam, & in aliquot saltem Insulas, Venetiarum Urbi finitimas, dominationem suam felici armorum usu extenderint. In antiquis Francorum Annalibus apud Du Chesnium Tom. 2. pag. 43. haec leguntur ad Annum DCCCVI. *Venerunt Villeri & Beatus Duces Venetiae, nec non & Paulus Dux Jaderae, atque Donatus ejusdem Civitatis Episcopus, Legati Dalmatiarum, ad praesentiam Imperatoris cum magnis donis. Et facta est ibi ordinatio ab Imperatore de Ducibus & Populis tam Venetiae quàm Dalmatiae.* Eodem autem Anno *Classis à Nicifore Imperatore, cui Niceta Patricius praeerat, ad recuperandam Dalmatiam mittitur.* Ergo loca superius memorata in potestatem Caroli devenerant. Anno proxime sequenti DCCCVII. *Niceta, qui cum classe Constantinopolitana sedebat in Venetia, pace facta cum Pippino Rege, & induciis usque ad mensem Augustum constitutis, Constantinopolim regressus est.* Tum Anno DCCCIX. *Classis de Constantinopoli missa, primo Dalmatiam, deinde Venetiam appulit:* quumque frustra conatus fuisset Paullus Graecae classis Praefectus *Comaclum* Francis eripere, de Pace postea cum Pippino egit, sed irrito negotio, quippe clam ejus consilia à Ducibus Venetiarum evertebantur. Itaque Anno sequente DCCCX. Pippinus Rex *perfidiâ Ducum Veneticorum incitatus, Venetiam bello terraque marique jussit appetere; subjectâque Venetiâ, ac Ducibus ejus in deditionem acceptis, eamdem classem ad Dalmatiae litora vastanda misit.* Paribus aut ipsis verbis in Annalibus Eginhardi, sive Lauresamensibus, in Bertinianis, aliisque vetustissimis Francorum Annalibus, eadem occurrit narratio. Non me fugit, inficiari Dandulum in Chronico suo hanc Pippini victoriam, & in ejus sententiam concessisse reliquos Venetorum Scriptores. Verum nemo intelligat, quei componenda sit cum fide tot veterum & aequalium Historicorum, auctoritas eorum, qui post tot Saecula narrandam rem ipsissimam susceperunt. Fieri quidem potuit, ut victricia Pippini arma in aliquot ex iis Insulis aditum sibi aperuerint, quae provinciam maritimam constituebant, tunc *Venetiam*, seu *Venetias* appellatam, non vero in Civitatem illam, quae celeberrima à multis Saeculis *Venetiae*, seu *Venetiarum* una nomen retinuit, quaeque iis temporibus fortassis unica Rivoalti Insula fuit. At minime hoc obstat, quin Franci in maritimas illas Insulas victores penetrarint. Contra vero certum est, non ideo Venetiarum Urbem Italico Regno additam; nam et ex ipsis Francorum Annalibus liquet, eodem Anno DCCCX. Carolus Magnus initâ cum Graecis pace, *Niciforo Venetiam reddidit.* Ad haec Eginhardus Scriptor aequalis eorum temporum, ipsique Augusto familiaris, in ejusdem Caroli Magni Vita addit, in illius potestate relictam fuisse *Histriam quoque & Liburniam, atque Dalmatiam, exceptis maritimis Civitatibus, quas ob amicitiam & junctum cum eo foedus, Constantinopolitanum Imperatorem habere permisit.* Ab hisce tamen Urbibus maritimis excipienda videtur *Gradus*, quam Eginhardo eodem teste inter *Metropoliticas* sui Regni ac Imperii Civitates, Carolus ipse in postremis suis tabulis recenset. *Polam* quoque Histriae Civitatem Caro-

Carolo Magno paruisse, elucere videtur ex Epistola XI. Leonis III. Papae, Tomo VII. Concilior. Labbei, in qua is loquitur de Fortunato Gradensi Archiepiscopo, *qui propter persecutionem Graecorum, seu Veneticorum* Polam sese receperat. Propterea Dandulus supra memoratus in Chronico Lib. 7. Cap. 15. in haec verba scripsit: *Pipinus Rex Italiae, ut quidam scribunt, provinciam Venetiarum Nicephoro Constantinopolitano Imperatori, juxta foedus censuit relinquendam.* Tum Lib. 8. Cap. 1. Sicardum & Godefridum Historicos sequutus, pacem referens à Carolo Magno cum Orientis Imperatoribus constitutam, haec addit: *Per hoc Decretum Carolus approbans, quod cum Nicephoro actum fuerat, novam Venetiam à se abdicavit.* Non ergo in Italici Regni jure Venetiae, ejusque cognatae Insulae relictae sunt. Atque haec omnia extra dubitationis aleam posita tum quisque fatebitur, quum supra memoratum Diploma Ottonis II. Anno DCCCCLXXXIII. datum, & cum praecedentibus omnino concors iterum consulet. Illic enim Augustus apertis verbis Venetorum ditionem discriminat à Regni Italici finibus, inquiens: *Hi sunt ex nostro scilicet jure, Papienses, Mediolanenses, &c. & cuncti in nostro Italico Regno. Ex praedicto vero Ducatu Venetiae sunt Rivaldenses* (nunc Rialto) *Methamaucenses, Clugienses, Caputargelenses, &c.* Ex his vero, quae attulimus, vides, quousque sub Carolo Magno Imperatore productum fuerit Italiae Regnum. Et quidem diu Regum Italicorum potestas in iis partibus substitit. Nam in Paralipom. Anonymi Salernitani, Part. II. Tomi II. Rerum Italicarum & apud Baronium ad Annum DCCCLXXI. Ludovicus II. Imperator in Epistola ad Basilium Graecorum Imperatorem conqueritur, *Populos Sclavoniae nostrae in captivitatem adductos* à Graecis, sive ab eorum Duce Niceta Patricio. Nescio, an sub *Sclavoniae* nomine *Dalmatia*, quam *Delmatiam* antiqui Lapides appellare consueverunt, veniat, an *Illyrici* etiam pars designetur, quae Regibus Italicis paruerit. Anno quoque DCCCXX. uti ex Annalibus Bertinianis constat, *Carniolenses, & Carentani* deditionem fecere *Baldrico* Marchioni, seu Duci Forojuliensi. Duas tamen illas Provincias propterea in Ducatum Forojuliensem coaluisse non arbitror.

Oram Adriatici legendo ex altera parte, Langobardi dominati sunt usque ad fines Exarchatus Ravennatis, hoc est usque ad reliquam illam Italiae portionem, quam Graeci adversus impetum Langobardicae gentis diu tutati sunt in Aemilia atque Flaminia. Ab Exarchis autem, ut notum est, supremo Graecorum Magistratu, ea regio nomen accepit, qui Ravennae, in Urbe fortissima, sedentes universam Provinciam moderabantur, ipsique Romae jus interdum, & quidem impotenter, dicebant. Sunt qui Exarchatum, qualem eorum desideria vellent, nunc mirabili facilitate sibi pingunt. Ego in veterum chartis non imaginationes meas, sed veritatem unam sincerissime expiscabor. Usque ad tempora Caroli Magni instabiles fuerunt in hisce partibus fines inter Langobardos & Graecos. Primis Langobardicae irruptionis annis Alboinus Rex *Placentiam, Parmam, Regium, ac Mutinam* Graecis ademisse omnino videtur. Ejus Successor *Foro* etiam *Cornelii*, seu *Imolá* potitus est. Verum Anno DXC. Mauritius Imperator foedere icto cum Childeberto Francorum Rege, & valida expeditione in Langobardos fa-

cta *Mutinam*, rursus, *Altinum*, *Mantuam*, aliasque Urbes recepit. *Vos audisse credimus de Montena*, *Altino*, *atque Mantua Civitatibus*, *quae Sanctae sunt Reipublicae reformatae*: ita ad Francorum Regem scribebat Romanus Ravennae Exarcus in Epistola, quae apud Du-Chesnium legitur Tom. I. Scriptorum Francicorum. At heic pro *Montena* scribendum *Mutina*, aut *Motina*, uti barbaris temporibus loqui amabant nonnulli. In altera Epistola à Mauritio ipso Augusto ad Childebertum Regem eodem Anno data legimus: *Deus pro sua pietate Mutinensem Civitatem nos pugnando ingredi fecit*, *pariter & Altinonam*, *& Mantuanam Civitatem*. Per aliquot annos Graecis paruerunt *Mantua*, *Brixillum*, *Mutina*, *Cremona*, aliaque loca; at sub Agilulpho Rege haec omnia in ditionem Langobardicam redierunt, quae gentis fortuna à Graecis pejora timentibus pacem tandem extorsit. Tunc ergo statutus est finis inter Langobardos & Graecos, his *Bononiae*, ac *Ferrariae*, illis *Mutinae*, *Regio Lepidi*, ac *Mantuae* dominantibus. Et diu quidem stetere ejusmodi fines: vix enim aliam in hisce partibus rerum conversionem per multos deinde annos factam novimus, nisi quod sub Rothari Rege ad fluvium Scultennam (nunc *Panaro*) memorabili praelio fusi ac attriti sunt Graeci. Tempore tantùm Liutprandi Regis, renovato acriter bello, *Ravennam* ipsam cum aliis Exarcatus Urbibus Langobardi sibi subdiderunt. Superest adhuc *Bononiae* antiqua Inscriptio in marmoreo vase, ubi Liutprandi tunc ibi dominantis mentio habetur, ut apud Malvasiam videre licet in Marmor. Felsin. Section. 4. Cap. 10. Pippinus exinde Francorum Rex ad preces Stephani II. Papae Italiam ingressus, Aystulphum Regem ad restituenda Romano Imperio ablata adegit. Promissis non stetit Aystulphus: quare Pippinus in Italiam regressus vi armorum Langobardos fidem solvere coëgit, ipsumque Exarcatum non amplius Graeco Augusto restituit, sed Apostolicae Sedi dono dedit. Quum vero Provinciam illam iterum Desiderius Rex invasisset, non eam solùm recuperavit Carolus Magnus, sed Desiderium ex ipso quoque Regno Langobardorum dejecit.

Haec rerum series. Atque ex his intelligas, quousque regnantibus Langobardis se protenderent fines *Exarchatus*. Samodia torrens Graecorum agrum à Langobardico discriminabat, nisi quod per aliquot annos *Bononia & Forum Cornelii* (nunc *Imola*) paruere Langobardis. Quum Zaccharias Romanus Pontifex Ravennam progressus, duos ad Liutprandum Regem Legatos misisset, suum ei adventum significaturos, isti *Imolensem* agrum ingressi, ab Anastasio in vita ejusdem Pontificis dicuntur intrasse *Langobardorum fines*. En ejus verba. *Qui viri ingressi in finibus Langobardorum in Civitatem*, *quae vocatur Imola*, *&c.* Contra si quis petat, quales forent fines Exarchatus, sive Provinciae illius, quam Pippinus Ecclesiae Romanae tradidit, Carolus vero Magnus confirmavit, hocce responsum habeat. Hoc mihi certum est, certumque omnibus futurum, *Placentiam* videlicet, *Parmam*, *Regium*, & *Mutinam* minime ea donatione fuisse comprehensas; illasque saltem Urbes in Italico Regno jamdiu inclusas, integras cum agro suo perseverasse in ditione Regum Italiae. Mirum est, quei temporibus nostris reperiantur, qui in tanta luce tenebras adhuc venditare velint. Sed quid non facit contendendi ardor?

Ut reliqua monumenta praeteream, perpende Caroli Magni Testamentum, Anno DCCCVI. conditum, & à Baluzio Tom. I. pag. 439. Capitular. Regum Francorum, atque in Parte II. Tom. I. Rer. Italicarum editum: inde enim evidenter elucere potest, *Regium* ac *Mutinam* Italici Regni portionem, & à Terris Sancto Petro donatis, prorsus exclusa fuisse. Inclytus ille Imperator Pippino Regi filio suo *Italiam, quae & Langobardia dicitur*, possidendam tradit. Tum hujus Regni divisionem facit (si fortè sine liberis decedat) unamque portionem hisce verbis delineat: *Ab ingressu Italiae per Augustam Civitatem, Eborejam, Vercellas, Papiam, & deinde per Padum fluvium termino currente usque ad fines Regensium, & ipsum Regium, & Civitatem Novam, atque Mutinam usque ad terminos Sancti Petri*. Ergo imperante Carolo Magno percurrebat Italicum Regnum ultra *Mutinam*, ad cujus agri fines erant termini *Sancti Petri*. Sed quando apertissima haec verba in alium torquere sensum nunc audent aliqui, ut suae caussae omnia vel in vita accomodent, nihil amplius restat; quod à Criticorum stribligine sibi timere non possit. Alterum hujus veritatis, & illud etiam luculentissimum, documentum attuli in Capitulari Lotharii I. Augusti *de Doctrina*, quod ex MSto antiquissimo Codice Cathedralis Mutinensis jam edidi in eadem Parte II. Tomi I. Rer. Italicarum. Ibi Lotharius ad Literas excolendas *Regni Italici Urbes* excitat, & in hanc rem Scholas publicas statuit. Inter ejusmodi Urbes *Placentiam, Parmam, Regium*, ac *Mutinam* recensitas vide. Et sane cur ex Italico Regno, in quo tandiu fuerant, hasce Civitates Carolus avelleret? Neque illae tantum ad idem Regnum à diuturno

A tempore spectabant, sed etiam nihil amplius juris in illas reliquum erat Graecis, postquam pax inter Langobardos & Graecos stabilita legitimam effecerat in eas Urbes Langobardorum Principum ditionem. Itaque eas duntaxat *Aemiliae* ac *Flaminiae* Civitates Pippinus & Carolus Ecclesiae Romanae dono dederunt, quibus Graeci imperaverant usque ad tempora Liut-

B prandi, & quae tunc *Exarchatum* constituebant. Et quamvis idem Liutprandus, Aystulphus, ac Desiderius *Bononiam, Forum Cornelii*, ac alia loca ex eodem Exarcatu ademissent, antiquos tamen fines restitutos Franci Reges voluere, hoc est fluvium Samodiam inter Bononienses, ac Mu-

C tinenses decurrentem. Quod etiam constat ex Epistola LIV. Codicis Carolini, in qua conqueritur Adrianus Papa, scribens ad Carolum Magnum, quod Archiepiscopus Ravennas invasisset *diversas Civitates Aemiliae*, antea à Pippino, atque ab ipso Carolo Romanae Ecclesiae traditas, scilicet *Faventiam, Forum Populi, Caesinas, Bo-*

D *bium, Comiaclum, Ducatum Ferrariae, seu Imulas, atque Bononiam*. Nullam heic mentionem habes *Mutinae, Regii, Parmae, Placentiae*. Cur quaeso? nisi quia ab antiquo tempore ad Italicum Regnum pertinentes, eas in sua ditione retinuerat Carolus, neque eas Ecclesiae Romanae donaverat. *Pentapolim* quoque Stephano III. Papae do-

E no datam à Pippino Rege, tentarat Archiepiscopus, verùm Pontifex scribit, eas Civitates in obsequio Romanae Sedis firmas constitisse. Nihil tale de quatuor iis Urbibus memoratum videas. Praeterea quales essent fines & Urbes Exarcatus circiter Annum Christi DCCX. edocere nos possunt Agnelli Ravennatis Historici verba Tom. II. Part. I. Rer. Italicar. pag. 161.

A 161. Floruit ille (quod reminisci ju-
vat) Saeculo Christi Nono, & qui-
dem ineunte. Narrat ille Ravenna-
tium seditionem contra Justinianum
Constantini Pogonati successorem, &
in eum insurgentes Exarcatus Ur-
bes. En quae ibi recensentur: *Sarxe-
na*, *Cervia*, *Cesena*, *Forum Popilii*, *Co-
loni Portus Candiani*, ubi Classis Ci-
B vitas, *Forum Livii*, *Faventia*, *Forum
Cornelii*, *Bononia*. Hic antiquus Exar-
chatus, Romanae postea Ecclesiae à
Regibus Francis dono datus. Enume-
rantur etiam ab Anastasio, seu qui-
squis ille sit vetustissimus Auctor, in
Vita eiusdem Stephani II. Civitates
Exarchatus, & Pentapoleos à Pippi-
no donatae; neque ullum de quatuor
C praelaudatis Civitatibus verbum oc-
currit. Verum an subsequutis tempo
ribus esse perrexerit Exarchatus Ra-
vennae in plena ditione Romanorum
Pontificum, an potius cum Italico Re
gno deinde conjunctus fuerit, quodve
jus in eam regionem exercuerint o-
lim Imperatores ac Italiae Reges; haec
jam expendi in Pleniori Expositione
D Jurium Caesareorum, ac Estensium *in
Comaclum*. Et praeterquamquod mul-
ta sunt, quae persuadeant, excidisse
per plura Saecula Romanam Ecclesiam
è possessione ac dominatione Exarcha-
tus, ne satis quidem compertum ha-
bemus, quibus olim pactis & con-
ventionibus, Pippinus & Carolus Ma-
gnus ipsum Exarchatum Romanis Pon-
E tificibus concesserint: certe non eo
supremo jure, quod nunc Apostolica
Sedes exercet, & ut in perpetuum
exerceat, optandum est. Obiter heic
tantummodo animadvertam, in Di-
plomate Caroli, ut videtur, Crassi,
Anno DCCCLXXXI. in Chronic.
Farfens. Part. II. Tomi II. Rerum
Italicarum, pag. 381. confirmari bo-
na Caenobii Farfensis *tam in Lango-
bardia*, *quàm in ROMANIA*, *seu in
Tuscia*, *& in Ducatu Spoletano*. Heic
vides *Romaniam* (nunc *la Romagna*)
nihil à *Tuscia*, *& Spoletano Ducatu* di-
stingui; certumque est spectasse ad I-
taliae Regnum Tusciam & Spoletum.
Ergo cur non & *Romania* spectarit?
Idem legas & in precepto Lotharii
I. Augusti, Anno DCCCXL. pag.
389., & in altero Caroli Calvi Im-
peratoris, Anno DCCCLXXV., quae
itidem ibi evulgata reperies.

Dimisso Exarcatu, transiliamus ad
aliam Italici Regni portionem, hoc
est ad *Ducatum Spoleti*, insignem la-
tamque regionem, & ipsam à Lan-
gobardis Italiam ingressis mature oc-
cupatam. Cis Apenninum olim *Pen-
tapolis* estra Regnum jacuisse, aliquan-
do intra ipsum comprehensa videtur.
Tum per litus Hadriaci freti excur-
rens Regnum *Beneventano Ducatui* ver-
sùs Orientem conjungebatur. Ad Me-
ridiem vero ultra Apenninum finiti-
mi fuere *Ducatus Tusciae*, portio Ita-
lici Regni, & *Ducatus Romanus* inde
semper esclusus. In primis Langobar-
dorum progressibus veri videtur si-
mile, unicam *Umbriae* provinciam con-
stituisse *Ducatum Spoletanum*: verùm
procedente tempore majora in dies
incrementa cepit, vicinis Urbibus ad
deditionem coactis. *Spoletum*, *Cameri-
num*, & *Firmum*, ejus praecipue Ur-
bes olim fuere. Ex Anastasio Biblio-
thecario in Vita Zachariae Papae col-
ligimus, *Marsicum*, *Forconiam*, *Balvam*,
& *Pennam* in eodem Ducatu inclusas.
Is enim auctor est, Trasimundum Spo-
letanum Ducem à Liutprando Rege
defecisse, conjunctunque cum Roma-
nis, ad quos se se contulerat, Anno
DCCXLII. *per duas partes in Fines
Ducatus Spoletini* penetrasse: eidem ve-
rò *se subdiderunt Marsicani*, *& Forco-
nini*, *atque Balvenses*, *seu Pennenses*.

 Addit,

A Addit, eumdem Papam progressum *in locum Interamnensium Urbis, ubi in finibus Spoletinis ipse residebat Rex*. Quibus ex verbis, uti & ex sequentibus intelligimus, ad Spoleti Ducatum spectasse olim Civitatem *Interamnem*, nescio num nunc *Terni*, an *Teramo*. Idem de *Sabinensi* regione, & de Civitate *Narnia* dicendum, ubi Papam Zachariam Liutprandus excepit. Praeterea uti ex eodem Historico habemus, memoratus Rex *Sabinense Patrimonium*, *Narniense etiam*, *& Auximanum*, *atque Anchonitanum*, *nec non & Numanatense* (hoc est Civitatis Numanae, quam alii Humanam appellarunt, Codicibus in alterutrius appellatione corruptis) *& Vallem*, *quae vocatur magna*, *sitam in territorio Sutrino per donationis titulum ipsi beato Petro reconcessit*, *& pacem cum Ducatu Romano ipse Rex in viginti confirmavit annos*. De unis *Patrimoniis*, ideft praediis & agris, aut restitutis aut dono datis, heic agitur; ac proinde Urbes, ubi sita haec erant, ad donantem, simulque ad Spoletanum Ducatum spectabant: quod etiam ostendi potest de *Reate*, *Amiterno*, & *Asculo* Civitatibus. Complectebatur insuper Ducatus iste *Sabinensem Ducatum*, sive Provinciam, si non integram, magnam certe ejus partem: cujus rei testem habemus Diploma Caroli Magni datum Anno DCCLXXIV. in Chronico Farfensi legendum Part. II. Tomi II. Rerum Italicarum. Ibi enim dicitur situm Coenobium Farfense, *quod vocatur Acutianus*, *in Ducatu Spoletano*, *vel fundato in territorio Sabinensi*. Placitum quoque vide in eodem Chronico pag. 354. memoratum, habitumque Carolo Magno imperante, circiter Annum Christi DCCCI. coram Guinigiso Spoletano Duce. De illius Coenobii Monachis conquerebatur Go-

derisius quidam, inquiens: *Isti Monachi de Monasterio Sanctae Mariae comprebendunt substantiam meam in Spoleto & Interamni*, *seu fulginea contra legem*. Ergo *Interamna* & *Fulgineum* in illius jure erant, à quo justitia ministranda fuit. Omitto reliqua amplissimi illius Ducatus vestigia, quae quisque petere poterit ex aliis veterum Chartis infra edendis, ac potissimum ex

B Dissertatione Chorographica praelaudati Clariss. viri Domni Gasparis Beretti. Palam nunc fiat, provinciam quoque *Pentapolis* eidem Ducatui fuisse aliquando subnexam. Regnante Desiderio Langobardorum Rege, ut habet Anastasius in Vita Stephani IV. (seu potius Tertii) vitâ functo Ser-

C gio Archiepiscopo Ravennate, *Michaëlius Scriniarius ipsius Ecclesiae*, *profectus Arimino ad Mauricium Ducem Ariminensem*, ejus *brachio fomi* Ravennatem Cathedram conscendit. Pro Langobardorum Rege dominatus videtur Arimini Mauricius Dux Langobardus. Verùm, ut supra vidimus, Pippinus Francorum Rex praelauda-

D to Stephano III. Papae *Pentapolim* contulit, eamque Apostolicae Sedi tum ante, tum post dejectum Desiderium Regem, Carolus Magnus omnino confirmasse videtur. Procedente tamen tempore alia rerum facies se nobis exibet. Legitur apud Ughellium in Catalogo Episcoporum *Firmi* Tom 2. pag. 736. Italiae Sacrae, Charta ma-

E gni facienda, quam *Theodosius illius Urbis Antistes* conscribendam jussit Anno DCCCLXXXVII. *consensu consilioque omnium venerabilium Episcoporum in DUCATU SPOLETANO degentium*. Quinam vero fuere Episcopi illi? Ex ipsorum subscriptione patebit, desideratis tamen *Ariminensi*, *Foro sempronienst*, & aliis. *Johannes Exculanus Episcopus*: *Benolergius Anconitanus*: *Celsus*

sus Camarinensis: Beneventus (sive *Benevenutus*) *Senogalliensis: Americus Spoletanus: Romanus Fanensis: Laurentius Pisauriensis: Robertus Humanensis: Debaldus Perusinus: Petrus Auximanus: Ricardus Reatinus: Adelardus Calliensis: Albertus Lodonensis:* (Typographi aut Librarii inscitiâ coruptum certe nomen) *Albertus Urbinensis: Severinus Nuceriensis: Bartholomaeus Forolivienfis: Rugerius Teramnensis*. Quod est ad *Foroliviensem* Episcopum, in Charta vitium aliquod latet. Civitas enim haec ad Spoletanum Ducatum numquam pertinuit. Ughellius idem statuit ad eumdem Annum DCCCLXXXVII. *Rogerium Episcopum Foroliviensem*, non verò *Bartholomaeum* eidem Chartae Theodosii Firmani subscribentem, Tom. 2. Italiae Sacrae. Quod mirere, Tom. I. in Episcopis Aprutinis, sive Interamnensibus, *Rogerium* nobis exhibet *Interamnensem Episcopum* (*di Teramo*) eidem Chartae Firmanae subscribentem. Vide etiam Chartam pag. 806. Chronic. Casauriens. Anno DCCCLXXIV. scriptam, ubi *diversa loca in Spoletinis*, idest complures Civitates Spoletani Ducatus enumerantur. In hisce totam ferme delineatam conspicis imaginem Spoletani Ducatus Saeculo Nono, cui tamen ex aliis monumentis multa sunt, quae adjiciantur. Atque ita se res habebat Anno DCCCLXXIV. & DCCCLXXXVII. Qua autem ratione Seculo Nono Spoletanus Ducatus, qui Italico Regi adhuc suberat, *Pentapolim* ipsam, donatam antea Ecclesiae Romanae, complecteretur, aliis inquirendum relinquo. Ejusdem verò Ducatus vel antiquis temporibus facta fuit divisio, atque inde efformata *Marchia Camerini*, que tamen una cum Spoleto uni atque eidem Principi consuevit olim regenda tradi. Apud Liutprandum Histor. Lib. 2. Cap. 18. memoratur *Bonifacius Comes potentissimus Camerinorum ac Spoletinorum Marchio*. Idem de *Uberto & Hugone* Ducibus legas. Reperitur etiam *Marchia Firmi*, & *Marchia Guarnerii*, sive *Anconitana* serius nata, cujus adhuc appellatio durat, & de qua sermo recurret. Portiones istae fuerunt ejusdem Spoletani Ducatus.

Sed petat aliquis: nonne in Adriani I. Papae gestis apud Anastasium haec donata Ecclesiae Romanae à Carolo Magno legimus cum suis finibus: *A Lunis cum Insula Corsica; deinde in Suriano: deinde in Monte Bardone; deinde in Verceto: deinde in Parma: deinde in Regio: & exinde in Mantua, atque Monte Silicis; simulque & universum Exarchatum Ravennatium, sicut antiquitus erat, atque provincias Venetiarum, & Histriam, nec non & cunctum Ducatum Spolitinum, & Beneventanum?* Si haec vera sunt, jam Anno Christi DCCLXXIV. Italici Regni pars desiit esse *Ducatus Spoletanus*. Paucis respondeo. Interpolatus sit locus ille Anastasii oportet, quum donationi tam amplae ac magnifice, quae omnem fere Italiam complexa fuisset, adversentur Historiae, & monumenta quaeque veteris aevi. Prodiisse autem commentum istud Saeculo tantùm Undecimo, justa suspicandi ratio est: tunc enim Normannis consentientibus, Romani Pontifices jus sibi quaesierunt in Beneventanum Ducatum, qui postea evasit Regnum Neapolitanum. Certe sub Italiae Regibus per longa tempora perrexerunt esse Italici Regni Provinciae *Venetia*, *Istria*, & *Ducatus Spoletanus* ac *Beneventanus*; neque in ditionem Ecclesiae Romanae transierunt. Immo Exarcatus ipse ac Pentapolis, quae à Carolo Magno Adriano I. tradita

dita revera videntur, post aliqua tempora pendere ab Italico Regno deprehenduntur, iisque duntaxat è concessione Rodulphi I. Romanorum Regis sub finem Saeculi Tertii decimi Ecclesia Romana potiri & frui rursus coepit. Sed fusius de his actum est in pleniori Expositione Jurium Comacli. Quod tamen omittendum non est, in Diplomate Ludovici II. Augusti ad Annum DCCCLXXIV. spectante, quod abes in Chronico Casauriensi Part. II. Tomi II. Rerum Italicarum pag. 811. *Spoletinus Ducatus* distingui videtur à *Camerino*. *Firmo*, à *Pentapoli*, aliisque Urbibus. En verba: *Per totam Pentapolim*, *Tusciam*, *& Spoletinum Ducatum*, *atque Camerinum Comitatum*, *nec non etiam Firminum*, *Ascolinum*, *Aprutinum*, *Penninum*, *seu Teatinum territorium*. Verùm haec ita concepta sunt, ut ab eodem Ducatu minime exclusa videantur, quum potius Urbes ille enumerentur singillatim tamquam comprehensae in eodem.

Quum verò multa intercesserint bella inter Reges Langobardos, & Graecos, hinc Exarcatus Ravennatis, inde Romani Ducatus diu possessores: immutati propterea interdum fuere Spoletani Ducatus ultra Apenninum fines, prout armorum favor ferebat. Idemque factum de *Tuscia Langobardorum*, cujus fines in ipsum Romanum Ducatum propagati interdum fuere. Narrat Paullus Diaconus de Gestis Langobardor. Lib. 4. Cap. 8. Patricium Exarcum recuperasse quasdam è Civitatibus, *quae à Langobardis tenebantur*, *quarum sunt nomina*, *Sutrium*, *Polimartium*, *Horta*, *Tudertum*, *Ameria*, *Perusia*, *Luceolis*, *& alias quasdam Civitates*. Nihil moratus est Agilulphus Rex, lectisque copiis Civitatem *Perusiam petiit*, *ibique per dies aliquot Mauricionem Ducem Langobardorum*, *qui se Romanorum partibus tradiderat*, *obsedit*, *& sine mora captum vitâ privavit*. Hinc videas, *Perusiam* iterum Langobardis paruisse. Integro post Saeculo Liutprandus Rex *Sutrium* recepit, quod & rursus Romanis restituit. Subinde *ab eodem Rege*, ut refert Anastasius Bibliotecarius in Vita Zachariae Papae, *ablate sunt à Romano Ducatu Civitates quatuor*, *idest Ameria*, *Horta*, *Polimartium*, & *Blera*. Pro Graecis intercessit Gregorius III. Papa, & hac de re scripsit ad omnes Episcopos commorantes *in Tuscia Langobardorum*, ut ex ejus literis constat editis ab Illustrissimo Fontaninio Archiepiscopo Ancyrano in Lib. de Antiquitat. Hortae pag. 385. Eas tamen Urbes recuperavit deinde Zacharias Papa Gregorii successor, ex cujus Vita intelligimus, *Castrum* quoque *Viterbium*, postea Civitatem Episcopalem, in Tuscia Langobardorum fuisse comprehensum. Quae unica notio satis est ad indicandum, quousque Langobardi fines suos amplificarint versùs Ducatum Romanum. Huic Urbi miram antiquitatem conciliare quidam nuper conatus est, sed somniis tantum adhibitis. Suspicor ego à Langobardis Castro illi recenti nomen inditum fuisse, quod olim in Germanica Lingua usitata foret vox *Biderve* ad significandam quamcumque rem fortem, aptam, & bene compositam. *Castrum Biderve*, deinde *Bidervium*, *Bitervium*, *Viterbium* evaserit; istae enim literae facile commutantur. Vide infra Differt. XXXIII. *de orig. vocum Linguae Ital.* Atque ex his intelligas, corruptum esse locum Anastasii Bibliothecarii (sive quisquis ille sit Auctor) in Vita Gregorii II. Papae. Ibi legitur Tiberium cognomento Petasum, Graecum hominem, in-

hiasse

hiasse ad Romanum Imperium, & leviores quosque ab eo ita deceptos in Tuscia Romanorum, *ut Manturianenses, Lunenses, atque Bledani ei sacramenta praestiterint*. Exarcus vero haec audiens, Romanis junctus, in seditiosum hominem irruens, eum è medio sustulit. Acta haec circiter Annum DCCXXX. Sed quis locus heic *Lunensibus*, quum certo certius sit, Lunensem Civitatem in Liguria sitam Langobardis paruisse? *Bleda* (seu potius *Blera*, nunc *Bieda*) & *Maturanum*, sive *Maturianum* (nunc ut creditur, *Barberano*) non autem *Manturianum*, oppida fuere Tusciae Suburbicariae, nunc sita in provincia Patrimonii, atque ad Ducatum Romanum pertinebant. Veri omnino simile est, conterminos hisce fuisse qui *Lunenses* supra dicuntur, sed facilè pro *Lunenses* quodquam aliud nomen esse illic scribendum. Quod verò attinet ad tempora subsequuta, nihil aliud memorabo, nisi Placitum ad Monasterium Farfense spectans, quod Anno MXIV. habuit Rainerius Dux & Marchio Tusciae *in Turride Corgnito*. Sita haec est in Provincia, quam nunc appellant Patrimonium Sancti Petri: quumque ibi jus diceret ille Marchio, hinc perspicuum est, eam regionem ad Marchiam Tusciae olim pertinuisse. Vide idem Placitum in Chronico Farfensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 525. Praeterea alterum Placitum vide pag. 575. ejusdem Chronici habitum *infra Civitatem de Coronito* (nunc *Corneto*) ab *Adalberto Misso Domni Bonifacii Ducis & Marchionis*, qui itidem Tusciae Dux & Marchio pro Romano Imperio praeerat.

Postrema portio, sed nobilissima atque amplissima, Regni Italici ad Orientem, fuit *Ducatus Beneventanus*. Pertingebat ipse ad Occidentem Ducatum Spoletanum hinc, & inde Romanum. Complectebatur ad Boream totam *Apuliam*, simulque Civitates *Baris*, *Brundusii*, ac *Taranti*, quum Hydruntum, magnamque Calabriae partem, aliasque maritimas Urbes Graeci à Langobardorum impetu illaesas servassent. Civitates quoque *Neapolis*, *Cajetae*, *Surrenti*, aliaeque aut conterminae aut subjunctae ad Meridiem in Graecorum ditione perstiterunt. Reliquum Regionis illius, quae nunc Regnum Neapolitanum conficit, Langobardos dominos agnovit. Ac propterea quae provincia nunc appellatur *Terra Laboris* cum praestantissima Urbe *Capuae*, incipiendo à Castro *Aquini*, *Nolam* usque, ac inde paucis maritimis Urbibus dimissis, pergendo *Salernum*, tum non interrupto itinere per oram maris *Cusentiam* usque, haec omnia vastissimum Beneventi Ducatum constituebant. Hac de re legendus Tractatus *de Ducatu Beneventano*, quem edidit egregius illarum partium scriptor Camillus Peregrinius in Opusculo edito Tom. V. Rerum Italicarum. Sed quae sunt vices humanarum rerum, Anno DCCCLI. ut diuturno bello finis fieret, Ludovicus II. Imperator, teste Erchemperto, Leone Ostiensi, & aliis, *totam Provinciam Beneventanam inter Radelchim & Siconulphum aequo jure partitus est*: unde *Salernitanus Principatus*, à quo Capua cum Meridionali parte divisae regionis pendebat, conflatus est. Divisa subinde fuit & haec portio, atque efformatus *Capuanus Principatus*, cujus Principes *Comites* appellati illustrem Locum in Historia antiqua invenerunt. Sic *Marchia Teatina* occurrit in veterum monumentis, quae fortasse coaluit ex portionibus Beneventani Ducatus, simulque Spoletani,

letani, ut reliquas minoris momenti sectiones praeteream, ac potissimum factas tempore Nortmannorum, qui post Annum Christi Millesimum novi illic Regni fundamenta jecerunt, numquam amplius convulsa.

Atque haec sit brevis imago Italici olim Regni, quod primo quidem per clades ac incendia à Langobardis, longe lateque suas victorias proferentibus, constitutum est; tum vero mansuescentibus iis Populis, eorumque Regibus, simul etiam reparatis Civitatibus, ac Legibus munitâ re publicâ, reflorescere iterum coepit. Atque heic res posceret, ut inter alia monumenta illud in primis memorarem, quod Eruditi non pauci, & vel ipsi Carolus Sigonius meus, & Paullus Manutius, ac Janus Gruterus, homines alioquin emuntae naris, laudarunt, & tanquam legitimum foetum in suis celebravere Libris. Hoc est *Edictum Desiderii Regis Langobardorum* ad Grimoaldum Comitem Viterbii, ubi is enumerat quamplures Tusciae Langobardicae Urbes ac Oppida, à se aut restaurata, aut amplificata, aut à fundamentis erecta, praecipiens insuper, ut alia reficiantur, seque ob tot insignia opera ad caelum attollens. Ejus exordium tale est. *Revocamus statuta Regis Aistulfi contra Vetulonos edita &c.* Famosum hoc monumentum marmore inscriptum Viterbii adhuc visitur, immo & nostris temporibus patronum, si Superis placet, invenit Virum quemdam bonum. Verùm nemo amplius ex Eruditis me monitore indiget, ut discat, Edictum ejusmodi plane insulsum jam fuisse amandatum inter imposturas recentiorum Saeculorum. Veri simile olim mihi videbatur, tribuendam illius originem famoso falsario Fratri Annio Viterbiensi, qui primus Tom. I. pag. 564. de Antiquit. Ital. illud edidit. Sed sunt, qui antiquius putant. In hoc autem commentum etiam invectus fuit doctissimus vir, mihi saepe laudatus, Domnus Gaspar Berettus Monachus Benedictinus. Ego quoque infra in Dissert. XXVII. *de Moneta*, ubi de Nummis Bononiensibus sermo erit, imposturae huic diem dicam, prodito vero auctore Oppidi Petraesanctae. Ignorabat hoc Annius, seu quisquis ille fuit spurii monumenti auctor, & fidentissime *Sergianum* & *Petramsanctam* à Desiderio aedificata confinxit. At fabulis hisce dimissis, aliunde jam constat, non paucos ex Regibus ac Principibus ejusdem Nationis reliquisse illustria suae munificentie vestigia, cum sacra, tum profana, quantum tulit eorum temporum rudis ac depressa conditio.

Ceterum *Langobardiae* nomine olim etiam Italicum Regnum appellari coeptum est. Continuator Fredegarii inter Opera Gregorii Turonensis, pag. *689.* ad Annum DCCLIV. narrat, exercitum Francorum contendisse *ad partes Langobardiae per Lugdunum*. Carolus quoque Magnus in Testamento supra laudato nominat *Italiam*, *quae & Langobardia dicitur*. Idem Rex in uno ex suis Capitularibus apud Baluzium Tom. I. pag. 450. haec habet: *Similiter direximus Missos in Aquitaniam, & in Langobardiam*. Hoc idem & alii. Ita *Avariam* & *Hungariam*, hoc est Avarum, sive Hungrorum patriam Pannoniam appellarunt, & *Burgundiam* Burgundionum in Gallia sedem. Ditmarus vero aperte sub *Langobardiae* appellatione *Tusciam* quoque complectitur, ad Annum MXIV. Lib. 7. Cronic. scribens: *In Langobardia Saraceni navigio venientes, Lunam Civitatem, fugato Episcopo, invadunt*. Atque ita quidem olim factum, sed

sed non constanti significatione vocis; nam & interdum pressius accepta est appellatio illa, ut exprimeretur tantum regio, quae nunc temporis *Lombardia* dicitur, & inter Alpes ac Apenninum sita protenditur usque ad fines Mutinensis, ac Mantuanae ditionis. In Farfensis Monasterii Chronico, quod publici juris feci Part. II. Tom. II. Rer. Italicar. pag. 380. legitur Diploma *Caroli Imperatoris*, quo eidem Coenobio confirmantur, quaecumque possidet *tam in Longobardia, quàm in Romania, seu in Tuscia, & in Ducatu Spoletano*. En ut à Langobardia excluditur Tuscia, ac Spoletanorum ditio. Notandum autem heic, Gregorium Monachum Auctorem Chronici Farfensis in promendo hoc Diplomate deceptum fuisse, quum illud Carolo Magno tribuat, quod tribuendum Carolo Crasso fuerat. *Inquirini Notarii* nomen, uti & *Liudvardi Archicancellarii*, simulque *Indictio XIV.* indicant ibi Annum DCCCLXXXI., quod etiam manifestius patebit ex collatione aliorum Diplomatum, quae in eodem Opere ego producam. Jampridem vero Lotharius I. Augustus Farfensi Coenobio confirmarat jura posita *infra Italiam, Tusciam, & Romaniam*. Et Carolus Calvus alio Diplomate à publicis oneribus immunia Farfensis ejusdem Coenobii bona decrevit, *tam in Longobardia, quàm in Normania* (scribo & corrigo *in Romania*) *seu in Tuscia, & in Ducatu Spoletano*. Ita sensim contracta est *Langobardiae* appellatio ad eam tantummodo regionem, quam supra innui, ac praecipue sub Friderico I. hic usus invaluit ex *Societate*, seu *Foedere Lombardorum*, de quo erit alius loquendi locus. Sunt tamen, qui Genuensium ditionem inter ipsos angustae hujus Langobardiae fines concludunt. Unum adferam Ottonem Tilberiensem (floruit is circiter Annum Christi MCCX.) in Libro, cui titulus *Otia Imperialia*, edito à Leibnitio, Tom. 2. pag. 769. Script. Brunsvicensium. Ejus sunt verba: *Lombardia à Meridie Mari nostro, à Borea mari Adriatico terminatur, cujus initium Verona, finis Janua, meditullium Mediolanum &c.* Denique, ne hoc omittam, fuit & Graecis in more, Ducatus Beneventani partem, ac praecipue Apuliam, *Langobardiae minoris* vocabulo peculiari designare. Memorat Leo Ostiensis in Chronico Casinensi Lib. I. Cap. 49. Symbaticum *Imperialem Protospatarium, ac Strathegum Macedoniae, Thraciae, Cephaloniae, atque Langobardiae*. Proinde hinc factum, ut in Chronographia Tripartita, quam collegit, ac Latio donavit Anastasius Bibliothecarius, haec verba occurrant de Irene Orientis Imperatrice: *Misit Johannem Sacellarium & Logothetam in Langobardiam una cum Theodoro dudum Rege majoris Langobardiae ad ultionem inferendam, si posset, in Carolum*. Sed quis iste *Theodorus?* Nullus unquam fuit hujus nominis Langobardorum Rex. Itaque animadvertendum est, Graecos *Theodori* nomine donasse *Adelgisum*, sive *Adelchim* Desiderii postremi Langobardorum Regis filium, qui Constantinopolim se se receperat. Nempe ipsis in more fuit, ut quadam metamorphosi alienigenas Graecos efficerent. Ita *Bertam* Hugonis Italiae Regis filiam, *mutato nomine Graeci Eudoxiam* dixerunt, uti nos docet Liutprandus Histor. Lib. 5. Cap. 9. Et revera idem de Adelgiso factum, quem *Theodorum*, aut *Theodatum* Graeci nuncuparunt. In Historia Miscella, quam habes Tomo I. Rer. Italicar. pag. 167. ita legimus: *Interea Eirene misit Johannem*

hannem Sacellarium & Logothetam in Longobardiam una cum Adelgiso dudum majoris Longobardiae Rege, quem illi Theodatum dicebant (*Theodorum*, ut vidisti, habet Tripartita) *ad ultionem inferendam, si posset, in Carolum*. Viden heic *Langobardiam à majori Langobardia* distinctam? Priore vocabulo designari videtur portio illa Beneventani Ducatus, quam supra innuimus; altero integrum Italicum Regnum.

Denique locum suum heic poscit & alia antiquissima divisio Langobardiae, quia ipsorum Regum Langobardorum aetate facta, hoc est in *Austriam* & *Neustriam*. Francorum quoque Reges Gallias in duo Regna divisere, quorum uni *Neustriae*, seu *Franciae Occidentalis* nomen, alteri *Austriae*, seu *Franciae Orientalis*, quae deinde *Austrasia*, fuit. Nomina ista ipsius quoque Caroli Magni temporibus adhuc vigebant: is enim in postremis suis tabulis Carolo filio suo reliquit *Austriam & Niustriam* (lego *Neustriam*) ut constat ex Du-Chesnio, atque Baluzio. Eadem ratione *Austriae*, seu *Marchae Orientalis* appellatio (*Osterich* appellabant olim Johannes Villanius, aliique ejus aevi Scriptores Italici) imposita est nobili illi provinciae Germanicae, quae Augustissimae Familiae Regnantis Imperatoris CAROLI VI. unde tot nobilissimi Caesares prodierunt, cognomen dedit, eo quod ipsa esset limes Orientalis Germanici Regni. Itaque sequuti hunc morem Langobardi Reges, appellare & ipsi consueverunt *Austriam* Ducatum Fori Julii, ea ratione ducti, quod is ad Ticinensis Regiae situm Orientalis Regni pars esset: *Neustriam* vero, quae Occidentem respiciens contingebat fines Francici Regni. Inter Leges Langobardicas apud Lindenbrogium Lib. 2. Tit.

A 21. de Fidejussoribus Lex 24. Liutprandi his verbis concepta est: *Si in Istria, aut in Austria fuerit, amittat ipsa pignora, & non habeat facundiam requirendi*. Porro heic non *Istria* legendum, neque enim unquam Langobardis datum est Histriae provinciam suae adjungere ditioni, quod solum contigit Carolo Magno, ejusque

B filio Pippino. Sed quidem legendum *in Neustria*, ut habet Goldasti Editio, & Codex Estensis, quo ego sum usus in nova Langobardicarum Legum Editione Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum. Ignorabant olim indocti Librarii, quaenam umquam foret provincia haec *Neustria*, & istud praecedentium Scriptorum sphalma putan-

C tes, *Istriam* provinciam satis notam ejus loco posuerunt. Pari errore inter Capitularia Editionis Baluzianae Tom. I. pag. 543. in Lege Pippini Regis Italiae legitur, *tam in Austria, quàm in Istria*. Legendum & ibi *Neustria*. Vide pag. 120 Editionis meae. Ceterum quousque se protenderet *Austria* Langobardica, & qui fines fo-

D rent *Neustriae*, nemo facile decernat. In hanc rem tantummodo animadvertendus est locus Paulli Diaconi de Gestis Langobardor. Lib. V. Cap. 39. ubi narrans rebellionem Alachis Ducis Tridentini contra Cunibertum Regem, ipsumque è Ticino dilapsum scribens, postea subdit: *Per Placentiam in Austriam rediit, singulasque*

E *Civitates partim blanditiis, partim viribus, sibi socias adscivit. Nam Vicentiam veniens &c. Inde exiens Tarvisium pervasit, pari modo & reliquas Civitates &c.* Atque hinc Aquileja olim appellata *Austriae Urbs*; sicuti & *Forum Julii*, nunc *Cividal di Friuli*, nomen interdum tulit *Civitatis Austriae*, hoc est Civitatis Orientalis.

DE

DE IMPERATORUM ROMANORUM, AC REGUM ITALICORUM ELECTIONE

DISSERTATIO TERTIA.

DISSERTATIO TERTIA.

Ltra duo Saecula in ditione Langobardorum stetit Italiae Regnum; tum iis debellatis Anno Christi DCCLXXIV. paruit regio haec inclyto Principi Carolo Magno Francorum Regi, qui Anno demum DCCC. Romanorum quoque Imperator renuntiatus fuit. Exinde vero omnes ferme Italici Reges Coronam quoque Augustalem sortiti sunt. Celebris autem quaestio inter Eruditos agitata est, & adhuc sub Judice pendet, quid splendoris, quid auctoritatis Carolo Magno, ejusque successoribus olim attulerit Caesarea dignitas. Nonnullis ea sententia sedit, nihil aliud importasse illam, nisi Titulum, gloriosum quidem, sed nudum, hoc est, nullam ei conlatam ditionem in Romam, quanquam *Romanorum Imperator* appellaretur. Sentiunt alii, partum ea ex dignitate Carolo non solùm jus legitime retinendi Regnum illud, quod inique Langobardi Graecis Imperatoribus usurparant; sed etiam jus legitime invadendi atque occupandi provincias, *quae ad Imperium Occidentis pertinebant, à Graecis, aut ab aliis possessae. Erant vero Apulia, Calabria, Sicilia, Neapolis, Illyricum, Candia, Dalmatia, Cyclades Insulae.* Ita celebris nostrorum temporum Scriptor. Ad primum tamen quod attinet, utique Principi tunc omnium in Europa potentissimo id nullius mo-

A menti fuisset; alterum verò à recta linea exorbitasset. Licuerit Leoni III. Pontifici, Populoque Romano, justas, ut puto, caussas habentibus, se Graecorum ditioni subtrahere, novumque sibi Imperatorem statuere: at numquid licuit illis auferre Augusto Graeco Catholicam Religionem profitenti reliquas etiam provincias, justo ti-

B tulo ab eodem possessas, & nulla ratione ad Romanum Ducatum, aut ad Occidentis Imperium spectantes? Si male consuta haec imaginatio pondus heic habere posset, fas etiam Carolo novo Augusto fuisset, occupare Orientali Monarchae Constantinopolim, ac ceteras Europae ac Asiae provincias eidem subjectas, nam & ea

C omnia Imperio olim Romano parebant: quod quis concoquere possit? Itaque veritatem propius contingat, qui praeter titulum Imperatorium, conlatam quoque putet Carolo Magno supremam dominationem in Romam ipsam, ejusque Ducatum, utili dominio Summis Pontificibus concesso, qui procedente tempore supremum

D etiam jus inibi sunt adepti. Latius argumentum hoc egomet versavi in *Pleniori Expositione Jurium Caesareorum ac Estensium in Civitatem Comacli*: quare innuisse rem contentus, ad alia progredior. Quod Romani Imperii renovatio sub Carolo Magno nihil auctoritatis pepererit Occidentalibus Augustis in Regna Galliarum atque Germaniae, multa sunt, quae persuadent. Et sane Provinciae illae per tot Saecula à Romano Imperio scis-

sae.

sae, nihil propterea suae libertatis ac juris deperditum voluerunt; atque in iis dominari, succedere, & cuncta agere perrexerunt Reges jure proprio, ac si nullus Romae legem diceret Imperator. Ne ausim quidem dicere, ipsum Italicum, seu Langobardicum Regnum, agnovisse supremam potestatem Romani Caesaris. Et heic jura divisa olim fuisse videntur. Licèt enim Pippinus Italiae Rex à patre suo Carolo Magno, & Bernardus item Rex à Ludovico Pio Augusto penderent, eorumque jus supremum agnoscerent, ut ex Diplomatis, Edictis, aliisque ejus aevi monumentis constat: attamen hoc accidisse credendum, quod Regibus iis traditum fuerit à Carolo & Ludovico Italiae Regnum, sed servato sibi supremo jure, quo illud regebant, uti Francorum Reges, non tanquam Imperatores. Et revera undeviginti Annis, anteaquam Carolus Romanorum Imperator renuntiaretur, Pippinum filium suum Italiae Regem coronavit, sed suprema auctoritate intacta. Quod certum est, nonnulli quidem procedente tempore fuerunt Italiae tantum Reges, non autem Romanorum Imperatores; & contra nemo Augustali Corona donatus fuit, quin simul Italico Regno fuerit dominatus. Exploratum pariter est, nullum jus Italicis olim Regibus fuisse in Urbem Romam, ejusve Ducatum. Creatus Italiae Rex Ludovicus II. à Lothario Augusto patre suo, Romam profectus est Anno DCCCXLIV. ibique à Sergio II. Papa sacro oleo inunctus, & Regio Diademate redimitus. Anastasio Bibliothecario teste in Vita Sergii II. tunc petierunt Franci, *ut omnes Primates Romani fidelitatem ipsi Hludovico Regi per sacramentum promitterent: quod prudentissimus Pontifex fieri nequaquam concessit*. Permisit ille duntaxat, ut Romani fidelitatis juramentum praestarent *Lothario Augusto*, non autem ejus filio Ludovico: quum enim hic uni Italico Regno imperaret, nulla ei potestas, nullumque jus obvenerat in Romam, ejusque Ducatum, provinciam nempe Regno Italiae nunquam addictam.

A

B Inquirendum nunc restat, num electione Principum, an successione sanguinis post Carolum Magnum ad Imperium Romanum, Regnumque Italicum conscenderetur. De Regno Italiae vix ulla controversia intercedere potest. Illud sibi armorum vi conquisierat Carolus Magnus; ac proinde ex jure Gentium hereditarium effecerat in stirpe sua. Et in hanc procul dubio ad mortem usque Ludovici II. Augusti per varios Reges descendit, nequaquam expetitis Procerum aut Populorum Italici Regni suffragiis. Quod est ad Imperatoriam Dignitatem, Hermanno Conrigio in Libr. de German. Imp. Rom. Cap. 7. nonnullisque aliis videtur, hanc etiam ex hereditate in filios ac nepotes Caroli Magni transiisse. Verùm sententia ejusmodi explicatione ac limitatione indiget. Ipsum quoque Francorum Regnum ex prosapia Pippini & Caroli primorum Regum assumere sibi Principem consuevit ac debuit; ad hunc tamen Regium Successorem declarandum non sine *electione & consensu Populi Francici* procedebatur. Ita ad Imperialem quoque Thronum quaesitum quidem fuisse videtur jus aliquod Principibus è Caroli sanguine procreatis; sed ut ejusmodi jus compleretur, necessaria simul fuit electio ac designatio Populorum, hoc est, ut vulgo ajunt, *Statuum*, ac praecipue Romani Pontificis. Quum sibi successorem in Imperio Carolus Magnus

C

D

E

A gnus delegisset *Ludovicum* filium suum, quem Pii cognomento posteriora Saecula donarunt, Anno DCCCXIII. Aquisgranum convocavit Comitia *de Omni Regno, vel Imperio suo. Et convenerunt Episcopi, Abbates, & Comites, & Senatus Francorum ad Imperatorem:* sunt verba Chronici Moissiacensis. Ea occasione Carolus *habuit consilium cum praefatis Episcopis, &* B *Abbatibus, & Comitibus, & Majoribus natu Francorum, ut constituerent filium suum Ludovicum Regem & Imperatorem. Qui omnes pariter consenserunt.* Paria legas apud Theganum Historicum, uti habet Du-Chesnius Tom. 2. Scriptor. Francic. pag. 276. *Cum omni exercitu, Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, Locopositis, habuit* C *grande colloquium cum eis Aquisgrano Palatio, interrogans omnes à maximo usque ad minimum, si eis placuisset, ut nomen suum, idest Imperatoris, filio suo Ludewico tradidisset.* Neque secus haec narrat nobilis Historicus Eginhardus in Vita Caroli ipsius. An ejusmodi Comitiis interfuerint Legati Romani D Pontificis, & Episcopi, ac Principes Italiae, non liquet: nihilominus interfuisse perquam credibile est, quando jam vidimus confluxisse illuc Proceres *de omni Regno, vel Imperio.* Praecipue verò opus erat, ut Romani Pontificis assensu electio illa firmaretur. Et sane Ludovicus idem Augustus Remensi in Urbe consistens, curavit, E ut Stephanus IV. Papa in Gallias accitus sibi Coronam imponeret: quod actum Anno Christi DCCCXVI. uti praelaudatus Eginhardus, aliique Analistae Franci produnt, multisque describit Ermoldus Nigellus Lib. 2. Poëmatis de Reb. gest. Ludovici Pii, Part. II. Tom. II. Rer. Italicarum à me evulgati. Parentis exemplum imitatus est postea Ludovicus ipse Pius, quum Collegam sibi ac successorem in Imperio decernere voluit *Lotharium* filium suum. In Vita Wallae Abbatis, publici juris facta ab eximio viro Johanne Mabillonio in Act. Sanctor. Ordin. Sancti Benedicti, Tom. 4. pag. 512. Lotharius ipse patrem suum his verbis alloquitur: *Me consortem totius Imperii Celsitudo vestra una cum voluntate Populi constituit.* Alibi idem repetit, dicens, se constitutum à Ludovico *Successorem totius Monarchiae cum Voluntate & Consensu omnium.* Ergo & heic excogitare possumus, suum fuisse locum Romano Pontifici ac Primatibus Italiae, eoque magis, quod non antea Lotharius appellatus est Imperator, quàm Coronam è manu Summi Pontificis receperit. Servatum quoque eumdem ritum in electione *Ludovici II.* par est credere.

At Ludovico II. è vivis sine sobole sublato, inter Caroli Magni posteros ingens exarsit dissidium, contendentibus singulis, ut sibi quisque Imperium Romanorum assereret. Ejusmodi opportunitatem non segnis captavit Johannes VIII. Papa, & una cum eo Italici Principes, ut exclusis exterorum votis, ipsi Regem & Augustum eligerent. Intercurrente igitur immani donorum, & pecuniae copiâ, pluribus etiam promissis, impetravit *Carolus Calvus* Francorum Rex à Romano Pontifice, ceterisque Italiae Principibus, in publicis Comitiis Regnum Italicum, simulque Imperatorium nomen, atque Coronam Anno DCCCLXXVI. Extat illustre hujus rei documentum in Concilio Ticini eodem Anno habito, quod habes Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Ibi complures Episcopi, Principesque saeculares Italici Regni in unum coacti, narratâ prius electione

ipsius

Ipsius Caroli in Romanorum Imperatorem à Johanne VIII. Pontifice factâ, ipsi quoque pro suo jure ac munere ipsum eligunt, atque confirmant his verbis: *Nos unanimiter vos Protectorem, Dominum, ac Defensorem omnium nostrum eligimus*. Paria praestiterunt Primates Franciae in Concilio Pontigonensi, ut videre est apud Du-Chesnium in Annalibus Bertinianis, ac in Baronianis ad eumdem Annum. Carolo Calvo successit in Regno Italiae *Carlomannus*; tum *Carolus Crassus*, qui & ad Imperialem Thronum subinde est sublimatus. Exploratum est, & istos à Romano Pontifice, Principibusque Italicis electos fuisse. Quum vero Anspertus Mediolanensis Archiepiscopus contenderet, suum praecipue esse Reges Italicos eligere; Johannes autem Papa jus illud potissimum sibi assereret, quum Italicus Rex ad Imperialem Coronam esset subinde pro more Francorum promovendus: diffidia inter eos oborta sunt, quorum vestigia sublucent in Epistola 155. & 181. aliisque Johannis VIII. Summi Pontificis. Denique pacata sunt omnia, & qui plura polliciti sunt, aut plura obtulere, in solium Regale atque Imperiale ascenderunt. Et quidem Carlomannus Anno DCCC. LXXVII. *Optimates Italiae ad se venientes suscipiens*, ut auctor est Annalista Fuldensis, ipsorum vota, ut par est credere, ad se pertraxit. Et is quidem Rex Anno praedicto, non uti Annales Bertiniani habent, *mendaci nuntio audiens, quod Imperator & Papa Johannes super eum cum multitudine maxima bellatorum venirent, & ipse fugam arripuit per viam, quam venerat*; sed fugato Carolo Calvo Augusto, quem mors in itinere post paucos dies intercepit, placide Ticinensem Urbem & Regiam ingressus est,

A ubi Rex Italiae salutatus est. Pergamenam vidi archetypam apud Canonicos Regulares incolentes in Urbe Pistoriensi vetustissimum Coenobium Sancti Bartholomaei, exaratam, *Regnante Domno Karulumanno Rex in Etalia, postquam Papia Civitate ingressus est, Anno Secundo, Nono Kalendis Februario, Indictione duodecima*: idest Anno Christi DCCCLXXIX. Ejusmodi formulam: *Postquam Papia Civitate ingressus est*, Tusci Notarii familiarem quoque habuerunt sub Carolo Magno; eamque etsi alia exempla in hoc Opere edita prodant, novo tamen confirmatam accipere neminem pigebit. Scilicet in eodem Pistoriensis Monasterii Cartophylacio apographum vetustum vidi pergamenae hisce notis scriptae: *Karolus Serenissimus Augustus à Deo electus & coronatus, magnus & pacificus Imperator, Romanorum guvernans Imperium, qui & misericordiâ Dei omnipotentis, Rex Francorum & Longobardorum in Etalia, postquam Papia Civitate ingressus est, Anno Trigesimo nono, die vigesimo mense Novembris, Indictione sexta feliciter*: idest Anno Christi DCCCXII. Ibi Pistoriensis Episcopus *Guillerad*, quem Ughellius corrupto nomine *Wiltretradum* appellat, Hildeperto Abbati Monasterii Sancti Bartholomaei, tres domos vendit, spectantes ad Iseradum Presbyterum, qui tres ante annos *ad solitaria pertransivit vita*. Ad Carolum Crassum quod attinet, de eo eligendo scripsit his verbis Johannes Papa VIII., Epistolâ 155. ad Anspertum Archiepiscopum Mediolanensem. *De novi Regis electione, ut omnes pariter consideremus, vos praedicto tempore adesse valide oportet; & ideo antea nullum absque nostro consensu Regem debetis recipere. Nam ipse, qui à nobis est ordinandus in Imperium, à nobis primùm*

mùm

mum atque potissimum debet esse vocatus atque electus. Ille autem Rex Italiae electus est Anno DCCCLXXIX.

Post Carolum Crassum Anno DCCCLXXXVIII. delatum est Italicum Regnum *Berengario I.* Duci Forojuliensi ex Optimatum complurium electione atque consensu, uti in ejusdem Panegyrico Anonymus à Valesio vulgatus satis innuit, & produnt Annales Metenses apud Du-Chesnium Tom. 3. pag. 323. Scriptorum Francicorum, ubi haec leguntur: *Quaedam pars Italici Populi Berengarium filium Everhardi, qui Ducatum Forojulianorum tenebat, Regem sibi statuunt*. Verum *Guido Spoleti Dux*, postquam frustratum se vidit obtinendae portionis Francici Regni, qua ductus Franciam intraverat, in Italiam solicite regressus, bellum Berengario atrocissimum intulit; fortunamque secundam expertus, Regnum Langobardicum ferme totum arripuit. Sumseritne ille Sceptrum, titulumque Regalem ex prae- A cedente Principum Italicorum electione, an ex vi armorum felicium, penuria Historicorum ejus temporis nos hactenus rescire non sivit. At in Archivo insignis Monasterii Sancti Columbani Bobiensis, bene mihi accidit, ut olim reperirem Acta Concilii Ticinensis, ex quibus constat, creditam fuisse necessariam electionem Procerumque consensum. Haec B autem jam accepit Lector in Part. II. Tomi II. Rer. Italic. Verum eo lubentius eadem rursus heic proferam, atque Eruditis me rem gratiorem facturum putabo, fragmentum hoc antiquitatis iterum evulgans, quo rariora sunt ejus aevi monumenta, & hinc obvenire lux aliqua potest C Historiae illorum temporum & Regum. En ergo Decretum Concilii Ticinensis, ubi electus est Guido, & una cum illo Canones quidam, seu Capitula eâ occasione ab Episcopis constituta.

Acta Concilii, seu Comitiorum Ticini habitorum ad eligendum Guidonem Spoleti Ducem in Regem Italiae; simulque Capitula quaedam ad resarciendam tranquillitatem Regni, & immunitatem Ecclesiarum, Anno DCCCLXXXIX.

P[illegible], cladesque ne[illegible], quae meritis facino[illegible] buic Provin[illegible] Regni bujus, cum [illegible] bostibus suis, insi[illegible] Widone, *[illegible] nos bumiles Episcopi [illegible] partibus Papiae convenientes [illegible] nostrarum ereptione, & [illegible] Christianitatis salvatione, quae [illegible] jam ad interitum desolationis in[illegible] erat, annuente nobis eodem Prin[illegible], in uno congregati sumus Collegio, [illegible] videlicet ratione, ut bis, per quos bomicidia, sacrilegia, rapinae, & cetera facinora perpetrata erant, dignam poenitentiam ad capiendam salutem, subtractis eis à male coepto negotio per veram Confessionem, Deo adjuvante, imponeremus, ac ne ulterius tantum nefas excrescere aut sumere valeret, Pastorali provisione, & auxilio Regio, compescendum decrevimus.*

I

In primis oramus, optamus, operamque damus, ut Mater nostra Sancta Romana Ecclesia in statu & bonore suo cum omnibus privilegiis & auctoritatibus, sicut ab antiquis & modernis Imperatoribus, atque Regibus sublimata est, babeatur, teneatur, & perenniter custodiatur illaesa. Nefas enim est, ut baec, quae totius corporis Ecclesiae caput est, & confugium atque relevatio infirmantium, à quoquam temere propulsari vexarive permittatur, praesertim quum sanitas ipsius nostrorum omnium sit salubritas. Ipse quoque summus Pontifex à cunctis Principibus & Christiani nominis cultoribus, digno semper veneretur bonore, debitâque praecellat reverentiâ.

II.

Singulorum Episcoporum Ecclesiae cum suis Privilegiis & possessionibus tam interioribus quam exterioribus inconvulsae & incorruptae absque aliqua sui deminoratione, vel quorumlibet pravorum bominum injusta vexatione permaneant, sicut praecepta Regum & Imperatorum sibi collata continent. Rectoresque earum libere Pontificalem exerceant potestatem tam in disponendis Ecclesiasticis negotiis, quam in comprimendis legis Dei transgressoribus universis.

III.

Sancimus etiam, ut neque in Episcopatibus, neque in Abbatiis, vel Senodochiis, aut ullis Deo sacratis locis ulla violentia, aut novae conditionis gravamina imponantur, sed secundum antiquam consuetudinem omnes in suo statu, suoque Privilegio perpetuo maneant.

IV.

Ut Sacerdotum omnium & Ministrorum Christi unusquisque in suo ordine condigno veneretur bonore & reverentia, & cum omnibus rebus Ecclesiasticis ac familiis ad se pertinentibus sub potestate proprii Episcopi quietus & inconcussus permaneat, salvâ Ecclesiasticâ disciplinâ.

V.

Plebei bomines & universi Ecclesiae filii libere suis utantur legibus; ex parte publica, ultra quàm legibus sancitum est, ab eis non exigatur, nec violenter opprimantur. Quod si factum fuerit, legaliter per Comitem ipsius loci emendetur,

tur, si suo voluerit deinceps potiri honore. Si vero ipse neglexerit, vel fecerit, aut facienti praebuerit assensum, à loci Episcopo usque ad dignam satisfactionem excommunicatus habeatur.

VI.

Palatini, qui in Regio morantur obsequio, pacifice sine depraedatione Regi deserviant, suis contenti stipendiis.

VII.

Hi vero, qui tempore Placiti diversis ex partibus convenerunt, nullam, pertranseuntes in Villis seu Civitatibus, rapinam exerceant, sibi necessaria antiquâ consuetudine digno pretio ementes.

VIII.

Quicumque ab exteris Provinciis adventantes, depraedationes atque rapinas infra Regnum hocce exercere praesumunt, hi cum quibus morantur, aut ad audientiam eos adducant, aut pro eis emendent. Neque eos ulterius in talibus ausis sua potestate defendere audeant. Quod si fecerint, inter excommunicatos habeantur, quousque resipiscant.

IX.

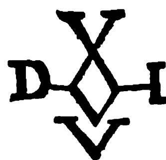
Praeterea quia gloriosus Rex Wido *dignatus est nobis promittere, conservaturum se praescripta Capitula necessitate non minimâ confecta, & quae in eis continentur, curam habens, Deo inspirante, suae nostraeque salutis, sicut apertis indiciis jam demonstrat: ideo nobis omnibus complacuit Eligere illum in Regem & Seniorem atque Defensorem, quatenus amodo & deinceps illo nos secundùm Regale ministerium gubernante singuli nostrum in suo ordine obedientes & adjutores pro posse existamus illi ad suam Regnique sui salvationem.*

DECRETUM ELECTIONIS.

Post obitum recordandae memoriae Domni Karoli *gloriosi* Imperatoris *& Senioris nostri, quot quantaque pericula huic Italico Regno usque in praesens tempus supervenerint, nec lingua potest evolvere, nec calamus explicare. Ipsis denique diebus quasi ad certum signum supervenerunt, quae pro hoc Regno, ut sibi volentes nolentesque adsentiremur, minis diversis & suasionibus irretitos furtive ac fraudulenter adtraxerunt. Sed quia illi, superveniente perspicuo Principe* Widone, *bis jam fugâ lapsi ut fumus evanuerunt, nosque in ambiguo reliquerunt: tamquam oves non habentes pastorem, necessarium duximus ad mutuum colloquium Papiae in Aula Regia convenire, ibique de communi salute & statu hujus Regni solicite pertractantes, decrevimus uno animo, eâdemque sententiâ praefatum magnanimum Principem* Widonem *ad protegendum & regaliter gubernandum nos in* Regem *&* Seniorem *nobis eligere, & in Regni fastigium Deo miserante praeficere, pro eo quod isdem magnificus Rex, divino, ut credimus, protectus auxilio, de hostibus potenter triumphavit; & hoc non suae virtuti, sed totum divinae misericordiae prudenter adtribuit. Insuper etiam sanctam Romanam Ecclesiam ex corde se diligere & exaltare, & Ecclesiastica jura in omnibus observare, & Leges proprias singulis quibusque sub sua ditione positis concedere, & rapinas de suo Regno penitus exstirpare, & pacem reformare, & custodire se velle Deo teste professus est. Pro his ergo & aliis multis ejus bonae voluntatis indiciis ipsum, ut praelibavimus, ad Regni hujus gubernacula ascivimus, eique toto mentis nisu adhaesimus, Seniorem piissimum & Regem excellentissimum pari consensu & in postèrum decernentes.*

Heic Annus non legitur, quo celebrata fuerint Ticinensia illa Comitia: mihi tamen veri videtur similius, contigisse haec Anno Christi DCCCLXXXIX. quo Marianus Sco-

tus, & Sigonius noster victoriam Guidonis referunt. Multis sane tenebris obsita est Chronologia in statuendo primo Anno non Regni solum, sed & Imperii Guidonis. Valesius sequutus Annales Fuldenses, ac Metenses, Reginonem ac alios, scribit, eodem Anno, quo Berengarius Rex Italiae consalutatus est, Guidonem quoque eumdem sibi titulum assumsisse, hoc est Anno DCCCLXXXVIII. Marianus autem id factum narrat Anno subsequente. Ipsum verò Imperatorem creatum Anno DCCCXCII. auctor est Cardinalis Baronius. Contra Pagius, Mabillonius, ac alii, Anno DCCCXCI. Augustalem Guidonis coronationem tribuunt. Diem verò coronationis iis ignotum videas, quem tamen Sigonius meus recte indicarat. Ego aliquot tantùm veteres tabulas in hanc rem indicabo. In Lucensis Episcopatus Archivo Chartam vidi *Anno III. Guidonis Imperatoris, Pridie Kalendas Decembris, Indictione XII.* scriptam, hoc est Anno DCCCXCIII. Eodem Anno exarata est haec altera, nempe *Anno III. Domni nostri Guidonis, gratiâ Dei Imperatoris Augusti, VI. Kalendas Julii, Indictione XI.* Ad Annum DCCCXCII. spectat tertia conscripta *Anno II. Domni nostri Guidonis Imperatoris, XV. Calendas Septembris, Indictione X.* Quarta referenda est ad Annum DCCCXCI. & hasce Chronologicas notas praefert: *Anno Primo Imperii Domni nostri Guidonis, gratiâ Dei Imperator Augustus, XII. Kalendas Septembris, Indictione IX.* Quare apertissimum est, ante diem XXVI. Maji Anni DCCCXCI. Guidonem fuisse Caesarem renuntiatum. Verùm hac de re certiora monumenta infra indicabo in Dissertatione Trigesima Quarta *de Diplomat.* Quod est ad Annos Regni, Sillingardus in Catalogo Episcopor. Mutinens. pag. 19 exhibet Diploma ejusdem Guidonis. *Datum X. Kalendas Decembris, Indictione X. Anno Incarnationis Dominicae DCCCXCII. Regnante Domino Widone in Italia, Anno Regni ejus Quarto, Imperii Primo.* Sub oculis & ego habui eamdem pergamenam existentem in Tabulario Cathedralis Mutinensis, & autographam deprehendi. Ibi vero Episcopus, cui concessum fuit hoc Privilegium, *Leudoinus* appellatur, non autem *Leodoindus*. Monogramma Guidonis cum his notis legitur

Signum Domni Widonis serenissimi Imperatoris. Godfredus Notarius ad vicem Helbunci Archicancellarii recognovi & subscripsi. Datum X. Kalendas Decembris, Indictione X. Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXXI. Regnante Domno Widone in Italia Anno Quarto, Imperii Primo. Deceptus est Sillingardus in exscribendo Anno Epochae vulgaris, eo quod non satis animadvertit, in Diplomate literam lineae superioris excurrere in inferiorem: quam excursionem ipse pro unitate accepit. Illic ergo statuendus Annus DCCCXCI. quod & ab Indictione indicatur: eo siquidem Anno, Mense Septembri, decurrere coepit Indictio Decima. Corrigendum simili ratione est alterum ipsius Guidonis Diploma apud Baluzium Tomo II. Capitular. pag. 1521. ubi haec leguntur: *Helbancas Archicancellarius* (scribendum *Helbuncus*). *Datum III. Kalendas Julii, Indictione IX. Anno Incarnationis Dominicae DCCCXCII. Anno Domni Widonis, Regni ejus IIII. Imperii II.* Vitiata heic videtur Indictio, & restituenda *Decima*, quae mense Junio Anni DCCCXCII. sola currebat.

bat. Verùm ex collatione praecedentium constat, corrigendum esse potius Annum, & heic quoque reponendum *DCCCXCI.* Imperii autem non *Secundum*, sed *Primum*. Atque hinc discas, Guidonem Regni Italici annos numerare coepisse ab Anno Christi DCCCLXXXVIII. & quidem ante Julium mensem inchoatos. Quod mirum videatur, nam Berengarius Regium titulum consequutus tunc dominabatur; neque contigit Guidoni nisi post multum tempus à suo regressu ex Galliis, ut ab Italicis Principibus eligeretur in Regem. Certe ex hoc eodem Decreto evincitur, ante ejus Electionem praecessisse *horribilia bella, caedes, ac rapinas*, ac duobus proeliis fractum Berengarium. Quae omnia non tam cito peracta quisque intelligat. Accedit Erchemperti Historici auctoritas, qui Rer. Italicar. Tomo II. pag. 255. in haec verba scripsit: *Hoc etiam Anno DCCCLXXXVIII. reversus est Guido ad Italiam, quam principare cupit, sed obtinere nequit.* Tum subdit proelia ab eo inita cum Berengario, & quidem dubio Marte. *Post quae pacti sunt tantum ad invicem usque in Epiphania, quae celebratur VIII. Idus Januarii.* Quum ergo Electionis hujus, quod profero, Decretum in Comitiis Ticinensibus prodierit post belli exitum, & Berengarium bis profligatum: consequens mihi videtur, referendum illud in Annum DCCCLXXXIX. At ille ab Anno DCCCLXXXVIII. numerat Annos Regni, ut supra vidimus. Alterutrum igitur suspicari cogimur: nempe aut Guidonem non exspectatâ Procerum electione usurpasse Titulum Regium, statim ac Anno DCCCLXXXVIII. se ex Francia Italiae restituit, aut suo Regno attribuisse totum ferme illud tempus, quod à morte Caroli Crassi defluxerat. Postremis tamen mensibus Anni DCCCLXXXVIII. si victoriam Guidonis ejusque Electionem alligare velis, tunc in Diplomate Baluziano emendanda tantùm erit Indictio, & reliqua sustinenda. Videas autem in Decreto nostro Praesules protestari, se *volentes nolentesque* Berengario paruisse: quae verba homines nobis exhibent fortunam Guidonis prorsus adorantes, uti & quum ajunt, inimicos *bis jam fugâ lapsos, ut fumus, evanuisse:* non enim ita rem describunt Historici, qui iisdem temporibus floruere. Ceterum dissimulare nolo ejusdem Widonis nondum Imperatoris Diploma, editum ab Ughellio in Episcop. Faesulan. Tomo III. Italiae Sacrae, & datum *VII. Kalendas Junii Anno Incarnationis Dominicae DCCCXC. Indictione VIII. Anno Domno Widone in Italia regnante Primo.* Si hisce notis fides habenda, jam sentis, ab Anno DCCCLXXXIX. arcessendum esse exordium Regni Widonis. Sed non iis est Ughellius, cui tutò semper fidere possimus.

Ludovicus Provinciae Rex Anno DCCCC. hoc est jam fato functis Guidone & Lantberto ejus filio Augustis, Italicum Regnum & ipse invasit, potioremque illius partem quum Berengario eripuisset, Ticini in Regia Langobardica Rex Italiae consalutatus est. At ne hoc quidem factum absque electione Italicorum Principum, locupletissimum testem dabo ejus Diploma, concessum Petro Episcopo Arretino, quod olim descripsi ex Tabulario Canonicorum Civitatis Arretii. Ita vero se habet.

Pri-

DCCCC. Nunc verò sunt repetenda Ludovici ipsius verba ex nuper allato Diplomate: *Venientibus nobis Papiam in sacro Palatio, ibique Aelectione, omnipotentis Dei dispensatione, in nobis ab omnibus Episcopis, Marchionibus, Comitibus, cunctisque item majoris inferiorisque personae ordinibus factâ &c.*

Neque pluribus opus est, ut tandem intelligamus, quorum olim suffragia exigerentur ad decernendos Italiae Reges. Ejusmodi autem legi seu ritui conjicere possumus, obnoxios pariter fuisse *Rudulfum Burgundionem*, atque *Hugonem Provinciae Ducem*, utrumque postea Italicâ coronâ donatum. De Hugone haec habet Liutprandus Historicus: *Percitus venit Papiam, cunctisque conniventibus Regnum suscepit* Anno DCCCCXXVI. Tum Anno DCCCCXXX. Lotharius ejus filius *cunctis conniventibus* in consortium Regni adscitus fuit. Successerunt Anno DCCCCL. *Berengarius Secundus*, quem *Quartum* supino errore appellarunt complures Historici posteriorum temporum, & *Adelbertus* illius proles. Ita de iis legimus in brevi Chronico Regum Italiae, quod Tomo II. Anecdotor. (*) & rursus Tomo IV. Rer. Italicarum evulgavi: *Die Dominico, XV. die Decembris in Basilica Sancti Michaëlis, quae dicitur Major* (idest Ticini) *fuerunt Electi & Coronati Berengarius, & Adalbertus filius ejus in Regibus*. Iisdem verbis utitur Anonymus Auctor Chronici Novaliciensis apud Du-Chesne Tom. III. Scriptor Francic. pag. *636.* de ambobus hisce Principibus scribens: *Electi sunt Reges, ut praeessent Italiae*. Accedat nunc Landulphus Senior Mediolanensis Historicus in Chronico suo, quod in eodem Tomo IV. Rer. Italicarum publici juris feci, nosque edoceat, qua ratione Otto Magnus Germaniae Rex Italicum quoque Regnum suae ditioni adjecerit. *Walpertus* (scribit ille Lib. II.) *Mediolanensis Archiepiscopus, convocatis Episcopis, Ducibus, Marchionibus, omnibusque Italiae Primatibus, de superbia Alberti* (hoc est Adelberti Regis) *conquestus est. Igitur spretâ Alberti, ac suae gentis totius superbiâ, qui Italiam quasi ancillam dominabantur, Otto ab Omnibus in Regem magnis cum triumphis Electus & sublimatus est*. An & *Otto II.* Magni filius per ejusmodi Electionem Langobardici Regni fasces fuerit consequutus, Historia non refert. Eamdem tamen intercessisse, evincere videtur non una Regnorum ejus Epocha. Testibus Continuatore Reginonis, ac Sigeberto Electus idem fuit Germaniae Rex sacro Pentecostes die, idest VII. Calendas Junias Anni DCCCCLXI. En eorum verba: *Consensu, & unanimitate Regni Procerum, totiusque Populi, filius ejus Otto Rex Eligitur*. Hinc illi fluere coepit Epocha Germanici Regni. Perpendantur nunc notae Chronologicae Chartarum aliquot, quas aut laudavi aut protuli Cap. XVI. Antiquit. Estens. & palam fiet, Epocham Italici Regni serius exordium sumsisse, videlicet aut postremis diebus Anni DCCCCLXI. aut prioribus subsequentis DCCCCLXII. Non ergo sat fuit Ottoni II. Germanicorum Principum Electio, ut Regno Italiae potiretur; sed necessaria simul fuere Italicorum vota; nondum enim cum Germanico junctum fuerat Italicum Regnum.

Post Ottonem II. Imperatorem, Regium Thronum conscendit ejus filius *Otto III.* Anno DCCCCLXXXIII. Par est credere, ad ejus Electionem suam tesseram contulisse Italicos quoque

(*) In P. III. Tom. XI. hujus Editionis nostrae.

que Proceres; nam piissima ejus Avia Adelais Augusta Ticini tunc consistens, negotia illius procurabat; & Veronae Anno 983. Italici Regni Comitia habuit. Praeterea Johannes Archiepiscopus Ravennas, unus ex Italicis Principibus, una cum Willigiso Archiepiscopo Moguntino, ipsum Aquisgrani in Regem inunxit, & coronavit, uti fidem facit Chronicon Hildesheimense. Postremum diem obiit Otto III. sine prole Anno MII. sub quo apud Eruditos jam firmatum est, minime institutum fuisse Collegium Septemvirale Electorum Imperii, ut proxime praeteritis Saeculis vulgo reputatum est. Ottone ergo fatis functo, inter Italicos Principes eodem Anno MII. ingens animorum contentio ac divisio emersit de Successore eligendo. Pars una sibi *Arduinum Eporediae Marchionem* praefecit, altera *Henricum II.* Germaniae Regem, qui Caelitum postea albo inscriptus est. Illud exploratum habemus, utrumque non nisi per Electionem Italicorum Principum, Regni hujus titulo ac ditione auctum fuisse. Audi Arnulphum Mediolanensem ejusdem Saeculi Historicum in Chronico, quod habes Tomo IV. Rer. Italicar. Lib. I. Cap. 12. *Tunc Ardoinus quidam, nobilis Hipporegiae Marchio, à Langobardis Papiae Eligitur, & vocatus Caesar* (vide insuetam nominis usurpationem in Italicis tantùm Regibus) *ab omnibus, Regnum perambulat universum*. Addit subinde Cap. 14. Henricum Germaniae Regem, profligato Arduino, Italiam ingressum, ubi *Rex statim Electus, suoque post tempore Romanus Imperator effectus est*. Landulphus Senior, Historicus supra memoratus, & ipse Mediolanensis, & Arnulphi aequalis, Lib. II. Historiae scripsit, Arduinum *paucis consentientibus Italiae Primatibus* occupasse Regnum Italiae. Deinde verò Arnulphus Mediolanensis Archiepiscopus *in Ronchalia cum omnibus Italiae Primatibus colloquium statuit, ubi quum diversa de Regni negotiis tractassent, Arduini spreto dominio, quod malis artibus usurpaverat, Henricum Theutonicum scientia illustrem, armis fortissimum, militumque copiis abundantem, ac divitiis affluentem, Elegit*. Omnium tamen hanc in rem praestantissimus Scriptor accedat Ditmarus Episcopus Merseburgensis, qui post enarratum Libro IV. Chronici ingressum Henrici in Italiam, haec de illo subdit: *Post haec Papiam visitans Urbem, ab Archiantistite* (hoc est à Mediolanensi Archiepiscopo) *& à Primis illius regionis susceptus, cum admirabili laude ad Ecclesiam ducitur, & communi Electione sublimatus, in solium Regale collocatur*. Eadem legas in Chronico brevi Regum Italiae à me edito his verbis: *In die Dominico, qui fuit die XI. mensis Madii, inter Basilicam Sancti Michaëli, quae dicitur Majore, fuit Electus Henricus, & coronatus in secundo die*. Chorum claudat Diploma, quod Cap. XIII. Antiquitat. Estensium protuli, è Ticinensis Episcopii Tabulario depromtum, ubi idem Henricus Augustus Anno MXIV. *Marchionem Obertum* Atestinae Familiae propagatorem perduellionis damnasse una cum ejus Filiis ac Nepote *Alberto* legitur, quod ipsi pro Arduino rursus bella gesserint, *postquam* (ita is ait,) *nos in regem & Imperatorem Elegerunt*.

Atque hactenus palam fecimus, ad ea usque tempora firmum perstitisse in Italicis Principibus jus eligendi sibi Regem, legitimumque illud agnitum fuisse ab Henrico etiam Primo inter Augustos. Quod tamen ea

in Diplomate negotium facessere possit, dicuntur Principes illi confluxisse ad eligendum Henricum non solùm in *Regem*, sed & *in Imperatorem*. Jam liquet, à Regibus Italiae non antea assumtum Augustale nomen, quam Caesarea insignia Romae induissent; eorum autem Electio ad Imperiale fastigium à Romano Pontifice pendebat, fortassis etiam à Senatu amplissimae Urbis. Haec quidem & ego novi: nihilominus repeto, non facile ferendam illorum audaciam, qui ad apocrypha statim, aut interpolata amandant veteres Chartas non alio titulo, quam quod cum quibusdam vulgaribus opinionibus conciliare nesciunt monumenta antiquitatis. Nostris diebus, eoque magis temporibus iis, quibus inter tot turbines Ambitionis atque Avaritiae Italia fluctuabat, immutatos vidimus Regnorum Dominos, & regiminis formam, & Principum jura. Fortasse jam tum invalescere mos coepit, ut qui à Primatibus Germaniae ac Italiae Rex eligeretur, is continuo ex ea electione jus quoque adquireret sibi ad Imperiale Diadema. Exhibent nobis Historiae in Ottone III. & Henrico, de quo nunc agimus, atque in aliis tantummodo Regibus, vestigia quaedam auctoritatis prolatae in ipsam Urbem. Omnium autem ore feruntur celeberrimi ii versus Guntheri Lib. I. Ligurini, ubi de temporibus Friderici I. Augusti in hunc modum scribit:

Ex quo Romanum nostra virtute redemtum,
Hostibus expulsis, ad nos justissimus ordo
Transtulit Imperium: Romani gloria Regni
Nos penes est. Quemcumque sibi Germania Regem
Praeficit: hunc dives submisso vertice Roma
Suscipit, & verso Tiberim regit ordine Rhenus.

Quum haec literis mandabat Guntherus, fortassis in uno Principum Germanicorum Collegio jam conclusum erat jus eligendi Regem, cui electo tacite quoque jus nascebatur ad Imperatoriam Coronam. Ego tamen ne hoc quidem unis Germaniae Optimatibus Friderici I. aevo attributum reor, ut infra ostendam, nam & tunc suus Italicis Principibus ad Electionem Regis locus fuit, eâ solum in ejusmodi negotio mutatione factâ, quod Italis in Germaniam accedere opus erat, si suis suffragiis Regiae Electioni interesse cupiebant. Animadvertamus interea, quei peracta fuerit Electio *Conradi Salici*, quem Henricus Sanctus successorem in Regno habuit Anno MXXIV. Rem perspicue narrat Wippo Historicus illius temporis in Vita ejusdem Conradi, referens convenisse ad electionem Regis Principes cum Ecclesiasticos, tum Saeculares Alamanniae, Bavariae, Lotharingiae &c. tum Praesules Saxoniae; post quae de Italicis haec habet: *Italiam transeo, cujus Principes in brevi convenire ad Regiam Electionem nequiverunt. Qui postmodum in Urbe Constantiensi cum Archiepiscopo Mediolanensi & reliquis Principibus occurrentes Regi, sui effecti sunt, & ei fidelitatem libenti animo juraverunt*. Ergo ad eligendos Reges tunc advocabantur Italiae quoque Primates. Atque inter eos, qui non segnes illuc advolarunt, invenio Ambrosium Abbatem Monasterii Lucensis Sancti Pontiani, olim Benedictinorum, nunc Monachorum Montis Oliveti, cui Conradus Diploma dedit, mihi visum in Tabulario ejusdem sacri loci. Inde haec pauca decerpsi.

Con-

Conradi I. Italiae Regis Diploma, quo confirmat jura Monasterio Lucensi Sancti Pontiani, Anno 1025.

IN nomine sancte & individue Trinitatis, Chuonradus *divina favente clementia* Rex &c. *qualiter* Domnus Ambrosius venerabilis Abbas *nostram supplex adiit Celsitudinem deprecans, ut pro Dei amore, suaque supplicatione, Monasterium, quod restauravit quaedam Matrona Willa vocata, mater vero Hu-* A *gonis incliti Marchionis, pro sua anima & pro animabus omnium Christianorum fidelium, Deo favente, foris murum Lucensis Urbis, in honore Sanctorum Apostolorum Philippi & Jacobi, & Sancti Pontiani Martyris Christi, cujus gloriosum Corpus ibidem requiescit &c.*

Signum Domni Chuonradi *Regis invictissimi.*

Hugo Cancellarius vice Aribonis Archicancellarii recognovi.

Hiatus Sigilli cerei deperditi

Data in VIII. Kalendas Mai, Indictione VIII. Anno Dominicae Incarnationis MXXV. Anno autem Domni Kuonradi Secundi Regnantis Primo.
Actum est in Augusta Civitate.

Manibus quidem pedibusque niti Christophorus Gewoldus potest in Commentario *de Electoratu* Cap. 7. ut statuat institutum multo antea (hoc est Ottonis III. temporibus) Collegium Septemvirale Electorum. Nos ei objicimus Wipponis auctoritatem, apertam satis atque perspicuam, & praesertim accepto simul toto illius Scriptoris contextu. Quid? quod Wipponi socium adjungere possumus Italicum quoque Scriptorem, Arnulphum videlicet Mediolanensem ejusdem Saeculi Historicum. Affirmat ille Lib. 2. Cap. 2. Eribertum Archiepiscopum Mediolanensem, contra nitentibus reliquis ferme Italiae Principibus, in Germaniam properasse ad eligendum Regem. *Suorum*, inquit, *comparium* B *declinans consortium, invitis illis ac repugnantibus, adiit Germaniam solus ipse, Regem Electurus Teutonicum*. Deinde subdit, regressum Eribertum in Italiam nihil non egisse, ut Primatum animos conciliaret Conrado, eoque agente tandem *suum Electum fere omnes laudavere suscipiendum*.

Atque hactenus congesta sat lucis D ministrare nobis queant ad intelligendum, quare in supra memorato Diplomate *Obertus II. Marchio* dicatur & ipse convenisse ad eligendum Henricum apud Germanos Secundum *in Regem & Imperatorem*. Jam patet, Italicis quoque Principibus ad Comitia & Electionem Regis suum olim fuisse jus & locum, non secus atque Germanicis. Qui vero Germaniae,

ac Italiae Rex decernebatur, is simul designabatur & futurus erat Romanorum Imperator, eo fere pacto, quo nostris temporibus quicumque Rex Romanorum proclamatur, certum jus consequitur ad Imperialis etiam Dignitatis titulum & culmen: nisi quod olim ut nomen & usus Augustalis Dignitatis rite assumeretur, opus erat Coronatione Romana. Atque haec omnia à Summis Pontificibus, ad quos praecipue pertinebat Imperatorum Electio, censendum est fuisse concessa aut tacito consensu, aut expressis pactis, aut ita suadente metu, quum nulla plerumque obsistendi ratio foret armato Regi Italiam intranti, & Italici Regni potentiam & Coronam adepto. Ceterum mihi veri videtur simile, non tam citò excidisse jus Italicorum Principum in Electione Regum. Otto Frisingensis Episcopus, nobilis Historicus, referens acta Friderici I. Augusti Nepotis sui, Lib. 2. Cap. 1. de Gest. ejusdem, auctor est, non defuisse hujus Principis Electioni quosdam Italiae Optimates. *In Oppido*, inquit ille, *Franconefurt de tam immensa Transalpini Regni latitudine, universum (mirum dictu!) Principum robur, non sine quibusdam ex Italia Baronibus, tamquam in unum corpus coadunari potuit. Ubi quum de eligendo Principe Primates consultarent: nam id juris Romani Imperii apex, videlicet non per sanguinis propaginem descendere, sed per Principum Electionem Reges creare, sibi tamquam ex singulari praerogativa &c.* Juvat insuper adferre quae habet Amandus à Secretis ipsius Friderici I. in Libro de primis Actis à Friderico in Imperio peractis, quem laudatum vidi à nuper memorato Gewoldo Jurisconsulto Germanico in eodem Tractatu Cap. *6. Anno MCLII.* (ita ille scribit) *multi illustres Heroes ex Lombardia, Tuscia, Januensi, & aliis Italiae dominiis, ac major & potior pars Principum in Transalpino Regno convenerunt in Urbe Francofurtensi.* Tum subdit, omnes concordibus votis in Electionem Friderici I. consensisse. Quare jam videas, non unis Germaniae Primatibus, eoque minus unis Septemviris Electoribus olim datum creare posse Regem, ac futurum Imperatorem, sed Italicis quoque jus idem fuisse, ac propterea nimium nutare, quae Hermannus Conringius, vir alioqui singularis eruditionis, habet in Libro de Finib. Imper. German. Lib. 2. Cap. 19. §. 28. *Huc facit* (sunt ejus verba) *quod Italia omnem paene potestatem Caesaris aut Regis constituendi, adeoque ejus, qui & Italis omnibus imperandi jus habeat, uni Germaniae citra omnem controversiam numquam non concesserit, ex quo ab Ottone fuit devicta.* Alios mores progressu temporis Germania, alios Italia hoc in negotio cepit. Nam apud Italos crescente potentiâ Urbium, quae jam Reipublicae formam assumserant, omnes fere Episcopi, & plerique saeculares Principes suis ditionibus, hoc est dominatione Civitatum & Castrorum spoliati sunt, atque in ea perturbatione rerum jus etiam amiserunt conveniendi ad Regum & Caesarum Electionem. In Germania vero, ut faciliori via eadem Electio perageretur, sensim suffragiorum jus redactum est ad Septem praecipuos amplissimi illius Regni, sive Reipublicae Proceres, qui nunc Electores dicuntur; & proxime praeterito Saeculo duobus additis ad novenarium numerum assurrexerunt. Ceterum vetustioribus Saeculis non in Germania, sed Ticini in magnifico Italicorum Principum conventu, perage-

ragebatur Italici Regis Electio. Confluebant illuc Episcopi, Duces, Marchiones, & Comites; & in quem coibant plurium suffragia, ille Rex consalutari consuevit. Ea de caussâ mos fuit, ut quisque ex iis domum propriam sibi conquireret in Urbe Ticinensi, qua uterentur, quoties ad Regni Comitia, aut ad Aulam Regiam, aliis negotiis poscentibus, accedendum erat. Et quidem hac in re sibi, suisque Successoribus consuluit Warinus Mutinensis Episcopus Anno MXVIII. Dedit enim operam, ut

A Rainardus quidam cum Roza conjuge sibi venderent *Casas duas solariatas, & Turrim unam cum Capella una infra ipsam Turrim aedificata in honore Sancti Nicolai, quae dicitur de Sala, una cum area sua & Curte, prope Porta, quae dicitur de Viridario*. Meminit & hujus rei Sillingardus Episcopus Mutinensis in Catalogo Episcop. Mutinensium. Sed praestat Char- B tam ipsam producere, quae autographa, rudique stilo scripta, adservatur in Tabulario Canonicorum Mutinensium.

Charta venditionis duarum domuum, Turris, & Capellae in Urbe Ticinensi facta VVarino Episcopo Mutinensi à Rainardo & Roza conjugibus, Anno 1018.

Die Veneris, quod est IV. Kalendis September, Civitate Papia, presentia bonorum hominum, eorum nomina suptus leguntur, comendaverunt Domnus Warinus Episcopus Episcopio Sancte Motinensis Ecclesie *una cum Tredulfus Avocato suo & ipsius Episcopii, & Rainardus filius quondam Attoni, Siloni Notario filius quondam Almaini, qui & Amizo, Cartula una offersionis, quam ipse Rainardus cum Roza conjus sua emissam abebat in predicto Episcopio, de Casas duas solariatas, & de Turre una cum Capella una infra ipsa Turre, edificata in onore Sancti Nicolagi, qui dicitur de Sala, una cum area suarum, cum Curte, omnia insimul tenente prope Porta, quod dicitur de Viridario, & tamtum de argentum valente usque ad Libras duodecim, eo tinore, ut supter legerit, ita ut in Missa Sancti Michaëlis ista prosima veniente det ipse Domnus Warinus Episcopus per se aut Misso ipsorum Rainardi & Siloni ic Civitate Papia inter aurum & argentum, adque palleos valente usque argentum denarios bonos Papienses Libras*

C *cemtum viginti quinque, & in Purificatione Sancte Marie, que venit secundo die mensis Februarii ista prosima veniente, det ipse Episcopus per se aut suo Misso ipsorum Rainardi & Siloni ic Civitate similiter inter aurum & argentum adque palleos, valente Libras cemtum viginti quinque argenti. Et eum ec omnia atinpletum fuerit, statim fiad* D *capsata & taliata predicta Carta offersionis, & ipse Silus de predicta res emittat Cartam venditionis in ipse Rainardus sine sua desemsione & restauracione, excepto si de suum datum aut factum aparuerit; & ipse Rainardus emittat alia Carta offersionis sub dubla desemsione cum conjus sua, si abuerit per Lex facta in predicto Episcopio de* E *jam dictas res. Et ipse Domnus Warinus Episcopus eadem Carta offersionis, aut suus Avocatus in alio die prosimo in judicio ostendat, & ipse Rainardus cum conjus sua eam laudet, ut bona & vera sit, & atinplendum, ut supra legitur; tunc ipse Silus Notarius eadem Carta offersionis, quam comendata est ipsi Rainardi taliata redat, & predi-*

ctum

ctum argentum, quod sunt Libras duodecim valente; adque illut precium, quod plus inde receptum abuerint ipsi Silus & Rainardus communiter à proprium abeant, faciendum exinde quicquit voluerint. Et si ipse Rainardus distulerint ec omnia adimplere, qualiter superius declaratum est, tunc ipse Domnus Warinus Episcopus per se aut suo Misso predictum precium, quod est inter aurum & argentum, adque pallios, valente Libras duocemtum quinquaginta, ipsi Siloni donet, & ipse Silus emittat Cartam offersione sub dubla defemsione per Lex facta de predictas res in predicto Episcopio Sancte Motinensis Eclesie; & eadem alia Carta offersionis, quam comendata est, & ceteras Cartas, quas de ipsas res ipse Silus abet, ipsi Domni Warini Episcopi, aut à suo Misso, donec cessamte ullo concludio. Et taliter se exinde ipse Silus oblicavit & adimplendum; umde due Breves uno tinore scripti sunt.

Factum est oc Hanno Imperii Domni Eirici Imperatoris, Deo propicio, Quinto, suprascripto die Veneris, Indictione Prima.

Signum manibus ✠✠✠ Leginulfi qui & Berenglerii, & Aginoni, adque Rodulfi, qui interfuerunt testes.

Signum ✠✠ manibus Azoni, & Gerardi, testes, qui interfuerunt.

Ego Restaldus Notarius sacri Palatii interfui, & unc Brevem scripsi.

Pater Romualdus à Sancta Maria, in sua Flavia Papia, Part. I. pag. 60. scribit, concessum à Johanne VIII. Papa Privilegium Ticinensi Episcopo, *ut quotiescumque Episcopus ille vocaret ad Synodum Archiepiscopos Mediolanensem & Ravennatem cum Suffraganeis, venire omnino deberent*. Verba haec Baronii sunt, idque revera scriptum in Epistola 139. ejusdem Johannis Octavi Tomo IX. Concilior. Labbe: Neque Johanni tantum Episcopo Ticinensi id Privilegii indultum, sed & *post eum suis Successoribus*. Non immeritò addidit Cardinalis Baronius: *Quod non crederem, nisi legissem*. Quis enim sibi persuadeat, adversante omnium Saeculorum disciplinâ, Johannem VIII. tam enormiter dejicere voluisse dignitatem adeo insignium in Italia Metropolitarum, usque adeo ut nullo sane gravi scelere praeeunte, subjicere illos voluerit uni Episcopo Ticinensi? Quod in aliqua ardua Regni necessitate id Romanus Pontifex ab ipsis exigere se posse putarit, à vero minime abhorret. Verùm pro *futuris perpetuis temporibus*, uti Pater Romualdus contendit, sibique in ea re obedientiam polliceri potuerit, facile non adducar, ut credam. Potius eò opinione concedam, ut suspicer interpolatam Epistolam illam, aut aliter quàm creditur, esse explicandam. At ipse Romualdus addit, effectum imperio successisse. Nam Episcopi Italici sibi domum Ticinensi in Urbe conquisierunt, ut dum ad Synodos convenirent, domi suae habitarent. Quam in rem inter alia is adfert Aulicum Ticinensem, cujus Opusculum dedi Tomo XI. Rer. Italicarum. Is enim, si hoc in loco Romualdo fides, in haec verba scribit: Papiae sunt inter reliquas *Ecclesia Sancti Eusebii de Curte Vercellina, quia Episcopus Vercellensis ad Synodum veniens ibi residebat*. Verùm absunt verba ista, *quia Episcopus &c.* ab Aulici Ticinensis antiquo textu, quo ego sum usus ad evulgandum illius Opusculum de Laudib. Papiae. Contra, ne quid dissimulem, is certe haec alia habet: *Temporibus Longobardorum, sicut fertur, illic* (idest Ticini) *omnium partium illarum Episcopi con-*

congregabantur ad Synodum: unde & adhuc sunt ibi Capellae quamplures vocatae multarum Civitatum Langobardiae nominibus. Nam quo ad hujusmodi convocationem Concilii jus quasi Metropolitanum habebat &c. Attamen repono, egregium quidem testem rerum suo tempore existentium fuisse Aulicum Ticinensem; is autem haec scribebat Anno Christi MCCCXXX. nihil vero nos adigere ad ea credenda, quae is narrat contigisse *temporibus Longobardorum*, à quibus is nimium aberat. Id quidem veri similius, Ticinenses illas Capellas *multarum Civitatum nominibus* adhuc Aulici aevo notas in usum Episcoporum tantummodo constitutas fuisse; quoties ii ad Comitia Regni conveniebant. Memorat ipse Aulicus *Ecclesiam Sancti Nicolai de Verxatio*. Puto corrigendum locum, & scribendum *de Verzario*, eamdemque esse cum Ecclesia Sancti Nicolai, sitam ad Portam, *quae dicitur de Viridario*, spectante ad Episcopum Mutinensem, ut supra vidimus. Nam *Viridarium* & *Verzarium* idem significarunt, & ex primo alterum Saecula barbarica efformarunt. Porro quum ex eodem Aulico Ticinensi habeamus, Ticini extitisse *Ecclesiam Sancti Geminiani* Mutinensium Patroni: haec revera fuisse videtur Ecclesia, qua Mutinenses Episcopi utebantur, quum Ticinum pergebant.

Electionem Regum Italicorum consequebatur veluti necessarium complementum, eorum Consecratio & Coronatio, quae ingenti solemnitate, mirabilique Populorum concursu, exsultatione, & plausu peragi apud Insubres consuevit. Posceret heic rerum ordo, ut illustre hoc argumentum pertractarem, nisi illud idem jam antea praestitissem in Tractatu *de Corona Ferrea*, quem Tomo II. Anecdotorum meorum Latinorum inserui (*), & recusum deinde Lipsiae, & postremo Lugduni Batavorum in Thesauro Antiquitatum Italicarum Respublica Literaria accepit: quare illuc Lectores amandare mihi liceat. Necesse quoque fuit, ut quicumque post Carolum Magnum Romanorum Imperator dicendus erat, prius *auream Coronam* Romae de manu Pontificis Maximi reciperet. Unus excipiendus videtur Ludovicus Pius, cui Anno Christi DCCCXIII. idem Carolus Magnus Diadema Imperii imposuit, & Imperatoris nomen contulit Aquisgrani, minime exspectatâ coronatione Romàna. Sed par est credere, ad eum sublimandum confluxisse etiam consensum Romani Pontificis. Et quod certissimum est, ut supra innui, Anno DCCCXVI. idem Ludovicus à Stephano IV. Papa in Gallias profecto se coronandum curavit. Glaber Radulphus Lib. I. Cap. V. Histor. *Nimiùm* (scribebat circiter Annum Ch. 1045.) *condecens ac perhonestum videtur, atque ad pacis tutelam optimum decretum, scilicet ut ne quisquam audacter Romani Imperii sceptrum praepropere gestare Princeps appetat, seu Imperator dici, aut esse valeat, nisi quem Papa Sedis Romanae morum probitate elegerit aptum Reipublicae, eique commiserit insigne Imperiale*. Verùm splendidissimus ille ritus, ita ferente rerum vicissitudine, jamdiu in desuetudinem, ut omnes norunt, abiit, quum à paucis Saeculis Electione & Coronatione Germanica peractâ, continuo Electus incipiat non solum titulo Caesaris uti, sed & integram exercere Imperatoriam auctoritatem non secus in Germania, atque in Italia, parum curans, immo ne necessarias

(*) Reperitur in P. III. Tom. XI. hujus editionis nostrae.

cessarias quidem putans reliquas duas Coronationes ad amplissimi honoris integritatem. Quare tum Romanam, tum Italicam Coronam ad umbratilem potius pompam nostris temporibus redactam non injuriâ dicas. Quod plus etiam mirere, à nonnullis Saeculis vel ipsum nomen Italici Regni evanuisse videtur, quasi unus praestantissimus Titulus *Imperatoris*, & *Imperii Romani*, Regnum Italicum, addo & Germanicum, absorbuerit. Ludovicus quidem Pius is praecipue fuit, qui in suis Diplomatibus inscribere se unice coepit *Romanorum Imperatorem*, praetermisso Titulo *Regis Francorum & Langobardorum*, ac si persuadere vellet, ex vastissimâ ejus Monarchia, quae Italiam, Franciam, ac potiorem Germaniae partem complectebatur, unam ditionem efformatam fuisse, quae *Romanum Imperium* appellaretur. Attamen tum ipse, tum ejus Successores, ipsique Germanici Caesares per longa tempora diserte

A Annos Regni ab Annis Imperii distinxere, ut ostenderent, se ea tenere titulis diversis. Tandem verò nihil ferme aliud audiri coeptum est, quàm *Romanum Imperium*, ita ut jus illud, quod ab Augustis exercetur, non amplius appelletur auctoritas Regis Germaniae, aut Regis Italiae, sed quidem Romanorum Imperatoris. B Statuendum tamen videtur, uti Regna Italiae ac Germaniae inter se diversa sunt, ita haec Regna diverso titulo ac jure subesse Romanorum Imperatori Augusto. Coronationis autem Romanae Ritum expressit eruditissimus Pater Martene Monachus Benedictinus Congregationis Sancti Mauri, Tomo III. Lib. 2. Cap. 9. de C Antiqu. Eccles. Ritibus. Adferam & ego, quae delibavi è vetusto Pontificali Libro MSto, existente Lucae apud olim Nobilem virum Fridericum Luchesinium, & ante annos ferme quadringentos exarato. Ibi legebatur

ORDO I.

Ad benedicendum & coronandum Imperatorem.

Cum Rex in Imperatorem electus pervenerit ad Portam Collinam, quae est juxta Castellum Crescentii, recipiatur honorifice à Clero Urbis cum Crucibus & thuribulis & processionaliter deducatur usque ad gradus Basilicae Sancti Petri, cantantibus universis Responsorium: Ecce ego mitto Angelum meum &c. *Camerariis ejus missilia spargentibus ante ipsum, & Praefecto Urbis gladium praeferente. Cum autem pervenerit ante Basilicam in platea, quae Cortina vocatur, destrandus est à Senatoribus usque ad gradus praedictos, ubi eo descendente tradendus est equus, cui Rex insederat, illis. Interim Summus Pontifex cum omnibus Ordinibus suis praeparet se in Secretario, tamquam celebraturus divina: & processionaliter exiens usque ad suggestum Archae, quae est in Capite graduum, super faldistorium ibi sedeat, ascendentibus super primum gradum à parte dextera Episcopis, & Presbyteris, & à sinistra Diaconis Cardinalibus, & in proximiori gradu Subdiaconis & Acolitis, Primicerio & Cantoribus circa illos, cum Magnatibus & Nobilibus, Officialibus & Ministerialibus Aulae Papalis. Tunc Rex cum Archiepiscopis & Episcopis, Principibus & Magnatibus suis ascendens ad Summum Pontificem, reverenter osculatur ei pedem, & offerens ei aurum, quantum ei placuerit, benigne recipiatur ab eo ad osculum & amplexum. Quo demum surgente, Rex ipse à parte dextera, & Prior Diaconorum Cardinalium à sinistra, deducat eum usque ad Ecclesiam Sanctae Mariae in Turribus, ubi ante Altare, Subdiacono Evangelii textum tenente, Rex super eum praestat corporaliter hujusmodi juramentum.* Ego Ill. Rex Romanorum, annuente Deo futurus Imperator, promitto, spondeo, polliceor, atque juro coram Deo, & Beato Petro, me de cetero protectorem ac defensorem fore Summi Pontificis, & sanctae Romanae Ecclesiae, in omnibus necessitatibus & utilitatibus suis custodiendis, & conservando possessiones, honores, & jura ejus, quantum divino fultus adjutorio fuero, secundùm scire & posse meum, recta & pura fide. Sic me Deus adjuvet, & haec sancta Dei Evangelia.

Plura ego non descripsi, quòd reliqua mihi visa sunt iis conformia, quae apud Odoricum Raynaldum & alios leguntur. Quicumque tamen argumento huic majorem lucem desiderat, nunc à me accipiat, quae de Coronatione Augustorum memoriae prodidit Cencius Camerarius in Codice MSto Censuum Romanae Ecclesiae. Ibi duo *Ordines* habentur ad *benedicendum* Imperatorem, quorum alter brevis, alter fusior. Primum profero.

ORDO II.

Coronationis Romanorum Imperatoris, atque Imperatricis.

INcipit *Ordo Romanus ad benedicendum Imperatorem, quando Coronam accipit. Promissio Imperatoris:* In nomine Christi promitto, spondeo, atque polliceor ego N. Imperator coram Deo & beato Petro, me protectorem ac defensorem esse hujus sanctae Romanae Ecclesiae in omnibus utilitatibus, in quantum divino fultus fuero adjutorio secundùm scire meum & posse. *De hinc Orationem primam det Albanensis Episcopus ante portam Argenteam Basilicae Sancti Petri.* Deus, in cujus manu corda sunt Regum, inclina ad preces humilitatis nostrae aures misericordiae tuae, & Imperatori nostro N. famulo tuo regimen tuae appone sapientiae, ut haustis de tuo fonte consiliis & tibi placeat, & super omnia Regna praecellat. *Orationem vero secundam det Episcopus Portuensis intra Ecclesiam beati Petri in medio Rotae:* Deus, inenarrabilis auctor Mundi, conditor generis humani, gubernator Imperii, confirmator Regni, qui ex utero fidelis amici tui Patriarchae nostri Abrahae praeelegisti Regem seculis profuturum, tu praesentem Regem hunc cum exercitu suo per intercessionem omnium Sanctorum uberi benedictione locupleta, & in solium Regni firmâ stabilitate connecte. Visita eum, sicut Moysen in rubo, Jesum Nave in praelio, Gedeon in agro, Samuelem in Templo, & illa eum benedictione siderea, ac sapientiae tuae rore perfunde, qua beatus David in Psalterio, Salomon filius ejus te remunerante percepit è caelo. Sis ei contra acies inimicorum lorica, in arduis galea, in prosperis patientia, in protectione clypeus sempiternus. Praesta, ut gentes illi teneant fidem, Proceres sui habeant pacem, diligant caritatem, abstineant se à cupiditate, loquantur justitiam, custodiant veritatem; & ita Populus ille pullulet coalitus benedictione aeternitatis, ut semper maneant tripudiantes in pace victores. Quod ipse praestare dignetur &c. *Deinde vadant ante Confessionem beati Petri Apostoli, & prosternat se pronum in terra. Et Archidiaconus faciat Letaniam. Quâ finitâ, Episcopus Ostiensis ungat ei ex oleo exorcizato brachium dextrum & inter scapulas, & dicat hanc Orationem:* Domine Deus omnipotens, cujus est omnis potestas & dignitas, te supplici devotione, atque humillima prece deposcimus, ut huic famulo tuo prosperum Imperatoriae Dignitatis concedas effectum, ut in tua dispositione constituto ad regendam Ecclesiam tuam Sanctam nihil ei praesentia officiant futuraque non obsistant, sed inspirante Sancti Spiritus tui dono, Populum sibi subditum aequo justitiae libramine regere valeat, & in omnibus operibus suis te semper timeat, tibi jugiter placere contendat. Per &c. *Sequitur haec Oratio:* Deus Dei Filius Jesus Christus Dominus noster, qui à Patre oleo exsultationis unctus est prae participibus suis, ipse per praesentem sacri unguinis effusionem, Spiritus Paracliti super caput tuum infundat benedictionem, eamdemque usque ad interiora cordis tui penetrare fa-

re faciat, quatenus hoc visibili & tractabili dono invisibilia percipere, & temporali Regno justis miserationibus exsequuto, aeternaliter conregnare merearis; qui solus sine peccato vivit, & gloriatur cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti, per &c. *Demum vero Pontifex Romanus sursum ante Altare imponit ei Diadema in capite, dicens:* Accipe signum gloriae, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, ut spreto antiquo hoste, spretisque contagiis vitiorum omnium; sic judicium & justitiam diligas, & ita misericorditer vivas, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo in consortio Sanctorum aeterni Regni coronam percipias. Qui cum Patre & Spiritu Sancto vivit &c.

Sed haec nimis jejune. En ergo alterum *Ordinem*, in quo omnes ritus magnificae illius solemnitatis describuntur, quales frustra fortassis alibi requiras.

O R D O III.

Coronationis Romanorum Imperatoris.

I*Ncipit Ordo Romanus ad benedicendum Imperatorem, quando Coronam accipit à Domino Papa in Basilica Beati Petri Apostoli ad Altare Sancti Mauricii. Die Dominico descendit Electus cum Conjuge sua ad Sanctam Mariam Transpadinam, quae est juxta Terebintum: ibique recipitur honorifice à Praefecto Urbis, & Comite Palatii Lateranensis, & Uxor ejus à Dativo Judice & Arcario. Et deducitur per Porticum, Clericis Urbis omnibus indutis cappis, planetis, dalmaticis, & tunicis, cum thuribulis, cantantibus:* Ecce mitto Angelum meum, *usque ad suggestum areae superioris, quae est in capite graduum ante portas aereas Sanctae Mariae in Turri. Ibi sedet Dominus Papa in Sede sua, circum stantibus Episcopis & Cardinalibus, Diaconis, & ceteris Ecclesiae Ordinibus. Tunc Electus Imperator cum Conjuge sua & omnibus Baronibus suis, Clericis, & Laicis, osculantur pedes Domini Papae: & Reginâ in partem cum supradictis ductoribus suis recedente, Electus jurat fidelitatem Domino Papae in hunc modum:* In nomine Domini nostri Jesu Christi. Ego N. Rex, & futurus Imperator Romanorum, promitto, spondeo, polliceor, atque per haec Evangelia juro coram Deo, & beato Petro Apostolo, tibi N. beati Petri Apostoli Vicario fidelitatem, tuisque Successoribus canonice intrantibus; meque amodo Protectorem ac Defensorem fore hujus Sanctae Romanae Ecclesiae, & vestrae personae, vestrorumque Successorum in omnibus utilitatibus, in quantum divino fultus fuero adjutorio, secundùm scire meum ac posse, sine fraude & malo ingenio. Sic me Deus adjuvet, & haec sancta Evangelia. *Ibique Camerarius Domini Papae, Electi Pallam accipit sibi habendam. Deinde quaerit ab eo Dominus Papa, si vult habere pacem cum Ecclesia. Eoque ter respondente:* Volo, *Dominus Papa dicit:* Et ego do tibi pacem, sicut Dominus dedit Discipulis suis. *Osculaturque frontem ejus & mentum (rasus enim esse debet) & ambas genas, postremo os. Tunc surgens Dominus Papa ter quaerit ab eo, si velit esse filius Ecclesiae. Et illo ter respondente:* Volo, *Dominus Papa dicit:* Et ego te reci-

pio ut filium Ecclesiae. *Et mittit eum sub Manto, & ille osculatur pectus Domini Papae; & accipit eum per dexteram manum, & Cancellarius ejus sustentat eum à sinistra. Electus verò ducitur per dexteram ad Archidiaconum Domini Papae; & sic intrat per portam aeream, Clericis beati Petri cantantibus:* Benedictus Dominus Deus Israël, *usque ad portam argentariam. Ibi dimittit eum Dominus Papa orantem, quem lento subsequitur gradu Regina cum supradictis ductoribus suis usque ad supra dictam portam argenteam. Electus verò completa Oratione surgit, & Episcopus Albanensis dat super eum hanc primam Orationem:* Deus, in cujus manu corda sunt Regum, inclina ad preces humilitatis nostrae aures misericordiae tuae, & Principi nostro famulo tuo N. tegimen tuae appone sapientiae, ut haustis de tuo fonte consiliis, tibi placeat, & super omnia Regna praecellat. Per &c.

Post Dominus Papa ingreditur Ecclesiam beati Petri, Clericis ejusdem Ecclesiae cantantibus responsorium: Petre amas me? *Quo completo, Dominus Papa benedicit. Deinde sedet in Sede sibi praeparata in dextera parte ejusdem rotae. Completa Oratione Albanensis Episcopi ingreditur Electus, & sedet in praedicta Sede, Archipresbytero Cardinalium & Archidiacono hinc inde eum ducentibus, & juxta eum sedentibus, ut doceant qualiter debeat Domino Papae in scrutinio respondere. Dominus Papa facit scrutinium in hunc modum. Septem Episcopis sedentibus ad dexteram ejus, secundùm ordinem suum, Episcopi Theutonici sedeant ad dexteram Electi, Cardinales & ceteri Ordines Ecclesiae sedeant. Dominus Papa dicit:* Antiqua Sanctorum Patrum institutio docet & praecipit, ut quisquis eligitur, ut praeesse debeat, antea diligentissime

A examinetur cum omni caritate de fide Sanctae Trinitatis: & interrogetur de diversis causis vel moribus, qui suo regimini congruunt, secundùm Apostolicum dictum: *Manum citò nemini imposueris.* Et ut etiam is, qui ordinandus est, antea erudiatur, qualiter eum in ea praelatione constitutum oporteat conversari, ut excusabiles sint, qui ei manus imponunt.

B Eadem itaque auctoritate & praecepto interrogamus te, dilectissime fili, caritate sincera, si omnem prudentiam tuam, quantum tua capax est natura, divino servitio mancipare volueris? *Respondet ita:* Toto corde volo in omnibus obedire & consentire. *Interrogatur:* Vis mores tuos ab omni malo temperare, & quantum poteris,

C Domino adjuvante, ad omne bonum commutare? *Respondet:* In quantum possum, volo. *Interrogatur:* Vis sobrietatem cum Dei auxilio custodire? *Respondet:* In quantum possum, volo. *Interrogatur:* Vis semper divinis mancipari negotiis, & à lucris turpibus esse alienus, quantum te humana permittit fragilitas? *Respondet*:

D In quantum possum, volo. *Interrogatur:* Vis humilitatem & patientiam in temetipso custodire, & alios ad hoc inclinare? *Respondet:* In quantum possum, volo. *Interrogatur:* Pauperibus & peregrinis, omnibusque indigentibus vis esse propter nomen Domini affabilis, & misericors? *Respondet:* Volo. *Et dicat Do-*

E *minus Papa:* Haec omnia, & cetera bona tribuat tibi Dominus, & custodiat te atque corroboret in omni bono. *Et respondent omnes:* Amen. *Interrogatur:* Credis secundum intelligentiam tuam & capacitatem sensus tui Sanctam Trinitatem, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, unum Deum omnipotentem, totamque in

Tri-

Trinitate Deitatem, coëssentialem & consubstantialem, coaeternum & coomnipotentem, uniusque voluntatis, potestatis, & majestatis, Creatorem omnium creaturarum; a quo omnia, & in quo omnia, quae sunt in Caelo & in Terra, visibilia & invisibilia? *Respondet:* Assentio, & ita credo. *Interrogatur:* Credis singulam quamque in Sancta Trinitate Personam, unum Deum verum, plenum & perfectum? *Respondet:* Credo. *Interrogatur:* Credis ipsum Dei Filium Verbum Dei aeternaliter natum de Patre, consubstantialem, coomnipotentem, & coaequalem per omnia Patri divinitate, temporaliter natum de Spiritu Sancto ex Maria semper Virgine cum anima rationali, duas habentem nativitates, unam ex Patre aeternam, alteram ex Maria temporalem, Deum verum, & Hominem verum, proprium in utraque natura atque perfectum, non adoptivum, neque phantasticum, unicum & unum Deum, Filium Dei in duabus naturis, sed in unius personae singularitate impassibilem & immortalem divinitate, sed in humanitate pro nobis, & pro nostra salute passum verâ carnis passione, & sepultum, ac resurgentem à mortuis die tertia verâ carnis resurrectione; die quadragesimo post resurrectionem cum carne, qua resurrexit, & anima ascendisse in Caelum, & sedere ad dexteram Dei Patris, unde venturus est judicare vivos & mortuos, & reddere unicuique secundùm opera sua, sive bona fuerint, sive mala? *Respondet:* Assentio, & per omnia credo. *Interrogatur:* Credis etiam Spiritum Sanctum, plenum & perfectum, verumque Deum ex Patre & Filio procedentem, coaequalem & coëssentialem & coomnipotentem & coaeter-

A num per omnia Patri & Filio? *Respondet* Credo. *Interrogatur:* Credis hanc Sanctam Trinitatem, non tres Deos, sed unum Deum omnipotentem, aeternum, invisibilem, & incommutabilem? *Respondet:* Credo. *Interrogatur:* Credis Sanctam Catholicam & Apostolicam unam esse veram Ecclesiam, in qua unum datur Baptisma, & vera omnium remissio B peccatorum? *Respondet:* Credo. *Interrogatur:* Anathematizas etiam omnem haeresim extollentem se adversùs Sanctam Ecclesiam Catholicam? *Respondet:* Anathematizo. *Interrogatur:* Credis etiam veram resurrectionem carnis ejusdem, quam nunc gestas, & Vitam aeternam? *Respondet:* Credo. C *Interrogatur:* Credis etiam novi & veteris Testamenti, Legis & Prophetarum & Apostolorum unum esse Auctorem Deum, & Dominum omnipotentem? *Respondet:* Credo. *Et dicatur ei*: Haec Fides augeatur à Domino ad veram & aeternam Beatitudinem, dilectissime in Christo fili. *Et respondent omnes:* Amen.

D *Tunc vadit Dominus Papa ad Secretarium, & induit se Pontificalibus indumentis usque ad Dalmaticam, quibus indutus sedet. Interim Episcopus Portuensis in medio rotae medianae dat hanc Orationem super Electum:* Deus inenarrabilis Auctor Mundi &c. *sicut in unctione Regis. Finita Oratione vadit Electus ad Chorum Sancti Grego*E*rii cum praedicto Cardinalium Archipresbytero, & Archidiacono: quibus quasi magistris uti debet in toto officio unctionis. Et induunt eum Amictu, & Alba, & Cingulo. Et sic deducunt eum ad Dominum Papam in Secretarium. Ibique faciat eum Clericum. Et concedit ei Tunicam & Dalmaticam & Pluvialem & Mithram, Caligas & Sandalia, quibus utatur in Corona sua. Et sic indutus*

stat

stat ante Dominum Papam. Verum completo scrutinio exit Ostiensis Episcopus ad portam Argenteam, ubi Regina cum Judicibus & Baronibus suis praestolatur, & dat ei hanc Orationem: Omnipotens aeterne Deus, fons & origo bonitatis, qui semen & sexus fragilitatem nequaquam reprobando adversaris, sed dignanter comprobando potius eligis, & qui infima Mundi eligendo quaeque fortia confundere decrevisti, quique aeternae gloriae, virtutisque tuae triumphum in manu Judith feminae...... Judaicae plebi de hoste saevissimo resignare voluisti, respice, quaesumus, ad preces humilitatis nostrae, & super hanc famulam tuam N. quam supplici devotione in Reginam eligimus, benedictionum tuarum dona multiplica, eamque dexterâ tuae potentiae semper & ubique circumda, ut verbo muniminis tui undique firmiter protecta, visibilis seu invisibilis hostis nequitias triumphanter expugnare valeat, & una cum Sarra atque Rebecca, Lia & Rachel, beatis reverendisque feminis, fructu uteri sui foecundari, seu gratulari mereatur ad decorem totius Regni, statumque sanctae Dei Ecclesiae regendum, nec non protegendum, per Christum Dominum nostrum, qui ex intemerato Beatae Mariae Virginis utero nasci, visitare ac renovare hunc dignatus est Mundum. Qui tecum vivit & regnat Deus in unitate Spiritus Sancti, per immortalia secula seculorum. Amen. *Qua Oratione completa, unus de Cardinalibus Presbyteris, cui Prior praeceperit, & de Diaconibus similiter unus, cui Archidiaconus jusserit, Reginam deducant usque ad Altare Sancti Gregorii; ibique exspectet, donec Dominus Papa cum sua processione exeat. Completis igitur omnibus supradictis, Ministri induant Dominum Papam Planetam & Pallium; & impositâ Mithrâ procedat, Ordinibus de more procedentibus. Post quem vadat Electus cum supradictis ductoribus suis, quem sequatur Uxor ejus usque ad Arcam beati Petri. Tunc Primicerius cantat introitum cum Schola, &* Kyrie Eleison *& silet. Dominus Papa ascendit ad Altare, & post confessionem dat pacem Diaconibus, & incensat. Post incensum ascendit ad Sedem. Electus verò inter haec & Uxor ejus prosternuntur ante Arcam beati Petri, & Archidiaconus facit Letaniam. Qua finita exuitur solo Pluviali dimisso. Episcopus Ostiensis ungat brachium dextrum de oleo exorcizato, & inter scapulam, & dicit:* Domine Deus omnipotens, cujus est omnis potestas & dignitas, te supplici devotione atque humillima prece deposcimus, ut huic famulo tuo prosperum Imperatoriae dignitatis concedas effectum, ut in tua dispositione constituto, ad regendam Ecclesiam tuam nihil ei praefinita (*) officiant, futuraque non obsistant; sed inspirante Sancti Spiritus tui dono, Populum sibi subditum, aequo justitiae libramine regere valeat, & in omnibus operibus suis te semper timeat, tibique jugiter placere contendat. Per Dominum &c. *Sequitur Oratio*: Deus Dei Filius Jesus Christus Dominus noster, qui à Patre oleo exsultationis unctus est prae participibus suis, ipse per praesentem sacri unguinis infusionem, Spiritus Paracliti super caput tuum fundat benedictionem, eamdemque usque ad interiora cordis tui penetrare faciat: quatenus hoc visibili & tractabili dono invisibilia percipere, & temporali Regno justis moderaminibus exsequuto, aeternaliter cum eo regnare merearis. Qui

solus

(*) In Ordine II. supra descripto habetur. *praesentia*.

solus sine peccato Rex Regum vivit
& gloriatur cum Deo Patre in uni-
tate ejusdem Spiritus Sancti, &c.
*Post Regis unctionem sequitur Bene-
dictio Reginae ante Altare.* Deus, qui
solus habes immortalitatem, lucem-
que habitas inaccessibilem, cujus Pro-
videntia in sui dispositione non fal-
litur; qui fecisti quae futura sunt,
& vocas ea, quae non sunt, tam-
quam ea, quae sunt: qui superbos
aequo moderamine de Principatu e-
jicis, atque humiles dignanter in su-
blime provehis: ineffabilem miseri-
cordiam tuam supplices exoramus,
ut sicut Esther Reginam Israël, cauf-
sâ salutis, de captivitatis suae com-
pede solutam ad Regis assumi thala-
mum, Regnique sui consortium tran-
sire fecisti, ita hanc famulam tuam
N. humilitatis nostrae benedictione,
Christianae plebis gratiâ salutis, ad
dignam sublimemque Regis nostri co-
pulam, Regnique sui participium mi-
sericorditer transire concedas. Et ut
Regali foedere conjugii semper ma-
nens pudica, proximam dignitatis pal-
mam continere queat, ubi Deo vi-
vo & vero in omnibus & super om-
nia jugiter placere desideret & te in-
spirante, quae tibi placita sunt, to-
to corde perficiat. Per Dominum no-
strum Jesum Christum. *Sequitur:* Sa-
cri unctio olei in pectore Reginae
Spiritus Sancti gratia humilitatis no-
strae officio copiosa descendat, ut si-
cut manibus nostris indignis oleo ma-
teriali oblita pinguescit exterius, i-
ta ejus invisibili unguimine delibuta
impinguari merearis interius, eâque
spirituali unctione perfectissime sem-
per imbuta, & illicita declinare to-
ta mente & spernere discas seu va-

A leas, & utilia animae tuae jugiter
cogitare, optare, atque operari queas,
auxiliante Domino nostro Jesu Chri-
sto, qui cum Patre & eodem Spiri-
tu Sancto vivit & regnat Deus in
secula seculorum. Amen. *Post haec
Dominus Papa descendit à Sede, & va-
dit ad Altare Sancti Mauritii, sequen-
te Electo & Regina. Et Domino Pa-
B pa stante super limen in introitu Alta-
ris, Electus stet ante eum in medio ro-
tae; ad cujus dexteram stet Regina cum
sex Episcopis Palatii Lateranensis in ro-
tis, quae sibi positae sunt, circumstan-
tibus* (*), *septimo in officio Altaris Do-
mino Papae serviente. Tunc Oblationa-
rius Prior & Secundus sumant Coronas
Electi & Reginae de Altari Sancti Pe-
C tri, & ponant super Altare Sancti Mau-
ritii. Tunc Dominus Papa det Annu-
lum Electo, & dicat:* Accipe Annu-
lum, signaculum, videlicet sanctae
Fidei, soliditatem Regni, augmentum
potentiae; per quem scias triumpha-
li potentia hostes repellere, haereses
destruere, subditos coadunare, & Ca-
tholicae Fidei perseverabilitati con-
D necti. Per &c. *Oratio post Annulum
datum:* Deus, cujus est omnis pote-
stas & dignitas, da famulo tuo pro-
sperum suae dignitatis effectum, in
qua te remunerante permaneat, sem-
perque teneat, tibique jugiter place-
re contendat. Per Christum &c. *Hinc
cingit eum Gladio, & dicit:* Accipe
hunc Gladium cum Dei bene✠dictio-
E ne tibi collatum, in quo per virtu-
tem Spiritus Sancti resistere & ejice-
re omnes inimicos tuos valeas, &
cunctos sanctae Dei Ecclesiae adver-
sarios, Regnumque tibi commissum tu-
tari, atque protegere castra Dei, per
auxilium invictissimi triumphatoris
Domi-

(*) In margine adnotatur: *secundum antiquam consuetudinem loquitur.*

Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre in unitate. Spiritus Sancti vivit & regnat in secula seculorum. Amen. *Oratio post Gladium:* Deus, qui providentiâ tuâ caelestia simul & terrena moderaris, propitiare Christianissimo Regi nostro, ut omnis hostium suorum fortitudo virtute Gladii spiritualiter frangatur, atque pro illo pugnante penitus conteratur. Per Christum &c.

Hinc coronetur. Tunc Archidiaconus accipiat Coronam de Altari Sancti Mauritii, & porrigat Domino Papae. Quam quum Dominus Papa posuerit super caput Electi, dicat hanc Orationem: Accipe signum gloriae in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti; ut spreto antiquo hoste, spretisque contagiis omnium vitiorum, sic judicium & justitiam diligas, & ita misericorditer vivas, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo in consortio Sanctorum aeterni Regni coronam percipias. Qui cum Patre &c. *Impositio Coronae super caput Reginae. Quam quum imponit Dominus Papa super caput ejus, imponant manus septem Episcopi; & dicat Dominus Papa alta voce: septem Episcopi taceant;* Accipe Coronam Regalis excellentiae, quae licèt ab indignis, Episcoporum tamen manibus capiti tuo imponitur. Unde velut haec exterius auro est & gemmis redimita, ita tu interius auro sapientiae, virtutumque gemmis decorari contendas, quatenus post occasum hujus Seculi cum prudentibus Virginibus sponso perenni Domino nostro Jesu Christo digne & laudabiliter occurras, januamque caelestis Regni cum eodem ingredi merearis. Qui cum Deo Patre & Spiritu Sancto vivit & regnat Deus per infinita secula seculorum. Amen. *Heic det Dominus Papa Sceptrum Imperatori, & dicat:*

A Accipe Sceptrum Regiae potestatis insigne, virgam scilicet rectam Regni, virgam virtutis, qua te ipsum bene regas, sanctam Ecclesiam, Populumque Christianum tibi à Deo commissum Regia virtute ab improbis defendas, pravos corrigas, rectos pacifices, & ut viam rectam tenere possint, tuo juvamine dirigas; B quatenus de temporali Regno ad aeternum pervenis, ipso adjuvante, cujus Regnum & Imperium sine fine permaneat in secula seculorum. Amen. *Oratio post datum Sceptrum:* Omnium Domine fons bonorum, cunctorumque Deus institutor profectuum, tribue, quaesumus, famulo tuo N. adeptam bene regere dignitatem, & C à te sibi praestitum honorem corroborare dignare. Honorifica eum prae cunctis Regibus terrae. Verbi eum benedictione locupleta, & in solio Regni firmâ stabilitate consolida. Visita eum in sobole. Praesta ei prolixitatem vitae. In diebus ejus semper oriatur justitia, ut cum jocunditate & laetitia aeterno glorietur D in Regno; per Dominum &c. *Post haec Dominus Papa cum suis Ministris ad Altare beati Petri revertitur. Tunc Praefectus Urbis & Primicerius Judicum deducant Imperatorem; Imperatricem vero Praefectus Navalis, & Secundicerius Judicum.*

Quibus in locis suis jam stantibus, Dominus Papa incipit: Gloria in ex- E celsis Deo &c. *Et Schola respondet. Deinde dicit hanc Orationem:* Deus Regnorum omnium &c. *Qua finita, Archidiaconus cum ceteris Palatii Diaconibus & Primicerio & Subdiaconis inter Crucem & Altare incipiunt has laudes:* Exaudi Christe. *Schola cum Notariis in Choro respondet:* Domino nostro C. à Deo decreto summo Pontifici & universali Papae, vita. *Et hoc ter.*

Ite-

Iterum dicit Archidiaconus cum adstantibus sibi: Exaudi Christe. *Et Schola cum Notariis respondet:* Domino nostro N à Deo coronato, magno & pacifico Imperatori, vita & victoria: *tribus vicibus.* Exaudi Christe. *Respondet Schola:* Dominae nostrae N. ejus conjugi, excellentissimae Imperatrici, vita: *tribus vicibus. Item:* Exaudi Christe. *Respondet:* Exercitui Romano & Theutonico vita & victoria: *tribus vicibus. Item:* Salvator Mundi: *Respondent:* tu illos adjuva: *tribus vicibus. Item:* Sancte Michaël. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Gabriel. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Petre. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Paule. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Johannes. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Gregori. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Maurici. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter.* Sancte Mercuri. *Respondent:* tu illos adjuva; *ter. Item:* Christus vincit; Christus regnat; Christus imperat. *Respondent: alii similiter ter.* Spes nostra *Respondent:* Christus vincit. Salus nostra. *Respondent:* Christus vincit. Victoria nostra. *Respondent:* Christus vincit. Honor noster. *Respondent:* Christus vincit. Gloria nostra. *Respondent:* Christus vincit. Murus noster inexpugnabilis. *Respondent:* Christus vincit. Laus nostra. *Respondent:* Christus vincit. Triumphus noster. *Respondent;* Christus vincit. Ipsi laus, honor, & imperium per immortalia secula seculorum. Amen. *Hac Laude finita, legitur Epistola, & cantatur Graduale &* Alleluja. *Post quae Imperator & Imperatrix deponunt Coronas. Tunc legitur Evangelium. Post quod Imperator deponit Gladium, & ascendit ad sedem Domini Papae, Imperatrice sequente. Et offert Domino Papae panem*

A *simul, & cereos, & aurum. Singillatim verò Imperator vinum. Imperatrix aquam, de quibus debet eâ die fieri Sacrificium. Quibus finitis revertuntur ad loca sua. Quum autem Praefatio incipit, Imperator extrahit Pluvialem, & induitur Manto proprio. Quum datur Pax Domini, ascendit ad communicandum, indutus proprio Manto, & Imperatrix cum eo.*

B *Et accepta communione iterum redeunt ad loca sua. Finitâ vero Missâ accedat ad Imperatorem Comes Palatii, & discalciet eum Sandaliis & Caligis, & calciet eum ocreas Imperiales & Calcaria Sancti Mauritii. Et acceptis Coronis sequantur Dominum Papam pergentem ad equitandum, deducti usque ad equos à supradictis ductoribus.*

C *Quum Dominus Papa venerit ad equum, Imperator teneat stapham; & coronetur, & intret in processionem. Imperator cum suis ductoribus eum sequatur. Imperatrix vero cum ductoribus suis sequatur Imperatorem. Ceteri Barones sequantur. Clerici Urbis omnes, sicut soliti sunt, laudes faciant per loca sua. Judaei similiter in loco suo. Coronetur Civitas.*

D *Campanae sonent omnes. Camerarii Imperatoris praecedant, & sequantur, nummos projicientes, & equitantium iter non impediatur. Quumque pervenerint ad ascensorium, Prior Cardinalium Sancti Laurentii foras muros, incipit Laudes, sicut mos est, & ceteri respondent. Quibus finitis Imperator descendit, & tenet stapham Domino Papa descendente,*

E *depositâ prius Coronâ. Deinde ducitur Dominus Papa ab Imperatore & Praefecto Urbis usque ad cameram majoris Palatii: ubi inde separentur. Imperatrix verò deducitur à Primicerio & Secundicerio Judicum usque ad cameram Juliae Imperatricis; in qua ipsa comedere debet cum Episcopis & ceteris Baronibus suis. Camerarii Imperatoris cum Camerario Domini Papae dent Presbyterium*

terium omnibus Ordinibus sacri Palatii, *Pontifice & Imperatore in camera pausantibus*. *Quo peracto comedat Imperator ad dexteram Domini Papae*, *ceteris in locis suis sedentibus*. *Finito prandio surgat unus ex Diaconibus*, *quem Archidiaconus jusserit*, *& legat Lectionem*, *qua perlecta surgant Cantores*, *& cantent quod soliti sunt*. *Finito cantu*, *surgant omnes cum benedictionibus*. *Dominus Papa redeat ad cameram suam*, *Imperator ad cameram Juliae*. *Electus descendens de Monte Gaudii*, *& veniens ad Ponticellum*, *jurat hoc sacramentum Romanis*: Ego N. futurus Imperator juro me servaturum Romanis bonas consuetudines, & firmo chartas tertii generis & libelli sine fraude & malo ingenio. Sic me Deus adjuvet, & haec sancta Dei Evangelia. *Ad Portam Collinam similiter jurare debet*. *In gradibus Sancti Petri similiter*.

Multa heic sunt, quae non mediocrem eruditionis segetem praeberent, si mihi in ejusmodi campo exspatiari animus foret. Unum tantummodo delibabo. Vetustissimus mos fuit, ac perpetuò deinde servatus, ut in Romana coronatione, novi Imperatoris jussu ac liberalitate, effuse projicerentur nummi in Populum plaudentem. Legitur in primo Ordine: *Camerariis ejus missilia spargentibus*. Usus est Latinissimo verbo Scriptor; notum quippe est, *Missilia* ab antiquis appellata fuisse dona in Populum ab Augustis conjecta; eaque interdum ex mera pecunia fuerunt, uti docet Svetonius in Caligula Cap. 37. In Ordine Tertio clarius haec videas explicata: *Camerarii Imperatoris praecedant*, *& sequantur*, *nummos projicientes*. Proinde idem factum à Berengario I. Augusto in sua coronatione, scripsit Anonymus illius Panegyristes Lib. IV. de Laudib. Berengarii, Part. I. Tom. II. Rer. Italicarum; ad quem locum Valesius multa congessit. Donizo quoque in Vita Mathildis Lib. II. Cap. XVIII. coronationem Romanam describens Henrici V. inter Augustos Quarti, ait:

Antiquo more processio Regis honore
Facta fit extensa, *nummis ejus cooperta*.

Reliqua exempla praetereo. Neque heic consistebat Imperatorum liberalitas; effundenda eis etiam fuere dona, non tamen palam, in quoslibet Romanae Curiae Ordines. Hoc discas ex illis Ordinis Tertii verbis: *Camerarii Imperatoris cum Camerario Domini Papae dent Presbyterium omnibus Ordinibus Sacri Palatii*. Animadverte vocem *Presbyterium*. Ejusmodi nomine apud Romanos designabantur *dona*, quae Pontifices Ecclesiasticae suae Curiae conferebant in sua Coronatione, immo quotannis. Cujus rei adhuc vestigia supersunt. Immo & Senatui Romano Pontifices sese liberales praebere consueverunt: idque occurrit constitutum in Charta concordiae Anno MCLXXXVIII. initae inter Clementem III. Papam & Senatum Populumque Romanum, quam evulgavit magnus Annalium Ecclesiasticorum parens, & ego emendatam & auctam infra recudam in Dissertatione Quadragesima secunda *de Cognominum origine*. Ibi legitur: *Vos autem* (idest Papa) *dabitis per tempora Beneficia*, *& Presbyteria consueta*. Antea, idest Anno MCLXXXIII. acris discordia fuerat inter Lucium III. Papam & Romanos *super Consuetudinibus quibusdam*, *quas Praedecessores sui facere solebant*, *quas praedictus Papa juravit se numquam facturum*. Haec sunt verba Rogerii Hovedeni in Annalibus. Inter

ter hasce Consuetudines à Lucio III. improbatas, veri mihi videtur simile, fuisse etiam annua dona, quae Senatui Romano conferre ejus Praedecessores consueverant. Ceterum *Presbyterii* voce significata fuisse ejusmodi donativa, antea monuerunt Marci fratres in Hierolexico, & Du-Cangius in Glossario Latin., sed potissimum ea ostendunt, quae Cardinalis Baronius ad Annum MGXCI. ex eodem Codice MSto Cencii Camerarii depromsit, sed à nuper editis diversa, spectantia ad ritum Electionis, Consecrationis, & Coronationis Romanorum Pontificum. Nam & ii pecuniam projicere in Populum cogebantur, ac insuper tum Romanae Ecclesiae Cardinalibus, & cunctis sacrae Curiae Officialibus, tum etiam praefecto Urbis, Senatoribus, aliisque Populi Romani Ministris stata dona tribuere. Audi Cencium ipsum in haec verba loquentem: *Missà autem celebrata, revertitur ad Palatium coronatus cum processione & honore arcuum, repraesentatione Legis à Judaeis, ac thuribulorum à Clericis Romanis, & jactibus totidem* (idest pecuniae) *& tanta quantitate factis, sicut in secunda Feria post Pascha. Sciendumque est, quod Cardinales omnes, Graeci, Primicerius cum Schola Cantorum, Praefectus, Senatores, Judices, & Advocati, Scriniarii, Praefecti navales, Schola Crucium, & Capellani, tale Presbyterium, & taliter datum accipiunt, quale in die Paschae superius nominatum recipiunt. Subdiaconi autem singuli singulos Meloquinos* (nummorum genus) *habent. Universae etiam Scholae Palatii, Clerici Romani pro thuribulo, Judaei pro repraesentatione Legis, structura Arcus, tale Presbyterium recipiunt & taliter, qualiter datur in Coronationibus aliis Domini Papae: Familia quoque & Curiales Presbyterium habent juxta Camerarii voluntatem.* Usus est & voce *Presbyterii* Gregorius Magnus Papa, ut alios Scriptores praeteream. *Rogas* quoque appellata id genus donativa reperimus; eademque vox occurrit non semel apud Anastasium Bibliothecarium, idem significans atque *Presbyterium*. Et ex ipso quidem Anastasio constat, vel antiquissimos Romanos Pontifices *Rogas solitas* dedisse Clero, simulque & Optimatibus Romanis, easque interdum pro sua liberalitate ampliasse.

Sed quando commemoratus est *jactus* nummorum in Coronatione Papae, addendum est, aliis quoque temporibus in usu fuisse Romano Pontifici pecuniam effundere in Populum, quum scilicet solenni more procedebat. In Cencii Camerarii Codice MSto, Cap. *Quid debeat facere Dominus Papa in secunda die Paschae*, ista leguntur: *Coronabatur in capite graduum Sancti Petri: deinde solemniter equitabat ad Lateranum per viam Papae usque ad viam de Calcariis, & domum Cencii Musca-in-pugno* (subdit Grimaldus: *quae hodie etiam est Familiae Cenciae*) *ubi est cloaca; & transeundo ante Ecclesiam Sancti Nicolai usque ad Amygdalam* (Grimaldus adnotat: *ibi est hodie Ulmus Cloacae magnae Matthejorum*) *ab Amygdala ad Sanctum Laurentium pensilem* (Grimaldus addit: *bodie Sanctus Salvator Polonorum*). *Hinc ad Porticum Sancti Marci, & angulum quatuor Columnarum* (Grimaldus: *hodie Macellum Corvinorum*); *deinde per Clivum Argentarii ad Arcum de Miranda; & inde ad Turrim Comitum* (Grimaldus: *tunc de Cartularia Frajapanorum dictam, in qua Alexander III. se recepit, fugiens ingens periculum Friderici I. Imperatoris, Romam hostiliter ingressi, & binc in habitu peregrini Cajetam*

DISSERTATIO QUARTA.

A Pauca nunc praefari juvat de *Officiis domus Italicorum Regum*, antequam praecipuos barbaricorum temporum Magistratus aggrediar. Pauca, inquam; heic enim infelicius quàm B alibi antiqua monumenta nos deficiunt. Facile fuit Romanarum Antiquitatum cultoribus Saeculo proxime praeterito congerere & explicare Officia vel minutiora domus Augustae, sive Romanorum veterum Imperatorum. Nam sive Ethnicae superstitionis monitum foret, sive inanis gloriae cupido, non Magnates tantùm, C sed & ipsum vulgus, ipsique etiam Servi, tumulo suo epigraphen marmore inscriptam adjungere consueverunt, quae posteris munerum à se gestorum, ac officiorum quorumvis memoriam servaret. Ex hisce eruditis Romanorum temporum lapidibus quanta adhuc copia supersit, nihil est, quod ego Lectorem D moneam. Verùm Saeculis Langobardicis, Francicis, & Germanicis, aliis moribus Italia est usa. Vix ullus è vulgo titulum suo sepulcro apponebat: quippe una fossa multorum corpora fere semper excepit. Unis Principibus, Episcopis, aliisque Regni Primatibus, interdum Epitaphia fuere posita; sed & pleraque ex iis ce- E cidere, aut injuriâ temporum, sive lapicidarum, excisa, aut in novas substructiones barbarice conjecta. Aliquid tamen dicam. Nulla dubitatio est, quin Italicorum Regum aula complurium Officiorum splendore niteret, tum iis, qui Regi ac Reginae in Palatio famulabantur, quum aliis, quos Rex ad regendos Populos, ad aerarii Regii reditus colligendos, ad gubernandas militares copias eligebat. Praeter Nobilium, aliorumque Liberorum hominum ministeria, ingens Servorum copia tum in Palatio, tum extra, ab eorum nutibus pendebat. Jam Paullus Diaconus Lib. III. Cap. XVI. testis est, quo tempore Autharis Rex constitutus fuit, *Duces, qui tunc erant, omnem substantiarum suarum medietatem Regalibus usibus tribuisse, ut esse posset, unde Rex ipse, sive qui ei adhaererent, ejusque obsequiis per diversa Officia dediti, alerentur.* Porro alii ex hisce Regiis Ministris, seu familiaribus, ad majora ministeria, alii ad minora, alii denique ad minima adhibebantur. Idem factum à Francicis, Italicis, Germanicis Imperatoribus ac Regibus, unusquisque intelligit. Peculiaribus autem Disquisitionibus ego infra agam de *Ducibus*, *Marchionibus*, *Comitibus sacri Palatii*, *Comitibus ordinariis*, *Sculdasciis*, *Judicibus*, *Castaldiis*, *Vassis*, *Missis Regiis*, *Scabinis*, *Centenariis*, *Decanis*, *Notariis*, aliisque hujusmodi Regum Ministris. Nunc pauca alia Officia complectar, prout illa memoriae meae sese offerent.

Ita-

aufugit, ut narrat Romualdus Salernitanus). *Postea ad Sanctum Nicolaum de Colosseo* (Grimaldus: *quae fortasse est illa hodie profanata juxta Colosseum*). *Et à Sancto Nicolao de Colosseo usque ad Sanctam Mariam de Ferrariis; deinde ad domum Johannis Papae* (Grimaldus: *haec domus fuit ibi usque ad tempora Pii IV., quam imperitum vulgus domum Johannis feminae Papae vocabat, & erat juxta Ecclesiam Sancti Clementis*). *Deinde usque ad angulum Sancti Clementis. Et ab angulo usque ad Palatium Lateranense Senescalcus ad dimovendum Populum, jactus pecuniarum faciebat in Turri Stephani Ser Petri in capite Parionis* (Grimaldus: *quae domus Stephani, seu Petri erat, ubi nunc Ecclesia Sanctae Caeciliae Turris campi, sive Montis Jordani, ex Caeremoniali Gregorii X. Papae. In Palatio Cencii Musca-in-pugno ex fenestris dicti Palatii ad Sanctum Marcum, & ad Sanctum Adrianum; ex Palatio Sanctae Martinae, occurrebant Judaei Summo Pontifici cum Lege, ante praedictam Turrim Stephani Ser Petri in capite Parionis*). Haec etiam Cencius subnectit: *Quum vero pervenerit ad Sanctum Adrianum, alius de Curialibus ascendens Palatium Sanctae Martinae, facit ibi jactum ob memoratam caussam, ut sic multitudo, quae impedimentum praestat Domino Papae, removeri possit, denariis ipsis colligendis intendens. Si Dominus Papa consecratur, vel eligitur extra Urbem, quum venerit Romam, ad Capellam Sanctae Mariae Magdalenae ad radicem Montis-mali descendit, & intrat cum Cardinalibus ipsam Capellam, & ibi recipit Pluviale & Mitram; & postea equitat & procedit. Et Judaei sibi occurrunt cum Lege & laudibus. Et veniunt omnes Clerici induti, cum Crucibus & Vexillis & thuribulis, cum capsa cum thure. Et quaelibet Ecclesia occurrit ipsi Papae cum thuribulo. Papa imponit incensum; & illi incensant Papam; & ita faciunt omnes Ecclesiae*. Haec ille, usui Eruditorum posthac futura. Postremo tandem loco Romanam Imperatorum Coronationem resumens ajo, fuisse tempora, quibus praeter Coronam Imperialem, *aureus* quoque *circulus* in Coronatione novo Imperatori conferebatur. Erat is Corona sine radiis aut liliis, nudo circulo aureo constans, ideo traditus, ut Patricius Romanorum significaretur. Locupletissimum testem habemus Leonem Ostiensem Lib. 2. Cap. 79. Chronici Casinensis. *Eidem*, ait, *Henrico* (scilicet inter Augustos Secundo, qui Anno MXLVI. Romae Coronam suscepit) *Patriciatus honorem Romani contribuunt, eumque praeter Imperialem Coronam, Aureo Circulo uti decernunt*. Paria habet de Lothario II. Augusto Petrus Diaconus Lib. 4. Cap. 119. ejusdem Chronici Casinensis, & Acerbus Morena in Histor. Laudens. de Friderico I. Imperatore. An ante Annum à Christo nato Millesimum ejusmodi Ritus viguerit, nondum mihi deprehendere licuit. Neque plura addam. Ordinem in Coronatione Regis Italiae servatum jamdiu dedi in Comment. *de Corona Ferrea* Tom. II. Anecdot. meorum (*).

DE

(*) Reminiscatur Lector, quae in calce column. 143. & 158. Voluminis istius monuimus de *Anecdotis*, & sic deinceps, ne multi simus.

DE OFFICIIS
DOMUS REGIAE.
DISSERTATIO QUARTA.

ta Liutprandi Principis: *Adstantibus erga nos Engilberto, & Johanne Maleparo Judicibus nostris*. Legendum *Marpahis*. Ita in Siconis Principis Charta: *Judiciaria dari Maripali nostro*. Legendum videtur *Dati Marpahi nostri*. Vide & Chronicon Vulturnense Part. II. Tomi I. Rer. Italic. pag. 391. & 392. ubi *Gripertus Marepais, filius bonae memoriae Walperti, qui fuit Castaldeus. Et Pando Marepais filius bonae memoriae Landulfi Marepais*. Quare complures *Marpahis* in Apulia fuere, & quidem extra Palatium Beneventanum, pagi fortassis alicujus Rectores.

Pincernas & *Vestiarios*, sive *Vestararios* in Aula Ticinensi memorat idem Paullus Lib. V. Cap. II. Eos nunc appellamus *Coppieri*. *At Vestiarii* nomine ut ut designatos opinari liceat, quos nunc dicimus *Guardarobieri*, verba tamen Paulli potius indicant illum, qui vestem domino ministrat, eique ad se induendum inservit, nunc *Ajutanti di Camera*, *Camerieri*, Gallis *Valets de Chambre*. In Paralipomenis Anonymi Salernitani Part. II. Tom. II. Rer. Italicar. Cap. 118. Haec legimus: *Quum Pincerna Imperatoris* (scilicet Ludovici II. Augusti) *cum aureo poculo vinum dedisset* (Landulfo Episcopo Capuano) *is exiguum sumsit, & statim Pincernae poculum reddere voluit. At Imperator adjecit:* „Vestro famulo poculum red„ dite, sitque vobis donatum.„ Plures autem in Imperatoris Aula erant *Pincernae*, eisque unus praeerat, quem *Pincernam primum* aut *principem* appellabant. In Placito Spoletino Anni DCCCLX. (ut habent Additamenta ad Chronic. Casauriense, Part. II. Tomi II. Rer. Italic.) inter Optimates Ludovici II. Augusti occurrit *Hechideus Comes & Pincerna primus*. Illustris quoque fuit *Buticularii* dignitas in Francorum Regum Palatio. Ita verò appellatus *Princeps Pincernarum*. Praeterea Regio Stabulo Praefectus erat, quem *Comitem Stabuli* vetustissima monumenta appellant. An eo nomine censeretur sub Langobardis Regibus, qui hac dignitate fungebatur, incertum est. Illud extra controversiam est, sub Francis in Italia dominantibus, & sub Principibus Beneventanis ex genere Langobardorum, munus hoc & nomen reperiri. In supra laudatis Additamentis ad Chronic. Casaurien. pag. 928. Ludovicus II. Imperator in Placito Anni memorati DCCCLX. laudat inter Optimates suos *Adelbertum Comitem Stabuli*. Idem quoque Anonymus Salernitanus Paralipomen. Cap. 29. Grimoaldum Storeseyz Principem Beneventi dixisse tradit Beneventano cuidam: *Stabulum nostrum pete, & qualem volueris equum exinde tolle. At ille ad Comitem Stabuli properavit &c.* Subsequentibus Saeculis, quod Comites Stabuli militares etiam copias regerent, caussam praebuit appellandi *Comestabulum*, qui turmae uni militari praeesset. *Referendarii* quoque enumerantur inter veteris Palatii munera. Diploma Aistulfi Langobardorum Regis Anni DCCLVI. quod habes Part. II. Tomi II. Rer. Italic. in Chronic. Farfens. pag. 440. scriptum dicitur *ex dicto Domni Regis per Theopertum illius Referendarium*. Non satis liquet, fuerit-ne *Referendarii* munus supplicum preces exhibere Principi, an ejus Diplomata scribere, annuloque signare, ita ut nullum discrimen fuerit inter *Notarios*, sive *Cancellarios*, ac *Referendarios*.

Veri quoque simile est, *Mariscalchi* officium ac nomen in Augustorum & Regum Aula minime fuisse desideratum,

tum, si tamen hoc munus non idem fuit cum *Comite Stabuli*. Olim verò *Praefecti equis* erant *Marescalchi*, humili munere, qui ad militiam deinde translati, nostrorum temporum *Marescallis* nomen dedere. Eorum mentio est in Pacto Legis Salicae Cap. XI. & in Alamannica Tit. 79. Fuisse quoque Principibus suum *Marischalcum* discimus ex Diplomate expeditionis Romanae Caroli Crassi Augusti apud Goldastum Tom. I. Constitut. Imperial. pag. 207. ubi haec verba: *Singuli verò Principes suos habent officionarios speciales, Marscalcum, Dapiferum, Pincernam, & Kamerarium*. Verùm unde hauserit Goldastus ejusmodi Diploma, incertum est, atque in eo occurrunt Notae Chronologicae tanto vitio laborantes, ut suspicionem justam falsi ingerant: cujus criminis ab aliis quoque arguitur Goldastus. Datum quippe dicitur *VIII. Idus Junii, Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi DCCCXC. Regni autem ejus XXII. ante consecrationem*. Et verbis quidem disertis ibi scriptum, Carolum parare se ad iter Italicum, atque ad Romanam Coronam suscipiendam. Atqui Anno Christi DCCCXC. tantùm abest, ut Carolus Crassus inungendus esset Imperator, ut ne inter vivos quidem numeraretur, Anno scilicet DCCCLXXXVIII. postremo fato functus. Ad haec is dicitur *Rex Francorum, & Romanorum;* quae formula omnino ab eorum temporum moribus abhorret, ac plane ridenda. Quare Freherus & Du-Cangius cautius egissent, si minus fidei adjunxissent Goldastinae illi merci, & potissimum quod aliis ejusmodi foetibus non careat Collectio Goldasti. Infra in Dissertat. XVII. *de Fisco* Diploma Carlomanni Regis exhibebit nobis *Eginolfum Dapiferum nostrum, & Ala-*

A *mannum Venatorem nostrum*. Praeterea in Alamannorum Lege Tit. 79. *Seniscalchi* munus memoratur, uti & in Francorum veterum monumentis, ad quem cura domus seu familiae dominicae spectasse creditur, sub *Majore domus*, quasi is fuerit, qui nunc *Mastro di Casa* appellatur. In Diplomate Anni DCCCXVII. Tom. I. veter.

B Scriptor. Martene & Durand, Ludovicus Pius Augustus commemorat *Adalbertum Siniscalcum nostrum*. In altero Diplomate Pippini ejus filii Aquitaniae Regis occurrit *Erlaldus genitoris nostri Siniscalcus*. Neque unus *Seniscalchus* Regibus iis fuit, sed plures, quum apud Marculfum Lib. I. Cap. 25. Rex in judicio sedisse dica-

C tur cum *Referendariis, Domesticis, Seniscalcis, Cubiculariis, &c.* Attamen, uti etiam animadvertit Bignonius, *Seniscalchi* munus minime diversum fuit ab *Architriclino*, sive *Dapifero*, aut à *Principe Coquorum*, de quo infra. Nam in Annalibus Francorum Tom. 2. pag. 16. Tomi II. Du-Chesnii ad Annum DCCLXXXVII. le-

D gitur: *Misit exercitum suum Rex partibus Britanniae una cum Misso suo Audulfo Sinescalco*. Atqui haec eadem describens Eginhardus in Annalib. Francorum ad Annum DCCLXXXVI. ait de Britonum rebellione: *Missus illuc Regiae Mensae Praepositus Audulfus, perfidae gentis contumaciam mirâ celeritate compressit*. Idem habetur a-

E pud Annalistam Saxonem ab Eccardo editum, atque in aliis Chronicis. Ad haec Regino Prumiensis Abbas ad annum eumdem tradit, missum à Carolo Magno exercitum in Britones *una cum Misso suo Odulpho Principe Cacorum:* Scribe *Principe Coquorum*. Ergo habes, quo munere olim *Seniscalchi* fungerentur. Idemque confirmatur ex Italica voce *Scalco*,

significante *Praepositum Mensae*. Menagius eam censet profectam ex Teutonico *Scalc*, significante *Servum*, *Ministrum*. Atqui non ex uno *Scalc*, nimis generico nomine, efformata fuit nostra vox *Scalco*, sed quidem è *Seniscalcho*, quae vox sensim immutata in *Sescalchus* (ejusque exempla abundant) tandem apud Italos evasit *Scalco*. Vossius & Eccardus è *Son* significante *Gregem*, & *Scalc* significante *Servum*, seu *Praefectum*, compositum putant *Seniscalchum*. Difficile eis subscribam, atque accuratius Etymon ab aliis exspectandum opinor. Vix autem dubitandi locus est, quin & Reges Italici, & reliqui Caesares nomen hoc, & dignitatem in suum Palatium invexerint. Hincmarus Remensis Archiepiscopus inter Officia Regiae Francorum domus *Senescalcum* etiam recenset. *Silentiarii* quoque dignitas in Regia Francorum Aula fuit, atque eo munere functus fuit Sanctus Angilbertus, postea Centulensis Abbas. Fortassis ita appellatus, qui in Consistorio Regi assidebat ad deliberandum de Regni negotiis, aut ad Consistorii fores custos silentium aulicis indicebat.

Ad haec fere certum videtur, minime desideratos fuisse in Italico Palatio, qui Venationi & Aucupio praeessent. *Falconarii* & *Venatores* iis nomen erat. Quatuor fuisse scribit Hincmarus in Francorum Aula *Venatores*, unum *Falconarium*. In Epistola Caroli Magni ad Pippinum filium Italiae Regem, quam editam habes Part. II. Tom. I. Rer. Italicarum pag. 112. inter Leges Langobardicas, haec ait: *Pervenit ad aures clementiae nostrae, quod aliqui Duces, & eorum Juniores, Gastaldii, Vicarii, & Centenarii, seu reliqui Ministeriales, Falconarii, Venatores &c. mansionatica & paravereda accipiant &c.* Haec utique de Palatii Italici Ministerialibus scribit inclytus Imperator. Insigni etiam dignitate fulgebat in Palatio Regum Francorum, praelaudato Hincmaro teste in Lib. de Offic. Palatii, *Praefectus pistoribus*. Ermoldus Nigellus Lib. 4. de Gest. Ludovici Pii, Part. II. Tomi II. Rer. Ital. scribit.

Pistorum Petrus hinc princeps, hinc Gunto Coquorum
Accelerant, mensas ordine more parant.

Gunto idem ac *Seniscalchus*, ut nuper ajebam; Petrus verò *Pistorum princeps* fuere. A vero minime abhorret, Lotharium quoque ejus filium & Ludovicum II. ejus nepotem, Augustos haec eadem ministeria in Ticinensi Palatio constituisse. Atque idem Ludovicus Pius Imperator ab Astronomo Scriptore ejus Vitae dicitur misisse in Italiam Anno DCCCXXII. Lotharium filium, & una cum eo *Geruntium Ostiarium*. Hic ab Eginhardo appellatur *Ostiariorum Magister*; atque adeo Praefectus Ostiariis Palatinis, quibus certe Ticinensis Aula nequaquam caruerit. *Ostiarios* Palatii Ticinensis infra memoratos videbis in Lege IX. Ratchisii Regis. *Gerwardus* etiam *Palatii Bibliothecarius* in Aula Ludovici Pii Augusti commemoratur ab eodem Eginhardo Cap. *6.* Opusculi de Translat. Sanctorum Marcellini & Petri. Erant & Romanis Pontificibus *Ostiarii* in Lateranensi Palatio: atque ad eos spectat Charta, quam è Regesto MSto Cencii Camerarii descriptam, heic evulgandam censui.

Sacramentum Ostiariorum Palatii Pontificis Lateranensis, Anno 1188.

A

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCLXXXVIII. Anno Primo Pontificatus Donni Clementis Papae III. Indictione VI. mense Januarii die XXII. Administrante Domino Cencio Donni Papae Camerario. Ego Bobo Capotianus Prior Ostiariorum, *& Romanus Tedelgarius, & Ranusius, Johannes Capotius, Rucanellus, Johannes Bonusfilius, Stephanus Pictor, cum aliis sociis nostris, constituti* Ostiarii in Lateranensi Palatio *per Dominum Papam, ab hac hora in antea fidelis ero eidem Donno Papae, suisque Catholicis Successoribus, & Ecclesiae Romanae. Non ero in facto, consilio, vel consensu, ut vitam perdant, vel capiantur mala captione &c.* sicut in juramento Romanorum continetur. *Custodiam quoque Palatii praedicti, & Basilicae Sancti Laurentii, & Sancti Silvestri, fideliter faciam in vita & morte Romanorum Pontificum. Non furabor, neque diripiam, neque consentiam meo posse furari, vel diripi de Reliquiis, auro, argento, gemmis, palliis, ornamentis, libris, chartulis, oleo, plumbo, ferro, aere, lapidibus, portis, lignis, tabulis ipsius Palatii,* B *& earumdem Ecclesiarum, & Romanorum Pontificum. Haec omnia juro: & observabo per bonam fidem sine fraude & malo ingenio. Sic me Deus &c.*

Porro ejusmodi Ostiarii Pontificii Ordinem suum constituebant, quem *Scholam* appellabant olim. Idque constabit ex altera Charta, quam ex eodem Regesto MSto depromsi.

Cencii Camerarii Pontificii praeceptum, quod Ostiarii de mandato Camerarii debent ostia fideliter custodire. Circiter Annum 1191.

C

EGo Cencius Camerarius ex parte Domini Papae praecipio vobis Ostiariis, *ut amodo ebdomadam in vice vestra faciatis: vel si justam excusationem habueritis, unusquisque vestrum committat ebdomadam uni de sociis vestris O*stiariis. *Et venietis ad faciendum servitium Domino Papae in ipso Palatio cum sociis vestris omnibus in Assumtione Sanctae Mariae pro custodiendo Palatio, in Nativitate Domini, in Pascha, & etiam in die Jovis Sancti; & quandocumque, & qualitercumque placuerit Camerario, qui erit per tempora. Et semper in vocatione Camerariorum habebitis omnes comestionem. Et non habeatis potestatem mittere aliquem in* Schola, *nisi de mandato Camerarii. Et non teneat claves Basilicae Sancti Laurentii, & Palatii, nisi* Ostiarius *juratus.*

Animadverteris, Camerarium Pontificium praefuisse Ostiariis, eosque suo functos munere statis hebdomadis, atque insuper certa fuisse tempora, quibus eisdem comestio dabatur à Camera Pontificis.

D

Imperatoribus itidem fuit *Archicancellarius* unus, & plures sub eo *Cancellarii*, qui & *Notarii*, & *Chartularii* appellati: de quibus nullus mihi sermo futurus est, quum ejusmodi munera non minus vetustis quam nostris temporibus nota ac florentia intueamur, & passim occurrant in

Regum

Regum Diplomatis. Ille etiam appellatus *Archinotarius*, hi *Notarii*. In Diplomate Ludovici II. Anno DCCCLX. inter Additamenta ad Chronicon Casauriense *Tracterimum sacri Palatii Archinotarium* legimus. Sed scribendum *Truclemirum*, seu potius *Druclemirum*, qui revera hoc nomine subscribit, & alibi *Archicancellarius* appellatur. *Protonotarii* munus idem à nonnullis fuisse creditur atque *Archicancellarius*. Plures etiam *Cappellanos* numerabat Aula Regia, qui sacris operabantur, divinaque officia statis temporibus in Cappella Regia canebant. Hisce praeerat *Archicappellanus*, sive *Archipresbyter Franciae*, seu *Primicerius sacrae Cappellae*, cujus dignitas eximia, cujus auctoritas ingens fuit, ut multis ostendit Guilielmus Peyratus in Comment. Lib. I. Cap. 26. Eam quoque in rem consulendi Ludovicus Thomassinus, Mabillonius, atque Du Cangius. Sacrorum ejusmodi Ministrorum Palatinorum mentio quoque est in Italicis monumentis. *Reginarium Cappellanum Imperatoris* habes in nuper laudato Diplomate Ludovici II. Et in Charta Anni DCCCLXIII. occurrit *Farimundus Diaconus & Cappellanus* ejusdem Augusti. Eidem Imperatori, cui plerumque sedes Saeculo Christi IX. fuit in Urbe Regiâ Ticino, aderat *Joseph Archicappellanus*, ut constat ex Actis Synodi Ticinensis Anno DCCCLV. apud Labbeum Tom. 8. Conciliorum. Ceterum *Archicappellanus* à Walafrido Strabone Cap. 31. de Exordiis Rer. Ecclesiastic. dicitur Praefectus *Clericorum caussis*; eorum quippe controversias dirimebat. *Apocrisarius* etiam appellatur ab Hincmaro saepe laudato, immo & *Palatii Custos*. Ab eodem Walafrido memoratur insuper *Praeceptor Palatii*, quem Du-Cangius eumdem censet cum *Comite Palatii*. Ego diversum suspicor, quum Aldricus postea Senonensis Archiepiscopus, ut est in ejus Vita apud Bollandistas ad diem V. Junii, *Praeceptor Palatinus* institutus fuerit à Ludovico Pio Augusto, *ut vita Imperialis Aulae, & majora negotia suae discretionis arbitrio diffinirentur*. Hic autem non Comes Palatii, sed *Cancellarius* fuisse videtur. Certe Monachus fuit; Laici autem, non Clerici, munere *Comitis Palatii* fungi consueverunt.

Si Ughellio fides, fuerunt & *Tronarii* inter officia Caesarei Palatii. Refert etiam Diploma Caroli Magni Tom. I. Ital. Sacr. in Catal. Episcop. Arretin. *datum IV. Nonas Martias, Trigesimo tertio & Trigesimo quarto Anno Imperii nostri. Actum Romae in Ecclesia Sancti Petri Principis Apostolorum, ubi ipse in corpore requiescit*. Quare Du-Cangius in suum Glossarium intulit *Tronarios*. Sed parcat Ughellius, si corruptam apud eum hanc vocem suspicer; sunt enim crebra nimis vitia horum similia in monumentis ab eo productis. Praeterea nusquam alibi offendas id genus Officii: cur semel tantum, hoc est in uno illo Diplomate servatum fuerit eorum nomen? *Notum sit* (ita ibi scriptum) *omnibus Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, Guastaldis, seu reliquis Tronariis, & cunctis fidelibus nostris &c.* Aut *Vicariis*, aut altera propior vox ibi scribenda. Quid? quod Diploma illud commenti signa patentia praefert. Vide Notas Chronologicas. Satis sunt ad dignoscendam imposturam. Ipse etiam Carolus inscribitur *Rex Francorum & Romanorum atque Langobardorum*. Apage *& Romanorum*. Abhorret etiam à Cancellariae Carolinae more *Signum Karuli Magni Imperatoris*, ut alia omittam. Propterea nisi

nisi alia lux affulgeat, *Tronariis* nullus heic erit per me locus inter Officia domus Augustalis. *Camerarium* vero, qui *Camerae* seu Fisco Regio praeesset, consueverunt habere Francorum Reges; uti & *Domesticos* complures, & *Mansionarium*, nunc *Quartier-Mastro*, qui mansiones seu aedes itineranti Regi parabat. *Cubicularios* quoque ad custodiendum Principis Cubiculum destinatos; & *Auricularios*, sive *à secretis*, quorum munus idem cum *Consiliariorum* fuisse videtur. Horum vestigia nondum reperi in Italicis monumentis. *Consiliarii* verò Augustorum & Regum saepe memorantur in eorum Diplomatis vel sub Imperatoribus Francicis; atque id muneris deferebatur tantummodo Episcopis, Comitibus, Vassis, aliisque illustribus viris. Ipsos verò *Vassos* inter Officia domus Regiae connumeratos fuisse, infra ostendam in Dissertat. X. *de minor. Just. Ministr.* quippe munere illo plerumque ii fungebantur, quo nunc Nobiles, *Gentiluomini* appellati. Eorum nempe erat honoris caussâ in Palatio, atque in Placitis adstare aut assidere Principi, ac in ejus comitiva esse, vel quum longa itinera suscipiebat. *Barones* autem vetustis iis Saeculis nuncupati reperiuntur quum *Vassi* ipsi, tum reliqui primores Regni: quae vox in Germania, ac Regno Neapolitano perdurat. Ejusmodi quoque Vassis Beneficia sive Feuda interdum conferebantur, quibuscum erat connexum Officium aliquod, puta *Pincernae*, *Venatoris*, *Cubicularii*, *Cursoris &c.* Vide in Differtat. XI. *de Allodiis*, sub quot titulis sua Feuda elargiretur olim Patriarcha Aquilejensis, magnae olim potentiae & auctoritatis Princeps. Neque enim Reges tantum ac Imperatores splendidâ aulicorum fa-

A milliâ dignitatem suam tuebantur; sed & Episcopi, Duces, Marchiones, & Comites, quibus complures erant Vassi, Barones, ac famulorum numerosa cohors, singulis certantibus in honore domini sui, sive Nobiles, sive ignobiles, sive Liberi, sive Servi. Uti Liutprandus in Historia Lib. 2. Cap. 10. memoriae prodidit: Ludovicus III. Imperator circiter Annum Christi DCCCC. *Exiens Papiâ, proficiscitur Lucam, ubi decenter, miroque paratu ab Adelberto* (Duce videlicet ac Marchione Tusciae) *suscipitur. Quumque Ludovicus in domo Adelberti tot militum elegantes adesse copias cerneret, tantam etiam dignitatem, totque impensas prospiceret, invidiae zelo tactus suis clanculum infit:* „ Hic „ Rex potius quam Marchio poterat appellari. In nullo quippe mihi est inferior, nisi solummodo nomine „. Erant autem Principibus Beneventanis Dignitates quaedam Palatinae, quarum nomina aut à Latinorum, aut à Graecorum Imperatorum Aula mutuati fuerant, uti *Comitis Palatii*, *Protospatarii*, *Gastaldii*, *Topoteriti*, *Portarii*, *Thesaurarii*, *Referendarii*, *Actionarii*, *Vestiarii*, vel *Vestararii*, *Vicedomini*, *Pincernae*, *Basilici*, *Candidati*, *Stratigi*, aliaque ejusmodi munera. Ita ipsi quoque Italiae Principes jam tum cum Regibus magnificentiâ certabant. Neque minori pompâ Aulam suam decoratam voluit sub initium Saeculi XI. Bonifacius Marchio, Mathildis Comitissae postea pater, Mantuae tunc & Ferrariae dominans. Accipe, quae habeat Auctor Vitae Sancti Symeonis Eremitae, tunc in Monasterio Padolironensi Mantuani agri degentis, apud Mabillonium Part. I. Saeculi VI. Benedictini. Mantuam profectus fuerat Sanctus Eremita, invi-

sendi

sendi Marchionis gratiâ. *Quumque ex aula Principis, quae quadratae cuidam ac peramplae imminebat Curiae, egrederetur, & ad Monasterium redire vellet, Leonem ex illis unum, quos Princeps magnificentissimo alebat sumtu ac pompa, obviam habuit.* Fugerat ille è carcere. At sanctus vir per fauces arreptum ac lenitum ad consueta stabula non sine ingenti prodigio deduxit. Ex his intelligas, quantâ magnificentiâ Princeps ille viveret, quamquam tunc Tusciae ac Spoleti Provinciis nondum dominaretur.

Interdum quoque occurrunt in veterum monumentis *Gasindii:* quo nomine ajo designatos fuisse *Familiares*, sive qui de Familia Regis, Comitum, aliorumque Procerum fuere. Spelmannus in Archaeologo vocem derivat è Francico *Case* pro *domo*, & è Saxonico *Hynde* pro *famulo*, ut sic dicatur quasi *Cashyndus*. Vossius Lib. 2. Cap. 8. de Vitiis sermon. à *Casa & intus* conflatam hanc vocem conjectabat. Eccardus verò in Notis ad Legem Salicam haec scribit: *Gasindium, comitatus famulitiumque vocabatur; & Gasindus, qui est in comitatu alicujus, minister, fidelis, homo domini:* Addit infra: *Nos voce Gesinde adhuc pro famulitio utimur.* Hoc idem ante Eccardum tradiderat, & quidem recte, Hugo Grotius. Nobis nunc appellantur *Cortigiani, uomini della Famiglia.* Id constat è Lege Langobardica, quae apud Lindenbrogium Rothari Regi tribuitur, sed revera auctorem habuit Liutprandum Regem Lib. 6. cap. 9. uti videre potes Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum. Statuitur ibi poena occidenti *liberum hominem:* nempe is *res suas in integrum perdat*. Tum poena etiam ei indicitur, *qui se defendendo, liberum hominem occiderit:* quod profecto mirere,

A nisi haec interpreteris de excedente fines inculpatae tutelae. *Pro minima persona, quae exercitalis homo invenitur esse, CL. solidos componat, qui eum occiderit. Et pro eo, qui primus est, CC. solidos.* Deinde haec in rem nostram statuere pergit Rex: *De Gasindiis vero nostris volumus, ut quicumque minimus sit, & in tali ordine occisus fuerit,*
B *pro eo quod nobis deservire videtur, CC. solidis fiat compositus. De majoribus secundùm qualis persona fuerit.* Denique sibi ac successoribus suis decernendum reservat, *quousque ad CCC. solidos ipsa compositio debeat ascendere.* Hinc ergo duo habemus. Nempe *Gasindios Liberos homines* fuisse, ac praeterea appellationem istam commu-
C nem fuisse quibuscumque in famulicio Principis degentibus, sive ad minora, sive ad majora ministeria adhiberentur. Neque Regum tantummodo Familiares, titulum ejusmodi gessere. Famulantes etiam Judicibus, sive Urbium Praesidibus, ceterisque Magnatibus, *Gasindii* sunt appellati. Propterea Ratchis Rex in Lege VI.
D sanxit, ut Judices in administranda justitia caverent sibi, ne affectus erga consanguineos, amicos, aut familiares suos, eos anteverterent à tramite justitiae. *Si Judex*, inquit ille, *neglexerit judicare, aut forsitan attenderit ad Gasindium, vel ad Parentes, aut Amicum suum, aut ad praemium, & legem non judicaverit: tunc qui laesum*
E *se sentit, veniat ad Palatium, & reclamet suam violentiam &c.* Itaque deferebatur *Gasindii* titulus Liberis hominibus, qui sponte Regi, aut Regni Proceribus famulatum in eorum familia praestabant. Neque inter eos locus fuit *Servis*, sive mancipiis, quorum erat servire ex debito dominis suis. *Libertos* quidem invenias, qui nempe libertate acquisita fruebantur,

inter-

interdum fuisse *Gasindios Ducum*, aliorumque Magnatum. De heredibus *Liberti, qui fulfreal factus fuerit*, agit Lex CCXXVIII. Rotharis Regis: ibique statuitur, ut Libertus intestatus moriens, *si aliquid in Gasindio Ducis* (*Judicis* habet editio Lindenbrogii) *aut privatorum hominum obsequio, donum aut munus conquisierit, res ad donatorem revertantur*. Illustribus etiam ac potentibus viris usitatum fuit ad suum famulatum adsciscere viros liberos, atque hi dicebantur *esse in obsequio alicujus*. Audi Legem VII. Ratchisii Regis. *Si quicumque Liber homo in servitio de Gasindio Regis, aut de ejus Fidelibus introierit, & si Judex, de sub quo fuerit, dolose eum opprimere quaesierit, pro eo quod ipse in servitio alterius introivit &c.* Estensis Codex habet: *pro eo quod in alterius obsequium introivit*. Doctissimus Bignonius in notis ad Marculfum apud Baluzium Tom. 2. pag. *906*. Capitular. Reg. Francorum, *Gasindios* censuit esse *Servos, aut Fideles, qui Dominis suis perpetuo adhaerent, eisque jugiter ministrant*. Servos, inquam, idest Mancipia. Idque hausisse sibi visus est ex una è Formulis Marculfi, ubi haec verba occurrunt: *Si aliquis*

A *Servo suo Gasindio suo aliquid concedere voluerit*. Bignonio subscripsit Vossius in loco supra laudato. At ego in priori sententia persto, videlicet numquam in censum Gasindiorum venisse *Servos*. Insido autem textui superstruxere Bignonius & Vossius: nam apud Lindenbrogium ea Marculfi verba ita se habent: *Si aliquis Servo suo,*
B *Gasindiove, aliquid concedere voluerit*; & in editione Baluziana: *Si aliquis Servo, vel Gasindio suo aliquid concedere voluerit*. En ut à *Servis* distinguuntur Gasindii; atque uti haec ipsa Formula hosce à Servili conditione excludit, ita & suprememoratae Leges non alios quam *Liberos homines* Gasindii nomine donarunt. In Bul-
C lario Casinensi Tom. 2. Constit. 10. Cunimundus quidam interfecisse traditur *Manipert Gasindum gloriosae Ansae excellentissimae Reginae*. Sed & ipsi Vassi Regii, sive quum in comitiva Regis forent, sive ii tantum, qui aliquo ministerio in ejus Aula fungebantur, appellatione *Gasindii*, uti videtur, deprehenduntur insigniti.
D Est mihi in hanc rem egregium Judicatum, quod ex antiquo MSto Regesto Episcopii Cremonensis excerpsi.

Placitum coram Berengario I. Italiae Rege Cremonae habitum; in quo pro Landone Episcopo Cremonensi sententia fertur contra Leonem Scabinum, Anno 910.

DUm Domnus Berengarius gloriosissimus Rex *ad Regali dignitate in Civitate Cremona advenisset, & domum Episcopii, & matris Cremonensis Ecclesie in caminata dormitorio ejusdem domui, ubi ipse Princeps cum suis* Gasindiis *& Judicibus, ceterisque suis fidelibus adesset, quorum nomina hec sunt: Gausus, Tiso, Bernardus, Pazo,*
E *Rainerius, Bebo, Anno, Milo, Oldericus, & Ingelramus*, Vassi Domni Regis, *Ambrosius Cancellarius item Domni Regis, Ratfredus Notarius sacri Palatii, Johannes, Arcberius, & Andreas Capellanus similiter Domni Regis, Leo Archipresbyter, Petrus, Lampertus, & Rapertus Presbiteri, Lupus Archidiaconus, Aldo, Oldepertus Diacones Cardinis*

dinis ipsius Episcopii, Rodelandus, Adelbertus, Witegad, Aribertus, & Odelbertus Vasalli predicti Presulis, & reliqui multi. Ibique eorum presentia veniens Lando Episcopus ipsius Sedis *una simul & Adelbertus Vasallo & Advocato suo, afferens secum preceptoras paginas tres, & notitiam unam inquisitionis, quas ipse Domnus Berengarius Rex ante se legere fecit presentia. Ubi continebatur in primo precepto inter cetera, qualiter* Karolus Rex Francorum & Longobardorum *per petitionem sanctissimi* Stephani Cremonensis Ecclesie Episcopus *concessisset & confirmasset per suas auctoritates preceptas omnes res Episcopii Sancte Marie & Sancti Stephani, quod ibidem à longo tempore visum esset pertinere tam Monasteria, quamque & Senodochia, seu Ecclesias Baptismales, vel reliquas possessiones ad eundem Episcopatum pertinentes; insuper & junxisset ipsius venerabili loco, qui dicitur Tecledo cum Brivisula & Cucullo & omnia ad ipsa loca pertinentia, & Porto Vulpariolo transitorio militum usque in caput Addue cum molitura & portoras usque in caput Addue. In alio namque precepto continente in eo inter cetera, qualiter Lotharius Imperator confirmasset pro mercedis sue augmentum quicquid ad prefatam Ecclesiam Episcopii Sancte Marie & Sancti Stephani longo tempore Reges vel aliquibus liberi homines largissent, vel ea que divina pietas ibidem augere voluisset cum omni integritate &c. In tertio namque precepto continente in eo inter cetera, qualiter Domnus Hludowicus Imperator per petitionem Benedicti Cremonensis Ecclesie Episcopi confirmasset, & junxisset per sui precepto quicquid ad prefatam Ecclesiam Cremonensis Episcopi Reges vel quibuslibet homines largissent &c. Erant precepta ipsas firmata & ab ipsis Regibus & Impetatoribus manibus* A *propriis, & ab eorum anulis sigillata, & à suis Cancellariis scripta & emissa, per Data & Indictione. In jam dicta notitia continebatur in ea inter omnia, qualiter per Sanctionem sacri Principis & gloriosissimi Hlotharii Imperatoris, Adelgisus Comes Cremonam advenisset ad perquirendum instituta precepti, que Karolus Rex in eadem Ecclesiam concessit* B *habendum, idest Curte Cucullo, & Tecledo, Caprariolas, & Brivisula, una cum Porto Vulpariolo &c. Erat notitia ipsa firmata manu propria idem Adelghisi Comitis, & aliis Judicibus, & reliquis, scripta per manum Ingeprandi Diaconi, & emissa per Regnorum & Indictionem.*

Preceptoras ipsas & notitia ostensas C *& lectas, interrogatus est ipse Lando Episcopus & Adelbertus Advocatus ab eodem Domno Berengario Rege, per quod eos ostenderent: Qui dixerunt:* „ Ideo „ eos hic vestri ostensimus presentia, „ ut vobis cognita sint, & ne quis „ dicere valeat, quod pars hujus „ Cremonensis Ecclesie eos scilens „ aut occulte vel concludiose habuis- D „ set; & quod plus est, iste Leo „ Scavino hujus Cremonensis, & Ad- „ vocatus Curtis nostre Sexpilas, qui „ hic vestri adest presentia, queri- „ mus, ut dicat, si precepta ista & „ notitiam Judicati, quam hic osten- „ simus, bonas & vera sint, & si „ res illas in locas Cucullo, Tecle- „ do, Brivisula, & Porto Vulpario- E „ lo, cum transitorio militum, u- „ sque in capud Addue cum moli- „ tura de molendinis & portoribus „ usque in capud Addue, sicut in „ eisdem preceptis legitur, de pars „ predicte Curtis vestre Sespilas no- „ bis à pars hujus Episcopii Cre- „ monensis contradicere queret aut „ non. „ *Qui & ipse Leo Scavino & Advocatus ex verbo & preceptione idem*

idem Domni Berengarii Regis dixit & professus est: „ Vere precepta ista & „ notitiam, quam hic ostensistis, bonas & veraces sunt, & res in locas Cucullo, Tecledo, Brivisula, „ cum omni sua pertinentia, & Porto Vulpariolo transitorio militum „ usque in capud Addue, sicut per „ eisdem preceptis legitur à parte „ predicte Curtis Sexpile vobis à „ parte Episcopii sancte Cremonensis Ecclesie nec contradixi, nec „ contradicere quero, quia cum lege „ non possum, eo quod juxta ipsa „ legibus ejusdem Episcopii proprias „ esse debent, & à parte ipsius Curtis nichil pertinent ad habendum „ cum lege. „ *Cum ipse Leo Scavino & Advocatus taliter professus & manifestus fuisset, rectum eis omnibus paruit esse, & judicaverunt, ut juxta eorum altercationem & eidem Leoni Advocatori professione & manifestatione pars ejusdem Cremonensis Ecclesie res illas in eisdem locis Cucullo, Tecledo, Brivisula, cum omnia sua pertinentia, & Porto Vulpariolo, transitorio militum usque in capud Addue, & cum molitura de molendinis & portoribus usque in capud Addue, sicut in easdem legitur preceptoras, ad suorum proprietatem habere deberet juxta ipsas preceptoras; & ipse Leo Advocatus, vel pars ejusdem Curtis maneant inde taciti & cuntenti. Et finita est causa. Et hec notitia pro securitate parti ejusdem Episcopii fieri jussimus.*

Quidem & ego Petrus Notarius per jussionem Domni Regis, & admonitionem nostrorum Judicum scripsi, Anno Regni Domni Berengarii Regis, Deo propitio, XXIII. Mens. November, Indictione XIV.

Ego Ambrosius Diaconus, & Cancellarius Domni Regis interfui & subscripsi.

Ego Andreas Diaconus sancte Ticinensis Ecclesie, & Capellanus Domni Regis interfui.

Ego Johannes Clericus interfui.

Ego Gauso interfui.

Walpertus Judex Domni Regis interfui.

Sichardus Judex Domni Regis interfui.

Besanius Judex Domni Regis interfui.

Rotfredus Notarius Domni Regis interfui.

Lupus Archidiaconus interfui.

Petrus Diaconus ibi fui.

Agivertus Presbiter ibi fui.

Aldo Diaconus ibi fui.

Lampertus Presbiter ibi fui.

Signum manibus nostrorum Bernardi, & Pazoni, seu Rainerii, Vassi Domni Regis, qui interfuerunt.

Signum manibus suprascriptorum Beboni, & Miloni, item Vassi Domni Regis, qui interfuerunt.

Signum manibus suprascriptorum Odelrici, & Ingelrami, similiter Vassi Domni Regis, qui interfuerunt.

Rodelando ibi fui.

Ughellius Tomo 4. Ital. Sacr. per haec tempora *Landulfum* nobis exhibet in Cathedra Cremonensi sedentem. Hinc autem liquet, *Landonem* Episcopum vitam suam produxisse saltem usque ad Annum DCCCCX. Obiter etiam animadverte, huic Placito interfuisse aliquot *Presbyteros & Diacones Cardinis ipsius Episcopii*, hoc est Cardinales Cremonensis Ecclesiae. Quàm eminentem locum *Gasindii Regales*, sive Aulae Regalis Ministri, ea occasione tenuerint, nemo non videt, quum praecedant Cancellario, Judicibus, Notario, & Capellano Regis, Cardinalibus Cremonensibus, & Vassis Landonis Episcopi. Verborum autem contextus satis indicare videtur, *Vassos Domni Regis* eosdem fuisse, atque *Gasindii*. Adnotavit supra laudatus Bignonius, in quibus-

ſdam veteribus formulis pro *Gaſindio* appellari *Miniſterialem de intus caſa*. Non obſiſto ego; ſed addendum puto, fuiſſe olim extra Principis aulam complures Gaſindios, ſive quod illuſtri hoc titulo ex privilegio uterentur, ſive quod à Rege miniſterii alicujus cauſsâ per Provincias mitterentur, eorumve foret munus, advenienti Regi in obſequio & famulatu eſſe. Hadrianus I. Papa in Epiſtola 94. Codicis Carolini, Carolo Magno Francorum & Langobardorum Regi flagitioſum facinus, *in gente Langobardorum*, hoc eſt in Italico Regno, ſibi deprehenſum ſignificat, ut ad illud reprimendum & eradicandum pius Princeps accurrat. Inquit autem. *Pro hoc ſaepius ammonuimus Guntfridum, & aliis Gaſindis veſtris Epiſtolas dirigentes Raginaldo & Raginbaldo, ut tam deteſtabile ſtuprum devitarent. Sed ipſi noluerunt acquieſcere &c. & plures in Italia eorum invitari exemplo non deſinunt*. Ex his ſatis elucet, Gaſindios illos habitaſſe non in Francia apud Regem, ſed in Italia, atque heic perpetraſſe crimen, quod eis Pontifex objicit. Honorifico autem titulo *Gaſindios* inſignitos fuiſſe didici è Charta, cujus pervetuſtum apographum vidi in Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis, heic evulgandâ. Ibi una cum Sichimundo Archipresbytero Lucenſis Eccleſiae, fratre videlicet germano *Taleſperiani Epiſcopi Lucenſis*, quem *Tabenperianum* corrupte appellatum videas in Italia Sacra Ughellii, tres *Gaſindii* Liutprandi Regis, patriâ, uti videntur, Lucenſes, ac Ticini in famulicio Regis degentes, Diaconiam ad ſuſcipiendos peregrinos in Lucenſi agro inſtituunt. Inſcribuntur ii *VV. MM.* ideſt, quantum conjicere poſſumus *Viri Magnifici*.

Fun-

Fundatio Xenodochii in pomoerio Lucensis Urbis facta à Sichimundo Archipresbytero Lucensis Ecclesiae, ac tribus Gasindiis Liutprandi Regis, Ticini, Anno 729.

A *Regnante Domno nostro Liutprand, Viro excellentissimo Rege, Anno pietatis ejus Octavo decimo, sub die XV. Kalend. Januar. Indictione Tertia decima. Oraculo Sanctorum Christi Confessorum Secundi, Gaudentii, atque Columbani, quod Deo juvante extra muros Civitatis Lucensis, loco ubi dicitur Apulia, edificare disponent, ubi & Diaconia in susceptione Peregrinorum fieri exoptant,* B *Sigemund venerabilis Archipresbiter ejusdem Ecclesiae Lucensis, seu Theutpert, & Ratpert, atque & Godepert VV. MM.* Gasindi Regis, *filii quondam Gundueld, presentes presentibus dixerunt: „ In Evangelio Redentor humani generis &c. Quapropter nos Deo „ inspirante juxta propriam voluntatem* C *„ & vota ipsum sanctum Oraculum e„ dificare disponimus in suprascripto lo„ co & Diaconia in susceptione Peregri„ norum, nos suprascripti germani Te„ hutpert, Ratpert, & Godepert, pro „ remedio Parentorum nostrorum, atque „ nostra mercede, ex terra nostra, quam „ in ipso loco Apulia habemus, in ta„ bula una recipiente modiolas duode„ cim, in qua terra &c.* D *Ego autem „ Sigemund Archipresbiter una cum au„ ctoritate & consensu germani & Do„ mini mei* Talesperiani Episcopi, *& „ nostra propria pecunia pro nostro re„ medio, offero & dono in presato san„ cto Loco, & terra nostra ad Runco „ de Casale, quod dicitur Sindoni in „ pezza una recipiente modiolas &c.* E *„ Ita ut cum exinde Christi perciperint „ Pauperes, Domino gratias referant, „ & nobis proveniat ad remedium. Ip„ sum vero Zenodochium dum ego qui „ supra Sigemund Presbiter advixero, „ in mea sit potestate &c. Et confir„ mationis nostre paginam Magno No„ tario sancte Ticinensis Ecclesiae ex jus„ su Benedicti venerabilis Subdiaconi, „ & Exopt. Ticin. scribendum rogavi„ mus, & subter confirmantibus testibu„ sque obtulimus roborandum.*

Actum Ticini.

Ego Sichimund W. Presbiter huic cartula donationis à nobis facta subscripsi, & testibus optulimus.

Ego Theupert V. M. huic cartula donationis à me & germanis meis facta relegi & subscripsi, & testibus obtulimus roboranda.

Ego Gudepert, qui nomen suum scripsit, & hanc cartulam fieri rogavit.

Signum manus Roduald Gasindi Regi, filio quondam Rodpald, testis.

Ego qui supra Magnus Notarius sancte Ticinensis Ecclesie, scriptor hujus cartule donationis, post tradita complevi & dedi.

Ego Osprand Subdiaconus, Notarius sancte Lucensis Ecclesie, quantum in autenticum inveni, nec plus addidi, nec menime scripsi.

Atque hactenus de *Gasindiis*, qui iidem fuisse videntur atque *Gardingi* apud Gothos Hispaniae dominantes, quorum mentio est in Legibus Wisigothorum, & in Concilio Toletano XIII. Eo nomine Optimates seu Palatini viri, *Cortigiani*, significabantur: eoque sensu & *Gasindii* vocem usurpatam vidimus. Monet autem locus, ut aliquid etiam de *Deliciosis* adferamus, quum eorum interdum mentio occurrat in aevi barbarici monumen-

numentis. Eo nomine deſignabantur, qui non tantùm in familia Principis aut Magnatum erant, ſed prae ceteris cari & familiares apud ipſos fuere, & participes plerumque ſecretorum. *Delicatos* Romani olim fortaſſis appellarunt, qui *Delicioſi* poſteriori aevo fuerunt. Contentio autem maxima inter Eruditos eſt, quid nomine *Delicatus* Romani ſignificarint, nonnullis cenſentibus, pueros exoletos, & infandae libidini deditos, ea voce ſignari, aliis turpitudinem omnem ab eo nomine excludentibus. Uti quidem mihi videtur, minime inhoneſtum nomen ex inſtitutione & munere fuere *Delicati*; ſed quod ii nonnullis erant in deliciis, propterea ſuſpicionem criminis aliquando ingerebant. Plutarchus pag. 943. in Antonino haec habet: Ὁ δὲ Σαρμέντος ἐν τῶν Καίσαρος παιγνίων παιδάριων, τὰ Δηλίκια Ῥωμαῖοι καλοῦσιν. Ideſt: *Sarmentus verò puellulus erat inter ludicros Caeſaris, quos Romani* DELICIAS *appellant*. Nempe Romani, Magnates praeſertim, puerulos apud ſe habere conſueverunt, jocoſos & blandos, ſive honoris cauſâ, ſive ut eorum hilaritate ac ludis moeſtitiam à ſe repellerent. Hoſce *Delicias* dicebant, hoſce *Delicatos*. *Griſologus annos tres* tantum & *menſes novem* natus, atque è vivis raptus, *Delicatus* appellatur in Inſcriptione apud Fabrettum Cap. V. pag. 362. Erant & mulieribus, nobilibus, uti & Virginibus Veſtalibus, *Delicatae* ſuae. Exemplum non unum vide apud Gruterum & Fabrettum. Sed & Sanctus Auguſtinus Lib. de Gratia & Lib. Arbitr. Cap. 21. de Eſther, ſecundùm verſionem τῶν Septuaginta, ſcribit: *Et inclinavit ſe ſuper caput Delicatae ſuae, quae praecedebat eam*. Spectant haec verba ad Cap. V. Eſther, atque in Vulgata referuntur Capite XV. Sed ita ut ibi interpretes caecutiant. *Aſſumſit* (ita habet Vulgata) *duas famulas, & ſuper unam quidem innitebatur quaſi prae deliciis*. Ideſt ſuper unam *Delicatam*, quae ei *in deliciis* erat. Infra: *Laſſum ſuper Ancillulam reclinavit caput*. Hoc eſt ſuper *Delicatam* ſuam. Atque ex ejuſmodi παιγνίοις ſive jocoſis, ac Delicioſis, ſive Delicatis pueris, fortaſſe emerſit vox noſtra *Paggio*, aut à παῖς *puer*, famulus, ut Monoſinius ac alii cenſuere. Certe non à *Bagoas*, ut Boxhornius opinabatur, neque à *Fabeus*, uti Menagius ſomniavit, haec ita ſuo cerebro conſtruens: *Gloſſae veteres: Fabeus*, παῖς. *Fabea*, παιδίσκη. *Fabeus, Fabius, Pabius, Pagius, Paggio*. Abeant Gloſſae illae, ac longius abeat pannus iis à Menagio aſſutus. Inter *Delicatum* ac *Delicioſum* nil fortaſſe, ut dixi, diſcriminis olim fuit. Aevo Langobardico & Carolino *Delicioſi* in aula Principum numerabantur, ſed honeſtiſſimo ac magnifico prorſus munere. Eos opinor non alios fuiſſe, quam quos nunc appellamus *Confidenti* ſive *Favoriti*, aut intimos Principum familiares. Statuit Rachis Rex in Lege IX. capitale crimen fore, *ſi quando aliqui pravi homines ſubmittant in Palatium ad noſtrum ſecretum diſcendum, ut per Delicioſos, aut per Oſtiarios, vel per alios homines, captioſe aut abſconſe inveſtigare poſſint quicquid nos agimus*. Ita Nicolaus I. Papa in Epiſtola 17. ſcribit: *Sanctiſſimos Epiſcopos Delicioſos noſtros pro eo veſtrae caritati direximus*. Utitur & eodem verbo Johannes VIII. Papa in Epiſtolis 72. 217. & 277. uti Du-Cangius jamdiu animadvertit. Proinde nunc aſſequare, quid Sigebertus Gemblacenſis ſignificet in Lib. de ſcript. Eccleſiaſt. Cap. 83. ubi de Alcuino, ſive Albino Abbate in haec verba ſcri-

scribit: *Tanta familiaritate Imperatori Carolo acceptus fuit, ut appellaretur Imperatoris Deliciosus*. Memoratur etiam in Hadriani I. Papae Vita apud Anastasium Bibliothecarium *Albinus Deliciosus ipsius Regis*, ideſt Caroli Magni, Legatus ab eo missus in Italiam Anno DCCLXXIII. Censet Clarissimus Mabillonius in Annalib. Benedictin. Albinum hunc alium fuisse ab Alcuino, sive Albino Monacho, quem nuper memoravi. Non obsisto, sed fortasse non immerito Sigebertus Alcuinum ipsum Monachum Deliciosum Caroli Magni affirmasse potuit. In Lege Bajuvariorum Cap. XV. habetur: *Si Servus liberum furaverit, & vendiderit, aut manus perdat aut oculos. Sine signo numquam evadat, quamvis Deliciosus sit apud Dominum suum*. Qua ex Lege agnoscimus, interdum Servis etiam delatum fuisse titulum *Deliciosi*. Uno verbo: *Delicatus*, *Deliciosus* nihil aliud significavit olim, nisi *Dilectus*, *Carus*, & honestâ quidem significatione rudibus in Saeculis.

Fuerunt & *Juniores Ducum & Comitum*, de quibus multa pro sua eruditione habet Du-Cangius in Glossario Latino, & quorum non est mihi memoria contemnenda. Carolus Magnus in Epistola ad Pippinum Italiae Regem suum filium, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 112. se accepisse ait, *quod aliqui Duces & eorum Juniores, Gastaldii, Vicarii, & Centenarii, seu reliqui Ministeriales, Falconarii, Venatores, & ceteri per singula territoria habitantes ac discurrentes, mansionatica & paravereda accipiant non solùm de liberis hominibus, sed etiam de Ecclesiis Dei, &c.* Propterea censuit idem Du-Cangius sub hoc nomine venisse *Magistratus & Officiales Comitum*, vel *Judices inferioris ordinis, qui majoribus suberant*. Sunt qui *Juniores Ducum* interpretantur eorum *Filios*. At veri similius, immo certum arbitror, hosce quoque inter *Ministeriales* fuisse recensitos, eosque fuisse, qui in aliquo ministerio Ducibus & Comitibus inservirent, uti nunc sunt Ostiarii, Praefecti culinae, stabulo, vestiario, tributis militiae, venationi, &c. Custodes corporis, curatores viarum, aggerum &c. Oeconomi, Notarii, aliique horum similes, qui nobilem familiam, ac Ministros Ducum & Comitum tunc constituebant. Nunc eos *Officiali* appellamus. Ut olim Hebraei & Latini *Pueros* appellarunt *Famulos* suos, ita subsequuta Saecula appellasse videntur *Juniores*. Et sane quum Duces & Comites iis Saeculis illustre munus, & speciem quamdam Principatus in regendis Populis gererent, erant eis propterea multiplices Ministri, quales & cura splendidae familiae, & regimen Populorum exigere videbantur. Nam quod à Du-Cangio tamdem proponitur, videlicet *Juniores* fuisse appellatos, *qui officio Judicum, sed pedaneorum, functi fuere*, nescio, an sine dubitatione sit amplectendum, quamquam eidem acquieverim in Notis ad Leg. Langobard. Qui fuerint Judices Populi majores, atque minores, infra significabo in Dissertat. X. *de Judicibus*. Equidem *Juniores* à *Judicibus* diversos suspicor. At inquit ille: Hoc ediscimus e Capitulari Caroli Magni Anno DCCCII. Cap. 25. ubi statuitur: *Ut Comites & Centenarii omnes ad justitiam faciendam compellant; & Juniores tales in ministeriis suis habeant, in quibus securi confidant, quia legem atque justitiam fideliter observent, pauperes nequaquam opprimant*. Sed ante statuendum foret, an is revera sit horum verborum sensus, quem doctissimus vir est arbitratus,

tratus. *Justitiam facere* eo in loco idem videtur, ac justa facere, juste operari tum in se ipso, tum erga proximum, potius quam Judicis titulo atque auctoritate justitiam aliis ministrare. In Lege Langobard. VIII. Pippini Italiae Regis: *Si forsitan Francus aut Langobardus, habens beneficium, justitiam facere noluerit, ille Judex, in cujus ministerio fuerit, contradicat illi beneficium &c.* Sunt & alia hujusmodi. Quare ex ipso Capitulari supra laudato sensus hic emergere videtur: Comites nimirum & Centenarii, hoc est Judices, quorum revera fuit ministrare Populo justitiam, & compellere quoscumque ad Leges servandas atque implendas, jubentur adigere *omnes ad justitiam faciendam*. Sed quoniam Ministri & familiares Ducum, Comitum, aliorumque Rectorum Populi, & Judicum, idest *Juniores*, potentiâ suâ abutentes, Populo interdum graves ac injurii evadebant, nolebantque damna aut probra aliis illata emendare, aut inique usurpata restituere: idcirco sancitur, ut ii tandem ad ejusmodi ministeria, atque officia deligantur, qui nolint laedere justitiam.

Neque deerant id genus Ministri, ac nobiles famuli, qui vel adhibitis precibus, vel metu injecto, à Populo extorquebant munera, pecuniam, commeatum, vecturas, & alia ejusmodi, quibus propterea occurrit Carolus Magnus in Lege Langobardica 121. haec scribens: *Audivimus, quod Juniores Comitum, vel aliqui Ministri Reipublicae, sive etiam nonnulli fortiores Vassi Comitum, aliquam redhibitionem* (nunc *contribuzione*) *vel collectiones, quidam per pastum, quidam etiam sine pasto, quasi deprecando, à Populo exigere soleant.* Tum alia onera (*aggravj*) ab iis Populo inlata recen-

A set, quae omnia, ut auferantur, edicit. Eadem ratione explicari potest Lex 17. Pippini Regis Italiae: *Stetit nobis de omnibus libellariis, ut nullus Comes, nec Juniores eorum, eos amplius distringant, nec inquietent, nisi sicut à longo tempore fuit consuetudo.* Heic *distringere* idem est ac nostrum *aggravare*, ejusque significationis alia B exempla abundant. Rursus idem Pippinus in Lege 22. ait: *Placuit nobis, ut nullus Comes, nec eorum Juniores, nullatenus praesumat alicui homini sua testimonia tollere, vel abstrahere &c.* Eo omnia recidunt, ut reprimatur audacia non Judicum, sed uti nunc vulgo dicitur, Aulicorum, seu Officialium publicorum, & famulantium Co- C mitibus, de quorum impotentia Populus conquerebatur. Gregorius Turonensis Lib. 5. Cap. 27. Histor. Francor. ad Annum DLXXVIII. scribit: *Post haec Chilpericus Rex de pauperibus & Junioribus Ecclesiae, vel Basilicae bannos jussit exigi, pro eo quod in exercitu non ambulassent.* Clericos juvenes hisce verbis indicari censet Du- D Cangius. Sed minime constat, jam tum coactos fuisse Clericos subire militiam: quod revera subsequentibus Saeculis factum est; ita ut opinari etiam possimus, heic agi de Laicis Ministris, sive famulis illius Basilicae. Quod si Juvenes Ecclesiae heic intelligendos praefracte contendas, huc advoca Legem 10. Codicis Theodo- E siani Lib. 10. Tit. 2. in qua *Clericis & Juvenibus praebetur immunitas, ut Ecclesiarum coetus concursu Populorum frequentetur.* Ubi vides à *Clericis* distingui *Juvenes*. Infra additur: *Quod & conjugibus & liberis eorum, & ministeriis, & maribus pariter ac feminis indulgemus.* En ut ii *conjugio* operam darent, & *ministerio* aliquo fungerentur; ac proinde inter *Juvenes* illos

& *Ju-*

& *Juniores* Gregorii Turonensis multa similitudo intercedit. Denique audi, quid statuerit Carolus M. praelaudatus in Capitulari de Villis Tom. I. pag 339 Capitular. Baluzii §. LVIII. *Quando catelli nostri Judicibus commendati fuerint, de suo eos nutriant, aut Junioribus suis, idest Majoribus, Decanis, vel Cellariis, eos commendare faciant &c.* Haec animadvertat, qui *Juniorum* nomine designatos putat *Filios*, seu *Liberos* Magnatum.

Nunc videndum restat, an inter Officia aut Regiae domus, aut Reipublicae recensendi sint *Scariones*. Hanc mihi quaestionem suppeditavit Charta Mathildis magnae Comitissae à Troncio edita in Historia Pisana, & exarata Anno MC. pro Canonicis Pisanis. Praecipit ibi Comitissa, *ut neque Comes, neque Vicecomes, neque Scario, neque aliquis publicorum Ministrorum ad Placitum faciendum ante se praedictos villanos compellere praesumat.* Non mediocris auctoritatis fuerint *Scariones* oportet, quando homines cogere ad Placita poterant. Heic me tenebris multis circumfusum sentio. In Chronico Vulturnensi Part. II. Tomi I. Rer. Italic. pag. 349. Carolus Magnus Diplomate suo statuit, *ut si aliquo tempore orta fuerit contentio inter Abbatem* Vulturnensem, *vel Advocatum suum, seu de Servis, vel aliqua causa, &c. liceat eis se defendere per Scariones ejusdem Monasterii, sicuti antiquitus consuetudo fuit.* Du-Cangius in Glossario Latino id hominum genus *Ostiarios* fuisse opinatus est, in eam sententiam adductus à Monacho Sangallensi, qui in Vita Caroli Magni Lib. I. Cap. 20. de quodam Episcopo scribit: *Dixit ad Ostiarium, vel Scarionem suum (cujus dignitatis aut ministerii viri apud antiquos Romanos Aedilitiorum nomine censebantur)*

A „ voca ad me illum pileatum hominem. „ Vereor, ut Monachus ille satis Romanae eruditionis peritus fuerit, quando Aediles, sive ut is ait, *Aedilitios* veterum cum *Scarionibus* sui temporis componit. Utcumque sit, minime eo in loco confundendus est *Scario* cum *Ostiario*, sed potius distinguendus. Addit Du-Cangius, vocem

B hanc crebrius sumi *pro Ministris Judicum; vel certe pro minoribus Judicibus*. Quam in rem verba adfert Chronici Vulturnensis. Sed nihil inde exculpere possis, ut *Scariones* in album Judicum majorum, minorumve, aut Ministrorum referas. Juramentum in litibus interponere Ecclesiasticis viris olim nefas fuit. Propterea per

C Advocatos suos Laicos illud praestare consueverunt. Aistulphus Rex in Lege Langobardica 12. haec scribit: *Si quis cum Curte Regis causam habuerit, & evenerit, ut pars Curtis Regis, sacramentum deducere* (idest exigere) *debeat, si minor causa de Solidis XX. fuerit, per sacramentum ab Scharione pro Actoribus finiatur. Si verò major causa*

D *fuerit, Actor de Loco* (venerabili) *cum Actoribus secundùm qualitatem causae per sacramentum persolvat.* Nomine *Actoris* Advocatum significari ego in Notis conjectabam. Quod ubi statuas, habemus, interdum per *Scarionum*, interdum per *Advocati* jusjurandum lites facti alicujus in controversiam adducti fuisse diremtas. Adi nunc

E supra memoratum Chronicon Vulturnense, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 372. ubi Ludovicus Pius Anno DCCCXIX. in Diplomate Monachis iis concesso (de cujus fide erit mihi sermo in Dissertat. XVII. de *Fisco*) ait: *Et nullus audeat Abbates vel Monachos ejusdem Coenobii ad jurandum quaerere; quia contra divinam credimus esse Legem. Sed per Scariones*

tiones omnibus temporibus finem faciant, sicut prisca consuetudo fuit. Habitum vero fuit Placitum Anno DCCCXCVI. in Beneventano Palatio (ut constat ex eodem Chronico pag. 410.) coram Ageltrude Augusta, & Radelchiso Principe Beneventano; ubi decretum fuit, ut *Majo Abbas* Vulturnensis in lite ibi agitata *quinque Scariones sui Monasterii jurare faceret &c.* Reapse non ita multo post *ipse Majo Abbas ostendit quinque Scariones sui Monasterii, idest Magelgarius, & Majone &c., & ita eos ad sancta Evangelia jurare fecit &c.* Quo facto Monachis Vulturnensibus caussa adjudicata est. En ergo quid ii Scariones praestiterint, non certe *Ministri Judicum*, neque *Judices Minores*. Erant autem

A non solum Monachis, sed & Episcopis, & Curti Regiae, sui *Scariones*: cujus rei certos nos facit Charta, quam authenticam vidi in ditissimo Tabulario Archiepiscopii Lucensis. Permutatio quorumdam bonorum facta fuerat inter *Alpertum Ducem Lucensem* nomine Aistulphi Langobardorum Regis, & *Walprandum Episcopum* Civitatis ejusdem. Quum vero

B excidisset, & nusquam reperiretur Charta ejusmodi contractus, curante *Perideo Episcopo*, per novas tabulas reparata est priorum jactura. Inde vero constat, delectos utrimque fuisse *Scariones*, & missos ad aestimanda bona, de quibus facienda erat commutatio.

Reno-

Renovatio Chartae testantis permutationem bonorum factam inter Aistulphum Langobardorum Regem, & Walprandum Episcopum Lucensem, Anno 754.

IN *Dei nomine. Regnante Domno nostro Aistolfo Rege, Anno Regni ejus Quinto, per Indictione Septima, mense Julio, feliciter. Dun per jussu* Domni excellentissimo Aistolfo Rege *mandatum fuisset mihi* Alpert Duci, *seo &* Walprand Episcopi *viganeum facere de res Auriperti pictori cum Curtis Domni Regi, ita & factum est, & duas Cartulas uno tenure fuissent conscriptas per preceptum ipsius Domni nostri consermatas fieri devissent, requisivimus* ca......... *quem de partis Curtis regia de ipso viganeum in Ecclesia Sancti Martini data fuera, minime ea jungere potuimus, eo quod in exercitus d........ ierat: set dun hec dictum fuisset Domni Regi per* Peredeus venerabilis Episcopus, *eo quod ipsa Cartula minime invenire potuisset, demandavit ipse Rex piissime alia tale Cartula relevare per ipso Notario, qui ea antea scripserad, qualis ille erat, quem de parte Ecclesie ad Curtis Regia emissa fuerat. Placuet adque convinet inter Ecclesiam Sancti Martini, nec non & Curtes Domni Regi, & qualiter av ipso piissimo, & ad Deo conserbato Domno Aistolfo Rege est demandatum, ut cambium de Curte ipsius Lucense in predicta Ecclesia Sancti Martini meltoratam datum fieri devirent pro personas de....... vel germanas Auripert pictori, seo & homenis pertenentibus eorum, vel res, quem ad manum sua abuissent, qui sunt pertenentes Ecclesie Sancti Martini....... consentientem venerabilis Walprand Episcopus, & av ipso ordinati fuissent da parte Ecclesia ipsa commutationem faciendum Jordanni Arcipbresbitero...... acbipert Ar-*

A *cidiaconus, & Auduaci* Scario*; & da parte Curtis Domni Regis ab Alpert Duci ordinati fuissent ad ipsa res extimandum Teupert* Scario, *Teutprand filio quondam Teppuloni, & Grasulus..... unde constat dedissent Ecclesia Sancti Martini in primis Casa avitationis ipsius Auripert, vel de germani ejus una cum fundamenta sua, hic infra Civitate; & recipet* B *in viganei locum à Curte Domni Regi Casa cum fundamenta sua prope muro Civitatis. Ubi resedirent Aumundulo & Silvolus, qui fuerint Epistolas doportantes; & terra quem abuissent Auripert vel germani...... ubi ipse Casella edificata est, recipet Ecclesia Sancti Martini terra in atpretiato sub estimationem intra clausura illa prope...... tatis,* C *ubi ipse casella Aumunduli & Silvoli edificata est, & pro Casa, quem abuissent in loco Lupelia & in Pumpiano prope Ecclesiam Sancti Machari cum..... vel omnia quantum in suprascriptas locas avire visis fuissent, recipet Ecclesia Sancti Martini Casa Willuli, & Casa Galpertuli, & Casa Filipert in loco...... sse cum fundamentas suas, terris,* D *vineis, olivis, silvis, castaneitis, omnia & in omnibus ad ipsas suprascriptas Casas pertenentes in integrum, excepto homenis de ipse Case, & fundamenta eorum hic infra Civitate, & terre eorum ultra fluvium Ausare, quem à Curte Domni Regi est reserbatum, & de terre, qui fuit de ipse Case da Turre, qui sunt hic circa Civitatem, percipet* E *Ecclesia Sancti Martini per mensura pro terre, qui fuerunt Auripert, vel de germani ejus in primis cum...... anolas modiorum sex & sistariorum octo pro*

campo ipsius Auripert vel de germani ejus, loco qui dicitur ad Ausare, quod est modiorum sex; similiter recipet Ecclesia Sancti Martini duas petias de terra in loco Roncho &c. Qualiter suprascripta commutatio acta est per Walprand Episcopus & Alpert Duce: unde duas Cartulas uno tenure conscriptas Radalpert Notario scrivere commonuemus.

Actum Luca, Regnum & Indictionem suprascriptam feliciter.

Hec Carta relevata est per demandationem ipsius Domni nostri Aistolf Regi, in Anno Septimo, Indictione Nona, mense Septembrio.

Ego Alpert Dux *in anc Cartula cummutationis à me facta ad te* Walprand Episcopus, *ut supra legitur, propria manu subscripsi.*

Ego Teutprand, qui in hanc cummutationem interfuit ad ipsas res extimandum, manus mea subscripsi.

Ego Teuderadu Presbiter in ach Cartula cummutationis facta at Walprandu Episcopus, ed Alpertu Ducs, propria manu mea me teste supscripsi.

Ego Radalpert, qui hanc Cartula relevavi per demandationem ipsius Domni nostri Regi predicto Alpert Doci, & qualiter ipsius demandatio fuet, complivi & dedi.

Quod heic *viganeum* dicitur, *permutationem* significat. In aliis Chartis Lucensibus *Deganeum* appellatur; idemque significat. Adhuc autem in ea Civitate perdurat ejusmodi vox, & apud Notarios familiaris est formula *titulo permutationis & Deganei*. Sed & vocabulum *deganare* ibi in usu est pro *permutare*. Ughellius Tomo I. Italiae sacrae, tradit *Walprandum Episcopum Lucensem* in vivis fuisse usque ad Annum Christi DCCLIV. Ego quoque tabulas ad eum spectantes, & Anno DCCLIV. scriptas, legi. Ex hac autem membranâ habemus, ante Julium mensem Anni DCCLIV. sedisse in Cathedra illius Urbis *Pereaeum Episcopum*, quem tunc ignorabat Ughellius, sed postea agnitum indicavit in Appendice ad Tomum V. primae editionis. Ejusdem autem Peredei plura acta & per plures annos, in Lucensi Archivo adservata, prae oculis habui. Atque ex his, quae hactenus dixi, quamquam nondum plane aperuerim, quodnam munus, quaeve dignitas *Scarionum* fuerit, satis tamen lucis nobis est factum, ut perspiciamus, quantopere à veritate deflexerit Hugo Grotius, alioqui vir summus, dum haec scribit: *Obscariones. Carcerum custodes, iidemque Carnifices, qui & Scariones à Scaren & Obscaren, quod est abscindere*. Sed jam tandem quale hominum genus ii fuerint, edicamus. Animadverte enumerari in praelaudato Chronico Vulturnensi pag. 397. Servos celeberrimi illius Coenobii, atque illic legi: *De Decania de Cerqueto de Scariatu Gaudiosi. In primis ipse Gaudiosus cum filiis suis &c.* Infra memoratur *Villa, ubi Martinisci dicitur, de Scariatu Gradicisi &c. Item de Laurentisu, de Scariato Teoderissi. In primis ipse Teoderissi cum filiis suis &c.* Ibi simili ratione scriptum: *Item Decania Teodoaldi de ipsa Villate Cerqueto. In primis ipse Teodoalaus &c. Item Decania de Cerqueto Ansefrid. In primis ipse Ansefrid &c. Scariatus* ergo fuisse videtur Praefectura complectens varias Servorum Familias, quibus praeerat *Scario*. In eodem Chronico pag. 399. occurrunt ista: *Quomodo iste Ursepertus in primis fuit Scario per Servo super alios Servos Sancti Vincentii*. Verba illa *pro Servo* vitiata suspicor; at hinc saltem elucere potest, *Scariones* fuisse *super alios servos*; ipsosque etiam videri servili conditioni fuisse obnoxios:

xios:

xios: quod tamen affirmare pro certo non ausim, quamquam in Diplomate Radelchisi Beneventani Principis pag. 412. ejusdem Chronici Vulturnensis haec verba legantur: *Liceat Praeposito Monasterii Sancti Petri Apostoli secundùm consuetudinem terrae istius cum quinque Scariones, servos de ipsa sua Ecclesia. satisfacere*. Itaque *Scarionum* appellatio inde nata fortasse fuerit, quod ii praeessent *Scarae*, sive *turmae* (unde manavit Italicum *Schiera*) Servorum, suamque *Scaram* regerent, praecipue quando ad latrones repellendos, aut ad terram defendendam, ipsos quoque Servos armatos accurrere necessum erat. Idem *Masnadae* aliorum Servorum praestabant, ut dicam infra in Differtat. XIV. *de Servis*.

Porro antequam Dissertationi huic finem faciam, brevibus innuere statui aliquot ex Officiis quae olim numerabantur in Aula Pontificia. Nam à vetustissimis Saeculis Romani Pontificcs eximium suae dignitatis splendorem copioso quoque & praestanti Officialium & famulorum cum nobilium tum ignobilium coetu tutati sunt; ac praecipue postquam Urbi omnium reginae, ac tot aliis Civitatibus dominari coeperunt. Supra memoravi *Ostiarios* ac *Deliciosos* Pon-

A tifici inservientes. Infra in Dissertatione LXXV. *de piis Laicor. Confratern.* occurrent nobis *Cubicularii*, *Mappularii*, *Addextratores*, *&* *Servientes nigri*, *de familia Domini Papae*. Sed praeter hos fuere, non uno tamen tempore, *Camerarius*, *Bibliothecarius*, *Archidiaconus*, *Superista*, *Clerici Camerae*, *Archicancellarius*, *Notarii*, *Protonotarius*, B *Cancellarii*, *Scriniarii*, *Chartularius*, *Primicerius Notariorum*, *Primiscrinius*, *Secundicerius*, *Actionarii*, *Vicedominus* sive *Oeconomus*, *Vestiarius*, *Nomenclator*, *Sacellarius*, *Arcarius* sive *Thesaurarius*, *Capellani*, *Buticularius*, *Pincerna*, *Marescalcus*, *Panetarius*, *Dapiferi*, *Cursores*, *Judex Camerae Domni Papae*, *Familiares*, *Servientes*, *Campsores Domni* C *Papae*, *Scriptores Camerae*, *Cantores*, quorum Schola celebris antiquis etiam Saeculis Romae fuit, *Virgarii*, *Sellarii*, *Magistri Militum*, ut alios praeteream, qui nunc memoriae meae nequaquam recurrunt. Et quoniam nonnullos ex hisce Officialibus commemoratos vidi in Chartis, quas complectitur Regestum MStum Cencii Ca- D merarii, easdem, utpote quae nondum editae fuerunt, huc inferre non incongruum duxi, quum & aliis de caussis ad eruditionem veterum Saeculorum, atque Historiae Romanae lucem, usui alicui esse possint.

Chartula permutationis Castri Montis Sancti Johannis ab Adriano IV. Papa factae, Anno 1157.

EGo Ubaldus Cardinalis titulo Sanctae Crucis, Procurator Domini Papae Adriani ex ipsius mandato & praecepto, in praesentia Philippi Sanctae Sedis Apostolicae Sacellarii Judicis, *cambio & permutò tibi Raynaldo de Aquino, tuisque heredibus ac successoribus in perpetuum: idest medietatem totius Castri, quod vocatur Mons Sancti Jo-* E *hannis, sicut Romanae Ecclesiae pertinet, & nostris detinemus manibus, cum districto & placito suo, cum domibus, terris, vineis, silvis, paludibus, & pantanis, cum omnibus suis pertinentiis, molendinis, positum in territorio Campanino, sicut inter suos concluditur fines; sicut Domino Papae & sanctae Romanae Ecclesiae pertinet, sic tibi damus & per-*

& permutamus. Tali verò tenore & conditione, ut tu vel aliquis filiorum tuorum, qui Castrum tenere debet, & quicumque Castrum perpetuo tenuerint, fidelitatem & hominium facere debent Domino Papae Adriano & suis Catholicis successoribus, & sanctae Romanae Ecclesiae: adjuvare per personas vestras & per ipsum Castrum guerram & pacem facere contra omnes homines, & servire Domino Papae, & successoribus suis, & sanctae Romanae Ecclesiae, sicut ex aliis Campaniae Baronibus, ad mandatum & praeceptum sanctae Romanae Ecclesiae, tam tu, quam & filii tui. Et omnes, qui in Castro partem habebunt, jurabunt ipsis, qui fidelitatem juraverunt Domino Papae, quod eis Castrum per vos vel vestras submissas personas non auferetis, neque de jure & dominio Domini Papae & Catholicorum successorum suorum & sanctae Romanae Ecclesiae subtrahetis; immo si Ecclesiae Romanae opus fuerit, absolvetis homines vestros de praedicto Castro à juramento, & eis praecipietis, ut adjuvent Ecclesiam Romanam cum eis, qui Ecclesiae Romanae de fidelitate tenentur. Ideo hanc permutationem tibi facio, quia tu dedisti supradicto Domino Papae, & successoribus suis Catholicis, medietatem duorum Castrorum, unius destructi, & al-

A *terius integri, quae vocantur Bitti, cum omnibus pertinentiis suis, sicut in Charta à te per eumdem Scriniarium facta continetur. Et ab hac itaque hora licentiam & potestatem habeas tu vel heredes tui in praedictam medietatem Castri intrandi, tenendi, fruendi, possidendi, & faciendi quicquid volueritis in perpetuum, secundùm quod Romanae Ecclesiae pertinet.* B *Tali quidem condiione, ut tu vel heredes tui medietatem ipsius Castri non vendetis, vel alio modo alienabitis alicui personae, quae moretur ultra flumen Ceperani, nisi fortè inter vos. Si fortè aliquando volueritis partem vestram alienare, cum praedictis oneribus & conditionibus alienetis: sed prius requiretis Dominum Papam, qui* C *pro tempore fuerit, & sanctam Romanam Ecclesiam. Et si voluerit emere, pro viginti Libris P. P. monetae minus ei concedetis. Quod si noluerit emere, tunc vendere poteritis, seu alienare alicui personae, quae meritò non sit suspecta Romanae Ecclesiae, tamen cum supradictis oneribus & conditionibus. Et defendere promittimus ab omni homine si* D *necesse fuerit, poenâ sexaginta Librarum auri. Et tu supradictus Raynaldus tactis sacrosanctis Evangeliis jurasti, te observaturum sine fraude & malo ingenio, sicut superius dictum est.*

Chartula cessionis Castri Corclani facta Adriano IV. Papae à Buccaleone, Anno 1158.

IN nomine Domini. Anno ejusdem Incarnationis MCLVIII. Indictione VI. Anno IV. Pontificatus Domni Adriani Papae Quarti, mense Augusto, die XXVII. Ego Buccaleonis, nulla vi coactus, neque dolo inductus, sed propria mea voluntate bonâ refuto, renuntio & concedo nomine transactionis omne jus, omnemque rationem, si quam habeo, vel habere videor, tam ex parte Patris, quàm

E *usu vel consuetudine in Castro Corclani, intus seu foris, in diversis vocabulis, & omnibus eorum utilitatibus tam in terris cultis vel incultis, quàm in domibus habitatis & inhabitatis, vobis Domno ac patri Adriano Papae, & vestris omnibus Catholicis successoribus in perpetuum; pro eo quod tradidistis mihi centum quadraginta Libras Lucensis monetae ad beneplacitum meum: ideoque*

volo,

volo, ut totum; quod superius legitur, sit ratum & firmum jure transactionis, refutationis & cessionis in perpetuum. Quod si ego, vel mei heredes, aut aliquis per me, contra hoc instrumentum venire tentaverimus, aut non defenderimus vobis vestrisque successoribus Castrum meum Carnanum habere jure proprietatis poenae nomine, & poenâ solutâ hoc instrumentum transactionis à me factum firmum permaneat,

Hoc factum est Narniae, die Mercurii, juxta Ecclesiam beati Juvenalis, in Palatio Domni Petri Episcopi, & in praesentia Domni Papae Adriani, & Domnorum Cardinalium, atque aliorum bonorum hominum quamplurium, ante quos supradictus Buccaleon manu sua sacrosanctis Evangeliis observare juravit.

Ubaldus Presbyter Cardinalis titulo Sanctae Praxedis.

Octavianus Presbyter Cardinalis titulo Sanctae Caeciliae.

Johannes Presbyter Cardinalis titulo Sanctorum Johannis & Pauli.

Hildibrandus Presbyter Cardinalis titulo Sancti Apostoli.

Guido Cremensis Presbyter Cardinalis Sanctae Mariae Transtiberim.

Willelmus Presbyter Cardinalis titulo Sancti Petri ad Vincula.

Magister Raymundus Diaconus Cardinaiis Sanctae Mariae in Vialata.

Petrus Episcopus Narniensis.

Praesentes fuerunt: inter quos Manasses Judex Nepesinus fuit: Johannes Bonus Marescallus Domni Papae: Alexius Pincerna Domni Papae: Petrus Butiglerius: Johannes Riccius de Curia. *Uvitio & Petrus filius Leonis Berardi: Rodulfus Signoretti: Johannes Rainerii: Malapetia: Donatus: Lassaboves: Petrus Capuanus; Narnenses: Astaldus Romanus: Maximus Judex Utriculanus: Fuscus Thebaldi: Nontevolti, Vitervienses: Malagonella Tudertinus; & Raynaldus Bonicomitis de Asprula, rogati testes sunt.*

✠ Ego Aegidius Notarius à Domno Papa Coelestino, *rogatu Buccaleonis complevi & scripsi.*

Chartula donationis omnium bonorum suorum facta Adriano IV. Papae à Raynaldo Senibaldo, Anno 1159.

In nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCLIX. Anno V. Pontificatus Donni Adriani IV. Papae, Indictione VII. mensis Aprilis, die XVIII. Ego quidem Raynaldus Senibaldi de Dono Dei, hac die propria mea voluntate bonâ inter vivos dono & concedo tibi Donno Adriano, à Deo decreto summo Pontifici & universali Papae IV. tuisque Catholicis successoribus, & sanctae Romanae Ecclesiae, ad veram hereditatem, perpetuamque proprietatem in perpetuum: idest omnia mea bona mobilia & immobilia & omne jus, omnesque actiones seu exceptiones, quae habeo in locis & vocabulis; videlicet Sanctam Mariam de Canneto cum Villa, terris & vineis: & Pomonte cum terra laboratoria: & Podium de Dono Dei cum domibus, terris & vineis: nec non & tenimentum de Sottoterram: immo etiam in Castello Ugenis Villam cum hominibus, terris & vineis: in Mollagara Ecclesiam Sancti Blasii cum tenimentis suis: in Campomajore terram laboratoriam & unum molendinum. Et demum ubicumque aliquid mihi quocumque modo competit tam jure hereditario, quamque locis, seu quocumque alio modo, tibi dono & concedo, & corporaliter per hoc instrumentum investiens trado; ut ab hodierna die in antea liceat vobis intrare,

trare, tenere, vendere, donare, commutare, & quicquid volueritis ad usum vestrum, vestrorumque Catholicorum successorum, & beati Petri, sanctaeque Romanae Ecclesiae perpetuo faciendi. Ego itaque una cum meis heredibus defendere promittimus ab omni homine, si necesse fuerit. Quod si contra haec, quae dicta sunt, quolibet modo venire attentavero, & cuncta, quae dicta sunt, non observavero, & si ea defendere noluero, aut non potuero, tam ego quàm mei heredes componamus tibi tuisque successoribus pro poena duas auri Libras: & solutâ poenâ haec donationis Chartula perpetuo firma permaneat. Quam scribendam rogavi Andream Scriniarium, *in mense, & indictione suprascripta VII.*

A

✠ *Signum manus praedicti Raynaldi Senebaldi de Dono Dei, bujus chartulae rogatoris.*

Viscardus testis.

Benedictus Zenonis testis.

Rogerius de Letulo testis.

Sasso Johannis de Carbona testis.

B

Gislebertus Domni Papae Marescallus *testis.*

Bobo Rauli Capiciani testis.

Anterius Albanensis testis.

Andreas Scriniarius sanctae Romanae Ecclesiae & sacri Lateranensis Palatii *complevi & absolvi.*

Chartula, per quam Gualganus de Sculcula recognovit Castrum Sculculae juris beati Petri esse, & habere illud in custodia, Anno 1159.

ANno Dominicae Incarnationis MCLIX. Indictione VII. Pontificatus verò Donni Adriani IV. Papae Anno V. mense Julio die XIII. Boso Sanctorum Cosmae & Damiani Diaconus Cardinalis, Donni Papae Camerarius, *una cum Petro Gaitano, & Rogerio nepote* Johannis Cancellarii, *Subdiacono Apostolicae Sedis, &* Presbytero Rodulpho Cappellano ejusdem Donni Papae, *atque* Petro Buticulario, Alexio Pincerna & Scriniario, Donello & Johanne Ritio Janitoribus, *atque* Bovaccano & Gisleberto Marescalcis, *&* Malavolta Magistro Conestabulo *super custodia Arcis Corclani, & cum multis aliis* Servientibus de domestica familia Donni Papae, *venit ad Sculculam, ex mandato & dispositione ipsius Donni Papae & Cardinalium: ibique à Galgano & duobus filiis suis Militibus Simone & Gottifredo, & aliis habitatoribus ipsius Castri honorifice susceptus est, & reverenter deductus ad Palatium & Cappellam, quae est in summitate ipsius Arcis. Tunc verò in communi audientia omnium supradictorum, & aliorum circum adstantium post diligentem allocutionem & requisitionem ipsius Cardinalis &* Camerarii *supradictus Galganus recognovit ipsum Castrum de Sculcula proprii juris beati Petri esse, & commendatum parentibus suis & sibi à Romanis Pontificibus: & sic usque ad praesens tempus ad fidelitatem beati Petri & Romanorum Pontificum ab eis custoditum atque decretum. Ad auferendam quoque omnem dubitationem, & majorem evidentiam, quod haec omnia ita se habeant, praecepit omnibus istis, qui inferius notantur, familiariter secum in ipsa munitione habitantibus jurare fidelitatem Donno Papae in hunc modum. Ego Leo Presbyter &* Cappellanus *ipsius Munitionis: ego Nicola Parente* Vicecomes: *ego Landucu* Dapifer: *ego Petrus Cunicus* Portonarius: *ego Galganus Buccabella* Cellerarius: ego

C

D

E

ego Nicolaus de Pandolfo: ego Nicola Marsicano & Petrus Abrusia Custodes & Vigilatores *ipsius Munitionis, juro per haec sacrosancta Evangelia, quod ab hac hora in antea fidelis ero Donno Papae Adriano, ejusque Catholicis successoribus & Sanctae Romanae Ecclesiae. Nec ero in facto vel consilio aut consensu, quod vitam perdant aut membrum, vel capiantur mala captione. Certum eorum damnum & grave, si cognovero, faciam remanere, si potero: si verò non potero, tunc indicabo Donno Papae vel per me, vel per Nuntium meum, vel per literas. Et si forte (quod absit) Do-* A *minus meus Galganus, vel ejus filii, ullo umquam tempore nollent recognoscere ipsum Castrum de Sculcula per beatum Petrum & Romanos Pontifices, sicut dictum est, & de fidelitate Donni Papae vellent exire, tunc ego pro meis viribus repugnando resistam eis, & tenebo me contra eos cum Donno Papa, qui pro tempore fuerit. Praeterea idem Galga-* B *nus absolvit omnes istos in hac parte à juramento, quo ei tenebantur.*

Scripta sunt haec per manum praedicti Rogerii Subdiaconi, in ipsa munitione de Sculcula, tertio Idus Julii.

Chartula permutationis Castrorum Lariani & Normae inter Alexandrum III. Papam & Rainonem de Tusculano, Anno 1179.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno Incarnationis ejus MCLXXIX. Pontificatus Domni Alexandri III. Papae Anno XXI. Indictione XIII. mensis Octobris die XI. Domnus Papa Alexander de propria voluntate, & Dominorum Cardinalium consensu, scilicet Ubaldi Ostiensis Episcopi, Theodini Portuensis Episcopi, Johannis Presbyteri Cardinalis Sanctorum Johannis & Pauli, Alberti Presbyteri Cardinalis & Cancellarii, *Marci Presbyteri Cardinalis Sancti Marcelli, Gratiani Diaconi Cardinalis Sancti Cosmae, & aliorum, permutavit cum nobili viro Rainone de Tusculano; & ipse Dominus Papa dedit ei, ejusque heredibus in perpetuum ad proprietatem Castrum Normae cum arce & domibus, terris, vineis, pascuis, aquis & piscariis ac silvis, & omnibus suis tenimentis & pertinentiis. Similiter & Viculum cum omnibus, sicut supra dictum est, utilitatibus & pertinentiis suis. Et Dominus Raino dedit praedicto Domino Papae & Ecclesiae Roma-* C *nae ad proprietatem in perpetuum Castrum Lariani cum arce, quam Dominus Papa tunc per eum tenebat, cum domibus, terris, vineis, silvis, aquis, pascuis, & cum omnibus suis tenimentis & pertinentiis. Et traditio est ab utraque parte possessio, ut Domnus Papa deinceps & Romana Curia Castrum Lariani cum arce & suis pertinentiis, pro-* D *prietatis jure libere habeat & possideat: & Dominus Raino & ejus heredes Castrum Normae & Viculum cum omnibus eorum pertinentiis & utilitatibus, proprietatis jure libere habeant & possideant. Possessiones autem, quae de tenimento Lariani obligatae erant, Dominus Papa suâ pecuniâ recolligere debet, si non excedat summam CC. Librarum* E *provesinorum: si vero hanc summam excedit, superfluum Dominus Raino solvere debet. Conventum est etiam utriusque partis consensu, ut liceat Domino Papae ejusque successoribus, à tali permutationis contractu, si voluerint, resilire, & reddito Lariano cum arce & tenimentis*

suis & meliorationibus Domino Rainoni vel ejus heredibus, recipiant Normam cum arce, & Viculum cum eorum tenimentis & meliorationibus, nullis hinc inde pro meliorationibus factis redditis, vel detractis expensis. Pecuniam tamen, quam pro dissolutione pignorum ante hunc contractum obligatorum Dominus Papa creditoribus solverit, Dominus Raino vel ejus heredes dissoluto contractu Domino Papae & Curiae Romanae restituet. Domino verò Rainoni & ejus heredibus nullo tempore liceat, invito Domino Papa, vel ejus successoribus, à tali contractu recedere. Et Dominus Papa obligavit se suosque successores Domino Rainoni stipulanti in poenam quinquaginta Librarum auri, si unquam contra hujus contractus tenorem facerent, aut si, quod dedit legitime, contra omnem personam non defenderent,

A *aut si de Viculo eum, sicut promiserat, non juvaret, si fortè Landus Saulis, aut ejus consanguinei, eorumque successores guerram de Viculo sibi fecerint vel ejus heredibus. Et Dominus Raino similiter obligavit se suosque heredes in similem poenam praedicto Domino Papae stipulanti, si ipse aut sui heredes contra talem contractum facerent, aut si quod*
B *dedit legitime, contra omnem personam non defenderent. Interfuerunt huic contractui* Frater Franco Domini Papae Camerarius: Caliota Menescalcus: Petrus Ostiarius: Paulus Panetarius: Giffredus Butillerius: *Loffredus Vetulus: Johannes Juelis: Maniciettus: Robertus Naturalis; qui omnes rogati sunt testes. Interfuerunt &* Judices Il-
C dicius & Bulgarellus *Anagnini, & Gregorius Coranus.*

Charta refutationis factae Coelestino III. Papae de Civitate Castellana à Constantia & Sibilia sororibus, & Hiacyntho Petri Deusvossalvet, & Nicolao & Octaviano fratribus, Anno 1195.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCXCV. & Anno IV. Pontificatus Domni Caelestini III. Papae, Indictione XIII. mense Februarii die prima. Nos quidem Constantia uxor quondam Andreottae, & Sibilia uxor Hiacynthi Petri Deusvossalvet, germanae sorores, filiae quondam Andreae de Baldovino. Nec non & nos principaliter Hiacynthus Petri Deusvossalvet, atque Nicolaus & Octobianus fratres, filii dudum praefati Andreottae; omnes simul pro portione unicuique nostrûm competenti, ante praesentiam Dominorum Judicum, Saissonis Primicherii, & Johannis Saissonis Arcarii, *atque Petri Pauli Rubei Dativorum; & in praesentia Domni Petri de Judice Causidici, &*

D *subscriptorum testium, propria nostra voluntate renuntiamus, & generaliter refutamus vobis* Domno Petro Sarraceno Domni Papae Senescalco, *mandato & procuratori Domni Papae Caelestini ad hoc specialiter coram dictis Sapientibus constituto, ad opus & utilitatem ipsius Domni Papae & successorum ejus, ac totius Ecclesiae Romanae perpetuò: idest*
E *omnem litem & petitionem, quam ipsi Domno Papae & Romanae Ecclesiae fecimus, petivimus, petere vel facere potuimus, videlicet de universa portione quondam Petri de Attegia, scilicet illarum mille Marcarum argenti, quas ei & suis consortibus olim Domnus Adrianus Papa IV. debuit. Pro quibus ei Civitatem Castellanam & universum Comitatum*

mitatum ejus, ac Montem Altum obligavit, & jure pignoris tradidit, sicut per Privilegium ipsius Domni Papae Adriani apparet: quod, quantùm ad portionem ipsius olim Petri de Attegia pertinet, inane desistat & vacuum, & nullius momenti penitus habeatur. Quae portio nobis competit vel competere videtur tam ex successione praedicti Andreae de Baldoino, quàm ex concessione & mandato mihi specialiter Jacquinto pro medietate facto, & mihi Constantiae pro altera medietate, videlicet à Kiera uxore Petri Latronis, & filia quondam Farulfi de Monasterio; sicut per publicum, quod vobis tradimus, Instrumentum apparet; & ipsi quoque Domino Andreae de Baldoino pertinuit ex successione olim Mariae filiae suae, quam ex Domina Albascia uxore sua, & filia praefati Domini Petri de Attegio procreaverat: sicut per Testamentum ipsius Dominae Albasciae apparet, quod vobis pariter pro ipso Domno Papa damus. Quodcumque itaque jus & quamcumque actionem personalem & in rem sive hypothecariam, tam etiam ad agendum, quàm excipiendum, quod quamve adversùs dictum Domnum Papam, & universam Ecclesiam Romanam, & specialiter in omnibus praedictis rebus atque pignoribus, scilicet Civitatis Castellanae intus & foris, ac totius Comitatus & Montis Alti, & generaliter in omni patrimonio Romanae Ecclesiae, & adversùs aliam quamcumque personam habere possemus jure vel occasione, seu respectu totius portionis praedictarum mille Marcarum argenti ipsi olim Domino Petro de Attegio competentis, & fructuum, usurarum, vel accessionum earum, poenae, & omnis causae; vobis ut dictum est, procuratorio nomine pro ipso Domno Papa & suis successoribus generaliter refutamus, cedimus, & mandamus. Ita ut quidquid nos usque modo, quo ad possessionem & proprietatem nostro jure & nomine respectu omnium praedictarum rerum adversùs quamcumque personam agere vel excipere possemus, ipse amodo Domnus Papa & successores ejus suo jure & nomine agant & excipiant; & ut utili possint & directa actione intendere, vos in re praedicta Domni Papae procuratorem constituimus.

Hanc autem refutationem, concessionem, & mandatum, vobis, ut dictum est, pro ipso Domno Papa facimus, pro sexaginta duabus Marchis argenti & dimidia, quas nobis omnibus pro portione unicuique nostrûm competenti, pro dicto Domno Papa & ex sua pecunia, ut dictum est, procuratorio nomine datis atque persolvitis. De quibus omnibus, & de omni nostro, quantùm ad dictam portionem Petri de Attegia pertinet, praedictarum mille Marcharum argenti, nos bene quietos vocamus, & non solutae pecuniae vel argenti exceptionem, & omnem aliam exceptionem, si qua contra praefatum Domnum Papam & Romanam Ecclesiam ad infringenda quae dicta sunt, & inferius apparebunt, in omnibus uti possemus, per omnia generaliter refutamus. Insuper promittimus sub poena praedictae summae argenti duplae, hoc nostrum jus, totum vel partem nemini concessisse, obligasse, nec aliter alienasse. Et si aliquid de rebus & possessionibus dictae Civitatis Castellanae intus & de foris, & toto Comitatu ejus per nos, aut per ipsum quondam Dominum Petrum de Attegia, vel per suos heredes & successores male fuerit debiti obligatum, illud ex praedicta summa argenti recolligere & exobligare sub inferiori poena promittimus. Et si aliquando per alienationem vel obligationem à nobis factam, vel à praedicto Domino Petro de Attegia & suis heredibus & successoribus, dictus Domnus Papa & successores ejus, vel Ecclesia Romana damnum

damnum aliquod patientur, quanti erit damnum, tantum in nostris bonis ipsi Domno Papae & successoribus ejus placentibus, sine juris offensa, & alicujus Curiae proclamatione, auctoritate propria jure pignoris vendicent, quantum ad dictam summam argenti pertinet. Et si aliquo modo contradicere voluerimus, cadamus à jure, quod in eisdem bonis habuimus, & ipsum damnum duplum ipsi Romanae Ecclesiae solvere teneamur. Pro quo verò damno, si quod absit, accideret, nos specialiter Jacquintus & Nicolaus Andreottae insolidum nostra bona quantum ad illud pertinet, obligamus, & à Romana Ecclesia pro nobis & nostris heredibus precario possidemus, renuntiantes omne juris vel legum auxilium, quod pro nobis in hac causa introductum est, eo quod ex parte pro aliis intercedimus. Et amodo dictus Domnus Papa & successores ejus, ac tota Romana Ecclesia quieto semper & pacifice maneant. Et pro nobis & nostris A *heredibus & successoribus nos omnes praedicti masculi & feminae vobis pro dicto Domno Papa & suis successoribus & tota Romana Ecclesia, quae dicta sunt, omnia observare, defendere, & adimplere promittimus sub poena totius praedictae summae argenti duplae. Et solutâ poenâ, haec Chartula firma permaneat. Quam scribere rogavimus Johannem Leonis* Scriniarium *in mense &* B *Indictione suprascripta XIII.*

Petrus Sarracenus Johannis Kinardi testis.

Paulus Malagromus Domni Papae Userius *testis.*

Gregorius Johannis Bibentisaquam testis.

Johannes Oddonis testis.

Laurentius Barbuccia testis.

C *Ego Johannes Leonis* Sanctae Romanae Ecclesiae. Scriniarius, *habens potestatem dandi tutores & curatores, emancipandi etiam, decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi & absolvi.*

Chartula compromissionis quorumdam Dominorum de Paliano de venditione Castrorum Paliani & Serronis facienda Gregorio IX. Papae, Anno 1233.

I*N nomine Domini: amen. Anno Incarnationis Christi MCCXXXIII. Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno VI. Mense Januario die XXVIII. Indictione VI. Cum inter Reverendum Patrem Dominum Gregorium IX. Summum Pontificem & quosdam Dominos Paliani, scilicet Transmundum de Tincto, Lucam de Paliano, Petrum Pinctum, Bartholomaeum Pinctum, Petrum de Paliano, Jacobum & Hungarum fratres, Thomam Babusum, Petrum Vetulum, Thomaeum Nicolai de Myro, Thobaldum de Gregorio, & Nicolaum Macaranum, super venditione & alienatione totius partis eorum Castri de Paliano & Castri* D *Serronis, Domino Papae & Romanae Ecclesiae facienda, dudum habito diligenti tractatu, parati essent praedicti Palianenses ad alienationis contractum Romanae Ecclesiae faciendum, quia tam de pretio venditionis quàm de iis, quae Dominus Papa sibi nomine Romanae Ecclesiae retineret, ac de iis etiam, quae à Romana Ecclesia praefatis Palianensibus* E *concederentur in feudum, erat quaedam discordia inter partes: tamdem* Magister Boëtius Clericus & Familiaris Domini Papae, *procurator nomine Romanae Ecclesiae ad hoc specialiter constitutus ex parte una, & praedicti Palianenses ex parte altera,* Dominum Stephanum de Ana-

Anagnia Capellanum Domini Papae, *& Dominum Johannem de Gaviano, ac Dominum Johannem de Raynaldo, arbitros seu arbitratores, laudatores, seu amicabiles compositores communiter & concorditer elegerunt, qui arbitrari seu laudare deberent de omnibus supradictis, quantum videlicet nomine pretii pro tota & integra parte eorum Paliani & Serronis intus & extra eisdem Palianensibus à Summo Pontifice solveretur, & quae sibi Dominus Papa nomine Romanae Ecclesiae in praedictis Castris jure dominii retineret, quae etiam postmodum concederet in feudum eisdem. Et partes hinc inde sibi ad invicem promiserunt sub poena inferius constituta, quod quidquid arbitri seu arbitratores supradicti laudabunt & statuent inter eos, seu fuerint arbitrati, semel aut pluries sedendo vel stando, diebus feriatis vel non feriatis, praesentibus partibus vel absentibus, hinc inde ratum & firmum habebunt, & perpetuo inviolabiliter observabunt. Ut autem praedicta omnia robur obtineant perpetuae firmitatis, compromissum hujusmodi per legitimam stipulationem fuit hinc inde tali poenâ vallatum, quod quilibet praedictorum Palianensium ad poenam CC. Librarum provenienstum Romanae Ecclesiae, & Romana Ecclesia eis ad poenam similiter teneatur; ita tamen quod poena praedicta illi parti lucro cedere debeat, quae compromissi jura servaverit illibata, eodem compromisso post poenae solutionem nihilominus rato & firmo manente.*

Actum est hoc in Civitate Anagniae, praesentibus testibus infrascriptis ad hoc specialiter rogatis, scilicet Domino Alberto Johannis Apuliae, Magistro Palmerio Clerico Camerae, Willielmo Ostiario Domini Papae, *Nicolao de Malliano, Petro de Carpeneto, & Paganello* Cursoribus Domini Papae.

Et ego Ricardus Imperialis Aulae Scriniarius, hanc Chartam utriusque partis consensu scripsi fideliter & complevi rogatus.

DE

DE DUCIBUS
AC PRINCIPIBUS
ANTIQUIS ITALIAE.
DISSERTATIO QUINCTA.

DISSERTATIO QUINCTA.

Ost Augustalem ac Regiam Dignitatem olim fuit, & adhuc est magno in honore Ducalis Dignitas. A militia nomen *Imperatorum* aeque ac *Ducum* procul dubio profluxit; & mentio *Ducum* vel sub ipsis antiquis Imperatoribus occurrit, apud quos significabat splendidam in exercitu Praefecturam. Complures in Notitia Imperii enumerantur *Duces*, uni Provinciae Praefecti, & ad fines tuendos delecti. Attamen in Codice Theodosiano Lib. *6*. Tit. *26*. animadversione digna est Lex XIII. Theodosii Augusti junioris, data Anno Christi CCCCVII. ubi haec leguntur: *Immunitatem tribuimus his, quos post emeritam in armis militiam ad Honorem Ducatus nostrae Serenitatis provexit judicium*. Ex hac Lege, uti & ex aliis ejusdem Codicis, deduci posse videtur, fuisse nonnullos, qui post diuturnam militiam ad pacificam & illustrem Dignitatem *Ducalem* ascenderent in Augustorum Palatio; immo alios etiam hujusmodi honore donatos, quamvis nullam armis operam antea dedissent: quo Titulo aucti assidebant exinde consiliis in secreto Imperatorum Consistorio. Ego rem dubiam relinquo. Contra certum est (nosque dubitare non sinit altera Lex eodem Anno data, quae est LXVI. Lib. 8. Tit. *6*. memorati Codicis) fuisse olim *Duces Provinciarum*, ad

Tom. I.

A quos pertinebat tueri armis Provinciam sibi traditam. Sanctus Fulgentius in Homil. 56. *Ante carrucam Imperatoris praecedunt Metatores, Palatini, Protectores, Tribuni, Duces, & Comites*. Sed plura ex antiquioribus Seculis delibare nolo. Ad Langobardos venio. Sub istis, uti & sub Francis, aliisve Germaniae Regibus, in usu pariter fuit appellatio ac *Dignitas Ducum*; eorumque munus militare erat, utpote qui ad tutelam Regni praeessent militibus, in finibus potissimum Regni ejusdem. Duplicis autem generis fuere, uti etiam innui in Antiquit. Estensib. Cap. 5. videlicet *Minores*, quibus una Civitas regenda ac defendenda tradebatur; & *Majores*, quorum imperio

C suberant plures Civitates, seu integra Provincia. Quod est ad priores, apud Paullum Diaconum de Gestis Langobardorum Lib. 4. Cap. 3. mentio est Minulphi (is *Ducem de Insula Sancti Julii* appellat) quem Agilulphus Langobardorum Rex de medio tollendum jussit. Praeterea memorat is nonnullos *Duces Tridenti*, Zangrul-

D phum *Ducem Veronensem*, & Gaidulphum *Pergamensem Ducem*, hoc est Bergomi, qui *in Civitate sua Pergamo, rebellans contra Regem, se communivit*. Ab eodem quoque Rege defecit *Dux Ulfari apud Tarvisium*; & sub Rege Liutprando occurrunt *Gaidoaldus Brixianus Dux, & Peredeus*

E *Vicentinus Dux*. Denique eodem Paullo teste, *Romani, habentes in capite Agathonem Perusinorum Ducem, venerunt*,

R

runt, ut Bononiam comprehenderent. Is Perusiam rexisse videtur pro Graecis Augustis: nam & Imperatores Orientis *Duces* constituebant in iis Italiae partibus, quas à furore Langobardorum servarant illaesas, ut infra patebit. Ad haec notissimum est, Langobardos, postquam Alboinus & Clepho Reges trucidati fuere, instituisse *triginta Duces*, quorum curâ universum Regnum *per annos Decem* sine Rege gubernatum fuit. Tum constituto Rege Authari circiter Annum Christi DLXXXVI. *Duces, qui tunc erant, omnem substantiarum suarum medietatem Regalibus usibus tribuunt, ut esse possit, unde Rex ipse, sive qui ei adhaererent, ejusque obsequiis per diversa officia dediti, alerentur.* Haec nuper laudatus Paullus Lib. 3. Cap. 16 ex quibus intelligimus, adhuc perrexisse *Duces* praeesse, ut antea solebant, Urbibus quibusdam primariis, sub Rege tamen, qui cunctis imperabat. Nescio, inde-ne, an ex recentiorum Ducum incolatu emerserit in iis Civitatibus, diutissimeque perseveraverit nomen *Curtis Ducis*, quo significabatur olim Palatium, ubi Duces habitabant, & jus Populo dicebant. In Charta Veronensi Anno DCCCCXXI. scripta Tom. 5. Italiae Sacr. memoratur *Casa infra Civitatem Veronam prope Curtem Ducis*. Ita & in Charta Astensi Anno DCCCLXXX. exarata Tomo 4. ejusdem Italiae Sacr. legimus: *Dum resideret Buderico Vicecomes in Niello* (scribe *Mallo*) *publico in Curte Ducatus Civitate Astense. Lucensi* quoque in Urbe *Curtem Ducis* fuisse reperi: quod & Florentinius antea monuit. Vide infra Dissertat. IX. *de Missis*. Quare quum Mediolani perduret adhuc nomen publici loci *il Cordusio*, non ut olim opinatus sum Cap. 6. Antiquit. Estens.

A à *Curia Ducis*, sed à *Curte Ducis*, id nomen loco inditum fuit. Sequutus hac in re fueram Gualvaneum de la Flamma, qui in Manipul. Flor. Tomo XI. Rer. Italicar. Cap. 42. de antiquo Mediolanensium Duce scribit: *Hic habitabat in Palatiis juxta Ecclesiam Sancti Protasii ad Monachos, ubi usque hodie Curia Ducis, sive vulgo Cordusium dicitur.* Verùm non à

B *Curia*, sed à *Curte* nomen loci potius est arcessendum. Reperitur & *Curtis Regis* in Capitularibus Regum Francorum, & in Legibus Alamannicis, pro Aula seu *Palatio Regis*: unde ad nos venit vox *Corte*. Ita *Curtis Olonna* Palatium Regium in agro Ticinensi fuit, ubi Liutprandus

C Rex sibi delicias comparaverat, & magnifica Templa condiderat. Ibi quoque saepe consederunt Italici Augusti & Reges, ac praecipue Ludovicus II. & extant complura Diplomata ibi scripta. Baluzius Tom. II. Capitular. pag. 1291. situm *Curtis Olonnae* quaerit, & Glabri Rodulphi verba adfert, è quibus deducit, Pa-

D latium istud *in tractu Vercellensi* quaerendum esse, ubi etiam *Coenobium Sanctae Christinae* statuit. Fallitur. Tam Curtis illa, quàm Coenobium exstitere in Ticinensi territorio, non longe à Pado ad fluvium Olonnam. Eorum adhuc nomen & situm didicisse Baluzius potuit à Magino in tabulis Italiae. Et quidem Curti illi

E imperat Excellentissimus S. R. I. Princeps Franciscus Philippus Estensis, Marchio Sancti Martini &c Quorumvis autem Ducum munus fuit barbaricis Saeculis non solum *Militiae* praeesse (quod & sub Romanis factum est) sed & *Justitiae*, hoc est jus dicere, ac justitiam tueri in Populo sibi commisso. Romanorum quoque temporibus Zosimus Lib. 2. Histor. auctor est,

est, *Ducis* appellationem *Praetoribus* fuisse tributam. Neque aliud in Italia observatum, quàm quod in Gallia, ubi Fortunatus de *Lupo Duce* haec scribebat:

Bella moves armis, jura quiete regis:
Fultus utrisque bonis, hinc armis, legibus illinc.

Vidimus hactenus *Duces* unius Civitatis. Et quoniam facta est mentio Minulphi *Ducis de Insula Sancti Julii*, conjecturae fit locus, fuisse olim Loca etiam, Civitatis appellatione nequaquam insignita, quae à suo *Duce* regerentur. Insula profecto Sancti Julii in Dioecesi Novariensi sita (quae quemadmodum à multis Saeculis ejus Urbis Episcopis etiam in temporalibus subjecta fuit, ita & nostro aevo ab amplissimo Cardinali S. R. E. Giberto Bonromeo Novariae Episcopo regitur, & ut veteres ajebant, distringitur) nunquam caput ita extulisse videtur, ut Civitatem sinu suo complecteretur. Ad haec in Monumentis celeberrimae Abbatiae Nonantulanae in Mutinensi agro sitae, quorum compendiosam seriem infra in Differt. LXVII. *de mod. acquirend.* evulgabo, sub Carolo Magno nominatur *Johannes Dux Persiceti, & Pontis Ducis.* Quibus tabulis Scriptor ille Johannem (certe *Ducem*) inscripserit *Persiceti & Pontis Ducis Ducem*, minime novi. Adi, si lubet, infra Differtat. XXI. *de Statu Italiae*. Interea quando statuere velimus, *Persicetum* appellationem *Ducis* contulisse memorato Johanni, consequens etiam erit, numeratos olim fuisse Duces, A à quibus ne una quidem Civitas regeretur. Idque potissimum in Exarchatu, Pentapoli, aliisque Romano Pontifici subjectis regionibus accidit. Porro ad hunc ipsum *Johannem Ducem* censeo ego pertinere Chartam scriptam Anno DCCLXXII. Kalendis Julii in agro Bononiensi, quo tempore Langobardis Bononia suberat. B In hisce tabulis agitur de praediis positis in Villa, quae *Reddù* appellatur, in finibus supra memorati Persiceti, uti nunc, ita & eo tempore sitâ *in Territorio Motinense*. Eorum venditor fuit *Johannes Dux*, emtrix verò *Anselberga Abbatissa Sancti Salvatoris*, nunc Sanctae Juliae Brixianae Civitatis, hoc est eadem illa, C quae patrem habuit Desiderium postremum Langobardorum Regem, & prima Abbatissa insigni illi Monasterio praefuit, quod à fundamentis excitarat ejus Pater. Praeterea heic memorantur alia duo praestantissima Coenobia, & ipsa fundata à Langobardis Optimatibus, quorum tamen gentem nonnulli lacerare pergunt; D quasi Langobardos Vitia omnia deturparint, chorus autem Virtutum domi tantum eorum placidissime sederet, qui ex Langobardorum spoliis potentiam suam amplificarunt. Memorantur, inquam, ibi supra laudatum Monasterium *Nonantulanum* Sancti Silvestri, & alterum Sancti Salvatoris *ad Leones* fundatum in agro E Brixiano. En Chartam ipsam, quae adhuc legitur in Archivo Monachorum Casinensium Sancti Petri Regiensis.

Venditio praediorum facta à Johanne Duce Anselbergae Abbatissae Sanctae Juliae Brixiensis, Anno 772.

A *IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Regnantibus Domno Desiderio & Adelchis, excellentissimis Regibus, Anno pietatis Regni eorum in Dei nomine Sexto decimo, & Tertio decimo, primo mense Julio, Indictione X. feliciter. Scripsi ego Stephanus Notarius, rogatus & petitus ab* Johanne *in Dei nomine* Duce, *ipso* B *presente, adstante, michique dictante, quique fatetur se inite bone fidei viro optimo, & legibus sub dupl....... bone condicionibus, sed & regi quoque infrascripte meliorate, que tu ex ratione habitu distraxisse, & distraxi vendidisse & vendidit. Ego suprascriptus Johannes in Dei nomine Dux, à presenti die vobis Domne Anselperge in Dei nomine* C *Abbatisse, vel cuncta Congregationis in Monasterio Domini Salvatoris sito infra muros Civitatis Brixie, idest in funderas seu casalias, qui rejace trans Mucia, que nobis pro dono & precepto à Regia potestate concessa sunt ad pertica legitima de pedes duodecim plenarios usque ad mensura completa ad rationem facta juges duodecentos infra Redducto* D *in Territorio Motinense; ubi inter adfines ab uno latere da Oriente Mutia percurrente; & ab alio latere da Meridie* Monasterium Domini Salvatoris sito in Leonis *habente; seu tertio latere da Occidente* Monasterium Sanctorum Apostolorum, & Sancti Silvestri *habente; atque à quarto latere ab Occasu Lin...... polito, qui nunc sunt:* E *& si quis alii adfines sunt, vel ab origine fuerunt, quotquot ex poblicis finibus, terminibus, campis, pratis, pascuis, silvis, salectis, racionalibus viis, fontibus, aquis perhennis, vel omnibus infra se habente, & infra suprascripta coërentia, vendimus vobis suprascriptos duocentos juges: precio autem placitum & definitum, sicut inter nos convenit, in auro Solidorum duodecentos. Et repromitto me ego suprascriptos Johannes Dux una cum filiis & heredibus vobis Domne Anselperge Abbatisse, vel cuncta Congregatione Monasterii Domini Salvatoris sito infra Civitate Brixia infra easdem coërentia suprascriptos duocentos juges ab omni quemque homine defensare: & si defendere minime potuero, promitto me vobis componere suprascriptos duodecentos juges talis, & alios talis una quoque inibi à vobis edificavit, aut melioratione fuerit in duplo.*

Acto in Curte mea in Aquario Monte Bellio Territorio Bononiense, sub die, Regum, & Indicione suprascripta feliciter.

✠ Johannes in Dei nomine Dux in hanc Cartula manu mea propria subscripsi.

Signa manus Autelmoni germano Theoderoni Castaldius testis.

Stephanus Notarius Scriptor istius Cartule vendicionis post roborata testibus tradita ea complevi & dedi.

Cum his confer Chartam alteram ejusdem *Johannis Ducis* mihi edendam in memorata nuper Dissertatione XXI. *de Statu Italiae*, ubi situm Perficeti indicabo. Sed potissimum inter *Duces Minores* commemorandi veniunt nonnulli, quorum saepe mentio occurrit in Historiis & antiquis Chartis Ravennatibus. Doctissimus illius Urbis Historicus Hieronymus Rubeus Lib. 5. pag. 249. Histor. Ravenn. indicavit Donationem multorum praediorum factam ab *Ingerada Comitissa* Petro Ecclesiae Ravennatis Diacono filio

filio suo. Et quoniam nonnulla in iis Tabulis non contemnenda occurrunt ad hoc argumentum spectantia, integras heic proferam, quales in A Archivo Estensi habentur, hoc est earum exemplum nequaquam immune à multis erroribus ex imperitia amanuensis.

Donatio multorum praediorum ac jurium facta ab Ingelarda Comitissa Petro Diacono Ravennati filio suo, ubi memorantur varii Duces ac Ducatus, Anno 896.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propitio, Pontificatus Domni Stephani Summi Pontificis & universalis Papae in Apostolica sanctissima beati Petri Sede Primo, sicque imperante Domno piissimo P. P. Lamberto, à Domino coronato pacifico magno Imperatore, Anno Quarto, die VIII. mensis Septembris, Indictione XV. Ravenne. Si enim circa eos, à quibus esse servitia quisque accipiunt, quod extranea carnis consistunt, digna dona praebenda ei, quanto ampliusque diffusius dignissimum esse amplissima dona conferre ei, qui carnali consanguinitate unita & quotidiana incessanter & nocturna impendere non desinunt. Qua de re Ego pro omnipotentis Dei clementiâ Ingelarda *filia* Apaldi Comitis Palatii, *profiteor per hanc* D *mee vocis, cessionis, donationis, translationis, & perpetuali transactioni, tibi presenti Petro venerabili Diacono Sancte Ravennatis Ecclesiae, dulcissimo & suavissimo filio meo, tuisque heredibus in perpetuum, absque hereditario nomine, & veluti externe persone, eo quod habere & detinere videor tam majora propria, quamque & conducta, seu & te-* E *stamentario jure quondam* Martini glorioso Duci, *& suavissimi viri mei, seu ex me comperationis atque acquisitionis causâ: idest in Territorio Faventino Curtem integram, que vocatur Cassanicus. Item in Spatano cum casalibus & omnibus appendicibus earum; seu & Curtem in integro, que vocatur...... B item cum fundis & casalibus & omnibus apendicibus suis: imò & Curtem, que vocatur Mutiliana in eodem Territorio; item cum fundis & casalibus & omnibus apendicibus suis. Verum etiam & Curtem in integro, que vocatur Acricta. Item & Sinciano cum casalibus & omnibus apendicibus suis usque ad jugum Alpium finibus Tuscie: simulque* C *etiam & Curte in integro, que vocatur Arcatti, similiter cum fundis & casalibus & omnibus apendicibus suis: & omnia quantumcumque habere dignoscor per quemlibet modum vel titulum in suprascriptis* Faventino Territorio & Ducatu, *excepto Curte, que vocatur Bubiano cum ipsa pe...... & que ad ipsam Curtem Bubianam pertinet, & in ipsa petra Castellum esse videtur. Item habere me fateor in Territorio Liviense Plebe Sancti Pauli* Ducati Traversarie, *Curtem, que vocatur Aureliacus, qui aliquando vocatur Sancti Mamme; & Ronco, qui aliquando vocatur de Fasillo, & omnibus apendicibus earum. Itemque & quantacumque in toto Territorio Liviense habere videor. Insuper habere videor Curtem in integro, que vocatur Casale, sitas Territorio Ravennate in Decimo Plebe Sancti Cassiani, cum fundis & casalibus, & omnibus apendicibus suis. Similiter habere me dico & retinere duo Monasteria, que sunt fundate..... Ariminense, idest* Monasterium Sancti Thome Apostoli, & Sancte Eusemie Martiris, *cum omnibus*

rebus

rebus generaliter & possessionibus ad eadem Monasteria pertinentibus. Similiter & habere me dico in Comitatu Comiaclo & in Territorio & Ducato ejus, *in omnibus generibus & speciebus; & in Massa Fiscalia, & Cornacervina, & Finale, vel Vico Aventino, & ceteris propinquis locis. Itemque dono omnia, que mihi pertinent in Comitatu Gavello, & Ferrariense. Itemque postremo & habere & retinere & possidere me fateor domum integram, ubi manere videor, situm in Civitate Ravenne, qui vocatur Fessato, cum* Monasterio Sancte semperque Virginis Dei Genitricis Marie, *à nobis fundato & edificato, cum omnibus rebus & possessionibus suis ad idem Monasterium quoquo modo, & ubi, sibi pertinentibus cum sal....... & familiantis, seu & Curte & orto eidem Monasterio pertinentibus, & Curticella trans Platea, cum omnibus sibi adjunctis: seu & aliam domum novam, qui vocatur de Senegalie, prope Ecclesiam beati Petri Apostoli, qui vocatur Masons....... cum Curte & aliis domibus ibi coërentibus, & sala una cum ipso broilo ibidem adherente, cum omnibus eidem pertinentibus similiter in Civitate Ravenne. Item, ut diximus, prope Ecclesiam Sancti Petri, qui vocatur Masons, similiter profiteor habere mansiones foris portas Sancti Victoris, qui vocatur Guarcinorum, cum superioribus & inferioribus suis, & cum ortalibus & terris atque stationibus, cum accesso ripe fluminis, & cum omnibus mihi integriter pertinentibus. Et habere me fateor prata extra fluvium, & de his ripa Teguriensis, cum omnibus sibi pertinentibus.*

Nunc autem placuit mihi superscripte Engelarde, *Christo auxiliante omnipotenti, filia quondam* Apaldi Comitis Palatii, *relicta quondam bone memorie* Martini glorioso Duci, *pura mente, meoque consilio, bonaque mea spontaneam voluntatem, sine quavis cum metu aut circumventione, quatenus secundum me tributam........ tenere cartam cum calamare, & cultellum & festucum notatum & guazonem de terra cum ramis arborum & vinearum de terra levari, & tibi Dominico Tabellioni hujus Civitatis Ravenne scribendum rogavi. Et quod ego signum sancte Crucis feci, & testes scribere rogavi, signum sancte Crucis facere, & tibi Gumberto Scavino pro persona superscripti Petri venerabilis Diaconi Sancte Ravennatis Ecclesie, dilectissimo filio meo, suisque heredibus in perpetuum possidendum concedo, absque hereditario nomine, & veluti extranee persone, in Territorio Faventino Curtem in integrum, que vocatur Aesidiate. Item cum fundis & casalibus & omnibus apendicibus suis; imò & Curtem, qui vocatur Mutiliana in eodem Territorio Faventino, cum fundis & casalibus omnibus & apendicibus suis: verum etiam & Curte earum usque ad jugum Alpium finibus Tuscie: simulque etiam & Curte integro, que vocatur Arcudis: item cum fundis & casalibus & omnibus apendicibus suis; & omnia quantacunque hic dignosco pro quovis modo vel titulum in suprascripto Territorio Faventino & Ducatu, cum omnibus rebus, quos habere videor in Plebe Sancti Valentini, qui vocatur in Trudanum, excepto Curte, que vocatur Bubiano, una cum ipsa petra, ubi Castello esse videtur, & Valeri aula, & ipsum...... anula cum suis pertinentiis. Item & do tibi suprascripto Petro venerabili Diacono filio meo.... à presenti die Curte integro, qui vocatur Aurilia-cus, & Ronco, qui vocatur de Tasilo in* Ducatu Traversaria, *& est in toto Auriliacus, aliquando vocabulo Sancte Marie, simul etiam cum fundis & casalibus & omnibus earum pertinentiis, & quan-*

A *& quantascumque habere videor in suprascripto Territorio Liviense. Insuper & dono tibi dulcissimo filio meo Curte integro, qui vocatur Casale, sita in Territorio Ravenne in Decimo Plebe Sancti Cassiani: item cum terris & casalibus & omnibus apenaicibus suis. Similiter & do tibi absque hereaitario nomine Monasteria duo fundata infra Civitatem Ariminensem, idest* Monasterium Sancti Thome Apostoli, & Sancte Eufemie,

B *cum omnibus rebus & pertinentiis & possessionibus ad eadem Monasteria pertinentibus. Similiter & do tibi dilectissimo filio meo similiter absque hereditario nomine, in* Vico Cumiaclo & Territorio & Ducatu *ejus, in omnibus generibus & speciebus, excepto Casale, ubi residere visus fuit Leo,*

C *qui vocatur Albo, & quatuor..... que fuerunt quondam bone memorie* Gregorio Duce *socero mea: Et Quinto Majore, quod ad jura Sancte Marie in Pomposia videor habere; & duas partes in Cornacervina, ac etiam partem in Finale, que omnia innovanda sunt à suprascripto Monasterio. Item quod postremo dono tibi amantissimo filio meo similiter,*

D *ut sepe dixi, absque hereditario nomine veluti extranee persone, omnia à presenti die, domum integrum, ubi manere videor, situm in Civitate Ravenne, ubi vocatur Sarato, cum* Monasterio Sancte semperque Virginis Marie, *à nobis noviter à fundamento edificatum, cum omnibus rebus & possessionibus suis, ad idem Monasterium quoquo modo & ubi*

E *sibi pertinentibus, cum sal...... & familiaricis suis, & Curte & orto pertinenti, & curticella trans Platea, cum omnibus sibi subiunctis. Et ita tamen predictum Monasterium Sancte Marie, & Curte juxta aemmm, & cum omnibus rebus, ut diximus, ad idem Monasterium pertinentibus, ita permaneat ordinatum, qualiter quondam Pater tuus*

& Ego ordinavi illud. Nec liceat tibi tuisque heredibus, quod ullum modum vel occasionem causa aliter ordinare, vel de ipsis rebus à nobis ibidem derelictis subtrahere audeas, vel diminuere. Sed etiam tibi suprascripto filio meo similiter absque hereditario nomine, alteram domum novam, qui vocatur Senegalia, prope Ecclesiam beati Petri, qui vocatur Majore, & aliis domibus & sala ibi coherentibus, una cum ipso broile ibidem adherente, cum omnibus ad eadem pertinentibus: Similiter in Civitate Ravenne, similiter, ut diximus, prope Ecclesiam beati Petri, qui vocatur Masons. Do etiam & dono & perpetualiter transacto tibi multotiens dicto Petro filio, veluti extranee persone, omnes mansiones meas, sitas foris murum Civitatis Ravenne extra portam Sancti Victoris, qui vocatur Guartinorum, cum superioribus & inferioribus suis, cum ortalibus & terris vacuis & institutis, seu & stationibus, una cum accesso, ripa, flumine, mihi ibidem pertinentibus, largior & do tibi filio meo, tuisque heredibus omnia prata mea ex una parte fluminis Teguriensis, excepto prato majore.

Hec omnia, que superius leguntur, à presenti die habeatis, teneatis, possideatis, & quomodo vobis placuerit ordinetis, cum mansis, terris, vineis, campis, pratis, & cum omnibus piscationibus, & venationibus, & cum omnibus rebus ad earum pertinentibus proprio jure vendendi, donandi, commutandi, vel cui relinquere volueris plenum dominium de legibus sortiatur effectum; quia legibus est prefixum, ut quod semel donatum vel quoquo modo dum collatum cui fuerit, nullo modo revocetur, cum dictas namque res predictas habeatis, teneatis, possideatis, ordinandi & disponendi & innovandi cum res suprascripto Monasterio Sancte Marie fundata in Curte, que vocatur Farata, ut superius disposuimus, per-

perfruamini, & dum consteterit nostra hereditate in quibuscumque nominibus Cartarum nostrarum ad supradictarum rerum, edificiorum commoneo innovare; aut quando volueritis vel potueritis, licentiam habeatis in omnibus, salva tamen annua pensione D. M. C. A. omnino persolvendum queat, inde pertinuerit. Et liceat tibi suprascripto filio meo Petro per hanc Cartulam à me in te factam in ipsas res, quas superius nominavi, introire & possidere .... legitimam & corporalem traditionem, sine omni meo, meorumque heredum vel aliquorum obstaculo vel impedimento. Et si quempiam persona .... vel heredes de predictis rebus ex parte vel ex totum expellere, vel qualibet calumnia generare voluerit, ego predicta Ingelarda, Dei misericordia ..... donatrix tua, una cum ceteris heredibus meis, te supradictum Petrum filio meo, tuisque heredibus, pro predictis rebus, ut superius dictum est, in omnibus stare, & defensare promitto ipsas res in perpetuum: conducta namque res dum hereditatem ex t....... constituerit, quod super absit & avertat divina potentia, & in aliqua controversia mota fuero, vel pro extranea persona non adventandum judicium, non supplicandum Principibus, neque per Apostolicam vel per Ecclesiasticam, vel per Regalem potestatem ad interpellandum, vel pro qualibet ..... imaginationis ingenium, & quod humanus sensus invenire vel argumentare potest, omnia superius scripta non observavero vel adimplevero, & non defensaverimus cuncta, que superius leguntur, & à me pollicita sunt, contra hanc cartam agere voluero vel agam, quam secundùm tenore meo jurata voce dico per omnipotentem Deum, Sedemque sanctam Apostolicam, & vitam & incolumitatem invictissimorum Principum Dominorum Nostrorum attestatione confirmo, quia datutam me esse premitto. Ego supradicta Ingelarda, clementiâ Dei Comitissa cum ceteris filiis & filiabus meis, tibi Petro Diacono sancte Ravennatis Ecclesie, tuisque heredibus ante omnes ..... aut interpellationem pene nomine auri obrizi Libras viginti; & post pene solutionem maneat hec Cartula proferfionis, donationis, perpetualis transactionis absque hereditaria veluti extranee persone facta, & à me leges tributarie tenore contracta omnimodis in suo robore & inconvulsa. Quam vero Cartulam me juxta leges tribuente documentum Dominico Tabellio hujus Civitatis Ravenne scribendum rogavi, in qua ego consensi libenter manu propria signum sancte Crucis feci, & testibus à me rogatis obtulit subscribendum, eorumque presentia dicto Petro Diacono filio meo ejusque heredibus contradit ..... sub die, & mense, & Indictione suprascripta XV. Ravenne.

✠ *Signum manus suprascripte Ingelarde Dei misericordia Comitisse & donatrix ad omnia suprascripta, cui relectum est.*

✠ *Signum manus Adelengo, qui vocatur Acio, ex genere Francorum, rogatus, & signum sancte Crucis, cui relectum est.*

Natalis *Dei pietate* Dux *huic Cartule donationis & transactionis, sicut superius legitur, rogatus testis subscripsi.*

Petrus *divino nutu* Dux *& Judex huic Cartule cessionis & transactionis rogatus testis subscripsi.*

Petro Diacono huic Cartule donationis & transactionis rogatus testis subscripsi.

Gregorius filius Petrus Consul huic Cartule donationis rogatus testis subscripsi.

Martino Consul huic Cartule donationis & transactionis rogatus testis subscripsi.

Dominicus in Dei nomine Tabellio hujus Civitatis, scriptor huic Cartule

le cessionis, donationis, & transactionis de omnibus, sicut superius legitur, post roborationem testium complevi & absolvi.

A Insalutatae dimittendae non sunt Notae Chronologicae hujus Chartae. Recte signata est *Indictio XV.* quae decurrere coepit à Kalendis Septembris, conjuncta cum *Anno primo Stephani VI. Papae:* atque haec indicant B Annum Christi DCCCXCVI. Verùm quod est ad *Annum IV.* Lamberti Imperatoris, censeo restituendum heic *Annum V.* nisi Ravennae aliud exordium habuerit Lamberti ejusdem Epocha. In hac autem Charta occurrunt *Ducatus Faventinus*, *Ducatus Comacli*, & *Ducatus Traversariae*. Faventia & Comaclum antiquis etiam C temporibus gestavere titulum Civitatis, & à suo Episcopo regebantur. *Traversariae* idem numquam contigit; nihil enim aliud fuit, nisi Villa in agro Ferrariensi sita in Plebatu Luibolae Dioecesis Ravennatis: & nihilo secius insignitam cernimus appellatione *Ducatus*. Animadversione quoque digna sunt, quae habet *Ingelarda*, D quum profitetur, à se *non supplicandum Principibus, neque per Apostolicam, vel per Ecclesiasticam, vel per Regalem potestatem*. Indicare haec videntur, Italicos etiam Reges, ut jam alibi monui, iis temporibus protendisse auctoritatem suam in Urbes Exarchatus Ravennatis. Sed his dimissis, memoratos heic vides *Martinum Gloriosum Ducem*, Ingelardae o- E lim Maritum, atque *Gregorium Ducem* socerum suum, ac demum inter eos, qui Chartae subscribunt, *Natalem* ac *Petrum* & ipsos *Duces*. Iisdem fere temporibus exhibet nobis Rubeus in Historia Ravennate *Romualdum* filium *Sergii Ducis*, aliosque non paucos commemorat in subsequentium Saeculorum Historia: quae omnia produnt, in Exarchatu, & Ravennae potissimum floruisse uno tempore *Duces* complures. Teste Petro Damiani, Sanctus Romualdus *Ravennae Civitatis oriundus, ex illustrissima Ducum fuit stirpe progenitus*. Is autem natus Anno Christi DCCCC-XVII. ut ostendit Clarifs. P. Grandius in Dissertat. Camaldulens. Immo ex monumentorum collatione deduci posse videtur, illustrem hujusmodi Titulum hereditarium olim fuisse in Nobilissima quapiam Familia Ravennate, quae, uti ex duabus pergamenis Archivi Estensis intellexi, tandem defecit circiter Annum MCLXXX. sublato è vivis sine prole *Johanne Duce*, & ad ejus hereditatem vocatis *Petro Traversaria* nobili Cive Ravennate, & *Taurello* Patre celebris Salinguerrae nobili Cive Ferrariensi. Gratum Lectoribus futurum puto, si ambas Chartas producam, quippe quae complectantur quaedam non vulgaria ad cognitionem eorum temporum, & praecipue quod de Villa, quam *Ducatum* appellant, tunc lis foret inter ambos nuper memoratos heredes, & Archiepiscopum Ravennatem. Quamquam credibile sit, hosce *Duces* antiquitus assumsisse eximium hunc Titulum à splendido quopiam Magistratu, sive à regimine Civitatis Ravennae, aut alicujus alterius in Exarchatu positae; attamen ad opinandum feror, ipsos procedente tempore inde dejectos, impetrasse saltem Tituli continuatum honorem, atque eâ de caussâ impositam eorum Pago appellationem *Ducalem*: quemadmodum *Comitis* nomen olim Rectoribus tantummodo Civitatis alicujus datum, Castellorum & vicorum Dominis tribui sensim coepit. Nunc memoratas ambas Chartas Lector accipiat.

Examen testium in controversia inter Archiepiscopum Ravennatem & Petrum Traversariam & Taurellum Salinguerrae senioris filium, de Curte seu Pago, cui nomen Ducatus. Anno 1197.

STrachinardus juratus dicit, quod à triginta annis recordatur, quod vidit Duces habere & tenere Ducatum, nec eis vidit molestiam fieri, nec audivit, quod Duces tenerent Ducatum pro Ecclesia Ravennate, nisi à tempore interdictionis facte ab Archiepiscopo G. apud Cellam Sancti Jacobi, cui interdictioni interfuit. Et dicit, quod tunc respondit Taurellus, quod si Dominus Petrus vult dare suam partem Ducatus Domino Archiepiscopo, quod ipse libenter daret suam. Interrogatus, si locus, ubi est Ducatus, vocetur Puteus Francolus, dicit quod non: sed dicit, Puteum Francolum esse ex altera parte vie. Interrogatus de confinibus Ducatus, dicit, quod Fossatum Rodulfi ingnorat. Padesolum dicit, quod est versùs Aquilonem, quod currit juxta stradam, inde ad Fossam Putei Francoli, & ibi incipit defluere deorsum versùs Luibolam: Fossa verò directo trait secus viam, & est justa Ducatum, & ad capite Ville Putei Francoli versùs Orientem; deinde flectitur & descendit versùs Valles, quae vocantur Fovee Lazari &c. Et credit, quod mortuo Filio Johannis Ducis, prius intraverunt ipsum Ducatum Nuncii Petri Traversarie quàm Nuncii Archiepiscopi. Et dicit, quod Petrus Traversaria & Taurellus postea tenuerunt Ducatum usque modo: Petrus Traversaria pro duabus partibus, Taurellus pro tertia. De aliis nihil.

Petrus Borus juratus dicit idem, quod Strachinardus, & tanto plus dicit, quod Ducatus est de Plebe Sancti Viti, & Puteus Francolus est de Plebe Luibole. Et dicit, quod audivit, quod una fovea quondam fuit inter Puteum Francolum & Luibolam &c.

Tigrimus juratus dicit, quod à viginti annis infra vidit, Duces habere & tenere Ducatum, set si pro Ecclesia Ravennate tenerent, ignorat. Et dicit, quod Nuncii Archiepiscopi prius intraverunt possessionem Ducatus, ut credit, quàm illi Petri Traversarie. Et quidam de Nunciis Archiepiscopi ivit ad domum ipsam testis, que est constituta in Pozo Francollo, & non in Ducatu, & percussit Collonellum domus cum ense, & precepit ei, ut teneret pro Archiepiscopo: qui respondit, quod teneret pro eo, cujus erit. Nec postea vidit aliquando Archiepiscopum. Dicit tamen, quod Nuncii Archiepiscopi intromisserunt totum Ducatum, ut audivit. Confines vero Ducatus ingnorat. Et dicit, quod Petrus Traversaria & Taurellus usque modo habuerunt & tenuerunt Ducatum. De aliis dicit se nihil scire &c.

Sen.

Donatio facta Sublacensi Monasterio, ejusque Abbati Leoni à Benedicto Consule & Duce Anno 952.

ANno, *Domino propitio, Pontificatus Domni Agapiti Summi Pontificis & universalis junioris Pape in sacratissima Sede beati Petri Apostoli, Septimo, Indictione X. Mense Madio, die XXIV. Domino sancto merito, & venerabili Monasterio Sancti Benedicti, quod ponitur in Sublaco, & omnium desiderabilium michi nimium proferendo in suprascripto venerabili Monasterio, in quo* Domnus Leo religioso Presbitero & Abbate *esse dinoscitur, & per te in cunctis aliis Presbiteris & Monachis in predicto Monasterio introëuntibus, & ibidemque permanentibus in perpetuum perpetuam in Domino salutem. Semper enim Christiana mens ostendit fideliter reddere vota...... manum omnipotenti Dei in suos servitores gratanter offerre debere cognoscitur. Quapropter ego Benedictus in Dei nomine Consul & Dux in predicto Monasterio in presentia Domni Leonis religioso Abbate ipsius Monasterii, & in cunctis aliis Presbiteris & Monachis in servitio Dei ibidem introëuntibus, pro redemtione anime mee, & veniam delictorum meorum, & propter eorum orationibus, que non desunt cotidie pro fidelibus Christianis agere; à presenti enim die bona atque spontanea mea voluntate, pure & absque ulla condicione, do, dono, cedo, trado, & largior, atque inrevocabiliter offero, & ex meo jure in vestra jura & potestate transfero atque transcribo in usum & salarium in eodem Monasterio, ut in perpetuum abeatis: idest omnes res meas quascumque michi evenit da Theobaldo Presbitero, quos sunt terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, cultum vel incultum, constitutis territo-*

A *rio Campanino in locum, qui vocatur Pusano; seu & terris & vineis cum arboribus suis, quantumcumque habere & detinere visus sum in locum, qui vocatur Pentoma, positum suprascripto territorio Campanino. Nec non & colonia in integrum, que appellatur Asile, cum omnibus finibus, terminis, limitibusque suis, cum casis, vineis, terris,*
B *& silvis, cum arboribus pomiferis, fructiferis diversi generis, puteis, fontibus, rivis atque perennis, edificiis, parietinis attiguis, adjunctis, adjacentibusque suis, cultum vel incultum, & cum omnibus ad eis pertinentibus, posita predicto territorio Campanino, juris mei existens. Unde & omnes monimina de suprascriptis immobilibus locis aput me,*
C *meosque heredes, rejacent ad conservandas & salvas faciendas; sed quandoque vobis vestrisque successoribus necesse fuerit, semper eas ostendere & demonstrare promitto in omni tempore. Unde & hanc à die presenti donationis Charta contradidi vobis in perpetuum vestrorumque successores omnibus suprascriptis immobilibus locis, cum omnibus eorum perti-*
D *nentiis, ut superius legitur, eo tenore sub divini judicii obtestatione pretulimus tam ego, quam heredibus meis, ut Abbatibus, qui in eodem Monasterio per tempora succedentibus constituti fuerint, non habeant licentiam aut potestatem ipsis supradictis locis pro aliquo tenore à supradicto Monasterio pro alio quocumque arcumento abstollere aut alienare,*
E *sed omni tempore in vestra vestrorumque successorum maneat potestate. Quod si quolibet modo quispiam Chartam pro quavis modis vel tenore fecerint absque libello pensionario, hanc Charta inane*

& va-

A & vacuam decerne permanere, & ipsa res sine omni obstaculo ad me meosque heredes redeat potestate. Et numquam à me, neque ab heredibus meis, neque etiam à nulla magna parvaque persona à nobis submissa pro quolibet modis, obcasione, vel calumnia, facere vel promovere presumemus; sed in omnibus adimplendam promissionem inviolabiliter observare atque adimplere promitto. In qua

B jurando dico, per Deum omnipotentem, sanctoque Sedis Apostolice, & Domni Agapiti Junioris Papae, hec omnia, que hujus serie continetur; si, quod absit, quoquo tempore ego vel meis heredibus contra vobis, vestrisque successoribus à presenti die donationis Charta, quam sponte fieri rogavi, agere vel causare presumpsero, & cuncta, que superius legitur, non observavero, tunc

C non solum perjurii reatum incurram, verum etiam daturō me promitto una cum heredibus meis vobis vestrisque successoribus ante omnem litis initium pene nomine auri obrizi Libram unam, & post pena absolutionis hanc Chartam in suam nihilominus maneat firmitatem. Quam scribendam rogavi Georgius Tabellio Urbis Rome; in qua & ego suprascripto Benedicto manu propria subter signum sancte Crucis feci & testes, qui subscriberent, rogavi, & in prefato Monasterio contradidi, in Mense & Indictione suprascripta X.

✠ Signum manu de suprascripto Benedicto Dux donatore.

Stephanus Primicerius, testis ab eo rogatus subscripsi, & traditam vidi.

Andreas Archarius sancte Sedis Apostolice, testis ab eo rogatus subscripsi, & traditam vidi.

Georgius Secundicerius sancte Sedis Apostolice, testis ab eo rogatus subscripsi, & traditam vidi.

Leo Protoscriniarius & Apocrisarius sancte Sedis, testis ab eo rogatus subscripsi, & traditam vidi.

Georgius Consul & Dux, testis ab eo rogatus subscripsi, & traditam vidi.

Ego Georgius Tabellio Urbis Rome post testium subscriptiones, & traditionem factam complevi & absolvi.

Oblatio terrarum Monasterio Sublacensi facta à Gratiano Consule & Duce, Anno 956.

D ANno, Deo propitio, Pontificatus Domni Johannis summi Pontificis & universalis duodecimi Pape in sacratissima Sede beati Petri Apostoli Primo, Indictione XV. Mense Novembrio, die XIV. Domino sancto merito, & venerabili Monasterio Sancti Benedicti, quod situm est in Sublaco, in quo est Leone Christi famulo religioso Presbitero & Monacho, & pro divina clementia coangelico Abbate ejusdem Monasterii, seu & Leone Presbitero & Monacho Secundo, similiterque Tertio Leone religioso Monacho Decano ejusdem Monasterii, & pro vobis in cunctis aliis Presbiteris & Monachis à magno usque ad parvo introëuntibus, vel in servitio ejusdem Monasterii permanentibus in perpetuum. Ego Gratianus in Dei nomine Consul & Dux per remedium anime mee, & veniam delictorum meorum à presenti die bona spontaneaque voluntate do, dono, cedo, trado, & invevocabiliter largior

E simulque & offero vobis vestrisque successoribus Abbatibus, Presbiteris, & Monachis, qui in jam dicto Monasterio esse noscuntur, in usu & utilitate vestra in perpetuum: idest terra sementaricia ad pratum

pratum faciendum ad modiorum plus minus tres cum introito & exitu suo, & cum omnibus ad eas pertinentibus, posita foris Portam majorem non longe à muro ipsius Civitatis Rome, & inter affines; ab uno latere via publica, à secundo latere terra sementaricia de Andrea, à tertio latere predium de jam dicto Monasterio, & à quarto latere terra sementaricia de Franco, juris venerabilis Ecclesie Sancti Laurentii, que ponitur foris muro, sicut mihi evenit per hereditatem parentum meorum, & per precepto Pontificalem: ita vobis largior atque offere in perpetuum, unde & alias moniminas vetustas & novas apud me refervo; sed minime eas tradere possum pro aliis locis, que in ea continere videtur; sed quandocumque vobis vestrisque successoribus necesse fuerit eas demonstrare, una cum heredibus & successoribus meis demonstrare & defendere promitto vobis, vestrisque successoribus. Quam supraſcripta terra cum omnibus ad eam pertinentibus, ut superius legitur, à presenti die habeatis, teneatis, possideatis vos vestrisque successoribus, Abbatibus, Presbiteris, & Monachis in perpetuum, etiam nomine vestro renovandi, & quicquit exinde facere sive peragere volueritis, in vestrum vestrique successoribus sit potestatem. Et numquam à me neque ab heredibus meis aliquam aliquando habeatis questionem aut calumniam, sed in omni tempore ab omni homine, & in omni loco ubi vobis vestrisque successoribus necesse fuerit, stare me una cum heredibus meis, & defendere promitto vobis vestrisque successoribus. In quo juratus dico per Dominum omnipotentem, sancteque Sedis Apostolici, seu salutem venerabilis & Apostolice, seu salutem venerabilis & Apostolici Domni Johannis sanctissimi XII. Pape, hec omnia, que hujus Carte donationis seriem textus eloquitur, inviolabiliter conservare atque adimplete promitto. Nam si, quod absit, & quoquo tempore contra hanc donationis Cartam, quam sponte fieri rogavi, agere aut causare presumpsero per quodvis modi ingenio, quod sensum humanum intelligere vel capere potest, tunc non solùm perjurii reatum incurram, verum etiam daturo me promitto una cum heredibus meis vobis vestrisque successoribus ante omnem litis initium pene nomine auri uncie sex obricias, & post penam absolutionis manentem hanc donationis Cartam in sua nihilominus maneat firmitate. Quam scribendam rogavi Johannem Scriniarium & Tabellionem Urbis Rome. In qua ego subscriptus manu propria subscripsi, & testes qui subscriberent rogavi, & vobis supraſcriptis contradidi in Mense & die supraſcripta.

Gratianus in Dei nomine Consul & Dux, in hanc Donationis Carta, ut superius legitur, facta à me in Leone Abbate, manu propria signavi, feci, & testes, qui subscriberent, rogavi.

Silvester *in Dei nomine* Consul & Dux, *testis rogatus signavi & feci.*

Urso nobilis viro testis rogatus signavi, & feci.

Sergius nobilis viro testis rogatus signavi & feci.

Leo nobilis viro testis rogatus signavi & feci.

Ego Johannes Scriniarius & Tabellio Urbis Rome complevi & absolvi.

Atque heic ritum Romanorum animadverte jurandi *per Deum omnipotentem, sanctaeque Sedis Apostolicae, & Domni Agapiti junioris Papae*, sive *salutem Apostolici Domni Johannis sanctissimi XII. Papae*. Contra Carolus Magnus in Lege Langobardica 117. statuit, *ut nullus praesumat per vitam Regis vel filiorum ejus jurare*. Occurrunt alii id genus *Duces* in eodem Chronico Farfensi. Sed & apud Turrigium

rigium de Crypt. Vatic. Part. 2. pag. 537. & apud Crescimbenium in Histor. Diaconiae Cosmedinianae offertur nobis Romana Inscriptio, in qua memoratur *Eusthatius immeritus Dux*. Quod miratus sum, hic fuisse videtur Diaconus, aut saltem Minister Diaconiae Sanctae Mariae in Cosmedin, quum se inscribat *huic sanctae Diaconiae Dispensatorem:* ita enim appellati Diaconi etiam in Epistolis Gregorii Magni Papae. Apud eumdem Turrigium pag. 541. Inscriptio Romana legitur, marmore insculpta, *Calen. Junias per Indictione Octava, Anno ab initio Mundi Sex Milia Ducentos sexaginta tres, tempore Domni Stephani junioris Papae*, idest Anno Christi DCCLV. in qua *Theodetus holim Dux, nunc Primicerius Sanctae Sedis Apostolicae, & pater ujus Benedicti Diaconi à solo edificavit pro intercessionem animae suae & remedium omnium peccatorum*. Chartae quoque scriptae *Anno VI. Johannis XV. Papae*, idest An. Christi DCCCCXC. in Lib. MSto Jacobi Grimaldi *de sacrosancto Sudario Veronicae*, subscribit *Guido vir nobilis, neptus Pontificis, & Dux Aricienfis:* quo nomine, ut opinor, significatur Castellum Campaniae nunc *la Riccia*. Praeterea in Additament. ad Chronicon Casauriense à me factis Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 931. *Petrus habitator Civitate Roma* Anno Christi DCCCLXVIII. Curtes quasdam vendit Ludovico II. Imperatori, atque hisce verbis se subscribit: *Petrus in Dei nomine Consul & Dux*. Inter testes legitur *Johannes Dux de Civitate Roma, Legem vivens Romanam*. Hi creduntur mihi titulum hunc accepisse aut à Senatorio Magistratu, aut ab aliqua Urbe, aut Castello, quibus dominarentur, aut quae gubernarent. In Vita Sancti Nili Calabri Tom. VI. Veter. Scriptor. Martene & Du-

A randi, *Gregorius Dux*, Dominus *Tusculani* memoratur. Idem de aliis opinari fas est. Consuevere pariter Augusti Graeci statuere Praesides cum Titulo *Ducum* in iis Italiae partibus, quas à Langobardorum invasione illaesas servare potuerunt. Anno Christi DC. Sanctus Gregorius Magnus Papa Lib. I. Epistol. primâ, scripsit

B *Godiscalco Duci Campaniae*, & Anno DCIV. alteram dedit Epistolam, hoc est decimam Libr. XIV. *Goduino Duci Neapolis*. Propterea in novissima editione Operum ejusdem Sancti Gregorii à celeberrimis Monachis Benedictinis Congreg. Sancti Mauri facta ad Lib. VIII. Epist. 3. habetur Altaserrae adnotatio, contendentis, tem-

C pore hujus Pontificis *Comites singularum Urbium; Duces vero, universae Provinciae fuisse Praefectos:* quam in rem idem Altaserra adfert Gregorii Magni, & Gregorii Turonensis aliquot loca. Verùm sententia haec nutare mihi creditur. Id quidem apud Francos tunc in more fuit, ac Turonensis auctoritate confirmari potest; in I-

D talia verò alia consuetudo obtinuit. Fuere profectò & heic Duces integrae Provinciae Praefecti; verùm fuerunt & alii, quibus una Civitas regenda committebatur. Hujus moris exempla nonnulla jam protuli in Langobardorum Regno. Nunc ipsum Gregorium Magnum adi Lib. I. scribentem Epistolam LVIII. *Arsicino* (sive

E *Ursicino*) *Duci, Clero, Ordini, & Plebi Ariminensis Civitatis:* quae indicare videntur unum illius Urbis Praesidem, quales etiam revera censendi sunt *Agatho Dux Perusinae Civitatis* circiter Annum Christi DCCXXX. ac *Toto Dux Nepesinae* circiter Annum DCCLXVII. commemorati ab Anastasio Bibliothecario in Vitis Romanorum Pontificum.

Pro-

Progredior nunc ad *Duces Majores* Italici Regni, quorum potestas ac regimen in integram aliquam Provinciam protendebatur. Sub Regibus Langobardis ii tantum duo fuisse mihi creduntur, scilicet *Spoleti*, ac *Beneventi*, quorum institutio referenda est ad ipsa primordia Regni Langobardici. Iis autem Ducibus peculiaris potestatis mensura tributa fuit, & quidem non in unam tantum Urbem, sed in plures. Neque ii erant precarii Gubernatores, sed supremi paene Domini, sive Reguli, ejusmodi Provinciarum, in quibus Filii Parentibus succedebant, electione tamen Populi, ut puto, intercedente, uti & consensu Regum, à quibus novimus datos interdum Duces eisdem Provinciis. Cur vero latior dominatio, majoresque praerogativae hujusmodi Ducibus concessae fuerint, inde manasse puto, quod majoribus viribus ad eas regiones tutandas opus foret, & Regia Langobardorum ab iis nimium distaret. Scilicet infensiores ac potentiores hostes, quos diu sustinuerit Langobardica gens, fuere Graeci, atque ii sane excusandi, quia à Langobardis tot felicium Provinciarum ditione spoliati. Spoletano Ducatui contermini erant Ducatus Romanus ex una, Exarchatus Ravennas cum Pentapoli ex altera. Beneventanus autem Ducatus jacebat inter ipsum Romanum Ducatum, variasque Graecorum Urbes maritimas. Itaque necesse fuit in remotioribus hisce Regni partibus Praefectos constituere non vulgaris auctoritatis atque potentiae, quibus, quum necessitas posceret, vires multas cogere facile foret, easque Graecorum conatibus opponere. Atque inde etiam factum, ut memorati duo Ducatus, uti praestantiores ceteris, conferri solerent omnium nobilissimis Regni Proceribus, & ipsis Regum affinibus: quae consuetudo, Francis etiam in Italia regnantibus, subinde obtinuit. Agnoscebant Duces isti supremum Regis jus ac dominationem, ejusque Vassalli, ut nunc dicimus, erant; sed & ipsi amplissimo jure suis Populis dominabantur, neque tributorum quidquam, ut puto, in Fiscum Regis inferebant. Major tamen uti potentia, ita & auctoritas fuit semper *Beneventanis Ducibus*, quam *Spoletanis*, & praecipue sub Francis Imperatoribus; tunc enim Beneventana ditio in Principatum conversa fuit, eoque tandem devenit, ut nullum supra se Principem agnoscere vellet.

Mihi olim insederat opinio, Ducatum *Forojuliensem* iisdem privilegiis ac juribus exornatum fuisse, vel quum Langobardi Reges in Italia dominabantur, ductus auctoritate Pauli Diaconi, qui eorum Ducum acta & successionem, non secus atque Beneventani & Spoletani Ducatus persequitur. Verum alia mihi nunc sententia est. Scilicet uni Civitati, regnantibus Langobardis, Forojulianus Dux praefuisse mihi creditur, hoc est *Foro Julii*, quae Civitas nunc *Cividal di Friuli* appellatur, cui quidem eversa Aquileja cum quamplurimis Oppidis, & amplissimo agro (nunc *Friuli*) suberat, sed nullo jure in finitimas Urbes Tarvisii, Vicentiae, Patavii &c. quibus sui peculiares *Duces* erant. Non quod pares ii Duces forent Beneventanis & Spoletanis, eorum seriem contexuit Paulus, sed quod ipse in Foro Julii natus, res Patriae majori qua potuit diligentià literis commendatas voluit. Ceterum postquam Carolus Magnus Langobardorum Regno potitus est, ut esset, qui Sclavos, Avares, & Graecos finitimos viribus suis comprimeret,

Forojuliano Ducatui varias Civitates subdidit, hoc est regionem, quae à Verona extenditur usque ad Dalmatiae, sive Delmatiae fines, ac propterea non contemnendum Adriatici litoris tractum, *Marchiâ* inde constitutâ, quae nomen suum accepit modo à Civitate *Fori Julii*, modo *Tarvisii*, ac tandem *Veronae*, prout nempe praecipuam suam Sedem in una ex iis Urbibus constituebant Duces sive Marchiones Provinciae. Monendus tamen Lector, aliter visum fuisse amico olim meo, utique emunctae naris viro, P. D. Gaspari Beretto in Dissertat. Chorograph. praeposita Tomo X. Rer. Italicarum; scilicet *Marcham Tarvisinam* (quae eadem ac Veronensis) distinctam fuisse à *Ducatu Forojuliensi*: cujus tamen rei idoneos testes nondum vidi. Quod certum est, in Lib. Antiquit. Estensium ostendi, sub Germanicis Imperatoribus eos, qui Forojuliensi Marchiae praeerant, *Carinthiae Ducatui*, seu *Marchae*, simul praefuisse: quod etiam antiquius postea deprehendi. Nam vel sub ipsis Francorum Regibus easdem Provincias uni Praefecto traditas Annales Francorum produnt. Legitur illic ad Annum DCCCXIX. imperante Ludovico Pio: *Cum Baldricus Dux* (Fori Julii) *in Carantanorum regionem, quae ad ipsius curam pertinebat, fuisset ingressus*. Praeterea in memoratis Antiquitat. Estensib. protuli Chartam spectantem ad ejus regionis Ducem ac Marchionem, qui ineunte Saeculo XI. floruit. Nunc alteram adjungere juvat, hoc est *Placitum à Duce* eodem, *Adalberone* videlicet, habitum Anno MXVII. quam ex antiquo Regesto descripsi Venetiis adservato apud sacras Virgines nobilissimi Coenobii Sancti Zachariae.

Charta Placiti ab Adalberone Duce ac Marchione habiti in Comitatu Tarvisino, ubi diremta est controversia pro Monialibus Venetis Sancti Zachariae adversùs Abbatem Coenobii Patavini Sanctae Justinae, Anno 1017.

Dum in Dei nomine in Comitatu Tervisianense, in Villa Axillo de subtus, per ejus data licentia in judicio resideret Donus Adelpeyro Dux istius Marchiae Carentanorum, & Rambaldus Comes istius Comitatus Tervisianense, ad singulorum hominum justitias faciendas ac deliberandas. Residentibus cum eo Walpertus, Wilelmus Comitibus, Teupo, Johanne, Yseledo Judices, Svinigerio, Odelricus, Sindo, Ulverado, Walfredo, & reliqui plures. Ibique eorum veniens presencia Petrus Presbiter una cum Advocatore suo de Monasterio Sancti Zacharie Prophete, posito in Rivoalto prope Curtis Palatio; ceperunt dicere: Jam plures vices reclamavimus nos ad vos Domne Adelpeyro Dux, ut nobis justiciam faciatis de Johannes Abbas Monasterii Sancte Justine sito in loco Patavi, & de Johannes Notarius, qui est habitator in Monte Selice Avocatori suo: quia inter nos intencione surrexisset de Capella una, qui est constructa in onore Sancti Thome & Sancti Zenonis, cum omnibus casis, &c., qui est de Monasterio Sancti Zacharie Prophete; quibus posite ipsa Capella & rebus in Comitatu Pataverse in Judiciaria Montesilicana, tam in eodem loco Monte Selice ad pede de ipso Monte cum ejus terris ibidem per ceteris locis.

Unde

Unde nos ante hos dies ad locus, qui nominatur Leonicus, intencionem habemus, & noticia, qui investitus fuit, causata fuit in presencia suprascriptorum Walpertus & Wilelmus Comitibus, & in eodem loco fuit paratus cum eo ad rationem standum & legitime finiendum. Unde posuit constitutum & unitum Placitum infra Comitatum Tervisianense, antequam vos de ipso Comitatu transisset, & inde finem percipiendum. Ecce me paratus cum eo ad rationem standum & legiptime finiendum hic vestrà presenciâ. „ Ad haec recordatus erat Domnus Adelpeyro Dux, Walpertus Comes, atque Willelmus Comitibus, quod sic esset per ita, sicut supradictus Petrus Presbiter observaverat. Et tunc ibi locus in eodem judicio predictus Domnus Adelpeyro Dux eumdem Johannes Abbas, seu & Johannes Advocatori suo cepit inquirere per ipsum Placitum. Et tunc in eodem loco presens omnium in eodem juditio ipsam Cartulam, quod predictus Abbas demonstrabat cum suo Advocatore Johanne, quod factam habuisset Rotikerius bone recordationis Sancte Veronensis Ecclesie Episcopus, filius quondam Adelmari, ex Langobardorum genere, reproba & falsidica inventa fuit, & ibi incisa: & per judicium eosdem Petrus Presbiter cum Stephano Advocatori suo ad pars suprascripto Monasterio Sancti Zacharie ad proprio investivit, sicut ad proprio investitus fuit de predicta Capella, & de prenominatis Casis &c. Et tunc ibi in eodem judicio predictus Donno Adelpeyro Dux propter Deum, & anime Domni Enrici Serenissimi Imperatoris, ac sue mercedis, hanc Cartam noticiam scribere precepit ad opus ipsius Monasterii Sancti Zacharie; & per fustem, quam sua tenebat manus, misit bandum Domni Imperatoris in Mancosos aureos mille super eumdem Petrum, seu pars predicto Monasterio Sancti Zacharie, & prenominata Capellà, ut nullus quislibet homo inquietare & devestire audeat sine legali judicio. Qui verò fecerit, praedictos Mancosos aureos mille sciat se compositurus medietatem partem Domnorum Regum, & medietatem presacto Monasterio Sancti Zachariae, ejusque successores Ancillarum Dei „. *Quidem & Ego Isceldo Notarius & Judex ex jussione suprascripti Domni Adelpeyro Dux, & Raimbaldo Comes, & Judicum ammonicionem scripsi hanc, Anno Domni Henrici graciâ Dei Imperator Augustus Tercio, XV. Kalend. Februarius, Indictione XV.*

✠ *Signum manus suprascripto Donno A-* delpero Dux *interfui, & manu sua Crucem fecit.*

Willelmus Comes manu mea subscripsi.

✠ *Signum manus suprascripto Raimbaldus Comes interfuit, & Crucem fecit.*

✠ *Signum manus suprascripto Walpertus Comes interfuit, & Crucem fecit.*

Ego quide Isceldus Notarius & Judex noticiam scripsi, post tradita complevi & dedi.

Oculos heic Lector intendat in laudabilem rudium Saeculorum morem. Nempe ubi coram Judicibus dubitatio ac lis ingerebatur de veritate aut falsitate alicujus Chartae, tum accuratum illius examen instituebatur. Quod si rite perspectâ characterum formâ, testium nominibus, notis Chronologicis, Tabellionis signo, aliarumque rerum collatione factâ, apparebat, tabulas in controversiam adductas non legitimi Notarii authenticum opus, sed pravi cujuspiam ne-

 bulonis

bulonis imposturam esse, cultello cedebantur ex Judicum decreto, ne quis in posterum iis uteretur, sive abuteretur in veritatis ac justitiae contumeliam. Ita apud Francos Thoderici Regis edicto statutum est, ut si quod Diploma sive Charta falsi damnaretur, continuò pergamena ipsa transforata ex hominum commercio secederet. Haec ergo occurrunt in monumento nuper allato: *Ipsa Cartula reproba & falsidica inventa fuit, & ibi incisa*. Addam tamen, ejusmodi Chartam, uti ex aliis ejusdem Asceterii monumentis didici, non ideo proscriptam, quod impostura foret, sed quod esset informis hoc est sine subscriptione Notarii, aut sine temporis nota. Fortassis in Charta ista legendum *Dux istius Marchiae, & Carentanorum*. Certe is utriusque Provinciae regimini praefectus dignoscitur. Quod si ille, qui *Veronensi*, sive *Tarvisinae Marchae* praeerat, *Carinthiae* quoque imperabat, vix persuadere mihi possum, quin & *Forojulianae provinciae* intermediae dominaretur. Ego plura non addam de *Forojuliensi Ducatu*, nisi quod istum prae reliquis Ducibus nobilitavit Berengarius I. ex Duce Rex Italiae, Anno DCCCLXXXVIII., ac deinde Anno DCCCCXVI. Romanorum Im-

A perator creatus. Et quoniam rarissima occurrunt ejus monumenta, quo tempore Ducem tantummodo agebat, habeat heic locum Diploma Caroli Crassi Augusti, ex autographo existente Placentiae in Archivo insignis Monasterii Benedictinorum Sancti Sixti, ubi *Berengarius Dux* ab ipso Imperatore *consanguineus suus* appellatur: B quae res confirmat dudum congesta ab Hadriano Valesio in Praefatione ad Panegyricum ejusdem Berengarii. Vide etiam infra Dissertat. XXII. *de Legib.*, ubi ostendam, *Eberhardum* quoque ejusdem Berengarii Patrem, atque *Hunrocum* ejus fratrem antea Ducatui Forojuliensi praefuisse. Monere tamen antea Lectorem volo, conjungi in C Diplomate isto *Annum II.* Caroli Crassi cum die *V. Kal. Maij Anni DCCCLXXXI.* An ita in authentico scriptum revera sit, decernere non ausim; neque enim illud sub oculis habui. Quod sane pronuntiare intrepide me posse reor, *Annus Secundus* vitiose heic positus fuit, sive error in pergamena sit, sive ab amanuensi processerit. D Annus dumtaxat *Primus* Epoche Imperialis ejusdem Caroli tunc decurrebat, uti alia Diplomata ostendunt; atque ego infra ostendam in Dissertat. XLI. *de Nominib.*

Dona-

Donatio trium praediorum à Carolo Crasso Imperatore facta Petro Capellano Berengarii Ducis Forojuliensis, Anno 881.

I*N nomine sancte & individue Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Augustus. Si ad preces fidelium nostrorum aures pietatis nostre accomodamus, alacriores in nostro servitio eos reddere non dubitamus. Quapropter noverit omnium fidelium nostrorum tam presentium, quamque & futurorum solercia,* Berengarium Ducem, & affinitate nobis conjunctum, *nostram deprecasse clementiam, quatenus cuidam Capellano suo, Petrum nomine, concederemus quasdam res massaricias in Susinade, ubi Runcalia dicitur, unum videlicet, qui regere videtur per Mauricium, & alterum per Guibertum, tertium verò per Radevertum cum omni integritate, & sicuti ab ipsis detenti sunt & delaborati fuerunt. Sed quia per certius rata esse visa sunt predictis massariciis cum omni integritate eorum, cum casis & omnibus edificiis, ac rebus, terris, vineis, pratis, pascuis, silvis, stallariciis, rivis, rupinis, ac paludibus, cultis & incultis, divisis & indivisis, cum finibus, terminibus, accessibus, & usibus aquarum, aquarumque ductibus, omnia & ex omnibus sicuti à predictis* A *hominibus recti sunt & laborati fuerunt; de nostro jure in jure & potestate prenominati Petri Clerico & Capellano transfundimus, & perpetualiter ad possidendum per hoc nostre auctoritatis preceptum confirmamus tam ipsi, quamque heredibus suis facientes exinde quicquid ipsi visum fuerit. Unde precipientes per hanc nostram auctoritatem jubemus, ut nullus* B *publice minister vel administrator aliquam violentiam aut diminorationem eidem vel ejus heredibus, vel cui ipse dederit ex predictis rebus facere pertemptet, sed liceat eas quiete possidere, & cuicumque voluerit, relinquere perpetualiter, omni remota vexatione atque diminoratione. Si quis autem, quod futurum esse non credimus, cujuscumque ordinis homo* C *hanc nostram auctoritatem in quocumque corrumpere aut violare temptaverit, sciat se compositurum* XXX. *Libras auri obrizi, medietatem Palatio nostro, & medietatem eidem Petro Clerico, vel ejus heredibus, aut cui ipsas res habere statuerit. Et ut firmum & stabile permaneat, propria manu confirmavimus, & anulo nostro sigillari precepimus.*

Signum K R S L *Karoli Serenissimi Imperatoris.*

Hernustus Notarius ad vicem Liutwardi recognovi & subscripsi.

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data V. Kalendas Maji, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXI. Indictione XIV. Anno verò Imperii ejus II.

Actum Olonna Curte Regia feliciter.

Ad haec illustris fuit *Ducatus Spoletanus*, Langobardorum Regum ac subsequentium Augustorum temporibus, ita ut vel Anno Christi DCCLI. appellaretur magnifico sane titulo *gloriosus & summus Dux gentis Langobardorum in Spoletis*, ut constat ex ejus Placito producto in Annalib. Benedictin. à Mabillonio: cui interfuere *Perto Sculdarius*, & *Hallo Sculdarius*. Scribendum *Sculdais*, seu *Sculdasius*. Multa autem de Ducatu isto, cujus amplitudinem in Differtat. II. indicavi, habentur in *Historiae Spoletanae* Tomo I. à Bernardino ex Comitibus Campelli edito Spoleti Anno 1672. uti & in *Regia Picena*, sive Historia Marchiae Anconitanae, quae Spoletani Ducatus pars fuit, evulgata Maceratae Anno 1661. à Pompejo Compagnonio. Quod heic animadvertas velim, Carlomannus Italiae Rex in Diplomate Monachis Casauriensibus concesso, uti habetur Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum pag. 812. & 817. Anno Christi DCCCLXXVII. commemorat *ambos Spoletanos Ducatus*. Quae dicendi forma nos docet, divisum antea fuisse insignem illum Ducatum in duos, & prodere satis videtur, cur uno, eodemque tempore duo Duces Spoleti occurrant, nempe Wido atque Lambertus. *Spoleto* unus, alter *Camerino*, seu *Firmo* praefuisse mihi creditur. Unam verò Chartam proferre heic lubet, quam in Antiquitat. Estens. Cap. 39. fueram pollicitus, spectantem ad *Guarnerium* hujus nominis fortasse Primum, *Ducem & Marchionem* ejusce regionis. Fuit hic Princeps natione Theutonicus; ejusque Conjugis nomen, nimirum *Altrudae*, nobis ex hac Charta innotescet, quam suppeditavit mihi vetusta pergamena Archivi Estensis. A verò non abludat, qui hanc putet ad manus Estensium Marchionum delatam Anno MCCX. aut subsequentibus, quo tempore dominabantur *Marchiae Anconitanae*. Ceterum quum Decembri mense Anni MCXVII. decurreret Indictio XI. veteris exscriptoris sphalma heic emendandum venit; nempe pro *Indictione IX.* restituenda est *Indictio XI.*

Traditio terrarum ac silvarum à Berardo filio Massari facta Guarnerio Duci & Marchioni Spoleti, ac Altrudae hujus uxori, Anno Christi 1117.

IN nomine sancte & individuae Trinitatis. Anno ad Incarnatione ejus MCXVII. mense Decembri, Indictione IX. Regnante Enrico Quarto Rege ac Romanorum Imperatore Augusto. Ideoque ego Berardus filius quondam Massari, bona mea voluntate per hanc Chartam trado tibi Guarnerio Duci & Marchioni, & Altrude Conjugi tue, *& heredibus ex ea natis, vel nascituris, idest de re mea, vel meo conquisito, quod habeo infra Comitatum Camerini, & in loco, qui nominatur in Monte Sancti Genesii, totam meam porcionem terre atque silvarum fine nulla mea reservatione, & omnem introitum cum exitu suo, in integrum tradidi, atque irretractabiliter dedi predictam meam porcionem terre atque silvarum, quam habeo supra dicto Monte Sancti Genesii*, Guarnerio Duci & Marchioni, & Altrude Conjugi tue, *& omnibus heredibus ex ea natis, vel genituris; habendi, tenendi, possidendi & vendendi, aut donandi, & pro*

& pro suo judicandi & faciendi quid vobis placuerit, quia sic inter nos convenit . . *Obligo me predictus Berardus meosque heredes vobis predictis vestrisque heredibus, si hanc predictam rem egerimus, causaverimus, vel intentionaverimus, aut ab omnibus hominibus vobis non defensaverimus, componamus vobis per predicta byzancios triginta de bono auro. Et hec Carta firma & stabilis permaneat, hec Carta rogata à predicto Berardo.*

✠ *Ego Atto Judex scripsi.*

✠✠✠ Signum manus *Tebaldi, Albexico, & Arnolfo fratres, filii Arnolfi in hac Carta rogati testes.*

Florentinius Lib. II. Vitae Mathildis titubans suspicabatur, eamdem Comitissam dominatam quoque fuisse Ducatui Spoletano & Marchiae Anconitanae; sed tabulis destitutus rem statuere non potuit. Est mihi nobilis Charta è MSto Regesto Cencii Camerarii depromta, unde satis lucis affulgere potest ad agnoscendum, utrique Provinciae (quae tamen olim una fuit) Comitissam praefuisse: quod & ab ejus patre Bonifacio, aliisque ante eum Principibus factum est. Intentis oculis sequentia lege, quae quamquam ultra centum annos à morte ipsius Mathildis scripta fuerint ei tamen subjectas aliquot olim terras in ea regione aperte indicant.

Literae Domini Papae Honorii III. de recuperatione Castrorum & Terrarum Comitissae Mathildis, Anno 1221.

H*Onorius Papa III &c. Ne rerum gestarum memoria cum tempore labente labatur, & in oblivionem veritas veniens vagetur incerta, si ei fuerit fides ademta, inventum est authenticarum remedium scripturarum, quae factorum perpetuantes memoriam, indubitatam fidem faciant veritati, quae sua luce clarescens, non patitur justitiam falsis calumniis obumbrari. Unde ad universorum notitiam volumus pervenire, quod quum magna pars* Comitatus Comitissae Mathildis, *qui totaliter ad Romanam Ecclesiam pertinet pleno jure, & à multis & variis personis detineretur indebite occupata, & tam* Cives Spoletani, *quàm fere totus* Ducatus Spoletanus *nobis nullatenus responderint: nos in illo spe nostra totaliter posita, qui adest in veritate invocantibus nomen ejus, quamquam infinitis & arduis essemus negotiis inevitabiliter occupati, ad recuperanda jura Ecclesiae solicite intendentes, venerabili fratri nostro Ostiensi Episcopo, tunc Legationis fungenti officio in partibus Lombardiae, direximus scripta nostra, ut duo Castra, videlicet Medicinam & Argellatam, quae Bononienses tunc temporis detinebant, ad demanium Sedis Apostolicae revocaret. Qui juxta mandatum nostrum illa recipiens, dilecto filio Henrico de Paragnano, Subdiacono nostro, quamdiu nobis placeret, commisit fiducialiter gubernanda; & homines Castrorum ipsorum eidem nomine nostro fidelitatis juramenta praestantes, ei de rationibus nostris responderunt integre ac respondent. Deinde quum inter* Spoletanos, Narnienses, Cocoronenses, *& adjutores eorum ex parte una, &* Interamnenses, Tudertinos, Fulginates *& adjutores eorum ex altera, gravi guerrâ subortâ, ita quod praeter stragem virorum & multimoda rerum damna, & quod est gravius, animarum pericula, quae utraque pars incurrerat, multi detinerentur hinc inde captivi: nos eis paterno compatientes affectu, licet quidam ex illis viderentur filialem obedientiam abjecisse, dilectum filium*

Pau-

Pandulphum Subdiaconum & Notarium nostrum illuc curavimus destinare, ut omnes ad pacis foedera inienda, tam spirituali quàm temporali districtione compellens, captivos utrimque faceret liberari. Qui mandatum nostrum diligenter adimplens, studuit in manu forti corripere inquietos & pusillanimes consolari, & quorumdam rebellium pertinacià congrue castigatà, & captivis redditis libertati, Potestatibus Civitatum & Castrorum fere omnium de Ducatu, *quos apud Bevaniam ad suam praesentiam evocarat, sub debito fidelitatis, & poena mille Librarum injunxit, ut in Octavis Apostolorum Petri & Pauli quaelibet Potestas cum tribus vel quatuor de Civitate sua, vicem omnium habentibus, se apud Urbem Veterem nostro conspectui praesentaret. Quibus in praefixo termino in nostra praesentia constitutis, post tractatum diutinum tam super pace inter ipsos plenius reformanda, quàm super* Ducatu *ad manus Ecclesiae retinendo, quod & cum praedicto Subdiacono tractaverant diligenter; tamdem* Perusini, Assisinates, Fulginates, Nucerini, & Interamnenses *juxta mandatum nostrum munitiones, Castra & Regalia, sicut ea umquam habuit aliquo tempore clarae memoriae Dux Corradus, in manibus nostris libere resignarunt. Et licet* Spoletani *super iis, quae* de Ducatus Demanio *detinebant, exhibuerint se difficiles, asserentes quod si praedictus Dux ea possedit, aliquando possessor fuerit violentus, tamdem tamen super iis nostris paruerunt beneplacitis & mandatis. Et sic* toto Ducatu *ad manus Sedis Apostolicae revocato, tam* Ducatui, *quam* Assisii & Nuceriae Comitatibus *dilectum filium nostrum R. Sanctae Mariae in Cosmedin Diaconum Cardinalem praefecimus in Rectorem. Qui omnia, quae in iis ad Romanam Ecclesiam pertinent, obtinens pacifice ac quiete, cuncta pro voluntate sua disposuit & disponit, juramentis fidelitatis ab hominibus* Ducatus & Comitatuum *sine difficultate receptis.*

Ad haec quum quidam Theotonicus Marescalcus Castrum Precense detinuisset diutiùs occupatum, nos missis illuc Nuntiis nostris, amoto exinde Marescalco praedicto recuperavimus Castrum ipsum, universis habitatoribus ejus dilecto filio S. Camerario nostro ad hoc à nostro latere destinato, & ab eis honorifice & devote recepto nomine nostro fidelitatis exhibentibus juramenta. Unde nos tam idem Castrum, quàm Radicosanum & Aquampendentem dilecto filio Muscae, Potestati Viterbiensi fideli nostro commisimus, quamdiu nobis placuerit, gubernanda. Praeterea quum carissimus in Christo filius noster Fridericus Romanorum Imperator, tunc Rex, veniens suscepturus de manibus nostris Imperii diadema, venerabilem fratrem nostrum Metensem Episcopum, Imperialis Aulae Cancellarium, in Italiam praemisisset, misimus ad eum dilectum filium Raynaldum Monaldi Subdiaconum & Capellanum nostrum, ut ei vice nostra Comitatum Comitissae Mathildis *libere resignaret, sicut à Rege ipso fuerat sibi jussum. Et licèt Cancellarius ipse petitionem ejusdem Subdiaconi usque ad adventum Regis circa partes Boniae distulisset, tamdem tamen idem Rex tam de Castro Gonzagae, quàm de aliis Castris, scilicet Pepugnano, Bondeno Veteri, & Bondeno Novo, nec non de toto* Comitatu & Podere ac Terris Comitissae *praedictae, Magistrum Alatrinum, Subdiaconum & Capellanum nostrum, qui erat cum eo, & eumdem Raynaldum Ecclesiae Romanae nomine investivit, & eos constituit possessores, mandans ipsos per venerabilem fratrem nostrum Episcopum Taurinensem, Vicarium suum, in corporalem possessionem induci; & prae-*

& praecipiens tam omnibus Militibus & habitatoribus Castrorum ipsorum quàm aliis Vassallis de ipso Comitatu seu Terris & Poderis, ut omnes ab omni juramento, quo ipsi tenebantur ratione Terrarum ipsarum, penitus absoluti, eisdem Capellanis vel eorum alteri, seu cuilibet alii ab Ecclesia Romana misso, fidelitatis juramenta praestarent, & abjurarent ab iis contraria juramenta. Quod si non facerent, scirent se ex tunc omnibus bonis Comitatus sive Poderis seu Terrarum ab ipsis possessis Regià sententià perpetuo esse privatos. Praeterea injunxit firmiter & mandavit Potestatibus, Consulibus & Rectoribus Civitatum, sub poena mille Marcarum, ut omnes possessiones Comitatus praedicti detentas ab ipsis, sine difficultate ac molestia qualibet restituerent, & absolverent omnes de Comitatu & Terris praedictis ab omni juramento, districtu; & obligationibus, quibus ratione alicujus jurisdictionis, quam in eis hactenus exercuerant, tenerentur eisdem. Et removerent Consules & Rectores, Bajulos, & si quos Officiales ipsis praefecerant: & extraherent quoscumque posuerant de Terris ipsis de cetero memoratis Capellanis vel eorum alteri, seu cuilibet alii à Sede Apostolica destinato ad retinendam possessionem, quam habent, & recuperandam quam non habent, praestarent consilium, auxilium & favorem. Et sic factum est, quod multi Barones, Milites, & alii Terrarum ipsarum eisdem Capellanis nomine nostro fidelitatis juramenta praestantes, recognoverunt, se omnia, quae de Comitatu praedicto tenebant, pro Romana Ecclesia possidere.

Verùm quia Nobiles viri filii Comitum Alberti & Neresii, qui Castrum Gonzagae cum pertinentiis suis detinebant invasum, praedictus Cancellarius eis sub poena mille Marcarum injunxit, ut Castrum ipsum sine difficultate qualibet resignarent: quia id efficere renuerunt, nec voluerunt in Regis praesentia comparere, idem Rex de consilio suorum Principum Bannum ipsius Cancellarii confirmavit, & personas eorum sub perpetuo Imperii banno ponens, bona ipsorum, ubicumque inventa forent, confiscari praecepit, nisi usque ad diem Dominicum proxime tunc venturum resignarent in manibus Capellanorum ipsorum, vel eorum alterius Castrum ipsum. Praecepit quoque Cremonensibus, Parmensibus, Reginis, Mutinensibus, Bononiensibus; & generaliter universis fidelibus suis; ut praedictis Nobilibus, adjutoribus & fautoribus, vel aliis detentoribus Castri praedicti facerent vivam guerram. Inhibuit etiam Mantuanis, Veronensibus, Ferrariensibus, Brixiensibus, & aliis fidelibus suis sub obtentu fidelitatis & certa poena, ne ipsis impenderent consilium, auxilium vel favorem, sicut in literis Regio sigillo munitis prospeximus plenius contineri. Et quia Castrum Bondeni Veteris dirutum erat, nuper reaedificatum est, & ab Ecclesiae Romanae fidelibus pacifice habitatur. Dilectus quoque filius Albertus Comes Pratensis, fidelitatis nobis praestito juramento, Terram Vallesi, Roccam Gonfienti, Monticellum, Arigazzam, Bargam, Pidierlam, Casale, Roccam de Vico, Castreolum, Limognum, Graecum, Mugonum, Pillianum, Monticellum, Fossatum, Torrem, Batum, & Savignanum cum pertinentiis suis recepit à nobis in feudum, unum Asturem & duos Braccos pro eisdem Castris Ecclesiae Romanae annis singulis redditurus, quos etiam nobis pro uno anno persolvit. Praeterea licèt Marchiam Anconitanam *ad manus suas Ecclesia Romana pro majori parte teneret, nihilominus tamen praedictus Imperator eam nobis omnino quietans, & refutationem faciens, prout in ipsius Literis plenius continetur, praecepit omnibus* de Mar-

Marchia, *ut nobis tamquam Domino suo de cetero plenarie responderent. Quumque nos postmodum dilecto filio* Nobili viro Azoni Marchioni Estensi *eam in feudum duxerimus concedendam, praesente Imperatore investientes eumdem de ipsa* Marchia *per Vexillum, nos praenominatum Pandulphum Subdiaconum & Notarium nostrum, & Imperatoris, venerabilem fratrem nostrum...... Patriarcham Aquilejensem illuc curavimus destinare, ut eum in possessione* Marchiae *inducentes, ei facerent de omnibus rationibus suis integre responderi: Civitate tamen Anconitanâ, quamdiu nobis placuerit, in nostris manibus reservatâ, & universo Patrimonio beati Petri à Ponte Ceperani usque Radicofanum possesso & disposito pacifice ac quiete pro nostrae beneplacito voluntatis.*

Datum Laterani, XII. Kalendas Martii, Pontificatus nostri Anno Quinto.

Hisce Literis significare vult Honorius Pontifex, *magnam partem Comitatus Comitissae Mathildis* antea *à variis personis* occupatam, demum Apostolicae Sedi restitutam fuisse. Primo recenset *totum Ducatum Spoletanum*, & in fine *Marchiam Anconitanam* quam *postmodum*, ait, *dilecto filio Nobili viro Azoni Marchioni Estensi in Feudum duximus concedendam, praesente Imperatore, investientes eumdem de ipsa Marchia per Vexillum*. De hujusmodi Investitura Marchiae Anconitanae Estensibus Principibus data infra sermo recurret in sequenti Dissert. VI. *de Marchionibus*. Reliqua Chartae hujus verba respiciunt hereditatem ditionum Comitissae Mathildis in aliis locis; ac propterea intelligimus, ejus dominationi olim subjunctum fuisse *Ducatum Spoleti, & Marchiam Anconae*. His adde, quae in Dissertatione Chorographica medii aevi Tomo X. Rer. Italicar. animad-

A vertit Clarifs. Berettus. Verùm hactenus commemoratis Ducatibus praestitit amplitudine ac nobilitate *Ducatus Beneventi*, cui non una suberat Provincia, ac peculiares aliquae praerogativae contributae fuerant. Exploratum sane est, non secus ac Forojulienses atque Spoletani, Regibus Langobardis paruisse Duces Beneven-

B tanos. Verùm hi longe majori prae ceteris auctoritate pollebant, qualem finitima ac opposita perpetuo Orientalium Imperatorum potentia exigebat. Francis verò Regibus Italiâ potitis, elatiores etiam animos induerunt iidem Duces Beneventi. Arichis, sive Arigisus Dux, quantum vires tulerunt, Carolo Magno obnixus, im-

C petratis tandem conditionibus levissimae servitutis, vix eum Dominum agnovit. Grimoaldus autem ejus filius, disruptis brevi pactis, & Monarchiâ arreptâ, variam belli sortem contra Francorum gentem sustinuit. Supremae deinde Francorum ac Germanicorum Caesarum ditioni se qui-

D dem subdiderunt ejus Successores, sed sublimi Principatus jure sibi servato. Quare non injuriâ scripsit Camillus Peregrinius in Opuscul. de Finib. Ducat. Benevent. *Videri, Francorum Reges, & qui post illos Italiae Regnum obtinuerunt, ipsumque Carolum, strictiori quodam jure Spoletanum Ducatum obnoxium habuisse prae Beneventano, qui*

E *memoratis Regibus vectigalis tantum fuit*. Utique Eginhardus in Vita Caroli Magni tradens, quam longe dilatatum fuerit ejus imperium, inter debellatas subjectasque Provincias *Beneventanam* quoque recenset. Ipse etiam Carolus in quodam Edicto apud Baluzium Tomo I. pag. 985. Capitular. non minus *Francos* quam *Beneventanos* eâdem Lege constringit. Et quum Anno DCCCLI. Ducatum inter se partiti

titi fuerint Radelchis & Siconulphus, satis aperte iidem professi sunt, se Lodovicum II. Augustum revereri uti supremum Dominum suum. Idem ostendunt acta Ottonis Magni Imperatoris. Nihilo tamen secius, si supremam potestatem excipias, quam in Augustis Occidentalibus agnovere Duces Beneventani, propter quam eorum *homines*, hoc est *Vassi* fuerunt, & praeter aliquod tributum ab ipsis Ducibus persolvendum, quod Anno DCCCXIV. ascendit ad *septem Solidorum millia*, ac deinde penitus sublatum est: reliquum potestatis & auctoritatis fuit penes ipsos Duces non absimiles aliquot Italicis Principibus nostrorum temporum, qui jura suprema exercent, ac veluti Reges imperant, quamquam Romano Imperio & Augustis, praestito fidelitatis sacramento, obnoxii. Arichis, quem supra nominavi, ipsius Caroli Magni temporibus, abjecto *Ducis* titulo, quo dum stetit Langobardorum Regnum, ejus Praecessores fuerant usi, titulum *Principis* assumpsit, significaturus, ut puto, se ipsum veluti Regem regionis illius. Nunc etiam inter Neapolitanos Proceres pluris aestimatur *Principis* quam *Ducis* appellatio, quum tamen aliis in locis diversa opinio jamdiu invaluerit. Itaque Arichis se sacrandum, sive inungendum Episcopis obtulit, & Coronâ est usus, & in reliquis agere Principem supremum coepit. Audi Erchempertum, Leone Ostiensi teste in Chronic. Casinens. Lib. 1. Cap. 9. ita loquentem: *Hic Arichis primus Beneventi Principem se appellari jussit, quum usque ad illum, qui Benevento praefuerant, Duces appellarentur. Nam & al Episcopis ungi se fecit, & Coronam sibi imposuit, atque in suis Chartis* „ Scriptum „ in sacratissimo nostro Palatio „ *in finem scribi praecepit*. Immo quum defecissent Reges ex Langobardorum gente, Beneventani Duces, quasi eorum successores aut heredes (quandoquidem tantâ auctoritate & potentiâ Populis ejusdem Nationis adhuc praeerant) suis Titulis alterum quoque addiderunt, se inscribentes *Gentis Langobardorum Principes*, uti multa eorum Diplomata apud Peregrinium & Ughellium, atque in hoc Opere fidem faciunt. Et quamquam Grimoaldus Arichisi filius Carolo M. sese subdiderit, eodem Erchemperto teste, conditionibus nonnullis sese obstringens, brevi tamen suam Autocratiam recepit. Mabillonius in additam. ad Supplementum de Re Diplomatica ex Archivo Casinensi profert Notas Chronologicas Diplomatis Grimoaldi Principis, quod datum dicitur: *Quinto Anno, Mense Augusto, Tertia Indictione*, ad eumdem Grimoaldum Primum referens, *fortè quod Grimoaldus non statim à morte Patris Ducatum inierit*. Sed minime animadvertit vir magnus, illic agi de *Grimoaldo II. Storesaiz*, qui alteri successit Anno Chr. 806. Anno autem 810. decurrebat ejus *Annus V. & Indictio Tertia*.

Jam monui, ideo ab Augustis Occidentalibus mitius actum cum *Ducibus* sive *Principibus Beneventi*, uberioremque relictam dominationis mensuram tum iis, tum *Principibus Salerni*, *& Comitibus Capuae*, aliisque, antiquum Ducatum Beneventanum inter se partitis, ne se Orientis Imperatoribus, qui finitimis in Urbibus regnabant, adjungerent, si quando durius haberentur ab Occidentalibus Augustis. Et revera non semel accidit, ut sive armorum vi adacti, sive spe majoris fortunae illecti Principes ii Graecis adhaeserint. In Chronico Sancti Vincentii ad Vulturnum pag. 417.

Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum habetur Diploma concessum à *Landulpho* & *Atenulpho Beneventi Principibus* Godelperto ejusdem Coenobii Abbati Anno Christi DCCCCXVI. Tituli, quibus illi utuntur, nempe *Anthypati* & *Patricii*, duas ex potioribus Dignitatibus indicant, quas olim conferret Orientalium Augustorum Aula; satisque significant, hosce Principes tunc sub suprema Graecorum ditione fuisse. Iisdem institit semitis *Guaimarius I. Salerni Princeps*, ad quem dimidium Beneventani Ducatus spectabat ex divisione Anno DCCCLI. facta inter Siconulphum & Radelchim, cujus Acta leguntur apud Peregrinium in Histor. Princip. Langobardor. & mentio quoque habetur in Diplomate, quod nunc proferam. Donat in eo Guaimarius Ecclesiae Sancti Maximi, intra Civitatem Salernitanam fundatae à Guaiferio Principe genitore suo, Servum, cui nomen Lupus, una cum Uxore, Filiis & Filiabus, Nepotibus & Neptibus illius, & cunctis eorum rebus mobilibus & immobilibus. Dignus est, qui attente consideretur ejusmodi mos, nunc inter Christianos pene desuetus. Quo tempore Saraceni classe validâ (appellatur haec *storus*, sive *stolus*, unde postea Italica vox *Stuolo*) impetum fecere in Salernum, Lupus ille cum Barbaris iis, patriae suae & Christiani nominis hostibus, factionem iniit: quare tanquam proditor postremo supplicio plectendus erat. Verùm bene illi res cessit: nam intercedentibus, ut reor, Religiosis viris, in servitutem commutata est illius poena. Et quoniam is deinde uxorem duxit, ex qua filii ac nepotes sunt procreati, hinc factum est, ut universa ejus Familia, ne exceptâ quidem Conjuge, servilem conditionem Patris contraxerit secundùm Legem VI. Liutprandi Regis Lib. IV. pag. 56. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. & Legem LXXII. Lotharii Augusti pag. 146. En ipsum Diploma, quod ex archetypo existente in Archivo celebris Coenobii Cavensis descriptum fuit.

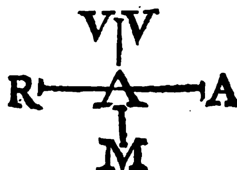
Donatio Lupi Servi, atque integrae ejus Familiae, facta Ecclesiae Salernitanae Sancti Maximi à Guaimario I. Salernitano Principe, Anno Chr. 899.

IN *nomine Domini Dei Salvatoris Jesu Christi. Declaro ego* Waimarius Princeps & Imperialis Patritius, *quia concessum est mihi à sanctissimis & piissimis Imperatoribus Leone & Alexandro per berbum & firmissimum Preceptum Bullâ aureâ sigillatum, integram Sortem Benebentane Probincie, sicut divisum est inter* Sichenolfum & Radelchisum Principem, *ut licere me exinde facere omnia, quod voluero, sicut antecessores mei omnes* Principes *fecerunt. Proinde concessimus in Ecclesias beatissimi Maximi pro nostre salutis anime, quam* Dominus Guaiferius Princeps *pater meus à nobo fundamine construxit intus hanc nobam Civitatem Salernitanam, hunc Serbum* sacri nostri Palatii, *Lupus filius Ragimperti, cum uxore sua, & filiis, filiabus, nuris, & nepotibus suis, cum omnibus rebus substantia illorum movile atque immovile, & cum omnibus illorum pertinentiis, pro quo ipse Lupus cum Sarracenis ambulavit, & pactuotes fuit, quando ipse storus super hanc predictam Civitatem resedit. Et proinde supradi-*

praedictus Lupus concessimus in predicta sancta Ecclesia cum uxore sua, & filiis, filiabus, nuris, & nepotibus suis, sicut supra dictum est, pro eo quod postquam nobis culpatus fuit, postea autem ipsa ejusdem mulier super annum spatium ipsum Lupum habuit birum, & ipsis filiis, filiabus, & nepotibus suis postea genuerunt, & juxta legem ad sacrum nostrum Palatium *perbenerunt potestatem. Cum omnibus rebus, substantiis suis, movile atque immovile, cum omnibus suis pertinentiis in supradicta sancta Ecclesia concessimus securiter abendum. Et constituimus, ut nullus Basilico, nec Stratigo, nec Protospatarius, aut Spatarius, Candidatus, aut Spatarius, aut Gastaldeus, aut Sculdais, aut qualiscumque alius Serbus sanctorum Imperatorum habeant potestatem in illos, vel in eorum rebus qualecumque angariam vel dationem exigendum, sed ipsa jam dicta sancta Ecclesia omni tempore securiter illos possideat, sicut illorum sanctum berbum continet, quem nobis concessum, ut omnes homines nostri liceret suos dominare Serbos cum omnibus rebus, substantiis suis vel actionibus, ut omnes residerent subtus ficum suam habsque omni contradictione* sancti Imperii nostri. *Iterum volumus, ut si Rector suprascripte Ecclesie illos vel illorum rebus subtrahere voluerit de potestate jam dicte Ecclesie, revertantur in potestatem de heredibus nostris, sicut per illorum suprascripte potestatis nobis concessum est, & ab illo tempore, quo ipse Lupus pactuotes fuit, & ad potestatem* nostri Palatii *perbenit, cum omnibus rebus substantie, illorum, & usque modo cum omni illorum pertinentia sic in integrum in prefata sancta Ecclesia concessimus, sicut supra dictum est ad securiter abendum.*

Quod vero Praeceptum concessionis ex jussione suprascripte Potestatis scripsit Ego Ursus Notarius.

Actum Salerni de Anno Vigesimo tertio, & de Anno septimo Principatus Domini Guaimarii Principis filio meus, de mense Augustus, Secunda Indictione.

adest Sigillum cereum cum effigie & literis DNUS WAIMARIUS.

Uti quisque videt, profitetur heic Guaimarius, se suam auctoritatem agnoscere ab Orientalibus Augustis: *concessum est mihi à sanctissimis & piissimis Imperatoribus Leone & Alexandro;* ideoque is inscribitur *Imperialis Patritius*. Simul tamen significat ipse, quanta foret suae auctoritatis amplitudo, eamque paene supremam fuisse, in haec verba loquens; *ut licere me exinde facere omnia, quod voluero, sicut antecessores mei omnes Principes fecerunt:* quae mire produnt singulares olim praerogativas Principum Beneventi atque Salerni. Perrexerunt postea praestantissimae istae Langobardici sanguinis reliquiae per varias vices, variasque ditionum suarum sectiones in iis regionibus dominari, donec celeberrimo Nortmannorum Principi Roberto Guiscardo, ejusque fortissimis fratribus, ac nepoti contigit post Annum Christi ML. dejectis antiquis dominis, simulque Saracenis & Graecis, Apuliâ & Calabriâ totâ potiri, immo & universâ Siciliâ, & fundamenta statuere Regni, quod amborum Siciliarum subinde appellatum est, nunc divisum in Regna Neapolis atque Siciliae. Ceterum dum supra laudati Principes viguerunt, Principatus sui Annos, Regum more in suis Diplomatis numerabant. *Palatii*, immo & *sacri Palatii*, & *Camerae* nomina

mina adhibebant; quod tamen & à Spoleti Ducibus aliquandiu factum videbimus. Ipsi Italiae Reges, quum Leges promulgabant, aut Privilegia largiebantur, *Tusciae* quidem, *Spoleti*, *Fori Juli*, sive *Austriae*, *Italiae &c.* mentionem facere consueverunt; sed fere semper à Benevento ac Salerno commemorando abstinebant: quod ii Principatus supremo veluti imperio fruentes pars quidem Italici Regni forent, sed alio sidere regerentur. Et sane in aliis quidem Italiae Ducatibus & Marchiis Duces & Marchiones constituebantur à Regibus aut Imperatoribus; & si quando filius in iis succedebat patri, non id factum nisi consensu & facultate praevia Augustorum aut Regum. At in Principatibus Beneventano & Salernitano, ac postea Capuano electione tantum, aut consensu Populi constituebantur Principes, atque ii ex hereditate successores habebant filios. Quod de *Annis Principatus*, & de *sacro Palatio* dixi, confirmatum eo nonnullis pergamenis, quae in Tabulario praelaudati insignis Monasterii Cavensis in Salernitano agro siti adservantur.

Gisulfi I. Salernitani Principis Diploma, per quod Johanni Abbati Monasterii Salernitani complures terras largitur Anno Chr. 950.

IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Concessimus nos vir gloriosissimus Gisolfus, divinâ providentiâ Longobardorum gentis Princeps pro amore omnipotentis Dei, & pro salute anime nostre, tibi Joanni Abbati, patri nostro, & in tuo Monasterio, quod a novo fundamento intus hanc Civitatem Salernitanam fundusti, terras pertinentes sacri nostri Palatii; *quae est Iscla, ubi Duo-Flumina dicitur, Actu Lucaniano, in qua Ecclesia Sancte Genitricis Dei Marie sita est; cum suis terris, silvis, aquis, & aquarum usibus per circuitum ipsius Ecclesie, idest ex omnibus partibus milliaria quatuor, cum finibus & viis, & cum omnibus infra se habentibus, in ea ratione, ut amodo & deinceps per hoc nostrum roboream Preceptum ea, que perlegitur, tu nominatus Joannes Abbas, tuisque successoribus, & pars vestri Monasterii, securo nomine habere & possidere valeatis, & omnia ex eodem faciatis quod volueritis, & à nullo ex nostris Judicibus, Comitibus, Castaldeis, vel à quibuscumque agentibus habeatis exinde aliquam requisitionem, sed perpetuis temporibus securiter & firmiter eos habeatis.*

Quod verò preceptum concessionis ex jussione suprascripte Potestatis scripsi ego Petrus Notarius.

Actum Salerno Palatio, de Anno XVIII. mense November, IX. Indictione.

Guai-

Guaimarii fortasse Tertii Principis Salernitani donatio facta Lucae Abbati . . . . Anno 1005.

IN *nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Nos Guaimarius divinâ opitulante clementiâ Langobardorum gentis Princeps, pro amore omnipotentis Dei, salutisque anime, ac patrie nostre salvationis, quam & per postulationem* Purpure Principisse *dilecte conjugis nostre, concedimus tibi Luce Abbati Monasterium Sancte Barbare, quod dedicatum est in pertinentia de Nove, finibus Salernitanis, cum omnibus rebus pertinentibus ipsius Monasterii, & cum Molino, quod edificatum est in fluvio de ipsa Bruca, & cum ipso Castaneto, quod est in pede de Monte, qui vocatur Tevorio, & cum ipsa Cesina, que est ultra ipsum fluvium, quam roncare fecit Cosma Abbas antecessor vester. Ideo ut diximus, inclitum ipsum Monasterium cum omnibus terris & vineis seu silvis, & jam dicto Castaneto & praedicto Molino vobis concessimus, cum omnibus infra se habentibus, omnibusque suis pertinentiis, & cum vice de viis suis, securiter vos diebus vite vestre illud habendum, dominandum, possidendum, & omnia de ipso frudio faciendum, que volueritis. Et à nostris Judicibus, Comitibus, Castaldeis, vel à quibuscumque agentibus nullam exinde patiamini molestationem, sed amodo & omnibus diebus vite vestre per hoc nostrum roboreum preceptum predictum Monasterium cum omnibus suprascriptis, & cum omni sua pertinentia securo nomine habere & possidere valeatis in jam dicta ratione.*

Quod vero Preceptum concessionis ex jussione supradicte Potestatis scripsi ego Romoaldus in sacro Palatio, *in Anno XVII. Principatus supradicti Domini Guaimarii gloriosi Principis, de mense Julio, Indictione III.*

Ad eumdem Guaimarium spectat & subsequens Diploma; nam utrobique commemoratur *Purpura Principissa dilecta* ejus *conjux*. Sed exploratum mihi minime est, num heic de Guaimario III. Principe Salernitano sit sermo, an de ejus filio Guaimario IV. Neque enim viam inire potui tribuendi haec Primo aut Secundo Guaimario. Utique Tertio conjux fuit *Gaitelgrima*; sed & is ante illam alteram duxisse potuit, scilicet *Purpuram*. Quod si Diplomata haec referenda sunt ad Guaimarium IV. videndum superest, cur nulla Johannis ejus filii consortis in Principatu mentio fiat. Hujus uxor fuit *Gemma Principissa*, ut infra ostendam. Hasce tenebras aliis dissipandas relinquo. Interim alterum Diploma exero.

Guai-

Guaimarii fortasse Tertii Principis Salernitani Diploma, per quod Cennamo Episcopo Montis Aurei multa donat, Anno 1010.

A *IN nomine Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Nos Guaimarius, divinâ opitulante clementiâ Langobardorum gentis Princeps, pro amore omnipotentis Dei, salutisque anime, & Patrie nostre salvationis, quàm & postulationem & obsecrationem* Purpure Principisse *dilecte conjugis nostre, concedemus & confirmamus in Ecclesia Veati* B *Michaëlis Arcangeli sita in Monte, qui dicitur Aureo, à super flubio Tusciano, in quo vir venerabilis Domnus Cennamus Episcopus preesse videtur, pertinentie sacri nostri Palatii de Dolecaria.... flubio Siler, ubi proprie nomen Pirritello, dicimus, qui sunt.....ipsis vacue, & silbis uno teniente per hoc finis de pede.....Cripte, qui est super bia Car-* C *raria, in ora de campu, qui dicitur de Calore, & ab ipsa Cripta rectum descendente in ipsa bia, & prevaricante ipsa bia, & rectum pergente in Pullo Minore, & traversante ipso Pullo, & rectum pergente in alio Pullo Majore, & per ipso Pullo saliente usque bia, qui pergit ad Labandoria Sancti Laurentii; & traversante ipsa via, & saliente per* D *Aquario, rectum pergente in ribi Donocollo, & per ipso ribi ascendente usque bia, qui pergit ad Altim, & per ipsa bia pergentibus in partibus Septentrionis usque Ballone, qui descendit erga campu, qui dicitur de Erverusse, & per ipso ballone descendente & conjungente se in orto de campo, qui dicitur de Calore, & per ipso orto descendente in ipsa* E *Cripta, qui est priore fine. Hac vero res per jam dictos finis totum & incritum in prefatam sanctam Sedem concessimus, cum omnibus infra se abentibus, omnibusque suis pertinentiis, & cum bice de hiis suis. Seu & concedimus in jam dictam sanctam Sedem, ut liceat pars ipsius Ecclesie, ejusque Rectores in ipso flubio Siler da ipsa parte in supra usque in.....de ipsa alimenta qualiter intrare, in ipso Siler jam dicto flubio clusamina facere & habere, qualiter voluerint & ubi voluerint in ripis ejusdem fluminis à resina, & ex imo facere & habere tam in ista parte ipso flubio, quàm & in illa, & lintre ibidem habere; & cum ipso lintre liceat pars ipsius Episcopii homines & animales, omnesque illorum utilitatibus per ipso flubio portare in illa parte, & reducere ad ista parte, qualiter pars ipsius Ecclesie voluerit. Has omnes supradictas res concessiones, ut superius dictum est, pars ipsius Episcopii, ejusque Rectores amodo & semper securiter habendum, dominandum, possidendum, & omnia exinde faciendum, que voluerint. Et à nostris Judicibus, Comitibus, Castaldeis, vel à quibuscumque agentibus nulla inde pars ipsius Episcopii, ejusque Rectores patiantur molestationes; sed amodo & deinceps per hoc nostrum roboreum Preceptum cunctam nostram concessionem pars ipsius Episcopii, ejusque Rectores, seu vestro nomine habere & possidere valeat in jam dicta discretione.*

Quod vero Preceptum concessionis ex jussione supradicte Potestatis scripsi ego Romoaldus in Sagro Palatio, *in Anno XXII. Principatus supradicti Domini Guaimarii gloriosis Principis, de mense Julius, Indictione Octaba.*

Ac

Ac proinde ab iis Principibus Episcopi & Abbates bona Ecclesiarum suarum novo Diplomate confirmanda curabant: quod Reges & Augusti in A reliqua Italia facere consuerunt. Exemplum habe in Diplomate eorumdem Principum, quos nuper commemorabam.

Guaimarii III. ejusque filii Guaimarii IV. Diploma, per quod Amato II. Archiepiscopo Salernitano, ejusque Ecclesiae omnia jura confirmant, Anno 1023.

IN nomine Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi, nos Guaimarius & Guaimarius, divinâ opitulante clementiâ Longobardorum gentis Principes, concessimus & confirmamus in Ecclesia sancte Dei genitricis ac Virginis Marie, ac beati Matthei Apostoli & Evangeliste, in qua Domnus Amatus venerabilis Episcopus *regimen tenere videtur, pro amore omnipotentis Dei, & salutis anime nostre, seu & nostre patrie salvatione, per postulationem predicti Domini Presulis, & obsecratione* Gaitelgrime Principisse dilecte conjugis nostre: *omnes res Mortuorum ex* nostri Palatii, *que infra vel extra terras prefati vestri Archiepiscopii sunt vel fuerunt pertinentes. Seu & concedimus in predictam sanctam Sedem omnes plateas, anditos, qui ubique intus hanc Civitatem cum presis & juris & casis vestri Archiepiscopii conjuncte sunt aut fuerunt, ut licentiam habeant pars vestri Archiepiscopii in ipsis plateis & andetis scalas ibidem ponere seu fabricare justa ratione, & desuper plateis & andito munimina & edificia seu piles & arcora facere, qualiter volueritis sic in altum, ut onerosa plaustra obit..... in predicta ratione exinde incredere & recredere possint subtus ipsa edificia. Damus & concedimus in predictam sanctam Sedem omnem alvearium fluvium, qui ubicumque cum rebus predicti Archiepiscopii conjuncte sunt vel fuerint, ut licentiam habeant pars ipsius Ar-* B *chiepiscopii ponere palitiones in ipsis alveis facere, quam & in ripis, & aqua exinde levare & portare & dare vel voluerint, & Molina ibi edificare, qualiter vobis placuerit, donamus & concedimus, que ubique conjuncte fuerint ad ipsis fluminibus. Iterum & concedimus in prefatam sanctam Sedem omnem angariam, & omnem servitium, & omnem censum vel dationem, & om-* C *nia & in omnibus quantam quantoque omnesque liberis ominibus, qui ubicumque jam dicti Archiepiscopii rebus sunt aut fuerint habentes, ut omnem servitium, & omnem censum aut angariam dare aut facere debuerint ad pars nostre Reipublice, semper dent & faciant illud in predictam sanctam Sedem. Quàm & omnes res prefati vestri Archiepisco-* D *pii, que nunc modo habetis, vel in antea residentes fuerint in vestris eredibus, pars vestri Archiepiscopii illis dominent, atque judicet, quomodo vobis placuerit. Quàm & omnes Presbiteri & Diacunes vel Subdiacones vel Clerici tam de intus ac Civitate, seu à foras de quantum quantoque vestra Diocesim pertinent, vos & vestris successoribus illos judicetis vel distringatis, eo tenore decernen-* E *tes, qualiter sancti Canones docent. Quàm & concedimus in predictam sanctam sedem, ut si aliquando tempore qualisque causationis habuerint, unde pars predicti Archiepiscopii juramento debuerint persolvere, non aliis personis eas persolvant, nisi Scariones vestri Archiepisco-*

pii, quomodo ex antiquitus consuetudo fuit. Et si qualiscunque omo servus vel angilla jam dicti Archiepiscopii battiderit .... ad esso componat, sicut ad liberi homines & ad liveras feminas. Quàm & concedimus in predictam sanctam Sedem .... riti & Censiles ipsius Archiepiscopii, tam mascoli quàm femine ibidem deserviant, sicut ex antiquitus deservierunt, & Censora persolverunt. Et nec illas vel illis, vel illas vel illarum eredes de rebus stabile nec vendere vel donare vel campiare possint sine jussione predicti Domni Archiepiscopi vel ejus successores. Seu concedimus & confirmamus in ipsam sanctam Sedem omnes concessiones, que ubique singulis vel Imperatoribus, Regibus, Ducibus, seu Principibusque concessa vel confirmata tam per Preceptum, quàm & per Brebe sigillatum, vel Cartarum munimina esse videntur; hac videlicet ratione, ut amodo & omni tempore pars predicti vestri Archiepiscopii, ejusque Rectores ipsas concessiones vel confirmationes omnes, quas diximus, habendi, possidendi, dominandi, & omnia exinde faciendi, quae & qualiter volueritis; & à nostris Judicibus, Comitibus, Castaldeis, vel à quibuscunque agentibus pars prefati vestri Archiepiscopii, ejusque Rectores, per hoc nostrum roboreum Preceptum cunctas, quas diximus, securo nomine eas habeatis & possedeatis, & queque volueritis, exinde faciatis absque omnibus publicis requisitionibus.

Quod verum Preceptum concessionis ex jussionibus supradictorum Potestatum scripsi ego Aupsus Diaconus Salernitano Palatio, in Anno XXXV. Principatus supradicti Domni Guaimarii Principis, & V. Anno Principatus Domni Guaimarii ejus filio, Principibus, de mense Majo, VI. Indictione.

Vidisti *Gaitelgrimam* Guaimarii III. uxorem. Prodere nunc juvat uxorem Guaimarii IV. nempe *Gemmam* antea mihi memoratam: illius enim mentio est in altero Diplomate Monasterii Cavensis, ubi & videas mentionem Corporis Sancti Matthaei Salernum translati.

Guaimarii IV. Principis Salernitani Diploma, per quod Amato II. Salernitano Archiepiscopo, ejusque Ecclesiae, omnia jura ac bona confirmat, Anno 1032.

I*N nomine Dei eterni & Salvatoris nostri Jesu Christi. Waimarius divinà protegente clementià Longobardorum gentis Princeps, concedimus & confirmamus per hoc nostrum roboreum Preceptum, annuloque nostro signatum, in Ecclesia beate Dei genitricis & Virginis Marie sancte Salernitane Sedis, in qua* Domnus Amatus Secundus venerabilis Archiepiscopus *preest, & in Ecclesia beati Apostoli & Evangeliste Matthei, cujus Corpus veracissime obtinere credimus, pro nostro remedio anime, per obsecrationem* Gemme Principisse dilecte conjugis, *omnia, que antiquitus in eadem sancta Ecclesia concessa sunt, & oblata fuerunt, & omnia, que tempore ipsius prefati Domni Amati venerabilis Archiepiscopi in ipsa sancta Ecclesia possidere ac dominare videntur. Insuper concedimus, ut omnia, que ipse predictus Domnus Amatus venerabilis Archiepiscopus ad sui potestatem & manus, & cuncta, que in suo cellario vel orreo congregari solent, neque per Preceptum, neque per violentiam de illius potestate & dominio minuentur. Quicunque autem post oc nostrum roboreum Preceptum ex omnibus,*

que

que superius concessimus, quicquam minuere voluerit, vel attemtare presumserit, à predicto Domno Archiepiscopo excommunicetur, & in modum maledictionis mittatur danabilis, & ante cospetum Domini & ejus Genitricis inveniatur, & perpetui anathematis vingulo insolubiliter religetur, quemadmodum Datan & Abiron, precepti Domini transgressores; vivum eum terra deglutiat, & exemplum sit cunctis, qui res sancte Ecclesie invadere nituntur. Non sit particeps perpetui Regni, & partem habeat cum Juda traditore. Instinquibilis crucietur flammis eternis. Non adipisci me- A *reatur vitam eternam, sed penas justineat sempiternas.*

Et ut hec nostra supradicta concessio stabilis ac firma in eternum permaneat, Arupaldum Abbatem Scribam nostri Sagri Palatii *scribere, annuloque nostro eam insigniri precepimus, de Mense Magio, concurrente Indictione XV. Anno verò initiante nostri Principis Quarto....*

B Eâdem ratione Alfanus I. Archiepiscopus Salernitanus cunctis suae Ecclesiae bonis Privilegium Gisulfi II. Principis conquisivit, ut è subsequenti Praecepto constabit.

Gisulfi II. Praeceptum, per quod Alfano I. Salernitano Archiepiscopo, ejusque Ecclesiae jura omnia ac bona confirmat, Anno 1058.

In nomine sancte & individue Trinitatis. Gisulfus divinâ favente clementiâ Longobardorum gentis Princeps. Nos ab omnium Conditore dignas mercedes credimus accepturi, si sanctis ac venerabilibus locis curam & solicitudinem impenderimus; & quod ab eorum cultoribus postulati fuerimus in eisdem sanctis Locis, pro ut possumus, adimplemus. Idcirco amore & timore ipsius Conditoris ac nostri Redemptoris compulsus, qui pro salute nostra mortem sumere, & pativulum Crucis subire non dedignatus est, ut nos à morte liveraret, & perpertuam vitam tribueret, & pro salute hujus nostre Salernitane Patrie, & per interventum tuum, o Domne Archiepiscope Alfane *reverendissime ipsius Salernitani Archiepiscopatus spiritualis pater noster, & per postulationem* Domine Gemme Principisse *carissime genitricis nostre, confirmamus in ipso Archiepiscopio integram Ecclesiam Sancti Martiris Viti, que constructa est intra hanc Civitatem secus plateam, que pergit ad portam, que Elinus dicitur, & in ipsa* C *platea mercimonium conficitur: & omnes terras & casas ipsi Ecclesie pertinentes intra hanc Civitatem; & omnes res stabiles ipsi Ecclesie pertinentes foris hac Civitate, cum omnibus, que intra ipsas Ecclesiam & terras & casas & res sunt, cunctisque earum pertinentiis, & cum vice de plateis & viis & anditis suis, & cum muniminibus ex eo conti-* D *nentibus, & cum omnibus rebus mobilibus ipsi Ecclesie pertinentibus; eâ ratione ut totum, quod dictum est, semper sit in potestate tua, Domne Alfane, & successorum tuorum. Et pars ipsius Archiepiscopii, & tu, & successores tui, licentiam habeatis de eo facere quod volueritis. Et confirmamus in eodem Archiepiscopio omnes terras & ca-* E *vas & potechas ipsi Archiepiscopio quomodocunque pertinentes intra hanc Civitatem justa ipsam plateam, in qua, ut dictum est, ipsum mercimonium conficitur, cum omnibus, que intra eas sunt, cunctisque earum pertinentiis, & cum vice de ipsa platea & de anditis suis, ut semper sint in potestata tua, Domne*

Archiepiscope, & successorum tuorum, & pars ipsius Archiepiscopii, ad faciendum de eo tu & successores tui & pars ipsius Archiepiscopii, quod volueritis. Et concedimus in eodem Archiepiscopio, ut quando tu & successores tui & pars jam dicti Archiepiscopii volueritis intra ipsas terras & cavas & potechas in ipsa platea, plangas & secus eas ponere faciatis & habere quantas volueritis, & in ea lignamina rigere & habere, & super eas edifigia qualiter volueritis, & in ipsis terris & casis & potechis & plancis, quot volueritis, homines ordinare licentiam habeatis, & carnes & alia mercimonia in eis mercimoniare & vendere & emere, quantas tibi tuisque successoribus & pars ipsius Archiepiscopii placuerit; & nullo tempore à pars nostre Reipublice aliquod tributum vel censum aut servitium seu penzionem illis omnibus tollere aut exiquere querat vel imponere faciat, neque portaticum seu plateaticum in hac nostra Civitate & foris per totum nostrum Principatum Salerni *nun dent, sed omne tributum & censum & servitium, portaticum & plateaticum pensionem, quod per annum pars ipsius* nostri Sagri Palatii *illi, qui in eis, ut dictum est, mercimoniaverint & vendiderint & emerint facere & persolvere debuerint, tibi tuisque successoribus & pars ipsius Archiepiscopii faciant & persolvant. Et confirmamus in eodem Archiepiscopio omnia, que per Romanorum Pontificum Privilegia ac decreto, & per Imperatores & Reges ac per* Principes predecessores nostros *antecessoribus vestris & vobis & in ipso Archiepiscopio confirmata & concessa per quemlibet modum fuerunt, & omnia, que in ipso Archiepiscopio ab aliis hominibus per quemlibet modum data fuerunt, ut semper sint in potestate tua & successorum tuorum & pars ipsius Archiepiscopii, ad faciendum ex eo, quod volueritis. Et neque à nostris Judicibus, Comitibus, Castaldeis, neque à quibuscunque actoribus nostre Reipublice, & quolivet tempore, tu & successores tui & pars ipsius Archiepiscopii habeatis ex hoc, quod in dicto Archiepiscopio concessimus & confirmamus, aliquam contrarietatem; & semper & in perpetuum illud tu & successores tui & pars ipsius Archiepiscopii securiter habeatis & facieatis ex eo quod volueritis. Textum verò harum confirmationum & concessionum scribere precepimus tibi . . . . . . prandum Levitam & Scribam hujus* nostri Sacri Palatii, *Anno nobis à Deo concessi Principatus Septimo decimo, Mense Majo, concurrente Indictione XI.*

Nunc autem addendum, fluctuasse jura Principum Beneventi ac Salerni. Nam modò nullum ii agnoscebant Principem supremum, modò Imperatoribus Occidentis parebant, aut Graecis sese in clientelam tradebant, eisve sese subdebant; immo & interdum ibi sunt dominati Graeci, dejectis Principibus ipsis. Quum verò in Occidente Latinorum Caesarum vires praevalebant, se eorum Vassallos asserere non duditabant, amplissimâ tamen auctoritate servatà. Caroli Magni, & Ludovici II. temporibus jus Occidentalium Imperatorum in eos quoque Principatus supra innui. Eadem jura restaurata videas ab Ottone Primo, Secundo, & Tertio, uti & ab Henrico inter Augustos Primo, ut alios Augustos praeteream. Caesareae potestatis in ea loca certum quoque indicium dabunt Literae Ottonis II. & Henrici I. à quibus Salernitani Praesules Privilegia sibi confirmanda curaverunt. Ea nunc addere juvat ex praelaudati Monasterii Cavensis Archivo depromta.

Otto

Otto II. Auguſtus Johanni Salernitano Epiſcopo jura ac bona omnia confirmat, Anno 982.

IN *nomine ſanƐte & individue Trinitatis. Otto ſuperno favente nutu Romanorum Imperator Auguſtus. Si juſtis Deoque divinis locis non...... ſolummodo preeſſe, verum etiam prodeſſe ſtuduerimus, preſentis vite ſuffragium, & eterne remedium invenire non titubamus; & ſi in priſtinum gradum erigere conamur, noſtri Imperii culmen ſublimare procul dubio credimus. Quapropter noſtrorum omnium preſentium videlicet ac futurorum fidelium induſtria noverit petitionem & interventum noſtre dileƐte conjugis noſtri Imperii participis. Per hanc noſtri Precepti preſentem paginam, prout juſte & legaliter poſſumus ſanƐte Salernitane Sedis Eccleſie in beati Apoſtoli Matthei ſite honorem, ubi cotidie ſumme Trinitati debite dicuntur laude, atque* Johanni Epiſcopo ipſius prefate Eccleſie Vicario *noſtro fideli concedimus & confirmamus omnes res & proprietate ab antiquis Principibus ipſius Civitatis prediƐte conceſſas Eccleſie, ſeu ea, que* Giſulfus Princeps *cum* uxore ſua Gemma *ibi optulit pro ſuarum remedio animarum, tum ea, que intra eamdem Civitatem habere videntur, tum extra, cum terris illis, que ultra fluvium Tuſciano prefate Eccleſie pertinere videntur uſque ad fluvium qui dicitur Siler, ſeu in Comitatu Capuatia, & Dulicaria, & in ceteris locis prediƐte Eccleſie pertinentibus, que dici vel nominari poſſunt, una cum utriuſque ſexus familiis, Aldiis, & Aldiabus, cum angariis & cenzibus, cum campis, vineis, pratis, ſilvis, molendinis, piſcationibus, venationibus,* A *aquis, aquarumque decurſibus, juribus, privilegiis, immunitatibus, tam in ſcriptis quam ſine, juſte & legaliter eidem Eccleſie pertinentibus: cum Capellis & aliis in intreeum. Quamobrem precipientes jubemus, ut nullus Princeps, Dux, Marchio, Comes, Straticho, Epiſcopus, vel quilibet noſtro ſub Imperio, magna parvaque perſona degens audeat prefatas* B *res Eccleſie, vel Epiſcopum inquietare, moleſtare, vel ob aliquo ſibi pertinenti ſine legali judicio diſveſtire preſumat: ſed liceat prenominatum Epiſcopum, ſuoſque ſucceſſores cunƐta huic paginole preſcripta regere, & ad utilitatem Eccleſie tenere, omnium hominum contradiƐtione remota. Si quis verò temerario auſu hujus noſtre conceſſionis paginam* C *violare queſierit, ſciat ſe compoſiturum treſcentum Libras auri, medietatem Camare noſtre, & medietatem prediƐte Eccleſie & Epiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus. Quod ut verius credatur, & ab omnibus diligentius obſervetur, in calce impreſſione noſtri ſigilli inſignita confirmare juſſimus.*

Signum Domni Ottonis ſereniſſimi & inviƐtiſſimi Imperatoris Romanorum Auguſti.

Johannes Cancellarius ad vicem Petri Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſcripſi.

Data XIV. Kalendas Majas, Anno Dominice Incarnationis DCCCCLXXXII. Anno Regni Domni Ottonis XXII. Imperii autem ejus X. IndiƐtione X.

AƐtum prope Tarentum feliciter. Amen.

Hen-

Henrici II. Regis, inter Augustos Primi Diploma concessum Amato II. Archiepiscopo Salernitano, per quod ei confirmat omnia jura, Anno 1022.

IN nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Henricus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus. Si justis, Deoque divinis locis non solùm preesse sed etiam prodesse studuerimus, presentis vite suffragium & eterne remedium invenire non titubamus; & si in pristinum gradum erigere conamur, nostri Imperii culmen sublimare procul dubio credimus. Quapropter omnium fidelium sacre Dei Ecclesie, nostrorumque presentium ac futurorum comprehendat universitas, qualiter interventu ac petitione Theoderici nostri dilecti Cancellarii per hanc nostri Precepti presentem paginam, prout juste & legaliter possumus, sancte Sedis Ecclesie in beati Apostoli Matthei site honore, ubi quotidie summe Trinitati debite canuntur laudes, atque inviolabiliter & perpetualiter Amato ipsius prefate Ecclesie Archiepisopo, nostroque fideli, de novo concedimus & confirmamus omnes res & proprietates ab antiquis Principibus ipsius Civitatis predicte hec concessas Ecclesie, seu ea que Gisulfus Princeps cum uxore sua Gemma ibi obtulit pro suarum remedio animarum, tam ea que intra eandem Civitatem habere videntur quam extra, cum terris illis, que ultra fluvium Tuscianum prefate Ecclesie pertinere videntur usque ad fluvium, qui dicitur Siler, seu in Comitatu Capuaci & Dulicaria, & in ceteris locis jam dicte Ecclesie pertinentibus, que dici vel nominari possunt. Insuper etiam concedimus Castrum Libani cum omnibus adjacentibus sibi, quemadmodum illud antiquitus ipsa Ecclesia tenuit & dominata est per Precepta & quascumque scriptiones, Castrum videlicet Libani, quod à Grimoaldo & Alfano germanis injuste invasum est. Concedimus denique & confirmamus eidem Ecclesie omnes mortuorum res, que in ipso Episcopio vel in rebus suis sunt aut erunt ad futurum, omnesque res mobiles sive immobiles, que ab antiquitus Deum timentibus hominibus oblate ibi sunt; ac omnes concessiones ejusdem sancte Ecclesie concessas à Principibus & Ducibus seu Regibus. Censiles namque omnes ejusdem Ecclesie, ut pars prefati Episcopii dominetur, jubemus, nullo contradicente, sicut antiquitus fecerat. Nostra namque Imperiali auctoritate ei concedimus confirmationes, ut pars ejusdem Episcopi habeat potestatem ad Ecclesie ejusdem jus ordinare infra eamdem Civitatem quinque Macellatores, ubi voluerit, ad carnes vendendas. Statuentes siquidem illi concedimus & confirmamus omnes illas res, que ab ejusdem Episcopi jure sine ratione & justitia post obitum sancte recordationis Petri, ejusdem Ecclesie venerabilis Episcopi ablate sunt per Johannem Episcopum, qui inordinate eandem tenuit Sedem. Ut si qua ante scriptio per manus ejusdem Johannis facta, ostensa fuerit, dijudicamus eam pro munere irritam & inanem, eo quod contra Canonicam auctoritatem suam deseruit Sedem, & ad aliam accessit: quod omnino fieri non potuit secundùm auctoritatis Canonum instituta. Statuimus, ut pars prefati Episcopi distringat omnes forenses Presbiteros sibi pertinentes ac Clericos, omnesque eorumdem familias, scilicet illos, qui in Dioecesi ejusdem Episcopii habitant: Volumus ut judicet & distrin-

distringat sine ulla partis publice contrarietate. Et in suo servitio habeat, ut Canones jubent. Omnes quippe supradictas res illi confirmamus una cum terris, vineis, campis, pratis, silvis, pascuis, montibus, vallibus, planitiebus, aquis, aquarumque decursibus, ripis, molentinis, piscationibus, forestis, venationibus, servis, ancillis, Aldiis, Aldiabus, ancariis, censibus, pensionibus, Capellis, Castellis, Villis, ac omnibus que dici aut nominari possunt, presate Ecclesie juste & legaliter pertinentibus in integrum. Precipientes igitur omnino jubemus, ut nullus Dominus, Princeps, Straticho, Marchio, Episcopus, Comes, Vicecomes, nullaque nostri Regni magna vel parva persona presate Ecclesie res, vel Episcopum inquietare, molestare, aut in aliquo sine legali judicio disvestire presumat. Sed liceat eidem Amato Archiepiscopo presati Episcopii res tenere, possidere, atque per hoc nostrum Preceptum predictas res ad utilitatem sue Ecclesie adquirire, omnium hominum contradictione remota. Si quis autem (quod absit) hujus nostre auctoritatis presumtuosus violator extiterit, sciat se compositurum auri purissimi Libras mille, medietatem Camere nostre, & medietatem ejusdem Episcopii regentibus. Quod ut verius credatur, diligenterque ab omnibus observetur manu propria roborantes hanc paginam nostro sigillo insigniri jussimus.

Signum Domni Henrici serenissimi Imperatoris Augusti.

Theodericus Cancellarius vice Eberardi Episcopi, & Archicancellarii ....

Data pridie Kalendas Junii, Anno Incarnationis Domini M........ Indictione V. Anno verò Domni Henrici II. regnantis ..... Imperii verò IX.

Actum Trojae feliciter. Amen.

A Praeter Principatus *Beneventanum*, *Salernitanum*, & *Capuanum*, à postremo hoc excisum, *Ducatus Neapolitanus* celebris olim fuit. Nunquam Regibus Langobardis, aut Augustis Latinis, ac Principibus nuper laudatis contigit, ut praeclarissimam illam à feris Saeculis Urbem, quamquam non semel pertentatam, suae

B ditioni adderent. Eligebatur ibi à populo *Dux*. Is verò supremâ auctoritate fruebatur, nisi quod interdum, aut potius fere semper, tum Civitas, tum Duces uti supremum Dominum reverebantur Imperatorem Graecum. *Magistri* quoque *Militum* olim appellati Principes, quibus ejusdem Civitatis regimen committebatur. Qui

C titulus aut minorem, aut breviorem, quàm Ducis, auctoritatem nescio an indicare possit. Venetiis quoque Anno DCCXXXVII. uti Dandulus scribit in Chronico, interemto Urso Duce, quum in successoris electione discordes essent civium animi, *annualem Rectorem sibi praeesse statuerunt, quem Magistrum Militum appellaverunt.*

D *Quae quidem dignitas secundùm Graecorum usum Tribunatu major, super eos & cunctum Populum potestatem obtinet.* Quare *Ducum* perpetua, *Magistrorum* annua potestas fuisse videtur, nisi novis suffragiis ipsa identidem confirmaretur. Neapoli tamen non precaria, sed stabilis fuit *Magistri Militum* appellatio. Praeterea iidem inter-

E dum *Tribuni Militum*, saepius verò *Consules* appellati occurrunt. De hisce *Ducibus* mentio est in Johannis Diaconi Histor. Episcop. Neapolitan. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. itidemque in Chronico Casinensi, & in Vita Sancti Athanasii Neapolitani, atque in aliis veterum monumentis. Meminit & Bibliothecarius in Vita Gregorii II. *Neapolitanorum Ducum Exhilarati & Johan-*

Johannis. Alii tibi occurrent apud Peregrinium in Histor. Princip. Langobard. Sed potissimùm vide in eadem Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 431. Diploma datum Anno DCCCCXLIV. à *Johanne Consule* & *Duce Noapolis*, ejusque filio *Marino Duce* Leoni Abbati Vulturnensi. Eximiam fuisse ejusmodi *Ducum* auctoritatem ex hoc monumento patet; atque aliunde constat, Ducatum illum non solam Neapolim, sed & alias Campaniae Urbes in litore maris fuisse complexum. Et diu quidem illorum Ducum potentia perduravit, ita ut vel Saeculo Christi XI. Leo Ostiensis in Chronico Casinensi meminerit *Sergii Consulis & Ducis Neapolitani*. Ad hunc ipsum pertinet Charta, quam debeo diligentiae ac amori Josephi Muschae Sacerdotis Neapolitani, ex Archivo Monasterii antiquissimi Sanctorum Severini & Sossii depromtam.

Donatio, sive confirmatio facultatis piscandi in Lacu Patriensi, facta Roccio Abbati Monasterii Neapolitani Sanctorum Severini & Sossii à Sergio IV. Consule & Duce Neapolitano, Anno 1011.

IN nomine Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Imperante Domino *nostro* Basilio *magno* Imperatore, Anno XXXVIII. *sed.* Constantini *magni* Imperatoris *fratre ejus*, *Anno XXXV. die XVII. Januarii*, *Indictione II. Neapoli. Nos* Sergius *in Dei nomine* Eminentissime Consul & Dux, *concessimus & firmamus vobis* Domno Roccio *venerabili* Abbati Monasterii Sanctorum Severini & Sossii, *ubi eorum venerabilia requiescunt corpora, & per vos in suprascripto sancto & venerabili vestro Monasterio, ut licentiam & potestatem habeatis vos & posteri vestri suprascripti venerabilis & sancti Monasterii, ponere & habere una paratura ad piscandum cum duas londras in medietate nostra parte militiae de Lacu Patriensi, & omni quodcumque exinde habere & tollere potueritis, in vestra, posterisque vestris, sit potestate quidquid exinde facere volueritis, etiam licentiam & potestatem habeant vestris hominibus, quos ibidem direxeritis ad piscandum in ipsa medietate nostra partibus militiae redditum facere & habere, & ligna & paleas exinde extraère, quantas ad eis necessum fuerit. Et numquam presumimus nos, aut posteris nostris, nec nostris ordinatis, quod in eodem Lacu Patriensi posuerimus & ordinaverimus, nec alia quaevis persona vobis, posterique vestri, nec ipsorum hominibus vestris exinde aliquod tollere, aut querere, nec contraire perennis, ac perpetuis temporibus: Et neque à nobis suprascripto Sergio Dei gratià Consul & Dux, neque à posteris nostris, qui post nos in nostro honore, locoque Duces accesserint, nullo tempore, numquam vos suprascripto Domno Roccio venerabili Abbati, aut posteris vestris, nec suprascriptus Sanctus Venerabilis Monasterius, quod absit, habeat exinde aliquam quacumque requisitionem aut molestiam per nullum modum, nec per summissam personam à nunc, & in perpetuis temporibus. Quam concessionem, sicut superius legitur à nobis facta, Petro Primario scribere precepimus, in qua & nos subpter pro ampliori ejus firmitate manus proprias subscripsimus, die & Indictione suprascripta. Et hoc recordando firmamus, ut hec omnia, &*

A *ex omnibus suprascriptis, que superius vobis concessimus & firmavimus, in vestra posterisque vestris, suprascriptoque Sancto Venerabili Monasterio sint potestate ad habendum in sempiternum, profugiandum perennis ac perpetuis temporibus: & nunquam presumetis vos, aut posteris vestris alicui, vel ubique illud dare, aut credere, nec extraneare per nullum modum; & si facere presumeritis .... maneat, aut nullam habeat firmitatem in se.*

✠ *Sergius Consul & Dux subscripsi.* ✠

Pagius in Critic. Baron. auctor est, Anno Christi DCCCCLXXVI. Basilium & Constantinum Romani Junioris filios, eodem tempore Imperium iniisse apud Graecos. Verùm testem habemus Chartam istam, tantummodo post tres annos Constantinum renuntiatum fuisse Augustum. Anno quoque MLXV. dominabatur Neapoli *Sergius eminentissimus Consul & Dux, atque Domini gratiâ Magister* B *Militum*, uti fidem facient tabulae, quas ad me misit Cl. Vir Johannes Carminius Falco, nunc Episcopus Marturanensis, ex Neapolitanis pergamenis descriptas.

Johannis II. Archiepiscopi, & Sergii V. Ducis Neapolitani Charta, per quam Ittae Ursi Comitis filiae, quaedam Neapolitanae Ecclesiae bona concedunt, Anno 1065.

C *IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Imperante Domino nostro Duce Constantino magno Imperatore, Anno Quinto, die XXII. mensis Julii, Indictione III. Neapolis. Hecce jam preteritos septuaginta & unum annos expletos. Visus itaque fuit vone memorie* Domnus Sergius Domini gratiam Archiepiscopus sancte Sedis Neapolis Ecclesie *concedere & tradere per* D *chartulas concessionis at quondam Petro & Gregorio uterinis germanis, filiis quondam Petri & quondam Maria honesta femina jugalium personarum, integra Clusuria de terra ipsius sancte Neapolitane Ecclesie, positum at Sanctum Sossium ad Area foris muris istius Civitatis Neapolis, de quantum ibi detinuit scripto genitori illorum, & quan-* E *tum intus ipsa Clusuria abuit & pertinuit Aligerni famulo scripte sancte Neapolitane Ecclesie, una cum interficas suas, quot est intus eadem Clusuria in una detinentia: utraque cum arboribus & introitum suum, & omnibus sibi pertinentibus. Quam vero scripta integra Clusuria de scripta terra diviserunt inter se scriptis germanis per merissis divisionis, hecce jam preteritos annos quadraginta unum. Unde per ipsa merisse tetigit à scripto quondam Gregorio portio ex ipsa Clusuria à parte Septentrionis justa icaba publica, qui pergit ad ipso loco Sanctum Sossium. Unde reliqua portio ex ipsa Clusuria à parte Meridie tetigit scripto Petro germano suo. Quam & ipsa portio scripti quondam Petri modo pertinet de scripta sancta Neapolitana Ecclesia, eo quot sine proprium heredes defunctus est. De qua benisti tu, videlicet* Itta honesta femina, filia quondam Ursi Comitis *una cum quidem* Domna Maria religiosa Monaca & gubernatrix Monasterio beatissimorum Nicandri & Marciani atque Patricie, *puellarum Dei, & cunctas ejus Congregationes Monacharum ipsius Monasterii. Et cepistis rogare & postulare nos, vide-*

videlicet Johannes Domini gratiam Archiepiscopus scripte sancte Sedis Neapolis Ecclesie, & Sergius in Dei nomine eminentissimi Consuli & Duce, atque Domini gratiâ Magister Militum: ut pro Domini ammore, & pro mercedes & salbationes anime nostre, seu & pro bigore scripte sancte nostre Neapolitane Ecclesie tribueremus & daremus seu cederemus tibi scripta Itta honesta femina parenti nostra, filia scripti quondam Ursi Comitis parenti nostri, hemere da heredibus scripti quondam Gregorii, qui nominabatur Boffa, integra scripta portione scripti quondam Gregorii de scripta integra Clusuria de scripta terra cum omnibus sibi pertinentibus pro scripto Monasterio, pro infermorum, qui de ipsa Congregationes Monacharum in firmaberint: & tribueremus tibi exinde illum licerem & pertinentiam, quam exinde pertinet in scripta sancta nostra Neapolitana Ecclesia. Iterum daremus & concederemus tibi scripta Itta honesta femina parenti nostra & scripta Icaba, qui pergiebat ad Area nostra, qui modo est explanata justa eadem Clusuria à parte Septentrionis, una cum duos passos de latitudine de terra, quam ipsa sancta nostra Neapolitana Ecclesia abet intus ipsa portiones scripti quondam Gregorii de scripta Clusuria justa area Pictula Fabrita, qui pertinet de scripta sancta nostra Neapolitana Ecclesia.

Et quia acquiebimus ipsum rogatum vestrum, & hecce in presentis concessimus tibi scripta Itta honesta femina parenti nostra, scripta Icaba, qui modo est explanata & pastenata, cum scriptos duos passus de scripta terra, qualiter superius legitur, una cum omnem licerem & pertinentia, quam ipsa sancta nostra Neapolitana Ecclesia abes in scripta portione scripti quondam Gregorii Boffa, qui eam tetigit de scripta Clusuria de scripta terra. Etiam & nos tribuibimus

A tibi, ut licentiam & potestatem abeatu hemere scripta integra portione scripti quondam Gregorii Boffa de scripta integra Clusuria de scripta terra cum omnibus sibi pertinentibus, da scriptis heredibus suis, ad habendum illut ipse Monasterio una cum omnia, quem vobis superius concessimus in sempiternum pro utilitatem infermorum, qui de ipsa Con-
B gregationes Monacharum infermaberint. Iterum concedimus & damus tibi licerem & licentiam, abeant omni tempore hominibus, qui laborant ipsa terra, quam tu comparaberis pro ipso Monasterio, & ipsum, quem vobis concessimus, ut supra legitur, adunare omnem laborem ex ipsas nominatibas terras, & excuniare in scripta area Pictula Fabrita pertinente scri-
C pte sancte nostre Neapolitane Ecclesie in sempiternum. Et neque à nobis jam dictus Sergius in Dei nomine eminentissimus Consul & Dux, atque Domini gratiam Magister Militum, neque à posteris nostris, qui post nos in nostros honores accesserint, nec ob ipsa sancta nostra Neapolitana Ecclesia, nec à nobis personas summissas, nullo tempore numquam
D tu scripta Itta honesta femina parenti nostra, aut scripto Monasterio, quod absit, abeatis quacunque requisitione de scripta terra, que comparaberis da ipsis heredibus scripti quondam Gregorii Boffa, cum omnibus sibi pertinentibus, ut supra legitur: nec de ipsum alium, ut superius legitur, aut molestia per nullum modum, nullamque adimbenta ra-
E tione à nunc & in perpetuis temporibus, quia ita nobis bone voluntatis complacuit. Si quis autem potenx vel impotenx homo Secularis aut Sacerdotales hordine inautus contra hanc Chartulam bonire presumseris, & ea in quacumque parte ebacuare quesierint per se aut per summissas perlonas, sub abathematis vinculis sint obligatus: beniat eis maledictione, que continet in centesimo hocta-

bo

bo Psalmos: fiat eis sicut Dathan & Abiron, quos vivos obsorbuit terra: & sicut Acetofel Consiliario Davit: & sicut Anania & Safigra, qui mentientes ante pedes Apostolorum exspiraberunt: seu & cum omnibus hereticis & excimaticis tenebrosa partem possideat cum Anna & Cayfas & cum Juda traditores Domini nostri Jesu Christi. Insuper componat pars ipsius infidelis à partem fidem serbantis, & à scripto Monasterio auri Libras sex Vysanteos. Et hec chartula, qualiter superius legitur, sit firma imperpetuum.

Scripta vero per manus Johannis Curialis & Scriniarii, qui ista firmissima Chartula pro nostra juxione & absolutione scripsit die & Indictione scripta Tertia.

✠ *Johannes Archiepiscopus subscripsi.*

✠ *Sergius Consul & Dux subscripsi.*

✠ *Petrus indignus Sacerdos & Primicerius sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Einrichus Archipresbiter & Cymiliarca sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Stephanus Presbiter & Capitularis sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Adelgisus Archidiaconus sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Sergius Diaconus sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Petrus Diaconus sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Stephanus Subdiaconus sancte Sedis Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Johannes Subdiaconus sancte Neapolitane Ecclesie subcripsi.*

✠ *Sergius Subdiaconus sancte Neapolitane Ecclesie subscripsi.*

✠ *Ego Johannes filius Domni Leoni testi subscripsi.*

✠ *Ego Johannes filius Domni Ursi testi subscripsi.*

✠ *Ego Johannes filius Domni Johannis testi subscripsi.*

✠ *Ego Johannes Curialis & Scriniarius complevi & absolvi per scripta Tertia Indictione.*

Vides heic numeratos Annos Imperii Constantini Ducae Imperatoris Graeci. Hinc inferre potes, Neapoli viguisse adhuc ejusdem Augusti jura; cujus *Annus Quinctus* si revera, ut habet Charta, decurrebat Anno Christi MLXV. anticiparit Pagius non satis congrue annos illius Imperii. Sergius etiam Quartus istius Avus Neapolitanis praefuit, Monasticam demum vitam amplexus. Uti veri mihi videtur simile, *Marinus Comes Cumanus*, ad quem subsequens Charta spectat, signata annis Constantini Monomachi Imperatoris, illius filius fuit.

Marinus Comes Cumanus, Sergii IV. Consulis & Ducis Neapolitani filius, aliquot jura donat & confirmat Laurentio Hegumeno Monasterii Sanctorum Sergii & Bacchi, Anno 1044.

IN *nomine Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Imperante Domino nostro Constantino magno Imperatore, Anno secundo, die XXVII. mensis Martii, Indictione XII. Certum est, nos* Marinus Comes, filius quondam vone recordationis Domini Sergii, in Dei nomine eminentissimus Consul & Dux, & postmodum vero Monachi, *à presenti die promtissima voluntate promitto vobis* Domno Laurentio venerabilis Ygumenus Monasterii Sanctorum Sergii & Vachi, *qui nunc congregatus est in Monasterio Sanctorum Theodori & Sebastiani, qui adpellatur Casa Picta, situm in Viridarium, & cuncta sancta & veneranda vestra Congregationem Monachorum scripti sancti & venerandi vestri Monasterii; eo quod ego quesivit scripto vestro Monasterio, ut omni annue dare solitus est per consuetudinem in ipsum Comitatum meum de Castro Cummano, quas ego tenere videor, una Tractoria de vinum mundum, tractum usque intus ipso Castro nostro Cummano pro illa obedientia vestra, que habetis in loco, qui vocatur Quarto Majore. Et pars autem vestra aicevat, ut non exet ita. Et post hec autem placuit mihi, quo pro Domini amore, & redemtionis anime mee, ut ego vobiscum exinde nullam intentionem habere; sed facere vobis ego exinde chartula offertionis, ut hic & aput eternum Dominum requiem invenire valeam. Deinde & ego per anc chartula à die presenti offero & trado vobis & per vos in eodem sancto & venerando vestro Monasterio, ipsa Tractoria de vinum, ut supra legitur. Et nec ego nec posteris meis, qui ipsum Castellum Cummanum tenuerint, nec nostris ordinatis querere illam non debeamus, nec querere faciamus vobis, posterisque vestris, aut in scripto vestro Monasterio, nec in scipta obedientia vestra per qualecumque modum, nec per summissas personas, nec per ullam adinventam rationem, aut per nullum umanum studium vel arvitrium, à nunc & in perpetuis temporibus. Sed ut superius diximus à die presentis & usque in sempiternum sit à nobis vobis & per vos in eodem vestro Monasterio, ejusque vestre Congregationis presentibus & futuris offerta & tradita in sempiternum. Et neque à nobis scripto* Marino Inclito Comite *scripti Castri Cummani, neque à posteris nostris, qui ipsum Castellum tenueris, nullo tempore numquam vos aut posteris vestris, vel scripto vestro Monasterio, ejusque sancte vestre Congregationis scripti vestri Monasterii presentibus & futuris, quod absit, abeatis exinde aliquando quacunque requisitionem aut molestia per nullum modum, nec per summissas personas à nunc & in perpetuis temporibus. Insuper promitto & atfirmo vobis, ut si quavis personas vos, aut posteris vestris, aut scripto vestro Monasterio, vel ipsa vestra obedientia exinde quesierit, per nos aut pro nostris heredibus seu posteris, qui ipsum Comitatum & ipsum Castellum Cummanum tenuerit, vobis posterisque vestris & in scripto Monasterio vestro nos & posteris nostris eos einde desuper tollere, & tacitos facere debeamus absque omni vestra dammietate; nullam exinde dantes aut qualivet mittentes occansionem; quia ita nobis in omnibus vone voluntatis complacuit. Si quis* autem

autem ex nobis vel de posteris nostris, aut de nostris ordinatibus, ut supra legitur, vel alias quavis personas potens vel impotens, quobis tempore contra anc chartula oblationis venire presumserit per se aut per summissas personas, vel eam vacuam aut irrita facere voluerit per quobis modum, tunc ille sit innodatus sub vinculo anathematis trecentorum decem & octo Patrum; abeatque partem cum B *Juda traditore Domini nostri Jesu Christi, ut in diem Judicii ante communem Judicem sit damnandus. Insuper componat in scripto Monasterio auri Libras duas Bysanteas. Et ec chartula offertionis, ut supra legitur, sit firma.*

Scripta per manus Sergii Scriniarii pro scripta Duodecima Indictione.

C ✠ *Hoc signum manus scripto Marino Comite, quod ego pro eum subscripsi.*

✠ *Ego Marinus filius Domni Aligerni testi subscripsi.*

✠ *Ego Sergius filius Domni Gregorii testi subscripsi.*

✠ *Ego Johannes filius Domni Sergii testi subscripsi.*

✠ *Ego Sergius Scriniarius complevi & absolvi pro scripta XII. Indictione.* D

Iis etiam Saeculis multum sibi nominis peperit *Amalfitana Civitas*, cujus Populus navigationi & mercaturae in primis addictus, formâ Reipublicae assumtâ, Praesidem sibi eligere consuevit, cui titulus *Consulis*, *Comitis*, ac demum *Ducis* fuit. De origine & Praefectis Populi illius vide quae habeat Anonymus Salernitanus E in Paralipomen. Histor. à me editis Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Verùm heic juvat Urbem, cui olim ingens nominis gloria accessit, aliquantulum illustrare, edendo videlicet fragmentum non contemnendum Amalphitanae Historiae. Acceptum refero illius donum P. D. Eustachio Caracciolo Clerico Regulari Neapo- A litano ex praeclarissima gente Principum Torellae genito, quem ob eximias animi ac ingenii dotes, & singularem erga me humanitatem, libentissime semper commemoro. Ille verò è Collectaneis MStis Johannis Baptistae Bolviti adservatis Neapoli apud Clericos Regulares in insigni Coenobio Sanctorum Apostolorum, B idem fragmentum describendum mihi curavit. Nempe Bolvitus, nobilis vir, cujus Familia in album Nobilium Neapolitanorum inlata est, quidquid ad Historiam inclytae ac Regiae Urbis Neapolitanae pertinens reperire potuit, in sex volumina coëgit: cui studio immortuus est Anno 1593. Annos quinquaginta duos natus. Testa- C tur autem non uno in loco Bolvitus, ex Amalfitano Chronico haec tantum fragmenta sibi fuisse conspecta, quum tamen Marino Frecciae Jurisconsulto celebri Neapolitano integrum ad manus fuisse videatur literis Langobardicis in pergamena exaratum; namque ab eo memoratur illud Chronicon in Libris *de Subfeudis*, ac prae- D cipue ubi differit *de Officio Admirati Maris*, *& de Provinciis & Civitatibus Regni*. Et profecto quae supersunt, fragmenta esse dumtaxat, nemo non agnoscat. Quare nil mirum, si heic desiderantur nonnulli ex Amalphitanis Ducibus, quos idem Bolvitus Amalphitanae Civitati olim dominatos arbitratur, uti & nonnulli ex ejus Ur- E bis Archiepiscopis. Exemoli caussâ auctor idem est, Anno MXCVI. Amalphis Ducem constitutum fuisse *Marinum* cognomento *Sebastos*: quippe in antiquo Codice Monasterii Cavensis, complectente Libros Bedae de Temporibus, haec adnotatio in margine legitur: *Anno Domini MXCVI. Rogerius Comes Siciliae cum valido exercitu Christianorum & Saracenorum venit in Campaniam,*

niam, & obsedit Nuceriam XI. Kalendas Junii in Vigilia Pentecostes, & eam debellavit. Et inde profectus Amalphiam obsedit eam cum Rogerio Duce Apuliae & Calabriae, & terra marique pugnavit. Mox Amalphitani Marinum Sebastos Ducem sibi constituunt, & Comitem & Ducem repulerunt: qui reversi sunt sine effectu, sicut venerant. Obsidionis Amalphitanae ad eum Annum meminerunt etiam Lupus Protospata, & Gaufridus Malaterra Lib. IV. Cap. 24. Sed neuter mentionem facit de *Marino* isto Duce. Equidem doleo, excidisse tantam partem Amalphitani Chronici; sed quando pauca haec è naufragio evasere, eorum saltem vitae in posterum caveamus. Et quamvis fabulam sapere videatur Amalphitani Populi origo heic tradita: attamen memineris, longe antea, ut supra monui, ab Anonymo Salernitano non aliam fuisse memoriae proditam. Fortasse Scriptor hic, uti & Salernitanus, ab antiquioribus Amalphitanorum Historiis ista accepere; aut saltem à Salernitano, qui floruit circiter Annum Christi DCCCCLXXX. Amalphitanus noster haec delibavit.

CHRO-

CHRONICI AMALPHITANI

NUNQUAM ANTEA EDITI

FRAGMENTA

Ab Anno Chr. CCCXXXIX. usque ad Annum MCCXCIV.

CHRONICI AMALPHITANI FRAGMENTA.

CAP. I.

Empore, quo magnus Imperator Constantinus Civitatem Constantinopolim reaedificavit coelesti visione, invitare coepit universas gentes Romanorum ad novam Romam, hoc est Constantinopolim, quae antiquitus Byzantium vocabatur. Quumque multitudo Procerum Romanae gentis properaret ire in Constantinopolim cum omnibus suis rebus & familiis, ascenderunt naves, relinquentes propria, quum ad nova aedificia properarent, quae ipsis Imperator Constantinus fertur promisisse. Hic autem *Imperator obiit in partibus Persiae Anno Dominicae Incarnationis CCCXXXIX. Venientes itaque ad partes Sclavoniae, irruit in eos tempestas valida, & huc illuc navibus dispersis, duae solummodo naves ex eis naufragio periere. Quarum homines cum uxoribus & familiis suis nudi & vacui evaserunt, & salvi facti sunt in loco, qui Ragusia appellatur. Ad quem statim quum pervenissent, rogaverunt habitatores loci illius dicentes:* Nos enim Romani Patricii sumus, & valde saeva tempestas huc naufragos nos jactavit. Rogamus ergo vos humiliter: concedite nobis aliquod hujus Terrae spatium, in quo vobiscum habitare A possimus. *Quibus habitatores loci respondentes dixerunt placabiliter:* Parati sumus vos recipere. Ista enim provincia quamvis non sit ampla & delectabilis, sicut nobis esset opportuna, sufficiat tamen vobis & nobis. Insuper solatia, & expensa uxoribus & familiis vestris dabuntur sufficienter. *Qui hoc audito sumserunt * viros habitantes* B *cum eis multis temporibus. Igitur Ragusii Romanis invidentes, obliti promissionibus, & delectationibus antiquis, coeperunt eos opprimere & odio habere. Romani autem hoc perpendentes, cogitaverunt dimittere Ragusiam per mare, & alias invenire regiones. Qui caute ablatis navibus Ragusianorum, ascenderunt in eas ipsi cum omnibus familiis* C *ac rebus eorum. Et navigantes ad partes Italiae applicuerunt ad locum, qui dicitur Melphium. Ubi dimisso nomine Romanae gentis, quo prius nuncupabantur, jam non Romani, sed Melphitani appellati fuerunt. Ad quem locum quum pervenissent, ignorantes, quo tenderent, manserunt ibi longo tempore. Italia verò quum opprimeretur diversarum gen-* D *tium potestatibus, locusque Melphii esset parvus & vilis, dicti Melphitani metuentes, ne subjugarentur dominationi praedictarum potestatum, deserentes Melphium, pervenerunt usque Ebulum, quod est in partibus Salernitanae Civitatis. Ubi per aliquod tempus permanserunt. Quidam autem huc illuc discurrentes & explo-*

explorantes, pervenerunt usque ad montana, ubi nunc Scala dicitur. Videntesque incolae loci illius homines ignotos, sed formâ corporis honestos, & honestiores eloquia, ad invicem admirati sunt multum, dicentes eis: Rogamus vos ergo diligenter, ut aliquantis diebus nobiscum heic maneatis. Quod est factum. Sed quia locus Ebuli non videbatur eis securus & tutus ad habitandum, propter diversitatem gentium & dominorum, qui ibi morabantur & dominabantur, habebant propter ea solicitudinem, visu pariter & auditu, de inveniendo aliquem tutum & securum locum, atque à natura munitum. Propterea iidem Melphitani, qui Scalam usque pervenerant, de loci situ perscrutabiliter inquirentes, descenderunt ad Vallem, quae ex parte Occidentis subjacet monti, qui nunc Scala vocatur, perlustrantes usque ad plagam litoris. Cujus loci situs eis valde placuit propter ejus securitatem, & copiam duorum fluminum, quibus Scala circumvallatur. Et cum gaudio apud Ebulum remeaverunt ad suos, renuntiantes eis omnia, quae viderant, & invenerant. Quibus quia facile non crediderunt, ut possent effici certiores, miserunt quosdam prudentiores ex eis. Quibus euntibus, & omnia circumspicientibus esse, sicut fuerat eis in veritate relatum, ad suos cum gaudio redeuntes dixerunt: O Romani, invenimus loca munitissima contra omnes adversarios, cum copiosis aquarum fluminibus. Quorum assertioni credentes, statim praeparato & disposito itinere cum uxoribus suis, & aliis rebus & familiis eorum pervenerunt usque Scalam, habitantes ibi.

CAP. II.

Denique post longa tempora descenderunt de Scala ad Vallem illam usque ad litus maris, quod ibi subjacet ex parte Occidentis. Et in eo loco ipsi Melphitani coeperunt aedificare Urbem ad exemplum aliarum Civitatum, appellantes eam Amalphiam. Et habitaverunt in ea pacifice usque ad tempus Sicardi Principis Beneventi & Salerni. Nondum enim Principatus Salerni divisus erat à Principatu & dominatione Principatus Beneventi.

CAP. III.

Quum praedictus Princeps evidenter intellexisset, quod gens Amalphitanorum cresceret prudentiâ & virtute, ut Langobardorum & Neapolitanorum genus pro modico reputarent, seduxit majorem partem Amalphitanorum muneribus & promissionibus; inducens eos ad destructionem propriae patriae & Civitatis. Cujus muneribus magnisque donis & amplis beneficiis jam illi corrupti, dicere coeperunt suis consanguineis occulte, & per epistolas consulere & suadere, quatenus propriam patriam & terram relinquerent, & ad loca uberiora & potentissima, Principis munificentiâ convolarent. Ad haec illi tale dabant responsum per nuntios & per literas: Dona multa & ampla Principis Domini vestri, & loca deliciosa vobis sint. Nobis autem sufficit haec montuosa terra.

CAP. IV.

Interea Princeps praedictus considerans Amalphitanorum Populum immobilem & intrepidum permanere, quadam nocte iidem Amalphitani, qui erant cum Principe & cum Langobardis non parvis, occulte noctis tempore per secreta & improvisa loca intraverunt Civitatem Amalphiae, parvo murorum aditu imminente; eamque capientes, duxerunt omnes Amalphitanos secum in Civitatem Salerni, quos Princeps collatione beneficiorum placavit sibi, & in quibus debuit & potuit, honesto modo honoravit.

CAP.

C A P. V.

Hujus tempore, Corpus Beati Bartholomaei Apostoli de Lipari in Beneventum translatum est Anno Incarnationis Domini videlicet DCCCXL.

C A P. VI.

Hujus etiam temporibus Beatissimae Triphomenae Virginis & Martyris, de Regione minori in Amalphiam translatum est Corpus, & infra breve tempus de Amalphia in Beneventum translatum est.

C A P. VII.

Tempore autem non longe elapso Sicardus Princeps occisus est à suis, quum regnasset annis septem. De cujus morte Amalphitanorum Populus grandi dolore permotus est. Et de Salernitanis, qui eos offenderant, desiderantes sumere ultionem, habito occulto consilio, irruerunt in homines Salernitanae Civitatis, depraedantes eos, & partem hujusmodi Civitatis igni succenderunt. Quibus peractis statim cum honore Amalphiam reversi sunt. Sequenti verò Anno, hoc est, ab Incarnatione Domini DCCCXLIV. Principatus Beneventi & Salerni divisus est in duos. Nam Radelchis tenuit Principatum Beneventi, & Siconulphus tenuit Principatum Salerni.

C A P. VIII.

Anno itaque regressionis Amalphitanorum de Salerno in Amalphitanam Rempublicam Anno Domini DCCCXL. Kalendis Septembris, Tertiae Indictionis, Anno verò I. Principis Radelchisis, Amalphitani elegerunt sibi primum Praefectum nomine Petrum. Sequenti verò Anno alio proximo elegerunt sibi Sergium Praefectum filium Constantii Comitis. Deinde Maurum Praefectum. Post haec elegerunt duos per annum. Post istos incoepit esse super eos Johannes cum Urso Comite Praefectus. Et post eos Muschus Comes cum Sergio Comite. Iterum Leo Comes cum Tauro Comite.

A *Post hos Lupinus Comes cum .... Comite. Sequitur Ursus Comes cum Sergio Comite, qui dictus est de Marino. Deinde Sergius filius Gregorii Magister Militum.*

C A P. IX.

Denique post multas Amalphitanorum gentes, juraverunt omnes Amalphitani & Atranenses Domino Marino filio Domini B *Luciani filii Domini Pulchari Praefecti, & fecerunt sibi illum plenissimum & Seniorem Praefectum. Et regnavit una cum Domino Sergio filio suo annis XIV. Quem populus Amalphitanorum cum deposuisset, caecavit eum, & misit Neapolim. Post hunc factus est Dominus Maurus Mauri filius Cumarii Musci, & Dominus Sergius filius Domini Pe-* C *tri Comitis, filii Mauri Vicarii Antiocheni. Qui regnavit annis V. Quorum unus, scilicet Dominus Sergius, jactavit eum de honore suo, mittens illum apud Salernum. Et praedictus Dominus Maurus rexit Amalphitanos annis IV. & Amalphitani deposuerunt eum. Postquam factus est Senior Dominus Urso filius Marini Comitis de Pantaleone Comite* D *filio Cumarii Musci, & regnavit mensibus sex, deposuerunt eum. Post hunc factus est Dominus Urso Galastaricus filius Domini Johannis filii Solni Romani Vitalis. Et regnavit mensibus sex. Et deposuerunt eum. Iterum autem reversus est Dominus Marinus Dux, qui vixit caecus, & regnavit una cum Domino Pulcharo filio annis VII. & de-* E *posuerunt eumdem. Post hunc remansit idem Dominus Pulcharus filius ejus, qui regnavit annis VII. & mortuus est. Deinde factus est Senior Sergius filius Sergii de Deodatu, una cum Petro Episcopo filio Ursi, filii quondam Petri, filii Pancali. Et regnantibus ambobus simul anno uno removerunt Petrum Episcopum. Post ipsum regnavit Dominus Sergius solus annis V. Post hunc factus*

 est

est Dominus Manso ejus nepos, filius Lupini, filii Turcii, filii Mauri, Vicarii de Antiochia, & regnavit diebus XVIII. & deposuerunt eum. Postea Marinus filius Leonis, filii Marini, & regnavit annis VI. & captus est à Surrentinis, pugnando in mari cum eis cum navibus.

CAP. X.

Post haec omnia Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXIII. Dominus Manso Fusilis, filius Domini Leonis filii Domini Ursi, factus est magnus Dux Amalphitanorum. Qui regnavit annis XVI. & factus est Monachus in Monasterio Sancti Benedicti de Monte, & ibi fecit Ecclesiam.

CAP. XI.

Deinde in Anno Domini DCCCCXXVIII. Dominus Mastarus filius Domini Mansonis praedicti, excellentissimus Imperialis Patricius, factus est Dux Amalphitanorum, & regnavit annis XL.

CAP. XII.

Post hunc Anno Domini DCCCCLXVIII. factus est Senior Dominus Mastarus minor filius praedicti Domini Mastari gloriosi Ducis, filii quondam Domini Masonis Ducis. Qui regnavit in Ducatu Amalphitanorum cum Domina Androsa matre sua annis quatuor. Et occisus est.

CAP. XIII.

Jam verò Anno Domini DCCCCLXXII. factus est sine aliquo scandalo Dux & Patricius Dominus Sergius filius Domini..... Comitis, filii Domini Sergii de Musco Comite, & Imperialis Patricius. Sed qui fecit occidere Mastarum in monte. Regnavit autem annos septem & menses sex, & mortuus est.

CAP. XIV.

Anno verò Domini DCCCCLXXIX. Dominus Manso Imperialis Patricius, & Antipatus, filius praedicti Domini Sergii factus est gloriosus & perfectissi-

A *mus Dux, & regnavit annos circiter quatuor. Quem Dominus Oserius frater ejus degradavit, & cepit cum omnibus filiis ejus, & factus est ipse Senior Anno Domini DCCCCLXXXII. Hic regnavit anno uno & mensibus novem, & mortuus est. Eo vero anno finiente, Dominus Manso, qui degradatus fuerat, recuperavit dominium, & regnavit*

B *aliis annis sexdecim, & mortuus est.*

CAP XV.

Anno verò Domini Millesimo Dominus Johannes Petrella filius supradicti Domini Mansonis Ducis factus est Dux & Patricius. Et regnavit annos tres, & mortuus est.

CAP. XVI.

Anno verò MIV. Dominus Sergius

C *filius praedicti Domini Johannis factus est Senior. Et regnavit cum Domino Johanne filio suo annis tredecim. Hunc Dominum Sergium Ducem & Patritium Amalphitanorum Populus jactavit & deposuit de Civitate. Et quia recessit in Romagnam cum eodem Johanne filio suo amplius non regnavit.*

CAP. XVII.

D *Quem Dominum Johannem iterum elegerunt sibi Ducem & Seniorem Anno Domini MXIX. mense Januarii, X. Indictione. Et regnavit annis XIII. Et hic fecit Seniorem secum Dominum Sergium filium suum, qui regnavit similiter aliis annis III. & fugierunt Neapolim.*

CAP. XVIII.

Deinde verò Anno Domini MXXXV.

E *factus est Senior Dominus Manso filius supradicti Domini Sergii patris etiam supradicti Domini Johannis cum Domina Maria genitrice sua. Et regnavit annis IV. & mensibus III. Quo regnante praedictus Dominus Johannes frater ipsius rediit de Neapoli, & recuperato dominio cepit praedictum Dominum Mansonem ejus fratrem, & duxit eum apud Insulam Galli, & coecavit eum, & subsequenti*

quenti anno recessit, & ivit in Constantinopolim.

CAP. XIX.

Post haec autem Anno Domini MXXXIX. Dominus Guaimarius Princeps Salerni factus est Dux Amalphiae de mense Aprilis, Indictione VII. Et regnavit annis V. & mensibus VI., quibus completis, Dominus Manso jam coecatus recuperavit Terram, & regnavit aliis annis IX. circa.

CAP. XX.

Anno Dominicae Incarnationis MLII. Dominus Guaimarius Princeps Salerni interfectus est Anno principatus sui XXIII. Cui successit Gisulfus filius ejus.

CAP. XXI.

Anno Domini MLIII. mense Aprilis, Indictione VI. homines Amalphiae & Atrani rebellaverunt expellentes praedictum Dominum Mansonem Ducem & Patritium. Subsequenti autem mense Octobris VI. Indictione, supradictus Dominus Johannes Patritius rediit de Constantinopoli, & recuperavit dominium, & regnavit annis XVI. & mortuus est.

CAP. XXII.

Huic successit Anno Domini MLXIX. Dominus Sergius ejus filius, & regnavit annis V. in pace. Jam verò post ejus obitum successit ei Dominus Johannes ejus filius. Qui antequam incoeperat regnare, vix ad modicum temporis intervallum, de mense Novembris XII. Indictione perdidit Terram & dominium Anno Domini MLXXIV. quod ei abstulit illustris Dux Robertus Guiscardus de gente Normannorum nobiliter oriundus. Regnavit autem in Ducatu Amalphiae annis VIII. & mensibus VIII. Et obiit Anno Domini MLXXXII. decimo septimo Calendas Augusti, IX. Indictione.

CAP. XXIII.

Heic admonet locus, ut aliquid ex gentibus Ducis Roberti Guiscardi, & A *prosapia generis sui interponatur; nec non quando Normanni primum in Apuliam venerunt. Anno verò Dominicae Incarnationis DCCCCXCIX. quidam nomine Melb Catipanus primitùs in Apuliam conduxit Normannos, quos secum habens, bellum cum Graecis in Apulia apud Busantellum commisit. Et non multum post temporis intervallum, ipse Melb* B *Catipanus Civitatem Asculanam cepit, & multas alias Civitates & Castra, non desistens pugnare. Anno autem Dominicae Incarnationis MXI. fames valida Italiam invasit. Quo etiam tempore idem Melb Catipanus cum Normannis Apuliam expugnavit. Sequenti verò Anno Basilius & Constantinus fratres Catipanum suum nomine Bubagnanum magnâ* C *cum thesauri pecuniâ duxerunt in Apuliam, ut circuens regiones sibi vindicaret, ac Imperiali dominationi subjugaret. Qui veniens omnia coepit tranquille agere, atque strenue ordinare. Hic in Apuliae finibus Anno Domini MXIII. reaedificavit Civitatem diu dirutam muris parvis, quae nunc dicitur Troja, & antiquitus Civitas Aeclana vocabatur.* D *Ipse autem nominatus Catipanus in finibus Samnii & Apuliae reaedificavit atque constituit Urbes, & Oppida. Ipsaque Regio usque hodie Capitinata ex suo nomine nuncupatur.*

CAP. XXIV.

Anno Dominicae Incarnationis MXXXIX. Indictione VII. mense Julii, Normanni jam ingressi in Apuliam, ter, E *uno die cum Graecis gravi bello dimicaverunt juxta Aufidum. Et Normanni victores extiterunt. In ipso quidem proelio fuit Drogo Normannorum Comes, & quatuor ex fratribus ejus.*

CAP. XXV.

Anno Dominicae Incarnationis ML. Indictione III. Drogo Normannorum Comes defunctus est. Cui Humfridus frater ejus Normannorum Comes successit,

tenuit-

tenuitque potestatem ejus honoris per annos VII.

CAP. XXVI.

Leo autem Papa multis precibus ab Henrico Imperatore filio Conradi Imperatoris motus, per quorumdam Samnitum suggestionem; Anno Dominicae Incarnationis MLIII. mense Julii, Indictione VI. venit Beneventum, ut Normannos de Apulia expelleret. Qui movens inde gressum, similiter cum Alemannis, quos Imperator secum portaverat, apud .... Civitatem, & in finibus Salerni & Apuliae cum Normannis acriter pugnavit. Commisso itaque bello, Normanni totum Alemannorum exercitum in ore gladii miserunt. In ipso quidem belli apparatu defecerunt Alemanni, & ii, quorum suggestione in ipsorum auxilium venerant. Leo autem Papa minime per quod venerat perficere valens, reversus est Romam, unde cum armatorum manu in bellum processerat, quamque ...... Sanctus fuisset. Hoc autem egit, quod non ejus id erat officium; neque hoc illi permissum fuerat à Domino, qui pati venerat, suosque ut ab aliis magis paterentur, quam ut alios persequerentur, praemonuerat. Exercitus sui multitudo copiosa caesa est, ipso perspiciente. Non enim Dominus Discipulis suis, & Successoribus suis praeceperat, ut seculares, veluti Principes sequuti materiales gradus, in Populum corruerent, sed verbo & dicto monerent pie, & conversationis exemplo instruerent.

CAP. XXVII.

Humfridus Comes Normannorum suum diem clausit extremum Anno Domini MLVII. relinquens sibi successorem filium suum strenuum Militem, nomine Bayelardum. Sed Robertus, qui nominatur Guiscardus, ipsius Humfridi Comitis frater, natus ex communi patre Tancredo Normannorum Comite, honorem illum sibi arripuit, praedictum Bayelardum nepotem suum expellens.

CAP. XXVIII.

Tancredus autem fuit timoris Dei non immemor. Qui duodecim filios habuit, quorum primus fuit Sarnus, qui Miles insignis exstitit; secundus autem Comes Goffridus, pater Roberti Comitis de Lavello; tertius verò Drogo Comes, de quo superiùs est scriptum; quartus autem Hubbinus, & ipse Comes, qui propter fortitudinis suae prudentiam grandia faciens, pro nomine appellatus fuit; erat enim astutissimus & ferox, fortisque viribus; quintus exstitit Comes Humfridus; sextus Malogerius Comes quoque probus atque formosus; septimus itaque fuit Robertus Guiscardus. Hic autem per animi astutiam, ingeniique prudentiam primus ex Normannorum genere, Apuliae Ducatum, honoremque adeptus est, quinimo non multo post sibi subegit Calabriam, & Lucaniam, atque Siciliam: militum namque disciplinam gloriosissime auxit. Octavus autem fuit Albertus armis strenuus; nonus Tancredus; decimus Humbinus Comes de Sancto Nicandro, paterque Roberti Comitis de Principatu: fuitque ipse Humbinus acer ingenio, constans animo, senisque naturâ. Undecimus Frumentinus; duodecimus Rogerius Siciliae Comes, qui Miles insignis exstitit, justitiae tenax, suis, suorumque opibus succedens, Ecclesiam Dei atque Sacerdotum consolans. Habuit etiam praedictus Tancredus filias tres.

CAP. XXIX.

Ricardus de gente Normannorum cum Jordano ejus filio factus est Princeps Capuae Anno Domini MLVIII. Indictione XI. Contra quem misit Imperator Gotfridum Marchionem, ut expelleret Ricardum & Jordanum. Sed non potuit ille Marchio intrare Terram Laboris. Commissum est enim pluries bellum inter Ricardum Principem supradictum & Marchionem Gotfridum apud Aquinum. Et

quia

quia iste minime praevaluit, propterea Ricardus fugavit Gotfridum. Et tunc dictus Princeps fecit Jordanum filium suum Comitem Aversae. Qui genuit filios Ricardum, Robertum, & Jonatham. Jonathas autem obiit sine liberis, & habuit in uxorem sororem Rogerii Comitis Siciliae.

CAP. XXX.

Comes Robertus Guiscardus Anno Domini MLX. vocatus à Trojanis civibus, ipsorum Civitatem in suam potestatem suscepit. Qui non post multos dies cum suo exercitu in Calabria Cusentiam cepit, ac omnium Normannorum Dux factus est. Et accepit uxorem Sicligaydam Guaimarii Principis Salerni filiam ex qua habuit filios Rogerium, Robertum, & Guidonem, & filias quinque. Ex altera prima verò uxore, nomine Alberada, prius habuit filium nomine Boëmundum. Sed idem Dux Nicolaum Papam regnare fecit, & fidem Romanae Ecclesiae servavit. Et statim more solito eumdem Papa cum Apostolica potestate canonice investivit per Vexillum cum totis ejus Terris.

CAP. XXXI.

Ipse autem Nicolaus naturali est vita functus Anno Domini MLXII. Cui successit Alexander Papa. Quo Anno Princeps Ricardus Capuam cepit, eamque ordinavit. His autem diebus Robertus ad Alexandrum Papam proficiscens devenit, sicut fecit ad Nicolaum Papam.

CAP. XXXII.

Robertus Dux cepit Civitatem Vestis Anno Dominicae Incarnationis MLXVII. apprehenditque Catypanum nomine Benatum. Hoc etiam tempore Dux praedictus Barum obsedit Apuliae Civitatem, & triennio eam incessanter terrâ marique fatigavit.

CAP. XXXIII.

Anno verò Domini MLXX. Indictione VIII. Robertus Dux Civitatem Ba-

A *rensem longa obsidione fatigatam cepit. Et inde movens exercitum in Siciliam ire praeparavit. Obseditque Panormum, ditissimam Siciliae Civitatem, & viriliter eam expugnavit, cepitque Anno Dominicae Incarnationis MLXXII. Et exinde portas ferreas & columnas marmoreas quamplures cum capitibus afferri fecit Trojam in signum victoriae suae.*
B *Anno subsequenti ordinatis ibi municipiis, ipse Dux Tranum in Apulia Civitatem cepit.*

CAP. XXXIV.

Alexandro Papa vitâ functo, eidem Anno Dominicae Incarnationis MLXXIII. cum maximo honore successit electus Papa Gregorius. Hic autem beatus Pontifex assumsit sibi in amicos omnes Pri-
C *mates Campaniae, Apuliae, & Calabriae. Dux autem Robertus cepit Anno Domini MLXXV. Sanctam Severinam Civitatem Calabriae loco munitissimam. Tertio verò Anno, postquam obsederat eam, cepit quoque Civitatem Cusentiae, obsessâque Sanctâ Agathâ, quam incessabili oppugnatione cinxerat, cepit eamdem.*

D CAP. XXXV.

His etiam diebus cum suo exercitu Dux Robertus proficiscens obsedit Salernum Civitatem, ob medicinae utilis artis peritiam diu famosam & praecipuam. In qua Gisulfus Princeps frater uxoris ejusdem Ducis Roberti, intus pugnabat. Dux autem Robertus acriter eamdem Civitatem incessanter terrâ marique ex-
E *pugnavit, & non destitit, donec post septem menses obsidionis cepit illam mense Decembris Anno Dominicae Incarnationis MLXXVII. captusque ab eo fuit Gisulfus. Qui fame coactus, Turrim majorem, in qua se tuebatur, se cum suis reddidit Duci.*

CAP. XXXVI.

In eadem verò Civitate Salerni ipse Dux Robertus construxit Ecclesiam in hono-

tenuitque potestatem ejus honoris per annos VII.

CAP. XXVI.

Leo autem Papa multis precibus ab Henrico Imperatore filio Conradi Imperatoris motus, per quorumdam Samnitum suggestionem; Anno Dominicae Incarnationis MLIII. mense Julii, Indictione VI. venit Beneventum, ut Normannos de Apulia expelleret. Qui movens inde gressum, similiter cum Alemannis, quos Imperator secum portaverat, apud .... Civitatem, & in finibus Salerni & Apuliae cum Normannis acriter pugnavit. Commisso itaque bello, Normanni totum Alemannorum exercitum in ore gladii miserunt. In ipso quidem belli apparatu defecerunt Alemanni, & ii, quorum suggestione in ipsorum auxilium venerant. Leo autem Papa minime per quod venerat perficere valens, reversus est Romam, unde cum armatorum manu in bellum processerat, quamque ...... Sanctus fuisset. Hoc autem egit, quod non ejus id erat officium; neque hoc illi permissum fuerat à Domino, qui pati venerat, suosque ut ab aliis magis paterentur, quam ut alios persequerentur, praemonuerat. Exercitus sui multitudo copiosa caesa est, ipso perspiciente. Non enim Dominus Discipulis suis, & Successoribus suis praeceperat, ut seculares, veluti Principes sequuti materiales gradus, in Populum corruerent, sed verbo & dicto monerent pie, & conversationis exemplo instruerent.

CAP. XXVII.

Humfridus Comes Normannorum suum diem clausit extremum Anno Domini MLVII. relinquens sibi successorem filium suum strenuum Militem, nomine Bayelardum. Sed Robertus, qui nominatur Guiscardus, ipsius Humfridi Comitis frater, natus ex communi patre Tancredo Normannorum Comite, honorem illum sibi arripuit, praedictum Bayelardum nepotem suum expellens.

CAP. XXVIII.

Tancredus autem fuit timoris Dei non immemor. Qui duodecim filios habuit, quorum primus fuit Sarnus, qui Miles insignis exstitit; secundus autem Comes Goffridus, pater Roberti Comitis de Lavello; tertius verò Drogo Comes, de quo superiùs est scriptum; quartus autem Humbinus, & ipse Comes, qui propter fortitudinis suae prudentiam grandia faciens, pro nomine appellatus fuit; erat enim astutissimus & ferox, fortisque viribus; quintus exstitit Comes Humfridus; sextus Malogerius Comes quoque probus atque formosus; septimus itaque fuit Robertus Guiscardus. Hic autem per animi astutiam, ingeniique prudentiam primus ex Normannorum genere, Apuliae Ducatum, honoremque adeptus est, quinnimo non multo post sibi subegit Calabriam, & Lucaniam, atque Siciliam: militum namque disciplinam gloriosissime auxit. Octavus autem fuit Albertus armis strenuus; nonus Tancredus; decimus Humbinus Comes de Sancto Nicandro, paterque Roberti Comitis de Principatu: fuitque ipse Humbinus acer ingenio, constans animo, senisque naturà. Undecimus Frumentinus; duodecimus Rogerius Siciliae Comes, qui Miles insignis exstitit, justitiae tenax, suis, suorumque opibus succedens, Ecclesiam Dei atque Sacerdotum consolans. Habuit etiam praedictus Tancredus filias tres.

CAP. XXIX.

Ricardus de gente Normannorum cum Jordano ejus filio factus est Princeps Capuae Anno Domini MLVIII. Indictione XI. Contra quem misit Imperator Gotfridum Marchionem, ut expelleret Ricardum & Jordanum. Sed non potuit ille Marchio intrare Terram Laboris. Commissum est enim pluries bellum inter Ricardum Principem supradictum & Marchionem Gotfridum apud Aquinum. Et quia

ret, *vasa propria*, *& vestes*, *quibus utebatur*, *quibusdam largiebatur*, *dicens:* Si esset mihi posse tantum de meis largiendi (prudentes viri veluti estis,) ego vos ditissimos facerem. *Et haec incessanter machinabatur*, *ut omnes ad se militum voluntates traheret*. *Pro ...ibus etiam ire ad Imperatorem dispo...t*, *loquens ut sua quasi omnia illis ...turus transmittat*. *Qui dum Con...nopolim processisset*, *quoscumque po...cum duxit*. *Et simili modo eos ... promissionibus sibi allexit*, *sub... animos eorum ab Imperatoris a... ...ui in illa infelicitate numquam ... securus*. *Alexius verò ipse ...nit ad Imperatorem; tamquam ad Dominum*, *ut eum magis ...ret*, *simpliciter est loquu...si de se timens*, *noctu e...fugit*, *& ad exercitum reversus est dicens:* Im...ea quod vestra stipen...hi vult mortem da...

.....

... XLII.

...us de Alaneo Archiepiscopus Ecclesiam Amalphitanam dedicavit. *Ipsum Palatium in nostro Archiepiscopatu fabricavit*. *Vineas quoque & hortos pastinavit*. *Et in Tramonto multa inserteta Castanearum insertulavit*. *Hic sedit plusquam annos XXII.*

CAP. XLIII.

Eo verò defuncto iterum Clerus & Populus fieri fecerunt Johannem Archiepiscopum cognomento Sparanum. *Qui fuit praeclarus in omnibus*. *Hic sedit annos VIII. cum dimidio*, *quum esset MCXCVI. ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi*.

CAP. XLIV.

Dominus Petrus Capuanus Cardinalis portavit Corpus Sancti Andreae Apostoli de Constantinopoli in Amalphiam Anno Domini MCCVIII. Et collocavit illud in Confessione, *quam & cum titulo desuper ipse Cardinalis fecerat fieri de suo proprio sumtu infra navem Majoris Ecclesiae*. *Quam Confessionem postea compleri fecit Archiepiscopus Johannes Capuanus*.

CAP. XLV.

Et sub eo tempore quaedam navis Romanorum passa est naufragium in litore Civitatis Amalphitanae juxta Doganam vetustam.

CAP. XLVI.

Et quinque annis in Ecclesia Amalphitana & Civitate ejus positum fuit Interdictum. *Post quinque annos Capitulum plures Ecclesiae possessiones vendidit*. *Et redemtum fuit Interdictum Centum Unciis*.

CAP. XLVII.

Hic Archiepiscopus Matthaeus de Alanio ivit Romam ad Concilium generale, *quod celebravit Dominus Innocentius Papa III. Anno Domini MCCXV. In quo Concilio dictus Domnus Matthaeus Archiepiscopus compressus fuit à nimia pressura Populi in ostio Ecclesiae Sancti Johannis Lateranensis*, *ubi Concilium celebrabatur*, *& ex illa pressura mortuus fuit*.

CAP. XLVIII.

Et successit in Archiepiscopatu Amalphiae Domnus Johannes Canonicus Amalphiae, *filius Domini Johannis Capuani*, *qui fuit frater Domini Petri Cardinalis Sanctae Romanae Ecclesiae cum titulo Sancti Marcelli*.

CAP. XLIX.

Domnus Philippus Augustariccius, *Praesul & Civis Amalphiae fecit suis expensis Campanam magnam*, *& novum ac pulcherrimum Campanile Anno Domini MCCLXXVI. Fecit etiam idem fieri Mythram auream*.

(*a*) Multa desiderantur in fine hujus Capituli. Desunt & quamplurima alia Capitula in textu originali.

honorem Beati Matthaei Apostoli & Evangelistae.

CAP. XXXVII.

In Panormo verò fecit idem Dux Robertus Monasterium in honorem Sanctissimae Dei Genitricis Mariae semper Virginis, Anno primo postquam cepit Salernum.

CAP. XXXVIII.

Idem Robertus Dux Beneventum obsedit acriter. Et jam expugnasset, nisi Romanus Pontifex, cujus praecepto parebat, hoc eidem Duci prohibuisset, & nequaquam ab incepto destitisset, donec eam Civitatem quoque cepisset.

CAP. XXXIX.

Simili modo Ricardus Princeps Capuanus Neapolim obsedit ipso eodem Anno, & fortiter illam Civitatem oppugnavit undique, ut eam caperet. Sed eodem Anno in eadem obsidione Princeps ipse obiit, Anno verò Principatus ejusdem XX. Indictione I. Fuit autem hic Princeps staturâ procerus, fortis animo, ingenio astutus, argutus & formosus, circa benevolas & fideles personas mansuetus atque benignus; rebellibus verò atque perfidis valde terribilis. Cui successit Jordanus ejus filius. Hic autem Jordanus accepit in matrimonio Guaitylgamiam filiam Guaimarii Principis Salerni, ex qua habuit filios Ricardum, Robertum, atque Jonatham.

CAP. XL.

Praedictus verò Robertus Dux obsidens Vicum Civitatem cepit eam Anno Domini MLXXX. ibidem grandia facientem fratrem suum capiens. Statimque lumine privari fecit eum, ex eo quod ipse & alii plures Barones rebelles exstiterunt. Ceteri verò metu perterriti male substiterunt. Sequenti Anno cepit Spinacorbam; & paucis evolutis diebus ipse Dux cepit Hydruntum, cepitque Tarentum. Deinde venit Salernum, & inde movens gressum processit ad Gregorium Papam, & ab eo accepit Vexillum Sancti Petri, de mense Junii apud Cipparanum.

CAP. XLI.

His autem diebus venit ad Ducem Robertum quidam dicens se Michaëlem Constantinopolitanum. Et valde conquestus est, se exinde expulsum fuisse. Ipse Dux Robertus proposuit auxilium sibi dare. Et, ut ejus mos est, diligenter illum accipiens, ac honorabiliter curam habens, secum duxit eum usque Salernum. Et inde movens gressum ad Hydruntum, ibidem Dux Anno Domini MLXXXI. assumsit exercitum, apud Constantinopolim ire cupiens. Qui mare transiens cum Boëmundo filio suo applicavit Avellonam, ducens secum cum exercitu suo etiam uxorem suam, nec non praedictum Michaëlem, qui se Imperatorem dejectum fuisse conquerebatur. Et dimisit Rogerium filium suum, cum omnibus sibi commissis in Apuliam. Inter haec interim Nicephorus Botoniates Constantinopolis factus Imperator, adventum Roberti Ducis audiens, duxit Alexium magnum domesticum suum, cui commisit militiam, deditque sibi maximam thesauri copiam, ut non solùm Christianorum, verum etiam Paganorum exercitum magnum congregaret, atque Duci Roberto viriliter resisteret. Qui Civitatem Adrianopolim pergens, quoscumque poterat, capiebat quotidie, & singulis diebus fidelitatis sacramentum sibi ab illis fieri studebat, quorum unicuique multa tribuebat, plurima jure jurando promittebat. Ceteris autem militibus, qui adhuc Nicephori dominium timebant, nihil interim tribuebat, sed eos saepe sic alloquebatur, dicens: Libenter vobis dare multa Imperator ipse promisit mihi, & thesauros mittere. Saepe etenim propter hoc ad eum accessi. Sed quia non misit, valde doleo. *Sed ipse Alexius, ut suis creditoribus quasi redderet,*

ret, vasa propria, & vestes, quibus utebatur, quibusdam largiebatur, dicens: Si esset mihi posse tantum de meis largiendi (prudentes viri veluti estis,) ego vos ditissimos facerem. *Et haec incessanter machinabatur, ut omnes ad se militum voluntates traheret. Pro quibus etiam ire ad Imperatorem disposuit, loquens ut sua quasi omnia illis donaturus transmittat. Qui dum Constantinopolim processisset, quoscumque potuit secum duxit. Et simili modo eos donis & promissionibus sibi allexit, subtrahens animos eorum ab Imperatoris amore. Qui in illa infelicitate numquam potuit esse securus. Alexius verò ipse postquam venit ad Imperatorem; tamquam fidelis Dux ad Dominum, ut eum magis securum redderet, simpliciter est loquutus. Sed quasi de se timens, noctu e Constantipoli fugit, & ad exercitum properavit, & reversus est dicens:* Imperator, propterea quod vestra stipendia efflagito, mihi vult mortem dare......... (a)........

CAP. XLII.

Petrus de Alaneo Archiepiscopus Ecclesiam Amalphitanam dedicavit. Ipsum Palatium in nostro Archiepiscopatu fabricavit. Vineas quoque & hortos pastinavit. Et in Tramonto multa inserteta Castanearum insercnlavit. Hic sedit plusquam annos XXII.

CAP. XLIII.

Eo verò defuncto iterum Clerus & Populus fieri fecerunt Johannem Archiepiscopum cognomento Sparanum. Qui fuit praeclarus in omnibus. Hic sedit annos VIII. cum dimidio, quum esset MCXCVI. ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi.

CAP. XLIV.

Dominus Petrus Capuanus Cardinalis portavit Corpus Sancti Andreae Apostoli de Constantinopoli in Amalphiam Anno Domini MCCVIII. Et collocavit illud in Confessione, quam & cum titulo desuper ipse Cardinalis fecerat fieri de suo proprio sumtu infra navem Majoris Ecclesiae. Quam Confessionem postea compleri fecit Archiepiscopus Johannes Capuanus.

CAP. XLV.

Et sub eo tempore quaedam navis Romanorum passa est naufragium in litore Civitatis Amalphitanae juxta Doganam vetustam.

CAP. XLVI.

Et quinque annis in Ecclesia Amalphitana & Civitate ejus positum fuit Interdictum. Post quinque annos Capitulum plures Ecclesiae possessiones vendidit. Et redemtum fuit Interdictum Centum Unciis.

CAP. XLVII.

Hic Archiepiscopus Matthaeus de Alanio ivit Romam ad Concilium generale, quod celebravit Dominus Innocentius Papa III. Anno Domini MCCXV. In quo Concilio dictus Domnus Matthaeus Archiepiscopus compressus fuit à nimia pressura Populi in ostio Ecclesiae Sancti Johannis Lateranensis, ubi Concilium celebrabatur, & ex illa pressura mortuus fuit.

CAP. XLVIII.

Et successit in Archiepiscopatu Amalphiae Domnus Johannes Canonicus Amalphiae, filius Domini Johannis Capuani, qui fuit frater Domini Petri Cardinalis Sanctae Romanae Ecclesiae cum titulo Sancti Marcelli.

CAP. XLIX.

Domnus Philippus Augustariccius, Praesul & Civis Amalphiae fecit suis expensis Campanam magnam, & novum ac pulcherrimum Campanile Anno Domini MCCLXXVI. Fecit etiam idem fieri Mythram auream.

(a) Multa desiderantur in fine hujus Capituli. Desunt & quamplurima alia Capitula in textu originali.

C A P. L.

Domnus Andreas de Alaneo, Praesul & Civis ejusdem Civitatis Amalphiae, moribus ornatus, virtutibus decoratus, gratus Deo, benevolus omnibus satis, nobilis & discretus, Pontificatus Anno primo, & Anno Domini MCCXCIV. in inferiori Gructa, ubi est Corpus beatissimi Andreae Apostoli, fecit fieri caelum ornatum stellis cum diversis ornamentis; Crucem magnam cum pede de argento deaurato, & aliam Crucem argenteam deauratam.

FINIS.

A Venio nunc ad *Surrentum* & *Cajetam*, quae Urbes & ipsae olim *Ducis* nomen suis Praefectis dedere, quo tempore sui erant juris. Verum finitimis Principibus potentioribus cedere coactae, honoris tamen gradum in illorum titulis servarunt. Cujus rei & ego producere possum testes tabulas, in queis Guaimarius IV. Saler- B nitanus Princeps inscribitur etiam *Dux Amalfis & Surrenti*. Diplomatis hujus exemplum debeo supra laudati Monasterii Cavensis Tabulario.

Donatio facta Ecclesiae Sancti Felicis à Guaimario IV. & Gisulfo II. Principibus Salernitanis, Anno 1051.

IN *nomine Domini. Trigesimo tertio Anno Principatus* Domini nostri Waimarii gloriosi Principis, & *Duodecimo Anno* Ducatus ejus Amalfis & Surrenti; & *Decimo Anno Principatus & ipsorum Ducatuum* Domini Gisulfi eximii Principis & Ducis, *filii ejus, mense Martio, IV. Indictione. Dum coram presentia suprascripti Domini nostri Guaimarii Serenissimi & à Deo conservati Principis & Ducis, essemus nos Amatus & Joannes Judices, & plurima suorum more solito circumadesset turba fidelium, ipse Dominus Princeps & Dux, semper solitus placidum Deo exhibere famulatum, & cupidus in sanctis locis de rebus suis dare, per hanc Cartulam dedit in Ecclesia beati Confessoris Felicis, que intra res suas, que sunt in finibus Lucanie, constructa est, de terris suis campestribus, & cum vineis, que sunt propinque ipsi Ecclesie, & ex omnibus partibus terris ipsius conjuncte per mensuras justo passu hominis mensuratas. A parte Occidentis finis via, & passus centum octoginta. A parte Meri-*

C *diei est finis, sicut aliquantum vallitellum discernit, & passus centum. A parte Orientis sunt passus centum octoginta, & revolvit in ipsam partem Orientis per vallonem passus septuaginta, & revolvit in partes Septentrionis passus octoginta sex. Ab ista parte Septentrionis, sicut aliquantum vallone discernit, & passus ducenti triginta; cum omni-* D *bus, que intra ipsas terras sunt, cunctisque earum pertinentiis, & cum vice de ipsa via. Ea ratione, ut semper sint in potestate Custodum ipsius Ecclesie, & ipsis terris utantur, fruantur, & de usufructu earum faciant quod voluerint. Et ipse Dominus Princeps & Dux obligavit se & suos heredes semper defendere Custodibus ipsius Ecclesie suprascri-* E *ptam dationem ab omnibus hominibus, quibus per ipsos Dominum Principem & Ducem, & illius heredes, illud, vel ex ipso comodocunque datum aut obligatum aut alienatum paruerit, & qui pro illorum parte & dato quascumque causationes de eo ipsis Custodibus jam dicte Ecclesie preposuerint. Et si, sicut supe-*

superius scriptum est, ipse Dominus Princeps & Dux, & ejus heredes ipsis Custodibus jam dicte Ecclesie non adimpleverint, & suprascripta, vel ex eis quicquam removere aut contradicere presumpserint, obligavit se & suos heredes componere Custodibus ipsius Ecclesie ducentos auri Solidos Constantin. & duas Chartulas unius tenoris, hanc quam ipsi Ecclesie emisit, & alteram quam ipse Dominus Princeps retinet, te Romoaldum Notarium scrivere precepimus, qui interfuisti.

✠ *Ego qui supra Amatus Judex.*

✠ *Ego qui supra Joannes Judex.*

Ducum quoque *Cajetanorum* mentio est in antiquis monumentis; immo suos etiam Rectores *Fundana Civitas* Saeculo Decimo *Ducis* titulo ornabat. Refert Ughellius in Appendic. ad Tomum V. Ital. Sacr. in Episcop. Cajetan. tabulas scriptas, *Imperante Domno nostro piissimo perpetuo Augusto Ottone, Anno Imperii ejus Octavo Decimo* (idest Anno DCCCCLXIX. illud enim *Decimo* delendum est) & *temporibus Domni Johannis gloriosi Consulis & Ducis, filii Martini* (potius *Marini*) *gloriosi Consulis & Ducis filius ejus, Anno Octavo, mense Martio, Gajeta*. Inter eos, qui adsunt, memoratur *Domnus Marinus Dux Fundanus*. Anno etiam MLXIV. memoratum videas *Raynerium Comitem filium quondam Domni Leoni gloriosi Consuli & Ducis*. Et Anno MCV. *Ricardus Dux Gajetanorum & Comes Suessanorum*. Verùm tot Apuliae, Campaniae, & Calabriae Principatus sensim Saeculis Undecimo & Duodecimo coaluerunt unà cum Siciliâ in Principes Nortmannos, uti ex ejus regionis Historia constat. Unum tamen addere placet ad illustrandam Regni Neapolitani Historiam. Certum est, Robertum Guiscardum inclytum Ducem inter alia Principatu Salernitano fuisse potitum, quem cum amplissima aliarum ditionum copia in Rogerium Ducem filium suum transmisit. Cujus rei etsi nihil opus est adducere testes, attamen ex Archivo supra laudati Monasterii Cavensis Diplomata duo descripta producere statui, Salerni Dominum eumdem Rogerium nobis ostendentia.

Rogerius Apuliae & Calabriae Dux, sive Robertus Guiscardus Dux ejus pater, Castellum de Comite concedit Alfano I. Archiepiscopo Salernitano, Anno 1080.

IN nomine sancte & individue Trinitatis. Rogerius divinâ favente clementiâ Dux. Si divinum cultum, sancte Ecclesie honorem atque cultorem debitâ reverentiâ ordine digno attendimus, profecto nostra devotione circa sanctam Dei Ecclesiam diligentissimam curam ac solacium adhibere debemus, ut tanto nos superna pietas gratiose protegat, quanto ferventius suam Ecclesiam pro viribus exaltare atque tueri satagimus. Incirco pro amore omnipotentis Dei & Domini nostri Jesu Christi, & sancte ejus Genitricis & Virginis Marie, & beati Apostoli & Evangeliste Matthei, & salute anime nostre, nostrorumque omnium parentum, & petitione Domine San.... dilecte conjungis nostre, concedimus in Archiepiscopio hujus nobis à Deo concesse Salernitane Civitatis, cui Domnus Alfanus gratiâ Dei Archiepiscopus preesse dignoscitur, locum qui dicitur Castellum de Comite, quod modo ipsi Curti nostre jure pertinet, cum hominibus, ter-

ris, & vineis, Ecclesiisque, & cum omnibus, que illic habemus, & cum omnibus que homines illius loci modo habent, vel habituri erunt; ea ratione, ut pars, loca & homines, & omnes ex eis descendentes semper sint in jurisdictione ipsius Salernitani Archiepiscopii & non aliter, nisi ut cuncta servitia & census & donationes, & quidquid nobis & parti nostre Reipublice facere & persolvere debent & debuerint, ipsi Domno Archiepiscopo, ejusque successoribus & parti ipsius Archiepiscopii omni tempore faciant & persolvant, & neque à nobis & nostris Judicibus, Comitibus, Gastaldeis, neque à quibuscumque Actoribus nostre Reipublice habeant ipse Domnus Archiepiscopus, ejusque successores, & pars ipsius Archiepiscopii quolibet tempore, ex hoc quod ut dictum est concedimus, aliquam contrarietatem, sed in perpetuum secure illud habeant, & ex eo, quod voluerint, faciant. Quod si quis temerario ausu hujusmodi concessionis violator extiterit, sciat se compositurum auri purissimi Libras quinquaginta, medietatem nostre Curie, & medietatem parti ipsius Archiepiscopii. Et hec concessio, ut superius legitur, semper firma & inconcussa permaneat, Scriptum vero hujus nostre concessionis scribere precepimus tibi Ursoni nostro Notario, Anno Dominice Incarnationis MLXXX. mense Octobris, Indictione IV.

Habeo heic tenebras, sive è Charta ipsa, sive è Librarii incuria offusas. *Octobri mensi Anni MLXXX.* respondet *Indictio IV.* At quomodo *Rogerius* tunc temporis non tantum *Dux* fuit, sed & Diplomatum largitor, vivente adhuc & dominante *Roberto Duce* ejus patre? Contra apud Ughellium Tom. VII. Ital. sacr. in Archiepiscop. Salernitan. profertur Diploma ejusdem *Roberti Ducis* datum ipsi Alfano I. Archiepiscopo Salernitano, ipso Octobri mense ejusdem Anni MLXXX. Quid est ergo, quod ejus filius *Rogerius* ipso tempore Ducem & Dominum Salerni agit? Utique pro *Rogerius* scriptum fuisse videtur in ea Charta *Robertus*. Si tamen *Rogerii* nomen servatum velis, aut serius consignanda erit Charta, aut conjiciendum, ipso Anno MLXXX. Rogerium à patre consortem Ducatus fuisse renuntiatum: quod hactenus Anno subsequenti, aut etiam Anno MLXXXII. factum Eruditi censuerunt. Verùm conjectura ista ruit, ubi alterum Diploma consideres, quod mox subdam, à Rogerio ipso datum Anno MLXXXIX. *Ducatus verò nostri Anno Quarto*. Ergo Anno MLXXX. nondum Dux à patre constitutus fuerat Rogerius.

Con-

Confirmatio omnium jurium ac bonorum facta Alfano II. Archiepiscopo Salernitano à Rogerio Duce Apuliae, Anno 1089.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Rogerius filius gloriose memorie Domini Roberti excellentissimi Ducis. In divinum cultum & sancte Ecclesie honorem atque utilitatem debitâ reverentiâ & ordine digno adtendimus; profecto devotione tota circa sanctam Dei Ecclesiam diligentissimam curam & solatium adhibere debemus, ut tanto nos superna pietas gratius protegat, quanto ferventius suam Ecclesiam pro viribus exaltare atque tueri satagimus. Idcirco pro amore omnipotentis Dei & Redemptoris nostri Jesu Christi, & pro salute anime prefati nostri Genitoris & nostre, concedimus & confirmamus in sagro Salernitano Archiepiscopio, cui nunc Dompnus Alfanus gratia Dei Archiepiscopus preest, integram terram, que Pratum Dominicum dicitur, quod est foris hac nobis à Deo concessâ Salernitana Civitate, per fines & mensuram justo passu..... hominis mensur....... a parte Occidentis *est finis terram ipsius Archiepiscopii, que similiter Pratum dicitur: à parte Setentrionis est finis Via antica, que modo non frequenter utitur, & discernit ab hac terra, & alia terra cum arbustis, quam nos retinemus: & per ipsam Viam mensura passus centum: à parte Orientis similiter est finis terra, quam nos retinemus, & passus septuaginta octo, & revolvit in partem Occidentis juxta eandem finem passibus sexdecim, & revolvit in partem Meridiei similiter passibus octuaginta & duobus usque Fontem, qui ibi est. Et deinde per medium ipsum fontem recte descendit, & vadit in parte Meridiei usque viam, que ducit prope litus maris: ab*

A *ipsa parte Meridiei est finis eadem Via, & per eam recte mensura passubus soptuaginta octo usque suprascriptam priorem finem. Et eadem quoque terra per suprascriptas fines & mensuras in ipso Archiepiscopio, ut dictum est, concedimus & confirmamus cum omnibus, que intra eam sunt, cunctisque ejus pertinentiis, & de ipsis viis, ea ratione ut*
B *semper sit in potestate supradicti Domni Alfani Archiepiscopi, ejusque successorum, & licentiam habeant de eo facere, quod voluerint. Nec non concedimus & confirmamus in eodem Archiepiscopio omnia, que a singulis nostris predecessoribus, videlicet Imperatoribus, Regibus, Ducibus, atque Principibus, ibidem confirmata atque concessa, seu data vel o-*
C *blata tam per Precepta quam etiam per Brebes sigillatos, seu per Cartarum muniminna esse videntur, ut semper pars ipsius Archiepiscopii cuncta ea securiter habeat, & faciant ex eis quod voluerint. Et neque à nobis nostrisque heredibus & successoribus, neque a nostris Judicibus, Comitibus, Castaldis, neque à quibuscumque autoribus Reipublice no-*
D *stre, seu aliis quibuslibet hominibus, ipse Domnus Archiepiscopus, ejusque successores, & partes ipsius Archiepiscopii habeant ex eis, que, ut dictum est, in prefato Archiepiscopio concedimus & confirmamus, quolibet tempore aliquam contrarietatem; sed in perpetuum ea omnia securiter habeant & faciant ex eis, sicut supra scriptum est, quod voluerint,*
E *omni publica & aliorum hominum contradictione remota. Quod si quis forte temerario ausu hujus nostre concessionis & confirmationis qualibet tempore viola-*

ua

tor extiterit, sciat se compositurum auri purissimi Libras centum, medietatem Camare nostre, & medietatem partibus ipsius Archiepiscopii. Et hec nostra concessio & confirmatio semper firma & inconcussa permaneat. Textum vero hujus nostre concessionis & confirmationis, tibi Landulfo meo Notario scribere precepimus, & cum meo Tipario plumbeà bullà bullari jussimus, Anno Dominice Incarnationis MLXXXIX. Ducatus vero nostri Anno Quarto, mense Julio, concurrente Indictione XII.

A *✠ Ego Rogerius Dux me subscripsi.*

✠ Signum Guaimarii Comitis Caputaquensis.

✠ Ego Paganus de Florenza.

Ex his habes Rogerium Ducem Guiscardi filium, dominantem quoque Salerni. Atqui Anno sequente MXC. invenio *Robertum divina clementia annuente Comitem Salernitani Principatus*, B & Privilegia more Principum concedentem. En Chartas ipsas ex ipso Cavensi Coenobio deductas.

Robertus Comes Principatus Salerni Alfano II. Archiepiscopo Salernitano omnia bona & jura confirmat, Anno 1090.

IN nomine Domini Dei eterni & Salvatoris nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnatione ejus MXC. temporibus Domini nostri Rogerii gloriosissimi Ducis, mense Junii, Indictione XIII. Robertus divinà clementià annuente Comes Salerni Principatus, filius quondam Domini Comitis Guillielmi. Justum esse credimus & conveniens rationi, ut ea que Ecclesiis justa & pia largitione Principum & oblatione fidelium conferuntur eis, ab omnibus Christi fidelibus stabilitate perpetua conserventur. Per hoc enim vite eterne aquiritur meritum, & pro animabus eterna...... perpetuo comparantur. Ea propter notum esse volumus perenniter universis, quod nos scientes, Casale Liciniani cum omnibus hominibus & pertinentiis suis, terras ad Sanctum Petrum de Thoro, Portum cum Lunare & passagio, hac cannitias pro piscibus capiendis in fluvio Silaris, atque totum tenimentum cum terris & silvis de loco, qui dicitur Petta, Ecclesiam Sancti Viti cum Curte sua & terris, in eodem loco existentem, nec non & quasdam alias possessiones, & terras cultas C *& incultas in pertinentiis Terre nostre Ebuli existentes, sacrosancto Salernitano Archiepiscopio, in quo Domnus Alfanus Secundus Archiepiscopus preest, per bone memorie Dominum Gisulfum Secundum gloriosum Principem gentis Longobardorum & Principatus Salerni, divine miserationis nutu esse data perpetuo & concessa, ad preces prefati Domni Archiepi-* D *scopi, &* Domine Gilie dilecte conjuncis nostre, *& pro remissione peccatorum nostrorum, atque ob reverentiam beati Matthei Apostoli & Evangeliste, cujus precibus apud Deum quotidie adjuvamur, de consensu & voluntate Domini nostri Rogerii Ducis incliti, predictorum Archiepiscopio, ejusque Pastoribus quantum ad nos pertinet, possumus,* E *& habemus, congedimus, damus, & perpetuo predicta omnia confirmamus. Insuper concedimus & mandamus statuentes, ut omnes homines presentes & futuri tam in predicta nostra Terra Eboli, quàm de Casali Liciniani Vassalli Archiepiscopi sepe dicti habitantes, sint in predicta Terra nostra Eboli, & in pertinentiis suis perpetuo liberi & esempti*

A *pti ab omni datione, & ab omni jure diri&ure, plateatici, & portatici, tam in personis, quàm in mercibus & in rebus suis, quas intromittent in Ebulum vel extraxerint de eodem. Et ut isdem homines Vassalli Archiepiscopii supradi&i de omni questione & placito, que inter se habuerint, vel contra eos, quomodocumque moventur ab aliis, semper coram Bajulis & Judicibus predi&i Domni Archiepiscopi & successorum ejus, atque memorati Archiepiscopi debent libere conveniri. Propter quod concedimus ei Curim in Terra nostra Ebuli super ipsis semper regere & habere, secundùm quod eam ipsum Archiepiscopum in ipsa Terra nostra Ebuli novimus habuisse ha&enus & habere. Preterea de affluentiori gratia & mera liberalitate nostra concedimus ex nunc, & in perpetuum damus sepe di&o Domno Archiepiscopo & successoribus suis, atque Archiepiscopio memorato & confirmamus p.....as de omnibus reditibus nostris platearum, plancarum tin&e * ulente predi&e nostre Terre Ebuli, & de omnibus nutrimentis animalium, que nos & successores nostri habemus & habuerint in eadem Terra & in ejus pertinentiis quomodocunque; ea ratione ut omnia supra di&a que in presentia Judicum Roberti & Johannis & testium subscribendorum voluntarie dedimus & concedimus Archiepiscopio supradi&o, semper sint juris & ditionis ipsius Archiepiscopii & Pastorum ejus, & potestatem habeant de eis semper facere quod voluerint, ad utilitatem & honorem perpetuum Archiepiscopii memorati. Propter quod per nostram bonam voluntatem & convenientiam promittimus, & per fa&am stipulationem di&o Domno Archiepiscopo pro parte sua & Ecclesie sue obligamus nos nostrosque successores & heredes cun&a, qualiter superius scripta sunt, semper ipsi Domno Archiepiscopo, ejusque successoribus, & partibus ipsius Archiepiscopii defendere & antestare ab omnibus hominibus: & cum pars ipsius Archiepiscopii voluerit, potestatem habeat per se ea defendere qualiter voluerit, & neque à nobis nostrisque successoribus seu heredibus, atque ab aliis quibuslibet hominibus aliquam molestiam seu requisitionem ex iis, quae superius jam di&o Archiepiscopio concedimus, donamus, & confirmamus, ipse Domnus Archiepiscopus & successores sui, seu pars ipsius Archiepiscopii patiantur, sed in perpetuum ea omnia securiter habeant, possideant, & disponant. Si quis fortè temerario ausu harum nostrarum concessionum, donationum & confirmationum violator extiterit, sit sub maledi&ione Domini nostri Jesu Christi, & à Regno suo separetur, & cum Juda proditore in eterno gehenne ingendio sit dapnatus. Amen. Denique pro securitate atque defensione Archiepiscopii supradi&i ego Robertus Comes una cum Domina Gilia Comitissa conjuge mea hoc Preceptum fieri fecimus, & tibi Johanni Notario scribere jussimus, & tam nomina nostra quam nomina Judicum predi&orum & testium subscribendorum testari fecimus, & sigillo nostro sigillari.*

A&um & confirmatum in Castello, quod Murus nuncupatur, Anno, mense, & Indi&ione supradi&is.

Que omnia ego Johannes Notarius Castelli de Muro scripsi, & meo signo signavi.

✠ Ego Robertus Comes supradi&us istud confirmo.

✠ Ego Gilia Comitissa istud idem approbo.

✠ Ego qui supra Robertus Judex.

✠ Ego qui supra Johannes Judex.

✠ Ego Mellus de Tabella istud firmo.

✠ Ego Johannes Pipe istud testor.

✠ Ego Ursus de Curanna hoc vidi & audivi, & testis sum.

✠ Ego Geroldus de Contursi testis sum.

Ejusdem Diplomatis mentio est in altera Charta, quam subjicio.

Possessio capta ab Alfano II. Archiepiscopo Salernitano quorumdam bonorum sibi concessorum à Roberto Comite Principatus Salernitani, Anno 1098.

A *IN nomine Domini Dei eterni & Salvatoris nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnatione ejus MXCVIII. temporibus Domini nostri Rogerii gloriosi Ducis, Mense Junio, Sexta Indictione. Cum coram presentia Domni Alfani gratiâ Dei Archiepiscopi sancte Sedis hujus Salernitani Archiepiscopatus essemus nos Johannes & Grimoaldus Judices, aliique* B *complures homines, inter quos specialiter convocati aderant gloriosus filius quondam Pandulfi Comitis & Johannes filius quondam Guaiferii, & Bernardus filius quondam Alferii, Johannes qui dicitur Piper, & Ursus qui dicitur de Kiranna, una cum quodam Johanne Notario, accesserunt dicentes, missos esse à* Roberto Comite Salernitani Principatus, *filio quondam Gulielmi Comitis,* C *&* Gilia Comitissa uxore ejus: *& in eadem presentia ostenderunt unum Preceptum sigillo ipsius Roberti Comitis signatum, qualiter ipse Robertus pro amore Dei, & salute anime prefati genitoris sui, simul etiam pro salvatione sua & ejusdem conjugis sue, & redemptione peccatorum illorum, presentibus testibus, qui in eo subscribendi erant,* D *per interventu prefate Gilie Comitisse conjugis sue, concesserunt, obtulerunt, donaverunt, & remiserunt, in Ecclesiam Sancte semper Virginis Dei genitricis Marie & beati Apostoli & Evangeliste Matthei, que est Sedes ipsius Salernitani Archiepiscopatus, cui Domnus Alfanus Secundus Archiepiscopus preest, totam & integram terram, que dicitur de* E *Rivo Petroso per fines, que in eodem Precepto adnotate sunt. Insuper & obtulerat & remiserat in eodem Archiepiscopio Ecclesiam Sancti Georgii ibi propinquam, cum terris & silvis & pascuis & aquis & vineis & omnibus ad ipsam Ecclesiam pertinent, & qualiter à Rectore ipsius Ecclesie, qui nunc ei preest, tenentur & possidentur, & dominatus est per unum diem & unam noctem, cum vice de viis & pertinentiis suis. Pariter etiam concesserat & obtulerat in eodem Archiespiscopato homines & censiles suos, quorum nomina in ipso Precepto atscripta esse videntur, cum uxoribus & liberis eorum & omnibus stabilibus & mobilibus, rebusque illis pertinentibus, & cum omnibus rebus stabilibus, que fuerant Andree & Papa Theori & Petri de Aurilia; ea ratione ut omnia superius dicta semper essent juris hac ditionis ipsius Archiepiscopii: & prefatus Domnus Archiepiscopus, ejusque successores, & pars ipsius Archiepiscopii licere haberent de heis facere quod velent, sicut ipsum Preceptum continet, quod scriptum est per jam dictum Johannem Notariisque presenti Anno, preterito Mense Majo, presentique Indictione. In quo ipse Robertus Comes, & Gilia Comitissa, & Mellus de Lavella, & dictus Johannes Presbiter, Ursus & Geroldus de Conturso subscripti sunt. Et ut ipsum Preceptum ostensum hac lectum fuit, ipsi Johannes Piper, & Ursus de Kiranna dixerunt, se etiam interfuisse & vidisse & audivisse cum omnia in eodem Precepto leguntur fieri, & de ejus ipsum Preceptum firmari, & dicto Johanni Notario scribere ipsi Comes & Comitissa precepissent: & ipsi Johanni & Urso ab ipsius Comite & Comitissa cum sum-*

summa devotione jussum fuisse, ut ipsum Preceptum pro illorum parte ad hanc Sanctam Sedem adducerent, & super Altare beati Apostoli & Evangeliste Matthei illud ponere; quatenus ipse Domnus Archiepiscopus, ejusque successores, & pars ipsius Archiepiscopii licentiam haberent de ipso Precepto & omnibus, sicut idem Preceptum continet, facere quod voluerint. Quapropter ipsi Johannes Piper & Ursus de Kiranna simul cum dicto Domno Archiepiscopo & Clero ipsius Archiepiscopii, unà nobiscum & supra omnibus, qui, ut prelegitur, convocati fuerant, prefatam Ecclesiam Sancte Dei Genitricis & virginis Marie, & beati Apostoli & Evangeliste Matthei introiverunt, & jam dictum Preceptum super ipsum Altare Sancti Matthei posuerunt; promittentes & fidem ipsi Domino Archiepiscopo prebentes, ut omnia, velud ipsum Preceptum continet, fieri. Et ita de eis ipsum Preceptum jam dicto Johanni Notario scribere ipsi Comes & Comitissa jussissent, & specialiter ipsi Johanni & Urso mandarent, ut ipsum Preceptum ab illorum parte adduceretur; eodem sacro Altari, ut dictum est, poneretur. Postea vero ipse Domnus Archiepiscopus benedictionem dedit ipsi Johanni Piper & Urso pro parte dictorum Comitis & Comitisse trecentos sexaginta Solidos monete istius Civitatis: qualiter tibi Alfano Notario, qui interfuisti, scribere precepimus.

✠ *Ego qui supra Jovannes Judex.*
✠ *Ego qui supra Grimoaldo Judex.*
✠ *Signum manus dicti Geroldi.*
✠ *Signum manus prenominati Johanni filii Guaiferii.*
✠ *Signum manus prefati Berardi.*

Sed quis iste *Robertus Comes Principatus Salernitani?* Nihil de eo mihi occurrit apud accuratissimum Camillum Peregrinium. Immo Romualdus ipse Salernitanus Archiepiscopus, qui altero Saeculo Chronicon scripsit, à me editum Tomo VII. Rer. Italicar. nullum de eo verbum facit. Is verò in utraque Charta inscribitur *Filius quondam Comitis Guilielmi*. Conjecturam meam profero. Hieronymus Surita, sive Dominicus à Portonariis in Praefatione ad Historiam Gaufredi Malaterrae, Tomo V. Rer. Italicar. censuit, Guilielmum Ferreabrachium, primum Apuliae Comitem, fratrem scilicet Roberti Guiscardi natu majorem, *sine liberis* vivendi finem fecisse. Sed videndum, an non ipsius Guilielmi Ferreabrachii filius fuerit *Robertus*, ut nuper vidimus, *Comes Salernitani Principatus*. Guilielmus Apulus in Poëmat. de Normann. Lib. 4. edito Tom. V. Rer. Italicar. narrat, à Roberto Guiscardo Duce electum successorem, & adscitum ad Ducatus consortium fuisse Rogerium filium, quo tempore idem Robertus bellum Graeco Imperatori intulerat. Addit curae *Roberti Comitis* Rogerium adolescentem commendatum fuisse:

Jus proprium Latii totius, & Appula quaeque
Cum Calabris, Siculis, loca Dux dat habenda Rogero.
Roberto Comiti committitur, atque Girardo.

Quis verò fuerit iste *Robertus*, continuato sermone indicat Poëta, haec subdens:

Alter fratre satus, fidissimus alter amator.

Quum ergo *Robertus* Salernitanus Comes *Guilielmi Comitis* filius fuerit, illum putare fas est eumdem, cui traditus fuerit educandus Rogerius Guiscardi filius, & cui pater fuerit Guilielmus Ferreabrachia. Is autem Salernum Feudi titulo consequutus fuisse

Signum manus Benetatato filio ejus consentientis.

Signum manus Roduald V. D. filio ejus consentientis.

Signum manus Baronte filio ejus consentientis.

Signum manus Widicau V. D. testis.

Signum manus Wileradu V. D. testis.

Signum manus Benenato V. D. testis.

Signum manus Mauricioni V. D. testis.

Et post hanc completa Cartula rememoravimus particelkula nostra de Oliveto in Vaccule, ego Fortonato & Bonuald parte nostra in integrum offerimus D o & beati Sancti Petri, quem novis heredem constituimus.

Ego Sicberado indignus Presbiter hanc Cartulam ex autentico fideliter exemplavi.

Vides heic preces porrectas ab hisce Presbyteris *Domno Walperto Duci nostro Civitatis nostrae Lucensis*. At haec evincere videntur, in una Lucensi Civitate ejusque agro conclusam fuisse Walperti hujus Ducis auctoritatem, neque majorem excogitandam in ceteris, quos ante Annum DCCC. Lucensia monumenta exhibent. Si Walpertus Provinciam universam Ducis titulo rexisset, *Dux Tusciae*, non autem *Dux Civitatis nostrae Lucensis* appellandus fuisset. Haec praesentiens Franciscus Maria Florentinius, emunctae naris Scriptor, utpote quem non latuit ejusmodi Charta, eamque minime dissimulavit in Monumentis Mathildis Comitissae Lib. 3. opinatus est, Walpertum, ceterosque supra memoratos Duces *à Lucensi Urbe, uti capite Tusciae Provinciae, titulum Ducis assumsisse, non secus ac Dux Fori Julii ab Urbe ejus nominis dicebatur Dux Forojuliensis*, & nihilominus in integram Provinciam suam protendisse potestatem, quam titulo Marchionis regebant. Verùm palmaris inter hos Duces differentia intercessit. Universae Provinciae nomen dederunt primariae Urbes *Beneventum, Spoletum, ac Forum Julii*; neque enim alia tunc appellatio in usu erat: ac propterea qui *Ducem Forojuliensem* dicebat, continuo significabat integrae *Provinciae Forojuliensi* Praefectum. Contra verò *Provinciam Tusciam* Langobardis appellare semper in usu fuit, & nunquam *Provinciam Lucensem*: quare qui Praesidem illius Provinciae significare voluisset, *Ducem Tusciae*, non *Ducem Civitatis Lucensis*, appellasset, uti revera factum est, quum regimini unius Ducis tota Tusciae Provincia Saeculo Nono commendari coepta est. Quamobrem restat, ut adhuc Walpertum, ejusque Successores ad Annum saltem DCCC. unius Lucensis Urbis Duces, sive Praesides censeamus. Nam quod Florentinius nuper laudatus opinatur, Cosmus verò de Arena, & Pagius uti certum statuunt, nempe Desiderium *Tusciae Ducem* Anno Christi DCCLVI. adlectum fuisse Regem Langobardorum, bonis tabulis caret. Immo Dandulus in Chronico pag. 142. Tom. XII. Rer. Italicarum de eo scribit: *Desiderius itaque, qui Dux Istriae erat, auxilio Papae factus est Rex Longobardorum*. Accedit, quod jam supra innui, Paullum Diaconum in Historia Langobardica identidem commemorasse Duces Beneventi, Spoleti, ac Fori Julii, & ne unum quidem *Tusciae Ducem* oblivioni eripuisse. Quare tantum de hisce unis silentium; tanta verò cura de reliquis? Nunquid non & Tuscia nobilissima Provincia fuit, & latissime protensa ac illustris? Sane haec me eo vehementius ad opinandum impellunt, nondum uni Duci universam Tusciae Provinciam tunc fuisse commissam, sed qui-

A quidem pluribus, qui more Comitum suam quisque Civitatem regerent ac tuerentur. Denique ad hujusmodi quaestionem absolvendam opportuna mihi videntur, quae Hadrianus Papa habet in Epistola 60. ad Carolum Magnum Francorum Regem apud Du-Chesnium, Tom. III. Scriptor. Francic., scripta, ut conjecturae suadent, circiter Annum DCCLXXVI. Ibi enim mentionem facit Reginaldi, *qui nunc in Clusina Civitate Dux esse videtur*. Ex iisdem Literis deducitur, tunc eam Civitatem spectasse ad Tusciam Langobardorum, ac propterea ad Carolum tunc Italiae Regem, ipsumque Reginaldum ex *Castaldio Castri Felicitatis* creatum fuisse ab eodem Rege *Ducem Clusinum*. Rursus in Epistola 74. idem Pontifex conqueritur apud Carolum Regem de invasione, *quam Gundibrandus Dux Civitatis Florentinae in Monasterio Sancti Hilarii ingerit*. Evincunt haec, si probe pensentur, ante Annum DCCC. non unum, sed plures *Duces* eodem tempore in Tuscia fuisse, & Lucensem Ducem nondum jus dixisse universae illi Provinciae. Deinde verò imperante Ludovico Pio, ut habetur in Francorum Annalibus ad Annum DCCCXXVIII. *Bonifacius II.* egregius *Comes* videtur latiori potestate usus, & reliquis *Tusciae Comitibus* praefuisse ac imperasse; quandoquidem iis ad se accitis contra Piratas Africae expeditionem suscepit.

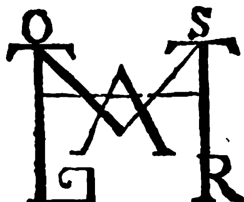
At certe extra dubitationis aleam positum est, *Adalbertum I.* ejus filium, atque hujus Successores universam rexisse Tusciam titulo *Ducis* atque *Marchionis*. Vide infra in Differtat. X. *de Minor. Justit. Ministr.* Placitum ab eo habitum Anno DCCCXLVII. ubi appellatur *Inlustrissimus Dux*. Dicitur etiam *Comes & Marchio* idem Adalbertus I. in tabulis à me productis Cap. XXII. pag. 210. Antiquitat. Estens. Quod si non his tantum titulis Principes ii insigniti nobis occurrunt in Chartis antiquis, sed interdum etiam *Comitis*; uti jampridem monuit Florentinius in Vita Mathildis; non alia de caussa id factum opinari licet, nisi quia praeter totius Tusciae Praefecturam, ii titulo *Comitis* uni Civitati praefuere, hoc est Lucensi. Inter pergamenas Archiepiscopii ejusdem Urbis unam vidi scriptam *Anno Incarnationis DCCCXC. post obitum Karoli Imperatoris Anno Tertio* (nulla heic Regis facta mentio indicat, nondum in Tusciam penetrasse auctoritatem Berengarii I., aut Guidonis, de Regno tunc concertantium) *VI. Kalendas Junias, Indictione octava*. Ibi Viventius Presbyter bona permutat cum Gerardo Lucensi Episcopo. *Et Adalbertus Comes direxit Missos suos* (videlicet ad aestimandas terras). *Hi sunt Roffridus Notarius & Scabinus &c.* Habes heic Adalbertum II. Tusciae Marchionem *Comitis* appellatione tantummodo donatum. Ita in aliis Anni DCCCLXXIV. & Anni DCCCLV. ac DCCCL. Contra in Charta exarata *Berengarius gratia Dei Rex. Anno Regni ejus Deo propitio XIII. Duodecimo Kalendas Septembris, Indictione III.*, idest Anno DCCCC. Adalbertus Subdiaconus terras commutat cum Petro Episcopo Lucensi, & ad eas visitandas *Adalbertus Dux direxit Missos suos*. Idem legitur in altera Charta scripta *Anno XX. Ludovici Imperatoris, Sexto Idus Februarii, Indictione III.*, idest Anno DCCCLXX. Ita quoque in Chartis Annorum DCCCLXIV. DCCCLXXIV. DCCCLXXXVI. In Charta verò autographa conscripta, *Regnante Domno nostro Berengarius, gratiâ Dei Imperator Augustus, Anno Imperii*

perii ejus VI., Nonas Decembris, Indi-ctione IX., idest Anno DCCCCXX. haec verba occurrunt: *alio lato tenet terra, quae quondam fuit Adalberti Marchioni*. Dixi Anno DCCCCXX., quia Indictionis Nonae ingressum sumsi à Kalendis Septembris ejusdem Anni. Verùm postquam exordium Imperii Berengarii I. ex iis, quae adnotavi in Dissertat. LVI. *de Religion. Christian.* decurrere coepit die 24. Martii Anni DCCCCXVI. reliquum est, ut *Sextus Annus Imperii* illius exordium sumserit eodem die ac mense Anni DCCCCXXI. ac propterea *Indictio Nona* in Charta hac Annum tantummodo DCCCCXXI. implet, aut Charta ipsa vitio aliquo laborat. Redeo ad titulos *Ducis* & *Marchionis*, quibus Tusciae Praesides olim fruebantur. Postremo hoc titulo quamquam ii progrediente tempore frequentius distinguerentur ac uterentur, attamen ne primum quidem posthere, aut oblivioni mandarunt. Bonifacius magnae Mathildae Comitissae pater, saepe *Dux* & *Marchio* inscriptus reperitur, & apud Florentinium in Monument. Mathild. Lib. 3. pag. 118. hisce verbis designatur Anno MXXXVIII. *Bonifatius divinà miseratione Tuscorum Dux & Marchio*: quae satis produnt, Tusciam non minus *Ducatum*, quàm *Marchiam* fuisse appellatam. Neque revera ullus ibi amplius Dux erat praeter illum, qui universae Provinciae imperitabat; nam singulis Civitatibus Praefecti tunc Titulo dumtaxat *Comitum* donabantur. Ita in altera Charta, quam produxi supra Dissertat. L. *de exter. gentib.* idem inscribitur: *Nos Bonefacius Marchio & Dux Tusiae*. Attamen post hactenus dicta non dissimulabo, quid in Diplomate Ottonis III. Augusti apud Canonicos Lucenses adservato mihi occurrerit. Scilicet ibi commemoratio fit *Ducis & Marchionis Lucensis Civitatis*. Illud autem non alià de caussà, ut supra Florentinius conjiciebat, factum videtur, nisi quia Lucensis Civitas iis temporibus fuit Sedes Marchionum Tusciae, & Provinciae caput, sicuti & ego jam animadverti Cap. XVII. Antiquitat. Estens. Rursus enim moneo, in Charta Anni MCCXXIV. (scribe MCXXIV.) quam Ughellius Tom. I. Ital. Sacr. in Episcop. Lunensib. protulit, atque ego à vitiis praecedentibus expurgatam recudi, nequaquam legendum esse *gloriosa Civitas Luna, super universam Tusciae Marchiam caput ab exordio constituta*: sed quidem *gloriosa Civitas Luca*. Itaque uti olim *Verona*, *Tarvisium*, *Spoletum*, *Ancona* Marchiis nomen dedere, ita & *Luca* aliquando dedisse potuit. Neque tamen dissimulandum, *Pisas* etiam aliquando hoc honore insignitas fuisse, hoc est antea, scribente Liutprando Lib. 3. Cap. 4. Histor. *Pisam, quae est Tusciae Provinciae Caput*. Nempe Duces, seu Marchiones Tusciae in una potius quàm in altera Civitate habitantes Ducali Sedi appellationem Capitis conferebant. Nunc Diploma nuper à me indicatum accipe.

Otto-

Ottonis III. Augusti Praeceptum, quo Canonicis Cathedralis Lucensis omnia eorum bona confirmat, Anno 998.

IN *nomine sancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Quia decet Imperiali magnificentie loca sancta ditare atque venerari, & omnibus Kristianis de animabus suis curam atque sollicitudinem gerere: ideo dignum duximus modo in presenti sanctissimi Martini Episcopi locum Lucae Sanctum in aliquo locupletare, ut & ipsis, pro quibus donatum est ad refrigerium, & nobis ad remedium proficiat sempiternum. Quapropter considerantes nos hoc, & in animo volventes, prece & amonitione fidelis nostri War...... Capellani, confirmamus predicto Sancto loco, sicuti olim* Ugo, Lotharius, Avus, & Genitor noster, *atque Precessores nostri Reges, & Imperatores pro remedio animarum* Adelberti Marchionis, & Bertae Comitissae, *nec non & suarum, dederunt beato Martino Pontifici, Ec-* A *clesieque sue site Luce, suisque fidelibus ibi pro tempore Deo famulantibus Sacerdotibus, Diaconibus, Subdiaconibus quoque, ceterisque pro tempore ibidem ordinatis; videlicet Curtem unam, quam predicta Berta suo precio comparavit, & dicitur Massa Grausi, consistens in ipso Comitatu Lucensi, cum terris &c. Statuimus ut Episcopus loci nullam quo-* B *quam in tempore de praefatis Curtibus potestatem habeat, neque inde se intromittat, nisi ad Canonicorum auxilium & salvationem. Et si, quod absit, à potestate eorum praefatas Curtes Episcopus loci, aut ullus invasor tulerit, aut aliquid subtraxerit: tunc deveniant in* C *potestatem* Ducis & Marchionis Lucensis Civitatis *tamdiu, donec talis Episcopus venerit, qui praefatas Curtes in jure & potestate Canonicorum esse permittat, &c.*

Signum Domni Ottonis *invictissimi Imperatoris Augusti.*

Heribertus Cancellarius vice Petri Cumani Episcopi notavi.
Data Kalend. Septembris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVIII. Indictione VI. Anno Tertii Ottonis Regni XV. Imperii verò III.
Actum in Castello Marlia juxta Lucam feliciter,

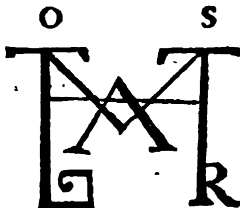
Pendet chordula sericea rubea & flava sine Bulla.

Aliqua mihi, dum haec describerem, oborta dubitatio est, archetypum ne, an exemplum antiquissimum D pergamena illa exhiberet; sed in ea sententia confirmatus fui, archetypum eam dicendam esse, ex quo in Tabu-

Tabulario Capituli Canonicorum Patavii simile Diploma mihi occurrit, datum eodem Anno, atque in ipso A loco Lucensis agri: quod & ipsum proferendum censui.

Otto III. Imperator omnia Privilegia & jura confirmat Ursoni Episcopo Patavino ejusque Ecclesiae, Anno 998.

IN nomine sanctae & individuae Trinitatis. Tercius Otto divina favente gratia Imperator Augustus. Si sanctis & venerabilibus locis digna conferimus munera, aut collata à piis & religiosis viris Imperiali auctoritate confirmamus, ad statum Imperii nostri proficere credimus. Quapropter omnium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque fidelium praesentium & futurorum comperiat industria, qualiter pro Dei amore, nostraeque remedio animae per hanc nostri Praecepti paginam confirmamus & corroboramus Aecclesiae Sanctae Dei Genitricis Mariae, & Sanctae Justinae, quae caput est Patavensis Episcopii, cui praeesse videtur Urso Episcopus, *nosterque fidelissimus, omnia Precepta & mundiburdia à nostris praedecessoribus Regibus vel Imperatoribus eidem Aecclesiae concessa, om-* B *nesque Plebes, Cortes, Abbatias, Senodochia ad prefatum Episcopium juste & legitime pertinentia, & nominative Curtem Saccum nominatam cum placitis, districtis, & omnibus, quae dici vel nominari possunt ad prefatam Curtem pertinentibus. Precipientes itaque nostra Imperiali jubemus potentia, ut nullus Dux, Episcopus, Patriarcha, Abbas, Marchio,* C *Comes, Vicecomes, nullaque nostri Imperii magna parvaque persona prefatam Sanctam Patavensem Aecclesiam, Rectoresque suos de cunctis, que per Precepta vel mundiburdia juste & legaliter jam dictae Aecclesiae concessa vel confirmata sunt, inquietare, molestare, vel disvestire sine legali presumat auctoritate. Si quis igitur hujus nostri Precepti viola-* D *tor extiterit &c.*

Signum Domni Ottonis

invictissimi Imperatoris Augusti.

Heribertus Cancellarius vice Petri Cumani Episcopi notavi.

Data X. Kalend. Septembris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVIII. Indictione VI. Anno Tertii Ottonis, Regni XV. Imperii III.

Actum in Marlia juxta Lucam feliciter.

Tenuia quaedam vestigia apparent Sigilli olim appensi.

Quod solum in Lucensi Diplomate animadvertendum est, etiam Kalendis Septembribus currit *Indictio* E *Sexta*, quae immutari tunc solebat. Sed varius usus Indictionum fuit, aut fortasse mihi dies excidit ante

Kalen-

Kalendas illas adnotatus, uti in Patavino factum videas. Finem habuisse *titulum Ducalem* in Mathilda Bonifacii filia, suspicatus est supra memoratus Florentinius, quum revera illius Successores occurrant uno *Marchionis* titulo contenti. Inter alios *Welpho Sextus*, celeberrimus Princeps ex Estensi Linea Brunsvicensium Ducum, in suis Diplomatis Anni MCLX. hos praefert titulos: *Welfo Dei gratiâ Dux Spoleti*, *Marchio Tusciae*, *Princeps Sardiniae*, *Dominus Domus Comitissae Matildis*. Sed animadvertendum est, *Philippum Suevum* postea Romanorum Regem, se ipsum inscripsisse Anno MCXCV. *Ducem Tusciae*, ut ex ejus Diplomate constat apud Margarinum in Bullar. Casinens. Tom. 2. Constit. 218. Tandem quod singulare habuit Tusciae Ducatus, ejus regimen interdum, sive concedentibus, sive tolerantibus Augustis, commissum fuit feminis, virilem tamen animum in pectore gerentibus. Ejusmodi fuere *Beatrix* supra laudati Bonifacii Marchionis ac Ducis olim conjux, ejusque filia generosa mulier Comitissa *Mathildis*, quibus tum *Ducissae*, tum *Comitissae* titulus in usu fuit. Produnt hoc varia illarum monumenta, quorum unum heic inserere placet, adservatum Mutinae in Archivo sacri Canonicorum Collegii.

Concordia inita inter Albertum de Bajoaria Nobilem Mutinensem, & Eribertum Episcopum Mutinensem de Canonica Civitatis Novae, coram Beatrice Comitissa & Ducissa Tusciae, Anno 1075.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jhesu Christi. Anno ab Incarnatione ejusdem MLXXV. Sexto Idus Junii, Indictione Terciadecima. Manifesta causa est michi Alberto filio quondam Alberti de Bajoaria, quod in presentia Domne mee Beatricis Comitisse & Ducis, *ejusque jussu ac voluntate pactum donationis causâ est positum inter me &* Heribertum Episcopum Motinensis Ecclesie, *ut si unquam in tempore agere aut causare vel molestare presumpsero contra suprascriptum Episcopum, vel ejus successores, aut contra eorum Missum, idest nominative quandam Canonicam de Citanova, quam habere & detinere visus sui à parte Motinensis Ecclesie, omniaque ex omnibus quicquid mihi prescripto Alberto pertinet de jam dicta Canonica, sive per scriptum aut sine scripto, sive per Beneficium aut per quodvis ingenium; & si de meo dato aut facto exinde in aliam partem apparuerit, cui ego dedissem aut fecissem; vel si in antea ego vel mei heredes dederimus aut fecerimus jam dictam Canonicam; si hoc apparuerit & clarum factum fuerit: tunc componere promitto una cum meis heredibus viginti Libras Papiensium denariorum, medietatem Domne mee Beatrici vel ejus heredibus, ac medietatem suprascripto Heriberto Episcopo vel ejus successoribus. Et insuper hoc pactum firmum & stabile permaneat, sicut supra legitur, quia sic inter nos convenit. Et nec michi liceat ammodo ullo tempore nolle quod semel volui; sed quod hic à me semel factum vel conscriptum est, sub jurejurando inviolabiliter observare promitto cum stipulatione subnixa.*

Actum in Casa Sancti Cesarii feliciter.

Signum manus suprascripti Alberti, qui hoc pactum, ut superius legitur, fieri rogavit, & ei relectum est.

Signa manuum Bulgari de Nonantula, & Manfredi de Sorbaria, qui in his omnibus, sicut superius legitur, rogati sunt testes.

Ego Bernardus manu mea subscripsi.

Rotechildus Notarius Sacri Palatii scripsit, post traditum complevit & dedit.

Quae heic appellatur *Civitas Nova*, eadem est, cujus occurrit mentio in Testamento Caroli Magni Anno DCCCVI. apud Baluzium Tom. I. pag. 442. Capitular. Reg. Francor. Mutinensis enim Populi pars quo tempore eorum Civitas à Graecis Bononiae atque in Exarchatu dominantibus identidem vexabatur, simulque à circumfluentibus fluviis exlegibus afflicta, paludibus circumquaque obsidebatur, lares transtulere ad locum paucis millibus passuum ab Urbe nostra dissitum ad Occidentem in Via Aemilia, quam *Claudiam* appellamus: ibique Civitate constructâ nomen loco indidere *Civitatis Novae*, quod adhuc durat sub vocabulo *Cittanuova*. Hodie nihil aliud è tot aedificiis superest, nisi Templum Parochiale sub Archipresbyteri cura. De ista Civitate multus erit mihi sermo in Differt. XXI. *de antiquo Italiae statu*. Ducibus hactenus commemoratis denique addendi sunt *Venetiarum Duces*, antiquissimi & ipsi, quorum illud praecipuum decus est ad nostros usque dies suam continuasse seriem ordine non interrupto. Nam quamvis ne olim quidem ii pertinerent ad Regnum Italiae, in Italia tamen erant; ac praeterea digna in primis est inclyta illa, & à tot Saeculis gloriosa Respublica, quae veteres suos Principes habeat in omnium monumentis minime neglectos. Jam in Differt. II. *de Regn. Ital.* monui, Venetorum Duces Italicis Regibus nunquam paruisse; idque luculentius confirmari potest ex Diplomate concesso circiter Annum DCCCXL. à Lothario I. Augusto Petro Venetiarum Duci, quod habes in Annalib. Venet. Andreae Danduli Tomo XII. Rer. Italicar. Ibi memoratur Pax inita à Carolo Magno cum Imperatoribus Orientis, *quemadmodum temporibus Avi nostri Caroli per decretum cum Graecis sancitum possederunt*. Sed quid in ea Pace decretum est? Nos heic edocebit idem Dandulus Lib. 8. cap. 1. de ipsa illa Pace scribens: *Per hoc quippe Decretum Carolus approbans, quod cum Nicephoro actum fuerat, Novam Venetiam à se abdicavit, permittens Venetos amodo per totum Occidentale Imperium terras suas possidere, & illis immunitatibus gaudere, quibus sub Graecorum universali Imperio gaudere soliti erant.* Simile, immo amplius Privilegium à Carolo Crasso Augusto retulit Johannes Venetiarum Dux Anno DCCCLXXXIII. quod nobis idem Dandulus servavit. Ac praesertim mirere, quod ibi scriptum est, scilicet ut in quacumque parte Regni Italici invenirentur Veneti, ii adhuc Ditioni Ducis subjecti essent, atque ab ipso puniendi: quae intelligenda reor de rebellibus ac fugitivis Venetis, quibus ne in terris quidem Italici Regni sive Romani Imperii asylum concedebatur. Vide pariter in eodem Chronico Diploma Ottonis III. datum Petro Venetiarum Duci Anno DCCCCXCII. Olim ergo extra fines Italici Regni, & immunes à ditione Regum Italicorum fuere Veneti: verùm an à Graecorum imperio, protectionis saltem jure penderent, disputari

ſputari quidem poteſt, & negare impavide nemo poſſit. Non erat iis temporibus in Italico ſolo, regionibuſque conterminis gens ulla fatis tam benignis uſa, quae inter potentiſſimos Reges pleniſſime Libertatem ſuam tueri poſſet aut auderet, ſervire neſcia. Hinc erant Langobardi, aut Franci Reges in omnem dilatandae potentiae occaſionem intenti; illinc Graeci Imperatores, qui portiones aliquot antiquae dominationis retinebant, & ad deperdita recuperanda quotidie inhiabant. Niſi Populus exiguus medius horum ab alterutrius imperio aliqua ex parte pependiſſet, brevi in eorum praedam & ſervitutem ceſſiſſet.

Et quidem Graeci, vel poſt occupatas à Langobardis pleraſque Italiae partes, Ravennam, Iſtriam, Delmatiam, aliaſque maritimas Urbes ad Adriaticum fretum diu tenuerunt; ſimulque aliquid juris retinuiſſe videntur in Inſulas, quae nunc ſplendidiſſimam Venetiarum Urbem aut efformant, aut circumcingunt. Refertur à Dandulo, Baronio, aliiſque Scriptoribus Epiſtola Gregorii II. Papae, ſcripta *Urſo Duci Venetiarum* Anno DCCXXVI. ubi poſtquam enarravit occupatam à Langobardis Ravennam, ei praecipit, ut totis viribus praeſidium ferat Exarcho, qui Venetias confugerat, ut in priſtinum ſtatum res Romani Imperii reſtituantur, & Ravenna recuperetur, ita exigente Auguſtorum ſervitio. Non alio titulo praeceptum hoc Venetorum Duci dediſſe cenſendus eſt Gregorius Papa, niſi quod Graecus Auguſtus, adhuc Romae Dominus, ei ſuas vices ad Romani Imperii tutelam commendaſſet. Per aliquod tempus deſiit Venetiis Magiſtratus *Ducum*, eorumque loco regimini praeficiebatur *Magiſter Militum*, qualis fuit Anno DCCXL. Julianus, de quo haec ſcribit Dandulus Lib. 7. Cap. 7. Chronici: *Hic ex munificentia Imperiali Hypatus, ideſt Conſul Imperialis, jam factus, hunc honorem promeruit obtinere*. Ita Deuſdedit paucos poſt annos *Imperialis Hypati honore fungebatur:* idemque narratur de Mauritio circiter Annum DCCLXVI. ac de aliis ſubſequentibus Venetiarum Ducibus. Titulus autem *Hypati* ſeu *Conſulis* à Graecis Imperatoribus conferebatur. Cujus rei illuſtre exemplum proſtat apud Franciſcum Sanſovinum Hiſtoricum Venetum Lib. 13. Venet. illuſtrat. quod Opus Venetiis excuſum eſt Anno 1604. Narrat ille, ſub oculis ſe habuiſſe Examen teſtium Anno DCCCIV. celebratum ab Izzone (fortaſſe Azzone) Cadolao & Ajone Comitibus & Miſſis in Iſtriam à Carolo Magno Auguſto, ad inquirendas extorſiones ibi factas à Johanne Duce illius Provinciae Rectore. *Ab antiquo tempore dum fuimus ſub poteſtate Graecorum Imperii* (ita ajunt Iſtrienſes, tunc ditioni Caroli Imperatoris adjecti) *habuerunt parentes noſtri conſuetudinem habendi actus Tribunati, Domeſticos, ſeu Vicarios, nec non Lociſervator* (lego *Lociſervatores*) *& per ipſos honores ambulabant ad communionem, & ſedebant in conſeſſu unuſquiſque pro ſuo honore. Et qui volebat meliorem honorem habere de Tribuno, ambulabat ad IMPERIUM* (hoc eſt ad Imperatorem Graecum) *qui illum ordinabat HYPATUM. Tunc ille, qui Imperialis erat Hypatus, in omni loco ſecundùm illum Magiſtratum Militum praecedebat*. Tacite haec Lectori dictitant, non aliunde quam à Palatio Conſtantinopolitano nomen *Imperialis Hypati*, auctoritatemque ejuſmodi Dignitati junctam, Ducibus etiam Venetis fuiſſe delatam. Atque illud

illud idem cofirmare videtur praelaudatus Andreas Dandulus Venetiarum Dux, quum in suo Chronico Lib. VII. Cap. 13. scribit: *Nicephorus Orientale Imperium suscepit Anno Domini DCCCIII. Hic Nuntios Carolo misit, & cum eo foedus iniit. In hoc foedere, seu decreto, nominatim firmatum est, quod VENETIAE Urbes, & maritimae DALMATIAE, quae in DEVOTIONE Imperii illibatae perstiterunt, ab Imperio Occidentali nequaquam debeant molestari, invadi, vel minorari &c.* Suberat certe Graecis Augustis Delmatia: ergo & *Venetiae in devotione Imperii* fuisse videntur. Et reipsa ex bello, quod deinde Anno DCCCIX. & DCCCX. agitatum est inter Graecos & Pippinum Italiae Regem, quod in vetustis Francorum Annalibus descriptum habemus, deduci potest, Orientalium Imperatorum ditioni tunc aliquo ex pacto aut foedere obnoxias fuisse Veneticas Insulas. Et potissimùm quum in iisdem Annalibus tradatur ad Annum DCCCX. Carolum Magnum pacem pepigisse cum Graecis, in qua *Niciforo Venetiam reddidit*. Non certe hujus nominis Provinciam: ergo ejus nominis Urbem. Quae si vera sunt, neminem jure merito pudeat aut toedeat nostris temporibus, quod olim sua Civitas ab eorum Principum jure aliquo ex titulo penderet, qui non solùm in universam Italiam, sed in tot alias Europae ac Asiae nobilissimas Provincias adeo magnifice sunt dominati.

Ceterum, eodem Dandulo teste, circiter ea tempora Nicetas Patricius, & Graecae Classi Praefectus, *Venetias accedens, Obelerio Duci Spatarii titulum ex Imperiali largitione gratiose concessit*. Angelus quoque Venetiarum Dux, Obelerii successor, ex

A duobus natis suis alterum Constantinopolim misit, *qui ab Imperatore Leone honorem Hypati, seu Imperialis Consulis, obtinuit*. Tradit idem Scriptor, circiter Annum DCCCXL. Venetias accessisse Theodosium Patricium, qui *Imperiali nomine Petrum Ducem Spatarium Imperii constituit, & Venetos requisivit, ut contra Saracenos apparatum*

B *bellicum mittere velociter procurarent*. Petrus iste in Diplomate Lotharii I. Augusti nuper memorato inscribitur *Petrus Dux & Spatarius Venetorum*, hoc est, *Spatarius Imperii* super Venetos. Anno pariter DCCCLXXX. *Ursus Dux Venetorum per Apocrisarios Basilii Imperatoris Protospatarius effectus, magni ponderis campanas Imperatori*

C *tori delegavit*. Idem de paucis aliis memoriae proditum videas, post quos nullum superest vestigium, quo innotescat, num plena auctoritate fruerentur Veneti, & an amplius Duces ex jure Graecorum Caesarum penderent. Saeculo Decimo (ut auctor est Petrus Damiani in Vita Sancti Romualdi Cap. 5.) Petrus Urseolus Ve-

D netiarum Dux electus est, seditione commotâ in Vitalem Candianum. *Hoc igitur modo*, inquit ille, *Petrus Dalmatici Regni adeptus est Principatum*. Hinc habes, quanta eo tempore foret Venetorum, eorumque Ducis dignitas, atque Autocratia. Certe quum in dies decresceret potentia ac virtus Orientalis Imperii, credi-

E bile est, Venetos sensim integram Libertatem sibi antiquitus asseruisse. Attamen vel sub Imperatoribus Graecis ampla ac illustris auctoritas fuit Venetorum Ducibus, idque simili de caussâ, qua Beneventani Principes à Regum Italicorum Aula nimis remoti latiori potestate sunt dominati. Proinde quaecumque monumenta veterum Venetorum Ducum supersunt,

supre-

supremâ eos potestate functos indicant, ut quum exempli caussâ cum Imperatoribus ac Regibus Italiae de discernendis finibus Regni & Ducatus agebant: quam in rem exstant Diplomata varia Augustorum & Regum, in queis nullum jus eorum in Duces Venetos deprehendis; Duces verò Principum more cum iis negotia pertractant. Erant iis suae classes; ac bellum ipsi indicebant, suâ, non alienâ, auctoritate usi. *Palatii* quoque nomen, & *Camerae* iis fuit: quae Principatus supremi indicium praebent. Atque heic proferre volo ad ejusdem inclytae Reipublicae gloriam Chartam Petri Hadriensis Episcopi, quem Ughellius ignoravit. Inter illum, atque Ottonem Urseolum Ducem Venetiarum bellicae turbae intercesserant, quarum meminit Andreas Dandulus in Chronico à me edito, Tomo XII. pag. 236. Rer. Italicar. hisce verbis: *Septimo Ducis Anno Hadrienses, qui Venetorum fines invaserant apud Lauretum, sui reatus poenam à Venetis hostiliter exeuntibus debite receperunt. Unde Petrus Episcopus cum Primatibus loci ad Ducem venire coacti, veniam habuerunt, promittentes amodo non praesumere, vel attentare similia.* En ipsam Chartam, nobis in adversariis suis servatam à Peregrino Prisciano Ferrariensi.

Petri Hadriensis Episcopi promissio facta Ottoni Urseolo Venetiarum Duci de non laedendo in posterum Castello Laureti, nunc *Loreo*, Anno 1017.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propitio Pontificatus* Domini Benedicti summi Pontificis *& universalis Papae in Apostolica sacratissima beati Petri Apostoli Domini Sede Quinto; sicque imperante* Domino Enrico *à Deo coronato magno* Imperatore *in Italia Anno verò Tertio, die VII. Mensis Junii, Indictione XV. in Palatio Ducatus Venetiae. Spondeo atque promitto ego* Petrus *sacrae* Adriensis Ecclesiae Episcopus, *una cum Advocatore meo Johanne, atque nostris cunctis fidelibus tam Canonicis quàm Laicis, tibi* Domino Ottoni *glorioso* Duci Veneticorum ac Dalmaticorum; *ut amodo in antea omnibus diebus vitae meae Castellum, quod situm est apud Lauretum, nec dolo, nec temerario ausu incursare, neque incendere, neque depredari presumam, neque ullum hominem in eo habitantem depredari intra ditionem vel dominium vestri Ducatus, quod ad presens tenere vel dominari videmini: neque per me, neque per aliquam summissam personam, vel per illos, quibus resistere vel contradicere valeo. De depredationibus verò, quae hactenus mihi, meisque hominibus factae sunt, promitto, me nunquam aliquam vindictam sumpturum, neque aliquam querimoniam facturum, nec ante Principem, nec ante aliquam personam hominum: quoniam de omnibus depredationibus suprascriptis finem fecimus, & cunctam transactae predae querimoniam definivimus. Quod si contra omnia hec, quae premisimus, ire tentavero vel contra banc sponsionis Chartulam aliquid agere presumpsero, componere vobis promitto auri cocti Libras quinquaginta: & solutâ penâ maneat hec sponsionis Chartula in sua firmitate.*

Ego Petrus *Dei gratia* Episcopus *sacrae* Adriensis Ecclesiae *in hac sponsione, ut supra legitur, manu propria subscripsi.*

✠ *Signum*

✠ *Signum manus Donati Presbiteri.*
A
✠ *Signum manus Victi Clerici.*
Anastasius Consul interfui & subscripsi in hac sponsione.
Theobaldus Longus in hac sponsione interfui & subscripsi.
Crimoaldus in hac sponsione interfui & subscripsi.
Johannes filius Gerardi in hac sponsione interfui & subscripsi.
B
✠ *Signum manus Arnulfi testis ad omnia, que leguntur supra.*

Ego Maraldus interfui & subscripsi.
✠ *Signum manus Marini Diaconi.*
✠ *Signum manus Maurici Clerici.*
Ego Johannes Dei nunc Tabellio Ravennas, hanc sponsionem scripsi, & post tertium suprascriptorum manus complevi & absolvi.

Hisce additum volo Diploma Dominici Sylvii Ducis Veneti, quod in Historia Veneta MSta exsistente in Bibliotheca Estensi legitur.

Dominici Sylvii, Venetiarum & Dalmatiae Ducis Diploma, quo multa jura & bona confirmat Dominico Patriarchae Gradensi, Anno 1074.

I*N nomine Domini Dei eterni. Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MLXXIV. Mense Septembre, Indictione XIII. Rivoalto. Dum in Dei & Christi nomine quadam die resideremus in Palatio nostro nos quidem* Dominicus Sylvius per misericordiam Dei Venetie & Dalmatie Dux, *una cum Episcopis, Abbatibus, Judicibus, & maxima parte nostrorum fidelium, inter cetera, que ad provectum nostre patrie pertinebant, pertractare cepimus de nostro Gradensi Patriarchatu, qui nostrarum omnium Ecclesiarum & totius Venetie caput est, de hoc videlicet, quod Precessor noster bone memorie Dominicus Contarenus Dux laudatione Episcoporum, Abbatum, Judicum, ceterorumque complurium bonorum hominum statuit .... perpetuo sancte Gradensi nostre Patriarchali Ecclesie. In primis itaque totam Terram nostri Ducatus, que dicitur Villa, posita in Civitate Nova; & centum amphoras vini, quas Caprenses de Comitatu Hystrie ex antiqua consuetudine omni anno persolvere debent* nostro Palatio: *& centum*

C
Libras nostrorum Denariorum, que fuerunt de Camera Sancti Marci; *& alias ducentas Libras Denariorum, que fuerunt de Roga; & iste trecente Libre ad lucrum esse debent, Capetanea semper salva. Et insuper alias Libras Denariorum centum sexaginta de Roga Magistratus...... De Olivolensi etiam Episcopatu Libras Denariorum viginti.*
D
De Torcellensi Episcopatu Libras Denariorum viginti. De Methamaucensi Episcopatu dimidiam Piscariam, que est posita in loco, qui dicitur Faviraga, & insuper modios frumenti quinque. De Episcopatu Equilensi modios de frumento septem. De Episcopatu Civitatis Nove sex dies de terra araturia, ubi sunt vinee in loco, qui dicitur Mugla. De
E
Episcopatu Caprulensi fundamentum Salinarum secundùm firmamentum chartule, quam ipse Bonus Episcopus fecit nostro Patriarchatui. De Monasterio Sancte Trinitatis de Brutulo modios frumenti duodecim. De Monasterio Sancti Hilarii Libras Denariorum viginti quinque. De Monasterio Sancti Georgii Libras Denariorum decem. De Monasterio Sancti

Feli-

Felicis de Amianis modios frumenti sex. Hec omnia predicti Episcopatus & Abbatie in Kalendis Septembris persolvere debent nostro Patriarchatui per singulos annos. Sed tempore predicti precessoris nostri Ducis secundùm superius dictam constitutionem & confirmationem & conlaudationem impediente negligentia chartula minime completa est. Et quia nobis Reipublice Rectoribus necessario competit, sic rerum dubiarum implicitam expedire controversiam, sic earum, que determinate sunt diutius duraturam stilo efficere memoriam, ne de oblivione dato negotio suboriantur aliquo modo scandala in posterum. Igitur nos predictus Dominicus Sylvius per gratiam Dei Venetie & Dalmatie Dux, *consensu & conlaudatione omnium Episcoporum nostre patrie, idest Henrico Olivolensi, Ursone Torcellensi, Henrico Methamaucensi, Bono Caprulensi, Petro Civitatis Nove, Stephano Equilensi, Abbatum etiam, idest Dominico Brutulensi, Martino Sancti Hilarii, Justo Sancti Georgii, Johanne Sancti Felicis, quorum omnium nomina propriis manibus subscripta sunt, simul quoque nostris manibus subscripta sunt, simul quoque nostris Judicibus, & pluribus aliis nostris fidelibus conlaudantibus, statuimus & confirmamus sancte nostre Gradensi Patriarchali Ecclesie, & vobis* Domno Dominico Patriarche, *& vestris successoribus, perpetuo habendi omnia, que superius dicta sunt, tam de nostro Ducatu quam de Episcopatibus quam etiam de Abbatiis; ita ut neque nos, neque nostri Successores unquam in tempore contra hanc nostre constitutionis, & conlaudationis atque confirmationis chartam ire debeamus. Quicumque etiam ex omnibus nobis predictis Episcopis vel Abbatibus contra hanc nostre constitutionis & conlaudationis atque confirmationis chartam ire temptaverint, & fuerit clare factum, componere promittimus cum nostris successoribus predicto nostro Patriarchatui, & vobis vestrisque successoribus, auri Libras quinque. Et hec constitutionis & confirmationis & conlaudationis chartula maneat in sua firmitate, quam scribere rogavimus Dominicum Clericum, Saturninum Notarium, & Ecclesie Sancti Cassiani Plebanum.*

Ego Dominicus Sylvius Dei gratiâ Dux consensi, & manu mea subscripsi.

Ego Heinricus Dei gratiâ Castellanus Episcopus subscripsi.

Ego Urso Dei gratiâ Episcopus Torcellanus manu mea subscripsi.

Ego Einricus Episcopus Methamaucensis subscripsi.

Ego Petrus Dei gratiâ Sancte Nove Civitatis Ecclesie Episcopus subscripsi.

Ego Stephanus Dei gratiâ Sancte Equilensis Ecclesie Episcopus subscripsi.

Ego Martinus graciâ Dei Abbas Sanctorum Hilarii & Benedicti subscripsi.

Ego Justus Dei gratiâ Abbas Sancti Georgii manu mea subscripsi.

Ego Johannes divino munere Abbas manu mea subscripsi.

Ego Dominicus Abbas manu mea subscripsi.

Ego Petrus Ursiulo manu mea subscripsi.

Signum manus Dominici Mauri Judicis, qui hoc rogavit.

Ego Johannes Gradonico manu mea subscripsi.

Ego Basilius Justo manu mea subscripsi.

Signum manus Stephani Sylvii, qui hoc rogavit.

Ego Dominicus Ursiolo manu mea subscripsi.

Ego Petrus Delfino manu mea subscripsi.

Ego Facio Dono manu mea subscripsi.

Ego.... Gradonicus manu mea subscripsi.

Ego Petrus.... manu mea subscripsi.

Ego Dominicus Emiliano manu mea subscripsi.

Signum

Signum manus Joannis Fuscari, qui hoc rogavit.
Ego Dominicus Mauroceni manu mea subscripsi.
Ego Mauritius Florentio Mauroceni manu mea subscripsi.
Ego Johannes Mauroceni manu mea subscripsi.
Ego Dominicus Sbornato manu mea subscripsi.
Ego Johannes Magnus manu mea subscripsi.
Ego Dominicus Caputincollo manu mea subscripsi.
Ego Petrus Michaël manu mea subscripsi.
Ego Andreas Michaël manu mea subscripsi.
Ego Johannes Badoario manu mea subscripsi.
Ego Dominicus Pantaleo manu mea subscripsi.
Ego Ursus Badoario manu mea subscripsi.
Ego Petrus Vivardo manu mea subscripsi.
Ego Vitalis Polani & laudo, & manu mea subscripsi.
Ego Petrus Andreardi manu mea subscripsi.
Ego Johannes Pantaleo manu mea subscripsi.
Signum manus Boni Michaëlis, qui hoc rogavit.
Ego Johannes Superantius manu mea subscripsi.
Ego Constantino Faleri manu mea subscripsi.
Petrus Ursoyolus Judex.
Dominicus Maurus Judex.
Johannes Gradonicus Judex.
Bonfiliolus Justus Judex.
Stephanus Sylvius.

A *Ego Dominicus Clericus & Notarius complevi & roboravi.*

Viden, ut ille *per misericordiam Dei* se inscribit *Venetiarum & Dalmatiae Ducem?* Ergo tunc idem Principatus à nullo supremo Principe pendebat. Ac propterea quum Anno MCXVI. Venetiis esset Henricus inter Imperatores Quartus, ibique Poclama pro B Sanctimonialibus Sancti Zachariae daret, quod à me editum fuit Cap. XXIX. pag. 283. Antiquitat. Estens. Notarius scripsit, id factum *in Regno Veneciarum in Palatio Ducis*. Antiquis verò Saeculis, quamquam Veneto Populo fortasse jus aliquod in regimine politico servaretur, nihilominus in uno eorum Duce consistebat non C Titulus solùm, sed etiam jus omne Principatus. At progrediente tempore in Aristocratiam ac Rempublicam illic deventum est, atque tam sapienter temperata fuit regiminis forma, ut Ducis quidem Dignitas, praegrandem honorificentiam praeferens, adhuc perduret; sed imperii potestas sit penes Optimates.

D Coronidem huic argumento addere placet, aliqua inserendo de antiquis *Sardiniae* Principibus, quos nempe Ducibus similes, aut potius Regibus, appellare possumus. Jam constat, Insulam eam titulo Regio collatam à Friderico II. Imperatore post Annum MCCXL. *Henrico*, qui & *Entius* appellatus est, filio suo, qui deinde dies E suos clausit in carcere Bononiensi. Sed monendi sunt Lectores, longe antea illuc invectam fuisse Dignitatem Regalem. Cujus rei testem dabo Chartam non uno nomine magni aestimandam, quam mihi suppeditavit celeberrimum Casinense Coenobium.

Diplo-

Diploma Gonnarii Turritani in Sardinia Regis, quo Casinensi Monasterio confirmat omnia ejus jura ac bona in Regno suo sita, Anno 1147.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnatione ejus M. CXLVII. Indictione X. Octavo Kalendas Julii. Si injusta & vana postulantibus nullus omnino justus & firmus est tribuendus effectus: justae & religiosae postulationi, & maxime Dei cultorum & locorum venerabilium, manus est aperienda charitatis & pietatis. Quapropter ego Gonnarius divina dispensatione Turritanorum Rex & Dominus, Vicesimo Anno Regni nostri, Jerosolimam pergens ad loca sancta visenda, ad limina Sanctissimi Patris Benedicti declinare decrevimus; atque petitionibus Reverendissimi Donni Raynaldi Dei gratiâ Cardinalis, & Casinensis Abbatis, & Fratrum; quos ibi congregatos repetimus, quorum conversationibus valde placuit, assensum praebuimus. Quibus etiam vinculo societatis, amore & reverentia Beati Patris Benedicti, & ipsius loci, quam perspeximus, religione nos astrinximus; & ea, quae à Praedecessoribus nostris, & Consanguineis, vel à quibuscumque in Insula Sardinia sub Regno nostro Turritano Casinensi Cenobio quoquo modo data, seu danda sunt, quantum in nobis est, in perpetuum tenenda & possidenda confirmamus. Scilicet Sanctae Mariae de Thergo Ecclesiam, Sancti Petri de Galsubi, Sancti Nicolai de Solio, Sancti Petri de Murchi, Sancti Michaëlis de Fernugio, cum omnibus pertinentiis eorum, & Ecclesiis eis concessis: cum servis & ancillis, terris & vineis, cultis, & incultis, sylvis & pascuis, planiciis, montibus & vallibus, molendinis, aquis, aquarumque decursibus. Quicquid praeterea gloriosae memoriae Atavus meus Baraso Rex, & Marianus Avus noster, Constantinus etiam Genitor noster, & Marchusa Regina Uxor ejus, & Consanguinei nostri cum filiis & filiabus, & Comita cum Uxore sua Muscundola, & Marianus cum Uxore sua Justa, Pera filia Gonnarii, Constantinus de Carvia cum Uxore sua Jorgia, Foratus de Gentil cum Uxore sua Susanna, nec non & alii quique fideles, qui in eodem Casinensi Cenobio dederunt, absque omni molestatione, dilaceratione, & conditione, firma & illibata perpetuo manere volumus. Amen, amen, amen. Fiat, fiat, fiat. Et si quis ista Carta destruere aut exterminare eam voluerit, iste ... & Deus nomen suum de libro vitae, & carnes suas disrumpat volatilibus Celi & bestiis terrae; & mittat in illis Dominus mortem Papellae: & deleatur de isto Seculo citius; & habeat maledictionem de Deo Patre omnipotente, & de Sancta Maria Matre Domini nostri Jesu Christi, & de Beato Michaëli Archangelo, & quatuor Evangelistas * Marccus, Mathaeus, Lucas, & Johannes, & de duodecim Apostolis, & de sexdecim Prophetis, & vigintiquatuor Seniores, & de trecentos & octo Patres Sanctos, qui Canones disposuerunt in Nicea Civitate, & de novem Ordines Angelorum, & omes Sanctos & Sanctas Dei. Amen, amen, amen. Fiat, fiat, fiat. Et si quis ista Carta audire voluerit, & nostras Ordinationes placuerit, & dixerit, quia bene est, habeat benedictionem de Deo Patre omnipotente &c. Amen &c. Fiat &c. Et sunt Deus omnipotens testes primus, deinde ego Judex Gunnari,

Signum manus Joannis Fuscari, qui hoc rogavit.

Ego Dominicus Mauroceni manu mea subscripsi.

Ego Mauritius Florentio Mauroceni manu mea subscripsi.

Ego Johannes Mauroceni manu mea subscripsi.

Ego Dominicus Sbornato manu mea [illegible] *scripsi.*

Ego Johannes Magnus man[illegible] *scripsi.*

Ego Dominicus Ca[illegible] *subscripsi.*

Ego Petrus [illegible] *psi.*

Ego [illegible]

[illegible] *tis* su- [illegible] *Domni* Ray- [illegible] *Abbatis* & Cardi- [illegible] *ante praesentiam* Domni [illegible] *praefatae* Ecclesie Ad- [illegible] *Quod ego* Joannes Diaco-

" [illegible] *& Curiae* Notarius ex prae-
" *cepto supradicti* Domini Gunnarii
" *Turritani Regis* scripsi, praesenti-
" *bus his ad* hoc testibus vocatis,
" *scilicet* Bernardo de Sancta Rufi-
" *na*, Murino de Arpino, Ruberto
" *filio* de Albaneto..... majore, Ray-
" *naldo* filio Johannis de Majo. Scri-
" *ptum* in Mense & Indictione su-
" *prascripta.*

" *Ego Gonnarius Judex Turritanus in domu beati Benedicti libenter subscripsi.*

✠ *Ego qui supra Joannes Surrentinus Episcopus signum Crucis feci & interfui.*

Signum manu supranominati Magistri Roberti Turrenensis subscriptum.

Ego Comita de Thori manu mea subscripsi.

Ego Torquetore de Serra hoc decens signum manu mea feci.

Ego Sigismundino filio Bollo subscripsi.

Floruit revera Anno MCXLVII. Raynaldus S. R. E. Cardinalis, & Abbas Montis Casini. Ex hac vero Charta discimus, ne in isto quidem *Gonnario* exordium habuisse *Sardiniae* [illegible] confir- *Ego Dominicus Cl*[illegible] [illegible]*em Casinen- complevi &* [illegible] [illegible]*nt Atavus meus* Viden, ut i[illegible] *Marianus Avus noster* inscribi[illegible] [illegible]*ntinus Genitor noster, & Ducem?* [illegible] *Regina uxor ejus*. Si vel A-[illegible] à [illegible] Gonnarii Regio titulo illustris [illegible], ergo jam ante annos centum Sardiniam habuisse Reges suos agnoscimus. Et alia quidem monumenta ad Sardiniam ejusque Principes in Differt. XXXII. *de Origin. Linguae Italic.* producam; sed nunc omittendum non est, illic uno tempore non unum Regem olim leges dedisse, atque hujusmodi Principes *Judices* etiam fuisse appellatos. In hac eadem Charta, ut vides, idem *Gonnarius* aeque inscribitur *Judex Turritanus*, & *Turritanorum Rex*. Nam postquam circiter Annum MXVII. contigit, ut felicibus Christianorum armis Sardinia è Saracenorum manibus recepta fuerit, operâ potissimum ac virtute Pisanorum, divisa est ea Insula in quatuor Dynastias, quarum singulis praefectus est *Judex*, atque exinde eorum ditiones *Judicata* coeptae sunt appellari. Primum ex hisce Judicatis fuit *Calaris*, cui Anno MLXXX. dominabatur Orzoccus. Est illius mentio in Lib. 8. Epistolarum Gregorii VII. Papae, ex queis Decima scripta est *glorioso Judici Calaritano Orzocco*. Alterum fuit *Arborea*, nunc *Oristagni*, spectans Anno MCLXV. ad *Barasonem Judicem*, qui eodem Anno à Friderico I. Imperatore Ticini Regio Titulo & Coronâ donatus fuit. Audi Acerbum Morenam Historicum ejus temporis aequalem, qui in Histor. Laudens. pag. 1126. Tomi VI. Rer. Italicar. haec habet: *Eâ tempestate quidam Judex de Sardinia de Civitate Erborea* (idest Arborea) *maxime opulentus, ad majorem Dignitatem pro-*

provehi desiderans, ab Imperatore coepit implorare, ut Regio solio decoraretur. Tamdem Principum, ac non modicae pecuniae interventu, pro posse licèt resisterent ac rogarent Populi, ne illum Regem constitueret, die Lunae tertiâ mensis Augusti ipsum Imperator Regem Sardiniae instituit, promittentem & jurantem Imperatori fidelitatem. Latius digesta haec habes in Annalib. Genuens. & in Chronico Pisano, editis in eodem Tomo VI. Rerum Italicar. ubi referuntur diffidia non pauca, quae inter Barasonem hunc umbratilem Regem, ceterosque Sardiniae Judices, pariterque inter Genuenses, atque Pisanos illius caussâ intercessere. Tertio Judicato *Gallurae* nomen fuit, de quo itidem mentio occurrit in memorato Chronico Pisano. Dynastiae hujus Judices diu floruere, donec circiter Annum MCCXCVIII. è vivis sublatus est, nullâ relictâ prole, *Ugolinus Gallurae Judex*, Maritus *Beatricis Estensis*, quae post ejus fata iterum nupsit Galeatio Vicecomiti Matthaei Magni filio, Mediolanensium deinde Principi. Dantes Aldigerius celebris illius aevi Poëta Etruscus, honorifice meminit Ugolini hujus, quem *Ninum* appellat, Cap. VIII. Purgatorii, dum eum de Beatrice antea Conjuge sua ita loquentem facit:

Non le farà sì bella sepoltura
La Vipera, che i Milanesi accampa,
Come avria fatto il Gallo di Gallura.

Tandem quartum Sardiniae Judicatum *Turres* constituerunt, quod alio nomine *Logodoro* est appellatum, spectans ad *Gonnarium* ipsum, cujus Diploma supra attulimus. Veri autem simile est, aut hanc Sardiniae partem reliquis anteiisse in deferendo Regium titulum suis Judicibus, aut à Gonnarii *Atavo Barasone* Rege ceteros etiam Judices descendisse, qui Insulam postea inter se fuerint partiti. Et pauca haec de Sardinia sufficiant, de qua ejusque Judicibus plura adferam in nuper memorata Dissert. XXXII. *de Origin. Linguae Italic.* Quod postremo animadvertas velim, antiqui Gothorum Reges, non Reges, sed *Judices* appellari & ipsi maluerunt, quippe hoc nomine Athanaricum donant Ammianus Marcellinus Lib. 27. Histor. ac Themistius in Orat. X.

Porro quum facta mihi supra fuerit mentio Ducum & Principum Beneventanorum, inter Italiae Principes diu eximiorum, quamquam eorum seriem multis pertractatam habeamus ab Historicis nonnullis, quorum Opuscula Camillus Peregrinius evulgavit, atque ego rursus edidi Part. I. Tomi II. Rer. Italicar. nihilo tamen secius tenebris subductum heic volo breve Chronicon, quod acceptum refero Nicolao Aloisiae, amico viro, & antiquitatum medii aevi praecipue amantissimo. Descripsit ille Opusculum hoc è pervetusto Codice MSto Bibliothecae Vaticanae, Notasque etiam addidit, quas simul Lector accipiet. Ita verò ille ad me scripsit: *Oblatus est mihi Codex membranaceus, qui olim in Bibliotheca τοῦ μακαρίτου Cardinalis Sirleti adservatus, illustrissimo Annalium conditori Baronio perspectus fuit. Ad Bibliothecam Vaticanam nunc pertinet, & Psalterium Monastico more dispositum, Sacramentarium, atque Antiphonarium, Ritualeque demum, ac Hymnarium complectitur, characteribus Langobardicis exarata. Huic, quem antiquissimum vocat eruditus Bartholomaeus Gavantus, praefixum est Chronicon, ab Anno DCCLXXXVIII. ad Annum usque MCXIII.*

deductum, hoc est rerum in Beneventano Ducatu, sive per Langobardorum Duces, sive per Capuanos Principes, vel tamdem per Nortmannos gestarum brevis narratio. Qui illum ex vetustis membranis consarcinavit, San-Sophiani Asceterii Monachus fuit, quum in sacris Libris in Codice contentis nedum Sanctorum memoriae deprehendantur, quorum corpora in ejusdem Monasterii Basilica servabantur, verùm insuper memoratae Basilicae ac Altarium dedicationis commemorationes legantur, queis aperte demonstratur, ad Monachorum usum conscriptum fuisse Codicem nonnisi alicujus Ascetae operâ. Equidem inspectâ primâ Chronici paginâ Necrologium existimavi, quippe qui Beneventanorum Principum emortualem annum signatum inibi perlegi, Monachorum interea consuetudinem haud ignorans, Necrologium sacris Libris, quibus in Choro utebantur, affigendi, ut ad Defunctorum, & praesertim Benefactorum commemorationem faciendam, Martyrologio in Capitulo recitato, praesto esset. At non ita: quinimmo etsi primorum Langobardorum Ducum emortualem tantummodo annum notasset, reliquorum tamen etiam gesta brevibus prosequitur, qui scilicet post medium Saeculum Christianum Nonum Beneventano Ducatui imperarunt. Qua de caussa Opusculum continuo descripsi, humanitate Illustrissimi & Reverendissimi Domini Caroli Majellae, viri tibi apprime & universae Literariae Reipublicae notissimi, cujus bono natum esse omnes Eruditi fatentur. Descriptum itaque iterum cum autographo contuli, & perbrevibus denique notis illustratum ad te transmittere fategi. Tu itaque, quem veluti Magistrum veneratus sum, & venerari pergam, dum vixero, non exiguum donum, sed animum mittentis pro tua humanitate metire.

Dabam Romae VI. Kalendas Martias MDCCXXIX.

BRE-

BREVE CHRONICON
MONASTERII BENEVENTANI
SANCTAE SOPHIAE
AUCTORE ANONYMO,
DE REBUS GESTIS
IN DUCATU BENEVENTANO,
Ab Anno Christi DCCLXXXVIII. usque ad Annum MCXIII.

ADDITIS NOTIS

CL. VIRI NICOLAI ALOISIAE.

CHRONICON

MONASTERII BENEVENTANI.

Anni Domini.	Indictiones.	
DCCLXXXVIII.	X.	*M*ense *Augusti*, *VII. Kalendas Septembris*, Θ. *Arechis Princeps & Dux Samnitum*, *atque Fundator* (a) *Sanctae Sophiae*.
DCCCVI.	XIII.	Θ. *Grimoaldus Princeps successor Domni Arechis; & electus est Grimoaldus Thesaurarius Princeps in Benevento*.
DCCCXVIII.	XI.	*Electus est Sico Princeps in Benevento*, *de quo fama fuit* (b) *venenasse Grimoaldum Principem*.
DCCCXXXI.	IX.	Θ. *Sico* (c) *Princeps*.
DCCCXXXII.	X.	*Electus est Sycardus filius ejus in Benevento*.
DCCCXXXVIII.	I.	*Translatum* (d) *est Corpus Sancti Bartholomaei in Benevento*.
DCCCXXXIX.	II.	*Occisus* (e) *est Sycardus Princeps*, *& electus est Radelchis; & eodem Anno dedicatum est Oratorium Sancti Bartholomaei*.

DCCCXLIX.

(*a*) Anno 774. circiter Monasterium, Ecclesiamque, alterius ad instar Constantinopoli à Justiniano excitatae, *Sanctae Sophiae* nomine aedificasse videtur Arechis, ex Praecepto Donationis bonorum eidem concessorum, ab altero Chronographo San-Sophiano apud Ughellium Tom. 8. Ital. Sacr. in Append. pag. 34.

(*b*) Grimoaldum Thesaurarium, sive Grimoalt Comitis Compsini insidiis à Sicone morti proximum jugulatum fuisse, veteres Historici omnes fatentur; at venenum eidem à Sicone propinatum nemo. Quum ergo moribundum adhuc necatum hi scribant, fortè vel veneno hebetem interimere securius voluere. Vide-sis Erchempertum Tomo II. Rer. Italicar. pag. 283.

(*c*) Metachronismus. Ad Annum enim 833. Siconis emortualis annus protrahendus est. Atque Sicardi electio, patre adhuc vivente, qui eum Ducatus consortem anno praesignato effecerat, huic Anno illiganda est, etsi Anno 833. solus imperare coeperit, quum in ejus Diplomatibus & Praeceptis ab eo Anno Ducatus anni numerentur.

(*d*) Pagius ad insequentem Annum ex Leone Ostiensi, aliisve monumentis, Translationem hanc protrahit, & quidem exeuntem: nam cum tertio Praefecturae Bastacii anno, qui exeunte Februario 837. ordinatus fuerat, eam copulat. Noster porro hoc Anno. Anastasius apud Pagium ad hunc usque Annum Liparis fuisse sacrum pignus, Annoque 839. Beneventum translatum fuisse dehinc subjungit.

(*e*) Quum annos sex, & menses decem ei tribuat post patris decessum Chronographus alter San-Sophianus, sequitur, ut Anno 839. exeunte decesserit.

Anni Domini	Indictiones.	
DCCCXLIX.	XII.	*Obiit* (a) *Redelchis Princeps, & electus est Radelgarius filius ejus.*
DCCCLIV.	II.	*Obiit Radelgarius Princeps, & Adelgis frater ejus electus est filius Radelgarii Principis.*
DCCCLXI.	IX.	*Comprehensum est* (b) *Varum ab Imperatore.*
DCCCLXVI.	XIV.	*Venit Ludowicus Rex, & pugnatum cum Setane Rege Ismaëlitarum, & vicit eum.*
DCCCLXXII.	V.	*Comprehensus est* (c) *à Beneventanis Ludowicus Rex.*
DCCCLXXV.	VIII.	*Graeci ingressi sunt* (d) *Varum.*
DCCCLXXVIII.	XI.	*Electus est Princeps Gayderis filius Radelchis, & occisus est Adelchis Princeps frater ejus.*
DCCCLXXXI.	XIV.	*Ejectus est de Benevento Gayderis Princeps mense Januario, & electus est Radelchis junior.*
DCCCLXXXV.	III.	*Radelchis junior expulsus est de Benevento, & electus est Alo Princeps.*
DCCCLXXXVIII.	VI.	*Perditio fuit facta in Varo per Graecos.*
DCCCXCI.	IX.	*Obiit Alo Princeps mense Octobris, & electus est Ursus puer filius ejus.*
DCCCXCII.	X.	*Intravit Sybbaticius Stratigo cum Graecis in Benevento mense Octobris, & in Sipontum de mense Junii.*
DCCCXCV.	XIII.	*Expulsi sunt* (e) *Graeci de Benevento per Guidonem Marchionem.*
DCCCXCVIII.	I.	*Radelchis Princeps junior recuperatus in Principem.*
DCCCXCIX.	II.	*Hungari in Italiam venerunt.*
DCCCC.	III.	*Beneventani ejecerunt* (f) *Radelchim Principem de Prin-*

(a) Quia Radelchim annis undecim & mensibus decem regnasse ex altero San-Sophiano Chronographo certum est, sequitur duorum annorum metachronismo Anonymum nostrum peccasse: quare ad Annum 851. ejus emortualis annus consignandus est. Sicuti recte Radelgario quatuor annos tribuit, ita memoriâ lapsus, quum Adelgim, sive ut infra rectius scribit, Radelchim filium Radelgarii scripsit, quem revera ejus fratrem, Radelchis porro filium, tum ipse infra, tum veteres omnes fuisse tradunt.

(b) Non hoc Anno, sed fere post decennium, hoc est Anno 871. id accidit. Ludovici adventum Anno 866. recte illigavit Chronographus noster, proeliumque cum Saracenis in Apulia gestum à Francis: quod quum feliciter nostri gessissent, insequenti Anno Barum, sive Barium obsidione cinxit Ludovicus, quae triennio ferme integro perduravit. Vide Erchempertum loco supra citat. n. 32.

(c) Ad Annum antecedentem revocandum est Ludovici infortunium. Nam quum Hadriano II. Papa adhuc superstite, qui Anno Christi 872. Januarii mense currente decessit, vinculis mancipatum fuisse certum sit, sequitur, quod Anno 871. comprehensus fuerit Ludovicus. Vide Annalistam Bertinianum Tomo II. Rer. Italicar. pag. 557. & Pagium ad hunc Annum.

(d) Vide praelaudatum Erchempertum num. 76. ibidemque Camillum Peregrinium. Porro sub Alonis, seu Ajonis Principatu, qui ab Anno 875. exeunte imperare coepit, Graeci potiti sunt Bari.

(e) Recte ad hunc Annum consignatur Graecorum expulsio; nam Graeci Leone Ostiensi Lib. 1. cap. 4. & Anonymo Salernitano testibus, nonnisi annis tribus & mensibus novem Beneventi dominati sunt.

(f) Recte quidem: Atenolphus enim Capuano Principatu potitus est Sabbato post

Anni Domini.	Indictiones.	
		Principatu, & electus est Atenolfus cognatus ejus à Capua.
DCCCCII.	V.	*Tertio anno* (a) *Principatus Domini Atenolfi electus est Landulphus filius ejus. Iste Landulphus fuit Patricius & Princeps.*
DCCCCXI.	XIV.	*Electus est Atenolphus Princeps*
DCCCCXII.	XV.	*Obiit Atenolphus Princeps.*
DCCCCXVI.	IV.	*Saraceni ejecti sunt de .... & Gariliano.*
DCCCCXXI.	IX.	*Intravit Dominus Atenolphus in Sypontum.*
DCCCCXXII.	X.	*Intraverunt Hungari secundo in Italiam mense Februario.*
DCCCCXXVI.	XIV.	*Michaël Rex Sclavorum comprehendit Sypontum.*
DCCCCXXXVIII.	XI.	*Sol obscuratus est.*
DCCCCXLI.	XIV.	*Obiit* (b) *Atenolphus frater Domni Landulfi.*
DCCCCXLIII.	I.	*Obiit* (c) *Landulphus Antipater frater ejus.*
DCCCCXLVII.	V.	*Intraverunt tertio Hungari in Italiam.*
DCCCCLIV.	XII.	*Translatum* (d) *est Corpus Sancti Matthaei in Salernum.*

post Epiphaniam, quod in VII. Id. Januarii incidit, Literâ Dominicali A. Erchemperto teste. Atqui nonnisi cum Anno 887. Indictione V. copulari potest haec ab laudato Historico chronologica nota. Quare quum ille annis tredecim Capuae imperarit, ut Johannes Archidiaconus in Chronic. Comit. Capuae Tomo II. Rer. Italicar. pag. 273. refert, sequitur, ut primus annus ejus Principatus in Benevento illigandus sit Anno 900. Corrigendus est tamen Anonymus Salernitanus qui part. 4. pag. 295. Tomi II. Rer. Italicar. initium anno LI. accidisse scribit, postquam nova Capua condita fuerit, quod Anno 856. contigit, quum stare non possint cum iis, quae antea tradidit, scilicet Guidonem Marchionem duobus annis, mensibus sex, expulsis Graecis Beneventi regnasse: totidemque annis Radelchim; quorum Principatus anni ad invicem collati annos quinque integros reddunt. Hinc eo referente, Graecis Anno 895. depulsis, superest, ut additis quinque Guidonis nempe & Radelchis annis, Atenulphi initia contrahamus ad Annum 900. & loco *LI.* annorum *XLIV.* notam eidem Anonymo Salernitano apponamus.

(*a*) Dissentit Chronographus alter San-Sophianus, qui annum unum integrum Atenulpho patri tribuit, quum scilicet solus regnarit, decem verò & menses sex cum filio. Verùm quum nonnisi Anno 900. exeunte Principatum Beneventanum obtinuerit tertiodecimo Capuani Principatus anno, qui cum eodem Anno 900. exeunte copulari debet, sequitur, ut Anno 902. ejus Principatus tertio ineunte filium Collegam elegerit.

(*b*) Emortualem annum Atenolphi junioris primus hic noster prodit Chronographus.

(*c*) Annis quadraginta quatuor regnasse in serie Comitum Capuae dicitur Landulphus apud Peregrinium, computatis annis, quibus simul cum patre Regno praefuit. Quare recte ejus initia ad Annum 902. consignantur à Chronographo nostro: certamque ejus Regni annorum vel hinc periochem habemus, quam ex veteribus monumentis exoptabat ediscere clariss. vir Peregrinius. Antipatri nomen occurrit in ejus Charta in Chronico San-Sophiano apud Ughellium Tom. 8. Ital. Sacr. veter. editionis.

(*d*) Vide Ostiensem in Chronico Lib. 5. cap. 2. & Chronicon Cavense Tomo VII. Rer. Italicar. Ejus memoriam Pridie Nonas Maji Casinenses recolebant, ut ex eorum Ordine apud clariss. virum P. Martene de antiq. Monachor. Rit. Tom. 2. pag. 596. habetur. Quare hac die Anno 954. accidisse non immerito inde arguere licet.

Anni Domini.	Indictiones.	
DCCCCLVIII.	I.	*Electus est Landolphus Episcopus.*
DCCCCLX.	III.	*Obiit* (a) *Constantinus Imperator.*
DCCCCLXI.	IV.	*Obiit Landulphus Princeps, & electus est Landulphus germanus Pandulphi Principis.*
DCCCCLXIV.	VII.	*Obiit* (b) *Romano Imperator filius Constantini. Otto senior Rex Romam venit.*
DCCCCLXVII.	X.	*Septima die intrantis mensis Septembris venit* (c) *Papa Johannes in Beneventum.*
DCCCCLXVIII.	XI.	*Sol obscuratus est decima die stante mense Decembris. Obiit* (d) *Landolphus Princeps & electus est Pandulphus filius ejus.*
DCCCCLXX.	XIII.	*Papa Johannes* (e) *primum consecravit Landulphum Archiepiscopum Beneventanum.*
DCCCCLXXXIII.	XI.	*Electus est Alphanus Archiepiscopus. Obiit Otto Rex Romae.*
DCCCCLXXXV.	XIII.	*Gregorius Papa consecravit Alphanum Archiepiscopum.*
DCCCCXC.	III.	*Octavo Kalendas Novembris factus est Terraemotus magnus in Benevento, pro quo ceciderunt multa aedificia, & plures homines mortui sunt.*
DCCCCXCVIII.	XI.	*Otto Rex* (f) *venit Beneventum.*
MI.	XIV.	*Obiit Alphanus Archiepiscopus.*
MII.	XV.	*Tertia die intrantis mensis Augusti venerunt Saraceni in Beneventum, & nocte transierunt ad Capuam & ad Neapolim.*

(*a*) Constantini emortualis annus ad antecedentem 959. retrahendus est. Obiit enim eodem Anno, mense Novembri, ut recte Pagius statuit.

(*b*) Ad Annum antecedentem consignanda est Romani Augusti depositio: Ottonis verò Magni Romam adventus Anno 962. secundùm vulgarem Epocham est illigandus.

(*c*) De Johannis XIII. Papae in Beneventum appulsu nemo Veterum, quem sciam, verbum fecit. Quod ex Ostiensis Chronico certum apparet, Anno 965. Pagio emendante, Capuam is Pontifex venit. Verùm, si nostro Chronographo fides, sententia Baronii stabit, asserentis, bis Capuam appulisse Johannem, nempe Anno praesignato; tum Anno 968.

(*d*) Septem annos & menses sex Landolpho Principi tribuit Anonymus San-Sophianus alter. Quare quum Anno 961. electus antea heic dicatur, sequitur, eum reipsa hoc Anno decessisse, die XXVIII. Decembris, quum à V. Kalendas Julii Anni 961. alterius Landolphi emortuali regnare coepisse eum viderimus. Chronographus Cavensis ejus mortem ad superiorem annum revocat.

(*e*) In Concilio Romano Metroplitani Dignitas Beneventanae primùm accessit Ecclesiae, postquam jam Capuana eâ praerogativâ fuerat insignita: quidquid perperam in Retractatione sua dicat nuperus eruditus Criticus. Exstat Tomo IX. Concilior. columm. 1238. edition. Labbean. Epistola Johannis XIII. Papae, data Romae VII. Kalendas Junii, Indictione XII. Pontificatus Anno IV. Quare in antecedentem Annum protrahenda sunt ea, quae ad hunc Annum Chronographus noster consignavit.

(*f*) Quum non semel Beneventum venerit Otto III. observante Pagio ad hunc annum num. XX. hoc tamen Anno venisse vel ex Leonis Ostiensis Scholiaste eruditissimo ediscimus, qui Casinum adventasse, Praeceptumque confirmationis bonorum eidem Archimonasterio concessisse, datum VIII. Kalendas Junii, Anni 998. ex Regesto n. 125. refert. Quare inde Beneventum usque pervenit.

Anni Domini.	Indictiones.	
MIII.	I.	*Beneventani expulerunt Pandulphum Principem, & miserunt vinctum usque Surrentum.*
MV.	III.	*Reversus est Pandulphus de exilio. Electus est Alphanus Archiepiscopus.*
MX.	VIII.	*Fuit destructum Sepulcrum Domini.*
MXIV.	XII.	*Obiit Pandulphus Princeps mense Augusti.*
MXVII.	XV.	*Mense Maii venerunt Normanni in Apulia, & in mense Junio fecerunt bellum cum Graecis.*
MXVIII.	I.	*Apparuit Stella crinita.*
MXXV.	VIII.	*Obiit Henricus Rex.*
MXXIX.	XII.	*Inundaverunt aquae fluminis Caloris & Sabbati.*
MXXXIII.	I.	*Eclypsis Solis mense Junio.*
MXXXIV.	II.	*Obiit Landulphus Princeps mense Septembris. In die Sancti Petri Sol obscuratus est.*
MXXXVIII.	VI.	*Mense Junio venit Conradus Rex in Beneventum. Mense Augusto factus est Landulphus junior.* (subintelligendum Princeps.)
MXLIV.	XII.	*Fuit Terraemotus in Coena Domini horâ tertia mense Aprilis.*
MXLV.	XIII.	*Obiit Alphanus Archiepiscopus, & electus est Madelfridus.*
MXLVII.	XV.	*Venit* (a) *Henricus Rex filius Conradi super Beneventum cum Papa Clemente. Et Leo Sanctus Papa excommunicavit eos.*
MXLVIII.	I.	*Fuit fames valida.*
MXLIX.	II.	*Mense Aprili descendit Leo Papa in Apuliam ad Oratorium Sancti Angeli.*
MLI.	IV.	*Leo Papa misit Legatos suos Beneventum, qui acceperunt* (b) *saccummattum à Beneventanis ad...*
MLIII.	VI.	*Descendit Leo Papa in Apuliam, ubi facto* (c) *bello cum Nortmannis, reversus est Beneventum, ubi, postquam ordinavit Uderisium Archiepiscopum, reversus est Romam, & obiit XIII. Kalendas Maji.*
MLIV.	VII.	*Obiit Leo Papa.*
MLV.	VIII.	*Tertiadecima die stante mense Junio factus est magnus sonus in Caelo, horâ Tertiâ.*

(*a*) Eadem Hermannus Contractus, & Wippo in Vita Conradi Lib. 2. cap. 4. tum Ostiensis apud Pagium ad hunc Annum. Lapsus Librarii, Leonem pro Clemente excommunicatione Beneventanos perculisse scribentis. Porro illi Agnetem Augustam contumeliis affecerant. Ceterum Leo IX. Papa Anno nonnisi 1049. Clementi II. suffectus fuit, qui eos contra, teste Ostiensi, ab excommunicatione per Clementem decessorem suum lata absolvit.

(*b*) Pro *saccummattum* fortasse scribendum *Scaccummattum*.

(*c*) Immeritò Ostiensis proelium Normannicum consignans à Pagio carpitur, quasi unius anni anachronismo peccarit, & in subsequentem illud protraxerit, quum apertis verbis Epocham signet Cap. 77. dicens: *Posthac adjunctis sibi fere cunctis partium istarum Militibus, Apuliam cum Normannis dimicaturus perrexit Anno Domini MLIII.*

Anni Domini.	Indictiones.	
MLVIII.	XI.	*Factus est Pandolphus Monachus in Sancta Sophia.*
MLXI.	XIV.	*Mense Februario obsedit Nicolaus Papa* (a) *Alipergum, & sequenti mense Julio obiit.*
MLXII.	XV.	*Alexander Papa* (b) *ordinatus est. Et Riccardus Princeps cepit Capuam.*
MLXIII.	I.	*Tertio Nonas Octobris fuerunt grandines magnae sicut ova post coenam.*
MLXV.	III.	*Cecidit resina* (c) *nimia de mense Novembris.*
MLXVI.	IV.	*Sextodecimo Kalendas Maji* (d) *apparuit Stella Cometis. III. die stante mense Februarii factae sunt tenebrae horâ Nonâ, & permanserunt horae tres. Postea subsequuta est pluvia rapida nimium. Dux Gotofredus venit. Et Nortmanni bella crudelissima fecerunt cum Britannis in terra Anglorum & Saxonum.*
MLXVIII.	VI.	*Obiit Udalricus Archiepiscopus.*
MLXXI.	IX.	*Capta est Palermus à Roberto Duce.*
MLXXII. (e)	X.	*Undecimo Kalendas Maji obiit Alexander Papa, & Grogorius fit Papa mense Aprili.*
MLXXIII.	XI.	*Obiit* (f) *Pandulphus Princeps mense Februarii, & Burgum à Porta Rufina crematum est mense Augusti. Gregorius VII. Papa venit Beneventum.*
MLXXIV.	XII.	*Electus* (g) *est Domnus Manelmus, & consecratur in Abbatia Sanctae Sophiae à Domno Papa Gregorio. Et Milo fit Archiepiscopus.*
MLXXV.	XIII.	*Robertus Dux perrexit super Salernum, quod tenebat Gisolfus Princeps cognatus suus; & sedit super* *eum*

(a) De hac Alipergi obsidione apud Historicos ne iota quidem. Quis etiam locus indicetur, nondum didici.

(b) Alexander II. Papa anno antecedenti Nicolao II. sufficitur; quare haud copulari potest cum Capuana expugnatione, quae recte ad hunc annum consignatur, consentiente Ostiensi Lib. 3. cap. 15. quem vide.

(c) *Resina*, idest pluvia foetida, seu immunda. Vide Du-Cangium in Glossar. Latin. verb. *Bromosus*, *Brumosus*. Idem infra repetitum videas ad Annum 1081.

(d) Ad hunc Annum tum Graeci tum Latini Historici, qui tamen mense Majo visam scribunt, & Arnulphus Mediolanensis declinante Vere. Quae quum per mensem & ultra visa fuerit, recte ejus apparitio ad illum diem consignari potest. Corrigenda Indictio in Chronico Cavensi & Annus in Lupo. Gothifredi adventum hoc Anno confirmat Anonymus Casinensis: quare corrigendus Sigonius, qui Lib. 9. de Regno Italiae praecedenti anno illigavit.

(e) Librarii Sphalma, Annum 1072. pro 1073. scribentis; quo tempore & Alexander II. decessit praenotato recte die, & Sanctus Gregorius VII. electus fuit die XXII. Aprilis.

(f) In hac rerum narratione ordo praeposterus observatur. Praemittitur Pandolphi mors, quae exeunte hoc Anno contigit. Porro Gregorii VII. adventus hoc eodem Anno Indictione XI. mense Augusti.

(g) Recte Madelmi ordinatio in Abbatem Sanctae Sophiae cum Milonis ordinatione conjungitur: quem hoc Anno Beneventanae praefuisse Ecclesiae ex Synodico ejus Judicato edifcimus in Chronico San-Sophiano, quamvis ibi mendosa sit Indictio.

Anni Domini.	Indictiones.	
		eum à mense Magio, usque in festum Sanctae Luciae: & in ipsa nocte cepit eamdem Civitatem. Obiit (a) *Milo Archiepiscopus.*
MLXXVI.	XIV.	*Roffridus fit Archiepiscopus.*
MLXXVII.	XV.	*Quintodecimo Kalendas Decembris obiit Landulphus Princeps, & quartodecimo Kalendas Januarii venit super* (b) *Beneventum Robertus Dux, & sedit ibi usque in VI. Idus Aprilis.*
MLXXVIII.	I.	*Gregorius Papa tradidit Roberto Ducatum.*
MLXXIX.	II.	*Gelavit flumen Calor, ita ut desuper homines calciati transierent.*
MLXXX.	III.	*Henricus* (c) *Imperator venit Romam. Et in eodem anno Robertus Dux perrexit super Civitatem Tiburtinam. Et Jordanus Princeps fecit pactum cum praedicto Henrico Imperatore.*
MLXXXI.	IV.	*Tertio Nonas Februarii cecidit resina die & nocte, quanta nullus meminit. Henricus Imperator iterum Romam venit.*
MLXXXII.	V.	*Electus est Imperator Alexius Constantinus.*
MLXXXIII.	VI.	*Henricus Rex venit Romam, & obsedit eam.*
MLXXXIV.	VII.	*Henricus ordinavit* (d) *Clementem Papam Romae, qui erat Archiepiscopus Ravennae. Mense Maji perrexit Robertus Dux super Romam, & cepit eam fraude Romanorum, & deposuit de Arce Sancti Angeli Gregorium Papam, & cum eo venit Beneventum. Demorati sunt ibi aliquibus diebus. Ivit Salernum, & dedicatum est ibi* (e) *Oratorium Sancti Matthaei.*

(*a*) Milonis obitus recte designatur, qui insequente ineunte Anno Roffridum successorem habuit. Corrigendus Ughellius in annum sequentem ejus obitum protrahens.

(*b*) Recte: nam VI. Idus Aprilis obsidionem poene reliquit Robertus, à Desiderio Casinensi Abbate monitus, uti praeter Romualdum, Ostiensis narrat Lib. 3. cap. 45. Porro Sanctus Gregorius VII. hoc eodem Anno praedicti Beneventani Ducatus investituram Junio decurrente Aquini Roberto Guiscardo concessit, à quo sacramentum fidelitatis accepit. Quare perperam à nostro Chronographo in subsequentem annum id protrahitur.

(*c*) De Henrici in Urbem hoc Anno adventu apud Scriptores ne verbum quidem. Foederis autem cum Roberto innovati meminit Romualdus in Chronico, qui Cyperani fuisse Ducem scribit. Roberti super Tiburem adventus, & cum Henrico confoederationis meminit nemo. Guillielmus Apulus Beneventi foedus iterum ictum memorat. Si divinare licet, Tiburi id accidisse, à nostro Chronographo subindicatum existimarem, unde Beneventum cum Gregorio processerit, atque in Ducatus Metropoli solemni ritu sancitum, quod fortè Tiburi definitum erat.

(*d*) Hoc est, *inthronizavit:* namque eum Brixini à Schismaticis eligi antea & ordinari fecerat.

(*e*) De Oratorio Sancti Bartholomaei à Roberto Guiscardo Anno 1077. constructo meminit Guillielmus Apulus, exstatque Epistola responsiva Sancti Gregorii VII. Alphano Salernitano Archiepiscopo scripta, quae est octava Libri octavi, qui Sanctum Pontificem de ea re monuerat. Consecrationis tamen ejus Oratorii Epocham ex nostro Chronographo nunc primùm discimus.

Anni Domini.	Indictiones.	
MLXXXV.	VIII.	*Obiit Gregorius Papa apud Salernum. Obiit Robertus Dux trans mare.*
MLXXXVI.	IX.	*Obiit Girardus Comes.*
MLXXXVII.	X.	*Translatum est Corpus Sancti Nicolai in Varum. Sexto Idus Magi ordinatus est Desiderius, qui & Victor Papa dictus est, & obiit XV. Kalend. Octobris.*
MLXXXVIII.	XI.	*Mense Martio ordinatus est Urbanus Papa.*
MLXXXIX.	XII.	*Pisani & Genuenses Africanam regionem afflixerunt.*
MXCIII.	I.	*Mense Aprilis visae sunt à multis quasi in unum Stellae in Occidente cadere de Caelo.*
MXCIV.	II.	*Quartadecima die intrantis mensis Januarii factus est tremor magnus, & in quarto die........*
MXCVI.	IV.	*Gens Christianorum transit mare dimicatura contra Paganos.*
MXCVII.	V.	*Alma Hierusalem est reddita Christianis. Obiit* (a) *Datmarus.*
MXCVIII.	VI.	*Capua est reddita. Aestas fuit servida plus solito, ut pro eo vites cum uvibus arescerent.*
MXCIX.	VII.	*Obiit Urbanus Papa tertio die stante mense Julio, & electus est Paschalis, qui & Raynerius Cardinalis: inde cessavit Schisma.*
MC.	VIII.	*Obiit Clemens* (b) *Papa. Paschalis Papa descendit in Apuliam, & fecit Synodum in Melphia mense Octobris, & excommunicavit Beneventanam Civitatem, & permansit ita excommunicata menses XI. dies XXXI.*
MCI.	IX.	*Rogerius Comes Siciliae & Calabriae, Paschalis Papa cum Duce Rogerio, & multitudine militum, hominumque innumerabilium venit super Beneventum: quorum timore perterritus Anso Dathmari filius fugit X. Kalendas Octobris, Indictione X. Alio verò die triumphans ingressus, Urbem suo dominatui subdens.*
MCII.	X.	*Fuit fames valida, ita ut modium frumenti venderetur centum denarios; & mortalitas hominum.*
MCV.	XIII.	*Apparuit Stella Cometes decimo die intrante mense Februarii ab occidente.*
MCVI.	XIV.	*Obiit Henricus Rex.*
MCVII.	XV.	*Obiit Roffridus Archiepiscopus. Obiit Domnus Adelmus Abbas, & Domnus Benedictus fit Abbas.*

MCVIII.

(*a*) Dathmarus fuit Beneventanae Urbis Praeses, de quo Continuator Leonis Ostiensis Lib. 4. cap. 19.

(*b*) Clemens scilicet Antipapa: quo confirmatur annus ejus emortualis à Pagio signatus ad hunc annum, num. 2.

Anni Domini.	Indictiones.	
MCVIII.	I.	*Paschalis Papa venit Beneventum, & facto Synodo mense Octobris consecravit Landulphum, VI. Idus Novembris.*
MCIX.	II.	*Secundo die intrantis mensis Novembris combustum est thesaurum Sanctae Mariae.*
MCX.	III.	*Apparuit Stella Cometis mense Junio per triginta dies. Filius Henrici Regis venit Romam mense Februario: fraude cepit Papam Paschalem, & Cardinales. Obiit Robertus Dux, VIII. Kalendas Martii, & Boëmundus frater ejus.*
MCXII.	V.	*Paschalis Papa fecit Synodum Romae mense Martio, infringens pactum, quod fecerat cum Rege, sicut praecedenti anno juraverat cum Cardinalibus, & confirmato Decreto Pontificum praedecessorum suorum de investiendis Pontificibus Germaniae. Duodecimo Kalendas Julii apud Neapolim mare recessit tantùm, & aqua quasi ..... passus ducta, ita ut pisces remanserint in sicco. Postmodum autem apparuit Stella clarissima. Undecimo Kalendas Augusti coeptum est aedificari Oratorium Sancti Bartholomaei à novo fundamento.*
MCXIII.	VI.	*Jordanes Comes, & Robertus simul cum Principe Capuano sumentes arma, venerunt super Beneventum II. Idus Augusti. Qui turpiter fugati sunt à Landulpho Comite Stabuli similiter cum Beneventanis.*

F I N I S.

DE

DE MARCHIONIBUS
ITALIAE.
DISSERTATIO SEXTA.

DISSERTATIO SEXTA.

E illustri Titulo ac dignitate *Marchionum Italiae* multa jampridem attuli, Par. I. Cap. V. Antiquitat. Estensium. Nunc alia mihi congerenda sunt, ut nobili argumento fiat satis. Ante Caroli Magni tempora difficile reperias in usu, aut à coaevis Scriptoribus memoratum *Marchionis* nomen, à *Marcha* sive *Marchia* derivatum, voce Theutonica, qua significantur *confinia*, ac *limites* Provinciae alicujus, Regni, & agri. *Foris Marcham nemo mancipia vendat*, legitur in uno ex Capitularibus ipsius Caroli Magni spectante ad Annum DCCLXXIX. apud Baluzium Tom. I. pag. 198. Capitularium. Atque ideo qui sive Duces, sive Comites ab Imperatoribus Francis ac Germanis, & à ceteris Italiae Regibus, praeficiebantur regimini ac tutelae Provinciae alicujus sitae in finibus Regni, ii sensim Saeculo Christi Nono appellari coepti sunt *Marchiones*, *Marchenses*, *Marchisi*. In altero ex Capitularibus Anni incerti, quae Carolo Magno tribuuntur apud praelaudatum Baluzium Tom. I. pag. 529. (sed nescio an certo titulo) inquirendum praecipitur: *Quomodo Marcha nostra sit ordinata, & quae per se fecerunt confiniales nostri &c.* Subditur infra: *De illis hominibus non recipiendis à Marchionibus nostris, qui Seniores suos fugiunt &c.* Ludovicus quoque Pius

A Caroli Magni filius & successor in Edicto Anni DCCCXV. pro Hispanis in Franciam à Saracenorum infestatione confugientibus, loquitur *de ea portione Hispaniae, quae à nostris Marchionibus in solitudinem redacta fuit*. Haec fortassis omnium antiquissima *Marchionum* mentio. Immo & de ipsa dubitabam ego olim, quum longe serius ejusmodi Titulum ab ipsis
B Francis usurpatum videam, & sub ipso Ludovico Pio appellari pergerent *Comites*, qui postea *Marchionum* nomen assumsere. Certe nulla mihi haesitatio est in amandando ad figmenta Saeculorum posteriorum Chartam *Ludigari Comitis Civitatis Asculanae*, quam Ughellius Tom. I. Ital.
C Sacr. in Episcop. Asculan. exhibet, scriptam, *Regnante Domino Carolo & Pippino filio ejus excellentissimis Regibus Francorum & Longobardorum, seu & Patritiis Romanorum, Regnorum in Christi nomine in Italia XXVI. & XVIII. & temporibus Vinigisi summi Ducis, Anno felicissimo Ducatus ejus Octavo, mense Junii, die II. per Indi-*
D *ction. VI.* hoc est Anno Christi DCCXCVIII. Quod Pippinus etiam appellari heic videatur *Francorum Rex*, nullam fere mihi difficultatem creat. Alibi idem factum ab imperitis Notariis animadverti, nisi quod Chartae huic ab ipsis Carolo Magno & Pippino subscriptum dicitur, ac proinde Notario diligentia major futura
E fuit. Quod verò idem Pippinus *Patricius* etiam *Romanorum* dicatur, immo ipse non alio quàm isto in subscri-

scriptione titulo utatur: hoc sane concoquere ego nequeo. Insueta deinde est subscriptio ipsa *Caroli Imperatoris*, ac *Pippini Patritii Romanorum*. Suis Diplomatis, non sua subscriptione consueverunt Imperatores, & Reges aliorum donationes confirmare: quod etiam factum non Anno DCCXCVIII. fuerit, sed postquam Carolus Imperialem Dignitatem adeptus est. Subscribit etiam *Vinigisus Dux & Marchio*: quod profectò vix credam, quum, uti nuper ajebam, titulus *Marchionis* nondum invaluisset. Praeterea subscribunt *Radelantus* & *Astolfus*, duo scilicet ex iis, quos *Paladini* appellatos Romanenses tantùm Fabulae celebres effecere. Ad haec difficile cum Anno DCCXCVIII. componas *Annum Octavum Winigisi Ducis*, quem Anno DCCLXXXIX. Ducatu donatum colliges è Catalogo Chartarum Farfensium, infra mihi evulgando in Dissertat. LXVI. *de mod. acquir.* Denique in ea Charta supino nimis errore adnotatur *Annus ab Incarnatione DCCCLXXIV.* quod & Ughellius sensit, & pro suo modulo castigandum sibi censuit.

At jam percontetur aliquis, quodnam olim intercedebat discrimen inter *Duces*, *Marchiones*, & *Comites*? In eodem nuper laudato Edicto nulla alia quàm *Comitis* appellatio Praesidi Marchiae tribui videtur iis verbis: *Cum Comite suo in exercitum pergant, & in Marcha nostra juxta rationabilem ejusdem Comitis ordinationem, excubias facere non negligant*. Praeterea Adalberti duo Tusciae Praefecti Seculo Christi Nono nunc *Duces* inscripti reperiuntur, nunc *Marchiones*, aut *Comites*; & aeque Tuscia ac Forum-Julii modò appellatione *Ducatus*, modò *Marchiae* memorantur. In quo ergo sita erat ejusmodi nominum di-

A versitas? Quaestionem hanc dirimere
non tam facile liceat; neque enim
sinit veterum monumentorum penuria, nos certius atque intimius in hanc rem intueri. Extra omnem dubitationem positum reor, sub Regibus Langobardis inauditum in Italia fuisse, aut certe nusquam usurpatum nomen, nedum munus *Marchionum*.
B Regnantibus iis in eorum ministerio nullos alios invenias, nisi *Duces*, *Comites*, aut *Judices*, *Gastaldios*, *Sculdascios*, aliaque id genus nomina. Ad *Duces* ergo Langobardicos quod attinet, quanquam certum videatur, eorum Dignitatem à *Militia* nomen accepisse, atque ejusmodi appellatione fuisse donatos, qui militaribus co-
C piis unius Civitatis aut unius Provinciae praeessent: incertum tamen est, an ita politico regimini Civitatis sibi commissae praeessent, ut *Judicis* etiam munus sub Langobardis Regibus implerent. In Codice Legum Langobardicarum Lib. I. Tit. 14. Rotharis Rex in haec verba lo-
D quitur: *Si quis de exercitalibus Ducem suum contemserit ad justitiam faciendam, XX. Solidos Duci suo & Regi componat*. In altero Edicto ejusdem Regis legitur: *Si quis res suas ab alio in exercitu requisierit; & noluerit ille reddere, tunc ambulet ad Ducem. Et si Dux illi, aut Judex, qui in loco ordinatus est à Rege, veritatem, aut justitiam non conservaverit, componat tam*
E *Regi, quàm ei, cujus causa est, Solidos XX.* Qui heic appellatur *Judex*, nihil aliud mihi est, quam qui *Comes* postea vocatus est. Nimirum occupato à Francis Italico Regno ad regimen cujuscumque Civitatis delectus est Praefectus cum titulo *Comitis*, ad quem prae ceteris spectabat justitiam unicuique ministrare in Placitis. At hoc idem praestitere *Judi-*

ces

ces singularum Urbium sub Langobardis Regibus. Liutprandus Rex Lib. 2. Tit. 41. Lege primâ edicit, ut qui lites habent, ad suum *Sculdascium* dirimendas deferant, qui si justitiam facere negliget, poenâ plectetur. Quod si ejusmodi erit causa, ut à Sculdasio decerni non possit, ad *Judicem* deducatur: & isto suum munus negligente, ad Palatium Regis tandem controversia deveniat. *Si verò talis causa fuerit, quod ipse Sculdasius* (*Sculdais* habet MStus Codex Estensis) *deliberare minime possit, dirigat ambas partes ad Judicem suum. Et si nec Judex deliberare potuerit, dirigat infra duodecim dies ambas partes in praesentia Regis*. Ergo post supremum Regiae Curiae tribunal, unicuique Civitati suus erat *Judex* minister justitiae, auctoritate similis *Comitibus* posteriorum temporum. In Praefationibus ad Leges suas protestantur Langobardorum Reges, se Edicta illa efformasse una *cum Judicibus & reliquis Langobardis fidelibus tam de Neustriae, quàm de Austriae, vel de Tusciae finibus*. Liutprandus verò Rex eosdem Judices significaturus, hisce aliis verbis utitur: *Una cum illustribus viris Optimatibus meis Neustriae & Tusciae* (oscitantia Librariorum excidisse puto *Austriae*) *vel universis Nobilibus Langobardis*. Ex quibus sat patet, *Judices* in Civitatibus primatum tenuisse, uti deinde à *Comitibus* factum, eisque commissum ministrare Populo Justitiam. Ceterum an uti Francorum *Comites*, ita Langobardorum *Judices* addicti placido Juris publici studio, arma quoque induere ac militare, poscente necessitate, cogerentur, nondum liquido intellexi. At de his latius in Differt. VIII. *de Comitibus* erit differendi locus.

A

B

C

D

E

Ad *Marchiones* venio. Illud exploratum, id nominis sub Imperatoribus Francis iis datum, qui Provincias positas ad fines Regni tuebantur: idem enim significabat *Marchio*, ac Praefectus Marchiae, sive Marchae, hoc est Provinciae alicujus Praeses, cui cura, ac tutela finium, ac limitum Regni commendata fuerat, sive terra, sive mari hostium incursibus Provincia pateret. Idem verò munus, non tamen nomen, ignotum minime fuit sub ipsis Romanis. Nam *Duces limitaneos* sub Severo Alexandro Augusto fuisse, auctor est Lampridius in ejus Vita Cap. 58. Ita à Vopisco in Aureliano commemorantur *Saturninus Scythici limitis Dux, & Trypho Orientalis limitis Dux*. Sed & à Trebellio Pollione in Celso mentio fit *Pomponiani*, qui fuit *Dux limitis Lybici*. Seculo quoque Christianae Aerae Sexto sub Gothis Regibus in Italia dominantibus, ejusmodi ritum perdurasse, testis est Cassiodorius Lib. 7. Cap. 4. Variar. En ejus verba: *Ducatum tibi credimus Rhaetiarum, ut milites in pace regas, & cum eis Fines nostros solemni alacritate circumeas*. Neque secus adhibiti à Francorum Regibus Proceres militares, qui finibus Provinciarum tuendis praeessent. Tanti verò momenti res exigebat, ut non unius Civitatis, sed integrae Provinciae homines, urgente aliqua aut impressione, aut suspicione hostium conterminorum, ad arma insurgerent, & sub uno capite militarent. Qui ergo ad *Marchiae* sive *Provinciae* tutelam supremo armorum imperio deligebatur, is sive Dux, sive Comes foret antea, *Marchio* etiam appellari ex hoc munere coeptus est. Porro ejusmodi officium in Provinciis, quae jampridem Duci uni ta-berant (quales jam diximus Foro-Julii,

Julii, atque *Spoletum*) in ipsis Ducibus continuatum est; in iis autem Provinciis, quae à pluribus Comitibus regebantur, nullum sibi Praefectum praeter Regem agnoscentibus (quales sub Regibus Langobardis Tuscia, Litus Italicum, & Insubria fuisse videntur) inter Civitatum *Comites* demum delectus est potentior atque illustrior, qui *Marchionis* titulo ceteris praeesset, & auctoritatem in universam Provinciam exerceret. Id primò in Francia Saeculo Christi Nono usurpari coeptum, deinde in Italico Regno; eaque auctoritas ac dignitas iis collata est, ut singulis Comitibus, totiusque Provinciae hominibus imperarent. In supra memorato Edicto Ludovici Pii pro Hispanis haec legimus: *In Marcha nostra, juxta rationabilem ejusdem Comitis ordinationem, excubias facere non negligant*. Et infra: *Ad Comitis sui mallum* (hoc est, ad publica judicia ab ipso Comite habita) *omnimodis venire non recusent*. En Marchiae Praefectum *Comitem*; atque hinc *Marchionis* titulus ei additus fuit. Ita in Annalibus Reginonis ad Annum DCCXCIX. legenti occurrit: *Wido Comes, qui in Marca Britanniae praesidebat*. Hic autem in Annalibus Eginhardi, sive Laureshamensibus appellatur *Wido Comes*, atque *Praefectus Britannici Limitis*. Rursus in his ad Annum DCCCXXVIII. commemoratum videas *Baldericum Ducem Forojuliensem*, hoc est *Ducem*, qui Provinciae Forojuliensi Praefectus erat. Et nihilominus decem ante annos laudatum ibidem deprehendimus *Cadolaum Comitem, & Marcae Forojuliensis Praefectum*. Nempe hic titulum quoque gessit *Comitis*, ac *Marchionis*. Sed & idem Anno sequenti appellatur *Dux*, ejusque Ducatus appellatione *Marchiae* donatur. *Cadolach Dux Forojuliensis febrè correptus in ipsa Marebia decessit*. Ita in Diplomate Berengarii I. Augusti, Anno DCCCCXXIII. Tomo V. Ital. Sacr. in Episcopis Bellunensibus memoratur *Marobia Fori Julii*. Paria animadvertas in Ducibus Spoleti ac Tusciae, qui nunc *Ducis*, nunc *Marchionis*, interdum etiam *Comitis* titulo insigniti cernuntur. In Tuscia frequentius adhibita est appellatio *Marchionis*, quàm *Ducis*, quanquam utroque titulo Principes illi fruerentur. In Charta Attonis Episcopi Florentini, spectante ad Annum MXXXVII., quam laudat Borghinus in Tractat. de Eccles. Florentin. ista leguntur: *Pro salute & remedio animarum Ducum, seu Marchionum Tusciae; & pro salute & incolumitate Bonifacii eximii Marchionis*. Secus in Provincia Spoletana, quamvis & ipsa *Marchiam* constitueret, unus tamen fere semper titulus *Ducis* in usu fuit. Et contra complures alii in Italico Regno post Annum Christianae Aerae Millesimum occurrunt, *Marchionis* quidem dignitate ac nomine illustres, nunquam verò *Ducis* appellatione distincti: quae quidem argumento esse possunt, non idem fuisse munus & decus *Marchionis* ac *Ducis*. Si praepollebat *Ducis* appellatio, cur Tusciae Duces, postposito hoc titulo, saepius *Marchiones* se se inscribebant? Rursus vero cur tot *Marchiones* nunquam *Ducali* titulo decorati inveniuntur? Conjecturam meam accipe. Uni illi Marchiones fuerunt etiam *Duces* olim appellati, sive quod plures Comites sibi subjunctos haberent, & multas per consequens Urbes regerent, quales certe fuerunt Duces Tusciae, Fori-Julii, & Spoleti, sive quod praecipua aliqua insignia à Regibus & Augu-

Augustis eorum Dignitati adjicerentur, quorum ceteri Marchiones expertes erant. In Annalibus Francorum legimus, *Bosonem* Caroli Calvi Augusti Sororium fuisse *Ducem* constitutum Anno DCCCLXXVI., & in Urbe Ticinensi *Coronâ Ducali* ornatum. Illi ergo appellati *Comites*, quippe praefecturam alicujus Urbis gerebant; *Marchiones*, quia tutelae finium universae Provinciae praefecti; *Duces* verò, quod complures Comites & Civitates sub suo imperio haberent, aut Coronae Ducalis decus impetrarant. Ceteri tantummodo *Marchiones* appellati, qui limites tuebantur, sed nullos aut paucos Comites sub se numerabant.

Institutum fuit, ut supra innui, munus ac nomen *Marchionum* à Francis Regibus post Saeculum à Christi Nativitate Octavum, Regno in varias *Marchias*, sive Provincias limitaneas diviso. Quandiu conjuncta stetit Italia cum Regno Francorum in prosapia Pippini Francorum Regis, Italia non vidit appellatione Marchiae distinctas eas partes, quae limite suo contingebant Galliam atque Germaniam: nullus enim inde hostis timebatur, quum universa haec Regna unum Dominum, unamque Regiam stirpem sibi imperantem agnoscerent. Sed postquam in diversas portiones excisa fuit amplissima ditio Caroli Magni, ac potissimum exclusis ex Italia ejus posteris, novae quaedam *Marchiae* heic efformatae fuerunt ad fines Galliae & Alamanniae, & ad ipsum Mare inferum, ut Saracenis aut Nortmannis incursantibus obsisteretur. *Mediolano* atque aliis Insubriae Civitatibus, ex quo Imperatores Seculo Christi Decimo extra Italiam habitare consueverunt, suspicatus olim fui,

A *Comitem Sacri Palatii* praefuisse. Erat iste nimirum Magistratus amplissimus, ac Ticini plerumque consistens; atque hic in Antiquitat. Estens. Par. I. Cap. VI. mihi visus est *Marchionis* munus in iis partibus exercuisse; neque enim alium ibi hactenus deprehendi, qui praestantior ipso, Comitibus variarum nobilium Civitatum praeesset, B quando Reges aberant, uti in aliis Provinciis Italici Regni consuetudo fuit: quum *Ducum* praecipue seu *Marchionum* esset, auctoritate in omnes Provinciae suae Civitates sibi traditâ, universam regionem illam in officio continere, atque ab hostibus protegere. Vide infra Dissertat. XIII. *de homin. Liber.* Ibi occurret tibi ad An- C num DCCCCL *Sigefredus Comes Palatii, & Comes Comitatus Mediolanensis*. Nunc etiam Comes Palatinus Rheni nulli Germanicorum Ducum, aut Marchioni Brandeburgio, auctoritate cedit, quamquam neque Dux, neque Marchio appelletur. In hanc rem nonnulla congessi in eisdem Antiquitatibus Estensibus: & adhuc in ea sen- D tentia sum, è Mediolanensi quoque ditione constitutam olim fuisse unam *Marchiam*, institutam, ut opinor, postquam Otto Magnus imperare coepit, aut saltem Saeculo proxime sequenti. Pari etiam ratione ad credendum ducor, ex *Litore Italico*, quod Genuensium ditionem nunc complectitur, efformatam olim fuisse *Marchiam*; nam E & ipsa illa regio post Francos Italiae Reges fuit finis Regni quum terra tum mari. Hanc ipsam Provinciam designatam olim puto in Diplomate Hugonis Italiae Regis, cujus vetustissimum exemplum (nam archetypum appellare non ausim) vidi in Tabulario Canonicorum Arretii. Est autem hujusmodi.

Mun-

Mundiburdium ab Hugone Italiae Rege concessum quibusdam hominibus Territorii Balneensis circiter Annum 928.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Hugo divina favente clementia Rex. Omnibus fidelibus Sancte Dei Ecclesie, nostrisque presentibus scilicet hac futuris notum esse volumus: qualiter suburbium .... Ortensium venerunt ad nos homines supplicantes ac petientes nostram Regalem clementiam, ut eis roborem securitatis auxilium respiceremus tam super eos, quam super eorum omnibus rebus misericordiam confirmaremus. Hi homines sunt habitatores Terretorium Balneensis. Nomina vero eorum propria sunt, Georgius cum tres filiis suis, idest Albericus, Gandulfus, atque Frodgerius. Nos namque pro Dei amore, animeque nostre remedium super eos, ed super eorum rebus adminiculum pietatis inpendimus, atque nostram Regalem potentiam, Mundburdium tam movilibus quàm & inmovilibus rebus sive familiis, servis, atque liberis utriusque sexu, que esse videntur in Terretorium Balneensis, *seu in* Comitatu Montefeltro, Bobio, Cesena, *atque* Arimino, *& etiam* Castello Felicitatis, *seu* Aritio, *vel per ceteras locas, tam in omnibus finibus* Romanie, *quàm in cunctis finibus* Tussie *sive* Italie, *tam in omnibus finibus* Spoletini *quàm & circa* Maris Littoribus *est vel fueris conquisita, tam cultis quam agris, seu habitantibus quam inhabitantibus, sive soleštres quamque publicis, alpestribus, seu pascualibus, animantibus, tam aquis piscantium, quam & silvis venantium, tam de hereditario jure quamque & de comparatione. Insuper & statuimus ac confirmamus vos prefati Georgius & Albericus atque Gandulfus seu Frodgerius ipsa Foresta, quem tenetis per comparationem da Garardus. Unde vos nostram Regalem clementiam auxilium auctoritatis existere, seu & omnem vestrum conquisitum tam proprietatis quamque & preceptarias atque livellarias, vel per quacumque genio scriptmarum, vel corporalis traditio, sive quantacunque per nominina cartarum vestrarum instrumenta tenuistis vel tenetis, vel in antea conquirere potueritis bannum nostrum in Mancosos auri duo millia mitti juberemus; pro quo salvi & quieti vivere valerent, sicuti & fecimus, & has nostras Regales literas in eorum scribere jussimus. De quo precipientes omnino jubemus, ut nullam quelibet magna parvaque persona in persona eorum, vel in eorum rebus movilibus & inmovilibus rebus, seu servis & ancillis, liberis & colonis tam originariis quam noviter adquisiti, tam per omnia eorum monimina, quamqui per diversarum cartarum strumenta, vel per qualicumque ingenium adquisitas infra supra & scripta Comitata & Territorias tam Balneensis quam & ceteris finibus positas, ut nullus nullam audeat inferre molestiam aut contrarietatem sine legali judicio. Qui verò fecerit, predictos duo millia Mancosos auri se agnoscat esse compositurum, medietatem parti Camere nostre, & medietatem predictorum Georgii & Alberici atque Gandulfi seu Frodgerii, eorumque heredes. Ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur de sigillo nostro subter jussimus sigillari.*

Locus sigilli cerei deperditi.

Vides heic varias Italici Regni Provincias distingui, *Romaniam* videlicet (nunc *la Romagna*), quae tunc ejusdem

sdem

idem Regni pars habebatur, *Tusciam*, *Italiam*, in qua Mediolanum, *Spoletum*, & *Maris Litora*, in quibus Genua. Ita in *Constitutione promotionis exercitus* Ludovici II. Augusti Anno DCCCLXVI. quam Peregrinius evulgavit (vide Tomum II. Rer. Italicar. pag. 264.) ad colligendos ac movendos milites praefecti dicuntur *in Litore Italico* (ideft in litore Inferi Maris) *Ermefridus*, *Macedo*, & *Vulferius*. Atque eo quod Litori isti Italico *Marchiae* nomen inditum tamdem fuerit, non immeritò ab Anonymo Ravennate memoratur *Provincia maritima Italorum*, *quae dicitur Lunensis*, & *que confinalis existit de suprascripta Provincia*, nunc *la Provenza*. Marcharum *Mediolanensis* & *Genuensis* non dubium testem jampridem attuli Par. I. Cap. VI. Antiquitat. Estens. hoc est Chartam, inter eas referendam, quae *Brevia*, aut *Chartae recordationis* appellantur: hoc est, quae non sunt Diploma Imperiale, sed Instrumentum Notarii testantis, Imperatorem aliquid egisse. Neque enim eo ipso momento, quo Investitura alicujus rei dabatur in Curia Regum, Diploma quoque expediebatur à Cancellario. Itaque ex ea Charta intelligimus, Fridericum I. Imperatorem Anno MCLXXXIV. *Obizoni Marchioni Estensi* titulum concessisse Investiturae *de Marchia Genuae*, & *de Marchia Mediolani*, uti jam aliis antecedentibus Estensis Familiae Marchionibus, aut saltem Azzoni II. ejus Avo, concessum fuerat. Alia ejusdem Marchiae vestigia in eodem Libro commemorata invenias. Quamvis enim Friderici I. temporibus nullum amplius *Marchionem* Mediolanenses & Genuenses sibi praeesse ac imperare finerent, quippe Reipublicae formam, frustra obsistentibus Augustis, amplexi: attamen Imperatores, quod solùm poterant, consuetudinem retinuerunt largiendi, si non rem, saltem Titulum ejusmodi Marcharum, quo suum jus aliqua ratione illaesum servarent. Fortius verò me in hac sententia confirmavit, quod postea deprehendi in altero ejusdem Friderici I. Diplomate archetypo apud Clariss. Virum Marchionem Scipionem Maffejum, eruditionis etiam hujusmodi cultorem egregium. Ibi *Bonifacium Comitem de Sancto Bonifacio*, *Malregolati Comitis filium*, Fridericus idem Augustus *Comitem Veronae* esse jubet, eumque de illius Urbis Comitatu investit, nonnulla jura ac tributa Dignitati eidem adnexa, simulque alias complures Terras, Comitis, ut puto, allodiales, eidem confirmans. *Concedimus*, inquit, *Comitatum Veronensem*, & *omnia*, *quae ad Comitatum pertinent*, & *omnia Misteria* (unde Italica vox *Mestieri*, quo nomine Artes significamus, videlicet converso nomine *Ministerium* in *Misterium*) & *officia tam de Scola Majori*, *quàm de Officio Pistorum* & *Macellatorum*, & *ut in praedictis Officiis delinquentium ad eum pertineat districtio* &c. & *jus campanatici*, aliaque jura, quae olim ad Comitem Urbis spectabant. Datum est hoc Privilegium Anno MCLXV. atque illud idem ab eodem Friderico confirmatum subinde fuit *Sauro Comiti de Sancto Bonifacio* Anno MCLXXVIII. ac deinde à Friderico II. Comitibus ejusdem illustris Familiae. Neque praetermittendum, Bonifacium illum Malregolati Comitis filium, etsi puerum pater moriens reliquerit, ei tamen in Veronensis Comitatus munere, sive Titulo successisse, quod elicere posse mihi videor ex Charta in Archivo Monasterii Veronensis Sancti Zenonis Servata & exarata *Anno MCLII. die Luni*, *qui est IX. Kalendas mensis Julii*,

lii, in Civitate Verona, in domo, qui dicitur Curtalta, Tebaldo Sanctae Veronensis Ecclesie venerabili Episcopo, nec non Alberto Tenca Veronensium Rectore, & Eleazaro, Contutoribus Bonifacii Comitis Veronensis filii Malregolati Comitis. Extra omnem controversiam positum est, Veronensem Populum longe ante Fridericum I. libertatem arripuisse, nullique Comiti ab Imperatoribus constituto fuisse illic locum, quanquam San-Bonifaciana Familia diu perrexerit habitare in ea Urbe, multisque honoribus frui, immo tempora fuerint, quibus dominationem quamdam receperit. Verùm Friderico ejusque successoribus placuit, Titulum saltem ditionis continuare in Familia Comitum de Sancto Bonifacio, cujus Majores non Titulo solùm sed etiam re Comitatum illius Urbis tenuerant. Neque refert objicere, Mediolanum, eique contermínas Urbes jacuisse in medio Italiae Regno, neque sitas *ad limites Regni*, ex quo effluere posset in Praesidem *Marchionis* appellatio. Mediolanensis enim Marchia cum Terris ac Civitatibus sibi subjunctis, uti & nunc, pertingebat olim ad fines Helvetiae ac Rhetiae, sive Alamanniae, & ad Sedunenses, qui Burgundico Regno subiuncti erant, atque adeo limitanea erat Italici Regni.

Hisce adde, Seculo quoque Decimo efformatam fuisse *Marcham Montisferrati*, quam tunc pertigisse ad limites Regni, nemo hactenus ostendit. Nam quod doctissimus amicus meus in Dissertat. Chorograph. praeposita Tomo X. Rer. Italicar. Section. XI. num. 43. contendit, Marchae hujus ditionem usque ad Ligusticum mare excurrisse, idoneis tabulis nondum firmatum puto. Uno diplomate Ottonis Magni Augusti ad Annum DCCCCLXVII. spectante, & in Benevenuti de Sancto Georgio Historia edito, ejus opinio nititur, ubi Imperator ait: *Donamus atque largimur praedicto Aledramo Marchioni omnes illas Cortes à Flumine Tanari usque ad fluvium Urbam, & ad Litus Maris, quorum nomina sunt haec: Dego, Bagnasco, Ballangio &c.* Sed animadvertendum est, nihil in eo Diplomate agi de *Marcha Montisferrati*, cujus regimen tradere minime mos fuit ejusmodi formulis. Ibi *Cortes* tantummodo Otto donat & confirmat, & in jus Aledrami transfundit. Hoc est, ibi dumtaxat agitur de *Allodiis*, qualia fuere *Cortes*, uti in Dissertat. XI. palam fiet, & formulae ipsae produnt: non verò de *Beneficiis*, qualia fuerunt Marchae, Comitatus &c. Quamobrem Diploma illud invitum trahas ad Montisferratensis Marchae fines indicandos. Et praecipue quum, ut infra dicam, vel Anno MXIV. *Marcha Savonae* occurrat, & vix de antiquitate *Marchae Genuae* dubitandum sit, ita ut fateri cogamur, praeclusum fuisse *Marchae Montisferrati* aditum ad Ligusticum Mare. Adde, alteram quoque Marcham in ipso Mediolanensi tractu olim institutam videri, si fides Gualvaneo de la Flamma in Manipul. Flor. edito Tomo XI. Rer. Italic. Loquor de *Martesana*, Provincia sive regione memorata in antiquis Mediolanensis Populi Historiis, atque apud Ottonem & Acerbum Morenam Laudenses Historicos evulgatos Tomo VI. earumdem Rer. Italicar. Inter Abduam & Lambrum, Tristano Calcho teste, protendebatur haec regio ad montes Briantiae, ejusque caput fuit Vicus Mercatus. Igitur Mediolani Praeses vetustis Seculis (si inquam Gualvaneo adhibenda fides est ita scribenti

Cap.

Cap. 42.) *erat Dux Burgariae, Comes Seprii, & Marchio Martesanae.* Tum Cap. 201. Mediolanensis Reipublicae victorias enarrans ab Urbe restaurata Anno MCLXVII. ait: *Ducatus Burgariae, Marchionatus Martesanae, Comitatus Seprii, & Comitatus Turigiae & Parabiagi &c. facti sunt subjecti & servi perpetui Civitatis Mediolani.* Quare, uti quae nunc Marcha Anconae dicitur, & de qua sermo infra erit, primo appellata fuit *Marcha Guarnerii*, ita regio illa fuisse olim videtur *Marcha Martesii.* Antiquis profecto temporibus, frequentius etiam quam nostris, Regnorum ac regiminum mutationes occurrebant, & excisis antiquis Marchis novae instituebantur, aut una in plures dividebatur, sicuti & novi Comitatus in dies pullulabant, prout fortuna belli, sive precum importunitas, sive pecuniae oblatae potentissima ratio, aut una ipsorum Regum mobilis voluntas faciendum suadebant. Cui consuetudini postea Fridericus I. Augustus finem fecit C. de Feud. Lib. 2. Tit. 55. *de prohibita Feudor. alienatione.* Bene tamen cessit, quod ad haec luculentius confirmanda emerserunt Chartae duae ad *Azzonem Marchionem & Comitem Mediolani* Anno MXLV. spectantes, quas proferam infra in Dissertat. XLV. *de assumta à Civitat. Italic. Reipubl. formà* & quas etiam commemoravit praelaudatus Cl. Vir D. Gaspar Berettus pag. 72. Dissertat. Chorograph. Has ibi legendas servavi. Neque alia fuit apud Francos, Alamannos, aliosque Germaniae Populos Marcharum ratio, nisi quod dubitare cogor, acceptumne semper fuerit *Marchae* sive *Marchiae* nomen pro significanda Provincia. Huc referenda est Charta non vulgaris, quam olim descripsi ex Tabulario celebris Monasterii Bobiensis, spectans, ut mihi veri simile videtur, ad Annum DCCCLXXX. Annum videlicet Quinctum Regni Ludovici junioris Alamanniae Regis, nisi fortè intelligendus sit Ludovicus Rex ejus pater, filius Ludovici Pii Imperatoris. Mirum, quantùm sapiat Charta haec inscitiam rudium Seculorum. Lege, si lubet.

Donatio Ecclesiae fundatae prope Marchiam Rhetiae sub titulo Sancti Columbani, facta à Wolfarto Helvetico viro, Abbati Sancti Columbani Bobiensis Anno fortasse 880.

EGo *in Dei nomine Wolfarth. Complacuit mihi in animo meo, ut aliquid de rebus meis pro remedio anime mee & parentorum meorum condonare deberem, quod & ita & feci. Hoc est in pago Turgauge, loco qui dicitur Wangas, prope* Marcha Reciae, *Basilica constructa, ubi Sanctus Columbanus olim cum suis habitare volebat, modo Deo opitulante concedit nobis de suo sancto Corpore Reliquias ad habere. Nunc volo illam porcionem, quam mihi pater meus moriens dereliquid in ipsa Capella, & ego me ipso conquesivi, idest Curte clausa edifitiis, mancipiis septem, terris cultis & incultis, pratis, pascuis, silvis, aquis farinariis; & insuper aditiam quicquid mibi de Rikero advenit in* Marcha Tucunnie *cum omni intecritate, hoc est Curte clausa cum edifitiis, terris cultis & incultis, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquarum cursibus & incursibus, & in alpis. Hec, ut prefatus sum, cum omni*

adjacentiis vel apenditiis trado ad Ecclesiam, que constructa est in Italia in honore Sancte Petri, ubi Sanctus Columbanus in corpore requiescet ad Monasterium, *que dicitur* Pobio, *ubi* Amalrichus Abbas *gregi Dei regulariter preesse cognoscitur. In ea ratione videlicet, ut quamdiu mihi vita comitatur in corpore, superius denominatas res liceat ad habere, & censumque singulis annis persolvere ad ipsum Altarium, qui est constitutus ad capud Sancti Columbani, duas Albas bonas ad Missam celebrare; hoc fiat ad Missam Sancte Johannes, aut antea octo dies aut postea. Sin autem tale negligentia pervenerit, quod non poturit, postea in dublum, donec ad ipsum tumulum, unde ego indignus consolationem anime mee accepi. Infantes mei post obitum meum similiter faciant. Posteritas, que de illis fuerint procreati, masculi heredes legitimi semper habeant in ipsum censum. Sin autem plerumque contigit, quod nullus masculus de illis legitimus non est, tunc etiam ubi censum persolvebatur, illuc etiam revertat in perpetuum. Sique sciero, quod futurum non credo, si ego ipse, aut quislibet persona istius traditionis firmitatem corrumpere voluerit, obviante ei ordine veritatis, nullatenus fallatiam suam valeat perficere, & pro ausu temerario persolvat ad prefatum Monasterium duplum tantum, quantum malo ordine cupiditatis preventus abstrahere voluerit; & insuper Rege sit culpabilis auri untias tres, argenti pondera quinque coactus exsolvere, & nihilominus presens cartula cum omnibus in se consistentibus inviolata permaneat cum testibus subordinatis.*

Actum in puplice in loco, qui dicitur Wangas, ubi ipsa Ecclesia est constructa in honore Sancti Columbani, presentibus quorum hic signacula continentur.

Signum Wolfhart, qui hanc traditionem fecit & confirmare rogavit.
Signum Ruadpert.
Signum Posso filios suos.
Signum Herchanolt.
Signum Hettar.
Signum Itipret.
Signum Dionzo.
Signum Hekgibart.
Signum Paldcoz.
Signum Wrtaram.
Signum Baldram.
Signum Peratolf.
Signum Lantolt.
Signum Hegilpert Peccatger.
Signum Gerram.
Signum Cozbeten.
Signum Amalberi.

Anno V. Regnante Ludovici Rege, & sub Atone Comite, octavo Idus Augusti.

Ego indignus Cunpertus Presbiter scripsi & subscripsi.

Habetur heic mentio loci, ubi habitationem sibi delegerat Sanctus Vir Columbanus in Turgovia, in cujus rei monumentum Ecclesiam sive Oratorium postea aedificandum curarat Wolfartus donator. Hinc autem lux aliqua fortassis affulgere poterit iis, quae habet Walafridus Strabo Cap. 4. Vitae Sancti Galli Abbatis apud Mabillonium in Act. Sanctor. Benedictin. Describens ille itinera Sancti Galli una cum sancto ejus Magistro Columbano, his utitur verbis: *Venerunt infra partes Alamanniae ad fluvium, qui Lindimacus vocatur. Juxta quem ad superiora tendentes, pervenerunt ad Lacum Turicinum; quumque per litus ambulantes, venissent ad caput Lacus ipsius in locum, qui Tucconia dicitur, placuit illius loci qualitas ad inhabitandum.* Opinatur Clarifs. Mabillonius nomine *Lacus Turicini* intelligendum esse illum, qui nunc *Lago di Zu-*

di Zurigo appellatur; *Tucconiam* verò five *Tuggen*, non aliam esse regionem, quam quae nunc *Zug* dicitur, auctoritate innixus Goldasti paria scribentis. Verùm an haec recte se habeant, illorum erit animadvertere, qui intimius norunt Chorographiam ac Eruditionem Helveticam; neque enim *Zug* situm est ad Lacum Turegi, sive Zurigi; & contra quam censuerit Goldastus, *Tucconiae* vocabulum exhibere potius videtur *Toggemburgi* Terram, pro qua paucis ante annis acre bellum exarsit inter Zuriganam Rempublicam & Abbatem Sancti Galli. Praecipua autem caussa, cur hanc protulerim Chartam, ea est, ut Lectores animadvertant illic memorari *Marcham Reciae*, & *Marcham Tuccuniae*. Erunt qui duas *Marchas* continuo heic intueantur; neque ego negaverim, quin ita esse potuerit. Attamen injecta mihi suspicio est, *in Marcha* nihil aliud heic esse, quàm formulam *in finibus* significantem *intra agrum*, sive *Territorium*, atque usitatam in antiquis Tabellionum Chartis. Certe Alamannici Notarii in hunc sensum eâdem voce interdum usi sunt. Ita in qua-

A dam donatione apud supra memoratum Goldastum legenda Rer. Alamannicar. Tomo 2. part. 1 pag. 42, & scripta Anno XXIV. Ludovici Regis, quidam *Wolfartus*, quem facile credam eumdem ac ille, cujus modò Chartam produximus, insigni Coenobio Sancti Galli elargitur *quicquid in Centipratis Marcha praesenti die visus* B *sum habere*. A vero non longe abeat, qui hujusmodi vocabulo putet heic tantummodo significari *agrum*, sive *fines* Terrae illius. Nunc verò animadvertendum, occurrere in vetustis Italiae monumentis *Marchiones* non paucos, Saeculo Christi Nono, Decimo, & subsequentibus florentes, quorum Marchiam frustra expiscaC mur, quum rarò cui Marchiae praeessent, in eorum titulis expressum videamus, quanquam credere par sit, cum ejusmodi Titulo ac Dignitate conjunctum quoque fuisse jus & munus regendae alicujus Marchae sive Provinciae. Eruditorum examini subiectum heic volo Diploma quoddam Berengarii I. Italiae Regis non-D dum editum, quod olim è Regiensium Canonicorum Tabulario descripsi, multiplici ratione luce dignum.

Berengarius I. Italiae Rex Curtes Felinam & Malliacum, nunc positas in Comitatu Regiensi, confirmat Unroco filio quondam Supponis Marchionis, Anno 890.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi Dei eterni. Berengarius Rex. Decet Regalem Excellentiam, ut suorum precibus fidelium libenter aures accommodet, atque eorum vota sereno vultu ad finem usque perducat. Omnium igitur sancte Dei Ecclesie fidelium, nostrorumque presentium scilicet ac futurorum noverit sagacitatis industria, qualiter* Unroch Consanguineus noster, filius quondam Sup-E ponis incliti Marchionis, *interventu Adelardi venerabilis Episcopi, nec non &* Waltfredi illustris Marchionis, *dilectorum fidelium nostrorum, ostendit nobis Precepta antecessorum nostrorum Hludowici scilicet Imperatoris, & Karlomanni Regis, seu & Karoli Imperatoris Augusti seniorum & consobrinorum, in quibus continebatur, quod jam fatus Hludowicus Imperator concesserat praenominato*

nato Supponi Marchioni, seu & eidem Hunroch inter cetera, que ei tribuerat, Cortes duas in Comitatu Parmense in Gastaldiato Bismantino, quarum una vocatur Malliaco & altera Felinis cum Capella & Oratorio in Monte Cervario, cum mansis & omnibus pertinentiis & adjacentiis earum in integrum tam in montibus & vallibus, quàm in planis, familiis quoque utriusque sexus, sicut antiquis temporibus ad Comitatum Parmensem pertinuerant: quod Preceptum habebat Karolus Imperator Senior & Consobrinus noster confirmatum & corroboratum per suae renovationis Preceptum. Petiitque Excellentiam nostram, ut ob majorem & pleniorem securitatem tam idem Preceptum de Malliaco & Felinis, quamque & omnes res & familias, quas prelibatus Suppo per singulas Regiones & Comitatus infra Regnum Italicum per jam dictorum Regum & Imperatorum

A *Precepta obtinuerat, seu & omnes res mobiles & immobiles, quas juste & legaliter quolibet ingenio conquisivit, per nostri Precepti paginam confirmaremus. Quapropter presens nostrae authoritatis rudimentum ei fieri jussimus, per quod omnia predictorum Antecessorum nostrorum precepta tam de Malliaco, & Felinis, quamque & de omnibus rebus*
B *preceptalibus in eorum Preceptis legitur in integrum, seu & de omnibus, que juste & legaliter idem Suppo aquisivit: quod libenter confirmamus. Si quis autem hoc nostre confirmationis Preceptum violare attemptaverit, sciat se compositurum centum Libras auri optimi, medietatem Palatio nostro, & medietatem sepe nominato Hunroch persolvat, suisque heredi-*
C *bus & proheredibus. Et ut ab omnibus verius credatur, diligentiusque observetur, manu propria subter eam confirmavimus, & anulo nostro insigniri jussimus.*

Signum Domni *Berengarii Serenissimi Regis.*

Petrus Cancellarius ad vicem Adelardi Episcopi Archicancellarii recognovi.
Dat. IV. Idus Maji, Anno Incarnationis Domini DCCCC. Anno verò Regni Domni Berengarii gloriosissimi Regis III. Indictione VIII.
Actum Veronae in Dei nomine feliciter. Amen.

Dimidium Sigilli Cerei affixi adhuc visitur.

Rara sunt, ideoque pluris facienda, Privilegia à Regibus olim concessa
secularibus personis. Contra supersunt innumera in Ecclesias collata, atque eâ potissimum de caussa, quod Ecclesiae supra Secularium Principum ac privatorum Familias duobus fruerentur Privilegiis. Nimirum in-
D gruente bello, atque in aliis Reipublicae turbationibus, id obsequii plerumque deferebatur locis & Collegiis sacris, ut inter Populorum tumultus, furoremque militarem illaesa cum suis Archivis restarent; ac praeterea nunquam moriebantur Ecclesiae, vel decedentibus earum Pastoribus, sive E-
pisco-

piscopis, sive Abbatibus. Immo omnia fere, quae in Tabulariis ad nostros usque dies pervenere, pertinentia ad Principes, aliasque personas Seculares, unis debemus Ecclesiis, quandoquidem ad loca illa Religiosa una cum hereditatibus deducta fuerunt, ibique servata. Quod ergo mihi prae ceteris consideratione dignum heic visum est, Charta illa scripta occurrit *IV. Idus Maji*, *Anno Incarnationis Domini DCCCC*. Ceterae autem Notae Chronologicae, hoc est *Annus III*. Regni Berengarii, & *Indictio VIII*. apertissime ad Annum spectant *DCCCXC*., ut sane perspicias, errorem illuc irrepsisse, & scribendum *Anno Incarnat. Domini DCCCXC*. Affirmare tamen ausim, Diploma illud archetypum esse; & mihi non persunctorie inspicienti ac describenti tale apparuit tum ex characterum forma, tum ex dimidio Sigilli cerei adhuc in pergamena affixi. Cernitur ibi integrum caput Berengarii, vultum Principis adolescentis aut juvenis praeferens cum his literis superstitibus...... RIUS REX. Sub cera deprehenduntur consuetae calami excursiones, quae & in aliis antiquorum Regum Diplomatis habentur. Privilegio denique nullum deest authenticitatis indicium; attamen nihil aliud ibi ego legi, nihilque ceteri inspexerunt, quibus legendum exhibui, nisi *Annum DCCCC*. quum contra conscribendus ibi tantum foret *Annus DCCCXC*. Sed quid minuta haec refero? Ut minus periti in re Diplomatica ex novo hoc exemplo intelligant, in autographis ipsis, minimeque apocryphis Diplomatibus, occurrere interdum Notariorum sphalmata, ad quorum aspectum non continuo imposturae crimen est injiciendum. Nempe Cancellario, uti ejus Amanuensi, excidit in hac archety-

A pa pergamena, numeralis nota X. ante postremam C. uti & alibi factum. Illud quoque, ut obiter dicam, heic animadvertas velim, duas illas Curtes *in finibus Parmensium* sitas, à Ludovico II. Augusto *Supponi Marchioni* dono datas. Quis ergo tum Parmae dominabatur? Sed his tandem dimissis, in hoc Diplomate memoratos vi-

B dimus duos antiquos *Marchiones*, *Supponem* unum, alterum *Walfredum*. Quod spectat ad Walfredum, Anonymus Poëta, cui Panegyricum debemus Berengarii Augusti, editum à Valesio, & jam à me recusum Tomo II. Part. I. Rer. Italicar. ipsum eumdem recenset Lib. 2. inter Berengarianos commilitones, tria armatorum millia secum

C trahentem.

Nec mora: Waltfredus ter mille resumit amicos.

Et poterat quidem ille tantum conferre virium; siquidem *Fori Julii Marchio* fuit, & rebellem postea se praebuit contra ipsum Berengarium, Arnulpho Imperatori addictus. In An-

D nalibus Fuldensibus apud Du-Chesne Tom. 2. Scriptor. Francic. haec lego ad Annum DCCCXCVI. *Post mortem Waltfredi Forojulii Marchensis, qui multum fideliter ad Imperatorem Veronam contendendo retinuit, illico Berengarius Regnum Italicum invasit:* idest recepit.

De *Suppone Marchione* supra descri-

E pto, inquirendum nunc restat, cuinam Marchiae Praefectus is fuerit. Ex eodem Scriptore Panegyrici Carminis nuper laudati discimus, adhaesisse Berengario filios Supponis adversus Guidonem Regem:

...... Pariter tria fulmina belli
Supponidae coëunt: Regi sociabat amico
Quos tunc fida satis Conjunx......

Hinc

Hinc habemus, *Supponi Marchioni* tres fuisse filios; unius autem nomen, ideſt *Hunroci*, in modò evulgato Diplomate deprehendimus. Multa heic habet pro ſua eruditione Hadrianus Valeſius in Notis ad laudatam Panegyrim: Scilicet Suppo horum pater non alius eſt ab illo, qui *ſtrenuus Vaſſus*, & *dilectus Conſiliarius noſter* appellatur in Diplomate Anni DCCCLXIII. à Ludovico II. Auguſto. Chartam vide infra in Differt. XI. *de Allodiis*. Idem quoque mihi creditur, qui in Chronico Monaſterii Caſaurienſis ad Annum DCCCLXXII. appellatur *Suppo Piceni Comes*, *qui & Dux inſcribitur*, *in Imperatoris exercitu fulgidus*, hoc eſt, uti Valeſius addit, in exercitu *Ludovici II. Imperatoris*. Si non tantum *Comes*, ſed & *Dux* appellatus fuit *Suppo:* conſequens eſt, ipſi integrum Ducatus Spoletani regimen commiſſum fuiſſe. Et antea quidem alter *Suppo ſenior Dux Spoleti* Anno DCCCXXII. conſtitutus fuerat, qui biennio poſt una cum vita illuſtre illud munus depoſuit, uti ſcribit Annaliſta Bertinianus. Fuerit ergo, ut conjecturae ferunt, *Suppo* in Diplomate noſtro laudatus, & in exercitu Ludovici II. Auguſti conſpicuus, Nepos ex filio aut fratre alterius Supponis ſenioris. Sed quei heic *Spoleti Dux*, quum Ludovici II. temporibus neminem alium Spoleti Ducem ſive Marchionem noverimus, niſi *Lambertum* & *Guidonem*, aut etiam ſi mavis, duos *Lambertos*, aut duos *Guidones*? Neque apud Campellum in Hiſtoria Spolet. Neque in Catalogo Spoletanorum Ducum, quem protulit Clariſs. Mabillonius Tomo I. part. 2. Muſaei Italici, ullus certe *Suppo* temporibus iis occurrit Spoletanae Marchiae Praefectus. Verùm

A Annales Francorum, atque Erchempertus eorum temporum Scriptor, ſat lucis heic nobis miniſtrant. Iis teſtibus diſcimus, Anno DCCCLXXI. *Lambertum Spoletanum Ducem* una cum Fratre, aut Filio *Guidone*, ſive *Lamberto* altero filio (haec enim non ſatis perſpecta) in indignationem incurriſſe Ludovici II. Imperatoris; B quare coactus eſt vertere ſolum, ſibique aſylum conquirere apud Adelgiſum Beneventi Principem. In eo rerum amphractu novus Dux Spoletanis datus, eâque Dignitate ornatus fuit *Suppo* junior, in Caſaurienſi Chronico memoratus. Eumdem unice *Comitem* inſcribit Johannes VIII. Papa in quibuſdam literis ad eum datis: C quod minime inſuetum, quum Berengarium quoque & alios, aut Marchiones aut Duces illorum temporum, unicâ ſub appellatione *Comitis* idem Pontifex compellarit. Spoletanis autem ab Anno DCCCLXXI. quo dejecti fuere Lambertus & Guido, antea Spoletani Duces, uſque ad Annum DCCCLXXVI. praefuit *Suppo* D junior, hoc eſt, uſque dum Ludovicus II. Auguſtus vixit, & Carolus Calvus electus fuit Imperator, cujus electioni ſeu confirmationi ſubſcripſit idem *Suppo* Anno DCCCLXXVI. in Concilio Ticinenſi, uti fidem faciunt Acta à Baronio & Labbeo edita, & fuſiora Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. ubi legitur *Signum Sup-* E *ponis Comitis*. Scilicet tanquam Spoleti Dux & Marchio eiſdem Comitiis ille interfuiſſe videtur, ſuamque auctoritatem interpoſuiſſe. Quae hactenus dixi, confirmata videas à monumentis, quae Chronico Caſaurienſi addita à me fuere in eadem Par. II. Tomi II. Ibi tabulae ſcriptae Anno DCCCLXXI. exhibent *Siſenardum Miſſum Supponis Comitis*. Aliae ſcriptae

Anno

Anno DCCCLXXII. in *Pinnensi* Civitate leguntur, in quibus *Suppo Dux*, *filius quondam Maurini* quaedam Casauriensi Coenobio donat. Anno quoque DCCCLXXIII. permutationi agrorum factae à Grimbaldo Episcopo Pinnensi subscribit *Wido Missus Supponis Comitis*. Quae verba indicant regionis illius Praefectum. Praecipue verò animadvertendum est, Chartam illam conscriptam fuisse *Anno XXIV. Ludovici II. Imperatoris Augusti, & secundo Anno Supponis Comitatus*, sive potius *Supponis Comitis*, *XXV. mensis Martii, per indictionem VI.* scilicet Anno DCCCLXXIII. Valesius quoque alteram Chartam laudat, exaratam *Anno Imperii Ludovici XX. & I. Anno Supponis Comitis, die XXIX. mensis Septembris per Indictionem V.* Vitium habes in Annis Imperii, aut in Indictione. Exhibentur etiam tabulae à Baluzio ex eodem Chartario Casauriensi editae in Appendice Tomi 2. Capitularium, & scriptae, ut ibi legitur, *Anno Regni & Imperii Domni Lodovici XXX. & primo Anno Supponis Comitis, die VIIII. mensis Junii, Indictione V.* Et heic aliquod mendum latet. Deceptus autem fuit Baluzius, dum Chartam hanc scriptam censuit Anno DCCCXXVII. Regnante Ludovico Pio Augusto. Pertinet ipsa ad Annum Christi DCCCLXXII. quo Ludovicus II. ejus nepos imperabat. Regni autem, non verò Imperii, Epocha heic adhibita fuit.

Interea illud ad rem nostram facit, per Epocham Annorum Comitatus Supponis certos nos fieri, ipsum Ducatui seu Marchiae Spoletanae praefuisse. Mos enim fuit Tabellionibus signare etiam Annos illorum Ducum, sive Comitum: quo Comitis nomine Seculo IX. non raro donabantur ejus Provinciae Rectores. Adde & Placitum à me ibi editum pag. 946. quod habuere *Fratellus Auditor Supponis Comitis, & Radepertus Castaldio ejus, & Missus, de mandato Supponis Comitis intra Civitatem Theatinam temporibus Supponis Comitis, Anno ejus IV. mense Madio, Indictione VIII.* hoc est Anno DCCCLXXV. De *Suppone* isto recurret infra sermo in Dissertat. XI. *de Allodiis*. Verùm subsequenti Anno DCCCLXXVI. *Suppo* noster, sive coactus cedere, sive raptus à morte, locum fecit *Lamberto* & *Guidoni* restitutis in gratiam à Carolo Augusto, qui deinde Spoletanum Ducatum rexere. In additamentis ad idem Chronicon Casauriense pag. 947. Chartam produxi, scriptam in Pinnensi Civitate *Anno Imperii Domni Caroli Augusti primo, seu & temporibus Widonis Comitis, Anno Comitatus ejus Primo, mense Junio per Indictionem IX.* Neque unus Wido Spoleti tunc imperabat, sed & Lambertus, quum in eadem Charta investiatur de aliquot rebus Romanus Abbas *per jussionem Domni Caroli Imperatoris Augusti, & per jussionem Lamberti & Widoni Comitum*. Vide & Chartam subsequentem Anno DCCCLXXVII. exaratam. Ex his intelligis, *Supponem juniorem* per totum tempus, quo Lambertus & Guido exularunt, dominatum fuisse Marchiae Spoletanae. In caussâ fuit illorum restitutio (de qua etiam est mentio in Paralipomen. Anonymi Salernitani Cap. 123. Part. II. Tomi II. Rer. Italicar.) cur Suppo ad filios transmittere nequiverit illius Ducatus seu Marchiae regimen, quum ex indulgentia Regum jam invaluisset mos, ut filii idonei, successores essent patri in ejusmodi honoribus. Atque haec ipsa, quae nuper vidimus, indicare nobis pos-

possunt, quinam ab Anno DCCCXLIV. saltem usque ad DCCCLX. Spoletanum Ducatum rexerint; & quo pacto Campelli Historia supplenda veniat, lacunis aut tenebris ad ea tempora scatens. Consule Additamenta eadem à me facta ad Chronicon Casauriense. Ibi Chartam vide Placiti *in Marsia* habiti *in tempore Ildeberti Comitis*, *Anno Comitatus ejus Septimo*, hoc est Anno Christi DCCCL. Placito praeest *Odolerius Missus Berengarii & Ildeberti Comitum*. Ergo in ditione horum Comitum fuit *Marsorum Civitas*, sive *Marsica*, olim in Spoletano Ducatu comprehensa; ac propterea opus est, ut eos statuamus *Duces Spoleti*. Quum verò per ea tempora Ducatus Spoletanus in duos esset divisus: quippe *ambo Spoletani Ducatus* memorantur in Diplomate Carlomanni Italiae Regis Anno DCCCLXXVI. in praelaudato Chronico Casauriensi: propterea conjecturae locus est, *Berengarium* uni, alteri *Hildebertum* praefuisse, nisi ambos velimus uno tempore integram Provinciam moderatos. In eisdem Additamentis pag. 925. altera legitur Charta, exarata in *Pinnensi* Civitate *temporibus Ildeperti Comitis*, *Anno Comitatus ejus X. die XVI. Aprilis*, *per Indictionem Primam*, hoc est Anno DCCCLIII. Succedit tertia, scripta in *Pinne Anno Imperii Ludovici Imperatoris Septimo*, *seu temporibus Ildeberti Comitis*, *Anno Comitatus ejus XIII. mense Junio*, *per Indictionem IV.* idest Anno Christi DCCCLVI. Denique in Placito celebrato, *inter fines Haesitnos & Camertulos*, *Anno Imperii Hludovici Decimo*, *mense Martio*, *Indictione VIII.* hoc est Anno DCCCLX. ipse *Hildebertus Comes* à Missis Imperialibus restituere cogitur nonnullos fundos Imperatori Ludovico. Atque heic adnota vocem *Camertulos*, quae una satis prodit, quam turpiter fallantur, qui dubitant, num *Camertes* veterum iidem fuerint, ac recentiores *Camerini* Cives. *Berengarius Dux* memoratur in Catalogo Chronici Farfensis imperante Lothario I. Augusto circiter Annum DCCCXL. sed seriùs, & sub Ludovico II. ejus nomen scribendum fuit. Neque alii Provinciae ipsum praefuisse quàm Spoletanae, reliqua Catalogi illius nomina indicant. Et neutiquam dubito, quin idem fuerit cum ipso, cujus mentionem in Charta nuper laudata deprehendimus. *Comes* ibi tantummodo appellatur; at saepe reperiendum, tunc Marchiones etiam, & Duces sub ea appellatione venisse. Verùm *Hildeberti Comitis* supra memorati nusquam alibi mentio occurrit, nisi quod Ignotus Casinensis apud Peregrinium Tomo II. Rer. Italicar. pag. 267. scribit: *Lampert filius Widonis, & Ildepert Comites, nisi sunt manus erigere contra Hludowicum Imperatorem; sed relatâ illorum fraude persecutus est eos Hludowicus &c.* Lambertus Anno DCCCLXXI. rebellionem iniit, atque ad Adelchisum Principem Beneventanum confugit. At longe antea Hildebertus regere desierat Marcham Firmi, & Spoleti Ducatum. Certe hunc etiam inferendum inter Spoletanae Marchiae Praesides multa persuadent; hoc est, illius auctoritas in locis Spoletano Ducatui addictis, & Epocha annorum illius, qua usos etiam reliquos Spoleti Duces Seculo eodem nuper vidimus, & quidem titulo duntaxat Comitatus. Accedit, quod per ea tempora nullum alium certum Spoleti Ducem historica monumenta hactenus prodiderunt. Quare donec alius Dux Spoletanus prodeat, aut mihi

mihi ostendatur, *Berengarium* & *Hildebertum*, non quidem Ducatui Spoletano sed Marchiae tantummodo Firmanae sive Camerini fuisse dominatos: ego ambos illos Comites, Spoleti Duces cum Eruditorum veniâ appellare pergam. Fortassis Anno DCCCLX. Hildeberto successit *Lambertus* Spoleti Dux: ipsoque in fugam verso, successit *Suppo* junior, de quo antea agebamus.

Praeterea, quod *Supponis* hujus nobilitatem praeclarissimam luculentius ostendit, ejus filius *Hunrocus* à Berengario Rege dicitur in Diplomate nuper evulgato *Consanguineus noster*. Putat etiam Valesius, *Berthilam* ipsius Berengarii conjugem ex eodem Suppone Marchione progenitam: quae si vera sunt, *Hunrocum* habemus Regis Berengarii Sororium. Vox tamen *Consanguineus* aliud sonare potest. Mihi potius creditur juncta fuisse *Supponi Marchioni*, patri Hunrochi hujus, filia *Unrochi*, Ducis seu Marchionis Forojuliensis, qui frater Berengarii ipsius Regis fuerat, uti infra ostendam in Differtat. XXII. *de Legibus*. In Unrocho Supponis filio pro more familiari etiam temporibus iis recreatum videtur nomen Avi materni. Sed quando in Spoletani Ducatus rebus versamur, non eum dimittam, antequam indicem alterum Ducem, quem Campellus in Histor. Spolet. & Camillus Lillius in Histor. Camerini ignorarunt. Is est *Theobaldus* junior. Jam Ducatui illi & Marchiae Camerini praefectus fuerat circiter Annum DCCCCXXXIII. *Theobaldus* senior, qui à Liutprando Historico appellatur *Camerinorum & Spoletinorum Marchio*. Is autem ab humanis excessit circiter Annum DCCCCXXXVII. Cui successit *Anscharius*, tum *Sarlio*, deinde *Hubertus* Salicus Hugonis Regis filius, idemque etiam Tusciae Marchio. Post hunc Spoleti imperasse creditur *Hugo* ejus filius, celeberrimus Tusciae itidem Marchio. Verùm sive in exilium acto *Huberto*, sive è vivis sublato, *Theodebaldus* junior Spoleti & Camerini Marchas regere coepit Anno Christi DCCCCLIV. In additamentis à me factis Chronico Casauriensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 952. Charta nobis occurrit, scripta in Pinnensi territorio, *Regnantibus Domno Berengario & Adelberto, filio ejus, Regibus, Anno Regni eorum VII., & temporibus Theobaldi Ducis & Marchionis Anno ejus IV. mense Junii per Indictione XV.* idest Anno Christi DCCCCLVII. Ergo ab Anno DCCCCLIV. *Theobaldus* junior erat *Dux* Spoleti, *Marchio* Camerini. In Indice Chronici Farfensis à me edito in eadem Part. II. Tomi II. inter Lotharium & Berengarium Italiae Reges recensentur *Bonifacius & Thebaldus filius ejus Duces*, apposite cum Charta Casauriensi. Quare ex Indice illo discimus, *Theobaldo* huic patrem fuisse *Bonifacium* pariter Spoleti Ducem. Hic ille idem est, de quo Liutprandus Lib. 2. Cap. 18. Histor. scribit: *Dederat Rex Rodulfus Waldradam sororem suam conjugem Bonifacio Comiti potentissimo, qui NOSTRO TEMPORE Camerinorum ac Spoletinorum exstitit Marchio*. Non inquit Liutprandus, Bonifacium Spoleti & Camerini Marchionem fuisse, Rodulfo regnante; sed ipsum tunc tantummodo Comitem, ac deinde *nostro tempore* ambas Marchas eidem fuisse collatas. Scribebat Liutprandus Ottonis Magni Augusti temporibus, circiter Annum DCCCCLXIII. Jam diem suum tunc obierat *Bonifacius* Marchio, & nuper vidimus *Theobaldum* ejus filium Anno DCCCCLVII. *Ducem & Marchionem*. Superest ergo, ut non Anno DCCCC.

XXII. uti Lillius censuit, sed longe serius, *Bonifacius* iste Spoletanis & Camertibus imperarit, eique successor datus fuerit Anno DCCCCLIV. *Theobaldus* junior ejus filius. Post Theobaldum istum, aut serius, rexisse videtur Ducatum Spoletanum & Marchiam Camerini *Transmundus Dux & Marchio*, cujus mentio est in monumentis Coenobii Farfensis, & Vulturnensis. In Charta quippe Vulturnensi scripta Anno MXI. pag. 498. Chronici occurrit *Transmundus Comes filius quondam Transmundi, Dux & Marchio*. Ergo Dux iste senior fato jam functus fuerat. In Catalogo Farfensis Monasterii pag. 304. memoratur *Transmundus Dux*, ac pone sequitur *Otto Primus Imperator*, ita ut is videatur Spoleto praefuisse ante Annum DCCCCLXII. aut saltem Ottone I. imperante, fortassis usque ad Annum DCCCCLXVII. Qui in eo Catalogo *Ducis* & *Marchionis* titulo ornantur, ii Spoletano Ducatui, & Marchiae Firmi, seu Camerini imperasse deprehenduntur. Et sane pag. 325. ejusdem Chronici Farfensis *Transmundus Dux & Marchio* litem diremisse dicitur spectantem ad *Comitatum Firmanum*. Ita apud Lupum Protospatam in Chronico ad Annum DCCCCLXXII. pugnasse traditur *Asto* (scribe *Atto*) *filius Transamundi Marchisii cum quadraginta millibus Saracenorum*.

Opinatus etiam fuit Camillus Peregrinius *Pandulfum* cognomento *Caput-Ferreum*, Principem Capuae & Beneventi, *Ducem* quoque *Spoleti* & *Camerini Marchionem* constitutum fuisse circiter Annum Christi DCCCCLXIX. Ejus sententiae subscribo. In Additamentis ad Chronicon Casauriense pag. 954. Placitum produxi habitum in agro *Firmano* à *Pandulfo Duce & Marchione* Anno DCCCCLXVII. Vide & alterum Placitum pag. 982. habitum Anno DCCCCLXVIII. *Anno Pandulfi Principis, Ducis, & Marchionis, Ducatus ejus Primo*, Mense Aprili: cui intersunt Episcopus Firmanus, aliique ejusdem Firmanae Marchae. Ex quo intelligas, Anno DCCCCLXVII. Pandulfum coepisse dominari Spoleto, aut saltem Marchae Firmi sive Camerini. Vide & tertium Placitum pag. 962. ab eo celebratum Anno DCCCCLXX. *in Territorio Marsicano*. In eodem *Territorio* aliud Placitum Anno DCCCCLXVIII. habuerat idem Pandulfus, uti constat ex Chronico Vulturnensi Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. pag. 441. Itidem in Historia Anonymi Salernitani edita à Peregrinio, Tom. I. Rer. Italicar. pag. 302. *Pandulfus* idem Princeps *cum multitudine Spoletini*, nec non & cum suo Populo, Neapolitanis bellum intulit. Eo haec omnia collineant, ut agnoscamus, *Pandulfum Caput-Ferreum* Spoletanis & Camertibus imperasse ab Anno DCCCCLXVII. usque ad DCCCCLXX. & forsitan usque ad mortem suam, quam contigisse Anno DCCCCLXXXI. novimus. Quare *Sico Spoletinorum Comes* ab Anonymo Salernitano ad Annum DCCCCLXIX. memoratus part. 7. num. 5. Historiae editae à Peregrinio, Spoletanae tantùm Civitatis Comes sive Rector fuerit, non verò Spoletanorum Dux. Et fortassis ille idem fuit, qui in Placito Vulturnensis Coenobii pag. 443. habito Anno DCCCCLXX. *in Territorio Marsicano* coram Ottone Magno Imperatore, & Pandulfo Principe, Duce, & Marchione, appellatur *Sico Marchio sacri Palatii*, non verò Spoletinorum Comes aut Marchio. Pandulfo è vivis sublato traditus videtur (nisi heic locus sit dandus *Transmundo* supra memora-

morato) idem Ducatus una cum Camerini Marcha *Hugoni Tusciae Duci*, de quo infra sermo erit. Post ipsum Anno MI. à morte raptum quis Ducatum illum & Marcham rexerit, obscurum plane mihi est; neque enim audeo huc trahere *Johannem Ducem & Marchionem*, quem in Charta Anni MXII. pag. 509. Chronici Farfensis memoratum video. Illud quidem novi in toties laudatis Additamentis ad Chronicon Casauriense pag. 989. legi Placitum Anno MXXVIII. habitum *in territorio Pinnensi*, in quo residebat *Ugo Dux & Marchio*: uti & alterum pag. 992. eodem Anno celebratum *in territorio Marsicano*, coram nonnullis Episcopis Ducatus Spoletani. Hunc etiam *Ducem* Spoletanum & *Marchionem* Firmanae seu Camerinensis Marchae, quanquam ignotum Lillio in Histor. Camerin. ac aliis, persuadent ejus tituli, & auctoritas in Pinnensi Civitate, quae Firmanae Marchae aut Camerinensi addicta fuit, & comitiva Episcoporum. Quis autem fuerit *Hugo* iste *Dux & Marchio*, diu perquisivi; atque in eam tandem conjecturam descendi, non alium esse ab eo, cujus mentio est in Charta Anno M LVI. scriptâ, atque à me infra edendâ in Dissertat. XV. *de Manumiss.* ubi *Domna Willa inclita Comitissa*, *relicta quondam Domni Ugo gloriosissimo, qui fuit Dux & Marchio*, una cum filiis suis ancillam quamdam suam libertate donat. Vide & alteram Chartam in Dissertat. LXVII. *de mod. acquirend.* quae forsitan ad hunc ipsum Hugonem pertinet. Hic patrem habuisse videtur *Bonifacium Marchionem* Lege Ripuariâ viventem, cujus Chartam habes apud Ughellium in Episcop. Florentin. Tom. 3. pag. 60. Ital. Sacr. Sed progrediamur. Anno autem MLVI. & sequenti Marchiam Firmanam, & Ducatum Spoletinum rexisse videtur Victor II. Roman. Pont., uti prae se ferunt duae Chartae ab eodem Ughellio productae in Appendice ad Tom. V. Ital. Sacr. in Episc. Aprutin. Sed heic fortasse nimis immorati sumus.

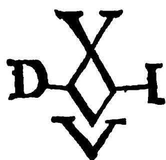
Suis locis composuisse hactenus mihi videor nonnullos ex antiquis Marchionibus. At nunc tu difficile ostendas, quem Populum rexerit olim nobilis alter Marchio sub finem Seculi Noni florens, cujus mentionem nobis servavit Diploma Guidonis & Lamberti Augustorum Ravennae datum. Antiquissimum ejus exemplum legi & descripsi ego adservatum Mediolani in Chartophylacio insignis Monasterii Sancti Ambrosii, cujus haec sunt verba.

Donatio Curtis Lemennis facta à Guidone & Lamberto Imperatoribus Conrado Marchioni, ejusque Conjugi Ermengundae, Anno 892.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Wido & Lantbertus gratiâ & misericordiâ ejusdem omnipotentis Dei Imperatores Augusti. Imperialis Dignitas quanto liberalior & ad preces sibi fideliter servientium, tanto divinam erga se propitiationem adesse propensius confidit. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesie, nostrorumque tam presentium quam & futurorum noverit solertia, Cohunradum dilectum Patruum ac Patruelem nostrum, illustrem Marchionem, *missa petitione per* Ageltrudam amantissimam Conjugem nostram Impe-

Imperatricem Augustam, *nostram implorasse clementiam, quatinus Cortem unam juris nostri Palacii, que dicitur Lemennis in Comitatu Bergomensi, ad perennem proprietatem ipsi & Uxori ejus* Ermengundi, *& filiis atque heredibus ac proheredibus eorum per nostre auctoritatis Precepta concederemus. Quorum precibus aurem clementie nostre dantes, prenominatam Cortem Lemennis cum omnibus adjacentiis & pertinentiis suis in integrum, scilicet utriusque ordinis ac sexus familiis, forestibus, precariis, reditibus, cum omnibus, que dici aut nominari possunt ad eandem Cortem respicientibus, sicut à sancto memorie Hludo-*

A *vico Imperatore quondam concessa fuit, de nostro Imperiali jure ac dominatione in jus proprietarium ac perennem potestatem ipsi Cobunrado, uxorique sue Ermengundi, atque heredibus eorum transfundimus & tradimus atque confirmamus, quatinus ab hodierna die ac deinceps liberam facultatem ac potestatem habeant faciendi ex ipsis rebus quicquid e-*
B *legerint, videlicet alienandi, vel quibus voluerint donandi absque alicujus repetitione atque contradictione, cassatis undique scripturarum, si apparuerint, titulis, à quibuslibet digestis, vel etiam silentio tectis. Et ut verius credatur &c.*

Signum Domni Widonis *gloriosissimi Imperatoris.*

Signum Lantberti *Imperatoris Augusti.*

Divo Notarius ad vicem Helbunci Archicancellarii recognovi.

Dat. Kalend. Maji, Indictione X. Anno Domini DCCCXCII. Imperante Domno Widone Imperatore, Regni ejus IIII. Imperii illius II. Anno Lantberti Imperatoris I. Actum Ravenna in Dei nomine feliciter. Amen.

Uti alibi monui, Cardinali Baronio visum est, Guidonem & Lambertum Imperiali Corona donatos fuisse, illum Anno DCCCXCII. filium vero Lambertum Anno DCCCXCIII. quae sententia improbata est à doctissimis viris. Vide quae supra commentatus sum de Epocha Guidonis in Differtat. III. *de Roman. Imperat.* & infra adferam in Differtat. XXXIV. *de Diplomat.* Quod est ad Lamberti co-

C ronationem vide infra Differtat. VIII. *de Comitib* Heic autem habemus quemdam *Conradum Marchionem*, cujus genus splendidissimum profectò fateare, quando *Patruus* & *Patruelis noster* ab ipsis appellatur Augustis. Equidem novi, delicatulos nequaquam fuisse eorum temporum Scriptores in usu
D Latinarum vocum, & à multis retro Saeculis consuevisse Reges titulum *Fratris* aut *Consobrini* honoris tantùm caus-

caussâ Principibus aut Magnatibus eximiis deferre. At quandoquidem rudibus iis Seculis non cernimus ejusmodi honorificis titulis ab Imperatoribus ac Regibus insignitos reliquos Principes, aut illustres viros, veri nimium videtur simile, nobis in hoc Diplomate occurrere conjunctissimum aliquem Guidonis & Lamberti Consanguineum, atque ex eorum paterno aut materno sanguine derivatum. In Capitulari Caroli Calvi Imperatoris spectante ad Annum DCCCLXXVII. apud Baluzium Tom. 2. pag. 265. inter eos *Comites*, sive Principes, quos ad filii sui curam atque tutelam designavit idem Augustus, *Conradum* quemdam *Comitem* legimus. Quidni is fuerit ipse *Conradus Marchio* in hac pergamena memoratus? Certe in eo Capitulari num. 31. mentio fit aliorum Principum tunc in Italia singulari nobilitate ac potentiâ clarorum, nempe *Bosonis*, *Bernardi*, ac *Widonis*, quem puto non alium à Guidone postea Imperatore. Verùm si petas, cui *Marchiae* praefuerit *Conradus* iste, equidem ignotum mihi non diffitebor. Potuit is Marchiam regere in Italia, sed & potuit in Francia; simulque apud Principem natione Francum, qualis fuit Guido Augustus, in Italia agere, tum quod eidem consanguinitate conjunctus esset, tum etiam quod Franci Proceres, regnantibus heic Regibus è Francorum genere, consueverunt Beneficia sibi ac Allodia in Italico Regno conquirere. Ita si perconteris, cujus Marchae regimen commissum fuerit *Alberico Marchioni*, patri videlicet *Alberici* postea *Romanorum Principis*, de quo mentionem habemus apud Liutprandum Historicum, & alios, inscitiam meam lubens fatebor. Occurrit quidem mihi in Charta Anni

A DCCCCX. à me addita Chronico Casauriensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 951. *Waldepertus Vicecomes Alberici Marchionis* Placitum habens *Corneti*, cui certe loco Albericus dominabatur: nihilo tamen secius non liquet, unde ille *Marchionis* titulum acceperit. Idem de aliis dicas non sine veterum culpa, quibus nil pensi persaepe fuit exprimere, quibus ex locis Duces, Marchiones, & Comites, suae dignitatis appellationem arcesserent. Chartam quoque Lucensem inspexi, Anno Christi MLXXXI. scriptam, in qua *Hugo Comes filio bone memorie Rodulfi, qui fuit similiter Comes, & Julecta jugales, filia bone memoriae Wilelmi, qui fui Marchio*, oppignerant Anselmo Lucensi Episcopo Curtem & Castellum Suvereti. Utrum *Willelmus* iste *Marchio* spectet ad gentem Malaspinam, an ad Montisferrati Principes, alii decernant. Ita amicus meus doctissimus Joseph Antenor Scalabrinius Ferrariensis, Rector Sanctae Mariae de Bucca, & Sacrarum Literarum in Ferrariensi Academia Professor, Chartam mihi indicavit, scriptam *Bononiae, Anno Primo Pontificatus Johannis Papae, & Imperii Ottonis Quinto, die V. mensis Junii, Indictione IX.* idest Anno Christi DCCCCLXVI. in qua Petrus & Lambertus germani, *filii Johannis, & nepoti bone memorie Petroni Ducis adque Marchionis*, quosdam agros in emphyteusim concedunt. Quis me nunc doceat, cui Marchiae praefuerit *Petronius* iste, sive Petrus? Fortasse tempora fuere, quibus Bononia, Ferraria, aliaeque finitimae Urbes *Marchiam* constituerunt. Idque indicare videtur altera Charta, ab eodem Scalabrinio inspecta, & scripta Anno MCXXVIII. *nemine imperante, die XIX. Marcii, Indictione VI. in claustro*

San-

Sancti Ambrosii de Ferraria, cui subscribunt testes *Marchio de Mainardo*, *Girardus*, *&* *Johannes homines de ista Marchia*. Ceterum in Antiquitatibus Estensibus Part. I. quotquot inveni vetustos Proceres, è quibus descendunt Marchiones appellati postea Estenses, *Marchionum* titulo insignitos quoslibet vidi, sive ii originem suam traxerint ab *Adelbertis Ducibus & Marchionibus Tusciae*, uti graves conjecturae persuadent, sive aliunde fuerint progeniti. Num verò illi cuipiam Marchiae praefuerint semper, an Titulo tantùm fruerentur ex indulgentia Imperatorum aut Regum Italiae, nemo facile decernat. Est mihi Charta è Tabulario Archiepiscopii Pisani, excerpta à Clariss. P. D. Guidone Grandio Abbate Camaldulensi, & publico Matheseos in Pisano Licaeo Professore. Spectat ad *Albertum Marchionem filium quondam Opitioni Marchionis*, illum nempe ipsum, cujus monumenta retuli Par. I. Cap. 25. earumdem Antiquitatum. Is tantùm inscribitur *de loco & Regno Langobardiae*: diciturque *Albertus* in textu, tum *Adalbertus* in subscriptione, ita ut luculentius innotescat, quod alibi monui, *Albertum* & *Adalbertum* unum idemque nomen fuisse.

Donatio aliquot Castrorum facta Johanni Abbati Sancti Michaëlis in loco Martuli ab Alberto Marchione filio Obizzonis Marchionis, Anno 1061.

IN nomine Domini Dei eterni. Anni ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Sexagesimo Primo, III. die intrante mensis Februarii, Indictione XIV. Monasterio Sancti Michaëlis Archangeli, sito loco, qui dicitur Martuli, ubi nunc Donnus Johannes Abbas *preesse videtur: ego quidem* Albertus Marchio, filius quondam Opitioni Marchionis, *qui fuit Genitor meus*, de loco, & Regno Langobardie; *quia professus sum ex natione mea Lege vivere Langobardorum, offertor & donator ipsius Monasterii, presentibus dixi: Quisquis in sanctis ac in venerabilibus locis ex suis aliquit contulerit rebus, juxta Auctoris vocem in hoc Seculo centuplum accipiet, & insuper, quod melius est, vitam possidebit eternam. Ideoque ego, qui supra, Albertus Marchio dono & offero à predicto Monasterio ad jura proprietatis abendum meam portionem de Curtibus, Castris, Cappellis, in quorumcumque honore Sanctorum consecrate sint, & omnibus rebus territoriis, tam de domnicatis, quàm & de massariciis juris mei, & que fuerint juris quondam ejusdem Genitoris mei. Et sunt positis in locis & fundis, que nuncupantur Petriole, Banciola, Capannula, Farcule, Cesiano, Vico. Et de rebus meis, que sunt positis juxta fluvium, que vocatur Hera, tam infra Curtes & Castra, quàm & de foris per singulas qualiacumque loca posite sunt, & inveniri potuerit, infra* Comitatu Lucensis, *&* Pisensis, *&* Vulterrensis, *de meis juris rebus ad meam portionem de suprascriptis Curtis, Castris, &* Cappellis *infra easdem Comitatus pertinere videntur. In hanc autem predicte offersione de suprascriptis Curtis, Castris, & Cappellis, atque omnibus rebus territoriis juris mei, qualiter comprehensum, vel superius dictas, una cum accessionibus & ingressibus earum, seu cum superioribus & inferioribus suarum, ut ab hac die in eodem Monasterio dono & offero, & per presente Car-*

tam

tam offersionis ad proprietario jure ibidem abendum confirmo: faciendum exinde ad pars dicti Monasterii, aut ad cui pars ipsius Monasterii dederit, sine omni mea, & de heredum meorum contradictione pro mercede & remedio anime de eiusdem Opitionis Genitoris mei, & mee. Quidem exspondeo atque promitto me ego, qui supra, Albertus Marchio, una cum meis heredibus tibi, qui supra, Johanni Abbati ad partem predicti Monasterii, tuisque successoribus, aut cui vos, vel pars predicti Monasterii dederit, istam offersionem, qualiter superius legitur, ab omni contradicente homine defensare debeamus. Et si defendere non potuerimus, aut si aliquit exinde per quovis ingenium inde subtrahere quesierimus, tunc in duplum eadem offersione, ut supra legitur, vobis ad partem predicti Monasterii abendum in consimilibus locis, aut cui pars predicti Monasterii dederit, restituamus, sicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub extimatione. Hanc enim Cartam offersionis mee paginam Sigefredus Notarius sacri Palatii scribere rogavi, in qua subter confirmans testibus, qui obtulerunt roborandam.

Actum infra Castrum Casale Majore feliciter.

✠ *Signum manus suprascripti* Adalberti, *qui anc Cartam offersionis, ut supra fieri rogavi.*

Signum ✠✠✠ *manibus Araimundi, & Ottonis, seu Adam, Legem Langobardorum viventes rogati testes.*

✠ *Ego qui supra Sigefredus Notarius, Scriptor hujus Cartam offersionis, post traditam complevi & dedi.*

✠ *Ego Ugo Notarius Apostolice Sedis, autenticum hujus vidi, legi, & exemplavi.*

✠ *Ego Benthe sacri Lateranensis Palatii Judex, hautenticum illud vidi, & legi, & subscripsi.*

✠ *Ego Bernardus Notarius sacri Palatii, autenticum ujus vidi, & legi, & subscripsi.*

✠ *Ego Rolandus Notarius autenticum hujus vidi, & legi, & hic subscripsi.*

✠ *Ego Sigismundus autentico ujus vidi, & legi, unde hoc exemplar facta est, & subscripsi.*

Animadverte, donationem hanc literis consignatam fuisse à Tabellione *infra Castrum Casale Majore* Cremonensis Dioeceseos. Uti verò ostendi Par. I. Cap. septimo Antiquitat. Estens. *Casale Majus* Seculo Christi Undecimo in ditione fuit Familiae Marchionum Estensium, ita ut nulla dubitatio supersit, quin agatur heic de Principe ad eamdem Nobilissimam gentem spectante. Antiquis autem temporibus etiam in more fuit, ut duae Marchiae, ex Imperatorum seu Regum Italiae Privilegio, uni eidemque Principi regendae traderentur. Eam ob caussam celebris adhuc est *Hugo Salicus*, Huberti filius, & nepos Hugonis Italiae Regis, quem simul *Tusciae Marchionem*, & *Spoleti Ducem* fuisse novimus. In Chronico MSto Monasterii Sancti Vincentii ad Vulturnum, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 484. Placitum refertur, Balvae habitum ab ejus Missis Anno Christi DCCCCXCV. unde ejus auctoritas in Spoletanam regionem dignoscitur, atque is inscribitur *Dux* & *Marchio*. Confirmata haec videas à Sancto Petro Damiani in Opuscul. 57. ad Gothifredum Marchionem hisce verbis: *Obtinuit utramque Marchiam, & quam Tyrrhenum videlicet, & quam Mare Adriaticum alluit*. Tum subdit, quum perspiceret Hugo, sibi utrumque regimen grave ac molestum esse, *ultroneae renuntiationis arbitrio cessit Imperatori Marchiam Camerini cum Spoletano*

tano Ducatu; juri verò proprio Tusciam reservavit. Quei ergo Hugo Marchio Anno DCCCCXCV. ordinariâ auctoritate in Spoletano Ducatu Placita habere potuit? Placidus Pucinellius in Historia Hugonis Magni pag. 12. censet contigisse *renuntiationem* istam sub Ottone II. Imperatore; Cosmus verò de Arena indefinitum tempus relinquit. Sed sunt quae me deterrent ab amplectenda hoc loco narratione Petri Damiani. Ex Charta nuper memorata satis constat, vel Anno DCCCCXCV. Hugoni Marchioni obtemperasse Spoletum & Camerinum, quum in iis regionibus lites dirimeret *Elmepertus Episcopus* Arretinus *Missus Domni Ugonis Dux & Marchio*. Ergo pluribus etiam annis post obitum Ottonis II. Augusti Hugo Tusciae Marchio Ducem Spoletanorum & Camerinensium agebat. Ad haec in Bibliotheca Patrum Tom. XVII. inter Gerberti, sive Silvestri II. Papae Epistolas legitur Epistola 158. in qua Otto III. Imperator scribit se in subsidium ejusdem Silvestri destinasse *Hugonem Tuscum vobis per omnia fidum S. Comit.* (sive *S. Comitem*, ut Du-Chesnius habet, in quibus literis vitium aliquod subest) *Spoletinis, & Camerinis Praefectum*. Epistola haec Anno saltem Christi DCCCCXCIX. scripta fuit, quippe eo Anno ad Apostolicam Sedem sublimatus est Silvester II. Immo quae ibi leguntur, rectius indicare videntur conscriptam Anno Millesimo Aerae Christianae. Quum verò subsequenti Anno MI. è vivis sublatus fuerit Hugo Marchio post quadraginta regiminis annos: quo quaeso tempore Spoleti & Camerini Praefecturam ille abdicavit? Nisi suppositicia sit, aut aliquo vitio laboret (quod suspicabatur amicus Berettus), haec sane nutantem mihi exhibent Cardinalis Ostiensis auctoritatem in praesenti re; eoque magis, quod non satis accuratus testis ille fuerit in aliis ad eumdem Hugonem spectantibus. Narrat is praeterea, Ottonem III. Imperatorem, auditâ ejusdem Principis morte, exiliisse prae gaudio in haec Psalmistae verba: *Laqueus contritus est, & nos liberati sumus*, eo quod sibi jam timeret ex nimia illius potentia. Propiora haec vero sunt; at eadem conciliare vix possis cum reliquis de Hugone narratis, cui tanta moderatio tribuitur, ut Principatum Spoletanum vivens ac sponte exuere potuerit. Sed haec satis superque.

Hugoni Magno in Principatu Tusciae successorem fuisse datum Anno MII. *Tedaldum* Bonifacii Patrem, & celeberrimae Comitissae Matildis Avum, censuit Pagius in Critic. Baron. ad eumdem Annum num. 4. Et rursus, si fides adhibenda nonnullis recentioribus, qui ejusdem Matildis Vitam typis tradidere, creditur *Tedaldus* in ipsa Tusciae Marchia ante suum obitum successorem sibi statuisse filium suum *Bonifacium* (spectatissimum postea Principem, & Matildis ejusdem, ut diximus, patrem) nempe circiter Annum MVII. quo is vivere desiit. Addunt tamen, Tedaldi votis minime respondisse fortunam; nam per annos complures regimen Tusciae penes alios Optimates fuit, donec Anno circiter MXXXVII. ad Bonifacium ejus filium, prospere cedentibus rebus, delatum est. Equidem multis obsitam tenebris hanc Historiae particulam fateri malo; & nisi major lux affulgeat, acquiescere hujusmodi opinionibus nequaquam ausim. Illud extra controversiam reor, Tedaldum *Marchionis* titu-

titulo insignitum fuisse. Illud insuper statuendum, ei Marchiam quampiam, immo non postremi nominis, paruisse: haec enim de illo canit Donizo in Vita Matildis, antequam ejus mortem describat.

...... Post haec praecepit, major ut esset
Natus dilectus Bonifacius atque modestus,
Cui juravere, Patre tunc vivente, fideles
Servi, prudentes Proceres, Comites pariterque.

Si Bonifacio non Nobiles solùm, sed etiam *Comites* fidelitatem juramento promiserunt, ergo ejus Marchia non unam Civitatem complexa est, quando, ut jam vidimus, & infra luculentius ostendetur, plerumque *Comitibus* commendabatur Praefectura Civitatum. Verùm hanc Marchiam fuisse *Tusciam* & Tedaldum in ea Provincia imperasse, atque in ea Successorem reliquisse filium, nulla monumenta testantur; immo sunt, quae secus suadere videntur. Et primo si cum Florentinio & aliis statuimus, Tedaldum Marchionem ad plures abiisse circiter Annum MVII. & fortassis etiam serius, arguendus est Donizo in Vita Matildis, quod scribat, in limine mortis ab ipso dimissum fuisse regimen Marchiae, omniumque fortunarum, Bonifacio filio. Ita ille:

Nam Pater ipsorum moriens benedixit eorum
Personas; post se praecepit, major ut esset &c.

Atqui certum est, longe ante illum Annum Bonifacium sui juris fuisse, & contractus iniisse, nullâ interveniente auctoritate Tedaldi genitoris sui viventis, immo & titulo *Marchionis* usum. Clarissimus vir Benedictus Bacchinius in Histor. Monasterii Padolironensis Append. pag. 23. exhibet Chartam donationis praediorum ab eodem *Bonifacio Marchione* factam Anno MIV. neque suum illi consensum praestat Tedaldus. Ergo nonnulis ante Patris obitum annis emancipatus fuerat Bonifacius, & pro suo libito sua moderabatur, simulque *Marchionem* agebat: ut & hinc discas, vivis adhuc parentibus *Marchionis* titulo insignitis, eorum filios interdum *Marchiones* fuisse appellatos. Alteram quoque Chartam subjiciendam heic duco, quam descripsi olim ex antiqua pergamena Monasterii Sancti Michaëlis in Furculis Pistorii, ut Eruditi perpendant, an eadem ad hunc ipsum Principem spectet.

Donatio aliquot agrorum facta à Bonifacio Marchione Johanni Abbati Sancti Salvatoris, Anno 1004.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propitius Pontificatus Domni Johannis summi Pontificis & universalis Pape in Apostolica sacratissima Sede beati Petri Apostoli Domini nostri Jesu Christi Secundo, sicque regnante Domno Heinrico piissimo Rege in Italia Anno Tertio, die XXIII. Mensis Septembris, Indictione VII. Fontana Tanoni, feliciter. Profitentes, profiteor ego quidem in Dei nomine Bonifacius gloriosus Marchio *per hujus pagine nostre vocis, professionis, sponsionis, donationis, seu trans persersionis, atque*

perpetualis transactionis à presente die A
nostre pagine, te presente in Dei nomi-
ne Domno Johannes venerabilis Pre-
sbiter, & Monachus, atque Abbas,
& spiritalis pater noster, à parte in
Monasterio Sancti Salvatoris, *ejusque*
Successoribus in perpetuum, pro remedio
anime nostre. Pro Deo enim dans da-
mus, donamus, cedimus, seu transferri-
mus, atque cum oblationibus offerimus, B
& de nostra jura nostroque dominium,
nostrisque filii & heredibus alienamus
seu transcribimus atque subdamus in ju-
ra & dominium tuum suprascripto Jo-
hannis Abbas spirituali patri meo, tui-
sque successoribus in perpetuum, nos quod
habemus ac possidemus, & à nostris ma-
nibus jure videmus, quas obvenit per
quod modis vel titulum, aut undique no- C
bis advenisset, idest Cassadio, Bonifa-
cingo, qui est posito territorio Pistorien
se Plebe ipsius Pistoriense, inter affines
de suprascripta terra, que superius legi-
tur. Hoc est ab uno latere Garitano, ab
alio latere fluvio, qui vocatur Cassiano-
la, à tertio latere Cassadio Sancti Ze-
noni, qui vocatur Madiatica, seu quar-
to latere possidente Rainerio da Strata. D
Vero etiam damus & cedimus tibi su-
prascripto Johannes Presbitero & Abbas
venerabilis Monacho, tuisque successoribus
in perpetuum locum nostrum in integro,
qui vocatur Stazano cum omnibus perti-
nentiis suis, & in Bazio omnia, que
nobis pertinent, ut amodo presente die
aut quando volueris, liceat tibi supra-
scripto Johannes Monachus & Abbas tui- E
sque successoribus in his omnibus, que su-
perius legitur, in ibidem introire, &
preoccupare, adque ingredere, & pote-
statem sine ullo atque obstaculo vel im-
pedimento per hec pagine donationis, tran-
sfertionis à nobis in vobis facta atque
tradita tamquam per legitimam & no
stram corporalem traditionem de ista Ec-
clesia Sancti Salvatoris, & de nostris

manibus in tuis mittimus, in presentia
testium damus, adque corporaliter tradi-
mus cum omnia, que superius legitur,
habendi dominium & potestatem quieti
tramite habeatis, possideatis, vindicetis,
atque defendatis, etiam utendi, fruendi
è more salario in eodem Monasterio in
perpetuo permanendi pro eo, sicut dixi-
mus, pro redemptione anime nostre. Et
ab odierna die nunquam liceat mihi su-
prascripto donatori, benefactori, neque
meis filiis & heredibus ullo umquam in
tempore quavis exinde facere questione,
repetitione, aut causatione, vel interpel-
latione, ullamque molestia generare con-
tra te Johannes Abbas vel tuis subcesso-
ribus pro his omnibus, que superius le-
gitur. Pro ex parte vel ex toto numquam
agimus neque contendimus, aut invadi-
mus vel occupamus, neque agentibus quo
defendere audeamus per nulla occasione
neque ingenio, non per nos, neque per
nostros heredes filios...... summissa per-
sona majoris vel minoris, propinquis vel
ceteris, non ad eundum judicium......
supplicandum Principibus...... per Ec-
clesiasticam interpellationem, aut per Re-
galem vel Imperialem magestatem, neque
per ullo modo, ullamque tractionem con-
traire: de quo sensus humanus arguere
potesset, sed in omni tempore securus &
quietum, tuosque subcessores exinde ma-
neatis in omnibus in perpetuum. Et si
quoque tempore quispiam persona homine
insurgerit, qui vos exinde vel ex parte
vel ex totum expellere, aut qualibet ca-
lumpnia generare voluerit, nos suprascri-
pto Donatorem pro remedio anime nostre,
una cum nostris filiis, & heredibus tibi
suprascripto Johannes Monachus & Ab-
bas, tuisque Subcessoribus ab omni per-
sona hominum stare & observare seo de-
fendere debeamus. Quod si omnia hec,
que superius legitur, non servaverimus
vel adimpleverimus, pro quibus juncta
voce dicimus per Deum omnipotentem,
Sedem-

Sedemque Apostolica, & vita suprascriptorum Dominorum atque ....confirmamus, quia dare nos esse promittimus tibi suprascripto Johannes Presbitero & Monacho atque Abbas, tuisque Subcessoribus. Et si quis contra banc cartula ire aut corrumpere, vel minuare aut inviolare, cum Datham & Abiron, Anna & Caipha, & Juda traditore dampnetur in infernum, & cum Simone Mago, qui gratiam Spiritus Sancti exurpavit, fiat dampnatus & confusus, ante omnis litis initium aut interpellatione, pene nomine auri obrizo Libras quattuor sit compositurus. Et penam solutam maneat banc cartula donationis permaneat in sua firmitate.

Signum manus ✠ *suprascripto* Bonifacio Marchiones *jam dicti donatoris ad omnia, cui relecta est.*

Signum manus Sigifredo in banc cartula donationis rogatus testis.

Signum manus Atius in banc cartula donationis rogatus testis.

Signum manus Bondi in banc cartula donationis rogatus testis.

Signum manus Garandus in banc cartula donationis rogatus testis.

Signum manus Petrus in banc cartula donationis rogatus testis.

Quam verò paginam Petrus quidem in Dei nomine Notario nostrum scribendum rogavimus & super manus nostra propria firmavimus, testibusque à nobis rogatis obtulimus, & eorumque presentia tradimus sub dies XXIII. Mense Septembris, Indictione Septimo. Fontana Tanoni.

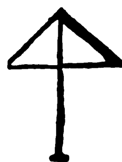
Tantum vetustatis praeferebant characteres, aliaeque hujus Chartae notae, ut archetypam continuo dixisses. Attamen noverit Lector, concordem in ea non procedere *Indictionem Septimam* cum *Anno Secundo Johannis* XVIII. Papae, & *Anno Tertio Henrici Regis*, qui postea Primus hujus nominis Imperiale solium conscendit. Quare conjicere licet, pro *Indictione III.* quam in autographo positam reor, scripserit Amanuensis parum oculatus aut semisopitus *Indictionem VII.* Atqui non de uno Exemplatore, sed de ipso Tabellione expostulare heic me, quaeso, sinant Lectores, & exclamare: o rudes antiquorum temporum mores, quibus toties Notarii, immo & ipsi Historici, nullâ posterorum habitâ ratione, illustres homines commemorabant: sed tacito eorum Patre, praetermissâ eorum Familiâ, sive Lege ac Natione; & siquidem *Marchiones* fuere, ne verbo quidem *Marchiae* quam regebant, facto. Edisserant mihi Lectores, ad quem Bonifacium Marchionem spectet haec Charta, num ad filium *Tedaldi*, an verò ad alterum *Marchionem Bonifacium Alberti Comitis filium*, Legem Ribuariam professum, cujus tabulas refert Ughellius Tom. III. pag. 60. Italiae Sacrae, uti & Margarinius in Bullario Casinensi, literis consignatas Anno Christi MIX. *in loco Planorio territorio Mutinensi*, de quo etiam mihi erit sermo infra in Dissertat. XXII. *de Legib. Italic.* Pari ergo tempore duo ejusdem nominis *Bonifacii*, ambo pariter *Marchiones* floruere. Ad utrum referenda sit Charta nuper allata, difficile pronunties, nisi quod Bonifacius Ribuarius in actis suis utitur ritibus ac formulis Legis Ripuariae, hoc est *per cultellum*, *festucum nodatum*, *wantonem*, *wasonem terrae &c.* traditionem rei facit: quod in altera à me producta membrana non legitur, ac proinde videtur prodere Bonifacium Langobardum Tedaldi filium Donationis hujus auctorem. Atque hactenus vidimus adeo mature, hoc est Anno MIV. Bonifacium hunc, nempe celeberrimae

A Comitissae Matildis Patrem, appellatione *Marchionis* illustrem. Nunc ipsum nobis exhibebit eodem titulo ornatum Anno etiam MXIX. pergamena altera autographa, quam ex Archivo Capituli Canonicorum Cremonensium à me descriptam nunc primum Lectores accipient.

Cessio Decimae quatuor Plebium, sive Ecclesiarum Parochialium in Cremonensi Dioecesi facta à Bonifacio Marchione, ejusque Conjuge Richilda Comitissa, Episcopatui Cremonensi, Anno 1019.

B *In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Enricus gratiâ Dei Imperator Augustus. Anno Imperii ejus Deo propicio Sesto, III. die Mensis Setembris, Indictione Tertia. Tibi Lanfrancho Judici & Avocatori ipsius Episcopio sancte Cremonensis Ecclesie à parte jam dicti Episcopii, nos* Bonefacius Marchio, filius quondam Teotaldi itemque Marchio, & Richilda C *jugalibus*, filia quondam Giselberti Comitis, *qui professi sumus ambo ex natione nostra Lege vivere Langobardorum.... professi sumus atque spondimus nos qui supra Bonefacius & Richilda jugales... non abeamus licentiam, nec potestatem, nullamque occasionem ad subtraendum, nec contradicendum, nec retinendum, nominative Decimam, que pertinet de Ple-* D *bibus, quibus vocantur prima Sancta Maria in Insola, secunda vero vocatur Sancto Mauricio, tertia Sanctus Johannes à litera, quarta Sancte Georius, quod est constructa in loco, qui dicitur Ursoni Insule. Quas Plebes cum suorum pertinencias & integritates pertinere videntur de sub regimine & potestate prenominati Episcopii. Quod si amodo nun-* E *quam ullo tempore nos suprascripti Bonefacius Marchio & Richilda jugalibus, aut nostros heredes de predicta Decima, quod pertinet de suprascriptis Plebibus fecerimus subtractionem aut minorationem, vel contradicere aut retinere eum presumserimus per nos ipsis &c. & in tali tinore, sicut supra legitur accepimus nos suprascriptis Bonefacius & Rigilda jugalibus ad te jam dicto Lanfrancho Avocatore da parte jam dicti Episcopii exinde Launechild capello uno, ut ec nostra promissio omni tempore firma & stabilis permaneat.*

Actum in Castro, quod dicitur Pladena, feliciter.

 BONEFACIUS MARCHIO SSI.

Signum manibus suprascripte Richilde, *que hanc cartulam promissionis fieri rogavit, atque.......*

Signum manibus...... Lege viventes Langobardorum testes.

Ego Lampertus Notarius sacri Palatii scripsi, post tradita complevi & dedi.

Sit ergo certum nobis, ab Anno saltem MIV. Bonifacium Tedaldi Marchionis filium palam ac publice se *Marchionem* inscripsisse. Hanc ei nobilissimam appellationem obvenisse à *Marcha Tusciae*, arbitrati sunt, ut diximus, recentiores quidam Historici. Sed interim constat, eodem ipso tempore *Marcham Tusciae* non Bonifacio nostro, sed aliis Marchionibus paruisse. Atque heic examine indiget sententia Francisci Mariae Florentinii, & Cosmi de Arena, quorum unus in Monument. Matild. Lib. I. pag. 12. alter

alter in Serie Ducum Tusciae pag. 204. scribunt, *Marcham Etruriae* Anno MIX. rectam fuisse à *Bonifacio Marchione Alberti filio*, Legem Ribuariam profitente, quem nuper commemoravi, & post Annum MIX. usque ad MXI. ab *Adalberto Marchione Oberti filio*, & *Adalberti Marchionis nepote*, idest à Principe ad Estensium Marchionum Familiam spectante, uti Par. I. Cap. 21. pag. 194. Antiquitat. Estens. ostendi. Etenim Marchiones isti in Chartis Lucensibus eo tempore occurrunt. Verùm quod duo isti Marchiones appareant illis annis in pergamena quapiam Tusciae, hinc illico deduci nequit, fuisse eosdem Etruscae quoque Marchae Praefectos. Principibus illius aevi erant per totum fere Italicum Regnum Curtes, Castella, praedia, aliaque jura, cujus rei exemplum non unum protuli in iisdem Antiquitatibus Estensibus. Ac proinde quanquam in diversis Regni partibus eorum Contractus ac Nomina reperiantur, in iis tamen Marchionalem auctoritatem exercuisse continuo non sunt censendi, nisi alia accedant signa ac argumenta ditionis. A veri certe similitudine abhorret, quod Florentinius & Cosmus de Arena sibi persuasere, scilicet exiguo annorum spatio, Tusciae Praesides fuisse *Tedaldum*, *Bonifacium Ripuarium*, *Adalbertum Oberti filium*, tum *Raynerium I.* & *Raynerium II.* quasi Marchionum munus temporarium ac instabile tunc foret, quale deinde fuit Potestatum in Urbibus liberis. Marchionatu aut Comitatu quisquis saltem post Annum

A

B

C

D

E

à Christo nato Millesimum donabatur ex Imperatorum sive Regum concessione, quandiu inter vivos erat, ea dignitate, juribusque illi adnexis fruebatur; neque excidebat, nisi contra fidem Principi supremo debitam ageret, aliaque ejusmodi facinora castigatione gravi digna moliretur. Quod tantummodo indicium aliquod praebere possit, *Adalbertum* illum *Marchionem*, *Oberti filium*, quem inter Atestinos Principes commemoravi, Tusciae praefuisse, Charta est, quam vidi apud Clarissimum quondam Virum Philippum Bonarotam Senatorem Florentinum, cujus raram eruditionem Libri ab eo editi luculentissime testantur. Ex Archivo Coenobii Passiniani depromta illa fuit, scriptaque erat *Anno MXXXVII. Septimo Kalendas Aprilis*, ubi haec verba deprehendi: *Constat me Rosa inclita Comitissa, filia Domni Adalberti Dux & Marchio, & quae fuit relicta Domni Ubaldi Comitis bone memorie*. Cui Provinciae titulo *Ducis* & *Marchionis* praefuerit *Adalbertus* iste, mihi incompertum est; sed ex *Ducis* titulo veri fit simile, *Tusciam* ei regendam fuisse traditam, eumque esse, qui in Charta Anni MXI. nobis spectandum jamdiu se praebuit. Praetera *Raynerium Marchionem & Ducem Tusciae* ego certe amplector, quippe illum & ego invenio in Placito Arretii habito Anno MXVI. Marchionalia jura exercentem, uti fidem faciet pergamena olim à me descripta ex authentico existente apud Monachos Benedictinos illius Urbis.

Placi-

Placitum in Arretina Urbe habitum à Raynerio Duce & Marchione Tusciae, in quo Rodulphus Abbas Monasterii Sanctarum Florae & Lucillae caussam obtinet contra suos adversarios, Anno 1016.

DUm Raginerius Marchio & Dux Tuscanus *Placitum celebraret in Civitate Aretina cum* Hugone Comite ipsius Comitatus, *aderat* Abbas Rodulfus *cum Farulfo Avocato suo: proclamando querebant, quod Johannes filius Martini, & Dominicus Ildici filius ..... eorumque Ecclesie Sancte Flore & Monasterii, malo ordine contendebat duas petias de terra cum diversis fossis inter se, que sunt prope Civitatem Aretinam infra Plebem Sancte Marie in Gradis. Illa quam Johannes detinet, & contendit cum aliis hominibus, est in loco, qui dicitur Quncito; ex una parte Castrum flumen, de secundâ, terra, que fuit Regalis, & infra eam est via, de tertia est terra Sancte Flore, de quarta est terra, que reitur per Dominicum de Piata. Alia petia de terra prope Silvam Sancti Donati, qui dicitur Molonis: ex una parte est ei via, de secundâ terra Sancti Donati, de tertia similiter, de quartâ predicta Silva, & infra ea sunt fose. Cum denominatus Abbas per bocto continuos dies, quibus denominatus Marchio & Hugo comes generale Placitum in Civitate Aretina abuerunt, asiduis querelis lamentaretur pro suprascripta terra, quam ei sueque Ecclesie malo ordine predicti homines contendebant, & censuales colones eam eidem Ecclesie subtraentes transvendiderunt, preteslatus Marchio Raginerius & Hugo ejusdem Civitatis Comes per singulos dies per diversos precones ac nuntios eos ad Placitum convocarunt. Demum extrema die presentis Placiti cum eos abere nec videre possent, & cum nusquam venirent, ut vel illam terram sancte Eccle-* A *sie redderent, aut stando in ratione cum Abate & Advocato ipsius Ecclesie ab eis eam legaliter defenderent, set per diversa loca lattitando confugerent, & nunquam venirent: per lignum, quod manu tenebant prefatus Marchio & Comes eundem Abatem Rodulfum & Farulfum Avocatum ejus ad proprietatem Ecclesie eorum in integrum investierunt; cunctas* B *privatas ac publice actioni deditas personas sub Imperiali auctoritate omnino bannum mittentes super eos in Mancusos aureos duo milia, ut nemo illos exinde devestire audeat sine legali judicio. Qui vero fecerit, predictos duo milia Mancusos aureos compositurum se esse sciad, medietatem Regi, & medietatem eidem Monasterio & Monachis, qui ibidem Deo* C *pro tempore servientibus. Ubi autem oc factum est, aderant Hugo, Ursus, Arnulfus, Baldizo, & Lambertus Judices, Walfredus Comes, Griffo filius Griffonis & Ursus filius ejus, Petrus filius Raginerii cum filiis ejus, Raginerius filius Adelmi, Ubertus filius Petri, Teuzo filius Gerardi, Raginerius de Ru...... Azzo filius Usigizionis, Petrus filius E-* D *riberti, Franco filius Hugonis, Wido filius Griffonis, Griffo filius Azzonis. Hoc factum est in suprascriptorum presentia.*

Quidem & ego Martinus Notarius ex jussione suprascripti Marchionis, seo predicti Hugonis Comitis & Judicum amonitione scripsi in Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Sexto E *Decimo. Anno vero Imperii Domni Heinrici Imperatoris Romanorum Augusti Tertius, Mense Hoctuber, Indictione XV.*

✠ *Si-*

✠ *Signum supra scripti Marchionis, ex cujus jussione seo & Judicum amonitione ec notitia facta est.*

✠ *Signum predicti Hugonis Comitis ex cujus amonitione ec notitia facta est.*

Baldizo Judice subscripsit.

Lamberto Judex adfuit & subscripsit.

Ugo Judex Domni Imperatoris interfui & subscripsi.

Ego Ursus Judex Domni Imperatoris interfui subscripsi.

Arnolfus Judex Domni Imperatoris subscripsi.

Ego Martinus Notarius scripsi & complevi.

Hermannus Contractus in Chronico ad Annum MXXVII. haec habet: *Conradus Rex acto Yporegiae Natali Domini in ulteriora progressus, Lucam cum Reginbero Marchione in deditionem accepit.* Rem tamen pacifice actam Otto Frisingensis tradit Lib. 6. Cap. 28. Chronici, scribens: *Rex verò Conradus castra movens sanctum Pascha Vercellis celebravit. Ibi Rebinerium Marchionem cum Civibus Lucensibus obviam habuit.* Sed Contracto Historico aequali major adhibenda fides. *Deditionis* nomen satis indicat, praecessisse oppugnationem Lucensis Urbis, aut

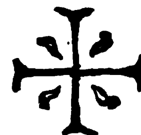
A bellicam impressionem in Lucensem agrum. Certe Anno praecedenti idem Conradus *totam, praeter Lucam Urbem Tusciae, Italiam sibi subjugarat.* Et fortassis hac de caussa dejectus è regimine Tusciae fuit Raynerius, quem disertis verbis *Tusciae Marchionem* Petrus Damiani appellavit. Ipsius autem Raynerii mentionem, ejusque filii reperi in membrana existente in B Archivo Capituli Canonicorum Arretii, & scriptâ *Anno Dominicae Incarnationis MXLVII.* ubi haec verba: *Dum in Dei nomine in Comitatu Aretino infra Palatium domus Sancti Donati resideret Herimannus Missus Domni Henrici piissimi Regis* (Rex tantummodo appellatur Henricus, ac pro- C pterea Charta spectare videtur ad Annum MXLVI. nondum ipso Romae coronato die Natali Domini) simulque cum eo *Ugo filius Raginerii quondam Marchionis, & Uberto Vicecomes filius Buchi &c.* Alterum quoque Raginerii ejusdem filium, novi, *Ugucionem* videlicet, qui paternis titulis insignitus dignoscitur. Testem dabo D Chartam Godefridi Marchionis, ubi ejus mentio occurrit. Archetypum in laudata Civitate Arretii apud praelaudatos Monachos ego legebam.

Placitum in Comitatu Arretino habitum coram Gottifredo Duce & Marchione Tusciae, in quo Canonici Arretini contra quosdam usurpatores protectione donantur, Anno 1059.

D*Um in Dei nomine in Comitatu Aretino infra Plebem Sancti Stefani sitam in Classe, resideret* Donnus Gottifredus Dux & Marchio, *& Arnaldus Episcopus & Comes in loco, qui dicitur Piscinale, singulorum hominum justitias faciendas hac deliberandas, residentes cum eo Rotikeri, & Alberto, & Ildibrando, & Cantarello, & Wil-* E *lelmum, & Jode Galbine, & Johannes de Classe Judices. In quorum itaque presentia, & ceterorum, scilicet* Rainerii filii Ugicionis Ducis & Marchionis, *&* Tegrimus Comes, & Rainerius *&* Bernardus Comites filii Ardingi, *& item* Rainerius filius Ugonis de Sesciano Comes, *& Pagano filius Rolandi de Corsino, & Rolandus filius* Ben-

Benzonis de Saffo, & Teuzo fratres filii Ildibrandi, & Rainerius filius Griffi nepos illorum, & Joculus atque Rainerius fratres filiorum quondam Rainerii de Galbine, & Henricus nepo illorum filii Bernardi, & Ugo filio Suppi de Loro, & Ubertus, & Ardimannus, & Fusce fratres filii Buki, & Buki filii Atriperti, & Ugo filius Corbizi, & Ungarello filii .... & aliorum quamplurimorum, quorum nomina meminere non possumus. In istorum presentia veniens Ildibrandus Presbyter & Prepositus Canonice Sancti Donati, simul cuvan .... proclamatione facientes de aliquantis hominibus de bonis sue Canonice, que mali & perversi homines tollebant & contendebant. His auditis Donnus Gottifredus Dux & Marchio quesivit consilium Judicibus, quid de his lamentis & proclamationibus fieri deberet. Tunc Judices respondentes dixerunt:
„ Rectum nobis comparet, ut vos
„ pro Dei timore, & anima Regis,
„ & vestra mercede, ut mittatis ban-
„ num super eumdem Prepositum
„ cum Advocato suo, & super ea-
„ sdem res, & super omnes res sue
„ Canonice, ne quisquam contrarius
„ aut transgressor predictum Prepo-
„ situm simul cum Advocatore suo,
„ vel successores ejus de predictis
„ rebus audeat devestire sine legali
„ judicio, aut molestiam inferre.
Cum ipsi Judices taliter retulissent, tunc ipse Donnus Gottifredus Dux & Marchio per fustem, quam in suis tenebat manibus, misit bannum super eumdem Prepositum simul cum Rainerio Judice Advocato suo, & super omnes res prefate Canonice, ut nulla magna parvaque persona predictum Prepositum simul cum Advocatore suo de predictis rebus sine legali judicio devestire audeat. Qui vero hoc fecerit, duo milia Mancusos aureos se compositurum agnoscat, medietatem parti Camere Domini Regis, & medietatem parti predicte Ecclesie Sancti Donati. Et hanc notitiam pro securitate rerum predicte Canonice fieri ammonuerunt.

Quidem & ego Griffo Notarius per jussionem jam dicti Donni Gottifredi Ducis & Marchionis, & Judicum amonitione scripsi. Hoc actum est Anno Dominice Incarnationis Millesimo Quinquagesimo Nono, regnante Henrico Rege, Mense Junio, Indictione XII.

Rotecherius Judex sacri Palatii interfui.
Albertus Imperialis Judex interfui.
Ildeprandus Judex Domni Imperatoris interfuit.

Godefridus Dux & Marchio Tusciae, qui Placito huic praeest, uti Eruditus quisque novit, ille est, quem post obitum Bonifacii prioris Mariti novis nuptiis sibi copulavit Beatrix Ducissa, magnae Comitissae Mathildis mater. Atque heic habemus *Ugicionem Ducem & Marchionem*. Cur ille titulos Ducis & Marchionis gesserit, nondum assequutus sum, quum Tusciae Anno saltem MXXVIII. Bonifacius Mathildis Comitissae pater praeesse ceperit. Quod duntaxat animadvertere potui, ejusdem Uguiccionis filius *Raynerius* nullo *Marchionis* titulo insignitur, quamquam patre *Duce & Marchione genitus*. Adhuc enim ex libera Augustorum & Regum voluntate pendebat, ejusmodi munera, quorum possessionem una cum vita parentes posuerant, eorum filiis negare aeque atque largiri. Certe plerumque succedebant & in iis honoribus filii, sive ex patrum merito,

sive

sive propter intercurrentem pecuniam, atque ob alias caussas, non minus olim quàm nunc potentes atque efficaces. Jamque ego ostendi, Majores Atestinae Familiae per varia Secula non interrupto cursu appellatione *Marchionum* ornatos. At id ex liberalitate Augustorum processit; liberum quippe ipsis fuit negare, si maluissent. *Raynerium* quoque seniorem, & ejus filium *Uguiccionem* memoratos vidi in pergamena Anni MXLIV. penes Canonicos Cathedralis Arretinae. Ibi legitur *Definitio inter Canonicos Sancti Donati, & Ministeriales Uguicionis filius Raginerii Marchionis*. Inter alia haec animadverte: *Deinde ex consensu ambarum partium, & jussione supradicti Uguicionis Marchionis fecerunt venire in eodem loco Fossato bonos homines de Polliciano &c.* En ergo *Raginerium* Anno MXXVII. Tusciae Marchionem memoratum. Sed & ejus etiam filius *Uguicio Marchio* inscribitur, & Oppido Politiano tanquam Marchio legem dicit: quod praesertim animadvertendum, quum Bonifacius tunc Tusciae Dux & Marchio fuerit. Itaque Genealogia illorum haec esse videtur:

Raginerius Dux & Marchio Tusciae
Anno 1016. & 1027.

- Hugo in Charta Anni 1047.
- Uguicio Marchio Anno 1044.
  - Rainerius Marchio Anno 1059.
    - Rainerius Anno 1090.

Postremi hujus Rainerii mentio est in Charta, quam Arretina in Urbe obtulit mihi praelaudatum Tabularium Benedictinorum in Monasterio Sanctarum Florae & Lucillae. Scripta fuit Anno MXC. atque haec ibi verba: *Manifesta sum ego Caterina Comitissa, quae Trotta vocor, filia cujusdam Comitis* (en *cujusdam* pro *quondam*, quod exemplis confirmavi Antiquit. Estens. Cap. 32. pag. 316.) *& sum conjux Raineri filii quondam Raineri Marchionis. Similiter suprascriptus Rainerius filius quondam Raineri Marchionis confiteor, quia una cum suprascripta Trotta conjuge mea &c.* Nullus Raynerio huic, Raynerii Marchionis filio, titulus *Marchionis* tribuitur. Verùm in Diplomate Henrici inter Reges Quarti, inter Imperatores Tertii, quod ab Ughellio evulgatum fuit Tomo III. Ital. Sacr. in Archiepiscop. Pisan. videas Anno MXCIV. Sutrii adstare etiam eidem Henrico Augusto *Marchionem Albertum, & Rainerium item Marchionem*. Atque inde inferre quisquam posset, hunc quoque Raynerium titulo Marchionis fuisse deinde ornatum. Sed ut innumeris aliis in locis, ita & heic Ughelli diligentia desideratur. Non Anno MXCIV. sed MLXXXIV. scriptum fuit Diploma illud Henrici Augusti (quod & Troncius in Histor. Pisan. nos docuit) quare ad Marchionem Raynerium seniorem referendum est, patrem Ray-

nerii in Charta Anni MXC. memorati. Quumque is in vivis fuerit Anno MLXXXIV. censendus erit filius *Uguccionis Ducis & Marchionis*, cujus mentionem vidimus in Placito Anni MLIX. Cuinam verò Marchae is praefuerit, ignotum mihi fateor.

Regrediamur nunc ad *Bonifacium Marchionem* Matildis Comitissae Patrem. Hunc circiter Annum Christi MXXXVII. regimine *Marchiae Etruscae* donatum, sunt qui asserant. Ego ex Charta Archivi Estensis animadverti, ipsum Anno MXXXIV. jam *Ducem Tusciae* appellatum. Rursus eidem Marchiae praefuisse illius parentem *Tedaldum*, atque in eàdem Successorem ab ipso designatum Bonifacium filium, ut id repetam, Recentiores autumarunt. Verùm haec non solùm incerta, sed plane explodenda mihi videntur. Apertissime tradit Donizo, dimissam à Tedaldo *Marchiam* filio; simulque satis ex ipso discimus, non imminutam post Tedaldi mortem potentiam filii Bonifacii. Praeterea palam factum est, vel in vivis agente Patre, hoc est Anno saltem MIV. ipsi Bonifacio titulum *Marchionis* adhaesisse. Quum verò ex hactenus productis contra pateat, Provinciam Tusciae aliis Marchionibus ad Annum usque MXXXIV. non autem Bonifacio paruisse: quid aliud hinc inferendum restat, nisi aliam *Marchiam* extra Tusciam esse quaerendam, quae Marchionalem titulum atque auctoritatem Bonifacio non minus quam ejus patri Tedaldo attulerit? Eoque magis quod ex minime dubiis monumentis compertum habemus, Tedaldum, vel quum Hugo Magnus Tusciam Ducis & Marchionis potestate regebat (rexit autem ad Annum usque MI.) insignia, titulumque *Marchionis* per annos complures detulisse. Et ad eum quidem Annum MI. spectat nobile Placitum ab eodem *Tendaldo Marchione, Comite Regiensi*, habitum in *Castro Carpi*, quod archetypum servant in suo Chartophylacio Monachi Benedictini Regienses, olim Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri. Illud dabo infra in Dissertat. VIII. *de Comitibus*. Immo *Adelbertus Atto* Tedaldi pater, uti Chartae quatuor à Clariss. Bacchinio evulgatae produnt, antea (videlicet sub Ottone Primo, aut saltem sub secundo) *Marchionis* dignitate ac appellatione fulsit. Eum Mabillonius in Annalib. Benedictin. ad Annum MLXXXII. *Brixiensem Marchionem* appellat. Sed nullis tabulis, & perperam, ut opinor. Nullus ergo excogitandi locus, Patri & Avo Bonifacii *Tusciae* regimen collatum tribuisse titulum *Marchionis*. Et si Tusciae nequaquam praefuerunt illi, certe Bonifacio filio eam Marchiam Tedaldus moriens non dimiserit, quando ne ipse quidem, ejusque pater, eidem Provinciae Praefecti antea fuerant. Sed quando *Tusciae* non praefuit Theodaldus seu Tedaldus, cuinam Provinciae Marchionem illum tribuemus? Vide, an hisce tenebris aliquid lucis adferre possit Charta evulgata à Campio Tom. I. pag. 493. Histor. Eccles. Placentin. ex Archivo Canonicorum Placentinorum: quae quia ad rem nostram spectare posse videtur, heic iterum est proferenda.

Char-

Charta commutationis inter Johannem Archiepiscopum Placentinum, Abbatem Monasterii Nonantulani, & Gundefredum, qui & Azo, Magistrum Monetae, Anno 989.

ANno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi DCCCCLXXXIX. tertio die Mensis Genuarii, Indictione II. Commutatio bone fidei noscitur esse contractum, ut vicem emptionis obtineat firmitatem, eodemque nexu obligant contrahentes. Placuit itaque, bona convenit voluntate inter Donnus Joannes Archiepiscopus sancte Placentine Ecclesie, & Abbas Monasterii Sancti Silvestri siti Nonantula, *necnon & Gundefredus, qui & Azo, Magister Monete, filius bone memorie Petri, qui professus est ex natione sua Lege vivere Longobardorum, ut in Dei nomine debeant dare, sicut & a presenti dederunt ac tradiderunt sibi vicissim unus alteri commutationis nomine. In primis dedit ipse Donnus Joannes Archiepiscopus & Abbas eidem Gundefredo in causa commutationis, id sunt petias duas de terra juris ipsius Monasterii, quibus esse videntur intra hanc Civitatem Ticinensem, ad loco, ubi Cella dicitur, prope Basilica Sancte Dei genitricis Marie, que nominatur Capella de Leovardo; prima petia de terra est per mensura juxta tabulas duas & pedes undecim. Coëret ei da una parte terra ipsius Monasterii, quod in sua reservavit potestate: da alia parte ingresso communo, qui pergit usque in via publica, & ad puteum, seu à predicta Capella: & de reliquis duabus partibus casa prope terra a predicta Gundefredi & Boniprandi, qui & Bonizo; secunda petia de terra est per mensura justa pede uno; coëret & da una parte casa, & terra Uberti, de alia parte predicto ingresso, da tertia parte predicta via publica. Quidem & ad vicem recepit ipse Donnus Joannes Archiepiscopus & Abbas ad eumdem Gundefredi à parte ipsius Monasterii meliorata rem, sic lex habet, idest una petia de terra juris ipsius Gundefredi, quibus esse videntur intra hanc Civitatem Ticinensem prope Porta, que dicitur da Ponte, ubi desuper ipsa petia de terra alienum edifitium nunc habet, quod est petia ipsa de terra per mensura justa tabulas tres, coëret ei da una parte terra Azzoni, de alia parte Restani, de tertia parte Restani, de quarta parte terra ipsius Gundefredi, quod in sua reservavit potestate, proprietario juri, sibique alii sunt coherentes. Has denique jam dictas petias de terra intra hanc Urbem supra nominatas vel commutatas, una cum accessionibus & ingressionibus earum per jam dictum ingresso ad predictum puteum, & ad jam dicta Capella eundi & redeundi die noctuque eidem Gundefredi necesse fuerit, seu cum superioribus & inferioribus earum rerum, qualiter supra mensurat. & coherentiat. legitur, sibi unus alteri, pars parti, per hanc paginam commutationis nomine tradiderunt, facientes exinde à presenti die tam ipsi quamque & successores vel heredes eorum legaliter proprietario nomine quicquid voluerint aut previderint sine omni uni alterius contradictione. Et spoponderunt se ipsis commutatores, seipsis suorum successores, vel heredes eorum predictis rebus, qui ad invicem commutationis nomine tradiderunt ins. ins. omni tempore ab homine defensare quidem, ac ut ordo legis depossit. Et ad hanc previdendam commutationem accesserunt super ipsis rebus ad previdendum Ilderadus*

dus Misso Donni Teodaldi Marchio & Comes Comitatu Motinense, *& Adelbertus Clericus Misso eidem Donno Joanni Archiepiscopo & Abbati ab eo directo, una simul cum bonos homines extimatores, id sunt Rolandus filius quondam Riculfi, & Petri fil. quondam Dominici, seu Romaldus filius quondam Giselberti. Quibus omnibus extimantibus comparuit eorum extimaverunt, quod melioratas res susciperet ipse Donnus Joannes Archiepiscopus & Abbas ad eundem Gundefred à parte ipsius Monasterii, quam daret, & legibus commutatio ipsa & fieri potuisset. De quibus & pena inter se posuerunt, ut si quis ex ipsis, aut successores vel heredes eorum predictis rebus, qui ad invicem commutationis nomine tradiderunt in. in. non defensaverint, componant pars parti pena duplis ipsas petias de terra, sicut pro tempore fuerint melioratas aut valuerint sub extimatione intra hanc Urbem in consimile loco. Unde due Cartule commutationis uno tenore scripte sunt.*

Actum Civitate Ticinensem feliciter.

Signum manibus suprascripto Gundefredi Magister Monete, qui hanc cartam commutationis fieri rogavi, eique relecta est.

Ilderadus fui ut supra.

Signum manibus suprascriptorum Rolandi, & Petri, seu Romaldi, qui ipsis rebus accesserunt, & extimaverunt ut supra.

Signum manibus Dominici Notarius Sacri Palatii rogatus subscripsi.

Signum manibus Ingelbertus Notarius Sacri Palatii rogatus subscripsi.

Signum manibus Astulfus Judex Sacri Palatii rogatus subscripsi.

Signum manibus Stefanus Judex Sacri Palatii rogatus subscripsi.

Ego Walterus rogatus testes.

Sign ..... Waribertus Notarius & Judex Sacri Palatii, scriptor hujus Cartule commutationis, post tradita complevi & dedi.

Attente heic animadvertenda sunt verba illa: *Et ad hanc previdendam commutationem accesserunt super ipsis rebus Ilderadus Misso Donni Teodaldi Marchio & Comes Comitatu Motinense; & Adelbertus Clericus &c. una simul cum bonos homines extimatores &c.* Uti infra monebo in Differtat. LXXII. *de caussis imminut. Ecclesiast. potest.* quoties Ecclesiarum res cum aliquo permutandae erant, mandante Marchione, aut Comite Civitatis, deligebantur aestimatores, qui prius agnoscerent, an commutatio in utilitatem vergeret loci sacri. Alias Chartas ego protuli, è quibus constat, à Marchionibus Tusciae ejusmodi aestimatores fuisse datos. Hinc ergo sublucere posse videtur, Tedaldum, non solùm uti Comes, sed etiam uti Marchio, praefuisse *Mutinae*; & ex hac Urbe cum aliis juncta efformatam fuisse Marchiam Tedaldo commendatam. Ipsius quoque Tedaldi pater Adelbertus, qui & Azo, fuerat *Comes Regiensis, sive Motinensis*, ut ostendi Cap. 16. pag. 142. Antiquitat. Estens. Ibique praeterea Placitum protuli Anno DCCCCLXIV. habitum, in quo memorata est *pars Marchae*, hoc est jus Marchionis in agro *Regiensi*, aut *Parmensi*. Ergo regio ista, quacum *Mantuam* quoque conjunctam fuisse opinor, nomen *Marchionis* Theodaldo, ejusque filio Bonifacio contulisse videtur, antequam Tuscia eidem Bonifacio commendata fuerit. Ita Reges atque Imperatores temporibus iis pro arbitrio novas Marchias efformabant, ut fidelibus suis gratificarentur. Adelais autem Imperatrix multa *Adelberto Azoni* Theobaldi patri debebat ob ingens illud beneficium, quod à Donizone aliisque Historicis commemoratur.

A tur. Postremo tandem loco animadvertendum est, Tusciae Marchionibus *Ducis* quoque appellationem ex veteri institutione manantem in usu fuisse: cujus rei exempla non una & ego protuli. Atqui *Bonifacium* ejusque Patrem ac Avum in quamplurimis monumentis ante Annum MXXXIV. *Marchiones* quidem appellatos cernimus, nunquam verò *Duces*. Et quamquam Bonifacius non raro vel post adeptam Tusciae dynastiam uno *Marchionis* titulo inscriptus occurrat, attamen saepe *Ducalem* quoque adhibuisse deprehenditur. Non pigeat heic Lectorem oculos convertere ad Chartam Placiti, quam nunc primum è tenebris eripere juvat, olim à me descriptam Lucae ex Archivo Capituli Canonicorum Lucensium. B

Placitum à Cadaloo (qui postea fuit Antipapa) Cancellario & Misso Imperatoris Conradi I. habitum in Comitatu Lucensi, ubi Canonicis Sancti Martini adjudicatur possessio Castelli controversi, Anno 1038.

DUm *in Dei nomine infra Comitatu Lucense in loco, que dicitur Viavinari, intus Curte domnicata* Domni Bonifatii Marchio & Dux, per data licentia Domni Conradi Imperatoris, *qui ibi aderat, in judicio resideret Domnus* Kadelohus Cancellarius & Missus *ad justitia facienda ac deliberanda, adessent cum eo Adalfredus Episcopus Boloniensis Ecclesie, Bertaldus Comes, & Adalbertus Comes, Adalbertus Judex & Avocato*, Flaiberto Judex & Avocato Domni Bonifatii Marchioni, *Johanni, Rolandi, Gerardi, Waldi, Ondeiberti Judicibus Sacri Palatii, Bernardi Notarius, Petrus filio bone memorie Pauli, Teoderigo filius bone memorie Ildebrandi, Petrus filio bone memorie Warneri, Gerardo filio bone memorie Cristofani, & reliquis plures; ibique eorum venerunt presentiis Leo Presbitero & Stephano Presbitero & Lamberto Clerico, & Agbino Clerico, Canonici ordinarii de Ecclesia & Canonica Sancti Martini Lucensis, una cum Bacaro Avocato eorum. Ceperunt dicere ac reclamare ad suprascripto Cancellarius:* „ jan plures vices reclamavimus ad vos, Domnus Cancellarius de Baroncello filio bone memorie Leidavitojo, qui nobis & ad aliis Canonicis confratribus nostris de pars Ecclesiae Canonice Sancti Martini malo ordinem contendi & contradici Monte & Pogio seo Castello illo, qui esse videtur in loco & finibus Rogio, cum omnibus casis & rebus illis, qui esse videntur in suprascripto loco & finibus Rogio, quas bone memorie Raineri filio bone memorie Roffredi per cartula offertionis dedi & feci suprascripte Ecclesie & Canonice Sancti Martini, sicut in predicta cartula legitur; unde vos Domnus Kadelohus Cancellarius Missus epistola ex vestra parte ad eum direx.... Placitum vociferare fecisse, & ad vestrum Placitum venisse, & de predicto Monte & Pogio seo Castello cum omnibus casis & rebus, qui in supradicto loco & finibus Rogio esse videtur exinde legem & justitiam fecisse, & minime eos habere potuisti. Unde querimus a vos, Domnus Cancellarius & Missus, ut vos pro Dei amore & anime Domni Imperatoris, hac vestra

„ mer-

A „ mercede, nos investiatis ad pars „ predicte Canonice Sancti Martini „ de predicto Monte & Pogio seo „ Castello cum omnibus casis & re„ bus ad eum pertinentibus, ut su„ pra legitur, salva querela, quousque „ ipsi Baroncello à Placito veniat, „ nobis ad pars jan dicte Ecclesie & „ Canonice exinde legem & justitiam „ faciad.„ *Cum ipsi Canonici & Bacaro Avocato eorum taliter recitaverunt, tunc recordatu est predictus Domnus Kadelobus Cancellarius & Missus Domni Imperatoris, quod ita verum esse, quod ipsi Canonici cum predicto Avocato eorum asseruerunt, & per fustem, quam in suorum detinuerunt manibus, de suprascripto Monte & Pogio seo Castello, cum omnibus casis & rebus ad eum pertinentibus investierunt suprascripto Leo & Stephano Presbiteri, & Lanberto & Aghino Clerici, & predicto Bacaro Avocato eorum, ut ad pars predicte Ecclesie Canonice Sancti Martini ad salva querela, quousque predicto Baroncello a Placito veniad, & de jam dicto Monte & Pogio seo Castello cum suis pertinentiis, ut supra legitur ad pars jam dicte Canonice legem & justitia faciad. Et insuper miserunt bannum Domni Imperatoris super ipsa Canonica, & super predicto Bacario Advocato eorum, & super jam dicto Monte & Pogio seo Castello cum suis pertinentiis, ut supra legitur, duo milia Mancusos aureos: ut si quislibet homo, magna parvaque persona devestire audeat predicta Canonica de suprascripto Monte & Pogio, seo Castello cum suis pertinentiis, ut supra legitur sine legali judicio, sciat se compositurо, & agnoscat predicta duo millia Mancusos aureos, medietatem parte Camere Domni Imperatoris, & medietatem suprascripti Canonici, & suorum consfratribus vel suorum successoribus. Unde hanc notitia pro securitate nuper facta & ostensione suprascripta Canonica fieri monuerunt.*

Quidem ego Rodulfus Notarius Domni Imperatoris ex jussione Domni Kadelobus Cancellarii Missus, & Judicum ammonitione scripsi, Anno Domini nostri Jesu Christi Dei eterni ab Incarnationis ejus MXXXVIII. Conradus gratiâ Dei Imperator Augusto, Anno Imperii ejus in Italia XI. octavo Kalendas Martii, Indictione VI.

Kadelous Cancellarius & Missus sacri Palatii.
Ego Gerardus Judex sacri Palatii interfui.
Rolandus Judex sacri Palatii interfui.
Adalbertus Judex sacri Palatii interfui.
Flaibertus Judex Domni Imperatoris & Advocato Domni Bonifatii interfui.
Johannes Judex sacri Palatii interfui.
Ego Martinus Domni Imperatoris Notarius autenticum illud fideliter exemplavi.
Gottefredus Notarius Domni Imperatoris autenticum illud vidi & legi, unde hoc exemplum sumptum est, hicque subscripsi.
Otto Notarius Domni Imperatoris autenticum illud unde hoc scriptum est exemplum vidi & legi, hicque subscripsi.

Videsis Majorum nostrorum ritum. In *Curte domnicata* (nunc Italice diceremus *in una Casa non affittata, ma padronale*) *Domni Bonifatii Marchio & Dux* habitum est illud Placitum, sive Judicium publicum. Scribendum verò fuisset pro more, Cadaloum Cancella-

cellarium & Missum Domni Imperatoris ibi Judiciale tribunal conscendisse *per data licentia ejusdem Marchionis*. Verùm quia tunc in Comitatu Lucensi, atque, ut arbitror, in eadem Curte versabatur ipsemet Imperator Conradus, judicium illic dicitur habitum *per data licentia Domni Conradi Imperatoris*. Non audeo huc trahere, quae Otto Frisingensis Lib. II. Cap. 13. de gest. Friderici I. scribit, scilicet cessasse Magistratus omnes, quando Imperator Italiam intrabat, ac nemini sine illius veniâ fas fuisse pristinam exercere auctoritatem. Id quidem ajo, quamquam Curtis illa ad Bonifacium Marchionem pertineret, quia tamen aderat supremus terrarum Dominus, ab eo saltem obsequii causâ, non verò à Marchione, petita est facultas: quasi non amplius in Bonifacii jure Curtis illa foret, sed quidem Imperatoris. Praeterea, quod ad rem nostram attinet, Bonifacius heic disertissime vocatur *Marchio & Dux*, uti & in aliis bene multis subsequentium annorum monumentis, quia Tusciae Praeses antea creatus. Atqui ante illa tempora quum tam ipse, quam *Thedaldus* Pater, & *Adelbertus* Avus illustrem titulum *Marchionis* gesserint, nunquam verò *Ducis*: quid aliud hinc deducas, nisi ex eis neminem imperasse Tusciae, atque in ea regione unum tantummodo Bonifa-

A cium circiter Annum MXXXIV. *Marchionem* agere coepisse? Supra innuimus rem satis raram, nempe à duabus olim illustribus feminis Tusciam, more & auctoritate reliquorum marchionum, rectam fuisse, hoc est à *Beatrice* supra memorati Bonifacii Ducis Vidua, & ab eorum filia celebri *Comitissa Mathilda*. Procul dubio à B consuetudine saltem abhorruit, feminis quanquam fortitudine animi, aliisque dotibus supra sexus sui vulgus assurgentibus, gubernandam commendare Provinciam, quando conjuncta cum regimine erat necessitas ducendorum exercituum, ac militiae faciendae, quum res poscebat, aliaque praestandi, quae aut viros tantummodo exigunt, aut femineum C genus parum quandoque decent. Et quidem à probando hoc veluti monstro diu abstinuere Imperatores. Verùm progrediente tempore accessit & illorum consensus, non sponte, ut puto, sed necessitate concessus; satius enim visum est feminis opum ac ditionum amplitudine formidan- D dis largiri, quod vel negatum retinere voluissent atque potuissent, uti experientia docuit. Vestigia dominantis olim in Tuscia Beatricis plurima habentur. Ego unum heic proferam monumentum, delibatum è Bibliotheca nuper à me memorati Clariss. Viri Philippi Bonarotae Senatoris Florentini.

Placitum Florentiae habitum coram Beatrice Ducissa ac Marchionissa Tusciae, in quo Berta Priorissa Sanctae Felicitatis protectionem Regiam Coenobio suo impetrat, Anno 1072.

D*Um in Dei nomine in Civitate Florentia infra Palatium de Domo Sancti Johanni ibidem residebat* Domna Beatrix Ductrix & Marchionissa Tu-

E scie, *ad justitiam faciendam, & alias intentiones faciendas & deliberandas, adstantibus cum ea Paganus de Corsina, & Wido Comes, & Ardericus, & Gherardo,*

tardo, & Uberto, & Lamberto, & Florentio Judices, & Adigerius, & Viginitio Causidici, & Albitio filio bone memorie Azzi, & Teuderico filio bone memorie Ildebrandi, & Wido de Cona, & Ildebrando filio bone memorie Teuderichi, & Johannis filio bone memorie Donati, & Gherardo filio bone memorie Florentii, & alii plures. In eorum presentia Johannes filio bone memorie Unganelli, qui fuit Clericus, dixit & confirmavit quod duo sestaria de terra, que est posita in loco Colombaria & Piazza, propria esse Ecclesie Sancte Felicitatis, & de ipsa terra ipse Johannes Cartulam fecit Raineri filio Pagani. Et tunc Berta, que est Prior jam dicte Ecclesie Sancte Felicitatis sita foris muros Florentie Civitatis, una cum Johanne Advocato predicte Ecclesie & Monasterii, ceperunt mercedem querere ad predictam Domnam Beatricem, ut ipsa propter Deum, & anime Domni Regis, sueque mercedem, bannum super eos, & ad vicem supradicte Ecclesie & Monasterio mitteret, super jam dicta duo sestaria de jam dicta terra, & super duo alia sistaria juxta ipsa, que fuit Bosi filio Boniti, & Hermingarda Jugalibus filia Ungarelli, & super omnibus casis, terris, vineis, sortis, & domicatis, & rebus, quas pertinent ad supradictam Ecclesiam, & Monasterio Sancte Felicitatis, vel ex parte jam dicti Monasterii abere & tenere videtur infra Comitatu Florentino & Fesolano, & in locibus nominantes Sancto Donato, Romulana, Caldie, Camporigis, Legnaria, Jugulo, & juxta fluvio Ima, & prope Greve, & in Gurgo, & in Poline, & in aliis locis. Ad hec predicta Domna Beatrix per fustem, quam sua detinebat manu, misit bannum

A *Domni Regis super predicta Berta, que est Prior, & Advocatum ejus ad partem supradicte Ecclesie & Monasterio, & super omnes jam dictas terras & vineis & rebus, & super jam dicte quatuor sistariorum, que dicte sunt. Ut si aliquis homo, magna parvaque persona de prenominatis terris, vineis, & supradicta quatuor sestariorum predictam*
B *Bertam, que est Prior, & Advocatum ejus, vel ad partem supradicte Ecclesie & Monasterii devestire presumat sine legali judicio: qui hoc vero fecerit duo millia Bisantios aureos compositurum se agnoscat, medietatem parti Camere Domni Regis, & medietatem predicte Berte, & Advocatum ejus, & ad partem supradicte Ecclesie & Monasterii. In eo modo finita est causa. Unde hec notitia pro*
C *securitate predicti Monasterii, ejusque Rectoribus, & futura ostensione fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Johannes Notarius ex jussione predicte Beatricis, sed & Judicum ammonicione scripsi, Anno Domini nostri Jesu Christi Septuagesimo Secundo post Mille, V. Kalendas Martii Indi-
D *ctione XI.*

Ego Ardericus Judex interfui & subscripsi.

Gerardus Judex sacri Palacii subscripsi.

Ubertus Judex Domni Imperatoris interfui.

Lambertus Judex sacri Palatii interfui.

Subscripsi dictis presens Aidericus istis.

Notissima quoque sunt acta impe-
E rantis quondam in Tuscia generosae Comitissae *Mathildis* ejus filiae. Unum heic adjiciam, quod olim descripsi ex Archivo Dominorum Roncionum Nobilium Pisanorum.

Char-

Charta remissionis offensarum, & concessio investiturae praediorum facta à Mathilde Comitissa Gualando Pisano, Anno 1113.

A *IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Matilda Dei gratiâ, si quid est. Dum in Dei nomine* Domna Comitissa Matildis, filia Bonifacii Ducis & Marchionis *septimo Idus Aprilis apud Massam adesset, & inibi, multa ex diversis partibus negotia tractasset, venit ad eam Gualandus nepos Lamberti Rolandi filius de Pisana Civitate, cum quibusdam aliis Pisanis,* B *quorum nomina subter leguntur, rogantem, ut suo pro servitio & parentum suorum, offensionem, quam ei fecerat, sibi condonaret, atque de illo, quod jam pridem* ex Marchia *tenuerat, sibi Investitura faceret. Ipsa quidem consilio suorum fidelium, quorum nomina inferius denotabimus, accepto, & offensionem condonavit, & ex illo, quod A-* C *vus jam dicti Gualandi tertia die ante ejus obitum ex Marchia tenuerat, prefatum Gualandum investivit, & nominatim de medietate Silve Parantini, tali modo videlicet, quod ipsa cum presens fuerit, vel cum Missi ejus adfuerint, ex jam dicta Silva debent habere ligna & herbas atque venationes. Ut autem hoc verius credatur & firmius te-* D *neatur, hanc cartulam ad memoriam retinendam fieri jussit, & manu propria subscripsit, & sigillo suo insigniri precepit; & insuper penam centum Librarum contra illos, qui super hanc cartulam molestando ire temptaverit, imposuit, & imponendo Ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis in se retinuit, at-* E *que ex Silva totum illud, quod habebat, prelibato Gualando in integrum concessit, preter illud, quod supra nominatum est, ita quod nulla superimposita ibi facere debeat.*

MA	TIL
DA	DEI
GRA	SI
QID	EST

Actum est hoc per manum Johannis Sancte Carpensis Ecclesie Diaconi, & Domne Comitisse Matildis Cappellani, MCXIII. Indictione V.

Unde Comes Albertus, Sasso de Bibianello, Arduinus de Palude, Ugo & Albertus filii Magifredi, Guibertus de Saviola, Bernardus de Capitementi, & alii quamplures ex Langobardia. Ex Pisa autem Ildebrandus filius Rolandi, Romella filius Henrici, Ildeprandus & Rolandus germani, & Marignanus Notarius, & Bello Vicarius, una cum supradictis, rogati sunt testes.

Dimidium Silvae, quod heic memoratum vides, avus Gualandi *ex Marchia tenuerat*, hoc est à Marchionibus Tusciae in feudum receperat. Id non incuriose praetereundum. Erant enim antiquis temporibus in Italico Regno nemora, praedia, aliaque jura, quae ad Cameram Regis sive Imperatoris pertinebant; alia, quae ad Cameram Ducis, sive Marchionis: alia denique spectantia ad Comites, sive Rectores Urbium. Reges & Augusti sensim portionem suam aut Marchionibus, aut Vassis, aliisve privatis hominibus, aut Ecclesiis dilargiti sunt; sive ut saepius contingebat, sub nomine largitionis vendidere. Idem quoque à nonnullis Marchionibus de sua portione fa-

ctum, inter quos recensendus *Welpho VI. Tusciae Marchio* ex Germanica Estensium Linea, uti in Antiquit. Estensib. ostendi: qui poene omnia *Marchionalia* jura in eadem Tuscia pretio recepto ad aliorum manus abire permisit, deinde à Friderico I. Augusto recuperata. Sed quoniam Gualandum Pisanum coram positum habemus, dimittendus non est, donec nobis alium prodat Tusciae Praesidem, videlicet Mathildis Comitissae in eadem Marchia Successorem, & ejusdem lemmate in inscribendis ac subscribendis Diplomatibus usum. Is fuit *Rabodo* (Theutonicae gentis hominem puto) Francisco Mariae Florentinio ignotus, sed à Cosmo de Arena accurate indicatus in Serie Ducum Tusciae: ad quem pro confirmatione nuper evulgatae Investiturae se contulit idem Gualandus. Ex altera hac Charta, cujus antiquum apographum vidi Pisis apud praelaudatos Nobiles viros Ronciones, ego nonnulla decerpam, reliquis dimissis, ne antecedentem repetitam habeat Lector.

Diploma Rabodonis Marchionis Tusciae, quo confirmat Gualando Pisano quaecumque is in Feudum acceperat à Marchionibus Tusciae, Anno 1117.

IN nomine Sancte & Individue Trinitatis. Rabodo Dei gratia si quid est. Dum in Dei nomine Domnus Rabodo Marchio Tuscie, *duodecimo Augusti apud Castellum, quod vocatur Pese, adesset, & inivi multa ex diversis partibus negotia tractasset, venit ad eum Marignanus Notarius & Missus fidelis Walandi, nepotis Lamberti, filii Orlandi, de Pisana Civitate cum quibusdam aliis Pisanis & Lucensibus, quorum nomina subter leguntur, rogans, ut pro suo servitio & parentum suorum de hoc, quod jam pridem* ex Marcha *tenuerat, sibi Investituram faceret. Ipse quidem consilio fidelium suorum &c.*

RABODO	DEI GRATIA
SI QVID	EST

Actum est hoc per manum Regenradi Presbiteri ...... Rabodonis Marchionis, Anno Millesimo Centesimo Septimodecimo.

Ildebrandus filius Widonis, Rolandus ..... zone filius Gerardi, Rogemundus, Petrus filius Adelardi, Teotbo ..... Ademarus, Heinricus, una cum .... testes.

Ad Annum quoque MCXXIX. alius Tusciae Marchio sese nobis offert, *Conradus* videlicet *Ravennatum Dux*, & *Tusciae Praeses atque Marchio*. Ejus etiam meminit Florentinius in Vita Mathildis. Cosmus de Arena in serie Ducum & Marchionum Tusciae, quam in Parte II. nunquam edita pollicebatur, ad Annum MCXX. *Conradum* hunc exhibet Ducem & Marchionem Tusciae. Tum ad Annum MCXXV. *Fridericum* ejus fratrem eadem dignitate donatum statuit. Fallitur. En ipsum Conradum Anno adhuc MCXXIX. Tusciae Rectorem. Excerpsi ex autographo existente Lucae in Archivo Monachorum Sancti Pontiani ex Congregatione Montis Oliveti pauca ista quae sequuntur.

Char-

Charta donationis factae Monasterio Sancti Pontiani Lucensis à Conrado Duce & Marchione Tusciae, Anno 1129.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Amen.* Conradus divinâ gratiâ Ravennatum Dux, & Tuscie Preses ac Marchio. *Omnibus notum fieri volumus, quod concedimus atque damus Ecclesie & Monasterio Sancti Pontiani sito juxta muros Lucane Civitatis, unam videlicet petiam de terra culta & inculta, que habet Casalinum & fontanam infra se &c.*

 Locus Sigilli cerei deperditi.

Hec acta sunt juxta Lucanam Civitatem, in Burgo, qui dicitur Sancti Fridiani, presentibus Fulcerio quondam Rainerii &c. Anno Dominice Incarnationis Millesimo Centesimo Vigesimo Nono, Pridie Nonas Septembris, Indictione VIII.

Daisus Notarius Domni Imperatoris, cujus presentia ista sunt acta, ex jussione predicti Doni Conradi Ducis, Marchionis, hec scripsi.

Praeterea Conradum eumdem Anno MCXXI. Tusciae Praesidem reperi in altera Charta, quam Tabularium Archiepiscopii Lucensis mihi obtulit. Ibi *Bastardus Teutonicus & Missus Domini Marchionis Conradi, ex precepto ipsius Marchionis corporaliter investivit ad proprietatem ..... Canonicum & Vicedominum Ecclesie & Canonice Sancti Martini Lucensis Episcopatus, de districto videlicet & placito, albergaria & fodro, que Imperatori & prefato Marchioni aliquo modo pertinere videbantur de tota Plebe Villa Bassilica &c. presentiâ Sineanime Missi Domini Imperatoris, & Fulcherii Lucensium Consulis &c.* Quae diligenter animadvertenda sunt, ut discas, qua ratione

A sensim Regalia translata fuerint ad Ecclesiasticos sive Seculares viros. Praefuere deinde Tusciae alii Marchiones, de quibus nullus mihi sermo erit; nam Tuscae Civitates serius quam Lombardicae ad libertatis culmen assurrexere: quod evinci posse videtur è continuata ibi Marchionum seu Ducum ditione per totum Seculum XII.
B quae in Lombardia penitus desierat. Simul tamen verum est, eodem Seculo Duodecimo non eam fuisse Marchionibus iis sive Ducibus auctoritatem atque ditionem in Populos Tusciae, quam praecedentes Marchiones exercuerant. Et revera sensim Augusti, atque ipsi Marchiones Regalia Civitatibus aut largiri, aut venumdare
C coeperunt, ita ut tandem translatum fuerit universum regimen in earum Civitatum Populos, & supremum duntaxat jus Imperatores in ea retinuerint, idque etiam saepe nutarit.

Praeter Marchias celebres, de quibus hactenus verba fecimus, fuerunt & aliae olim in Italico Regno nobis non satis perspectae, ut supra innui;
D novae quippe in dies constituebantur, prout Regum, temporum, ac rerum vices suadebant; quarum Praesides illustrem locum tenuere, ac praecipue in partibus Montisferrati, Pedemontis, Mediolani, Genuae, & Lunae. Sed & in tractu Romano occurrunt *Marchiones*, quorum Marchiam non facile indices. In Charta Coenobii
E Farfensis ad Annum MXII. spectante, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. habetur quidam *Johannes Marchio & Dux*, Benedicti Comitis filius, & frater Crescentii Comitis, ex ea, ut

con-

conjecturae ferunt, nobili Familia Romana natus, quae Crescentium Comitem dedit, rebellem Ottoni III. Augusto, & illius tandem jussu dirâ morte peremtum. Quum verò ceterae ferme omnes Marchionum viventium Uxores *Comitissae* appellari solerent, uti innumera exempla testantur, in eâdem tamen Charta Conjux Crescentii, qui unum praefert *Comitis* titulum, *Ducissa* inscribitur iis verbis: *Crescentius Comes cum sua Conjuge Hitta Illustrissima Ducatrice*. Verùm cui Marchiae praeesset Johannes iste *Dux*, simul & *Marchio*, in regione Romana, nisi eum Spoleto, & Camerino, seu Firmo dominatum fuisse conjiciamus, quis mihi ostendet? Rursus quae olim foret *Guidonis Marchia*, quam in Diplomate nondum edito Friderici I. Augusti memoratam inveni, Eruditis hominibus inquirendum relinquo. Et quidem Diploma illud à me descriptum ex archetypo existente in Archivo Ducum Mantuae, nunc Caesareo, sive Archiducali, omnino heic productum volo, quippe in foro literario rara sunt id genus monumenta.

Investitura Marchiae Guidonis concessa Henrico Marchioni à Friderico I. Imperatore, Anno 1167.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator & semper Augustus. Ratio suadet, & necessarium esse justicia ipsa demonstrat, ut quicquid aliquo tempore clementia Imperialis de sua largitate fidelibus suis erogat vel distribuit, literarum apicibus pro memoria commendetur, ne per successiones temporum, concessiones vel donationes Regum aut Imperatorum aliqua oblivione depereant, vel ex levi occasione cordibus posterorum dubietatis vulnus infligant &c. Inde est, quod nos in memoria & prae oculis habentes, quanta devotione, quanta fidelitate dilectus noster Marchio Henricus, *ejusque tota progenies nobis & Imperio semper servierit, & in omni necessitate Imperii fidelis & constans perstiterit, dignum duximus praeclara servitia sua & suorum, palma dignae retributionis adornare., & accepta opportunitate meritis suis grata vicissitudine respondere. Ea propter cognoscant universi fideles Imperii per Italiam constituti, praesentes & futuri, quod nos juxta nostram Imperialem munificentiam praedictum* Marchionem Henricum *pro ejus fideli obsequio, ejusque heredes masculos*, de Marchia Guidonis quondam Marchionis *in praesentia Principum Curiae nostrae investivimus, simulque de omnibus rebus, de quibus idem Marchio à nobis fuit investitus, atque de omnibus his, quae per Imperium habuisse & tenuisse dinoscitur, cum omni jure & honore & utilitate, quae exinde potest provenire; videlicet cum Castris, Burgis, Villis, & Locis, & cum omnibus pertinentiis &c. Ad aumentum quoque hujus nostrae gratiae, & ad securitatem predictae Investiturae à nobis factae praedictum fidelem nostrum Marchionem Henricum in possessionem Marchiae, & praedictarum rerum liberi per nostrum Legatum mitti decrevimus. Et si aliquis nostrae Majestati vel Nuncio nostro contradicere vel obsistere in hoc facto praesumpserit, quominus praedictus Marchio in possessionem mitti possit, omnibus comprovincialibus personis & Civitatibus sub*

debi-

A

debito fidelitatis districtae praecipimus, quatinus praedictum Marchionem Henricum praedictam Marchiam intrare & possidere atque manutenere viriliter adjuvent, omnesque contradictores banno nostro subjicimus. Praeterea ne quid ad gratiam desit, Ugolinum Marchionem fratrem Marchionis Henrici *de praedicta Marchia, & de praefatis rebus*

B

similiter investivimus, tali tamen conditione, ut si Marchio Henricus sine legitimo herede masculo decesserit, tunc frater ejus Marchio Ugolinus praedictam Marchiam cum praefatis rebus habeat, teneat, & quiete possideat. Interim verò quicquid de praedictis rebus Marchio Henricus fratri suo Ugolino concedere voluerit, nostrae Majestati per omnia compla-

C

cebit. Si qua Castella sunt in Marchia praedicti Guidonis Marchionis, & in tota Marchia Henrici & Ugolini Marchionum, & in eorum districtu diruta & destructa, nostrâ Imperiali auctoritate reaedificari & relevari permittimus & praecipimus, & eum, quicumque huic nostrae constitutioni vel permissioni contradixerit, volumus Imperiali banno subjacere, cen-

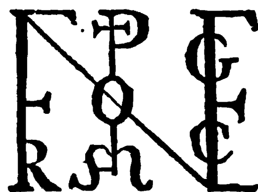
D

tum Librarum auri poena mulctatum. Omnes quoque homines districtabiles Marchionis Henrici & Ugolini, qui ad Civitates confugerunt, ne dominis suis servire cogerentur, à Civitatibus exire, & ad propria domicilia ad serviendum dominis suis redire jubemus; alioquin personas & res eorum in banno nostro ponimus; & liberam facultatem dominis

E

eorum damus, ut bona, quae à manu eorum habent, eis auferant, vel super personas & res eorum, quamcumque voluerint, vindictam exerceant. Statuentes itaque Imperiali edicto sancimus, & sub debito fidelitatis praecipimus omnibus fidelibus Imperii, ne qua Ecclesiastica, secularisve persona contra hanc nostram constitutionem &c. Hujus rei testes sunt Heribertus Bisuntinus Archiepiscopus, Hermannus Verdensis Episcopus, Daniel Pragensis Episcopus, Alexander Leodiensis Episcopus, Udo Cicensis Episcopus, Gotefridus Spirensis Episcopus, Rodulfus Argentinensis Episcopus, Ludewicus Argentinensis Episcopus, Presbyter Cremonensis Episcopus, Albericus Laudensis Episcopus, Erleboldus Stabulensis Abbas, Dux Berthalfus de Zeringa, Marchio Theodericus, Dux Tieboldus de Boëmia, Dux Ulricus de Boëmia, Borchardus Castellanus de Magdeburg, Cuonradus Castellanus de Nurembere, Comes Tieboldus de Leckesgemunde, & frater ejus Henricus, Comes Warnerus de Havekesburg, Conradus de Lewenstein, Marchio Wilelmus de Monteferrato, Marchio Manfredus de Wasto, Hugo magnus Marchio, *Comes Robertus de Loretello,* Marchio Henricus Wercius, Albertus Marchio de Incisa, *Comes Wilelmus de Blandrata, Bertholfus de Scowenburg, Fridericus de Bilvieta, Henricus Marescalcus, Ulricus Dapifer, Lodewicus Pincerna, Ulricus de Sala, Rudegerus & Rodulfus Camerari, Wido de Sancto Nazario, Comes Malvicinus, Petrus Traversarius, Wido Ubertinus, & alii quamplures.*

Signum Domni Friderici

Romanorum Imperatoris invictissimi.

Signum Sigilli Cerei deperditi.

Ego Philippus Cancellarius vice Rainaldi Coloniensis Archiepiscopi, & Ithaliae Archicancellarii recognovi.

Datum in territorio Ariminensi IX. Kalend. Maji, Anno Dominicae Incarnationis MCLXVII. Indictione XV. Regnante Domno Frederico Romanorum Imperatore gloriosissimo, Anno Regni ejus XV. Imperii verò XII.

Actum in Christo feliciter. Amen.

Velim heic animadvertat Lector, A Fridericum I. de Marchia Guidonis investire *praedictum Marchionem Henricum, ejusque Heredes masculos;* ac praeterea sinere, ut deficiente eodem Henrico absque Heredibus masculis, succedat in ipsa Marchia illius frater *Ugolinus Marchio*. En ergo iis temporibus jam invecta consuetudo, quae subinde in jus perenne abiit, nempe B singularibus Privilegiis constitutum, ut in Marchiis quoque succederent Marchioni parenti ejus liberi ac descendentes masculi, immo & transversales, Augustis, ut censeo, ejusmodi liberalitate animos Principum & Optimatum Italiae sibi devincire conantibus. Porro quis fuerit Henricus iste Marchio, certò affirmare non C ausim. A vero forsitan longe non abeat, qui eum *Marchionibus Carretti* accenseat. Illius autem Marchia nullas Urbes complectebatur, sed Castella tantum, Curtes, & Villas. Heic autem inter nobiles testes in Charta hac memoratos, digni sunt, qui ante oculos nostros recurrant *Marchio Willelmus de Monteferrato, Marchio Manfredus de Wasta, Albertus Marchio de* D *Incisa, & Marchio Henricus Wercius* (idest *il Guercio*) Italici Proceres omnes. De isto Henrico Wercio infra mentio occurret in Actis Pacis Constantiae in Dissertat. XLVIII. *de Societat. Lombardor.* Sunt, qui hunc *Marchionem Savonae* fuisse opinantur. De hisce praecipue videas, quae multiplici eruditione differit Clariss. Berettus in Dis- E sertat. Chorographic. Tomo X. Rer. Italicar. ubi de Geographia Italica medii aevi optime est meritus. *Hugo magnus Marchio*, in hoc ipso Diplomate memoratus, unde prodierit, alii inquirant. In Historia MSta Marchionum Salutiarum, quam teneo, is creditur fuisse frater *Manfredi Marchionis Salutiarum, & Vasti*, quem nuper commemoratum vidisti, atque ex eo propagatos *Marchiones Cravesanae*. Denique hinc discimus, ad Occidentalem Italiae plagam sensim ac variis temporibus multiplicatas fuisse Marchias, quod nempe antiquis mutilatis, seu divisis, novae subinde constituerentur. Quum verò hactenus animadverterimus, veteres Marchiones aut adjecto Marchiae eis creditae nomine, aut nudo *Marchionis* titulo fuisse commemoratos, petat Lector, quid significent Chartae quaedam, quae inclinante Seculo Duodecimo exaratae, & à Guichenonio evulgatae habentur, Tom. 3. Histor. Genealog. Regiae Sabaud. Famil. in queis occurrit *Umbertus Maurianensis Comes, & Italiae Marchio:* quod profectò rarum est; neque enim Italia erat Marchia. Commemorant quidem interdum Historici *Marchiones Italiae;* sed insuetum videatur appellari in Chartis *Marchionem Italiae*, & praecipue quum is alibi *Umbertus Comes & Marchio Maurianensium* dicatur, quae Maurìena est ultra fines Italiae. Verùm *Italiae Marchio* nihil aliud fuit, quam quod in aliis Chartis legitur, scilicet *Marchio de Italia*, aut *in Italia Marchio*. Rarum quoque videatur, quod in alia

Char-

A Charta habetur: ideſt; *Ego Amedeus Dei gratiâ Burgundiae & Lombardiae Comes, Nepoſque Comitiſſae Aladiae, & hereditario jure ſucceſſor*. Exempla hujuſmodi formulae iis Seculis fruſtra alibi perquiras. Et quoniam praelaudatus Guichenonius nobiliſſimam Sabaudienſium Ducum, nunc etiam Sardiniae Regum, Familiam multâ cum B eruditione, Libriſque editis illuſtravit, inde petere Lector poterit Antiquitates eorum Principum, quorum adhuc tantus eſt ſplendor & potentia in Italia. Attamen felicitati meae tribuo poſſe heic ad illorum decus addere binas Chartas, quae diligentiam Guichenonii effugerunt, & illius aedificium non leviter exornabunt. Eas debeo benefico ſtudio Illuſtriſs. & Excellentiſs. Comitis Ludovici Caiſſotti Primi Praeſidis Senatus Taurinenſis, qui illas ex Archivis deſcribendas curavit, & pro ſua humanitate ad me miſit. Jam Guichenonius validis argumentis firmavit, *Adelaidem* celeberrimam *Seguſii Marchioniſſam* ſecundis nuptiis conjunctam fuiſſe cum *Hodone Marchione*, filio Umberti Comitis Sabaudiae & Mauriennae, atque ex iis propagatam fuiſſe Regiam Ducum Sabaudienſium progeniem. Ad eoſdem Conjuges ſpectant praelaudatae Chartae.

Donatio facta ab Oddone Marchione Seguſii Canonicis Sancti Petri Tarantaſienſis, Anno Ch. 1051.

C *Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Quinquageſimo Primo. Ego* Odo Marchioni *Dei gratia, amore Dei Patris omnipotentis, pro remedio animae Pater meus* Umbertus Comes, *& propter meam animam: Notum ſit omnibus praeſentibus quàm abſentibus, quod ego Odoni mea ſpontanea voluntate dono Sancti Petri Darentaſienſis, ad uſum Canonicorum aliquod* D *de rebus meis conjacentibus in Valle Darendaſia; hoc eſt Manſum unum, quod praenominatur Villare Berengeru, quantum ad ipſum Villare aſpicit, & aſpicere videtur, dono Sancti Petri, & Canonici ejus perpetualiter, ut animae Pater meus, vel mea ſit mediata inter Canonicorum orationes, quas fungere merentur. Si quis verò contra hanc Cartula* E *noſtrae authoritatis, ſuadente Diabolo, aliquam calumniam inferre praeſumſerit, de meis parentibus, vel extraneis, ſit maledictus & excommunicatus, confuſus & abjectus; & inſuper auri optimi Libram componat in Camera Regis, & aliam Libram auri puri in Camera Epiſcopi. Et inſuper ſit Carta iſta firma & ſtabilis perpetuâ firmitate. Et poſt haec donatione facta.*

Ego Odoni manus mea, & firmare rogavi,

Signum manus Boſoni teſtis; Lamberti teſtis; Gunterius teſtis; Diſderius teſtis; Murart teſtis; Ubert teſtis;

Facta eſt haec Carta à Cancellio, Adam, Regnante Enrico Rege *Annos XII.*

Huic *Odoni Marchioni* juncta fuit, ut dixi, *Adelais* Marchioniſſa, virilis animi Mulier; atque ex eorum Matrimonio natus eſt *Petrus Marchio*, cui nupta fuit *Agnes Comitiſſa*, filia *Willelmi* Comitis. Illorum mentionem habeo in ſubſequenti Charta, ubi commemoratum videas *Widonem Marchionem de Seriago*, de cujus proſapia Eruditis Pedemontanis diſſerendum relinquo.

Donatio facta Monasterio Taurinensi SSS. Solutoris, Adventoris, & Octavi ab Adelaide Marchionissa Segusii, Anno Ch. 1079.

DIe *Jovis, quarto die mensis Julii, Monasterio Sanctorum Solutoris, Adventoris, atque Octavii, constructo foris & prope Civitatem Taurini, non multum longe à Porta, quae dicitur Seusina, in Camerâ, quae est justà Capellam Domini Abbatis ipsius Monasterii, praesentia* Domnae Agnetis Comitissae *filiae quondam* Wilielmi Comitis, *& relictae quondam* Petri Marchionis, *&* Domni Ingonis *Sanctae* Astensis Ecclesiae Episcopi, *ac* Domni Alberti *Sanctae* Aquensis Ecclesiae *itemque* Episcopi, *seu* Domni Widonis Marchionis, *qui dicitur* de Seriago, *sive Crentonis Judicis, & Brunonis de Morocio, atque Enrici de Barono, & Ansaldi de Pulingaria, necnon Danielis, & Ottonis, per croculam* Domni Oberti Abbatis *suprascripti Monasterii, quam suâ tenebat manu* Domna Adelagida Comitissa, *filia quondam bonae memoriae* Magnifredi Marchionis, *& relicta quondam* Oddonis *itemque* Marchionis, *dedit investituram supradicto Monasterio Sanctorum Solutoris, Adventoris, atque Octavii, in manu praefati* Domni Oberti reverentissimi Abbatis: *nominative pro medietate de Corte una, quae vocatur Calpix, cum ipsius Comitissae omnibus rebus & pertinentiis, ad ipsam medietatem de praedicta Corte pertinentibus binibi, unde reliqua medietas de praedicta Corte jam dicto Monasterio pertinere videtur proprietario jure; & de quantum sibi pertinebat de medietate de Corte alia, quae dicitur* Covaciae, *cum medietate de omnibus rebus & pertinentiis, ad ipsam medietatem pertinentibus, unde quondam* Adalricus *suprascriptae Sanctae* Ecclesiae Astensis Episcopus, Patruus *ipsius* Domnae Adalegidae Cometissae *& quondam* Domna Berta Cometissa genitrix sua *fecerunt Cartam offertionis praenominato Monasterio; eo tenore, ut faciant Monachi, qui nunc in ipso Monasterio ordinati videntur, & illi qui de hic in antea fuerint ordinati, tam de praedicta medietate de praefata Corte, quae dicitur Calpix, cum medietate de omnibus rebus & pertinentiis ad ipsam pertinentibus, quàm de hoc, quod sibi aliquo modo pertinebat de supradicta medietate de praefata Corte, quae vocatur Covaciae, & de medietate de omnibus rebus & pertinentiis ad ipsam pertinentibus, binibi ad utilitatem ipsius Monasterii à praesenti die proprietario nomine, quod voluerint: & ideo ut omnipotens at misericordiissimus Deus animabus suprascriptorum quondam* Magnifredi Marchionis Genitoris *sui, & quondam Domni Adalrici Astensis Antistitis Patrui sui, ac quondam bonae memoriae Bertae, Comitissae Genitricis suae, atque quondam* Domni Petri Marchionis filii sui *in aeterna requie misereri dignetur, & sibi in hac mortalitatis vitâ omnium suorum delictorum indulgentiam, & in perpetuae stabilitatis futura sanctissimae suae contemplationis cum Sanctorum cetibus largiatur clementiam.*

Factum est hoc, Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Septuagesimo Nono, suprascripto die Jovis, Indictione secunda, feliciter.

Signum ✠ manu suprascriptae Domnae Adalegidae Comitissae, quae hoc suprascriptae suae Investiturae breve fieri rogavit, ut supra.

Ego

Ego Aldeprandus, qui Bello sum vocatus, Notarius sacri Palatii interfui, & hujus Investiturae breve scripsi.

Marchiam quoque *Firmi* non semel ego commemoravi. Et profecto antiqua est illius institutio ac dignitas. Leo Marsicanus Lib. 2. Cap. 6. Chronic. Casinens. praedia commemorat posita *in Comitatu Marsicano, nec non & Marchia Firmana, & Ducatu Spoletino*. Petrus quoque Damiani, qui Seculo Christi Undecimo floruit, haec scribebat in Vita Sancti Romualdi Cap. 30. de Ottone III. Augusto, conditore Monasterii Sancti Adalberti Ravennae: *Cui contigua Coenobii Classensis praesidia contulit, & ea sibi ex fiscali possessione in Firmensis Monarchiae partibus recompensavit*. Supine nimium. Corrige ac scribe: *in Firmensis Marchiae*. Itidem Cap. 35. Romualdus ad *Camerinae Provinciae Comites* venisse dicitur, ubi constructo Monasterio, Clericos, qui *per totam illam Monarchiam per pecuniam* ordinari solebant, corripiebat. Et heic scribe *Marchiam*: fuit enim olim *Marchia* quoque *Camerini*. Neque satis liquet, an quum audimus *Marchiam Camerini*, *Marchiam Firmi*, *Marchiam Anconae*, eamdem regionem sub diversis nominibus habeamus. Nam uti *Marchia Tarvisina* non alia fuit à *Marchia Veronensi*, pro varietate scilicet temporum, ac sede Marchionum, ita etiam contigisse potuit, ut sub tribus nominibus una eademque

A

regio ac Marchia designata olim fuerit, additis tantùm aut excisis inde aliquot locis. Et quoniam in Antiquitatibus Estensibus memoriae prodidi, Marchiones Atestinos *Marchiae Anconitanae* dominatos fuisse, quem titulum isti diu etiam retinuere, monumentis tunc in ejus rei confirmationem adductis, nova nunc adtexo, ex Archivo Estensi depromta.

B

Exploratum est, illudque & ego in eisdem Antiquitatibus ostendi, Marchiam istam, quod ei dominatus olim fuerit *Warnerius* (sive, quod idem est, *Guarnerius*) natione Germanus, coeptam fuisse appellari *Marchiam Guarnerii*. In originem hujus nominis erudite inquirebat amicus olim meus D. Gaspar Berettus Monachus Benedictinus in Dissertat. Chorographicâ praepositâ Tomo X. Rer. Italicarum. Veri autem simile est, primum hujus nominis Marchionem in ea regione institutum fuisse ab Henrico inter Augustos Tertio *Guarnerium* illum, cujus mentio est apud Sigebertum in editione Miraei; & qui circiter Annum Christi MC. vixit. Nempe acciderit turbulentis iis temporibus, ut Marchiam illam Henricus Mathildi Comitissae, Ducissae Tusciae, eripuerit, & Guarnerio militi suo regendam tribuerit. Porro ad hunc ipsum pertinere arbitror Chartam authenticam, quam mihi obtulit Archivum Estense, unde ad illius Provinciae Historiam lux aliqua accedet.

C

D

Charta Laurentii Camerinensis Episcopi, per quam Warnerio Marchioni, ejusque uxori Altrudae emphyteuseos titulo concedit Castellum Sancti Severini, Anno 1119.

✠ IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnatione Domini MCXVIIII. Indictione Duodecima. Quia petistis à me Laurentio Episcopo sancte Kamerinensis Ecclesie, ut constituerem vobis jus emphiteoticum de rebus sancte nostre Ecclesie: ideo ego predictus Laurentius Episcopus una cum consensu Primatum nostre Ecclesie trado & constituo atque concedo vobis petitoribus* W. (Warnerio) *Marchioni, & A.* (Altrudae) *Comitisse jugalibus, &* W. (Warnerio) *vestro filio & filiis & nepotibus vestris usque in tertiam generationem vestram legitimam emphiteotico jure, Castellum Sancti Severini, & ejus Curtem integriter in integrum cum omnibus, que ad ipsum Castellum, & ad ejus Curtem pertinere videntur, cum ipsa Sancti Severini Ecclesia, que in ipso Castello est edificata cum omnibus sibi jure pertinentibus; & cum Castro Pallioliti cum omnibus sibi subjacentibus & pertinentibus in integrum. Concedimus etiam vobis predictis petitoribus Plebem Sancti Victorini, & Monasterium Dolioli, & Monasterium de Demora cum omnibus sibi ubique pertinentibus, & campos de Plebe Sancti Petri cum usu bubulci, decimus, & primitiis, & obsequio mortuorum, & incensu, & Synodo de predictis Ecclesiis in nobis reservato. Et hec omnia vobis suprascriptis petitoribus tradidimus & concessimus cum terris, vineis, silvis, pascuis, cultis & incultis, aquis, aquimolis, aquarumque decursibus, & omnibus eorum accessionibus. Ad habendum, tenendum, possidendum, lucrandum, utendum ac fruendum, & quicquid vobis, vestrisque heredibus usque in tertiam generationem rationabiliter placuerit, faciendum. Et hec vobis ideo concessisse fatemur, quia nostre Ecclesie patronos & defensores habere speramus. Et inferatis exinde annualiter in Festivitate Sancte Marie, pensionis nomine, sancte nostre Ecclesie Bizantium unum. Insuper ego predictus Laurentius Episcopus obligo me meosque successores omni tempore ab omni persona attestari, auctorizare, & defendere hanc emphyteosim vobis suprascriptis petitoribus, vestrisque heredibus. Promittimus etiam, quod praedictas res vobis suprascriptis, vestrisque heredibus non tollemus, nec de vestra potestate auferemus. Que omnia si non observaverimus, vel ego, vel mei successores infringere aut corrumpere vel falsare presumpserimus, quingentos Bizantios vobis vestrisque heredibus composituros nos obligamus, & post penam solutam hoc emphiteoticum Instrumentum in sua permaneat firmitate.*

Ubaldus Anselmi rogatus testis in hac pagina emphiteosis interfuit.

Albericus Guittonis in hac emphiteosi rogatus testis interfuit.

Acto Bigonis in hac emphiteosi rogatus testis interfuit.

Gens Petri Aczonis, & Albericus Gastaldionis rogati testes interfuerunt.

Factum est hoc Instrumentum Anno Dominice Incarnationis MCXIX. Indictione Duodecima, Mense Septembris.

✠ *Ego Laurentius Episcopus in hac emphiteosi manu propria subscripsi.*

✠ *Ego Paganus Archipresbiter manu mea corroboravi, & huic scripto consensi.*

✠ *Ego Bernardus Prior huic scripto consensi.*

✠ *Ego*

✠ *Ego Ugo Archidiaconus huic scripto consensi & confirmavi.*

✠ *Ego Rainerius Judex scripsi.*

De hoc ipso Guarnerio egi supra in Differt. V. *de Ducibus*, & Chartam attuli scriptam Anno MCXVII. in qua is appellatur *Dux & Marchio*, scilicet *Dux Spoleti*, *& Marchio Camerini*, sive mavis Piceni. Post Mathildis mortem pacifice tenuerit eam Marchiam Guarnerius iste. Ejus filium *Warnerium* commemoratum heic vides. Et iste postea eidem praefuit Anconitanae Marchiae. Nam Charta ista satis prodit, Guarnerium ejus patrem Camertibus fuisse dominatum, sub qua Marchia Firmum quoque, & Anconam, & integrum Picenum tunc fuisse comprehensum, Diploma Ottonis IV. Augusti, datum Anno MCCX. Azzoni VI. Marchioni Estensi, à me in Par. I. Antiq. Estens. evulgatum, nos docuit. *Laurentium Episcopum Camerinensem* Ughellius in Italia Sacra minime agnovit: eumdem quippe per illa tempora defecerunt Dipthyca illius Ecclesiae. Propterea suus ei in posterum locus erit inter Antistites Camerinenses. Quod est ad *Guarnerium Marchionem*, praedicti Guarnerii, ut puto, filium, ejus mentio est in Charta, quam ex Historiis MStis Fanestribus, à Vincentio Nolfio compositis, excerptam ad me misit Lucas Antonius Gentilis, ob eruditionem, singularemque in me benevolentiam mihi lubenter commemorandus. Titulum hunc Charta praeferebat.

Sententia lata in Aula Federici Imperatoris, & ejus praesentia in causa inter Episcopum Firmanum ex una, & Marchionem VVarnerium parte ex altera, Anno 1164.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis, & beatae Mariae Virginis, quae augeat vitam* Federici gloriosi Principis, *Anno MCLXIV. Indictione Duodecima, VIII. die Lunae, exeunte Mense Februarii. De controversia, quae vertebatur inter* Balignianum Episcopum Firmanum, & Marchionem Guarnerium, *de Castro Murro de Vallis, quod Castrum* Domino Albertino Episcopo, *Domini Imperatoris Vicario, sedente pro tribunali prope Ecclesiam Sancti Paterniani de Fano, Ugo Rufus, & Albertus Aldecherii filius, Imperialis Aulae Judices, utriusque partis allegationibus visis, judicavere, praedictum Castrum Murrum de Vallis restituendum esse Episcopo Firmano & Officialibus Ecclesiae Firmanae: & absolvêre praedictum Episcopum Firmanum à petitione Marchionis. Et hoc totum factum fuit in praesentia* Domini Federici Imperatoris. *Interfuere Joannes Ugolini de Ugone Fanensis, Tholomeus de Castro, Hieronymus de Montesancto, Joannes Albertus de Guidone, Guido Morellus de Fano, Honestus de Alberto, Offredutius de Bono Comite, Uguccio de Guidone, Andreas de Pesso, & Basilius de Civitate Nova, & plures alii Clerici & Laici.*

Ego Morandus sacri Palatii Notarius jussu praedictorum Judicum hanc sententiam scripsi.

Ughellius Tom. 2. Ital. Sacr. in Episcopis Firmanis, non fine uberi errorum segete hanc ipsam Chartam innuit, scribens, *obortam litem Anno MCLX. inter Episcopum Firmanum,* quem *Buliganum*, seu *Buligarium* appellat, *Vameriumque Muri Vallium Marchionem ejusdem Castelli;* quae demum

mum coram Friderico Imperatore composita fuit. Warnerium Marchionem Camerini, sive Anconae, nimis transfiguratum heic habes. Tradita deinde fuit, ut dixi, eadem Marchia Azzoni VI. Marchioni Estensi, tum Aldrovandino ejus fratri, demum Az- A zoni VII. Sexti filio. Nunc proferre juvat pauca monumenta ad eosdem Atestinos Principes spectantia; ii nempe, dejecto Ottone IV. Imperatore, Anconitanam Marchiam ab Apostolica Sede acceperunt.

Innocentii III. Papae Literae ad Populos Spoletani Ducatus, ut Aldrovandino Marchioni Estensi & Anconitano auxilium & favorem praebeant, Anno 1214.

Innocentius Episcopus, Servus servorum Dei, universis fidelibus nostris per Ducatum Spoletanum constitutis salutem & Apostolicam benedictionem. Cum dilectus filius Nobilis Vir A. (Aldrovandinus) Marchio Estensis *de nostro consilio & mandato* Marchiam Anconitanam *intraris, ut eam revocet ad Ecclesie Romane dominium, & teneat pro eadem, Universitatem vestram rogamus, requirimus, & monemus, per Apostolica vobis scripta mandantes, quatinus ob reverentiam Apostolice Sedis & nostram, ad hoc ei consilium, & auxilium taliter impendatis, quod ipsum ad vestra obsequia fortius obligetis, & nos pro servi-* B *tio in ipso nobis impenso devotionem vestram commendare meritò debeamus.*

Datum Rome apud Sanctum Petrum, III. Nonas Maji, Pontificatus nostri Anno Septimodecimo.

✠ *Ego Daniel Notarius de Rodigio has Literas Pape, jussu Domini Andree de Maxerata Vicecomitis Rodigii pro Domino Obizone Marchione Estensi exemplavi & scripsi,* C *nihil de eis addens vel minuens, quod sensum vel sententiam mutet, nisi fortè literam vel pontum in compositione sillabarum, currente Anno Domini Millesimo Ducentesimo Nonagesimo Secundo, Indictione V. die XIV. intrante Aprili.*

Ejusdem Innocentii III. Papae Literae ad Potestatem & Populos Anconitanae Marchiae, ut Aldrovandino Marchioni Estensi & Anconitano obtemperent, Anno 1214.

Innocentius Episcopus, Servus servorum Dei, Potestati & Populo Anconitano *spiritum consilii sanioris. Cum dilectus filius* Nobilis Vir A. Marchio Estensis *de nostro consilio & mandato* Marchiam Anconitanam *intrarit, ut eam revocet ad Ecclesiae Romanae dominium, & teneat pro eadem, praesentium vobis auctoritate praecipiendo mandamus, quatenus a sequela Ottonis reprobi, maledicti, & excommunicati, suorumque fau-* D *torum, penitus discedentes, ac redeuntes ad Romanam Ecclesiam Matrem vestram, eidem* Marchioni *ob reverentiam Apostolicae Sedis & nostram adhaereatis fideliter, & humiliter intendatis de his, quae ad jus* Marchionis *pertinere noscuntur, plenarie respondentes eidem, ac ita viriliter ei consilium & auxilium impendentes, quod sibi ac nobis cedat ad gloriam & honorem; Nosque qui certam fiduciam obtinemus, quod vos ob reveren-*

tiam

tiam nostram humane ac benigne tractabit, devotionem vestram & fidem debeamus merito commendare. Alioquin dilecto filio R. Subdiacono & Capellano nostro, Rectori Massensi, Apostolicae Sedis Legato, nostris damus Literis & man-

A damus, ut vos ad id appellatione remota compellat, prout videat expedire.

Datum Romae apud Sanctum Petrum III. Nonas Maji, Pontificatus Nostri Anno Septimodecimo.

Ejusdem Innocentii III. Papae Literae ad Episcopos & Praelatos Marchiae Anconitanae, ut consilium & auxilium praestent Aldrovandino Marchioni Estensi & Anconitano, ad recuperandam eamdem Marchiam, Anno 1214.

INnocentius Episcopus, Servus servorum Dei, venerabilibus Fratribus Episcopis, & dilectis filiis Abbatibus, ac aliis Ecclesiarum Praelatis per Anconitanam Marchiam constitutis, salutem & Apostolicam benedictionem. Cum dilectus filius, Nobilis Vir Al. Marchio Estensis de nostro consilio & mandato Marchiam Anconitanam intrarit, ut eam revocet ad Ecclesiae Romanae dominium, & teneat pro eadem: Universitati vestrae praesentium auctoritate praecipiendo mandamus, quatenus viriliter assistentes eidem, & sicuti Marchioni, fideliter intendentes, ita efficaciter ei con-

B silium & auxilium impendatis, quod nobis & sibi meritò debeat esse gratum, vestraque fides atque prudentia inde valeat commendari. Vos denique, fratres Episcopi, & filii Abbates, super vobis ipsis ac creditis vobis gregibus taliter vigilare curetis, extirpando vitia & plantando virtutes, ut in novissimo districti

C examinis die coram tremendo Judice, qui reddet unicuique secundum opera sua, dignam possitis reddere rationem.

Datum Romae apud Sanctum Petrum X. Kalend. Junii, Pontificatus nostri Anno Septimodecimo.

Ejusdem Innocentii III. Papae Literae ad Populos Marchiae Anconitanae, ut Aldrovandino Marchioni Estensi & Anconitano morigeri sint & obsequentes, Anno 1214.

INnocentius Episcopus, Servus servorum Dei, universis per Anconitanam Marchiam constitutis spiritum consilii sanioris. Cum reprobus Otto, & principales fautores ipsius, maxime illi, qui nobis super patrimonio Ecclesiae se opponunt, excommunicationis sint vinculo innodati, omnibus à Fidelitate, quam ipsi Ottoni praestiterant, absolutis, ac divinum judicium jam sit in eundem Ottonem & ipsius complices manifestum: miramur quosdam vestrûm adeo esse im-

D providos futurorum, ut adhuc etiam eidem Ottoni & fautoribus ejus, contra Claves Ecclesiae existentibus obcoecatis, non metuant adhaerere. Cum igitur dilectus filius, Nobilis Vir Al. Marchio Estensis de nostro consilio & mandato Marchiam Anconitanam intrarit, ut eam revocet ad Ecclesiae Romanae dominium, & teneat pro eadem: Universitati vestrae praesentium auctoritate praecipiendo mandamus, quatenus à sequela dicti Ottonis, suorumque fautorum, penitus

nitus discedentes, ac redeuntes ad Romanam Ecclesiam matrem vestram, eidem Marchioni *ob reverentiam Apostolicae Sedis & nostram adhaereatis fideliter, & humiliter intendatis de his, quae ad jus* Marchionis *pertinere noscuntur, plenarie respondentes eidem, ac ita viriliter ei consilium & auxilium impendentes, quod sibi ac nobis cedat ad* A *gloriam & honorem, nosque qui certam fiduciam obtinemus, quod idem Marchio vos ob reverentiam nostram humane ac benigne tractabit, devotionem vestram & fidem debeamus meritò commendare.*

Datum Romae apud Sanctum Petrum X. Kalendas Junii, Pontificatus nostri Anno Septimodecimo.

Ejusdem Innocentii III. Papae Literae ad Populum Civitatis Asculanae, ut Aldrovandino Estensi & Anconitano Marchioni obedientiam praestare amplius non recusent, Anno 1214.

INnocentius *Episcopus, Servus servorum Dei,* Potestati & Populo Esculano *spiritum consilii sanioris. Cum is, qui superbis resistit, & confringit cornua peccatoribus, ponens terminos mari, quos non transeant fluctus ejus, sed illisi redundent in conculcationem & lutum, reprobi Ottonis abominatus ingratitudinem, & superbiam detestatus, ipsum, qui vos visus fuit avertere a fidelitate & devotione sacrosanctae Romanae Ecclesiae matris vestrae, his & aliis modis reddens nobis pro dilectione odium, offensam pro gratia, & injuriam pro honore, sua virtute prostraverit: & nos vobis a juramento, quod ei dicimini praestitisse, tamquam illicito absolutis, dilectum filium* Nobilem Virum Al. Anconitanum & Estensem Marchionem *de* Marchia ipsa *investiverimus solemniter per Vexillum; Miramur, nec satis admirari sufficimus, quod vos, nescimus qua ducti prudentia, vel virtute confisi, confracto adhuc baculo innitentes, redire differtis ad dominationem ipsius Ecclesiae matris vestrae, ac* B Marchioni *praedicto Fidelitatis juramenta renititis exhibere, per redeundi difficultatem hujusmodi amplius demerentes, quàm demerueritis etiam recedendo, cum hoc quidem spontanei, illud autem videamini effecisse coacti. Ideoque Universitatem vestram monemus attentius & hortamur, per Apostolica scripta vobis firmiter praecipiendo mandantes, quatenus* C *non dubitantes redire ad viam ab invio, & converti ad dexteram a sinistra, dicto* Marchioni, *qui vos clementer ac benigne tractabit, Fidelitatis juramenta praestetis ita hilariter & libenter, quod idem ad dilectionem vestram meritò provocetur, & nos non solùm praecedentis obliviscamur offensae, verùm etiam ad exhibitionem favoris & gratiae incitemur.*

D *Datum Viterbii III. Idus Septembris, Pontificatus nostri Anno Septimodecimo.*

Ad eumdem Aldrovandinum spectat & subsequens nobilis Charta, quam è nuper memoratis Historiis Fanestribus MStis hausit praelaudatus Lucas Antonius Gentilis.

Diplo-

Diploma Aldrovandini Marchionis Estensis & Anconitani, per quod Populo Civitatis Fani Fortunae pleraque Regalia, nonnullis retentis, donat, Anno 1214.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Nos Aldrovandinus Dei & Sedis Apostolicae gratiâ Estensis, & Marchiae Varneriae Marchio, & totius Regni Apuliae Regalis Aulae Vicarius & Legatus, damus, concedimus, & confirmamus nomine nostro, & Fratris nostri Azzolini, & confirmari faciemus Civitatem Fanensem & ejus Comitatum seu Districtum, pure, plene, libere, & absolute cum omni jurisdictione, sive dictione, Nobis & Fratri nostro quoquo jure competente vel competituro, sine ulla esactione, molestatione, vel gravamine, nullaque reservatione in Nobis & Fratre nostro facta, quam habemus, vel habuerimus in praenominatis locis, & nulla reservatione facta applicationum aliquarum, sive ..... vel donatorum: sed quodcumque jus, quod habemus, vel habuerimus in praenominatis territoriis, ratione rerum & personarum ibidem consistentium, totum damus, cedimus, concedimus, & confirmamus, & res ipsas tradimus vobis Domno Ricardo Episcopo Fanensi, Guidutio Leuzari, Joanni Vitalis, & Guido Causidico, ejusdem Civitatis Ambaxiatoribus, nomine Communitatis Fani, Universitatis & singularitatis: & omne jus, actionem, jurisdictionem, & dictionem, quod, quamve habemus, & Nobis quoquo modo competit in Fanensium Civibus, nunc habitatoribus, & in eâdem Civitate perpetuo manentibus, & in eorum rebus omnibus, tenimentis, seu tenutis, ubicumque sint, & ad praedictos Cives quoquo jure pertinere videantur; praenominatis Ambaxiatoribus nomine Communitatis Fani & Universitatis, damus, concedimus, cedimus, & confirmamus sine ulla exactione, molestatione, & gravamine. Et concedimus specialiter, firme, & remittimus quicquid possumus, aut quoquo modo & jure poterimus dicere, quaerere, vel causare Universitati & Communitati Fani, seu singulis Civibus & subjectis occasione Domus Comitis Valterii, & aliarum rerum & possessionum à supradicto Valterio, vel alio pro eo, quoquo modo & tempore detemptorum: Et sententias, pacta, promissiones, & conventiones initas & existentes inter Fanenses & Forumsempronienses, & eorumdem Forumsemproniensium Communitates. & subjectos laudamus, observabimus, & observari faciemus & confirmari. Et si aliquid alicui de praedictis dedimus, concessimus, vel donavimus, revocamus, infirmamus, & infirmari faciemus, & ad irritum volumus deveniri. Et promittimus nomine nostro, & Fratris nostri, omnia suprascripta, donec plenam aetatem habuerit, observare, & firma tenere, & postea confirmare, & laudare pleno jure. Et omnia suprascripta observabimus singulariter singula, & universaliter universa. Et faciemus, Fratrem nostrum Azonem omnia suprascripta, donec habuerit viginti quinque annos, firma tenere, & postea laudare, & confirmare. De quibus omnibus nullam reservationem in Nos vel Fratrem nostrum faciemus, omni occasione & exceptione postposita & remota, praeter Fidelitatem, quam Nobis & Fratri nostro fideliter & devote secundùm jus, & communem formam Fidelitatis, pro Ecclesia Romana, ad honorem Beati Petri,

tri, & Domini Papae fecistis, & praedictae Civitatis Communitas faciet universa: & centum Libras annuatim pro Censu legalium Ravennatensium Camerae nostrae dicta Civitas persolvet. Parlamentum & Exercitum Nobis per Marchiam tantùm nunc, & deinceps in quantitate, secundùm qualitatem aliarum Civitatum, ad nostrum servitium permanentium, per eamdem Marchiam tantùm dicti Fanenses facient. Statuentes, ut quaecumque persona Nobis subjecta contra hanc nostram concessionis paginam venire attemptaverit, vel eam ausu temerario infringere praesumpserit, mille Marchas argenti componat, medietatem Camerae nostrae, & aliam medietatem injuriam passis. Ut autem haec omnia rata & inconcussa permaneant, praesens privilegium per manus Jacobi Notarii scribi, & Sigilli nostri munimine jussimus roborari.

Datum in territorio Auximi, XVI. die exeuntis Maji, Indictione secunda, tempore Innocentii Papae III. Anno Dominicae Incarnationis MCCXIV. praesentibus Domino Jacobo de Fontana, Domino Guidone de Tantisdenariis, Domino Ranerio Joannis Gerardini, Domino Oddone Ramberti, Domino Arpinello Bononiensi, Domino Parcitate, Domino Rigitino de Crescentiis, Domino Ameryco de Cesena, Consiliariis Domini Marchionis, ad haec specialiter rogatis testibus.

Locus ✠ Sigilli.

Habemus heic illustrem Titulum, quem antea nusquam animadverteram. Videlicet Aldrovandinus appellatur etiam *totius Regni Apuliae Regalis Aulae Vicarius & Legatus*; quo honore illum Fridericus II. tunc Romanorum & Siciliae Rex insigniverat. Sed & praeter *Azonem VI.* & *Aldrovandinum Marchiones Estenses* eidem Marchiae Praefectos, jam ostendi *Azonem* quoque *VII. Marchionem Estensem* Investituram de eadem Marchia accepisse ab Honorio III. Papa, Anno MCCXVII. Idem nunc duabus aliis Chartis confirmatum eo, quas ex authenticis membranis apud se adservatis misit ad me Comes Brandolinus de Brandolinis Foroliviensis, Vir & generis nobilitate & Literarum amore mihi semper commendandus.

Literae Honorii III. Papae ad Azonem VII. Estensem Marchionem, quibus eidem jura confirmat in Marchiam Anconitanam, Anno 1225.

HOnorius *Episcopus, Servus servorum Dei, dilecto filio* Nobili Viro A. Anconitano & Estensi Marchioni *salutem & Apostolicam benedictionem. Benigne recepimus, & diligenter intelleximus litteras, quas super negotio* Marchiae Anconitanae *tua nobilis discretio destinavit. Noveris igitur, quod nunquam fuit nostri propositi, te* Marchiâ *ipsâ privare, cum nec ignoremus illam tibi esse in Feudum ab Apostolica Sede concessam, nec ad tuam, vel cujusquam alterius injuriam aspiremus. Verum quia Tisius de Campo Sancti Petri, quem illi praefeceras, Marchianos exactionibus importunis ita gravaverat, quod in odium ejus se nobis & tibi subtraxerant, & Imperii jugo submiserant colla sua; Nos attendentes puerilem aetatem, in qua tunc temporis eras, & pensantes quantum dispendium fuisset, si hoc dissimularemus, tibi & etiam*

etiam Apostolicae Sedi ex dissimulatione hujusmodi evenire, Marchiam *multo dispendio & labore recuperavimus antedictam ad Ecclesiae Romanae & tuum commodum & honorem. Tu ergo ad nos venire non differas, cum fuerit opportunum, Marchiam ipsam tamquam tuum Feudum libere recepturus.*

Datum Tibure ..... Kalendas Maji, Pontificatus nostri Anno Nono.

Ego Daniel Notarius de Rodigio has Litteras Papae, jussu Domini Andreae de Maxerata, & ...... Vicecomite Rodigii pro Domino Obizone Estensi Marchione exemplavi & scripsi, nihil addens vel minuens, quod sensum vel sententiam mutet, nisi forte litteram vel puntum vel sillabam in compositione, Anno Domini 1292. *Indictione V. die XIV. intrante Aprili.*

Ego Jacobus de Montixiis Judex Communis Ferrariae, quia suprascriptum exemplum vidi, legi, & auscultavi ...... Honerii Papae, in quo nihil inveni additum vel dimminutum, quod sensum vel sententiam mutet, ideo nomen meum subscribo, & auctoritatem meam, qua pro Communi Ferrariae fungor, interpono & decretum, ut vim & robur obtineat autentici Instrumenti; in 1308. *Indictione VI. Ferrariae die VIII. mensis Junii.*

Et ne cui dubitatio subrepat, an idem Azo VII. Estensis Marchio possessionem revera, ac dominationem *Anconitanae Marchiae* tenuerit, hisce accedat altera Charta, quam authenticam, sed laceram, adservat praelaudatus Comes Brandolinus. In ea enim idem Marchio concedit Monaldo Episcopo Forosemproniensi ad aliquot annos Civitatem ipsam Forosemproniensem cum suo Comitatu, districtu, ac reditibus. Ughellius in Ital. Sacr. Tom. 2. Monaldum Forosemproniensem Episcopum statuit ad Annum Christi MCCXCV. nullum verò ejus Urbis Antistitem agnoscit ad Annum MCCXXVIII. quo scriptum fuit Instrumentum nunc mihi evulgandum. Quare corrigendus hinc erit Catalogus Praesulum Forosemproniensium.

Concessio Civitatis Forosemproniensis facta Monaldo ejus Urbis Episcopo ab Azone VII. Estensi & Anconitano Marchione, Anno 1228.

IN *Dei nomine. Amen. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Vigesimo Octavo, Indictione Prima, die XII. exeunte Julio.* Nos Azo Dei & Apostolica & Imperiali gratiâ Anconitanus & Estensis Marchio, *concedimus & damus tibi praesenti Ugoni de Monte Episcopi Procuratori, & recipienti vice & nomine* Domini Monaldi *eâdem gratiâ* Forisimproniensis Episcopi, *videlicet Civitatem, & Episcopatum, seu Comitatum totum & integrum Forisimproniensis cum Civitate, Castris, Terris, Villis, habitatoribus, aloderiis, arimannis & arimanniis, cum omni jure, dominio, honore, & signoria, & districtu, bannis, placitis, coltis, dativis, & fictis, usantiis, usibus & abusibus, & albergariis, fumantibus, patronantiis, & cum omnibus aliis ad nos & Curiam de jure, seu de usantiis pertinentibus vel competituris in antea. Et haec omnia concedimus & damus & committimus tibi Ugoni Procuratori Domini Episcopi, ut ap-*

ut apparet in quodam publico Instrumento, a me Martino Notario viso & lecto, & a Petro Notario confecto dicti ..... Ita ut praedictus Dominus Episcopus usque ad Kalendas Augusti proximi, & a Kalendis Augusti usque ad tres annos completos ..... teneat, possideat, & exerceat per se & suos Nuntios omnia praedicta & singula, & exigat & percipiat: & quidquid idem Dominus Episcopus per se vel per suos Nuntios habuerit, perceperit, & exegerit, sibi habeat ..... obventionibus & perceptionibus faciat ut sibi placuerit: reservans .... a dicto Domino Episcopo nobis dandis vel aliis pro nobis, sive .... concessionem sive concessiones factas per nos vel nostros Nuntios usque ..... & habeat dehinc in antea dictus Dominus Episcopus ordinet & disponat ...... nos in persona nostra facere poteramus usque ad praedictum terminum, & haec omnia ...... quem in eo habemus, & pro multis magnis servitiis & honoribus, quae nobis & nostris Majoribus exhibere ..... confidimus de paternitate & honestate & legalitate sua, quod Civitatem & Comitatum totum ...... tenebis ad nostrum & suum servitium & honorem. Quae omnia praedicta & singula promittimus tibi Ugoni Procuratori praedicti Domini Episcopi .... rata habere, tenere & ...... ullo modo vel ingenio usque ad praedictum terminum, & praedicta ...... ad praedictum terminum defendere & auctorizare promittimus, & paena soluta vel commissa .... permaneant, ita ut praedicta .... & damus tibi Ugoni Procuratori ....

Actum hoc in Castro ...... Nicolai de Forlino Judicis & Canzellerii dicti Domini Marchionis, & Dominorum Guidonis ...... Civis Cremonae, atque Guiglielmi de ...... Domini Nicolai a Forlino Judicis & Canzellerii dicti Domini Marchionis in praedictis ..... & in .... sigillo nostro fecimus roborari.

A *Ego Martinus Notarius dicti Domini Marchionis interfui.*

Ego Daniel Notarius de Rodigio hoc Instrumentum ex autentico ...... Vicecomite in Rodigio pro Domino Obizone Marchione Estense exemplavi ..... mutet nisi fortè notam vel punctum vel sillabam in compositione sillabarum, currente Anno Domini 1292. Indictione VIII.
B *die XIV. intrante Aprili.*

Ego Jacobus de Montechxiis, Judex Communis Ferrariae, quia supradictum exemplum vidi, legi, & auscultavi .... Not. in quo nihil inveni additum vel diminutum, quod sensum vel sententiam mutet, ideo manu mea me subscripsi, & auctoritatem meam, qua pro Communi Ferrariae fungor, interpono, & decre-
C *tum, ut vim & robur obtineat authentici instrumenti, in Millesimo Trecentesimo Octavo, Indictione VI. Ferrariae, die VIII. mensis Junii.*

Inscribit se Azo VII. *Apostolicâ & Imperiali gratiâ Anconitanum & Estensem Marchionem*. Decernere non ausim, coactus ne & ipse fuerit, uti Azo VI. ejus parens ab Impera-
D tore accipere investituram Anconitanae Marchiae, quam tamen ab Apostolica Sede recognoscebat; an potius *Apostolica gratia* respiciat eamdem Marchiam, *Imperialis* verò Marchionatum Estensem. Is sane alibi se tantummodo *Dei & Apostolicâ gratiâ Marchionem Estensem & Anconitanum* inscribit, post dejectum videli-
E cet Fridericum II. Augustum: quod & praestitere illius posteri Marchiones. Vide etiam praecedentem Dissertationem *de Ducibus*, in qua Literas praelaudati Honorii III. Papae protuli, testes investiturae Pontificiae ejusdem Anconitanae Marchiae Estensibus datae. Coronidis loco addere nunc mihi liceat aliquid de Orientali Italiae parte, servata diu, uti

uti supra monui, ab Imperatoribus Graecis contra Langobardorum impetum & vires Occidentalium Augustorum. Illic in usu minime fuit *Marchionum* dignitas sive titulus. Qui Praesides ad eam regionem ex Aula Constantinopolitana mittebantur, insigniti plerumque fuere titulo *Protospatarii*, aut *Strategi*, aut *Catapani*, quae nomina à militià desumta idem significavere atque *Capitaneus*, sive *primus Capitaneus*. Proinde sunt qui putant *Capitanei* nomen efformatum fuisse è Graeco *Catapan*, idest *super omne*, quasi Praefectus Provinciae, aut cunctis militibus. Sed vetustior est in Italia *Capitanei* appellatio, ac proinde numquam vox nostra *Capitaneus* à Graeco *Catapanus* fluxerit. Quum verò post mortem Caroli Crassi Augusti Anno DCCCLXXXVIII. teterrimis bellorum motibus concussa fuerit Italia, tunc non segnes Orientis Imperatores ad arma convolarunt, factumque est in tanta rerum perturbatione, ut potiorem partem Beneventani Principatus Langobardis eriperent; immo & ipsa Beneventi Civitas Anno DCCCXC. in eorum ditionem concessit. Ejusce expeditionis Dux fuit Symbaticius, sive Sabbaticius, à Leone Ostiensi in Chronic. Casin. Lib. I. Cap. 49. appellatus *Imperialis Protospatarius, & Stratigo Macedoniae, Thraciae, Cephaloniae, atque Langobardiae*. Nomine autem *Langobardiae*, uti non semel significavi, designabatur ea regio, quam debellatis Langobardis Beneventanis, recepere Graeci, & praecipue Apulia. Successorem Anno DCCCXCII. accepit Symbaticius *Georgium*, ab Ostiensi itidem memoratum, & ab Anonymo Salernitano apud Peregrinium part. I. Histor. Langobard. Atque is eodem Anno Majoni Abbati Sancti Vincentii ad Vulturnum confirmavit tria Monasteria in Beneventana regione sita. Diploma, sive *Entilma*, uti illic nuncupatur Graeco vocabulo, habes in Chronico ejusdem Monasterii, ibique appellatur *Georgius Patritius, Protospatarius, & Stratigus*. Si plura Lector cupit de *Marcha Teatina*, nunc Aprutii parte in Regno Neapolitano, & de *Marcha Tridentina*, Provinciae Venetae contermina, ac de aliis posteriorum Saeculorum Marchis, adeat Dissertationem nuper laudatam doctissimi Beretti. Narrationem claudat monumentum ineditum adhuc ad *Gregorium Protospatarium Imperialem & Catapanum Italiae* spectans, qui ultra centum ab illinc annos floruit. Debeo illud Clarissimo quondam Viro D. Benedicto Bacchinio, qui ex Archivo nobilissimi Coenobii Casinensis descripserat, & mihi fuit impertitus. Junctus simul in membrana legebatur textus Graecus, & Latina versio. Postremam tantummodo Lector accipiat; neque enim Graeci characteres descripti, uti erant in autographo, cum compendiis non paucis, suum sensum satis mihi prodidere.

Con-

Confirmatio jurium sacri Monasterii Casinensis in diversis Apuliae Urbibus, facta à Gregorio Protospatario & Catapano Italiae, Anno 1000.

Secundum Februarii mensis, currente Tertiadecima Indictione, Anni Sex Milia Quingentos Octo. Compellationem fecit nobis Maurus Monachus ex Monasterio Sancti Benedicti de Monte Casinensi juxta Cappuanam Urbem, dicendum, ut a plures homines & Civitates, quae sunt pertinentiis Italiae pro dicto Monasterio hereditates habet, & per veteres annos dominavit in supradictus Monasterius, & modo tenet illas plures homines injuste & per vim. Unde & per singulos quosque Cartulam nobis monstravit. Quam & direxit de presentium nostris Petrum Romes Curtis dignitati nostre in Civitate Lisina, ut a Porta in Civitatis a foras ubicumque dominium habuit in dicto exemplo Sancti Benedicti, cum quanto dominio illuc habet, & de intus ipsa Civitate Casa diruta, idest & vineas desertas, & terras & bona, & in flumine, qui nominatur Lauriapra, piscara, quae ibi abuit, & alia piscara, quae nominatur Sancti Benedicti. Et in pertinentiis de Civitate Asculo in Villam, quae cognominatur Lanniano, clausurie, territorie, putea. Et in locum, qui dicitur Malesoma, clausurie, territorie, & putea. Et in locum, qui dicitur Sancto Joanne, clausurie & territorie. Et in locum, qui dicitur Sancto Laurentio, territorie. Et intus ipsa Civitate Asculo Casa solariata, que ante hos annos donata per manus S..... filio Rotardi, in ipsa. prefato Monasterio pro redemptionis anime sue. Similiter & in Civitate Canusia in ipsa Civitate, que veterem videtur esse, juxta Ecclesiam beate Eufimie Martyris, Templum beati Benedicti, & Molinum de aqua, & territorie. Et in pertinentium de Civitate Minervine in Peluncle, ubi est Ecclesia Sancti Salvatoris in territorie. Et in Civitate Tranensis, & in Villa, que est de Civitate ipsa, que cognominatur Andre, vineae sunt desertae & olivae, & aliae biginti septem; & in ipso Rivo, qui vocatur de ipso Monacho, territorie. Probterea hec omnia sub...... nos perquirentes, & per legem invenimus, quod antiqua essent dominatio prefacti Monasterii, & pro unaquaque dominatione,...... loco tendebat, & ut dixi, quod ipsas res possidebant, per vim ipsas tenebant. Proinde astulimus ab ipsis, & tradidimus ipsas ad ipso prefato Monasterio, ut domino... & omnia sicut ab antiquitus dominavit, & secundùm textum ipsius Cartulae. Ex pro securitate & veritate textus Cartulae bujus a me Gregori Imperiali Protospathario & Katepano Italiae.... *tra Chamosi hunc nostrum emisimus Judicatum bullante, seu cum Bulla nostra plumbea, quam manibus nostris nos subscribsimus, & sustinere illam fecimus per bopus Sancti Monasterii in Latinum, mense & Indictione supranominatis.*

Ex hoc etiam monumento ferme ediscimus, quousque suam ditionem in Apulia protenderint olim Graeci, frustra obsistentibus Principibus Beneventanis, & frustra deinde expostulantibus Imperatoribus Latinis. Culmen istud potentiae accrevit eis, praesertim imperantibus Ottonibus Augustis Primo, & Secundo; ibique victores & domini constitere Graeci, donec Henricus inter Romanos Imperatores Primus, ac subinde Norman-

manni feliciore audacia eos ab universa regione, quae Regnum Neapolitanum nunc constituit, abire coëgerunt. Vocabulo *Italiae* significabant ii idem, quod *Langobardiae* nomen supra memoratum, sive Apuliam, & quidquid in iis partibus ipsorum imperio accesserat. Pendebat adhuc, ut hoc etiam moneam, ex isto Diplomate bulla plumbea, in qua haec epigraphe: ΓΡΗΓΟΡΗ........ ΘΗΚΑ..... ΑΝωΙ ΙΤΑΛΙΑC......... Ο ΡΟΜΑΝΙ....... ΗC.

Quae verò forent olim Marchionum jura in Marchiis à se rectis, quisnam nobis edisserat in tanta monumentorum veterum penuria? Suum Fiscum sive Cameram fuisse etiam Marchionibus praeter Fiscum Regium, fortassis elucebit infra ex iis, quae afferam in Differtat. XVII. *de Fisco*. Quaedam etiam tributa, vectigalia, & annua dona eis destinata fuisse, mihi persuadeo. Civitates Italiae postea, ad libertatem anhelantes, ejusmodi jura aut per vim sibi asseruerunt, aut pecuniâ Augustis, ipsisve Marchionibus oblatâ, in suam transtulere ditionem. Ptolomaeus Lucensis in Annalibus ad Annum Christi MCLXVI. haec habet: *Dominus Guelfus Dux Spoletanus, Marchio Tusciae, Princeps Sardiniae, & Dominus Domus Comitissae Mathildis, concessit Lucensi Communi per privilegium omnem jurisdictionem ad jus Marchiae pertinentem, & ad Domum Comitissae praedictae, intra sex milliaria Lucensis Communis*. Ita Henricus inter Augustos Quinctus Anno MCXCI. uti habetur in Annalib. Genuens. Tomo VI. pag. 364. Rer. Italicar. confirmavit Genuensibus *veteres Consuetudines & Privilegia, & Marchiam in Comitatu &c.* hoc est jus, quod habebant olim Marchiones in Comitatu Genuae. Ad Annum quoque MCLXXXV. ibi legitur persoluta *medietas totius debiti, quod Commune solvere tenebatur, pro quo Marchae, & introitus Communis erant creditoribus pignore obligati:* idest reditus olim spectantes ad Marchionem, & longe antea in Rempublicam Genuensem translati. Quod denique repetitum volo, uti *Comitatus* olim scindi coepti fuere in plures portiones, quibus etiam *Comitatus* nomen relictum fuit: ita & *Marchiae* divisionem sunt passae, praecipue in Subalpinis regionibus ad Occidentem. Propterea in veterum monumentis celebris evasit *Marchia Montisferrati*, *Marchia Eborejae* seu *Eporediae*, nunc *Invrea*, ac deinde eruperunt *Marchiones Boschi*, *Segusii*, *Salutii*, *Cevae*, *Cravesanae*, *Carretti &c. Marchiones Estenses*, *Malaspinae*, *& Pelavicini*. *Marchiam* quoque *Savonae* memoratam vide in Diplomate Henrici I. Augusti Anno Christi MXIV. Tom. 4. Ital. Sacr. in Episcop. Savonensibus. Hisce omnibus antiquior fuit *Marchia Tridenti*. Sed quoniam facta mihi mentio est *Marchiae Montisferrati*, quam egregii & celebratissimi Principes illustrarunt, quemadmodum constat ex Historia Benevenuti à Sancto Georgio, & ex aliis Historiis à me editis in Collectione Rerum Italicarum: addere juvat Chartam *Bonifacii III. Marchionis Montisferrati*, qui famam suam per Orientem dilatavit. Et istam debeo supra laudato Praesidi Senatus Taurinensis, scilicet Comiti Ludovico Caisotto bonarum Literarum eximio promotori.

Bonifacius Marchio Montisferrati confirmat dona Monasterio de Lucedio facta à Guilliermo Marchione Patre, & Rainerio Marchione Avo, Anno Ch. 1183.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Anno ab Incarnatione Domini Millesimo Centesimo Octuagesimo Tertio, die XXVI. Novembris, Indictione Primâ. Praesentiâ illorum hominum, quorum nomina subter leguntur, cum Carta, quam sua manu tenebat Dominus Bonifatius Marchio Montisferrati *Investituram datum atque confirmatum in manibus Fratris Jacobi & Fratris Vercellini de Carbono, Monachorum & Procuratorum* Ecclesiae & Monasterii Sanctae Mariae de Locedio, *ad partem & utilitatem ejusdem Ecclesiae Sanctae Mariae fecit nominative de omnibus terris & rebus, quae praedicta Ecclesia habere, tenere, & possidere videtur, tam dato ipsius Domini Bonifacii Marchionis, quàm dato* Domini Guilliermi sui genitoris, *&* Domini Raineri avi sui, *& omnium praedecessorum suorum, & aliorum hominum in Locedio, in Montarolio, Rippamezana, in Pobleto, in Moncalvo, & in Montegaglano, atque in omnibus aliis locis infra hoc Italicum Regnum in integrum: in Locedio ipsam terram, in quam aedificata est ipsa Ecclesia & Monasterium praedictum, cum suis areis & cassiamentis, cum terris cultis & incultis, gerbis, boschis, silvis, & cum omnibus aliis juribus, pertinentiis, & appendiciis: de Montarolio, ipsum locum, & totam Curtem Montaroli, quae est juris nostri, cum omnibus suis pertinentiis & juribus: in Rippamezana & Pobleto, ipsa loca Rippemezanae & Pobleti, cum omnibus juribus & pertinentiis: Montemgaglani cum suis juribus & pertinentiis usque in flumine Padi, & piscarias, sicut tenet Mons ille, & bruidam de Macasco, cum prato de Sparoaria de subtus. Montemgaglani versùs Pontem Sturiae citra Padum: in Montecalvo totum hoc, quod tenebat Arelbertus & Ubertus de Spinarolio, & hoc totum, quod tenebat Petrus de Bruna, & etiam brajam nostram super fosse Pobleti, quae est retro plantatum Monacorum, ubi dicitur ad Gramegnam, & est per mensuram modium decem & novem, staria sex, & tabulae sex. Cohaeret ab una parte Jacobus Crivella, ab aliis partibus praedicta Ecclesia Locedii. Insuper damus & concedimus eidem Monasterio & Fratribus ejusdem Monasterii per totam Terram nostram pascuis porcorum, & pascua nostra pro usu omnium animalium ipsorum; & portus aquarum per totum nostrum territorium. Insuper ob reverentiam & devotionem beatissimae Virginis Mariae, & pro remissione peccatorum nostrorum & nostrorum praedecessorum, beneficia praedictorum nostrorum praedecessorum augere volentes, nos Bonifacius Marchio Montisferrati, prius habita plena & matura deliberatione, participatoque consilio cum Proceribus & Consiliariis nostrae Curiae, ex nostra certa scientia, & de speciali nostra gratia ac auctoritate constituimus & decernimus & volumus, Abbatem, Monacos, Conversos, Devotos ipsius Monasterii Locedii, qui nunc sunt, & Successores eorum, ac Colonos, & Massarios, qui nunc possessiones praedicti Monasterii colunt, vel imposterum coluerint & ipsum Monasterium, locaque praedicta, & omnia alia loca Monasterii praedicti, cum omnibus eorum pertinentiis & juribus, quoquomodo ad praedictum Monasterium*

sterium & ipsius loca spectantibus, immune, & exemptum, ac immunia & exempta; ac suprascriptum Abbatem cum suprascriptis religiosis Monacis, Conversis, Devotis, Familiaribus, Colonis, Massariis, & eorum successoribus immunes & exemptos à quibuscumque honeribus & gravaminibus per nos & Officiales nostros ac nostros Successores eidem Monasterio, ac personis praedicti Monasterii imposterum imponendis. Hanc autem Investituram, Donationem, & Confirmationem firmam & liberam esse volumus cum illo toto honore, districtu, & placito, ac jurisdictione, quam nos & Praedecessores nostri usi & visi sumus habere, frui, tenere, & gaudere, sine aliqua dominatione illius Monasterii, nisi ad benefaciendum, & ab omnibus hominibus custodiendum. Et faciat praedicta Ecclesia exinde cum servitoribus suis & eorum successoribus, quidquid facere voluerint ad proficuum ipsius Monasterii & Ecclesiae, sine nostra, nostrorumque heredum & successorum contradictione. Insuper donamus & offerimus Curadiam, & Pedagium suprascriptae Ecclesiae & Monasterio per totam Terram nostram. Suprascriptam autem Investituram, Donationem, atque Confirmationem fecit suprascriptus Dominus Bonifacius Marchio per se, & suos heredes suprascriptis Fratribus & Procuratoribus, vice & nomine Abbatis, Capituli, & totius Conventus suprascripti Monasterii de Locedio, & successoribus eorum, ut ipsi Abbas, Monaci, & Conversi Monasterii praedicti, & successores eorum perpetuis temporibus teneantur rogare Deum pro anima ipsius Domini Marchionis & praedecessorum suorum, & pro statu suo, & successorum ejusdem. Promittensque suprascriptus Dominus Bonifacius Marchio praedictis Fratribus & Procuratoribus praedictae Ecclesiae & Monasterii Locedii, suprascriptam investituram donationis atque confirmationis in animam suam semper firmam habere & tenere, & ab omni persona deffensare. Insuper ipse Dominus Bonifacius Marchio adjunxit, ut si sui filii, vel & filii filiorum suorum, & eorum heredum & successorum, omnia suprascripta, quae superius leguntur, in aliquo tempore removere praesumpserint, in perpetuum suam habeant maledictionem.

Interfuerunt testes Dominus Antonius de Tilio, Dominus Henricus de Ghisambertis, Dominus Laurentius Plebanus, Manfredus de Cerexeto, Guilielmus de Sala, Petrus de Germinaco, Ruffinus de Valentia, & plures alii.

Actum in Castro Montiscalvi feliciter.

Et ego Antonius Carosus, sacri Palatii Notarius, hanc Cartam rogatus tradidi & scripsi.

Nuper etiam mentionem feci *Marchiae Segusinae*, cui praefuisse supra vidimus *Adelaidem Comitissam*, sive *Marchionissam* celebrem, ejusque patrem *Odelricum Maginfredum*, sive *Magnifredum Marchionem*. Argumento huic congruit Charta eximia, de qua multus mihi sermo fuit in Par. I. Antiquit. Esten. ubi ostendi, *Bertham* ejusdem *Maginfredi* Conjugem, atque *Adelaidis* nuper memoratae Matrem, ex Marchionum Estensium Familiâ prodiisse. Istam quoque accepi ab Excellentiss. Comite Caissotto nuper laudato.

Fundatio Monasterii Segusini Sancti Justi, facta ab Alrico Episcopo Astensi, ejusque fratre Odelrico Magnifredo Marchione Segusiae, & Bertâ ejusdem Magnifredi uxore, Anno 1029.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Nos* Alricus *gratiâ Dei sanctae* Astensis Ecclesiae Episcopus, *&* Odelricus, *qui &* Magnifredus, *annuente Deo* Marchio *germanus, & filii bone memorie itemque* Magnifredi *similiter* Marchionis, *&* Berta *Christi misericordiâ* Comitissa, *jugales, filia quondam* Autberti *itemque* Marchionis: *qui professi sumus Lege vivere Salica; ipso namque jugale meo mihi consentiente, & subter confirmante, praesentibus praesentes dicere volumus, quomodo per Testamentum nostrum jure quasdam res nostras ordinare desideramus. Unde omnipotentem Deum, cui omnia visibilia & invisibilia sunt subjecta de bisdem rebus baeredem nostrum constituimus, & pro ejus amore atque timore Monasterium construere volumus, ubi Congregatio Monachorum perpetualiter existat, quae diu noctuque tam pro nobis, & Genitoribus seu Genitricibus, atque filiis, filiabusque nostris, quorum supra jugalium, sive* Ardoini Avi nostri, *atque* Adelberti Marchionis, *cujus supra Bertae Comitissae* Fratris, *filiorumque suis, nec non* Oddonis, Athonis, Ugonis, Widonis fratrum nostrorum; *item* Ardoini, *& item* Oddoni, patruorum nostrorum, *seu item* Ardoini nostri consobrini, *quàm pro aviabus, avunculis, amitis, materteris, & pro omnibus caeteris propinquioribus nostris utriusque sexus, seu pro omnibus fidelibus vivis atque defunctis, effundant preces ad eundem Creatorem nostrum, ut ipse propter suam clementiam nostra deleat scelera, & in bonis operibus nos perseverare faciat, & ad vitam aeternam cum Sanctis suis participes nos faciat. Scimus veraciter Christum & Ecclesiam unam esse personam, quae Ecclesiae sunt Christi, quaecumque Ecclesiae offeruntur, proculdubio Christo offeruntur. Et in sanctis Scripturis insertum est, justa Auctoris vocem: Quisquis ad Deum, vel in Sanctis suis, ex suis aliquid contulerit rebus, in hoc Saeculo centuplum accipiet, insuper, quod melius est, vitam possidebit aeternam. Et ideo notum omnibus sit, quia babemus & detinemus ad nostram proprietatem petiam unam de terra intra Segusiensem Civitatem positam, ubi Basilica una in bonore Domini nostri Jesu Christi, & Sanctae Trinitatis, Sanctaeque Mariae Virginis, seu Sancti Michaëlis Archangeli, seu Sanctorum Petri & Pauli Apostolorum Principis, etiam Sanctorum Joannis Baptistae, & item Joannis Evangelistae, atque Sancti Justi Christi Martyris, ubi ejus sanctum quiescit Corpus, nec non & omnium Sanctorum est constructa: quae est per mensuram justam jugeras duo, cui cobaeret ab Aquilone & Occidente murus ipsius Civitatis. Et in ea Basilica volumus & judicamus, ut nunc & in perpetuum permaneat Congregatio Monachorum, qui secundùm Regulam Sancti Benedicti divina subministrantes officia, vitam feliciter ducant beatam; & ad ipsam Congregationem doctrinandum, jam electum & consecratum babemus* Abbatem *quemdam Monachum, & Deo devotum, Christi misericordia dignum, & ejusdem Regulae doctum, nomine* Dominicum, *qui ab infantia ejusdem doctrinae vitam consequens, bene videtur esse doctus & nutritus. Et per hoc nostrum Testamentum confirmamus, judicamus, atque concedimus eidem Monasterio de nostra proprietate ad busum & sumptum Monachorum*

ejusdem

ejusdem Monasterii, cum ipsa petia de terra, quae superius denominata est, ubi jam dicta Basilica est dedicata, tertiam partem ejusdem Civitatis Segusiae, sive de ejus territorio, excepto de Castro, quod infra eamdem Civitatem est positum, seu tertiam partem de tota Valle Segusia, quae juris est nostri, tam in montibus quàm in planiciebus, sicut detinent montes, qui vocati sunt Genevi, & Cinisi, usque in territorium & finem de Villa, quae vocatur Vaga. In locis & fundis Sexana, Ulci, Bardonesca, Sala Bertani exitio, Capud Montis Galionis, Medianae, Matingo, Foresto, Bozoleto, Sancto Georgio, Canusso, Brusiolo, Burbono, Villare Fulcardi, & in Sancta Agatha: cum Casis, Capellis, universisque rebus, eisdem locis & territoriis pertinentibus. Seu etiam concedimus atque donamus Cortes duas integras, sive earum pertinentias, quae Almesi & Rubiana sunt vocatas, item juris nostri. Insuper etiam Cortem aliam, & ejus pertinentia, quae Vigodone est nuncupata; atque medietatem de Corte altera, & de ejus pertinentiis, que Volveria est appellata, similiter juris nostri: omnia, quae superius habemus denominata, sicut continentur in sediminibus & in vineis, cum areis suarum, terris arabilibus, Capellis, pratis, gerbis, pascuis, silvis majoribus ac minoribus, cum areis suarum, molendinis, piscationibus, alpibus, ripis, rupinis, ac paludibus, cultis & incultis, divisis & indivisis, una cum accessionibus, seu finibus, terminibus, & usibus aquarum, aquarumque decursibus. Et est ipsa res super totum per mensuram justam jugera quindecim milia, & si parum vel maximum hisdem partibus pertinentibus inventum fuerit, quàm ut supra mensura legitur, in usum & sumptum praedicti Monachi ejusdem Monasterii ordinati sit concessum, & per hoc Testamentum in eo modo, sicut hic subter fuerit adfirmatum, Deo offerimus, ut sequente eo habeant Monachi ejusdem Monasterii ad eorum usum & sumptum, & firmiter possideant; & Pars ejusdem Monastarii, quidquid voluerit, faciat.

A

Ideo judicamus, & firmiter jubemus, ut nullo modo maneat ipsum Monasterium in regimine ullius Episcopi, vel alterius Monasterii, nec ullarum personarum, aut per donum Imperatoris, vel Regis, nec ullius personae, sed semper sit in Dei omnipotentis potestatem, quem de eodem facimus heredem, & jam dictae Sanctae Trinitatis, Sanctaeque Virginis Mariae, sive Sancti Michaëlis Archangeli, seu Sanctorum Petri & Pauli Apostolorum Principis, atque Sanctorum Johannis Baptistae, & item Johannis Evangelistae, nec non & Sancti Justi Martiris Christi, sive omnium Sanctorum, & sequentibus eis, sit ordinatum, sicut hic subter fuerit declaratum, idest, ut quandiu omnis, vel unus ex nobis in hoc Saeculo fuerit vita, sit in nostra, sequente Deo & praefatis Sanctis ejus, regimina. Post verò omnium nostrorum decessum, si filius masculinus ex nostro conjugio eorum supra jugales fuerit relictus, sit manente nato gratis dandum ipsum ordinamentum, hoc est Abbatem constituendum, & post priorem in secundo, & post secundum in tertio, & sic unus post alterum recipiat ipsum ordinamentum. Si verò defuerint filii masculini; & nepotes, vel pronepotes similiter masculini relicti fuerint ex nostro eorum supra jugalium conjugio, sicut de filiis statutum habemus, ita & hisdem usque in quintum geniculum ordinamus, ut semper qui major fuerit ex natione, habeat ipsam ordinationem. Quod si defuerint filii masculini, sive nepotes & pronepotes ejusdem sexus, tunc judicamus, ut veniat & sit in filiarum nostrarum eorum supra jugalium, & in liberos masculini earum potestate dando praefatum ordinamentum, non ad omnes aequaliter; semper

B C D E

per qui vel quae fuerit major ex natione, habeat ipsam ordinationem. Postquam autem filii, & filiae, seu liberi eorumdem jugalium defuerint, tunc judicamus, & per hoc nostrum testamentum confirmamus, ut quandocumque contigerit, ut Abbas ejusdem Monasterii obierit, & alium constituendi necessitas fuerit, ut per electionem Monachorum ejusdem Monasterii fiat electus Abbas de eadem Congregatione, non aliunde venturus, nec electus sit, sed ille, quem à majore & meliore parte eorum Monachorum fuerit electus, Abbas fiat. Et ita constitutum à nobis sit, ut unus ex Monachis ejusdem Monasterii per consensum majoris partis & melioris caeterorum Monachorum ejusdem Monasterii ponat Baculum super idem Altare ipsius Basilicae principale; qui electus est, illud accipiat, & secundùm Privilegium summi Pontificis, qui est Papa Romanus, sicut jam supra nominatum est, & juxta voluntatem & ordinationem nostram vadat se consecrari à quocumque voluerit Episcopo. Et sic de omnibus Abbatibus, qui in eodem Monasterio ab hinc in antea fuerint ordinati, ita intelligendum est.

Et ita, ut supradictum est, per cultellum, fistucam nodatam, vvantonem, & per vvasonem terrae, atque per ramum arboris, ad eundem Deum, & ad praefatos Sanctos ejus, legitimam facimus traditionem, & Investituram, & nos exinde foris, sicut superius legitur, & subter adfirmatur, expulimus, vvarpivimus, facientes Monachi ejusdem Monasterii ordinati ad suorum husum & sumptum quidquid voluerint, tam pro animae nostrae, nostrorumque genitoribus & genitricibus, filiis, filiabusque nostris eorum supra jugalium, sive Ardoini Avi nostri, atque Adelberti Marchionis cujus supra Bertae Comitissae fratris, filiorumque suorum, nec non Oddonis, Attonis, Ugonis, VVidonis fratrum nostrorum, item Ardoyni, & item Oddoni patruis nostris, seu etiam Ardoini nostri Consubrini, *quàm pro aviabus, avunculis, amitis, materteris, & pro omnibus ceteris propinquioribus nostris utriusque sexus, sive pro omnibus fidelibus defunctis, ut supra dictum est, mercede. Ideo si contigerit, ut quaelibet persona, magna, parvaque hanc nostram voluntatem & ordinationem, quae superius dicta est, quod non optamus, nec cupimus, sed neque speramus, execrabili cupiditate ductus, res praefatas totas, vel quamcumque partem, sicut a nobis, auctore Domino nostro Jesu Christo, ad illius honorem, & ejus pauperum consolationem ordinatae sunt, aliorsum distrahere, immutare, commutare, seu quolibet obtentu voluntatem & jam dictam nostram ordinationem violare praesumserit, continuo coadunatis Monachis ejusdem Monasterii, eligantur ex se ipsis unus vel duo, qui nuncient pro aliis ex Dei parte, & Sanctae Mariae, seu Sancti Archangeli Michaëlis, Sanctorumque Petri & Pauli Principis Apostolorum, & Sanctorum Johannis Baptistae, & item Johannis Evangelistae, atque Sancti Justi, illi personae, qui hoc perpetraverit, ut dimittat, concedatque implere ipsam ordinationem, quae superius est nominata. Si verò post primam & secundam, seu etiam tertiam ammonitionem asentire noluerit, & incorrigibilis contumatiae spiritum non deposuerit, fiat de eo, sicut noscitur decantatum:* quia persecutus est hominem inopem & mendicum, & compunctum corde mortificare, & non est recordatus facere misericordiam, & dilexit maledictionem, &, veniet ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo: *totumque ei, quod in persona Judae traditoris Christi & malignorum Ecclesia decantare solet, per singulas ei decantetur Ecclesias, quia Deus dixit:* Quandiu fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis, *& quandiu*

diu his non fecistis, nec mihi fecistis. A *Et ideo quod probatur in capita, in membris intelligendum esse non dubitatur: &* fiant dies ejus pauci, & honorem ejus accipiat alter. *Et insuper veniat ipsum Monasterium cum omni sua pertinentia in potestate de propinquioribus nostris, qui tunc temporis apparuerint, non in proprietate, sed in gubernatione & defensione. Et tamdiu in eorum maneat* B *potestate, quamdiu illa persona, qui hoc perpetraverit, volente, nolenteque nostram ordinationem, quae superius dicta est, implere dimittat. Et de hiis omnibus, quae superius leguntur, implendi te, Deus omnipotens, Creator omnium, constituimus in hoc Testamento haereaem esse nostrum.*

Jam dictus verò Dominicus Abbas sit nobis in hoc Testamento fidei generalis C *Commissarium. Tibi verò, sanctissima Ecclesia, eas res, quae supra dictae sunt, ad husum & sumptum tuorum Monachorum, servientiumque eis, in eo modo, ut supra declaratum est, damus atque delegamus. Et pro eo quod ea, quae ventura sunt, videre nequimus, in quantum possumus, oblicationem facimus. Si quis verò, quod futurum esse non credimus,* D *si nos, quod absit, aut ullus de haeredibus, ac prohaeredibus nostris, seu quilibet opposita persona contra hoc Testamentum ire quandoque tentaverimus, aut illud per quodcunque ingenium infringere quaesierimus, tunc inferamus ad illam partem, contra quem exinde litem intullerimus multa, quae est pena auro obtimo uncias centum, argenti pondera du-* E *centum. Insuper res ipsas in duplum parti ejusdem Monasterii, sicut pro tempore fuerint melioratae, aut valuerint sub extimatione in consimilibus locis, & quod repetierimus, vendicare non valeamus, sed praesens hoc Testamentum diuturnis temporibus firmum stabilitumque permaneat, atque persistat inconvulsum cum stipulatione subnixa. Et ideo ego, qui supra, Alrico Episcopo honore Sacerdotii habeo, & Legem Romanam nunc vivere videor, quamvis ex natione, ut supra, Salichus sum, nec mihi liceat ullo tempore nolle, quod volui, sed quod a me semel factum, vel conscriptum est, inviolabiliter conservare promitto cum stipulatione subnixa, & bergamena cum tramentario de terra elevavimus, Berenzoni Notario & Judici Sacri Palatii ad scribendum tradidimus, & id fieri rogavimus, in qua subter confirmantes, testibus obtullimus roborandum. Unde duo Testamenta uno tenore scripta sunt.*

Anno Imperii Domini Chunradi, Deo propitio, Tertio, IX. die mensis Julii, Indictione duodecima.

Actum Taurinensem Civitatem feliciter.

☧ Alricus *gratia Dei* Episcopus *in hoc Testamento a se facto subscripsit.*

⊕ *Hoc est signum* Domini Magnifredi Marchionis, *qui hoc Testamentum pro anima sua, suorumque parentum, atque pro omnibus fidelibus defunctis fieri rogavit, & inde Deum omnipotentem haeredem instituit, ut supra.*

Signum M. *manu jam dictae* Bertae Comitissae, *quae cum eundem virum suum, eumque consentiente, hoc Testamentum fieri rogavit, ut supra.*

Signum M. M. *manibus Johanni, & Odelrici, ambo Lege viventes Romana, testes.*

Signum M. M. *manibus Witberti Comiti, & Hudoni, Lege viventes Salicha, testes.*

Signum M. M. M. *manibus Belezini, & Alberti, seu Atoni, testes.*

Ego qui supra Berenzo Notarius, & Judex sacri Palatii Scriptor, hoc Testamentum post traditum complevi & dedi.

Dona isti Monasterio collata a piissimis hisce Principibus, inter quae animadvertas velim *tertiam partem Civitatis*

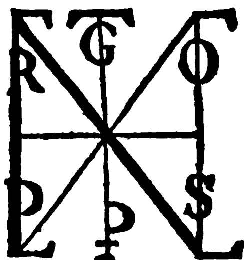
vitatis Segusiae, & *tertiam partem Vallis Segusinae*, confirmata subinde fuere a Conrado I. Imperatore, uti fidem faciet subsequens Diploma, a A praestantissimo Comite Caissotto ad me missum, in quo rem raram perpende, videlicet *auri purissimi libras centum Talenta majora*.

Conradi Primi Augusti Diploma, per quod Monasterio Segusino S. Justi bona collata ab Alrico Episcopo, & Maginfredo Marchione, confirmantur Anno Ch. 1038. hoc est secundùm vulgarem nostram Aeram Anno Ch. 1037.

IN *nomine Sanctae*, & *individuae Trinitatis:* Conradus Romanorum Imperator Augustus *divina favente misericordia. Si Divino intrinsecus tacti, spiramine almae sanctae matri Ecclesiae, Christoque digne servientes, mundialis hujus temporis auxilia praebentes, nostrae Romanae Reipublicae ad profectum, atque ad augmentum utriusque vitae, non exiguum fore minime ambigimus:* & *si piis nostrorum fidelium precibus Caesareas aures clementer inclinamus, fideliores atque ad publicum nec non privatum obsequium promtiores eos obnixe credimus. Quapropter cunctorum castae matris Ecclesiae fidelium devotio animadvertat, qualiter nostra Imperialis Majestas interventu* Domini Popponis Archipraesulis, *nec non* Bertae Comitissae, *virtutum moribus expolitae, dignis petitionibus tacta concedimus, atque per hanc nostri Praecepti paginam corroborantes omnia praedia, cunctasque res illas, quas olim* Alricus *venerabilis* Episcopus, *atque* Mainfredus Marchio *eximius, nec non* Berta *illustris* Comitissa *obtulit sanctae Ecclesiae apud Segusiam, ad honorem Sanctae* & *individuae Trinitatis, atque sub nomine Matris* & *Virginis, Petrique Apostolorum Principis,* & *Pauli, omniumque Sanctorum dedicatae, ubi conditum est sanctissimi Justi Martyris Corpus, atque Sancti Mauri, ob remedium suarum animarum, omniumque Christianorum, ad usum* & *sumptum Congregationis ejus Monasterii,* B *quam praesentialiter regit atque gubernat* Domnus Bertramus *mirae devotionis* Abbas. *Censemus ergo, atque per hanc nostri Praecepti paginam corroborantes jubemus, ut praedictus Abbas, suique successores, cunctaque Congregatio, secundùm Regulam Beati Benedicti in eodem Monasterio degens, omnia praedia a supradictis Episcopo, Marchione* C & *comitissa Deo* & *Sanctis suis collata, habeat, teneat, firmiterque possideat,* & *secundùm quod ei recte* & *juste visum fuerit, ordinent atque disponant, eo videlicet ordine, quo praefati Alricus Episcopus,* & *Maginfredus Marchio, seu Berta Comitissa pro suarum animarum, omniumque Christianorum remedio, disponere decreverunt, nostrâ,* D *nostrorumque Successorum contradictione* & *molestiâ procul penitus remotâ: scilicet tertiâ parte ejusdem Civitatis Segusiae, seu ejus Territorii, excepto Castro, quod infra ipsam Civitatem positum est; seu tertiâ parte de totâ Valle Segusiae tam in montibus quàm in planiciebus, sicut detinent Montes, qui vocati sunt Genevii,* & *Cinisii, usque in territorium* E & *finem de Villa, quae vocatur Vaga, in locis* & *fundis Sesana Ulei,* & *Bardonesca Salebertani, Exilio, Caput Montis Gallionis Medianae, Matingo, Foresto, Bozoleto, Sancto Georgio, Canusso, Brusiolo, Burbono, Villare Fulcardi, Sancta Agatha: cum casis, Capellis, universisque rebus, omnibusque adjacentiis* & *pertinentiis eorum. Insuper*

Cortes

Cortes duas integras Almesii & Rubiana cum appendiciis & pertinenciis earum: nec non Vigodone, & Curtem de Volveria cum omnibus suis pertinentiis, Petra Oriola cum Capella, omnibusque appendiciis & pertinenciis suis, cum piscationibus, pascuis, rupibus, ruinis, a Ripa Sturiae usque ad littus Maris: Mansum unum in Carisione, & alium in Genecula, cum eorum pertinenciis: Mansos duos in Ferruciaso, cum duabus Capellis, unacum dote, & tertia parte de decima, & duobus molendinis Curtae Mauce cum omnibus suis pertinentiis. Insuper Lacus de Avilianiа, & Vivarium vocatum Vuangery, cum adiacenciis suis. Cunctaque superius denominata cum sediminibus, vineis, areisque suarum, terris arabilibus, Capellis, pratis, gerbis, pascuis, silvis majoribus ac minoribus, cum areis suarum, molendinis, piscationibus, alpibus, ripis, ruinis, ac paludibus, cultis & incultis, divisis ac indivisis, una cum accessionibus, seu finibus, terminibus, & usibus aquarum, aquarumque decursibus. Imperantes itaque praecipimus, & omnino interdicimus, ut nullus Dux, Archiepiscopus, Episcopus, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdadius, Gastaldio, aut aliqua nostri Imperii magna, parvaque persona, praedictum Abbatem, suisque successores, ipsamque Congregationem de thesauro Ecclesiae, & de omnibus suis rebus mobilibus & immobilibus, famulis, & de rebus, quae ibi sunt, vel conferendae erunt, inquietare, molestari, disvestire, aut fotrum tollere, seu Legem facere, aut Placitum tenere, nisi Abbas ejusdem loci, aut suum Missus praesumat, seu in domibus eorum aliquam inferre violentiam audeat. Si quis igitur praesumtor temerarius, diabolico avaritiae stimulo percussus, huic nostrae auctoritatis Praecepto resistere, aut eum aliquatenus infringere temptaverit, noverit se compositurum auri purissimi Libras centum Talenta majora, scilicet medietatem Camerae nostrae, & medietatem praedictae Ecclesiae. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria roborantes, sigilli nostri impressione inferius insigniri jussimus.

Signum *Domini Conradi invictissimi Romanorum Imperatoris Augusti.*

Poppo Archiepiscopus Treverensis intervenit.

Kadelous Cancellarius vice Hermanni Archicapellani recognovit.

Datum IV. Kalendas Januarii; Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Trigesimo Octavo, Indictione Sexta, Anno autem Domini Chuonradi, Regni Decimo quarto, Imperii Undecimo.

Actum Parmae feliciter. Amen.

Finem his faciam producendo Chartam, in qua *Marchionis de Orimiano* occurrit mentio, cujus ditionem in Montisferrati, aut Pedemontis finibus, ut puto, sitam, non vacat solicite exquirere. Acceptam refero & istam beneficentissimo Comiti Caissotto primo Taurinensis Senatus Praesidi.

Fride-

Fridericus I. Augustus omnia bona & jura Ivoni Abbati Monasterii S. Mariae de Locedio confirmat, Anno 1159.

A *IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis.* Fredericus *divina favente clementia* Romanorum Imperator semper Augustus. *Noverit universorum tam futurorum, quàm praesentium Domini Dei, ac sacratissimi Imperii nostri fidelium sagacitas, quomodo nos pro remedio animae nostrae, ac petitione* Ivonis venerabilis Abbatis Monasterii Beatae Dei
B Genitricis Mariae, *quod* Locedium *dicitur, ipsum Monasterium Locedium, cum omnibus inibi praesentialiter Domino famulantibus, aut in futuro servituris, universisque possessionibus, quas aut nunc de jure possidet, aut in futurum justis modis acquirere potuerit, in Imperialis Protectionis tutelam recipimus. Confirmantes eidem Monasterio, ac nostra prae-*
C *ceptione munientes quidquid possidet in Stodegarda, & Curte Montisorioli integraliter; & quidquid possidet in Stafila tam terram, quàm aquam; & quidquid possidet in Matasco; & quidquid tenet in Cornali cum ipso usu aquae fluminis Padi; & quidquid tenet in Curte Montiscalvi; & quidquid tenet in Curte Sarmatiae ex venditione Abbatis*
D *Sancti Syllani, &* Marchionis de Orimiano, *aut aliter ibidem acquisivit; & generaliter quidquid ei est donatum a* Marchione Montisferrati, *ab Episcopo Vercellensi, aut ab aliis Episcopis, seu fidelibus donatum aut juste acquisitum. Confirmamus etiam eidem Monasterio Insulam Oggerii. Insuper jus piscandi ac navigandi in flumine Pado sine contradictione & absque tributo, ac per totum Vercellensem Episcopatum omnia pecora sua pascendi jus ei concedimus. Praesentis igitur paginae sanctione praecipimus, ut nullus Archiepiscopus, Episcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, nulla Ecclesiastica, Laicalisve persona, parva seu magna, hujus nostrae jussionis statutum transgrediatur, aut suprascripto Locedii Monasterio aliquam inferre praesumat violentiam, aut personas ejus injuste gravando, sive possessiones minuendo. Quod si quis hoc nostrae constitutionis Edictum infregerit, centum Libras auri optimi componere cogatur, medietatem nostrae Camerae, medietatem verò praenominato Coenobio persoluturus. Ut autem plenius haec nostrae praeceptionis pagina omnibus subsecuturis temporibus rata & inconcussa permaneat, manu propria eam roborantes sigillo nostro jussimus insigniri.*

Signum Domini *Frederici Romanorum Imperatoris invictissimi.*

Locus Sigilli ✠ deperditi.

Ego Rainaldus Cancellarius recognovi.

Quarto Kal. Februarii, Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Nono, Indictione VII. Anno Domini Frederici Romanorum Imperatoris Regni VII. Imperii IV.

Actum apud Orimianum in nomine Domini feliciter. Amen.

DE COMITIBUS PALATII.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DISSERTATIO SEPTIMA.

Comitum Palatii, sive *Palatinorum*, munus praestantissimum fuit antiquis temporibus, sed nullum mihi eorum vestigium occurrit in Italia sub Regibus Langobardis. Invecta est, ut puto, ejusmodi Dignitas in Italicum Regnum à Regibus, ac Imperatoribus Francis, apud quos in usu erat, vel à Seculo Epochae Vulgaris Sexto. Eminebat autem in Palatio Francorum Regum, quippe ad *Comitem Palatinum*, tanquam supremum moderatorem justitiae, pertinebat dijudicare Regni caussas tum civiles, tum criminales, sive ad eum in prima, ut ajunt, instantia deferrentur, sive devolverentur per appellationem. Audi Hincmarum Archiepiscopum Remensem, qui in Tractat. de Ordin. & Offic. Palat. Cap. 21. apud Du-Chesne Tom. 2. Rer. Francic. insignem *Palatini Comitis* auctoritatem his explicat verbis: *Comitis Palatii, inter cetera paene innumerabilia, in hoc maxime solicitudo erat, ut omnes legales caussae, quae alibi ortae propter aequitatis judicium Palatium aggrediebantur, juste ac rationabiliter determinaret, seu perverse judicata ad aequitatis tramitem traduceret*. Ingens ei auctoritas propterea fuit in hujusmodi judiciis, immo in omnibus, quae spectabant ad servanda Regum jura, publicamque Regni quietem tuendam rectâ admi-

A nistratione Justitiae, ita ut nulla caussa in Palatio audiretur, cujus non ipse conscius foret. Quae ita dicta velim, ut nemo idcirco arbitretur, dimissam prorsus fuisse à Regibus cognitionem Caussarum Comiti Palatii. Nam & ipsi Reges consuevere non paucas audire & dirimere, & summâ benignitate ac to-

B lerantia praebere aures rationibus litigantium. Verùm nulla Caussa ad Regalem audientiam deferebatur, quae priùs non subiisset examen Comitis Palatii, ut ipse decerneret, sinendane foret progredi ad Principis thronum. Hinc addit supra laudatus Hincmarus, sicuti ad *Archicappellanum*, cujus etiam munus in Aula Regum e-

C ximium fuit, ipsisque Archiepiscopis praecedere consuevit, spectabat nuntiare Regi Caussas Ecclesiasticas, ita fuisse Comitis Palatii Saecularium Caussas ad Regem deferre. *De omnibus* (ita ille scribit Cap. 19.) *Saecularibus caussis vel judiciis suscipiendi curam instanter habebat, ita ut Saeculares prius Domnum Regem absque ejus*

D *consultu inquietare necesse non haberent, quousque ille praevideret, si necessitas esset, ut caussa ante Regem meritò venire deberet. Si verò secreta esset caussa, quam prius congrueret Regi, quàm cuiquam alteri dicere, eumdem dicendi locum eidem ipsi praepararet, introducto prius Rege, ut hoc juxta modum personae vel honorabiliter, vel patienter, vel etiam*

E *misericorditer susciperet*. Legantur quae habet Du-Cangius Dissertat. XIV. ad Joinvillam, & in Glossario Latino.

Erant autem & aliae Caussae, quas absque peculiari veniâ, aut imperio Principis dirimere ne ipsi quidem *Comiti Palatii* licebat. Atque in earum numero praecipue recensebantur Potentiorum controversiae, uti nos docet Lex XLIII. Caroli Magni inter Langobardicas, Part. II. Tomi I. Rer. Italic. secundùm editionem Goldasti his concepta verbis: *Nullus Comes Palatii nostri Potentiorum Caussas sine nostra jussione finire praesumat; sed tantùm Pauperum & minus Potentum ad justitias faciendas se sciat constitutum*. Quae verba nequaquam deprimunt munus Comitis Palatini, ejus auctoritatem ad unas Pauperum Caussas minusque Potentum coërcendo: sed id tantummodo statuunt, ut non tam facile in Caussis Potentiorum audiendis totum tempus, studiumque suum ille insumat, Pauperibus neglectis, quorum negotia Principibus vere piis & Christianis, eorumque Magistratibus accuratius procuranda erant. Hanc fuisse mentem Caroli Magni, antecedens paragraphus prodit his verbis: *Ne propter hoc Pauperum & minus Potentum justitiae remaneant*. Ad haec amabat rescire solertissimus Augustus, in quam sententiam inclinaret Palatii Comes, quando Potentiores adversùs Pauperes aut minus Potentes litigabant, veritus, ne ipsa potentia animum Judicis in transversum raperet. Ceterum hinc etiam elucet, non minus Pauperum, quam Potentum caussas pertinuisse ad Tribunal Comitis Palatii, quamquam ad has postremas expediendas opus foret Regis veniâ. Accedit quod in MSto Codice Legum Langobardicarum adservato in Bibliotheca Estensi, & apud Baluzium, loco eorum verborum: *Sed tantùm Pauperum & minus Potentum ad justitias faciendas se sciat constitutum*, diversa haec leguntur: *Sed tantùm Pauperum & minus Potentium ad justitias faciendas sciat sibi esse vacandum:* quibus significatur, nihil vulneris inlatum latissimae auctoritati Comitum Palatii, sed tantummodo consultum religioso studio atque cautelâ necessitatibus Pauperum.

Unus autem *Palatinus Comes* in Palatio Francorum Regum ad illustre munus suum gerendum consedisse ab aliquibus creditur. Attamen monumenta non desunt, fuisse uno eodemque tempore duos. In Epistola XI. Eginharti sub Ludovico Pio memorantur *Gebuinus & Ruodbertus Comites Palatii*, quorum etiam occurrit mentio in Annalibus Fuldensibus. Alia exempla adfert eruditissimus Mabillonius contra Conringium de Re Diplomatic. Lib. 2. Cap. 11. num. 14. Quod verò propiùs institutum meum contingit, illud est, fuisse in caussâ necessitates Populorum, Regnorumque divisiones, ut sensim plures inveherentur Comites Palatii. Ita conscisso olim in plura Regna Francorum Imperio, singula ex iis suum Comitem habuere Palatinum, qualia fuere Regna Aquitaniae & Burgundiae. Ita apud Germanos, Britannos, Polonos, & Hungaros fuit in usu eadem Dignitas, ibique aeque ac apud Francos magno in honore habita. Hinc Italico Regno, vel tunc quum Francorum Imperio suberat, suus datus est *Comes Palatii*, quo nempe consuleretur Populorum commodo, quibus intolerandum erat, remotissimam Francorum Imperatorum Sedem petere, ut Comitis Palatini judicium subirent. Ticinum verò, utpote Regni Italici Metropolis, ea Civitas fuit, ubi Italicorum usui destinatus Palatii Comes plerumque morabatur, & jus dicebat. Quanta autem *Comitis*

tis

tis Palatini foret auctoritas, ex eo A
intelligas, universi Regni Populum
potuisse appellare à Ducibus, Mar-
chionibus, & Comitibus ad ipsum.
Et in quacumque Regni parte ille
versaretur, ex ordinaria facultate ju-
dicare is poterat, ac sententias Du-
cum & reliquarum Potestatum, seu
Magistratuum retractare. Missis Do-
minicis, de quibus suo loco agemus; B
erat par fere potestas, sed delegata
ac temporanea, & constricta plerum-
que ad aliquam Provinciam, seu lo-
cum. Quamquam veri quoque simile
est, potuisse appellationem interponi
à sententia ejusmodi Missorum ad Co-
mitem Palatii. Proinde uberem aucto-
ritatem transfusam intelligas in Wi-
bodum Parmensem Episcopum à Ca- C
rolo Crasso Italiae Rege, quum le-
gis in ejus Diplomate apud Ughel-
lium Tom. 2. Ital. Sacr. in Catalo-
go Parmens. Episcoporum: *Habeat ip-
sius Ecclesiae Episcopus licentiam distrin-
gendi, definiendi, vel deliberandi, tam-
quam nostri Comes Palatii, omnes res &
familias tam omnium Clericorum, quam-
que omnium habitantium infra praedi- D
ctam Civitatem Parmae*. Otto etiam I.
Anno Christi DCCCCLXII. Huber-
to Parmensi Praesuli concessit, *ut sit
noster Missus, & habeat potestatem de-
liberandi &c. tamquam nostri Comes Pa-
latii*. Idem concessum videas Episco-
pis Astensibus, Laudensibus, ac aliis.

Juvat nunc, quantum potero, con-
texere seriem *Comitum Palatii* in Ita- E
lia constitutorum; eoque lubentius in
id incumbam, quod celeberrimus Du-
Cangius conatus illustrare hanc parti-
culam Italicae Historiae, non multum
progressus fuit. In Pistoriensi Charta
Anno DCCCXII. scripta, quam pu-
blici juris faciam in Dissertat. LXX.
de Cleri immunitat. memoratur *recla-
matio* longe antea *tempore Domni Pip-
pini Regis facta ad Paulinum Patriar-
cham, Arnonem Archiepiscopum, Far-
dulfum Abbatem, & Echerigum Comi-
tem Palatii, vel reliquos loco eorum, qui
tunc hic in Italia Missi fuerunt &c.* En
ergo primum *Palatii Comitem* è Fran-
corum genere, Italiae datum, quem
ego norim: si tamen revera munere
hoc ordinario in Italia est functus.
Sub eodem quoque Carolo Magno *He-
broardum Comitem Palatii* fuisse constat
ex Chronico Farfensi, Part. II. Tomi
II. Rer. Italicar. pag. 357. Sed & in
eodem Chronico pag. 362. in Placi-
to habito Spoleti, Anno DCCCXIV.
memoratum videas *Supponem Comitem
Palatii*, qui etiam praecedit *Guinichi-
so & Heccideo Ducibus*: tanta quippe
erat dignitas Comitis Palatini. An is
idem fuerit, qui Anno Christi DCCC-
XXII. Spoleti Dux institutus fuit à
Ludovico Pio Augusto, & post bien-
nium naturae debitum solvit, decer-
nere non ausim. Nomen & tempora
congruunt. Verùm postremus hic è *Co-
mite Brixiae* evasit *Spoleti Dux*, ut ha-
bent Annales Bertiniani. Alter po-
stea hoc illustri munere auctus occur-
rit sub Ludovico Pio Augusto. Quum
enim Lotharius ejus filius coepisset
jam componere Italicorum lites, ut
Eginhardus habet in Annalib. Fran-
cor. ad Annum DCCCXXIII. *Pa-
piam regressus, mense Junio ad Impe-
ratorem venit*, hoc est in Gallias, si-
ve in Germaniam remeavit. *Qui quum
Imperatori de Justitia in Italia à se
partim facta, partim incboata fecisset
indicium, missus est in Italiam Adalhar-
dus Comes Palatii, jussumque est, ut
Mauringum Brixiae Comitem secum as-
sumeret, & incboatas justitias perficere
curaret*. Equidem pro certo minime
statuam, *Adhalardum* hunc Italici po-
tius quam Francici Palatii Comitem
fuisse. Primum tamen mihi perquam
verisi-

verisimile videtur. Quum enim eo ipso Anno Ludovicus filio suo Lothario coronam Augustalem Romae imponendam curasset, eumque collegam in Imperio decrevisset, quem antea Regio titulo, atque Italiae regimine donarat, facile conjicere possumus, tum ut incommoda Populis minuerentur, tum etiam propter honorem novae dignitatis, Ludovicum Augustum filio Augusto permisisse suum in Italia *Comitem Palatii*, qualem & ipse in Francia id munus exercentem habebat. Anno proxime sequenti, hoc est DCCCXXIV. sublato è vivis Suppone Duce Spoleti, insignem illum Ducatum idem Adelhardus Palatii Comes regendum suscepit; sed is eodem Anno vitam cum morte mutavit. Exarsere postea exsecrabiles controversiae inter Ludovicum Pium, & Lotharium filium perduellem: eoque saltem tempore credendus est Lotharius adlegisse sibi in Italia suum proprium Comitem Palatii. Et quidem Anno DCCCXL. Placito cuidam in Civitate Lucensi habito interfuisse deprehendi *Maurinum Comitem Palacii*, ut Charta proferenda in Dissertat. X. *de Minor. Justit. Ministr.* testabitur. Immo & Anno DCCCXXXV. ejus mentio habetur in Diplomate Cremonensi ejusdem Lotharii Augusti. Fortassis hic non alius fuit à *Mauringo Comite Brixiae*, quem supra vidimus ab Eginhardo memoratum.

Jam verò extra controversiam positum est, sub Ludovico II. Augusto Lotharii filio fuisse suum proprium Comitem Palatii Italico Regno. Id constat ex Placito spectante ad Annum DCCCLX. quod evulgavit Clariss. Mabillonius de Re Diplomatica Lib. 6. Chart. 93. & ego iterum dedi in Chronico Monasterii Casauriensis Part. II. Tomi II. Rer. Italic. Habitum namque illud fuit in Ducatu Spoletano inter Aesium & Camerinum ex jussu ipsius Imperatoris Ludovici II. ibique consedisse legimus *Hucpoldum Comitem Palatii*. Chartam hanc laudat quoque Du-Cangius, atque hinc deducit, non semper datum Comitibus Palatii praestantiorem locum in judiciis, quum eidem Placito praefuisse cernamus, ante Hucpoldum ipsum, *Wichodum venerabilem Episcopum*, & *Adelbertum Comitem Stabuli*. Verùm non satis firmum argumentum hoc appellare mihi liceat, quandoquidem in contextu ipsius Placiti, quod est ad auctoritatem judicandi, primas partes sustinere *Hucpoldum* intuemur. Sed & longe ante eumdem Annum eadem dignitate fruebatur idem *Hucpoldus*, uti constabit ex Placito Anni DCCCLII. aut DCCCLI. habito Ticini, quod evulgabo in Dissertat. XXI. *de Placitis & Mallis*. Is ibi appellatur *Hucpaldus Comes Sacri Palatii*. In Praefatione ad Ermoldum Nigellum jam adnotavi, ejusmodi nomina olim duobus modis fuisse pronuntiata, hoc est, O in A permutato, uti *Arnoldus Arnaldus*, *Ermenoldus Ermenaldus*. Eodem Anno DCCCLII. occurrit idem Hucpoldus titulo *Comitis Palatii* insignitus apud Ughellium in Ital. Sacr. Tom. 3. pag. 33. id testante Charta Rhodingi Episcopi Florentini, scripta temporibus Lotharii & Ludovici II. Augustorum, in qua constituitur Abbatissa Monasterii Sancti Andreae *Berta Deo devota*, *filia Huepoldi* (lege *Hucpoldi*) *Comitis Palatii*. Ipsemet Hucpoldus celebrationi constitutionis illius interfuit & subscripsit. Atque heic minime omittendum, ab Anonymo Epitomatore Chronicorum Casinensium (cujus Opuscu-

pusculum protuli Part. I. Tomi II. Rer. Italicarum) de hoc ipso Hucpaldo grande facinus referri pag. 370. *Uxor*, inquit, *Ludovici II. Imperatoris* (scilicet *Ancilberga*) *in Tucbaldum Palatii Comitem post Imperatoris discessum oculos injecit;* ad impudicos amplexus solicitavit; resistentem apud virum accusavit, qui uxori nimium credulus Comitem inauditum de medio sustulit. At *Andaberta* uxor mariti trucidati innocentiam demonstratura, coram ipso Augusto super *duodecim vomeres* ignitos *nudis pedibus illaesa deambulavit*. Quare Imperator Comitis illius *heredibus Ducatum Liguriae & Tusciae, & in perpetuum Comitatum Mutinensem cum aliis octo Comitatibus concessit*. Fabulis scatet (uti & reliquum illud Opusculum) hujusmodi narratio. Nihilo tamen secius certum est, agi illic de *Hucpoldo Comite Palatii*, cujus antea mentionem feci. *Tucbaldum* vitio Scriptoris vides, uti & infra *Blatinum Comitem* pro *Palatinum Comitem*. Et fortassis inter hasce fabulas aliquid veri latet, nempe praecipiti jussu Ludovici Augusti hominem hunc morti datum fuisse, atque innocentem deinde compertum, quanquam tentatae pudicitiae caussa forsitan vulgi rumor fuerit. Animadvertas etiam velim parem Historiam sive Fabulam, de *Maria uxore Ottonis III. Imperatoris* à Godefrido Viterbiensi memoriae proditam fuisse: adeo proclives tunc erant vel ipsi Literati ad amplectenda ac repetenda aliorum somnia, modò aliquid insueti ac mirandi continerent. Sed progrediamur.

Ex Placito Lucae habito, quod proferam in Differtat. X. *de minor. Just. Minist.* palam fiet, quis Anno DCCCLXV. illustre hoc munus impleverit, nempe *Johannes Sacri Palatii* .... licèt è Charta exesa ceciderit vox sequens, *Comes* tamen *Sacri Palatii* verisimiliter ibi est intelligendus, qui una cum Petro Episcopo Arretino hujusmodi judicio praefuit. Subsequitur ad Annum DCCCLXXIV. in Italia *Heribaldus Comes Sacri Palatii*, cujus habes duo Placita a me addita Chronico Casauriensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Is in altero ex iis Placitis se inscribit non *Comitem*, sed *Vicecomitem Palatii*, in altero *Comitem Sacri Palatii*. Immo idem in Charta praecedenti, spectante, ut videtur, ad Annum DCCCLXXIII. diserte appellatur *Heribaldus Comes Sacri Palatii*. Sed fortassis & haec referenda est ad Annum DCCCLXXIV. quo Heribaldus è Vicario factus fuerit Comes ejusdem Sacri Palatii. Et quidem fuisse olim *Vicecomites Palatii*, discere potes è Charta Anno DCCCLXXII. scripta, & in Chronicon Vulturnense inlata, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 396. Ubi *Adraldus Vicecomes Palatii*, Ludovici II. Augusti jussu controversiam de Servis decernit. In Chartis verò hactenus memoratis, uti & in Placito Joannis à me nuper laudati, animadvertat Lector rem à Conrigio antea negatam. Videlicet multos quidem *Palatii* tantùm *Comites* appellatos fuisse; sed nonnullos etiam *Comitis Sacri Palatii* titulum adhibuisse: cujus rei alia quoque exempla adfert Mabillonius. *Heribaldo* successisse credendus *Boderadus*, sive *Bodradus*. Occurrit ejus nomen in Concilio Ticinensi, ubi actum fuit de electione Caroli Calvi Anno DCCCLXXVI. Nam uti videre potes apud Baronium ad illum Annum, & in Actis ejusdem Concilii editis Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 150. inter Principes, qui interfuerunt & subscri-

subscripserunt electioni, legitur *Signum Bodradi*; seu *Berdradi Comitis Palatii*. Ad haec refert Campius in Histor. Ecclesiastic. Placentin. Tom. I. pag. 478. donationem Anno DCCCXCIX. Placentiae factam ab Everardo Comite, qui inscribitur *filius bonae memoriae Boderadi, qui fuit Comiti Palatino*. Unum atque eumdem hominem heic nemo non intelligat. Ibique animadvertenda est utpote iis temporibus rara, appellatio illa *Comitis Palatini*. Attamen quum infra

A legatur ea donatio facta *pro mercede & remedium animae quondam bonae memoriae Boderadi Comiti Palatio, suspicio oboritur, supra quoque non aliter fuisse scriptum*. Sed ope Excellentissimi primi Praesidis Senatus Taurinensis, idest Comitis Ludovici Caissotti, egregium Placitum adjungere heic possum, in quo ejusdem *Boderadi Comi-* B *tis Palatii* auctoritatem dilucidius invenies; uti & *Aicardum Vicentinum Episcopum*, Ughellio antea ignotum.

Placitum in Civitate Ticinensi habitum à Boderado Comite Palatii, in quo Amblulfus Monasterii Novaliciensis Abbas contra Maurinum, negantem se ejusdem Monasterii Servum, victor evadit. Anno Ch. 880.

DUm *in Dei nomine, Civitate Papia in sacro Palatio, ubi* Dominus Carolus Rex *praeerat in judicio, intus caminata minore, qui est ante Martia, in judicio resideret* Boderadus Comes Palatii, *singulorum hominum justitiam faciendo ac deliberandum, residentes cum eo* Joannes *sanctae* Ticinensis Ecclesiae, *&* Aicardus Vincentinae Ecclesiae *venerabilibus* Episcopis, Supo, *&* Berengerius Comitibus, *Adelbertus, Leo, Petrus, Fulbertus, Urspertus, Ragonbertus, Ritpertus, Johannes, Leo, & item Natalis, Ursus, & Martinus Judices sacri Palatii, Landepertus & Pelprandus Judices Ticinensis, Atto de Landinaco, Gottefredus de Spariani, & reliquis multis. Ibique eorum veniens praesentia* Amblulfus Abba Monasterii Sanctorum Petri & Andreae, sito Novalicio, *unacum Rodericus Scavinus Taurinensis Advocatus ipsius Monasterii, nec non & Maurinus filius quondam Petri de Valle Sexsia de Villa, quae dicitur Ulces, una cum Ansevertus filio suo, altercationem habentes. Dicebant ipsi Am-*

C *blulfus Abba & Rodericus Advocatus*: Dudum in judicio vestri praesentiâ malaverunt nos isti Maurinus & Ansevertus filio suo, quod pars Monasterii nostri malo ordine, & contra lege eos ad servitutem detineret. Et nos dedimus eorum responsum: quod Pars Monasterii nostri eos ad servitium detineret nec non contra legem, D eo quod Civitati Taurinis in judicio praesentia istius Suponi Comiti & Scavinorum, per Judicum judicium istum Maurinum advicisemus, & talem notitiam Judicati haberemus. Isti Maurinus & Ansepertus filio suo dederunt nobis responsum, notitiam ipsam nihil eorum impediret, eo quod omnia, quidquid inde factum esset, per fortia factum fuisset: nam nec E per judicium. Tunc per vestrorum Judicum judicium dedit nobis Vvadia ad probandum per Judices, aut per notitiam, qualiter istius Maurini in eodem judicio fortia facta fuisset. Et nos dedimus eorum vvadiam de Placito, & de ipsa notitia Judi-

cum

cum ad Placitum deducendum. Et hodie inter nos exinde constitutum Placitum missum est. Ecce nos parati cum ipsa notitia, sicut eorum vvadiam dedimus. Et quaerimus, ut ipsa nobis faciat consignationem, sicut vvadiam dedit. *Responderunt ipse Maurinus & Anspertus filio suo:* Veritas est, quia omnia taliter inter nos actum & vvadiatum est, & hodie inter nos constitutum Placitum missum est. Ecce nos parati quaerimus, ut ipsam nobis ostendatis notitiam, sicut vvadiam dedistis. *Tunc ostenserunt ipsi Amblulfus Abba, & Rodericus Scavinus & Advocatus notitiam Judicati, ubi continebatur inter caetera, qualiter praesentiâ Suponi Comiti, & Scavinorum in judicio Civitati Taurini malaset Rodericus Scavinus & Advocatus Monasterii Sancti Petri, Novalicio sito in Valle Sexsia, una cum Amblulfus Abba ipsius Monasterii, Maurinum filium quondam Petri, commanente in Valle Bardoniscâ, in Villa, quae dicitur Ulces: qui de sua persona Servus ipsius Monasterii esse deouisset: ipse Maurinus vetaiset, quod non Servus, sed Liber esse debuisset, pro eo quia de libero Patre & Matre natus esset, & taliter per testes ad probandum vvadiam dedisset. Sed in constituto, que inter eis positum fuerat ad Placitum, ipse Maurinus venire neglexisset. Hoc actum, dum Supo illorum Comes resederet in jam dicta Civitate Taurinis* Curte Ducati *in Placito publico venisset reclamandum Maurinus, quod pars Monasterii Novalicio eum pignoratum haberet: & paratus esset suam Libertatem per testes ad probandum, sicut vvadiam dederat. Tunc ipse Comes dedisset ei licentiam foris de ipso Placito exeundi, sua testimonia ad ducenda, sicut professus fuerat. Quia cum foris perexisset, statim reversus fuisset, & professus dixerat, quod ipsos testes ibidem non baberet, quod professus fuerat babere. Tunc ipse Comes dedisset eidem Maurini inducias usque ad alium Placitum. Sed in constituto, quod inter eis positum fuerat, ipsos testes non baberet; sed professus dixerat, quod inquisitum babebat, & nec testes, nec ullam firmitatem de sua Libertate non babuisset, nec invenire potuisset, pro eo quia Petrus genitor suus, Servus de praedicto Monanasterio fuisset, & Servum pertinuisset: & ipse ex nascendo Servo Sancti Petri de praefato Monasterio esse debuisset, & nullatenus se de ipso servitio subtrabere potuisset. Cum taliter egissent, & se cumcrediaisset, tunc ipse Comes dedisset eidem Maurini inducias, ut fortasse potuisset invenire testes, aut ullam firmitatem de sua Libertate, & constitutum inter eis posuisset. In constituto die dum resedisset ipse Supo illorum Comes in praedicta Civitate Taurinis in Curte Ducati, una simul cum Adalrico Comes, & Grauso Judex, Missi directi Domini Caroli Regis in Placito publico singulis hominibus causas audiendas & justitias faciendas, resedissent cum eis Petrapertus, Adalmondus, Alfredus, Joannes, Guaspertus, item Petrepertus, Alardo, Jonamus, & Ursus Scavinus, Vitelmus, & Amalricus Scavinus Romani, & reliquis multis: ibique in eorum venisset praesentia Abnulfus Abba cum jamdicto Roderico Advocato praefati Monasterii, & ipse Rodericus dixisset adversùs jam dictum Maurinum:* Da nobis testes ipsos, quos tu per vvadiam obligasti de tua Libertate; *ipse Maurinus respondisset, dudum professus fuisset praesentiâ istius Comiti vel Scavinorum, & reliquorum hominum; & iterum professus fuisset, quod testes nec ullam firmitatem non baberet, sicut per vvadiam obligaverat, sed Servus ipsius Monasterii esse debuisset, pro eo quia Petrus genitor suus, Servus praefati Monasterii Sancti*

Petri fuisset, & ipse ex nascendo Servo ipsius Monasterii esse deberet. Cum taliter professus & manifestatus fuisset, rectum eorum judicium, & Scavinorum paruisset esse, & judicassent ut amodo & in antea fuisset Servus Sancti Petri ipsius Monasterii juxta sua professione. Erat notitia ipsa firmata ab Sopone Comes, & ab Adalrico Comes & Grausone Missi, & ab Amolus Episcopus, *& ab Scavinis, atque a ceteris nobiles homines; & scripta per manus Joanni Notarii, & emissa Anno Domini Caroli Regis hic in Italia Primo, Mense Aprilis, Indictione Tertiadecima. Notitià ipsà ab ordine relectà interrogati sunt Maurinus & Ansevertus filio suo, quid adversùs notitiam ipsam dicere volerent. Qui dixerunt, & professi sunt, quod sicut primitus dixerant, ita & nunc dicebant*, quia omnia per fortia nobis factum fuit. *Cum taliter professi fuissent, interrogati sunt ipsi Maurinus & Ansevertus filio ejus, si haberent Judices aut Notitia, qualiter clarescere potuisset, quod in ipsas Placitus eidem Maurini fortia facta fuisset. Qui dixerunt & professi sunt, quod Judices nec Notitiam exinde non haberent, nec invenire poterant, qualiter clarescere poterat, quod ei fortia facta fuisset. Cum taliter professi fuissent, rectum eorum omnibus paruit esse, & judicaverunt, ut justa eorum altercationem & professionem, & justa ipsa Notitia Judicum, ut ipse Maurinus & Ansevertus filio suo de suorum personis ammodo & in antea Servi ipsius Monasterii Sancti Petri & Andreae sita Novalicio esse deberent. Et finita est causa. Et hanc Notitiam pro securitate ipsius Monasterii facere comonuimus.*

Quidem & ego Adegrauso Notarius ex nostrorum Judicum admonitionem scripsi Anno Regni Domini Caroli gloriosi Regis hic in Italia Secundo, Mense Novembris, Indictione Quartadecima.

✠ *Signum mei Boderati Comiti Palatii, qui in iis actis, ut supra interfuit.*

✠ *Signum Adelpertus Notarius Sacri Palatii interfuit.*

✠ *Signum Petrus Judex Domini Regis interfuit.*

✠ *Signum Fulbertus Judex Domini Regis interfuit.*

✠ *Signum Uspertus Judex Domini Regis interfuit.*

✠ *Signum Pelprandus Judex Domini Regis interfuit.*

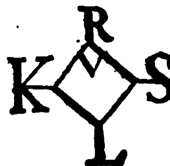
✠ *Signum Vitpertus Judex Domini Regis interfuit.*

Animadverte, Taurini quoque extitisse *Curtem Ducati*, uti Mediolani, atque in aliis insignibus Civitatibus factum supra ostendi in Differt. V. *de Ducibus*. Neque id novum; nam Paullo Diacono teste Lib. III. Cap. 34. de gestis Langobard. Authari Rege Langobardorum e vivis sublato, Theodelinda Regina *Agilulfum Ducem Taurinatium & sibi virum, & Langobardorum genti Regem elegit* circiter Annum Ch. DXC. Itaque *Boderadum* Comitem Palatii habemus etiam Anno Ch. DCCCLXXX. atque adeo sub *Carolo Crasso* Rege, qui nondum Coronam Imperii consequutus fuerat. Sed quid est quod praecedenti Anno DCCCLXXIX. eodem Carolo Rege Ticini morante, occurrit nobis alter *Palatii Comes*, scilicet *Pertoldus?* Ejus nomen servavit nobis Diploma Episcopatui Regiensi ab eodem Carolo nondum Augusto concessum, quod nunc publici juris facio ex antiquissimo exemplo, existente in Archivo Capituli Canonicorum Regiensium.

Caroli

Caroli Crassi Italiae Regis Diploma, quo Ecclesiae Regiensi Insulam Suzariam donat, Anno 879.

A IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jhesu Christi. Karolus divina ordinante providentia Rex. Si ut Sanctorum loca aitentur, quo eorum Presules, ceterique Ministri uberius omnipotenti Domino valeant deservire, munus quoddam conferimus Ecclesiis divino cultui dicatis, nostrorum normam sequentes predecessorum, & in presenti seculo pro-
B sperari, atque in futuro veniam consequi non dubitamus eternam. Notum igitur industrie omnium fidelium Sancte Dei Ecclesie, nostrorumque tam presentium, quam futurorum, fieri cupimus, quia Waltfredus insignis Dapifer, & Pertoldus Illustris Comes Palatii, dilectissimi fideles, seu Consiliaris nostri, adeuntes magnitudinem nostram, suppliciter sugges-
C serunt, ut ob divinum zelum intuitus, perpetuamque Regni nostre ditioni famulantis celitus stabilitatem, Ecclesie beati Prosperi Confessoris Christi, Regiensis videlicet Episcopi, cui Paulus venerabilis Pontifex preesse cognoscitur, quandam Insulam juris Regni nostri Italici, que nominatur Suggaria in Comitatu Brixiensi, idest inter Padum & Zaram, cum Cur-
D te, & Capellas, seu Piscaria, atque silvis, mansis quoque omnibus, qui sunt in ipsa Insula, de predicto Comitatu usque nunc pertinentibus, cum omni integritate rerum mobilium seu immobilium, vel familiarum, prout hactenus ad nostrum dominium pertinuisse noscuntur, jure proprietario concederemus. Quorum postulationibus, quia justas & rationa-
E biles suggessisse cognovimus, aures benivolentie nostre hilariter inclinantes, prefate Sancte Regiensis Ecclesie, in qua beatum Prosperi Confessoris Christi Corpus humatum jacet, Paulo venerabili Episcopo, ejusquè successoribus ad utilitatem & exaltationem ipsius Episcopii eandem Insulam Suggariam in Comitatu eodem Brixiensi positam inter Padum & Zaram cum Curte, & Capellas, seu piscaria, silvis etiam cum prenominatis mansis, qui ibidem sunt, ex ipso Comitatu pertinentibus, cum omni integritate rerum seu familiarum, cunctisque decimis, & pertinentiis, vel adjacentiis suis, fundis quoque & locis, seu paludibus & Insulis, ubicumque esse videntur in alveis vel curriculis Padi, sicuti ex antiquo ad ipsa loca pertinere videntur, quique ab hominibus pagi ipsius Pulicini nominantur, per nostre pietatis Preceptum perpetualiter donamus, concedimus, modisque omnibus stabilimus, quatenus isdem Paulus venerabilis Pontifex, ejusque successores potestatem habeant de his omnibus rebus ad utilitatem sui Episcopii facere secundùm quod melius previderint ac decreverint, sicut de ceteris rebus juris ipsius Ecclesie, expulsa totius potestatis inquietudine. Si quis autem, quod minime credimus, hujus nostre munificentie quolibet ingenio vel argumento violator extiterit, trecentas libras auri obrizi componere cogatur, medietatem Palatio nostro, & medietatem ad partem predicte Ecclesie. Insuper etiam infamia publica notatus tamquam sacrilegus habeatur ab omnibus. Et ut certius credatur, & diligentius ab omnibus observetur, manu propria subter firmavimus, & de anulo nostro sigillare jussimus.

Signum

Domni Karoli Serenissimi Regis.

Arnostus Notarius ad vicem Liutuardi Archicancellarii recognovi.

Data VI. Idus Januarii, Anno Incarnationis Domin DCCCLXXX. Indictione XIII. Anno vero Regni piissimi Karoli Regis in Italia primo.

Actum Papie in Palatio Regis, in Dei nomine feliciter. Amen.

Datum scripsi Diploma Anno Ch. DCCCLXXIX. quamquam heic legatur subsequens. Eo quippe Anno, die *VI. Idus Januarii* decurrebat *Annus Primus* Regni Caroli Crassi, & *Indictio XIII.* in cursu esse coeperat Septembri mense. Annus autem novus exordium sumsit in Nativitate Domini. Quum vero supra viderimus, *Boderadum* egisse *Comitem Palatii* Anno Ch. DCCCLXXVI. & eodem munere functus nobis occurrerit etiam Anno DCCCLXXX. mirum videatur, quei *Pertoldus* heic memoratus intermedio illo tempore *Palatii Comes* & ipse fuerit. Alterutrum ergo suspicari cogimur. Scilicet aut geminos Palatii Comites tunc electos fuisse, aut in Charta minime autographa Regiensi corruptum fuisse nomen illud, ac restituendum esse pro *Pertoldus Bodradus*. Ad haec insalutatam transilire nolo rem singularem, quae in hoc monumento innuitur, videlicet, Insulam *Suzariam* pronuntiari sitam in *Comitatu Brixiensi*. Castellum hoc nunc cis Padum cernitur subtus Gonzagam & Lutiariam: qua igitur ratione spectabat olim ad Comitatum Brixianum? In Antiquitatibus Estensibus Par. I. Cap. VII. eandem mihi difficultatem objeceram, quum in Diplomate Anno MLXXVII. per Henricum IV. Germaniae Regem, atque Italiae, Principibus Atestinis concesso, invenerim *Casalem Majorem*, *Vitellianam*, & *Pomponescum*, Castella tunc eorumdem Estensium juri obno-

A xia, appellari sita in *Comitatu Brisiensi*. Per hoc nostrum alteri illi Diplomati lux & fides major adjungitur. Si enim *Comitatus Brixiae* se protendebat *Suzariam* usque, ditionem temporibus nostris Cispadanam: quanto facilius complecti potuit tria illa Castella, nostris non minus quam antiquis temporibus ultra Padum sita? B Hinc ergo simul discamus, quae olim foret Comitatus Brixiani amplitudo, & quot rerum mutationes vel in ipsa telluris superficie tempus invexerit, quum Padus olim ita decurreret, ut descendens Suzariam relinqueret ad laevam, quae nunc ad ejus dexteram, & quidem ab eo non modicum distans, cernitur. Ceterum C olim *Insulae* nomine is etiam ager donabatur, quem duo fluvii circumfluerent; Suzaria autem ibi sita dicitur *inter Padum & Zaram*. Ughellius in Ital. Sacr. Tom. 5. pag. 1568. alterum Diploma refert, quo Ludovicus II. Imperator Roffredo Episcopo Regiensi eamdem Insulam & Curtem largitur his verbis: *quae nominatur* D *Suzaria in Comitatu Brixiensi*. Tum inferius habet *eamdem Insulam Suzariam in Comitatu eodem Regiensi positam:* sed emendandus locus, & scribendum *Brixiensi*, uti in autographo ejusdem Privilegii meis oculis egomet legi. Monumenta alia, quibus amplitudo Brixiani Comitatus illustratur, accipiet alibi Lector.

E Accedamus nunc ad tempora Widonis sive Guidonis Imperatoris. Supra in Dissertat. III. *de Roman. Imperator.* mentio facta est Diplomatis ab eo concessi Leudoino Mutinensi Episcopo Anno DCCCXCI. *per Maimfredum Comitem Sacri Palatii*. Tum Anno DCCCXCVII. imperante Lamberto Augusto ejusdem Guidonis filio occurrit nobis *Amedeus Comes Palatii*,

cujus

cujus Placitum Florentiae habitum possideo, infra edendum in Dissertat. X. *de minor. Justit. Ministr.* Sublato è vivis Lamberto, delata est paucis ab illinc annis Imperialis Corona Ludovico III. sub quo *Sigefredus* insigni hoc munere functus est. Ejus nomen exhibent Diplomata duo ab eodem Ludovico Augusto concessa Adelberto Episcopo Bergomensi, quae edita A habes apud Caelestinum in Histor. Bergom. Part. 2. Volum. 2. Lib. 22. Addam & ego tertium, quod olim descripsi ex autographo adservato in antiquissimo Parthenone Ticinensi Sanctae Mariae Theodatae, dimissis tamen iis, quae in aliis ejusdem sacri Coenobii Tabulis à me edendis, verbis minime diversis, leguntur.

Ludovicus III. Imperator Monasterio Virginum Ticinensium Sanctae Mariae Theodatae jura & praedia confirmat, Anno 901.

In nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Hludowicus divina favente clementia Imperator Augustus. Si circa servos & ancillas Dei &c. Omnium igitur fidelium Sancte Dei Ecclesie, nostrorumque presentium scilicet ac futurorum noverit industria, qualiter Adalbertus inclytus Marchio, & Sigefredus gloriosissimus Comes, *nostri dilectissimi Consiliarii, nostram adeuntes clementiam eniisus postulaverunt, quatenus pro mercede & remedio animae nostrae,* B *parentumque nostrorum omnia precepta & instrumenta Cartarum, que ab antecessoribus nostris Regibus & Imperatoribus Monasterio Sancte Dei Genitricis Marie, quod nuncupatur Theodate, situ in Urbe Ticinensi, conlata & confirmata sunt, ubi nunc preesse videtur Risinda Abbatissa, nos per precepta munificentie nostre jure proprietario concederemus &* C *reconfirmaremus. Quorum precibus &c.*

Signum Domni [monogram: HLUDOVICUS] *Hludovici Serenissimi Imperatoris Augusti.*

Arnulfus Cancellarius ad vicem Lituardi Episcopi & Archicancellarii relegi & . . . . .

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data V. Idus Martii, Anno vero Domni Hludovici gloriosissimi Imperatoris Primo, per Indiction. IIII.

Actum Papiae Palatio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Antequam Ludovicus iste Provinciae Rex in Italiam regrederetur ad suscipiendum Imperiale Diadema, *Sigefredus* nuper laudatus *Comitem Me-* D *diolani* agebat, uti constabit ex egregio Placito in ea Civitate per ipsum habito Anno DCCCC. quod in hoc eodem Opere evulgabo. Veri autem vido-

videtur simile, Sigefredum pro Ludovico stetisse contra Berengarium Italiae Regem, quando ipsum cernimus Anno sequenti ad Comitatum Palatii provectum. Immo quia is ad omnem ventum navigare noverat, quum vi et industriâ Berengarii depulsus postea ex Italia fuisset novus iste Augustus, amplissimum ille munus adhuc sub ipso Berengario exercere perrexit. Ad hanc rem confirmandam utar Placito, quod ipse habuit Placentiae Anno DCCCCIII. Nimirum stetit coram ipso Adelberga Abbatissa praeclarissimi Monasterii Sancti Sixti in ea Urbe siti, ut legitimam demonstraret donationem Guardistallae (nunc *Guastalla*) & Luciariae, olim eidem Coenobio factam ab Hirmengarda Ludovici II. Imperatoris filia. Chartam vidi in vetustissimo Regesto Archivi Civitatis Cremonensis.

Placitum coram Sigefredo Comite Palatii habitum Placentiae, in quo Abbatissa Monasterii Sancti Sixti donatas eidem Coenobio Curtes duas, Guardastallam scilicet ac Luciariam ab Hirmengardâ filiâ Ludovici II. Augusti, Chartâ in judicio productâ, docet, Anno 903.

D*Um in Dei nomine, Civitate Placentia, ad Monasterium sancte Resurrectionis Jesu Christi, Donnus gloriosissimus* Berengarius Rex *praeerat in Monasterium ipsum a karissima Donna* Ingelberga Imperatrix *constructum esse videtur, intus Ecclesia majore ipsius Monasterii in judicio resideret* Sigefredus Comes Palacii, & Comes ipsius Comitatus Placentini, *una cum* Everardus *ipsius* Placencie, Ildegerius Laudensis, Adelmannus Concordiensis *venerabilis* Episcopus, *Aldegrassus, Adelbertus, Aquilinus, Farimundus, Stadelbertus, & Bernardus Judices idem Augusti, Ansemundus Notarius & reliqui. Ibique eorum veniens presencia* Adelberga Abbatissa *ejusdem Monasterii una cum Madelbertus Advocatus ipsius Monasterii, & ostense sunt ibi Cartule, una, ubi continebatur in ea ab ordine.*

I*N Christi nomine igitur itaque ego in Dei nomine* Irmengarda Deo devota, filia bone memorie Domni Lodoyci Imperatoris, *qui professa* sum *vivere ex natione mea Lege Salica, vobis* Scanburgi Abbatissa Cenobii Monasterio Sanctorum Sisti & Fabiani, *qui fundatum est intra Civitate Placentia, quas quidem Augusta Angelberga olim Imperatrix genitrix mea a fundamentum edificavit in propriis rebus suis, dono, cedo, confero pro remedium anime mee, vel quidem Augustorum Genitori & Genitrix mea, ut dixit, per remedium anime mee vobis Sconburge Abbatisse, vel ad successoribus tuis in perpetuum, ad usum & stipendium Monacharum ubique degentium, qui cotidie in ipsum sanctum venerabilem locum deserviunt, futuris temporibus eorum jure abendum. Hoc est Curtes duas juris meas, quae sunt positas in Comitatu Regiense, una ex his in fundo & loco* Guardistalla, *bubi Felina dicitur, alia ubi* Luciaria *dicitur, cum Capellas duas, una, que est in honore Sancti Georii, alia in honore Sancti Petri. Has vero prenominatas Curtes cum omnibus earum adjacentiis &c. Et taliter justa & se-*

A *& secundum Legem meam Salicam, in qua manifesta sum vivere, vobis Sconburge Abbatisse ad partem earum Monacharum, que cotidie in jam dicto sanctum venerabilem locum deserviunt trado & legitimam fatio investituram ad usum & stipendia habendum, per wasonem terre, cultellum, festucum nodatum, frondes arborum, presenti die eorum jure habendum omnia, sicut superius legimus. Et me exinde fortis ab* B *warpisco & abasasito feci his presentibus, & birgamina cum attramentario de terra levavi, & Leone Notarius scribere rogavi.*

Quidem & ego Leo Notarius subscripsi, Pridie Kalendas Decembris, Anno Domni Guittoni Rex Tertio, C *Indictione IX.* (idest Anno Christi DCCCXC.)

Actum Placentia.

Signum manuum Hermengarde Deo devota, *qui hanc Cartulam fieri & firmare rogavi.*

Signum manus Fulconi ex genere Francorum testis.

Signum manus Alberici ex genere Francorum. D

Signum manus Rodoini ex genere Francorum.

Signum manus Wallaroni ex genere Francorum testis.

Signum manus Retulfi ex genere Francorum testis.

Ego Leo Notarius scriptor hujus Cartule, post dicta complevi & dedi.

E *Quidem & ego Andreas Notarius Domni Regis, ex jussione* Sigifredi Comiti Sacri Palatii, *& ammonitionem praedictorum Judicum scripsi, Anno Regni Domni Berengarii Regi Deo propitio XV. mense Januario, Indictione VI.*

Signum manus nostre Sigifredi Comiti Palacii, *qui ut supra intersui.*

Hewrardus *humilis* Episcopus *intersui & subscripsi.*

Adalmannus Episcopus *intersui & subscripsi.*

Aldegrassus Judex Regis intersui.

Adelbertus Judex Domni Regis intersui.

Farimundus Judex Donni Regis intersui.

Atque hinc supplenda est Italia Sacra in Catalogo Episcoporum Concordiensium Tomo V. pag. 332. addito *Adelmanno*, quem Ughellius ignoravit. Ad haec hujus ope monumenti confirmari videtur sententia Pagii, scribentis, antecedente Anno DCCCCII. captum fuisse Veronae Ludovicum Augustum a Berengario, oculisque effossis coactum ex Italia cedere. Certe Anno DCCCCIII. & Januario Mense, Berengarium Regem pacifice sine aemulo Placentiae dominantem cernimus. Verùm hac de re infra mihi sermo erit in Differtat. XIV. *de Servis*. Charta autem haec scripta fuit *ex jussione Sigifredi Comiti Sacri Palatii*: quo exemplo rursus confirmatum videas, hosce *Comites* non tantummodo *Palatii*, sed etiam *Sacri Palatii*, fuisse appellatos. An ante Annum supra memoratum, atque ante Sigefredum Berengario fuerit quispiam alius Palatii Comes, ab Anno videlicet DCCCLXXXVIII. quo is Regium titulum assumsit, ignotum est mihi. Fortasse quod Ticinum, sedes eo tempore Palatini Comitis, in ditione Guidonis, Lamberti, & Ludovici Augustorum, fere semper stetit, Berengarius ab instituendo altero Comite Palatii sui temperavit. Quod certum, Segefredo successit in eo munere *Odelricus Marchio*. Hunc ipsum, antequam ejusmodi dignitate augeretur, innuere videtur Anonymus Panegyrista Berengarii Augusti,

Tomo

Tomo II. pag. 393. Rer. Italicar. iis versibus:

Vicinoque suas cogens ab limite turbas
Olricus, Latium Hadriacis qua clauditur undis.

Quibus ex verbis infert Hadrianus Valesius, eo tempore Odelricum Forojuliensi Marchiae praefuisse. Meminit idem Berengarius *Odelrici indyti Marchionis, Sacri Palatii nostri gloriosi Comitis*, in Diplomate Anni DCCCCXX. pro Modoëtiensi Ecclesia apud Ughellium Tom. 4. Ital. Sacr. in Archiepiscop. Mediolanens. Itaque is duplici munere functus est. At subinde tot beneficiis a Berengario receptis ingratus, testante Liutprando ejus aevi Historico Histor. Lib. 2. Cap. 15. rebellibus ejusdem Berengarii se adjunxit. Appellatur autem ab ipso *Odelricus Palatii Comes, qui ex Suevorum sanguine duxerat originem;* eumque postea sublatum Hungrorum gladiis, idem ipse scribit. Juvat nunc proferre monumentum nondum publici juris factum, ubi ejus mentio occurrit, ex praelaudato Regesto Civitatis Cremonensis descriptum.

Diploma Berengarii Imperatoris, quo Bertae filiae suae Abbatissae Monasterii Placentini Sancti Sixti, regimen & omnia bona ac jura ejusdem Coenobii confirmat, Anno 917.

IN nomine Dei eterni. Berengarius divina favente clementia Imperator Augustus. Si petitionibus fidelium nostrorum libenter annuimus, devotiores eos ad nostre pietatis fidelitatis obsequia reddimus. Quo circa omnium universalis Ecclesie fidelium nostrorum videlicet presentium ac futurorum noverit industria, qualiter Oldericus illuster Marchio, Sacrique Palacii nostri Comes, *& dilectus fidelis noster, suppliciter nostram exoravit majestatem, quatinus ob amorem superne remunerationis per nostri paginam quoddam Monasterium infra Civitatem Placentinam à beate videlicet memorie* Angelberga Imperatrice *constructum, & in honore Sancti Systi dedicatum,* Bertae *dilectissime* filie nostre *cum omnibus suis pertineneciis confirmare dignaremur, simul quoque roborantes & in perpetuum concedentes eidem Monasterio quasdam Cortes, Guardistailam scilicet, Luzariam, Littora Paludana, Villole, Pignnariam, Curtem Novam, atque Campum Miliacium, & omnia queconque memorata Imperatrix per institutionis sue paginam ubique idem Cenobium diffinivit habendum. Cujus petitionem tota devotione suscipientes id fieri annuimus, hoc nostrum Preceptum scribi jubentes, per quod prelibate Filie nostre idem Monasterium confirmamus, quatinus in sua sit potestate & dominio, quousque vixerit, & ibidem domina & ordinatrix atque retrix invigilet ac permaneat, donec ejus fuerit vita; per quod etiam in prescripto venerabili loco concedimus ac confirmamus omnes res in possessiones mobiles & immobiles, tam per Cartulas quam extra Cartulas, vel cujuscumque inscriptionis titulo ad partem ipsius Monasterii per Precepta legimus acquisitas & acquirendas, seu quicquid per Regum vel Imperatorum antecessorum nostrorum Precepta ad eundem sacrum locum collatum est; atque Cellulam quamdam, que antiquitus Monasterium dicebatur, non procul à Placentina Urbe sitam loco, qui Caput Trebie vocatur, in qua Ecclesia Apostolorum Principis honore dicata consistit, cum omni-*

omnibus inibi pertinentibus, quemadmodum Karlomannus sereniſſimus Rex & conſobrinus noſter *eandem Cellulam cum univerſis appendiciis ſuis largitus eſt eidem Monaſterio, proprietario jure, prenominato venerabili loco per hoc noſtre auctoritatis preceptum ex integro perdonamus, largimur, confirmamus, ac modis omnibus corroboramus; familias quoque utriuſque ſexus & condictionis cum Curtibus & Capellis, earumque appendiciis, Caſtellis, caſis, vineis, campis, paſcuis, pratis, ſilvis, ſationibus, paludibus, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, fluminibus, piſcationibus, ripis, rupinis, montibus, collibus, vallibus, ac planiciebus cultis & incultis, diviſis & indiviſis, mercationibus, vectigalibus, diſtrictionibus ſuis, ancillis, aldiis & aldianis, & omnibus, que dici aut nominari poſſunt, ad idem Monaſterium juſte & legaliter reſpicientibus, in integrum confirmamus, ita videlicet, ut prelibata Filia noſtra quouſque vixerit, hac noſtra auctoritate roborata de preſcriptis rebus eidem Monaſterio pertinentibus tam per Preceptorum paginam, ut diximus, quamque per aliarum Inſtrumenta Cartarum, & acquiſitis & acquirendis, poteſtative faciat, omnium magnarum parvarumque perſonarum moleſtatione remota. Si quis vero hanc noſtram auctoritatem violare temptaverit, centum quinquaginta Libras auri optimi componere cogatur, medietatem Camere noſtre, & medietatem jam dicte Filie noſtre. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes & anulo noſtro juſſimus inſigniri.*

Signum Donni BERS *Berengarii piiſſimi Imperatoris.*

Johannes Epiſcopus & Cancellarius ad vicem Ardengi Archicancellarii Epiſcopi recognovi & ſubſcripſi.

Dat. VI. Kalend. Septembris, Anno Dominice incarnationis DCCCCXVI. Donni vero Berengarii piiſſimi Regis XXVIII. Imperii autem ſui II. Indictione V.

Actum in Curte Sinna, in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Notae Chronologicae Diplomatis hujus aliquantulum me remorantur. Heic *Annus Imperii* à Chronologia Pagii diſcordat. Quum enim Anno DCCCCXVI. ſecundùm calculos ejuſdem Pagii, atque ut ego etiam aſſentio, Paſchali die Berengarius Romanorum Imperator fuerit renuntiatus, Auguſto menſe Anni ejuſdem decurrere non potuit *Secundus* Annus Imperii. Neque *Indictio V.* decurrebat *VI. Kalendas Septembris* Anni DCCCCXVI. ſed quidem decurrere coepit Kalendis ipſis proximis. Difficile etiam cum eodem Anno DCCCCXVI. componas *Annum XXVIII. Regni*, quando ipſum Berengarius iniit primis menſibus Anni DCCCLXXXVIII. uti oſtendit perquam erudite Comes Donatus Silva in Diſſertatione edita Tomo II. Rer. Italicar. pag. 416. Quare pro Anno DCCCCXVI. ſcribendum puto DCCCCXVII. Sed his dimiſſis, de quibus fuſius diſputabitur in Diſſertat. LVI. *de Relig.* & ſupra actum fuit in Diſſertat. V. *de Duci-*

bat, venio ad tempora Hugonis Italiae Regis. Sub primis illius Regni annis Palatii Comitem invenio *Giselbertum*, quem Anno DCCCCXXVI. ipse Rex in privilegio concesso Guidoni Episcopo Placentino, atque edito in Histor. Eccles. Placent. à Campio Tom. I. pag. 483. appellat *Giselbertum Sacri* (heic etiam animadverte vocabulum *Sacri*) *Palatii gloriosum Comitem*. Ejus quoque nomen servavit nobis alterum Diploma ejusdem Hugonis, infra in Differtat. VIII. proxime sequenti evulgandum. Atque hic non alius sententiâ meâ fuisse videtur ab illo, qui ante paucos annos Liutprando teste Histor. Lib. 2. Cap. 17. rebellem se prodiderat Berengario I. Imperatori, atque ab eo Historico dicitur *Gilebertus praedives Comes & strenuus*. Non abstulit ei vitam, quum posset, Berengarius; at ille beneficium clementi Augusto male rependit; Rodulphum enim Burgundiae Regem adversus eumdem Berengarium in Italiam accivit, atque, ut conjicere possumus, deinde advocavit & Hugonem, stabiliori postea fortuna Italiâ potitum. Porro Hugone regnante auctor est idem Liutprandus Lib. 3. Cap. 10. seditionem excitatam fuisse à Gualberto potenti Judice Ticini, qui *Razam natam suam Gileberto Comiti Palatii sociaverat*. Praeterea sub eodem Hugone alterum *Comitem Palatii* mihi detexit fragmentum membranae existentis in Regesto antiquissimo Episcopii Cremonensis. Haec ibi verba: *Dum in Dei nomine in judicio sederet Sarilo Comes Sacri Palatii, in Sala Grasoni in Civitate Cremonae, sedentibus cum eo Rotardo &c. & aliis pluribus. In eorum praesentia venit Dagibertus venerabilis Cremonensis Episcopus, & cum eo Audevertus Advocatus ipsius, & ostendit Praeceptum, in quo*

A *retinebatur, sicut infra continetur. In nomine Dei aeterni. Ugo gratia Dei Rex....* reliqua desiderantur. Si quis conjecturae locus, *Sarilo* iste idem fuit ac *Sartio Burgundionum ex gente progenitus*, quem saepe memoratus Liutprandus Ticinensis Historicus Lib. 5. Cap. 2. ab Hugone Rege missum tradit, ut è Spoletano Ducatu dejiceret Anscharium Ducem: quod & ille post

B durum proelium peregit. Interemto autem Anschario *Sarlius Marchiâ secure potitur, & Rex Hugo gaudio immenso afficitur. Sarilonis Marchionis* est mentio in Chronico Farfensi Par. II. Tomi II. Rer. Italicar. Cremonensis Episcopus *Dagibertus* in Chartae fragmento laudatus, à Sicardo in Chro-

C nico appellatur *Dalbertus*, & ab Ughellio *Darimbertus*: atque is est, qui successorem in Episcopatu habuit nuper memoratum Liutprandum Historicum. Eum quippe inveni Anno quoque DCCCCLX. viventem, uti fidem faciet Charta ejusdem Regesti Cremonensis, scripta *Berengarius & Adelbertus Reges. Anni Regni eorum*

D *X. mense Junio, Indictione III. Commutatio bone fidei noscitur esse contractus, ut vicem emptionis obtineat firmitatem &c. Placuit itaque, & bona convenit voluntate inter Domnus Dagibertus reverentissimus Cremonensis Ecclesie Episcopus, necnon & inter Atto Comes..... Wiberti itemque Comiti de loco......* Commutatur ibi ingens copia fundorum. Ad

E haec regnante Hugone supra laudato, ad idem munus evectus fuit *Enesarichus Comes Palacii*, cujus Placitum Anno DCCCCXXXV. habitum Ticini proferam in Differtat. XXXI. *de Placitis*. Sed ibi pro *Enesarichus* legendum reor *Sarilo*, ut ibi monui. Hunc deinde excepit *Hubertus* eidem Hugoni Regi natus extra nuptias è Wandelmunda nobili femina; qui simul

Dux

A *Dux & Marchio* Tusciae praefuit. Et quoniam de illo plura attuli in Antiquit. Estensib. Par. I. Cap. XV. heic unum Diploma evulgabo, ubi is appellatur *Sacri Palatii Comes*, depromtum ex archetypo existente in Archivo Capituli Canonicorum Regiensium.

Hugonis & Lotharii Regum Italiae Diploma, quo Curticellam quamdam confirmant Canonicis Regiensibus Anno 942.

B *IN nomine Domini Jesu Christi Dei aeterni. Hugo & Lotharius gratia Dei serenissimi & piissimi Reges. Si petitionibus servorum Dei &c. Notum sit igitur omnibus sanctae Dei Ecclesiae, nostrisque praesentibus scilicet fidelibus atque futuris*, Hubertum Marchionem *inclitum, nostrique* Sacri Palatii Comitem, & Helisiardum *illustrem* Comitem, *nostram supplici devotione adiisse* C *clemenciam, quatinus pro Dei amore, ac Beatae semper Virginis Mariae, Sanctique Prosperi, animarumque nostrarum augmento, ut Fratribus inibi Deo famulantibus Canonicae Sanctae Dei Regensis Ecclesiae, per nostrum auctoritatis & tuitionis Preceptum largiremur, atque confirmaremus Corticellulam quandam, quae vocatur Sp..... go, quae videtur per-* D *tinere de Curte Massa, quae à Berta quondam Comitissa, quae in eadem requiescit Ecclesia, ipsi Canonicae pro salute animae suae, suorumque parentum dono conlata est. Quorum precibus libenti animo pietatis nostrae assensum prebentes, jam fatam Corticellulam pro Dei amore, animarumque nostrarum remuneratione, cum omnibus suis pertinentiis & adjacentiis in integrum, idest cum servis & ancillis, campis, vineis &c. per hoc nostrae donationis & confirmationis Preceptum...... concedimus, atque largimur: ut nullo umquam tempore prefatae Canonicae, & qui famulatum Deo, ejusque Genitrici exhibuerint, de jam dicta Corticella...... aut Vicecomes, vel Sculdasio, sive Gastaldius, aut aliquis... tor Reipublice, magna parvaque persona, vim aut contraretatem aliquam inferre presumat; sed faciant de sepe nominata Corticellula ipsius Canonice Ministri.... ore fuerint, secundùm libitum suum & voluntatem quicquid illis melius visum fuerit ad honorem sancti ipsius loci, remota tocius potestatis inquietudine vel diminoratione. Si quis igitur &c.*

Signum Serenissimorum Hugonis & Lotharii Regum.

Giselprandus Cancellarius ad vicem Bosonis Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Locus Sigilli. Membrana ibi in quatuor partes concisa: sed nullum vestigium cerae unquam ibi positae, ut in reliquis apparere solet.

Data IV. Idus Junii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLII. Regni vero Domni Hugonis Regis XVII. Lotharii XIII. Indictione..... *Papiae. AMHN.*

Delatis postea Ottoni Magno Romani Imperii fascibus, *Comitem Palatii* egisse deprehenditur *Otbertus Marchio*, unus ex progenitoribus Atestinorum Principum: cujus quoniam varia Acta protuli in Antiquitat. Estensibus, Part. I. Cap. XVI. ab Anno DCCCCLXII. usque ad Annum DCCCCLXXII. ideo heic nomen illius duntaxat commemorasse satis foret. In Diplomate Ottonis Magni dato Astensi Ecclesiae Anno DCCCCLXII. apud Ughellium Tom. 4. Ital. Sacr. inter testes recensetur *Obsertus Sacri Palatii Comes*, vitiato illius nomine: quo morbo innumeris in locis Italia Sacra laborat. Memoratur autem à Clarifs. P. D. Guidone Grandio Camaldulensi Abbate in Epistol. de Pandectis Anno 1727. Florentiae edita, quaedam Charta in Tabulario Archiepiscopii Pisani adservata. Scri- A pta fuit *Regnante Domno nostro Otto Imperator Augusto, filio bone memorie Ottonis Imperator, Anno Imperii ejus in Italia octavo, Idus Octobris* (idest Anno Christi DCCCCLXXV.) Ibi *Adalbertus & Obertus germani Marchioni, filii bone memorie Oberti Marchionis & Comitis Palatio*, complura bona ab Ecclesia Pisana in emphiteusim accipiunt. B Haec mire illustrant, quae in eisdem Antiquitatib. Estensibus disserui de filiis praelaudati *Oberti Comitis Palatii* atque *Marchionis*, è quo tam Estenses Marchiones celeberrimi, postea Mutinae, Regii &c. Duces; quàm inclyta Brunsvicensium Ducum, nunc magnae Britanniae Regum, progenies, rectâ lineà descendunt.

C Egregiam Chartam, summopere à me concupitam, quia amicus Grandius communem mecum voluit, Lectoribus & ego legendam exhibeo.

Praestaria Alberici Episcopi Pisani, per quam Oberto & Adelberto Marchionibus filiis olim Oberti Marchionis & Comitis Palatii immanem copiam bonorum in emphyteusim concedit, Anno 975.

IN *nomine Dei aeterni. Regnante* Domino nostro Otto imperator Augusto filio *bone memorie* Ottonis Imperator, *Anno Imperii ejus in Italia Octavo, Idus Octobris...... Manifesti sumus nos* Adalbertus *&* Obertus germani Marchioni, filii bone memorie Oberti Marchionis & Comitis Palatio, *quia tu* Albericus *gratia Dei hujus sancte* Pisane Ecclesie *umilis* Episcopus, *per Cartam livellario nomine ac censum perexolvendum dedisti nobis, idest omnibus casis & rebus illis juris Ecclesie vestre Sancti Johannis Baptiste, & Sancti Petri Plebem Baptismalis sita a Rio prope Vico Fitri. Casis vero ipsis tam domnicatis, quam* D *& massariciis cum Ecclesiis & titulis subjectis ipsius Plebis, cum fundamentis & universis fabricis suis, cum Curtis, ortis, terris, vineis, olivetis, pascuis, cultis rebus, vel incultis, omnia & in omnibus rebus tam domnicatis, quam & massariciis, quantas ubique in qualibet locis vel vocabulis ad ipsam sanctam Plebem & ad Ecclesiam & titulis ipsius Plebis pertinentibus,* E *cum movilia & familias, quantas modo ibi pertinent, atque in antea ibidem pertinere videbitur, in integrum nobis eas livellario nomine dedisti, seu & libellario nomine dedisti, idest omnem redditum & debitionem illas, quas singulis omnibus, qui sunt abitantibus in*

Villas

Villas illis nuncupantes Rabida, Monticelo, Scandicio, Blentina, Flexo, Anglo, Pericetto, Ermentiano, Alfiano, Tricase, Vico Vitri, Ortalia, Bulisciano, vel que in aliis Villis abitantes sunt aut fuerint, in integrum nobis eas libellario nomine dedisti; simul & libellario nomine dedisti nobis, idest duodecim inter Casis & Casinis seu Ortis & rebus massariciis juris Ecclesie vestre Sancti Johannis Baptistae & Sancti Petri, quod est Plebe Baptismalis sita alla Vena; casis & rebus vero ipsis esse videtur in loco & fundo Oliveto. Una ex ipsis detinent Urso & Johanni Germani Massarii....... lumbo. Tertia Aggo. Quarta detinet Goprando. Quinta Martino. Sexta Dominico. Septima detinet filii Leoni. Octava detinet Lerine. Nona Johannis. Decima Adalberto. Undecima alio Johanni. Duodecima Lamberto: cum Ecclesiis subjectis ipsius Plebis, duo in honorem Beate Virginis Marie, una ex ipsa sita Luto, alia ad Anceniana, tertia in honorem Sancti Georgii sita in eodem loco Cisano. Has de omnis nostris casis & casinis, ortis & rebus massariciis, cum jam dictis Ecclesiis & titulis subjectis ipsius Plebis, seu cum aliis casis & rebus ad eandem sancte Plebis generalem......in integrum ubicumque pertinentibus, cum fundamentis & universis fabricis suis, curtis, ortis, vineis, olivis, silvis, virgareis, pratis, pascuis, cultis rebus vel incultis, cum movilias omnia & familias & in omnibus rebus quantas ubique in qualibet locis ad ambo supradicte Plebis & jam dictis Ecclesiis & titulis & ad prenominatis Villis sunt pertinentibus, adque in antea ibidem pertinentes fuerint. Quem Plebis ipse esse videntur de sub regimine & potestate supradicte Ecclesie Episcopatui vestro sancte Marie, in integrum eas nobis livellario nomine dedisti. Item & libellario nomine dedisti, idest Ecclesia illa, cui vocabulum est Sancti Quirici, & fundamento & casalino illo de Ecclesia Sancte Jolicte in loco Cornathano juris ipsius Episcopatui vestro: Ecclesia vero ipsa Sancti Quirici cum fundamento & edificio suo & jam dicto casalino Ecclesie Jolicte, cum omnibus rebus domnicatis & rebus massariciis ad eas pertinentibus, cum curtis, ortis, terris, vineis, olivis, silvis, virgaretis, pratis, pascuis, cultis rebus vel incultis, omnia & in omnibus rebus quantas ubique in qualibet locis vel vocabulis tam domnicatis quam & massariciis ad easdem Ecclesias Sancti Quirici & Sancte Julictae sunt pertinentibus in integrum & ut superius dixi, predictum redditum & debitionem de jam dictis Villis, que ad ambo supradicte Ecclesie Plebis consuetudi omnibus supradictis villis, qui ibidem habitantibus atque in antea habitare videtur consuetudi vel debiti sunt reddendi, atque in aliis Villis habitantes sunt, tam vino, labore, oleo, linum, argentum, bestiis, vel qualibet rem de ipso redditum ad jam dicte ambo Plebem pertinentibus in integrum, eas livellario nomine dedisti tali ordine, ut da amodum in nostra, qui supra germani, vel de nostris heredibus & hac proheredibus nostris, sive de illo personis omnibus, cui nos livellario nomine dederimus, vel habere constituerimus, & de eorum heredibus sint & permaneant potestatem, omnibus supradictis casis & rebus, seu movilias & familias, atque jam dicto reddito & debitionem de ambo suprascripte sancte Plebis pertinentibus, atque in antea ibidem pertinere dignoscitur; eos habendi, tenendi, imperandi, laborare faciendi, & nobis eas privato nomine usufructandi. Et faciamus exinde ex frugibus earum rerum vel censum, quibus exinde Dominus dederat, & predictas fami-

[illegible] Et si ad nos [illegible] qualiter superius legitur, per [illegible] taliter non adimpleverimus & non conservaverimus, aut si supradictas casas & rebus & predicto [illegible] & [illegible], sicut superius legitur, quas nobis dedistis, relaxaverimus, vel si per nos pejoratae fuerint, spondimus nos, qui supra Adalberto & Oberto germani Marchioni una cum nostris heredibus componere tibi qui supra Albericus Episcopus, vel ad posterisque successoribus tuis, penam argenti optimi Libras centum, quia taliter inter nos convenimus; & duo inter nos Libelli Petrum Notarium & Judex Domni Imperatoris scribere rogavimus.

Actum Pisa.

✠ [illegible] Marchio [illegible] subscripsi.

✠ [illegible] Marchio [illegible] subscripsi.

✠ Ego [illegible] subscripsi.

✠ Ego [illegible] Judex Domni Imperatoris subscripsi.

✠ Ego [illegible] Judex Domni Imperatoris [illegible] subscripsi.

✠ Ego [illegible] Judex Domni Imperatoris subscripsi.

✠ Ego [illegible] subscripsi.

✠ Ego Petrus Notarius & Judex Domni Imperatoris, post traditam complevi & dedi.

Atque hoc etiam [illegible] [illegible] Antiquitatum [illegible] in Tuscia [illegible] in Comitatus [illegible], Lucensi, Pisani, [illegible] Decimo [illegible] Marchiones, [illegible] Principes [illegible]. Sed hic [illegible], [illegible] Lector ad [illegible] Placiti Chartam, quae [illegible] in Chronico à me edito Sancti Vincentii ad Vulturnum, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 443. Scilicet Anno DCCCCLXX. versabatur in agro Marsicano Otto I. Imperator, [illegible] una cum Pandulpho Principe Capuano, *Duce & Marchione*, publicum Judicium habuit, assidente etiam *Ezzo Comite Palatii*, qui & ante reliquos subscripsisse deprehenditur iis verbis: *Signum Ezzo Comitis Palatii.* Quî ergo, vivente adhuc Oberto *Marchione & Comite Palatii*, alterum heic habemus Palatii Comitem? Certe Regnum Italicum ab uno Comite Palatii regi olim consuevit. Statuendum ergo, aut iis temporibus constitutos fuisse ab Ottone Augusto duos *Palatii Comites*; aut Principibus Beneventanis, inter quos com-

computatus est supra memoratus Pandulphus, cui agnomen *Caput Ferreum*, auctoritatem ac jus fuisse non solùm *Sacri Palatii* nomine Aulam suam donandi, immo & *Sacratissimi Palatii*, ut constat ex variis eorum Chartis, sed etiam Regum more peculiarem sibi instituendi sui *Palatii Comitem*, eumque fuisse praelaudatum *Ezecam*. In eodem quoque Diplomate occurrit *Sico Marchio Sacri Palatii*: quod munus, siquidem nos non fefellerint Amanuenses, in quo situm foret, vix quisquam edisserat. Se quoque nobis offerunt in iis regionibus alii duo *Palatii Comites* apud Ughellium Tom. 8. Ital. Sacr. pag. 661. Memoratur enim in Diplomate Pandulphi & Landulphi Principum Beneventanorum vinea, *quam Rodfrid Comes nostri Palatii, filius Madelfrid Comitis ejusdem Palatii obtulit &c.* Ita & apud Ostiensem in Chronico Casinens. Lib. 3. Cap. 37. *Gregorius Comes Palatii* floruisse dicitur Anno MLXXII. In Additamentis ad Chronicon Casauriense Part. II. Tomi II. Rer. Italic. alterum simile Placitum occurrit, eodem Anno DCCCCLXX. habitum, in quo idem *Ezeca* appellatur *Dux & Marchio & Comes Palatii*. Floruit postea *Giselbertus Comes Palatii*, ejusque mentionem offendi in Charta Archivi Canonicorum Cremonensium. Anno Christi DCCCCLXXIX. Ottone II. imperante, scriptam illam fuisse, indicant Notae istae Chronologicae: *Otto gratiâ Dei Imperator Augustus. Anno Imperii ejus XII. Mense Februario Indictione VII.* Complectitur membrana illa commutationem praediorum *inter Andream Sanctae Laudensis Ecclesiae Episcopum, & Arnonem filium quondam Arioaldi de loco Causario*: atque inter agrorum fines memoratur à *Meridie Giselberti Comes Palatio*. Infra in Dissertat. XX. *de actib. Mulier.* tabulas ex Archivo Estensi depromtas dabo, Anno MXVII. scriptas, quibus Nonantolano Monasterio multa praedia donat *Bonifacius Marchio*, pater videlicet celeberrimae Comitissae Mathildis, ejusque conjux *Richelda filia bonae memoriae Giselberti Comes Palatii*. Ejus ergo genitor fuit *Giselbertus*, Anno DCCCCLXXIX. in Charta Cremonensi laudatus, quem *Principis* titulo donat Donizo in Poëmate de reb. gest. Comitissae Mathildis, de Bonifacio scribens:

Marchio Richildam praetaxatus Comitissam,
Quae Giselberti de sanguine Principis exit,
Duxit in uxorem.

Atque is fortasse nepos alterius *Giselberti*, quem regnante Hugone Rege *Comitem Palatii* invenimus. Non ergo Richilda filia fuerit Giselberti Comitis Lucemburgensis; quod opinati sunt Franciscus Maria Florentinius in Vita Comitissae Mathildis, ac praelaudatus Benedictus Bacchinius. *Lanfrancum* quoque ejusdem Richildae fratrem, Anno 1017. *Comitem Palatii* egisse, eadem Charta mihi evulganda in nuper memorata Dissert. XX. *de actib. Mulier.* prodet. Porro quis alius dignitate Comitis Palatii functus fuerit, imperantibus Ottone Primo & Secundo, nondum detexi. Attamen juvat heic producere nobilissimum Placitum Romae à Benedicto VII. Romano Pontifice Anno DCCCCLXXXIII. celebratum, quod ex Tabulario celeberrimi Sublacensis Monasterii descriptum ad me misit Nicolaus Aloysia, studiosus venerandae antiquitatis juvenis, meique amantissimus.

Placi-

Placitum Romanum à Benedicto VII. Papa habitum, in quo Leo Abbas Sanctorum Cosmae & Damiani multa restituere cogitur Monasterio Sublacensi, Anno 983.

Charta refutationis de Arsule, de Rubiano, de Anticulo, & de aliis fundis, quae refutavit Leo Abbas Sanctorum Cosmae & Damiani ad Monasterium Sancti Benedicti.

A*Nno pontificatus Domni Benedicti summi Pontifici, & universalis VII. Papae in sacratissima Sede Beati Petri Apostoli, Anno IX. sive Domno Ottone II. magno Imperatore, sue Coronationis Quintodecimo Anno, sed & hujus Aprilis Mensis, Indictione XI. Ut ea, que legaliter diffinita sunt ante presentia Dativorum Judicum, iterum non...... Et quia humana mens semper in cogitatione presentem nullo modo perfectam valeat ubique habere memoriam: ideo eruditissimi sanxere, ut per scripturarum seriem texantur ea, que ab ipsis fuerint diffinita, & omnem totius litis amoveant questionem. Hanc Judicati paginam esse adscriptam juventibus asserentibusque Judicibus sacratissime Urbis Rome, qualiter in presentia sanctissimi Pape & venerabilium Episcoporum & diversi gradum Clericorum Apostolice Sedis, nec non & multorum illustrium Virorum, quorum nomina inferius propriis manibus subnotantur, & hic presentia incipiunt nomina; videlicet jam dicto* Presul *una cum* Giribertus *sancte* Tortonensis *Ecclesie* Episcopus; Petrus Episcopus Papiensis *Ecclesie (is enim ambobus per consensu Pontifici, ac jussione Imperatorià, curà audiendi veritatem eo missi sunt)* Gregorius *sancte* Albanensis *Ecclesie* Episcopus; Leo *sancte Ecclesie* Ostiensis Episcopus; Johannes *virum venerabilem* Abbas Monasterii Sancte Marie, *quod situm est* ad Farfa; Roizi *prudentissimus* Abbas Beati Pauli Apostoli; Petrus *Presbiter &* Abbas Monasterii Sancti *Confessoris adque Pontificis* Basilii; Johannes *venerabilis* Diaconus *Sancte* Romane Ecclesie; Stephanus *Dei providentià Sancte* Sedis Apostolice Primicerius; Leo *Dei pietate* Archario *Sancte summe* Apostolice Sedis; Aczoni *Dei gratià* Protoscinarius & Apocrisarius *sancte* Sedis Apostolice; Rigizo & Benedictus Dativorum Judicibus; Johannes Consul, *qui vocatur* Primicerius; Sergius Comes Palatii; Aczo *qui &* Abbo *nominatur*; Johannes Primicerius; Berardus Comes Civitatis Tiburtine; Agino. *His omnibus & plures astantibus in Basilica Beati Petri Apostolorum Principis intro Ospitale, in co usualis est nominati Pape dormiendum; in eorum presentia evenit Benedictus humilis Presbiter, hac Prepositum venerabilis Monasterii Beati Patris Benedicti & Sancte Scholastice, quod ponitur in Sublaco, una cum Johannes Presbiter & Monacho, atque Petrus item Monacho: omnes hi pro ex persona illorum Abbati, qui ibi minime aderat propter gravem infirmitatem, quam sui corporis districtum habebat. Set predictis his tribus nominatis Monachi, qui majori & perscrutatori suprascripti Monasterii sunt, proclamaverunt in conventu jam dicti Presuli, dicentes:*

Domine sanctissime Papa, & vos omnes deprecamus vestre clementie, ut

ut audiatis atque intendatis nostre postulationi, quam nunc modo per triennium annum in vestro sacro Lateranensis Palatio egimus, & modo vestri auris pateant audiendi. Dicimus de isto Leoni Abbati Monasterii Sanctorum Cosme & Damiani, quod ponitur in Cave, quia contra nostri Monasterii insidiatus est, & etiam res quas sanctorum tuorum antecessorum hujus Cathedra Apostolorum Petri pro Privilegiis hac Preceptis ex vestri Scrinii nostro Monasterio concessere, hic distrahere hac dissumpere cupit. Quia omnem possibilitatem sui Monasterii alienavit, & nostrum, quod caput est, Monasterium in eadem dissipatione cupit videre. *Tunc nominatus Presul cum Judicibus adversùm Leone Abbate dixerunt:* Cur tu tanta superstitione contra Monasterium Sancti Benedicti egisti, qui ex ejus doctrina celestia debes consequi? Et beatus Gregorius loquitur, dicens: si tua dimittere non vis, aliena vide nequaquam appetere: *Ad hec Leoni Abbas dicens:* Nolit Dominus; ut ego illorum locis vel aliquam possibilitatem Monasterii Sancti Benedicti abstulissem. Sed ea, que ipsi postulant, sicut in nostro continetur Privilegio, ita detineo. *Judices dixerunt:* Coram nobis proferant Scriptiones, & ea, que anteriores apparent, in ipsis constet. *Tunc Leoni Abbati proferens suam Scriptionem in manu judici, dixit:* Videte, si nobis justum est; non litis amplius faciam. *Tunc Stephanus Primicerius legere cepit. Joannes Diaconus audito, quod tempore* Alberici olim Romanorum Patricii *fuisset id scriptum, ait:* Sufficit nobis. Iterum modo videamus Monasterii Sancti Benedicti Scriptiones. *Eàdem orà Benedictus Presbiter ac Prepositus suis Privilegiis hac Precepta ostendit.*

A *Tunc supradictis Johanne Diacono & Judicibus pariter apprehenderunt ipsa, & incipiebant legere. Primum inventum est, ut in suprascripto Monasterio Sancti Benedicti confirmatum fuisset locis, que subter nominandi sunt,* Zacherie *sencte memorie. Secundum sanctissimi* Pape Gregorii. *Tertium pie memorie* Nicolai Rome Presul. *Quartum confirmationis* Pape Benedicti.
B *Et ceteri* Lodoyci *&* Caroli *sanctissimorum* Imperatorum *constitutum est. Audito suprascriptorum Presulum nomina & eorum sancte operationis, & summe Imperatoris virtutem, quod ei non alliut, nisi pro illorum sanctitatis & remunerationis anime concessisse dicuntur, & qui hec frangere cupit, aut aliquid*
C *minuare sine consensu Fratrum voluerint, dubium non sit, ut ad Regno Dei possit accedere: Tunc* Presul Benedictus *una cum Episcopi & Judicibus dixit:* Locis omnibus nominandi sunt. *Et invenerunt Massa Juventiana, seu Seminario. Item locum, qui vocatur Sancti Paulini cum Ecclesia Sancti Petri, incipiente ab aqua & arco, qui vocatur*
D *Ferrata. Seu Monte, qui vocatur Ruviano, in quo Ecclesia fuit Sancte Marie. Atque Monte, qui vocatur Arsule. Necnon Pantana, que disitur Rudimundi. Et locus, in quo est aqua que dicitur Bullica. Simulque Serra, que dicitur Sancti Johanni Pari modo & alium, qui & Anticolo vocatur; & Monte, qui vocatur Cruso: omnia sibi*
E *invicem coberentes.*

Cum autem has locis nominatis omnes cum illorum terminibus in jam satis Privilegiorum, omnes dicunt a jam nominato Leoni Abbati, & a sua Congregatione, qui ibi aderant: Te audiente atque vidente in istis locis vestri Monasterii nihil pertinet, si non est consensu hoc Fratrum. Tantum enim, sicuti legere audictis, nominatis lo-

cis in Monasterio Sancti Benedicti, A cujus res est, presens refutent. *Jam suprascriptus Leo Abbas cum cognovisset veritatem, per baculum cunctis locis, que supra legitur, cum sua simul Congregatione, Monasterio Sancti Benedicti in omnibus refutavit. Tunc Presul similiter ex una parte investivit dicens:* Omnem rem sancte Ecclesie, de qua ablata fuerant, ut predictum est penitus re- B vertatur; & in ipsius dominio sub vestrorum successorumque vestrorum potestatem sine omnem ambiguitatem permaneat cum omnibus, que à suprascriptis locis pertinent. *Taliter ab omnibus Judicibus Dativis sancitum & inviolabiliter est diffinitum. Hoc siquidem Judicatum precipiente* Domno Benedicto summo Pontifici & universali C Pape, *mihi Benedictus Scriniario sancte Romane Ecclesie, predictis Judicibus Dativis consentiendo & promulgando scribere dicta verba. In quos jam nominati propriis manibus pro ampliore & firmiore stabilitate subscripserunt sub die, anno, mense, & Indictione supradicta XI.*

Ego Benedictus Sancte Catholice & Apostolice Ecclesie VII. Presul *sub- D scripsi.*

Ego Geribertus *sancte* Turtunensis Ecclesie Episcopus *huic Judicati perpetualiter Charte interfui.*

Petrus Papiensis Ecclesie Episcopus *huic Judicati paginam perpetualiter, sicuti supra legitur, interfui.*

Ego Johannes indignus Diaconus Sancte Romane Ecclesie huic refutationis Char- E te interfui & subscripsi.

Gregorius Episcopus *sancte* Albanensis Ecclesie *huic refutationis Charte interfui & subscripsi.*

Leo Ostiensis Episcopus *huic refutationis, sicut supra memoratus est, interfui & subscripsi.*

Stephanus *nutu Dei* Narniensis Ecclesie Episcopus *huic refutationis Charte interfui.*

Stephanus *Dei providentia* Primicerius *huic refutationis Charte interfui.*

Leo *Domini gratia vocatus* Arcario *sancte* Apostolice Sedis *huic refutationis Charte interfui.*

Azo *Dei pietate* Protoscriniarius & Apocrisarius Romane Ecclesie *interfui & subscripsi.*

Rigizo *nutu Dei* Datibus Judex *huic refutationis Charte interfui.*

Benedictus Datibus Judex *in hac brevi memoratoria manus subscripsi.*

Sergius Comes Palatii *huic refutationi interfui.*

Berardus *inclitus* Comes Tiburtine *interfui & subscripsi.*

Johannes *in Dei nomine* Consul & Dux *huic refutationis Charte interfui.*

Ego Benedictus *Dei gratia* Scriniarius *sancte* Romane Ecclesie, *& scriptor hujus, post omnium testium subscriptionem & traditionem complevi & absolvi.*

Egregium monumentum istud appellavi, quod tot illustrium Virorum ac Magistratuum Romanae Curiae nomina complectatur. In apographo ad me misso *Giribertus sancte Toronensis Ecclesie Episcopus*, & in subscriptione *Turunensis* legebatur. Ego restituendum censui *Tortonensis*. Ughellius in Ital. Sacr. Tom. 4. eum *Giselprandum*, sive *Geriprandum*, seu *Giseprandum*, *sive ut alii volunt Espernandum*, & *Gibertum* appellat. Emendanda haec omnia. Germanum fortasse illius nomen fuit *Gerbertus*; idem verò hoc est atque *Girbertus*, sive *Giribertus*. In Chronico Vulturnensi, quod a me evulgatum est Part. II. Tomi I. Rer. Italic. pag. 465. Placitum habetur in agro Marsicano habitum Anno DCCCCLXXXI. cui praefuere *Petrus Episcopus de Pavia*, & *Gribertus Episcopus de Derdona* (idest *Derthona*) *Missi sacri Palatii*, iidem

dem videlicet, qui Romano Placito nunc a me edito interfuere *per consensum Pontificis*, *ac jussione Imperatoria*. Heic etiam nobis occurrit *Stephanus Narniensis Ecclesiae Episcopus*, Ughellio ignotus, ac propterea in Catalogum Episcoporum illius Urbis inferendus. Occurrit etiam & *Sergius Comes Palatii*. Verùm non is, ut arbitror, fungebatur amplissima dignitate *Comitis sacri Palatii*, de qua hactenus egimus, & quam Imperatores & Reges Italiae conferebant. Alioquin is reliquis Magistratibus praecessisset; neque ubi is erat, Missis regiis facultas relicta fuisset. Hic autem humili loco sedet in Placito A isto. Quare hunc Sergium Magistratum Romanum fuisse reor, à Romanis Pontificibus electum, qui suprema auctoritate controversias inter Romanos dirimebat, & a quo nulla erat appellatio, ad instar Comitum Sacri Palatii Regni Italici constitutus, ac proinde illum non accenseo Comitibus Palatii Italici, quos ha- B ctenus recensui. Anno autem DCCCCXCVI. certior factus sum a Charta Cremonensi, *Ardoinum* tunc eodem munere functum, ut ex ipso monumento patebit, quod ex autographo descripsi, existente in Archivo Capituli Canonicorum Cremonensium.

Arduini Comitis Palatii sententia in Placito Limitensi pronuntiata pro Episcopo Cremonae contra Walpertum Judicem, Anno 996.

D*Um in Dei nomine*, *locus*, *ubi dicitur Limite*, *Judiciaria Brisiense*, *in prato proprio Episcopio ipsius sancte Brisiensis Ecclesie*, *per data licentia* Domni Adelberti Episcopi *ipsius Episcopio*, *in judicio residebat* Ardoinus Comes Palacii, *justitiam faciendam ac deliberandam*, *residentibus cum eo* Riprandus Comes, *Adelbertus*, *Geprando*, *Rainaldus*, *Petrus*, *Sigefredus*, *Gauselmus*, *Alfredus*, *Sicbardus*, *Walsfredus*, *&* *Nozo Judices Sacri Palacii*, *&* *reliqui plures*. *Ibique eorum veniens presentia Rozo Avocatus Episcopio sancte Cremonensis Ecclesie*, *nec non & ex alia parte Walpertus Judex*, *altercationes inter se abentes*: *& retulit ipse Rozo Avocatus*: Habeo & teneo à parte ipsius Episcopii proprietatem casis & omnibus rebus, quas esse videntur in loco & fundo Cimeziana, qui recti & laborati sunt per Mauro & Calvo seu Armasii, liberi ominis. Et si quislibet homo C adversum me exinde aliquit dicere vult, paratus sum cum eo exinde in racione standum, & legitime finiendum. Et quod plus est, quero ut dicat iste Walpertus Judex, qui hic ad presens est, si mihi, aut pars ipsius Episcopii predictis omnibus rebus contradicere aut subtraere vult, vel si propria ipsius Episcopii esse debent cum Lege, an non. D *Cum ipse Rozo taliter retulisset*, *ad ec respondens ipse Walpertus Judex dixit & professus est*. Verè jam dictis omnibus rebus, sicut superius denominastis, tibi nec pars ipsius Episcopii non contradico, nec contradicere quero, quia cum Lege non possum, eo quod propria sunt ipsius Episcopii, set esse E debent cum Lege; & mihi ad abendum nec requirendum nihil pertinent nec pertinere debent cum Lege, pro eo quod exinde nullam firmitatem nec scriptionem, nullamque rationem abeo nec abere possum, per

quam tibi nec pars ipsius Episcopii contradicere aut sutraere possum; set, ut disi, propria sunt ipsius Episcopii & esse debent cum Lege. *Et respondit se ipse Walpertus Judex, ut si unquam in tempore ipse aut sui heredes adversus pars ipsius Episcopii de predictis omnibus rebus agere aut causare vel removere presumpserit, per se ipsi aut eorum sumitantes personas, & tacite exinde omni tempore non permanserint, & si aparuerit ullum datum aut factum vel colibet scriptum, quod ipsi exinde in aliam partem fecissent, & claruerit, ut tunc componant ipse Walpertus Judex, suique heredes à pars ipsius Episcopii pena dublis ipsis rebus, sicut pro tempore fuerint melioratas, aut valuerint sub estimatione in consimile loco. Insuper pena argentum Libras quinquaginta. His actis, & manifestatio ut supra facta, rectum eorum judicium & auditoribus paruit esse, & judicaverunt, ut justa eorum altercapcione & ipsius Walperti Judici professione & manifestacione, ut pars jam dicti Episcopii predictis omnibus casis & rebus ad proprietatem haberet & detinere deberet, & ipse Walpertus Judex manerent exinde tacitus & cuntentus. Et finita est causa, & ac noticia pro securitatem eidem pars ipsius Episcopii fieri amonuerunt.*

A

Quidem & ego Adelbertus Notarius Sacri Palacii ex jussione presacto Comes Palacii & Judicum ammonicione scripsi, Anno Incarnacionis Domini nostri Jesu Christi DCCCCXCVI. Undecimo Kalendas Junias, Indictione IX.

Ardoinus Comes Palacii subscripsi.
Adelbertus Judex sacri Palacii interfui.
Reginaldus Judex sacri Palacii interfui.

B

Petrus Judex sacri Palacii interfui.
Sigefredus Judex sacri Palacii interfui.
Gauselmus Judex sacri Palacii interfui.
Walfredus Judex sacri Palacii interfui.

Longe forsitan a vero non abeat, qui putet, *Ardoinum* istum Palatii Comitem non alium fuisse, quàm qui post sex annos, sublato e vivis Ottone III. Imperatore, Ticini Co-

C

ronam Italici Regni arripuit: qua de re sermo mihi fuit Cap. XIII. Antiquitat. Estens. Hinc saltem conjicere licet, ad Eporediensium Marchionum familiam ipsum spectasse, Ante tamen quàm idem Otto Augustus postremo fato cederet, animadverti, dignitatem hanc alteri collatam. Nempe *Ottoni*, Nepoti Petri

D

Episcopi Novocomensis, cujus mentio habetur in Diplomate nunc mihi primum edendo, cujus archetypum vidi apud Sacras Virgines Ticinenses, nunc appellatas *della Posterla*.

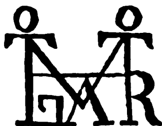
Ottonis III. Diploma, quo Monialibus Ticinensibus Sanctae Mariae Theodatae omnia illarum jura ac privilegia confirmat, Anno 1001.

IN nomine Sancte & individuae Trinitatis. Otto divina favente gracia Romanorum Imperator Augustus. Si circa servos & ancillas Dei munificentiam nostrae benignitatis intullerimus, credimus hoc ad nostrae animae salutem efficaciter pertinere. Quapropter cognoscat industria omnium fidelium nostrorum, presentium scilicet ac futurorum, quia quidam venerabiles viri, videlicet Petrus

E

Cumanae Sedis Episcopus, *ejusque Nepos* Otto Comes Palatii, *nostram adierunt celsitudinem postulantes, ut quodam immunitatis Preceptum predicti Presulis Nepti, pretaxati* Ottonis Comitis *sorori* Waldradae Abbatissae Monasterii Sanctae Mariae Dei Genitricis, *quod dicitur Theodotae, situm in Urbe Ticinensi, pro multis diversisque utilitatibus ejusdem Monasterii fieri juberemus.*

mus. Nos vero eorum peticiones rationabiles esse conspicientes, hoc immunitatis Preceptum prefatae Abbatissae conscribere jussimus: per quod omnino determinantes jubemus, ut eadem praenominata Abbatissa, cognata scilicet jam dicto Episcopo & Ottoni dilecti nostri fidelibus, degens sub Regula Sancti Benedicti, id Monasterium cum omnibus adiacentiis jure ac legaliter adquisitis usque ad finem vitae suae firmiter, omnique refragatione remota, teneat atque possideat. Insuper ergo omnes res quascumque Monasterium idem longo tempore possedit, aut postea jure ac legaliter tam emptione, donatione, quàm fidelium oblatione adquisivit, ac deinceps eodem modo adquirere potuerit, tranquillo jure per hoc nostrae auctoritatis Preceptum teneat. Et insuper eidem Monasterio liceat secundum Regulam Sancti Benedicti de propria Congregatione Abbatissam eligere. Sintque cuncte res ejus, tam homines, quàm cetera pertinentia, sub regali seu Imperiali immunitate defense. Et si necessitas fuerit de rebus & familiis ipsius, per inquisitionem regalem rei veritas aprobetur. Haec vero omnia, que prelibavimus, & quecunque antecessores nostri felicissimi Imperatores, Primus Otto, videlicet Patruus noster, & Secundus ejus equivocus Pater noster, per Precepta immunitatis, atque illorum confirmationis, eidem sancto loco contullerunt, pleniter atque securiter, salva omni justicia ejusdem Cenobii, per presentem auctoritatem nostram, ob amorem Dei, Deique genitricis Mariae, necnon & venerabilem peticionem dilectorum nostrorum fidelium Petri Episcopi & Ottonis Comitis Palatii, concedimus atque confirmamus. Liceatque eidem sanctae Congregationi perpetualiter, quiete ac secure, sine ulla molestia & inquietudine pro nobis divinam exorare clementiam. Si quis vero, quod absit, infra dicionem Regni nobis à Deo dati, resistens contra hoc firmitatis ac confirmationis nostrae Preceptum insurgere vel irrumpere ausus fuerit, sciat se centum Libras auri probatissimi solvendum, medietatem eidem Ecclesiae, & medietatem Palatio nostro. Et ut haec nostrae confirmationis atque concessionis auctoritas inviolabilis permaneat, & per futura tempora verius credatur, manu propria subter firmavimus, Sigillique nostri impressione sigillari jussimus.

Signum Domni Ottonis *Caesaris invicti.*

Heribertus Cancellarius vice Petri Cumani Episcopi recognovit.

Data XII. Kalendas Mai, Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Primo, Indictione XIV. Anno Tercii Ottonis Regnantis XVII. Imperii V.

Actum Ravenne feliciter. Amen.

Pendet Bulla plumbea

Placitum quoque Anno eodem MI. ab ipso *Ottone Comite Palatii* habitum Ticini, ego evulgavi in Antiquitat. Estens. Cap. 14. Exorto postea bello inter Henricum. I. & Harduinum de Regno Italico contendentes, vix licet credere, Ottonem constantissime munus illud retinuisse. Attamen is ad Annum MXVIII. rursus se mihi exhibet Comitem Palatii, ut Lector intelliget è Charta, quae authentica adservatur in Tabulario Capituli Canonicorum Mutinensium.

Rainardus & Roza conjuges coram Ottone Comite Palatii donant Episcopio Mutinensis Ecclesiae Domos duas cum Turri & Capella Sancti Nicolai, sitas in Civitate Ticinensi, Anno 1018.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Heinricus gratia Dei Imperator Augustus, Anno Imperii ejus, Deo propitio, Quinto, V. Kalendas Septembris, Indictione Prima. Episcopio sancte Motinensis Ecclesie, ubi nunc Domnus Warinus Episcopus *preordinatus esse videtur, nos Rainardus filius quondam Attoni, & Roza jugalibus filia quondam Oddoni, qui professa sum ex nacione mea Legem vivere Langobardorum, set nunc pro ipso viro meo Legem vivere videor Romana: ipso namque jugale & Mundoaldo meo mihi consentiente & supter confirmante, & justa Capitulare Langobardorum, in qua inter cetera continere videtur, ut sicut mulier cum viro suo abet potestatem res suas venundandum, ita & donandum: ideoque ego, qui supra, Roza, una cum noticia* Domni Ottoni Comiti Palacii, & Comes istius Comitatu Ticinensi, *in cujus presencia & testium certa facio professione, quod nullam me pati violenciam ad quempiam ominem, nec ab ipso jugale & mundualdo meo, nixi mea bona & spontanea voluntatem, offertores & donatores ipsius Episcopii presentes presentibus diximus. Quisquis in sanctis &c. Ideoque nos, quem supra, Rainardus & Roza jugalibus donamus & offerimus in eodem Episcopio sancte Motinensis Ecclesie pro anime nostre mercede; id sunt Casas duas solariatas, & Turre una cum Capella infra ipsa Turre edificata in onore Sancti Nicolagi, adque Sala una murata cum areas, ubi estant, cum Curte; omnia insimul tenente juris nostris, quibus abere visi sumus intra an: Ticinensem Civitate prope Porta, que dicitur de Viridario. Et sunt ipsas casas solariatas &c. tabulas treginta & quatuor. Coëret eis ad mane terra Monasterio Domini Salvatoris, ad meridie Via publica, ad sera terra Thome & Uberti pater & filio, ab aquilone similiter via publica &c. Hanc enim Cartule offersionis paginam Restaldi Notario sacri Palacii tradimus, & scribere rogavimus, in qua supter confirmans, testibusque obtulimus roborandum.*

Actum Civitate Ticinum feliciter.

✠✠ *Signum manibus suprascriptorum Rainardi & Roza jugalibus, qui anc Cartula offersionis fieri rogaverunt, eorumque relecta est.*

P) *OTTO COMES PALACII SSI.*

Signum manibus Gariardi & Idelpradus germanis, seu Rozoni, omnes Legem viventes Romana, testes.

Albericus Judex & Missus Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Adel-

Adelbertus Judex & Missus Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Ego qui supra Restaldus Notarius sacri Palacii, scriptor ujus Cartule offersionis postraditi conplevi & dedi.

Anno etiam MXVII. Chartae supra memoratae Richildae Comitissae subscribit ejus frater *Lanfrancus Comes Palacii* una cum *Maginfredo Comite*, altero illius fratre. Quod quomodo componendum sit cum Charta nuper allata Anni MXVIII. alii viderint. Illud etiam animadverti, nempe in Synodo Ticini habita circiter Annum MXIX. à Benedicto VIII. Pontifice promulgatas fuisse Leges quasdam Henrici I. Augusti, iisque subscripsisse *O. Comitem Palatii*. Atque haec pauca sufficiant ad illustrandam seriem veterum *Palatii Comitum* in Italico Regno. Neque enim ultra exquirere lubet, quos exinde Italia habuerit ejusmodi dignitate ornatos. Illud potius commemorandum, nobiles hosce Imperatorum, sive Italicorum Regum Ministros, quando non erant in comitiva Regis aut Imperatoris, Ticini plerumque consedisse, ubi Palatium erat Italici Regis, quum fortassis etiam Provinciam illam regerent auctoritate ipsa, qua in ceteros Ducatus aut Marchias praeclariores utebantur Duces ac Marchiones Italiae. Petrus Diaconus in Chronic. Casinens. Lib. 4. Cap. 18. meminit cujusdam Bertae liberalis feminae, quam appellat filiam *Compalatii Ticinensis:* quod vocabulum propterea in suum Glossarium intulit Du-Cangius. At facile intelligimus, olim ibi scriptum fuisse *Com. Palatii*, pro *Comitis Palatii;* amanuensem verò imperite utrumque vocabulum conjunxisse. Atque hinc etiam patere potest, a *Ticinensi Palatio* derivatam *Comitis Palatii* in Italia appellationem. Addidit autem laudatus Petrus Diaconus vocem *Ticinensis* (quam reliqui omittere consueverunt, sat conscii nomine *Palatii unum* Ticinense significari) fortasse quia ubi is scribebat, sub hoc nomine designabatur Comes Palatii Beneventani.

Nunc prodendum, quae rerum vertigo *Comitem Palatii* in Italico Regno primum depresserit, tum omnino abrogarit. Nempe post Annum à Christo nato Millesimum, ut suo loco ostendam, sensim assurgere in libertatem coeperunt Italicae Urbes, & Imperialibus Ministris locum eripere. Proinde sive adhibitâ vi, sive Imperatoribus conniventibus, coactus tandem est Italici Palatii Comes abscedere ex Urbe Ticinensi, suamque sedem constituere in Oppido sui juris *Lumello*, sive *Laumello* Ticinensis Dioecesis, unde postea nomen accepit Provincia, quae nostris temporibus *Lomellina* appellatur. Immo & inde exturbatus ille fuit Seculo Christianae Aerae Duodecimo, & in ordinem redactus. Guntherus egregius Poëta, qui postremis Friderici I. annis, aut paullo post, floruit, Lib. 3. Ligurini, mentionem facit Comitis Palatini in Oppido Lumello residentis, scribens:

Aspice, quàm turpi Lunelli nobile Castrum,
Atque Palatini Sedem, fidosque penates
Verterat illa dolo. Comitem Civesque vocabat &c.

Scribendum heic *Lumelli*. Quae verò antea foret Comitis hujusmodi ditio, significat idem Poëta subdens:

Et nunc iste Comes, consors & Regius Aulae
Ille potens Princeps, sub quo Romana securis

Ita-

Italiae punire reos de more vetusto
Debuit, injuste victrici cogitur Urbi
Ut modicus servire cliens, nulloque relicto
Jure sibi, Dominae metuit mandata superbae.

Haec Guntherus, de Ticinensi Urbe loquens, quae sibi Comitem Palatii subdiderat. Nunc adire juvat nobilissimum eorum temporum Historicum Ottonem Frisingensem Episcopum, hoc est fontem, unde omnia ferme sua hausit Guntherus. Ita ille de Gestis Friderici I. Lib. 2. Cap. 18. Derthonam loquentem inducit, & de Civitate Ticinensi talibus conquerentem: *Te ipsam non respicis, quae Lunellum* (scribe *Lumellum*) *Imperiale Oppidum, magna & robusta equitum manu stipatum, Palatini Comitis tui habitatione inclytum &c. ad solum usque prosternere non timueris. Factus est ille*, INTER ITALIAE PROCERES NOBILISSIMUS, *inquilinus tuus, qui debuit esse* DOMINUS. *Reddit tibi nunc vectigal, cui tu Principis vicem gerenti vectigal persolvere solebas. Videat Princeps & animadvertat, qua honestate sui, Imperiique bonore, ipsius lateri judicium de ITALIS laturus assideat.* Multa hinc lux obvenire potest iis, quae hactenus attulimus de *Comite Palatii*. Desumebat is, ut jam mox innui, appellationem à *Regio Ticinensi Palatio*. Erat *Nobilissimus Italicorum Principum*. Tanquam Imperatoris, sive Regis Italiae Vicarius in ea Urbe atque adjacentibus dominabatur, ac *tributa* percipiebat. Verùm quid non potest humanarum rerum fluxa conditio? Non haec solùm dignitas, sed ejus etiam nomen Seculo Christi Duodecimo penitus ex Italico Regno evanuit: quòd tamen de *Comite Palatii Ticinensis* duntaxat dictum volo. Etenim nomen,

A & aliqualis etiam splendor transiit ad aliam speciem *Palatinorum Comitum*, quos subinde in Italiam invectos novimus. Uti enim in Germania praeter celeberrimum Regalis Palatii Comitem, qui nunc *Comes Palatinus Rheni* appellatur, illustremque adhuc locum tenet inter sacri Romani Imperii Electores, invaluerunt in ea Pro-
B vincia quidam alii *Palatini Comites*, ejusmodi titulo alicui regioni praefecti: ita & apud Italos factum fuit. Etenim in Regno Apuliae, nunc Neapolis, sub Principibus Normannis multo in honore fuerunt *Comites Lauretelli*, simul appellati *Comites Palatini*, quorum munus subsequutis temporibus excidit. Vidit & Tuscia suum
C Palatinum Comitem Seculo Christi Tertiodecimo. In Charta Anni MCCLXIX. apud Ughellium Ital. Sacr. Tom. 3. pag. 818. & 824. occurrit mentio *Aldobrandini de Soana, Dei providentiâ in Tuscia Comitis Palatini*. Idem infra hunc titulum praefert: *Ego Ildebrandinus Comes Dei gratiâ Palatinus, filius quondam bonae memoriae*
D *Comitis Willelmi Thusciae Comitis Palatini*. Ejus autem filia in aliis tabulis scriptis Anno MCCLXXXVI. vocatur *Illustris & egregia Domina Marghabita Comitissa in Thuscia Palatina*. Hildebrandini nuper memorati Familia inter praeclarissimas potentesque Etruriae numerabatur, quippe dominans Civitati Rosellensi, nunc Gros-
E setanae, aliisque Oppidis. Atque ad ipsam referendum esse reor Hildebrandum ejusdem Hildebrandini fortassis Avum, cujus memoriam servarunt nobis antiquae tabulae in Archivo Hospitalis domus Sanctae Mariae Senensis, quas heic adjungere non inutile erit. Eas debeo Nobili Viro Huberto Benvoglienti Patritio Senensi, cujus etsi fato functi multiplicem eru-

rudi-

ruditionem, & exquisitissimum in re literaria criterium, tum & singularem erga me benevolentiam, non semel grati animi caussâ commemorabo. Quippe is non hanc tantummodo Chartam, sed & alia non pauca veterum monumenta mihi suppeditavit, quibus in isto Opere suus erit locus.

Charta Hildebrandi Comitis Palatini in Tuscia, qua Manto Guilielmi filio in feudum concedit Castrum Batiniani, Anno 1213.

Hoc est exemplum cujusdam Instrumenti sic incipientis. *In nomine Domini. Amen. Anno ejusdem MCCXIII. tertiodecimo Kalendas Octobris, Indictione II. Nos* Ildebrandus *Dei gratiâ* Comes Palatinus *quondam* Comitis Ildebrandi Palatini, *infeudamus, & in rectum feudum damus & tradimus tibi Manto quondam Guilielmi, tuisque heredibus in perpetuum, Castrum videlicet Batiniani, & Turrim, cum omnibus hominibus nostris presentibus & futuris, & cum ejus Curte & districtu, & cum universis terris, tenimentis & possessionibus, silvis & pascuis, paludibus & pratis, & cum omnibus rebus & bonis ad dictum Castrum & Curtem pertinentibus: & generaliter cum omnibus eorum pertinentiis, exceptâ Argenteriâ, quam in nostrum demanium reservamus; de qua Argenteria tantum tibi jam dicto Manto, tuisque heredibus, similiter jure recti feudi largimur, quantum Vicecomitatui inde pertinere posset. Quae omnia vice recti feudi per nos & nostros beredes tibi jam dicto Manto & tuis heredibus largimur, & de praedictis omnibus & singulis vos investimus, & exinde vobis investituram facimus; ut deinceps habeatis ea integre, teneatis & possideatis, & quidquid vobis exinde placuerit, faciatis jure feudi. Et damus tibi potestatem ingrediendi & accipiendi possessionem omnium & singulorum; ut statim dictum Castrum & tenimentum & Curtem & omnia supradicta possideas. Promittimus insuper per nos & nostros heredes dictum Castrum & feudi dationem semper firmum & firmam tenere, & contra aliquo tempore non venire: nam praedicti feudi Investiturâ a te fidelitatem recepimus.*

Actum est hoc apud Grossetum in Palatio Comitis supradicti, coram Raneria quondam Ugonis de Vallecuriali, Panocchio & Mangiante fratribus, testibus ad haec rogatis & vocatis.

Ego Simon Imperialis Aulae Notarius supradictis praesens assistens de mandato jam dicti Domini Comitis, quod supra legitur scripsi.

Ego Loccharius auctoritate Imperiali Notarius, hoc exemplum simul cum originali, & infrascriptis Notariis vidi & legi & adscultavi, & quidquid in originali continebatur in hoc exemplo fideliter scriptum inveni, nihil addito vel diminuto, & ideo me subscripsi, & meum signum apposui.

Ego Petrus filius Ildibrandi Salvi auctoritate Imperiali Notarius hoc exemplum cum originali simul cum suprascripto & infrascripto Notario vidi, legi &c.

Ego Christophorus de Turre Maritime, Imperialis Aulae Notarius cum supradictis Notariis vidi & legi & abscultavi hoc exemplum cum originali continebatur Instrumento, nihil addito &c.

A Accedat & Diploma Friderici II. Augusti eidem *Hildebrando* concessum, ubi enumerantur praecipui ejusdem Comitis Vassalli. Eductum fuit ex Archivo nuper laudati Nosocomii Senensis.

Fridericus II. Romanorum Imperator Hildebrando Comiti Palatino de Tuscia, omnia illius jura confirmat, Anno 1221.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis. Fridericus Secundus, divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Rex Sicilie. Justis fidelium postulationibus Imperialis clementia benevolum debet assensum impendere, & illos favorabili debet affectu prosequi, quos fidei puritas & grata servitia nobis exhibita plurimum recommendent. Ea propter notum facimus universis Imperii fidelibus tam presentibus quam futuris, quod nos respicientes ad puram fidem & sinceram devotionem, quam dilectus fidelis noster* Ildibrandus Comes Palatinus de Tuscia *ad nostram excellentiam habet fideliter & constanter: considerantes quoque preclara obsequia, que nobis & Imperio incessanter exhibuit, & in antea devotius exhibebit; volentes eidem Comiti pro meritis respondere, Civitatem suam Grosseti, & universos Cives ejusdem cum omnibus bonis suis, quae nunc possident, & in antea possidebunt, nec non infrascriptas personas, quas propriis nominibus duximus inferius denotandas: videlicet* Panogliam & Manglantem Comites, *cum illis de Domo sua, Ugonem de Valcortese & fratres suos, Ugotionem de Saxoforti & fratres ejus, Pansolliam de Collis, Gerardum de Vignali & Gualfredum fratrem ejus, Ranerium de Mendico & Guidonem fratrem ejus, Guidonem Vicecomitem de Montalto,* Mantum de Grosseto *& filios, Gerardum Bennardinum de Omazano,* Comites Gherardesco, *filios* Comitis Engerami de Biserno, *Ugolinum filium* Viccecomitis de Campilio, Bonifacium Comitem de Civitella *& illos de Domo sua, Gregorium de Sancto Geminiano, Cacciacomitem de Collis & fratres ejus, Ranaldum de Collis & illos de Domo sua, Pennatum & illos de Domo sua, Vicedominos de Massa, Manetum de Scolari & fratres ejus, Anricum de Aritio & fratres ejus, & Bernardinum de Malliano, fideles nostros & Comitis memorati, cum omnibus suis Feudis, que ipsi a predicto Comite possident & recognoscunt, & que predecessores eorum a predecessoribus ejusdem Comitis possederunt & tenuerunt; nec non & cum aliis bonis suis stabilibus & mobilibus, sub nostra protectione speciali & defensione Imperii suscepimus, & eos ac heredes eorum demanio nostro proprio & Imperii recepimus perpetuo retinendos. Concedentes eisdem, suisque heredibus, ac Imperiali auctoritate ex certa scientia confirmantes omnes terras, possessiones, tenimenta, & bona omnia stabilia & mobilia, que nunc possident, & in posterum dante Domino poterunt adipisci. Statuimus igitur, & Imperiali edicto firmiter sancimus, ut de cetero nulla Civitas, nullum Commune, nullus Comes, Vicecomes, & nulla unquam persona magna vel parva, Ecclesiastica vel Secularis, predictos fideles nostros & Comitis pretaxati, vel eorum heredes, Civitatem etiam prefatam, & Cives ejusdem, contra hujus nostre protectionis & confirmationis paginam audeant molestari vel modo aliquo...... sed sub nostra protectione & defensione, & demanio nostro & Imperii, liberi & quieti consistant. Quicun-*

Quicunque autem contra hanc nostram protectionem & confirmationem venire presumpserit, indignationem nostram se noverit graviter incursurum, & pro pena centum Libras auri optimi compositurum, medietatem quidem Camere nostre, aliam medietatem injuriam passis. Ut autem hec nostra concessio & confirmatio robur obtineat perpetuum, & inviolabile firmamentum, presens Privilegium scribi, A & *Sigillo nostre Celsitudinis jussimus inferius roborari. Hujus rei testes sunt Gualterius Cataniensis Episcopus Regni Sicilie Cancellarius, Berardus Panormitanus Episcopus, Berardus Tarentinus Episcopus, Messanensis Archiepiscopus Nicholaus, Duipaldus Marchio de Hoburg, Ranaldus Dux Spoleti, Anselmus de Justigen Marescalchus, Conradus de Verda* B *Camerarius, Fridigus de Stoph Pincerna,*

Signum Domini Friderici *invictissimi Romanorum Imperatoris semper Augusti & Regis Sicilie.*

Dat. apud Messanam, Anno Dominicae Incarnationis MCCXXI. mense Madii, Indictione IX. Regnante Domno Friderico Romanorum Imperatore glorioso semper Augusto & Rege Siciliae, Anno Regni ejus in Germania IX. XXIII. Imperii verò ejus Anno Primo, feliciter. Amen.

Ego Christophorus de Turre Maritime Imperiali auctoritate Notarius, viso Instrumento originali, viso etiam exemplo presenti ex predicto originali Instrumento extracto, ita quod nihil erat additum vel diminutum, unde verus sensus mutari possit, coram testibus infrascriptis tam originale predictum pendente Sigillo Domini Friderigi Serenissimi Imperatoris semper Augusti, quàm presens exemplum diligenter legi & absculsavi, ideoque meum signum apposui.

Ego Guilielmus de Adria Civis Grossetanus, Imperii Judex ordinarius, viso originali &c.

Ego Benectuccius de Grossetto, auctoritate Imperiali Notarius, viso originali Privilegio &c.

Ego Lotharius, auctoritate Imperiali Notarius hoc exemplum Privilegii, Sigillo pendente cere Domini nostri Serenissimi Friderici II. Romanorum Imperatoris roborati, scripsi & publicavi, ut in originali privilegio predicto inveni, legi, & absculsavi cum praedictis Domino Guilielmo Judice, Christophoro, & Benatuccio Notariis coram testibus Domno Bonizzo & Compagno Presbiteris Canonicis Grosseti, & Presbitero Johanne filio Domini Albertescbi de Silvis, Dicetule quondam Domini Ranuccini Tiezi de Grosseto &c. ad haec rogatis & vocatis, sub Anno Domini MCCXLIX. Indictione VII. octavo Kalend. Majii, Grosseti in Ecclesia Majori.

Me autem monuit praelaudatus Benvoglientus, Hildeprandi hujus posteros subsequuto tempore sub Familiae *Aldobrandeschae* nomine in Tuscia claruisse, diuque potentiam suam ser- C vasse. Ab *Hildebrando* quippe, qui vulgi sermone *Aldobrandus* appellabatur, processit Familiae ejusmodi cognomen, uti ab *Oberto Obertenghi*, ab *Opizone Opizinghi*, aliaeque id genus

Familiarum agnomina prodiere. Neque in Aldobrandesca solùm progenie conclusum Tuscia vidit illustrem titulum *Comitis Palatini*. Numeratae sunt in illa Provincia & aliae tres praeclarae Familiae eâdem dignitate insignitae, nempe *Comites Guidones* (*Guidi* sermone Italico), quorum mentionem habet Nicolaus Episcopus Botrontinus in Relat. de Reb. gest. Henrici VII. Fratres quatuor nominat ille in Tuscia repertos, *Comitis* titulo illustres. *Isti omnes*, inquit, *dicuntur de Comitibus Guidonibus*, *& sunt Comites Palatini*. Horum diu potentia stetit, ut ex Tuscorum Hi- A storiis patet. Ejusmodi quoque titulo, ac munere functi sunt *Comites de Romania*, subdit idem Botrontinus, sed legendum puto *de Romena*. Vide Tomum X. Rer. Italicar. ubi ejusdem Botrontini Relationem evulgavi. Palatini quoque Comites appellati fuere *Alberti Comites de Prata*, quorum nonnullas Chartas suo loco B proferam, *& Comites Venerosi*. Ad postremos hosce quod attinet, Lectorum judicio subjicere nunc mihi placet Chartam, ex Archivo ejusdem Nosocomii Senensis Sanctae Mariae della Scala depromtam: cujus veritatis vadem me statuere nolim.

Concessio diversorum jurium facta Veneroso de Venerosis Comiti Palatino ab Henrico VI. Imperatore, Anno 1195.

Heinricus divina favente clementia C *Romanorum Imperator & semper Augustus & Rex Sicilie. Dignum est & Imperiali glorie decorum, ut nostra liberalis munificentia quosque fideles nostros preveniat, eosque ultro spontaneos ad nutum sue voluntatis efficiat. Ea propter cognoscat tam presens etas Imperii fidelium....... successura posteritas, quod nos discreta circumspectione conside-* D *rantes fidem ac sinceram dilectionem fidelis nostri* Venerosi *filii* Brandalixi Comitis Palatini de Venerosis *de Ripa Insule Suzarie & Bardine, & quarte partis totius Civitatis Verone, propter preclara servitia, que nobis & Imperio........ intrepide exhibuit, & in posterum creditur exhibiturus: Imperiali munificentia concedimus & confirmamus* E *ipsi* Veneroso Comiti Palatino *ad honorem Militiae pro se suisque filiis & heredibus in perpetuum per totum Romanum Imperium jure honorabilis Feudi & Investiture facultatem ac liberam potestatem ordinandi & faciendi filios legiptimos qui non sunt legiptimi, & filios adoptivos & Judices ordinarios & Notarios, & etiam accipere & elicere & extrahere duos homines condemnatos in persona & in pecunia, de banno & carceribus cujuslibet Communis, Civitatis, vel Castri ad volun...........sui sine contradictione, vel molestatione alicujus persone, ubicumque fuerint per totum Romanum Imperium sine nostra, nostrorumque successorum, & aliquarum personarum contradictione, vel molestatione, Lege aliqua non obstante, & iis precipue, que legiptimari spurios nisi ex certa scientia non permitto. Ita quod quoscunque...... fecerint, possint succedere hereditati Patris, omni alii suo juri, tamquam veri & legiptimi Cives Romani, & omnia officia & judicatus & acta publica Contractus conscribere atque conficere, & omnia facere & exercere, que ad ipsa Tabellionatus & Judicatus officia de jure pertinere noscuntur, in quacunque...... parte fuerint Imperii memorati, sicut a nobis nostra*

stra largitate dicta officia obtinerent, ut de penna & calamario & judicatu possint & valeant investire eosdem, & a nostra Curia, ubicunque fuerint, in victu & vestitu & nutrimento alimonias pro se suisque successoribus & equis, quando sibi placuerit, condignis & sufficientibus accipere, & quadraginta Marchas boni & fini argenti omni anno pro adjuncta Feudi suprascripti. Confirmamus etiam omnia Privilegia a nostris predecessoribus eidem & antecessoribus suis jamdudum indulta. Statuimus itaque Imperiali auctoritate ..... amus, ut ulla omnino persona alta vel humilis, Ecclesiastica vel Secularis, nullumque Commune, hoc nostre Majestatis Privilegium audeat violare, nec aliquibus calumpniarum injuriis seu dampni occasione, Constituti vel consuetudinis Statutis Civitatis attemptare presumat. Quod qui fecerit .... one temeritatis sue componat mille ducentas quinquaginta Libras puri auri, medietatem Fisco applicari, reliquam partem injuriam passis. Ad cujus rei certam in posterum evidentiam, presentem exinde paginam conscribi, & Majestatis nostre Sigillo jussimus communiri. Qui Venerosus de Venerosis de Ripa Insule Suzarie, & Bardine, Palatinus Comes in Lombardia dicto Domino Heinrico VI. Imperatori juravit fidelitatem contra omnem hominem de Mundo, excepto Dominum Papam & Ecclesiam Romanam, secundùm quod in Capitulis fidelitatis in omnibus & per omnia continetur, corporaliter ab ipso prestito sacramento, eidem delato per me Conradum Imperialis Aulae Cancellarium vice Domini Odulphii Coloniensis Archiepiscopi, totius Ytalie Archicancellarii infrascripti. Hujus rei testes sunt Guilielmus Ravennatis Ecclesie Archiepiscopus, Bernardus Faventinus Episcopus, Robertus Comes de Strigunt, Lombardus Comes, Azo Marchio Estensis, Ugo Comes Lavanie, Robertus de Urcia, Henricus Marescallus de .... Ald .... Ubertanus Episcopus, Golfredus Comes de Saraponte, & alii quamplures.

Ego Coradus Imperialis Aulae Cancellarius vicedomini Odulphii Coloniensis Archiepiscopi totius Ytalie Archicancellarii.

Signum manus Heinrici VI. Imperatoris Romanorum invictissimi.

Acta sunt hec Anno Domini MCLXXXXV. Indictione XIII. Regnante Domino Heinrico VI. Romanorum Imperatore gloriosissimo, Anno Regni ejus XXVI. Imperii vero V. & Regni Sicilie I.

Datum Placentie IV. Kalendas Junii.

Nonnulla heic se offerunt, quae cauto judici negotium facessere posse videntur, qualia sunt appellatio illa, sive cognomentum tam affabre conceptum *Venerosi de Venerosis*: tum additamentum *de Ripa Insulae Suzariae & Bardinae, & quartae partis totius Civitatis Veronae;* quae verba, si fortè de jurisdictione sive dominatione in Civitatem Veronensem, amplissimam Venetiae Urbem, agatur, cum fide Historiae nunquam concilies. Neque enim unquam Verona in feudum aut allodium cuiquam ab Augustis concessa fuit, ita ut more Castellorum ejus ditio inter filios divideretur; praeterquamquod uni Comites de Sancto Bonifacio tunc de ejus Urbis Comitatu ab Augustis investiebantur, ut alibi ostendi, quamquam is titulus nudus foret, Veronensibus sua jam libertate potitis. Reliqua dimitto, quae alicui fortasse suspicionem falsi ingererent, quanquam noverim, exstare Chartas, in quibus eadem res confirmari videtur. Una praeter alias Ferrariae adservatur data Anno M-

CCXC.

CCXC. in qua *nobilis*, *magnificus*, *& commendabilis vir Dominus Barthelotus de Venerosis*, *filius quondam Domini Petri Venerosi Comitis Palatini de Ripa &c.* Is ibi Notarium quemdam creat. Ex quo intelligis, quàm vetustum sit Privilegium illud. Et sane alios quoque antiquos Scriptores me videre memini, deferentes tam nobile jus Venerosae genti. Verùm ne sic quidem dubitationi omni fundamenta subtrahuntur. Quod tamen heic praesertim animadvertas velim, Comiti huic Palatino conceditur facultas *faciendi filios legitimos*, *& filios adoptivos*, *& Judices ordinarios*, *& Notarios*. Nam quod est ad potestatem *extrahendi è banno*, *& carceribus cujuslibet Communis*, *Civitatis*, *vel Castri*, *duos homines condemnatos*, haec sane incredibilia videantur. Superiora, inquam, verba tantummodo, etsi in monumento dubio, nobis describunt jus, quod posteriorum temporum Caesares revera contulere *Comitibus Palatinis*, quorum numerum mira prodigalitate, cogendae videlicet pecuniae gratiâ, auxerunt, Romanis etiam Pontificibus in ejusmodi privilegiorum largitione certantibus cum Augustis, nisi quod discrimen statuendum est inter *Comites Palatii*, sive *Palatinos*, & *Comites sacri Lateranensis Palatii*. Gamurrinus in Histor. Genealog. Tusciae (Auctor alioqui nec satis emunctae naris, nec satis certae fidei, quales plerumque fuere, qui olim hisce studiis dediti, lucrum sibi & gratiam potius quàm celebritatem nominis conquirebant) nonnulla id genus Privilegia refert, ac praesertim Tom. 2. pag. 330. concessum Anno MCCCLV. à Carolo IV. Imperatore, Francisco de Antelminellis Lucensi, quo illum ejusque heredes constituit *Comites sacri Palatii*, *& Imperialis Aulae*, addita facultate legitimandi nothos ac spurios, & creandi Judices atque Notarios. Alterum simile refert Du-Cangius in Glossario Latino concessum ab eodem Carolo Augusto Anno MCCCLXX. Amizino de Bozullis. Quod etiam mirere, ejusmodi Comites vel in ipsorum Caesarum Privilegiis hoc titulo ornantur *Sacri Lateranensis Palatii Comites*, aut *Sacri nostri Lateranensis Palatii*, *& Aulae nostrae Romanae Comites*. Sunt & Mutinae apud quosdam Nobiles Cives ejusmodi Privilegia. Erunt, ut puto, in aliis quoque Urbibus. Sed prae caeteris in hoc dignitatis genere celebris est Castruccius de Antelminellis Dux Lucae, quippe qui sine dubitatione Anno MCCCXXVIII. renuntiatus est Romae à Ludovico Bavaro *Comes Palatii Lateranensis*, peculiari Privilegio, quod jam editum est, & cujus mentionem quoque fecit Joannes Villanius in Chronicis Italicis Lib. X. Cap. 56. Ceterum illi singulares quasdam praerogativas, diversas ab hactenus enumeratis, elargitus est Bavarus, puta *adstandi* Augustorum coronationi, ipsamque Imperialem Coronam in ejusmodi celebritate gestandi, atque alia id genus magnifica munera. Haec autem de *Comitibus Palatii* edisseruisse sufficiat. Neque mihi ignotum, Thomae Reinesii viri doctissimi Opusculum Anno 1679. prodiisse cum hocce titulo: *Commentatio de Palatio Lateranensi, ejusque Comitiva. Accedit Georgii Schubarti exercitatio Comitibus Palatinis Caesareis*. Sed hunc Librum nondum legere mihi datum est, neque vacat altius inquirere in colluviem Comitum Palatinorum, quos postrema Secula sine delectu, ac tandem sine honore, pepererunt.

DE COMITIBUS
ET VICECOMITIBUS.
DISSERTATIO OCTAVA.

DISSERTATIO OCTAVA.

A DE illustri *Comitum* munere jam nonnulla disserui in Antiquit. Estens. Part. I. Cap. V. ibique palam feci, post declinationem Romani Imperii ipsos fuisse Praesides sive Rectores Urbium. B Ipso autem florente Romanorum Imperio titulus *Comitis* in usu frequentissimo fuerat, quo variae Dignitates, & publica munia significabantur, uti palam fit apud non paucos veterum Seculorum Scriptores, ac praecipue in Notitia utriusque Imperii, quam suis Commentariis illustravit vir celebris Guido Pancirolius. C Et profecto vel tunc praeclariores ipsae Praefecturae sub titulo *Comitis* gerebantur; nullum tamen, quod sciam, Urbium Praesidem Secula illa ejusmodi appellatione donarunt. Itaque ad verum propiùs accedat, qui illius usum sub hac significatione tribuat Germaniae Populis, hoc est Gothis, & praesertim Francis, in Galliam & Italiam progressis; D iis quippe familiare fuit Latina voce *Comites* appellare suis Civitatibus Praefectos, quos Teutonicâ linguâ utentes *Graviones*, sive *Grafiones* nuncupabant. Ita ad Latinorum usum ii se se per hanc vocem accommodarunt: quod Cluverius animadvertit Lib. I. Cap. 48. German. antiqu. Illud vero nomen inde E primo natum videtur, quòd Proceres Regi aut Duci in bello Comites essent, & praestantioribus militiae muneribus fungerentur. Quum vero singulis postea Civitatibus praeficeretur militarium turmarum caput, *Comitibus* Regis aut Ducis ejusmodi munus committebatur, qui sensim etiam civile regimen suscepere. Et sane duo praecipue hujusmodi *Comitum* munera fuere: unum videlicet justitiae Populis ministrandae, alterum militiae sibi subjectae, quando in bellum eundum erat, educendae atque regendae. Ad primum quod attinet, erat Comitum dirimere lites & caussas Populi, quam ob caussam *Mallos* & *Placita* statis diebus identidem celebrabant, hoc est publica Judicia instituebant, queis praeerant ipsi una cum *Scabinis*, seu reliquis minoribus Judicibus, & juris peritis, ut audirent, perpenderent, & decreto suo componerent civiles controversias; sicuti & ipsorum fuit in scelestos perditosque homines secundum leges animadvertere. Proinde *Judices* etiam nuncupatos invenias. Cassiodorius Variar. Lib. 7. prodit, suo quoque tempore apud Gothos Italiâ potitos ejusmodi fuisse Comitum munus. Ad haec Gregorius Turonensis in Vita Sancti Nicetii Cap. 8. Vit. Patr. ita scribit: *Vidi ego Basilium Presbyterum missum ab eo ad Armentarium Comitem, qui Lugdunensem Urbem his diebus potestate Judiciaria gubernabat*. Rursus, uti narrat idem Scriptor Histor. Francor. Lib. 6. Cap. 8. quum ad aures Sancti Eparchii circiter Annum DLX. rumor pervenisset, quemdam latronem ad patibulum trahi, continuo pietate du-

ctus Vir Sanctus, misit Monachum suum *ad deprecandum Judicem, ut scilicet culpabilis ille vitae concederetur*. Sed Plebe contra clamante non licuit Judici sententiam mutare, quanquam postea furcifer ille postremo supplicio mirum in modum ereptus fuit. Tunc ergo Sanctus Eparchius *Comitem arcessiri jubet dicens:* „ Cur hodie induratus hominem, pro cujus vita rogaveram, non laxasti? „ *At ille:* „ Insurgente vulgo aliud facere non potui, timens super me seditionem moveri. „ Quibus ex verbis aperte intelligimus, non solùm quae forent munia, sed etiam quanta auctoritas *Comitum*, quando vitam reis mortis donare poterant, simulque discimus, *Judicis* quoque nomen *Comitibus* adhaesisse. Propterea in Ripuariis Legibus à Dagoberto Rege circiter Annum DCXXX. evulgatis, Cap. 53. apud Lindenbrogium & Baluzium, *Judices Fiscales* appellantur etiam Comites. *Si quis Judicem Fiscalem, quem Comitem vocant, interfecerit, sexcentis solidis multetur*. Eâdem ratione in Capitularibus Regum Francorum edicitur, ut *Comites* probe *Legem teneant*, quo secundùm ipsam judicare possint: ut *justitiam ament*, ac sine mora faciant: singulis idcirco mensibus *Placita peragant*, in quibus potissimum cordi habeant negotia Pauperum: & prae ceteris caussas expediant Pupillorum, Orphanorum, atque Viduarum. In habendis autem Placitis unicuique Comitum adstare debuit semper ejus Notarius, simulque assidere minores Judices, ut eorum consilio tutius decernerentur controversiae. Addebatur etiam singularis, eaque lepida conditio illorum judiciis, nempe ut nonnisi à *jejunis* celebrari possent, quo praecaverentur ventris pleni, sive, ut rotunde loquar, ebrietatis malesana consilia in tractandis justitiae lancibus. Nimirum vel tunc Populis, è Germania praecipue egressis, grandes cyathi in deliciis erant, & rara in potantibus temperantia. Nonnulla ex his Placitis, sive publicis Judiciis evulgata leguntur ab Eruditis; eaque inter veterum Chartas, quod plerumque eruditionem plus juvent, majori studio à me conquisita fuerunt. Quamobrem quaecumque ego potui, congessi, eaque in hoc Opere producam. Unum interea exemplum accipiant Lectores, nempe Judicatum, quod *olim* Veronae descripsi ex antiquo apographo existente apud Monachos Olivetanos Sanctae Mariae ad Organum.

Placitum à Bonifacio Comite Veronae habitum in Burgo Illae, in quo Regium patrocinium conceditur rebus Monasterii Veronensis Sanctae Mariae ad Organum, Anno 1073.

D*Um in Dei nomine in Comitatu Veronense in Vico Illas, in Curte Prote propria Inverardo, per ejus data licentia in judicio resideret* Domnus Bonefacius Comes istius Comitatus Veronensis *ad singulorum hominum justicias faciendas ac deliberandas; adessent cum eo Ganselmo, & Dodo Judices, adque Johannes Grammatico & Juris prudens, Azo filio, seu Ticho, Lanzo, & Ozo, adque Thedaldo, seu Johannes Milites de suprascripto Comitatus, Martino, & Zeno, & Laurencio, & aliis plures. Ibique eorum bonorum hominum presencia venerunt Arichelmus Presbiter & Monachus, & Cresencio Clerico una*

cum

cum Rustico Avocatus eorum, & Misi Domno Martino Abbas da pars Monasterii Sancte Marie de Organo, & *retulit & cepit dicere:* Petimus ad vos, Domnus Bonefacius Comes, propter Deum & animae Domni Imperatori, ac vestram mercedem, ut mittatis bannum super nos, & super omnibus cunctis casis & rebus, que suprascripto Domnus Martino Abbas habuit & tenuit da pars predicto Monasterio in suprascripto Comitatu, & in suprascripto Illas, & in eorum territoriis, per certis locis, ut nullus quislibet omo disvestire aut inquietare vel molestare audeat sine legali judicio. *Et cum ipse Arichelmus Monachus & Cresencio Clerico, una cum Rustico Avocatus eorum taliter retulisset, & ad hec recordatus est jam dictus Bonefacius Comes, per fuste, quas in manu sua tenebat, misit bannum super eumdem Arichelmum Monachum & Cresencio Clerico & Rustico Avocatus eorum, & super jam dictas casas & omnibus rebus, que suprascripto Monasterio habuit & tenuit in suprascripto Comitatu, servis & ancillis, & in eorum territoriis locis, in Mancosos aureos duo mille, nullus quislibet omo disvestire audeat sine legali judicio. Qui vero hoc fecerit, predicto duo mille Mancosos aureos se compositurus agnoscat, medietatem parti Camere Domni Regi, & medietatem ad pars suprascripto Monasterio ad suprascriptus Domnus Martino Abbas & ad suis supcessoriis. Finita est causa, & hac noticia pro securitate predicto Monasterio fieri amonuerunt.*

Quidem & ego Johannes Notarius ex jussione suprascripto Comitis, & Judicum amonicione scripsi, Anni ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MLXXIII. Decimo die mensis Octubris, Indicione Duodecima feliciter.

Videsis imploratum heic à Monachis, sive à Missis Martini Abbatis, justitiae praesidium *propter Deum, & animae Domni Imperatoris*, quum tamen Henricus IV. Germaniae ac Italiae Rex nondum Imperialis dignitatis infulas & nomen assumsisset, immo quum in ipsa pergamena diserte mentio fiat *Camerae Domni Regis*. Notariis parum delicatis, parumque accuratis id tribuendum, quibus veteres phrases sive formulae vel nolentibus excidebant è calamo. Contrà aliis in locis nobis occurrent inscripti tantùm Reges, qui tamen jam Imperatorio titulo fuerant aucti. Ceterum plura mihi persuadent, *Bonifacium* hunc *Veronae Comitem* recensendum esse inter Majores egregiae Familiae Comitum Sancti Bonifacii; quae proxime subsequutis Seculis tum ex arcta animorum conjunctione cum Atestinis Principibus, tum ex rebus fortiter gestis, diuque servatâ potentiâ, magnum sibi nomen in Italico Regno peperit, uti per me quoque indicatum fuit in Par. I. Antiquitat. Estens., & supra innui in Dissertat. VI. *de Marchionibus*. Atque heic petere quisquam posset, cur in Legibus Langobardorum Regum nusquam memoretur *Comes* aliquis, quum tamen toties mentio recurrat illic Ministrorum justitiae. Eos ne ipse quidem Paullus Diaconus memorare consuevit in Historia sua. Nonne & sub Regibus Langobardis in usu fuit nomen ac dignitas *Comitum?* Responsum hoc habeant. Familiare fuit non secus Langobardis ac Francis *Comitum* munus; verùm apud illos plerumque appellare mos fuit *Judices*, non verò *Comites*. Est nobis vetustissimus in hanc rem testis & fide omnino dignus, quia Italus & Langobardorum aequalis, Gregorium Magnum intelligo Ponti-

ficem Maximum, qui Lib. 4. Ind. 12. in Epistola 47. edition. Benedictin. ad Sabinianum Diaconum Apocrisarium suum Constantinopoli celeberrima illa verba scribit: *Si ego in morte Langobardorum me miscere voluissem, hodie Langobardorum gens nec Reges, nec Duces, nec Comites haberet, atque esset in summa confusione divisa.* Paullus quoque Diaconus Lib. III. Cap. IX. *Comitem Langobardorum Anagnim* commemorat. Erant ergo & Langobardis sui *Comites:* immo eorum quoque mentionem fecere nonnulli ex ipsis Regibus Langobardis, uti varia illorum Diplomata ab Ughellio, Margarino, & Campio evulgata testantur, in quibus haec formula occurrit: *Praecipientes omnibus Ducibus, Comitibus, Gastaldiis, vel Actionariis nostris &c.* Sive haec altera: *Ut nullus Dux, Comes, Gastaldius, vel Actionarius noster &c.* Sub *Comitum* nomine Rectores Urbium significari prorsus credendum est. Nullum in iis formulis de *Judicibus* verbum, quandoquidem appellatione *Comitum* designabantur.

Alterum *Comitum* munus situm erat in Praefectura Militiae, quam pro sua quisque regione, & belli necessitate regebat. In eo tamen officio pendebant ipsi à superiori imperio *Ducis* alicujus. Legatur Edictum Ludovici Pii Imperatoris datum Anno DCCCXV. apud Baluzium in Capitularib. Reg. Francor. Tom. I. pag. 549. Praecipit ille, ut Hispani, *sicut ceteri* liberi homines, cum *Comite* suo *in exercitum pergant*. In altero Capitulari Caroli Magni spectante ad Annum DCCCXII mandatur, ut *Comites* ad exercitum proficiscentes neminem à militia immunem relinquant, duobus exceptis, aut quatuor; *Ceteros vero omnes secum pleniter habeant.* Atque hinc caussam

A intelligimus, quare Bonifacius II. uti videtur, Dux Tusciae, & Corsicae Praefectus, quum Anno DCCCXXVIII. expeditionem in Africam suscepit, *Tusciae Comites* secum adduxerit. *Bonifacius Comes* (ita in Annalibus Eginharti) *assumto secum fratre Berethario, & aliis quibusdam Comitibus de Tuscia &c. in Aphricam*

B *trajecit.* Similia animadvertas in Lege LVI. inter Langobardicas Lotharii I. Imperatoris, ubi haec verba: *Postquam Comes, & pagenses, de qualibet expeditione hostili reversi fuerint, ex ea die per XL. noctes sit bannum rescissum.* Consulamus nunc Regum Langobardorum Leges. Inter eas Lex XXIX. Liutprandi Regis Lib. VI.

C praescribit *Judicibus*, quot homines & equos in servitium suum adducere debeant, *quando in exercitu ambulandi necessitas fuerit.* Nimirum licebat unicuique *Judici* sex homines dimittere domi, eorum vero equis ad sua commoda uti. *Et tollant ad saumas suas ipsos Caballos sex.* Italicae vocis *Soma* originem heic intuere.

D De reliquis hominibus equo carentibus decem tantum immunes à militia dimitti poterant, qui *ad ipsum Judicem faciant per hebdomadam unam operas tres, usque dum ipse Judex de exercitu revertatur.* Lex ista alteri similis est, quam nuper memoravimus. Heic autem *Judex* idem sonat atque ibi *Comes;* utroque verò nomine in-

E dicabatur Civitatum Praeses. Ex Comitibus hisce, eorumque ditione nata est vox *Comitatus*, nobis *Contado*, significans universum territorium, Villas, Castella, ac Oppida, Comitis regimini atque auctoritati subjecta; ac proinde ager Urbis cujuscumque appellatus est *Comitatus*, quod Comiti regenti Urbem obtemperaret. Neque enim *ex Comitatu* nomen suum acce-

accepere *Comites*, ut quidam opinantur; sed *Comites* agro, cui imperabant, nomen dedere. Aegidius Menagius in Origin. Linguae Italicae, hujus vocis Etymologiam investigans, haec scribit: *Contado. Campagna intorno alla Città, nella qual si contengono i Villaggi e le Possessioni. Da Contractus, sottintendendo Pagus, locus, o qualche cotal cosa. Contractus, Contratus, Contradus (onde Contrada) Contrado, Contado*. Mirum est, quei vir tantae eruditionis, adeoque felix in perscrutandis aliis Etymologiis, rem ante oculos positam non viderit, at-

A que alienam ejus loco elegerit. Non à *Contractus* originem ducit vox *Contado*, sed quidem, ut ajebam, a *Comitatu*, *Comitato*, *Contato*, *Contado*; uti ex *Comite* Italis efformata est vox *Conte*. Ratione simili ex *Computus* breviato, *Computo*, *Compto*, *Comto*, effluxit Italica vox *Conto*. Lubet autem adjicere Formulam, qua olim B Comites, aliique Populorum Rectores à Francis Regibus creabantur, quando eam nobis servavit Marculfus Lib. I. Formularum apud Baluzium Cap. 8. Tom. 2. Capitular. Reg. Francor.

Charta de Ducatu, Patritiatu, vel Comitatu.

Praespicue Regalis in hoc perfecta conlaudatur clementia, ut inter cuncto Populo bonitas & vigilantia requiratur personarum; nec facile cuilibet Judiciariam convenit committere Dignitatem, nisi prius fides, seu strenuitas videatur esse probata. Ergo dum & fidem & utilitatem tuam videmur habere compertam, ideo tibi actionem Comitatus, *Ducatus, ac Patritiatus in pago illo, quem antecessor tuus ille usque nunc visus est egisse, tibi ad agendum regendumque commisimus; ita ut semper erga regimine nostro fidem inlibatam custodias, & omnis Populus ibidem commanentes, tam Franci, Romani, Burgundiones, quàm reliquas nationes sub tuo regimine & gubernatione degant & moderentur, & eos recto tramite secundùm legem & consuetudinem eorum regas, viduis & pupillis maximus defensor appareas, latronum & malefactorum scelera a te severissime reprimantur, ut Populi bene viventes sub tuo regimine gaudentes debeant consistere quieti; & quicquid de ipsa actione in Fisci ditionibus speratur, per temetipsum annis singulis nostris aerariis inferatur.*

C Insignem olim fuisse dignitatem *Comitum*, ipsosque inter *Principes* adnumeratos, jam ostendi Par. I. Antiquitat. Estens. Cap. V. Hincmarus Remensis Archiepiscopus in Epistol. de Ordin. Palatii Cap. 35. *Similiter*, inquit, *Comites, vel huiusmodi Principes honorificabiliter à cetera multitudine primo mane segregabantur, quousque sive praesente, sive absente Rege, occur*D*rerent &c.* Atque id etiam inde argui potest, quod & ipsi ad electionem Regum convenirent, fuisque suffragiis non secus ac Duces, Marchiones, & Episcopi, supremum Regni Dominum deligerent. Et quidem praeesse ac imperare uni Urbi, ejusque agro (cui propterea nomen e-E tiam inditum fuit *Districtus*, quod nempe *Comitis districtioni* sive politico regimini ac punitioni suberat), & imperare auctoritate amplâ, longeque diversâ ab illâ, quam exercebant Judices pedanei: illustre Comitum decus fuit. Quod tamen eorum Dignitatem praeclariorem effecit, quamquam *Comitis* munus antiquis tempori-

poribus non Beneficium foret, seu ut nunc dicimus Feudum, quo Comites fruerentur: sed quidem Praefectura à nutu Principis pendens: attamen Praefectura ejusmodi stabilis & tunc esse consuevit, & plerumque nonnisi cum vita ponebatur. Qui semel *Comes* constituebatur, fere semper Civitatem sibi commissam eo titulo regebat ad postremum usque anhelitum, nisi ad majores gradus proveheretur. Immo & sensim invecta est consuetudo, ut Filii quoque Patri Comiti in eodem munere succederent. Cujus rei exempla jam producta in memoratis Antiquitatibus Estensibus, auctoritatem ac potentiam Comitum eo magis spectabilem atque invidendam effecere. Si qui ergo Comites occurrunt è loco antiquitus dejecti, opinari non injuriâ licet, id muneris iis ereptum ob aliquod crimen, sive ob gravem quampiam caussam, quum nunc etiam Vassallum è Feudo cadere posse videamus, quamquam ex Feudorum legibus minora Vassallo pericula nunc immineant, quàm antiquis Magistratibus. Exemplum abrogati Comitatus dabo, quod mihi suppeditavit nobile Tabularium Archiepiscopii Lucensis, ubi vetustum apographum adservatur. Est autem hujusmodi.

Charta Ambrosii Episcopi Lucensis, qua Agano olim Comiti, titulo emphiteusis concedit Ecclesiam S. Michaëlis, Anno 845.

IN *Dei nomine. Regnante Domno nostro Lothario Imperatore Augusto: Anno Christo propitio Imperii ejus, postquam in Italia ingressus est, Vigesimo Quarto, IV. Nonas Decembris, Indictione IX. Manifestus sum ego* Aganus olim Comes, *filius quondam Gunterami, quia tu* Ambrosius *gratia Dei* Episcopus *hujus Sanctae* Lucane Ecclesie *per Cartulam usque in annos quinque expletos proximos venturos ad Censum persolvendum dedisti mihi, idest Ecclesia beati Michaëlis Arcangelis sita infra Civitate ista Lucense, ubi dicitur Foro, pertenens Episcopatui vestro Sancti Martini. Jam dicta Ecclesia Sancti Michaëlis una cum casis domnicatis, seu massariciis, cum terris &c. tali ordine, ut usque in suprascripti quinque anni expleti in mea & Teutberghe Uxori mee sint & permaneant potestatem abendi, possidendi, meliorandi, & usufructuandi, ita ut melioretur & non pejoretur. Officium Dei, & luminaria pro nostra dispositione in eadem Ecclesia fieri debeat recto moderamine. Et tibi & successoribus tuis exinde usque tunc per singulos annos in Mense Octuber hic Luca in domus Episcoporum per nos, aut per Misso nostro, pro omni censu & justitia reddere debeamus argentum solidos viginti bonos denarios bene expendibiles, duodecim denarios per singulos soledos rationatos. Licentiam abeatis in superscripta Ecclesia in festivitatibus ejus cum Sacerdotibus vestris venire, & ibi officium adimplere, sicut mos est, & mansiones faciendi, si utilitas fuerit, tam vos quam ex amicis vestris; sic tamen omines abitantes in casis eidem Ecclesie, si vobis fuerit utilitas, tunc nos vel Misso nostro ad mandato vestro venire faciamus hic Luca, legem & justitiam faciendum. Et si à nos vobis hec omnia superscripta capitula sic non fuerint adimpleta & conserbata, qualiter superius legitur, aut nos jam dicta Ecclesie & casis & rebus ejus, quam mihi dedisti, rela-*

relaxare, vel pejorare quesierimus ante supraſcripto conſtituto, promitto me ego que ſupra Agano componere tibi Ambroſio Epiſcopo, vel ad ſucceſſoribus tuis penam argentum ſolidos mille: quia taliter inter nos convenit. Et duas inter nos Cartulas Petrum Clericum Notarium ſcribere rogavimus.

Actum Luca.

Signum manus Agani, qui banc Cartula fieri rogavit.

Ego Sigifredus Epiſcopus in hoc libello rogatus ab Aganone ſubſcripſi.

Ego Anſiprandus rogatus ab Hagano me teſte ſubſcripſi.

Ego Petrus Clericus Notarius poſt tradita complevi & dedi.

Franciſcus Maria Florentinius Vir doctiſſimus arbitratur, *Aganum* hunc non modò fuiſſe *Comitem Lucae*, ſed & *Marchionem Tuſciae*, atque in monument. Mathildae Comitiſſae Lib. 3. pag. 16. nonnulla de eo refert rudera antiquitatis, ſpectantia ad annum DCCCXXXVIII. & DCCCXL. Eidem ſe in ejuſmodi ſententia adjunxit Coſmus de Arena in Serie Ducum Tuſciae. Ego in ea opinione ſum, ipſum tantummodo egiſſe Comitem Lucae. *Per Agbanum Comitem ipſius Civitatis* habet Charta ab eodem Florentinio indicata. Neque verò quod iis temporibus *Comitem Lucae* reperiamus, continuò inferre licet, eumdem quoque praefuiſſe Marchiae Etruſcae. Ad Annum DCCCLVII. occurrit nobis *Hildeprandus Lucae Comes:* & nihilo ſecius tunc Tuſciam regebat *Adelbertus I. Marchio*. Atqui heic cernimus *Aganum olim Comitem* adhuc viventem: ergo aliquâ de cauſsâ ex ea dignitate aut ſponte aut coactus receſſerat. Id tamen raro factum: immo parentes Comites, uti ſupra monui, filios quoque in hujuſmodi munere ſucceſſores habere conſueverunt: cujus moris illuſtre exemplum proſtat in Majoribus celeberrimae Comitiſſae Mathildis. Ejuſdem Proavus in Charta, quam evulgavit Bacchinius in Hiſtoria Monaſter. Padolironenſ. pag. 12. Appendic. ita inſcriptus fuit Anno DCCCCLXVII. *Adalbertus qui & Atto gratia Dei Comes Mutinenſis:* quare intelligis, eidem Mutinenſis Urbis regimen fuiſſe commiſſum. Immo eodem tempore, ac raro privilegio, Regienſi etiam Urbi titulo *Comitis* imperabat, uti exploratum habemus ex Tom. V. pag. 1582. Ital. Sacr. Ughellii, ubi exhibetur Diploma Ottonis I. Auguſti, ſpectans ad Annum DCCCCLXIV. & conceſſum *interventu & petitione Atelberti incliti Comitis Regienſis ſive Motinenſis*. Adalberto ſive Alberto Attoni Comiti, qui titulo quoque *Marchionis* ornatus deprehenditur in Chartis Tedaldi ejus filii, ſucceſſor fuit idem *Tedaldus Marchio*, titulo *Comitis* ornatus, in regimine ac denominatione Civitatis *Regienſis*. Id nemo hucuſque animadverterat. Sed nunc perſpicient Lectores ex Placito, quod ille habuit in Caſtello Carpi, tunc ad Comitatum Regii ſpectante, aſſidentibus ei Totone Miſſo Ottonis III. Imperatoris, & Bonifacio ipſius Tedaldi filio, Mathildae Comitiſſae poſtea patre. En igitur pergamena hujus rei teſtis, educta ex Tabulario Monachorum Caſinenſium Sancti Petri Regienſis.

Placi-

Placitum in Castro Carpi coram Teudaldo Marchione & Comite Regiensi habitum, in quo Berta Abbatissa Monasterii Brixiani Sancti Salvatoris & Sanctae Juliae evincit quosdam agros contra Farlindam, quae & Berta, filiam quondam Bruningi, Anno 1001.

A Dum in Dei nomine, *Comitatu Regense infra Castro, locus, qui Carpò dicitur, quod* Teudaldus Marchio & Comes istius Regensis Comitatus *detinet, in quadam mansione ipsius Castri, ubi ipse in judicio residebat, unicuique justicias faciendas & deliberandas, adesset ibi cum eo* Tuto Comes *Missus Domni Ottoni Imperatoris,* Bonefacius filio eidem Teudaldi Marchio, *Stabilis, Baterius, Petrus, Nouzo, Teuzo, Judices sacri Palatii, Ragimundus filio quondam Giselberti, Sigefredus de Leviciano, Ugo de Modelena, Dodo de Comitatu Aucensis, Adebertus de Gurgo, Teuzo, & Elinardus de Comitatu Parmensis, Richelmus de Comitatu Brisiense, Wilimus de Comitatu Bergomense, & reliqui plures: Ibique eorum veniens presentia* Domna Berta Abbatissa Monasterio Domini Salvatoris & Sancte Julie, *que dicitur Novo, situs* infra Civitate Brisia, *una simul cum Adrevertus filius quondam Petri de loco, qui dicitur Miliarina, & est ipsius Monasterio Avocatus, & retulerunt:* „ Abemus & detinemus ad jure & proprietate ipsius „ Monesterii petia una de terra cum „ in parte Silva supra se, & runcoras se simul tenente, quibus esse „ videntur in loco & fundo Runcolo, non multum longe à Castro, „ & predicta Curte Miliarina, quod „ est pecia ipsa de terra cum predicta Silva & runcoras per mensura „ justa juges sexcenti undecim. Coëret ei de mane & de subtus terra „ & Silva predicti Monasterii, quod „ nos ante os dies & moderno tempore à parte ipsius Monasterii abemus & detinemus: da Meridie „ terra Farlinde, que & Berta, filia quondam Bruningi, que est per „ mensura juges octuaginta & novem, „ percurrente Fingadida & fossato, „ quod decernit inter fines de Campaniola, & predicta terra & Silva de Viniolo. Et si quislibet homo adversus nos exinde aliquit dicere vult, parati sumus cum eo „ exinde in racione standum, & legiptime finiendum. Et quod plus „ est, querimus ut dicat ista supradicta Farlinda una cum Ricardus „ Tutorem suum, qui per jussionem „ ipsius Marchioni Tutor esistebat, „ qui hic à presens sunt, si jam dicta „ pecia de terra cum predicta *Silva* „ super abente, & runcoras se simul „ tenente, nobis aut pars ipsius Monesterii contradicere querit, aut si „ propria ipsius Monesterii est aut „ esse debet cum Lege, an non? *Cum ipsa Domna Berta Abbatissa, & Adrevertus ejus & ipsius Monesterii Avocatus taliter retulisset, respondens ipsa Farlinda cum eumdem Richardus Actorem suum dixerunt & professi sunt:* „ Vere „ jam dicta pecia de terra cum predicta Silva super abente, & runcoras se simul tenente, quam vos „ ipsa Domna Berta & Adrevertus „ tuus, & ipsius Monesterio Avocatus hic denominatis, vobis nec pars „ ipsius Monesterii non contradicimus,

„ mus, nec contradicere querimus, „ quia cum Lege non possemus, ex „ quod ipsius Monesterii est & esse „ debet, & cum Lege; & nobis ad „ abendum, & requirendum nichil „ pertinet, nec pertinere debet cum „ Lege, pro eo quod exinde nullum „ scriptum, nullam firmitatem, nul- „ lamque racione inde non abemus, „ nec abere possumus, per quam vo- „ bis, nec pars ipsius Monesterii jam „ dicta pecia de terra cum predicta „ Silva super abente, & runcoras se „ simul tenente contradicere possa- „ mus; set ut diximus, propria ip- „ sius Monesterii est, & esse debet „ cum Lege. *Et spoponderunt sese ipsa Farlinda, & Richardus Tutorem suum, ut si umquam in tempore de jam dicta pecia de terra cum predicta Silva, & runcoras se simul tenente adversus Domna Berta Abbatissa, & Adrevertus ejus, & ipsius Monesterii Avocatus, seu pars ipsius Monesterii agere, aut causare, vel removere presumserint per se ipsi, aut eorum sumitantes personas, & taciti exinde omni tempore non permanserint, vel si aparuerit ullum datum aut factum, vel colibet scriptum, quod ipsi exinde in aliam partem fecissent, & claruerit, ut tunc componant ipsa Farlinda eidem Donni Bertani Abbatisse, aut pars ipsius Monesterii pena argentum per denarios bonos libras centum. His actis & manifestacio ut supra facta, rectum eorum judicium paruit esse, & judicaverunt, ut justa eorum altercapcione, & ipsorum Farlindi & Richardi Tutorem suum professione & manifestacione, ut ipsa Donna Berta Abbatissa jam dicta pecia de terra cum predicta Silva & runcora ad parte ipsius Monasterii proprietate abere & detinere deberet, & ipsa Farlinda cum eundem Richardus Tutorem suum manerent exinde taciti & cuntenti. Finita est causa, & hac noticia propter securitatem eidem Domne Berte Abbatisse, seu pars ipsius Monesterii fieri amonuerunt.*

Quidem & ego Johannes Notarius Sacri Palacii ex jussionem suprascripto Teudaldi Marchio & Comes, seu Judicum amonicione scripsi Hanno Imperii Tercio Domni Ottoni Deo propicio Sesto, Pridie Kalendas Octubris, Indictione Quintadecima.

TEUDALDUS MARCHIO SSI.
Nozo Judex Sacri Palacii interfui.
Stabilis Judex Sacri Palacii interfuit.
Baterius Judex Sacri Palacii interfuit.
Petrus Judex Sacri Palacii interfuit.
Teuzo Judex Sacri Palacii interfuit.

Reliquit post se *Tedaldus* heredem *Bonifacium* filium supra memoratum, qui postea nominis sui famam longe lateque propagavit, tum ob res magnifice gestas, tum ob adjectum antiquis titulis ac ditionibus Ducatum & Marchionatum Tusciae. An & ipse Regii & Mutinae Praefecturam tenuerit, ignotum est, nulla quippe ejus rei monumenta supersunt. Alterum exemplum praesto mihi est fortasse duplicis Civitatis uni Comiti commendatae. Habetur in antiquo Regesto MSto nobilissimi Monasterii sacrarum Virginum Sancti Zachariae Venetiis Charta hisce notis signata: *Domnus Henricus Imperator Augustus Anno Imperii ejus hic in Italia, Deo propitio, Secundo, Mense Martii, Indictione XIV.*, idest Anno MXVI. Donationem continet, in qua commemoratur *Hugo* forsitan *Comes Vicentinus & Patavinus*. En verba: *Ego Ubertus Comes, & Manfredus germani filii quondam Ugonis de Comitatu Vicentino atque Patavino, qui professi sumus ex natione nostra Lege vivere Longobardorum, habitatores in Castro Novo &c.* Quare tempora fuerunt, quibus unus Comes non uni tantùm praefuit Civitati. Curabant

rabant autem Marchiones ipsi, ac Duces, ut *Comitis* titulo regendam Civitatem aliquam susciperent. Idque nedum in Italia, sed & in Gallia factum. In Charta Anni DCCCCXCVIII. penes Baluzium in Notis ad Capitularia Tom. 2. pag. 1259. legitur: *Ego in Dei nomine Guillelmus Comes, Marchio, atque Dux.* Ita Adalbertus I. Tusciae Marchio, teste Florentinio in Vita Mathildis, modò *Dux*, modò *Marchio*, modò *Comes* appellatur, quod Lucensi Urbi *Comitis* titulo Praefectus esset. Amabant enim Marchiones ipsi Comitem agere illius praecipue Urbis, quae suae Provinciae caput erat. Celebris quoque Estensis Familiae Princeps *Albertus Atto II. Marchio*, uti proditum est in Part. I. Antiquitat. Estens. Cap. II. in Charta Anni ML. dicitur *Comes Lunensis Comitatus*; ejusque parens *Albertus Atto I.* pariter inscriptus reperitur *Marchio*, *itemque Comes*. Sed ut reliquis exemplis parcam, unus prodeat *Otto Comes Palatii*, qui quanquam adeo illustri munere frueretur, attamen Anno MXIV. *Comes* etiam *Ticini* sive *Papiae* fuit. En Illius Judicatum Archetypum, quod in eadem Urbe adservatum in Archivo Monachorum insignis Monasterii Sancti Salvatoris egomet vidi, ac descripsi. Et quoniam in praecedenti Dissertatione vidimus eundem *Ottonem* nepotem fuisse *Petri Episcopi Comensis*, nunc palam fiet, *Aginulphum* ejus fratrem, eorumque communem parentem fuisse *Cunibertum olim Comitem*.

Placitum coram Ottone Comite Palatii & Petro Episcopo habitum, in quo Monachi Sancti Salvatoris Ticinensis evincunt quosdam agros, Anno 1014.

DUm *in Dei nomine, Civitate Papia, in Curte* Aginulfi *&* Ottoni Comiti Palacii, *seu* Petri Episcopi, Jeronimus filius bone memorie Cuniberti qui fuit Comes, Pater suprascriptorum Aginulfi..... *in judicio residentibus suprascriptus* Otto Comes Palacii, *&* Comes hujus Comitatu Ticinensis, *justicias faciendas ac deliberandas, residentibus cum eo..... item Teuzo, Richardus, Bonusfilius, item Sigefredus, Papius qui & Agirardus, Everardus, Ingelbertus, & Ardingus Judices Sacri Palacii, & reliqui plures, Ibique veniens Adam Avocatus Monasterio Domni Salvatoris, qui est constructum foris, in Campanea hujus Ticinensis Civitatis, ad bone memorie* Domne Adalehide, que fuit Imperatrix &.... abeo & teneo à parte supradicto Monasterio Domini Salvatoris proprietatem pecia una de terra, quod est in parte prato & in parte jerbo, seu in parte silva cum area...... pertinente juris ipsius Monasterii Domni Salvatoris, que esse videtur in loco & fundo, ubi Pactozerione dicitur, & jacet à locus, ubi dicitur Vado Luxeiro. Quod est pecia ipsa de terram justa jugeras quatuordecim. Coeret ei de duabus partibus terra prefacto Monasterio Domini Salvatoris, de tercia parte percurret fluvio Pado, quod est...... ipsius Monasterii, sibe que aliis sunt ccerentes. Et si vislibet homo adversus pars suprascripto Monasterio exinde aliquid dicere vult, paratus sum cum eo inde in racione standum & legitime finiendum. Et quod plus est, quero, ut

dicat

dicat iste Aldo filius quondam Adelgisi, qui ic à presens est, si eadem pecia de terra, qualiter ic mensura & coërencias de nominatis rebus ad pars praedicto Monasterio Domini Salvatoris contradicere aut subtraere querat, aut si propria ejusdem Monasterii est, & esse debet cum Lege, an non. *Cum ipse Adam Avocatus taliter retulisset, ad hec respondens ipse Aldo dixit & professus est:* Vere eadem pecia de terra, quod est in parte prato, & in parte jerbo, seu in parte silva cum area, sive in eodem loco & fundo, ubi dicitur Sancto Zenone, sicut tu Adam Avocatus ic mensura & coërencias denominasti, pars suprascripto Monasterio Domini Salvatoris non contradico, neque contradicere quero, quia cum Lege non possum, eo quod propria ipsius Monasterii est, & esse debet cum Lege, & mihi ad abendum nec requirendum nichil pertinet, nec pertinere debet cum Lege, pro eo quod exinde nullum scriptum, nullam firmitatem, nullamque racione non abeo nec abere possum, per quam pars ejusdem Monasterii contradicere possam, set ut dixi, propria suprascripto Monasterii Domini Salvatoris est, & esse debet cum Lege. *Insuper ibi locum spondit se ipse Aldo, ut si umquam in tempore ipse, seu filiis, filiabus, vel heredes, aut eorum submissa persona adversus pars suprascripto Monasterio Domini Salvatoris, aut cui pars ejusdem Monasterii dederit de infrascripta pecia de terra in eodem loco & fundo Sancto Zenone, qualiter superius legitur, abere aut causare, vel removere presumpserint, & taciti exinde omni tempore non permansernit, vel si apparuerit ullum dictum aut factum, vel quolibet scriptum, quod ipsi exinde in aliam partem fecissent, & clare factum fuerit, ut tunc componant ipse Aldo suisque filiis, filiabus, vel heredes, pars ipsius Monasterii Domini Salvatoris, aut cui pars ejusdem Monasterii dederit, dupla suprascripta pecia de terra, sicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub extimatione in consimile loco, insuper pena argentum Denarios bonos Papienses Libras centum. His actis & manifestacio ut supra facta, rectum eorum judicium & auditoribus paruit esse & judicaverunt, ut justa eorum altercatione, & eidem Aldoni professione & manifestacione, ut pars suprascripto Monasterio Domini Salvatoris, eadem pecia de terra sicut superius mensura & coerencias legitur, ad proprietatem abere & detinere deberet, & ipse Aldo maneret exinde tacitus & contemptus. Et finita est Causa, & anc noticia pro securitate pars suprascripto Monasterio Domini Salvatoris fieri amonuerunt.*

Quidem & ego Giselbertus Notarius & Judex Sacri Palacii ex jussione suprascripto Comiti Palacii, & Judicum amunicione scripsi, Anno Imperii Domni Henrici, Deo propicio, Primo, IV. die Mensis Madii, Indictione XII.

Otto Comes Palacii *interfui.*
Lanfrancus Judex sacri Palacii interfui.
Sigefredus Judex sacri Palacii interfuit.
CΥΓΗΦΡΗΔΧC.
Walpertus Judex sacri Palacii interfui.
Papius Judex sacri Palacii interfui.
Ingelbertus Judex sacri Palacii interfui.
Bonusfilius Judex sacri Palacii interfui.
Teuzo Judex sacri Palacii interfui.
Richardus Judex sacri Palacii interfui.
Everardus Judex sacri Palacii interfuit.

Vide quaeso repetitum literis Graecis a *Sigefredo* Judice suum nomen, & X adhibitum pro OY. eādem nempe ratione, qua characteribus cursivis utentes pro OY scribunt ȣ. Alterum simile Placitum produxi Par. I. Cap. 14. pag. 113. Antiquitat. Estens. in quo idem Sigefredus & Latine

Latine & Graece sese subscribit. Adeo verò spectabilis habita est olim *Comitum* dignitas ac titulus, ut ne ipsi quidem Reges & Augusti dubitarent eisdem Comitibus jungere matrimonio filias suas atque consanguineas; cujus rei exempla complura ab Historicis & Archivis peti possunt. Praeterea consuetudo invaluit, *Comitissas* nuncupandi vel ipsas Uxores Ducum atque Marchionum. In

A Archivo insignis Monasterii Sancti Sixti Placentini, quod primo Monialium fuit, deinde Monachis Benedictinis attributum, in eorum ditione adhuc perdurat, adservatur Diploma authenticum Hugonis Italiae Regis, in quo is memorat *Ermengardim gloriosissimam Comitissam, karissimamque germanam nostram*. Chartam

B ipsam omnium oculis subjicere placet.

Confirmatio Privilegiorum facta ab Hugone Italiae Rege Monasterio Monialium Sancti Xysti in Urbe Placentina siti, Anno 926.

In nomine Domini Dei aeterni. Hugo divina largiente clementia Rex. Si sacris ac venerabilibus locis temporalia atque transitoria concedimus, magnam apud Dominum remunerari in futuro nequaquam diffidimus. Quocirca noverit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet & futurorum industria, Lampertum *sanctae* Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopum, *nec non &* Adelbertum *sanctae* Bergamensis Ecclesiae Praesulem, & Ermengardim gloriosissimam Comitissam, karissimamque germanam nostram, & Giselbertum illustrem Comitem Palatii, *umiliter nostram exorasse celsitudinem, quatenus ob amore superne remunerationis per nostri praecepti paginam quoddam Monasterium infra Civitate Placentina, à Beatae videlicet memoriae* Angelberga Imperatrice *constructum, & in onore Sancti Sixti dedicatum*, Bertae *gloriosissimae* Abbatisse, consanguineae nostrae *cum omnibus suis pertinenciis confirmare dignaremur, simul quoque roborantes, & in perpetuum concedentes eidem Monasterio quasdam Cortes, Wardestallam scilicet, Campum Miliatio, Curtem Nova, Sexto, Luciariam, Littora Paludiana, Villole, Piguniarium, cum adiacentiis eorum, & omnia quaecumque*

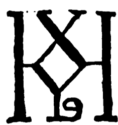
C *memorata Imperatrix institutionis suae pagina ubicumque eidem Cenobio diffinivit ad habendum. Quorum peticionibus tota devocione faventes id fieri annuimus, hoc nostrum Praeceptum scribi jubentes, per quod praelibatae Bertae eundem Monasterium confirmamus, quatenus in sua sit potestate & dominio, eousque vixerit, & ibidem dominatrix*

D *& ordinatrix atque rectrix invigilet ac permaneat, donec ejus fuerit vita. Per quod etiam jam praescrito venerabili loco concedimus hac confirmamus omnes res & possessiones, mobiles ac immobiles, tam per Cartulas, quamque extra Cartulas, vel cujuscumque inscriptionis titulo ad partem ipsius Monasterii legibus adquisitas & adquirendas, seu quic-*

E *quid per Regum vel Imperatorum antecessorum nostrorum Praecepta ad eundem sacrum locum collatum. Atque Cellulam quandam, quae antiquitus Monasterium dicebatur, non procul à Placentina Urbe sitam, locum, qui Caput Trebiae vocatur, in qua Ecclesia Apostolorum Principis onore dicata consistit, cum omnibus inibi, quemadmodum* Karlomanus Serenissimus Rex *antiquitus eandem Cellulam*

lulam cum universis suis appendiciis eidem Monasterio proprietario jure largitus est, praenominato venerabili loco per hoc nostrae regalis auctoritatis Praeceptum ex integro perdonamus, largimur, confirmamus, modisque omnibus corroboramus. Familias quoque utriusque sexus & conditionis cum Curtibus & Capellis, eorumque appendiciis, cum omnibus Cassellis, Casis, vineis, campis, pascuis, pratis, silvis, salectis, sacionibus, paludibus, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, fluminibus, piscationibus, ripis, rupinis, montibus, collibus, vallibus, ac planiciebus, coltis & incoltis, divisis & indivisis, mercacionibus, vectigalibus, districtionibus, servis & ancillis, Aldiis & Aldianis, & omnibus quae dici aut nominari possunt, ad eundem Monasterium ju-

A *ste & legaliter respicientibus, in integrum confirmamus. Ita videlicet, ut praelibata Abbatissa Berta quousque vixerit hac nostra auctoritate roborata de praescriptis rebus eidem Monasterio pertinentibus, tam per Praeceptorum paginam, ut diximus, quamque aliarum Instrumenta cartarum, & adquisitas & adquirendas, potestative faciat, omnium* B *magnarum parvarumque personarum molestacione remota. Si quis vero hac nostram auctoritatem violare temtaverit, centum quinquaginta Libras auri optimi componere cogatur, medietatem Camerae nostrae, & medietatem sacpesatae Bertae Abbatissae. Quod ut verius credatur, diligenciusque ab omnibus observetur, manu propria roborantes de anulo* C *nostro jussimus insigniri.*

Signum Domni Hugonis *piissimi Regis.*

Sigefredus Cancellarius ad vicem Beati Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Sigillum Cereum

Data Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXVI. Tertio Nonas Septembris Indicione XV. Anno verò Domni Hugonis Primo.

Actum Papia, in Christi nomine feliciter. Amen.

Fuit

Fuit haec *Ermengardis* filia *Adelberti II.* potentissimi Ducis & Marchionis Tusciae, & Bertae illius, quae primò nupta Theobaldo Comiti Provinciae sive Arelatensi, eumdem Hugonem pepererat postea Italiae Regem. Juncta fuit matrimonio Ermengardis cum Adelberto Marchione Eporediensi, & nihilominus non alio quàm *Comitissae* titulo appellari consuevit. Ita ejus mater *Berta*, quamquam Lotharii Regis filia, & conjux nuper laudati Adelberti II. Ducis ac Marchionis Tusciae, eamdem tulit appellationem.

Hoc tegitur tumulo Comitissae corpus humatum
Inclyta progenies Berta benigna, pia, &c.

Leguntur haec verba in ejus Epitaphio, quod adhuc marmore inscriptum vidi Lucae, atque à Florentinio evulgatum habemus. Alia exempla dimitto. Quod ita tamen dictum velim, non ut negem, illustres quandoque feminas titulo *Marchisiae* & *Marchionissae*, *Ducissae*, & *Ducatricis* fuisse usas. Id potissimum deprehendimus in Beatrice uxore Bonifacii Ducis & Marchionis Tusciae, & in magna Mathilde illius filia. Sane *Mathildis Comitissa*, familiaris fuit praeclarissimae hujus mulieris titulus; in nonnullis tamen Chartis atque Historiis speciosiori, quantum nobis videtur, appellatione donata occurrit, uti etiam constabit ex Pistoriensi pergamena, quam ex antiquissimo exemplo existente in Archivo Abbatiae Pistoriensis Sancti Michaëlis in Furcule, Monachorum Vallis Umbrosae, descripsi.

Mathildis Comitissa & Ducissa Tusciae una cum Petro Episcopo Pistoriense Ecclesiam Sanctae Mariae de Piunte donat Monasterio Sancti Salvatoris de Fontana Taoni, Anno 1099.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnacione ejus MXCIX. Regnante Imperatore Henricus, octavo Idus Septembris, Indictione VI. Ego Domna Mathilda Ducatrice *propter Deum & remedium anime mee, vel abluentis peccatis meis, que commisi, & pro anime* Bonifacii Marchionis genitoris mei, & Beatricis matris mee, *do, & offero tibi Deo in Monasterio Sancti Salvatoris, & tibi* Johanni Abbati, *tuisque successoribus cum integra & bona voluntate* Domni Petri Pistoriensis Episcopi, *& Bonuti Archipresbiteri, Ecclesiam Sancte Marie de Piunte, cum omnibus rebus & possessionibus suis, quod ab hac hora in antea potestatem habeatis illam habendi, tenendi, gubernandi, possidendi, & omnibus modis inde agendi Presbiterum, & Clericum secundùm vestram voluntatem mittendi & trahendi. Que autem jam dictas res, qualiter supra legitur cum superioribus & inferioribus, & ingressibus suis in integrum, taliter a presenti die & ora per hanc paginam offertionis mee tibi Deo in Monasterio Sancti Salvatoris, & tibi Johanni Abbati, tuisque successoribus a parte nostra Ecclesiam Sancte Marie de Piunte maneat persistat potestatem ad habendum, tenendum, absque omni contradictione mea, meorumque successorum. Insuper spondemus atque promittimus ego predictus Petrus Ecclesie Sancti Zenonis Episcopus, meorumque successoribus, &*

Domna

Domna Matilda, tibi Deo, & Monasterio Sancti Salvatoris de Fontana Taoni, & tibi Johanni Abbati, suisque successoribus, nostris rebus omni tempore ab omni homine defensare justa Legem Damna litis omnia sustinet. *Quod si ad defensandum minime fecero, aut contra hanc offertionem per quodcumque vis ingenium agere aut causare presumpsero, vel si agentibus consentientes fuero, tunc promittimus componere & dare penam Libras quinquaginta bonorum denariorum Lucensium, & post penam solutam hec paginam offertionis mee in sua maneat firmitate.*

Hoc actum est in Prato Vescovi. Testes autem sunt Comes Albertus de Sabluneta, Guido Comes de Mutilgnano, *Raimuldus de Bagise, Ugo de Nolaltula, Bernardus filius Imelde de Ferignano, Ubertus de Stagno, Guido de Pisa, Ugicione de Montalto, Bonectus Advocatus de Pistoria, rogati testes.*

✠ *Ego Petrus Episcopus subscripsi.*

MA	TIL
DA	DEI
GRA	SI
QID	EST

Ego Aldericus Judex interfui & subscripsi.

Ego Gosberto Notarius subscripsi, post tradita complevit & dedit.

Describenti mihi olim hanc membranam, adeo antiqui visi sunt characteres, adeo primigeniae testium subscriptiones, ut quanquam subdubitans, pro archetypo acceperim. Verùm perpensis deinde notis Chronologicis, deprehensoque, non respondere Anno MXCIX. *Indictionem Sextam*, Chartam ad apographa amandavi, in quae longe facilius quàm in autographa errores irrepsisse, ac irrepere novimus. Legebatur, ut opinor, in originali *Indict. III.* at parum attentus descriptor conjunctis incaute primis duabus numeralibus unitatibus, *Indictionem VI.* nobis obtrusit. Nunc me compellat argumenti ordo, ut edicam, vel ante Annum à Christo nato Millesimum decrescere coepisse splendorem, auctoritatemque *Comitum*, atque id duabus de caussis. Prima fuit, quod insurgentibus saepe ac saepius ob jurisdictionem ac dominationem controversiis inter Episcopos & Civitatum Praesides sive Comites, rem tutiorem commodioremque sibi arbitrati sunt sacri Pastores, ipsum quoque temporale Populorum regimen ab Imperatoribus aut Regibus sibi conquirere. Neque multis difficile fuit voto potiri. Non raro Germanicis Regibus opus erat Episcoporum praesidium, sive ut Reges Italiae eligerentur, sive ut electi Regnum adquisitum eorum ope deinde tuerentur. Opportunitatem adeo secundam amplificandae potentiae suae non sinebant sacri Antistites sibi è manibus elabi. Quare nonnullis bene accidit, iidemque creati fuere Comites suarum Civitatum: quo exemplo permoti reliqui Episcopi (minus enim posse, minusque splendere non sustinebant) omnem curam industriamque in ejusmodi negotiis opportunam, non reliquere intentatam, quo & ipsi proprio Gregi in temporalibus etiam imperarent. De hoc fusius agam infra in Differt. LXXI. *de Episcopor. potentia*. Nunc id unum subdam, nonnullos ex Episcopis non Civitatem solum, sed & universum ejus Comitatum regenda sibi impetrasse. Ejusmodi donum Archiepiscopo Tarantasiensi conlatum

à Ro-

à Rodulpho Burgundiae Tranjuranae Rege, docebit nos Charta, ex vetusto antigrapho hausta, quam mecum communem fecit Excellentiss. Taurinensis Senatus Praeses Comes Ludovicus Caissottus.

Rodulphi Burgundiae Regis Diploma, per quod Amizoni Archiepiscopo Tarantasiensi Comitatum ejusdem Urbis donat. Anno Ch. 996.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Rodulphus *eterni Judicis misericordia* Rex. *Dum in primordio Christianae Religionis constituti sunt Reges, Ecclesiarum sollecitudinem; curamque Pontificum Deo famulantium considerantes, augmentando terrarum donis Pontificatus quamplures, ad summam duxerint dignitatem: Nos quidem exempla priorum perpendentes, ac molem nostrorum peccaminum, ne ira districti Judicis pavidi damnemur, Archiepiscopatum hybernis incursionibus penitus depopulatum, quem* Amizo, *prout vires appetunt, ordinatum vestit,* Comitatu *donamus, ac hujus auctoritate nostri praecepti, hunc autem juste & legaliter esse datum firmamus; ut sicut praedictorum malignae incursionis saepissimo decidit furore, ita nostri juvaminis sublevetur honore. Hoc autem omni consideratione cordi committimus, Dominumque Christum Jesum fixis genibus imploramus, quo bis peractis ad Caelestis Patriae valeamus deportari Regnum, ac potestatem Sanctae Dei Ecclesiae Tarentasiae integrum conferimus* Comitatum, *quo beatissimorum Apostolorum Principis jam dictum* Comitatum *Deo deferimus; ut in omnibus eandem ipse praedictus Archiepiscopus potestatem habeat regimen sive ordinationis suarum tantis temporibus Episcopo committere. Quicunque igitur istius nostrae Donationis seriem temerario ausu temerare praesumpserit, omnibus Dei maledictionibus subjaceat, Sanctorumque Apostolorum omnium nodis & nexibus irretitus, anathemate perpetuo damnetur. Et haec nostra auctoritas firma, stabilis maneat semper; insuperque sentiat se compositurum centum librae optimi auri, medietatem Camerae nostrae, & medietatem Archiepiscopo, vel Successoribus suis. Verùm, ut hoc credatis melius, praesens Praeceptum firmavimus, nostroque sigillo insigniri jussimus.*

Signum Domini Serenissimi Regis Rodulphi.

Anselmus Regis Cancellarius hoc scripsit Praeceptum Anno Domini Incarnationis Nongentesimo Nonagesimo Sexto, Indictione verò Decima, Regni autem Regis Rodulpi Tertio.

Actum in Agauno feliciter.

Pro *Indictione Decima* scriptum fuerit in autographo *Indict. VI.* Aliis vero Episcopis tota quidem Civitas commissa est; sed non ultra passuum tria, aut quatuor, aut quinque millia extra Urbem eorum ditio se protendit, reliquis Comitatus partibus parere pergentibus Comiti Seculari: cujus moris documenta complura prostant. Cremonensi Episcopo, ut unum adferam exemplum, ab Augustis concessa est *Districtio Civitatis infra & extra quinque Milliariorum spatia.* Quod quamvis ex aliis Diplomatibus in hoc ipsum Opus inlatis constare possit, duobus tamen aliis nondum editis rem confirmabo. Ea descripsi ex Regesto MSto Archivi Episcopalis Cremonae.

Ottonis

Ottonis III. Imperatoris Diploma, quo Ecclesiae Cremonensi, ejusque Episcopo Odelrico, omnia illius bona confirmat, Anno *996*.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si sancta ac venerabilia loca &c. Quocirca omnium Sancte Dei Ecclesie fidelium nostrorum presentium scilicet ac futurorum noverit Universitas*, Odelricum *venerabilem Sancte* Cremonensis Ecclesie Antistitem, *obtentu karissime* Sororis nostre Sophie, *celsitudinis nostre clementiam adiisse, humiliter postulans, quatenus pro Dei amore, nostrique Imperii salute, nostra Imperiali auctoritate Precepta a Decessoribus nostris sue Ecclesie concessa confirmaremus ac roboraremus. Cujus dignis petitionibus annuentes &c. corroboramus eidem Sancte Cremonensi Ecclesie quicquid Curature, Telonei, atque Portatici, aliquo ingenio de jam facta Cremonensi Civitate ad publicam functionem pertinuit, tam de parte ipsius Civitatis Comitatus, quàm de parte Cortis Sexpilas: necnon ripas & piscarias a Vulpariolo usque in Caput Abdue,*

A *cum molendinis & molatura eorum, & portubus, atque cum uniuscujuscunque navis solito censu, & palifitture denarios quatuor, seu cum persolutione omnium navium Cremonam adeuntium tam Veneticorum, quàm ceterorum navlum.* Districtionem verò Civitatis infra & extra quinque Miliariorum spatia, *seu & omnia, que a jam dictis antecessori-*
B *bus nostris Ecclesie ipsius Episcopi Precepto donationis & confirmationis sunt concessa, condonantes corroboramus. Eo videlicet ordine, quo ipse Odelricus venerabilis Episcopus, suique successores &c.*

Signum Domni Ottonis serenissimi Imperatoris Augusti.

Heribertus Cancellarius ad vicem Petri Cumani Episcopi & Archicancellarii
C *recognovi.*

Dat. VI. Kalendas Junii, Anno Dominice Incarnationis DCCCCXCVI. Indictione IX. Anno verò Tercii Ottonis Regnantis XIII. Imperii autem ejus Primo.

Actum Rome feliciter. Amen.

Conradus II. Rex, Imperator I. Hubaldo Cremonensi Episcopo, ejusque Ecclesiae, omnia Privilegia & bona confirmat, Anno 1031.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si sancta & venerabilia loca &c. Quocirca omnium Sancte Dei Ecclesie fidelium, nostrorumque presentium scilicet ac futurorum noverit universitas*, Hubaldum *venerabilem Sancte* Cremonensis Ecclesie Antistitem, *obtentu dilecte* Imperii nostri Consortis Gisle Imperatricis *gratissime, celsitudinis nostre clementiam obnixe humiliterque postulasse,*

D *quatinus pro Dei amore, nostrique Imperii salute, nostra Imperiali auctoritate Precepta a Decessoribus nostris Regibus, atque Imperatoribus, maxime* Berengario, Rodulpho, *necnon dive memorie* Ottonibus, *ac Henrico, magnificis Imperatoribus Augustis, sue Ecclesie concessa confirmaremus & roboraremus. Cujus dignis petitionibus annuentes, prout ju-*
E *ste & legaliter &c. confirmamus & corroboramus eidem Sancte Cremonensi Ecclesie quidquid Curature, Telonei, atque*

Portatici, seu Ripatici, alico ingenio de jam fata Cremonensi Civitate ad publicam functionem pertinuit tam de parte ipsius Civitatis Comitatus, quàm de parte Cortis Sexpilas, necnon ripas & piscarias a Vulpariolo usque ad Caput Abdue cum molendinis & molatura eorum, scilicet per unumquemque molendinum grani modios Cremonenses quinque; atque cum uniuscujusque navis solito censu, per unamquamque navim videlicet salis orales quatuor, sicut continetur in Noticiis ante presentiam Cessonis Diaconi, & Domni Ottonis Imperatoris Missi, & Heriberti Cancellarii, *Cremone in Placito residentium factis, & auctoritate ac jussione prelibati* Domni Ottonis Imperatoris *legaliter roboratis; & palifi ctura denariis quatuor, seu cum persolutione omnium navium, & cum curatura omnium negotiorum, qui fiunt in predicta ripa tam ab incolis Civitatis, quàm ab aliis aliunde ad negotium venientibus; seu cum omnibus Ecclesie rectitudinibus ac consuetudinibus.* Districtionem verò Civitatis intus & extra per quinque Miliariorum spatia &c. *Si quis igitur &c.*

Signum Domni Chuonradi serenissimi Imperatoris Augusti.

Bruno Cancellarius ad vicem Aribonis Magontini Archiepiscopi & Archicancellarii recognovi.

Datum III. Kalendas Martii, Anno Dominice Incarnationis MXXXI. Indictione XIV. Anno autem Domni Chuonradi II. Regnantis Sexto, Imperii verò IV. Actum Goslare feliciter. Amen.

Fuerunt etiam sacri Antistites, qui sibi non unius, sed complurium Civitatum regimen ac dominatum conquisiere, quod nomine *Comitatus* olim designatum est. Id in primis ab Archiepiscopis Ravennatibus factum est, uti ex Historia Hieronymi Rubei constat. Sed haec missa faciamus. Altera caussa, quare coepta est imminui potentia ac dignitas *Comitum*, ea fuit, quod à Civitatum ditione sensim Castella & Vici, & Allodia seu Feuda Procerum, auctoritate Regum divellerentur, constitutis ibi *Comitibus Ruralibus*, hoc est, ipsis Proceribus, Urbani Comitis imperio minime subjectis. Ita Civitatum ager, antea latissimus, in frusta variasque sectiones concisus est, & Castella praeclariora suum peculiarem Comitem, propriumque agrum, sive districtum accepere, cui attributa sunt nomina ac jura *Comitatus*. Propterea vel antiquitus occurrunt in Litore Italico, sive in Orientali Genuensium regione *Comites Lavaniae*, & vivente magnâ Comitissâ Mathilde *Comes Guido Guerra*, cui hic titulus datus, quod in Tuscia multis Castellis imperaret, & *Albertus Comes de Prata* in eadem Tuscia. In Mutinensium montibus vetustiores fuisse videntur *Comites Gomolae*, in quorum hereditatem successit antiqua ac nobilis Caesiorum Mutinensium Familia. Bullam Urbani III. Papae adservant in Tabulario suo Monachi Benedictini Mutinenses, Coenobium Sancti Petri incolentes, in qua notae istae leguntur: *Actum Veronae per manum Alberti Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyteri Cardinalis & Cancellarii, IV. Idus Aprilis, Indictione III. Pontificatus verò Urbani Papae Tertii Anno Primo* idest Anno Christi MCLXXXV. in qua Pontifex inter alia Monachis eisdem confirmat *nomina quaecumque habetis in Comitatu Gummulae*. In Charta Lucensi Anni MXCVIII. Rolandus quidam Monasterio Sancti Salvatoris prope Arnum terras donat *pro remedio animae bonae memoriae Ughicionis magni Comitis, & Ciliae Comitissae uxoris suae*. Ruralis Comes & iste fuisse videtur; ac ipse in

in altera Charta appellatur *filius Bulgari itemque Comitis*. Altera pergamena ſcripta Anno MCVI. exhibuit mihi *Hugonem Comitem filium quondam Uguicionis magni Comitis*. Membranamque vidi Anno MLXXXVIII. ſcriptam, in qua idem Uguccio dicitur *filius quondam Bulgarelli Comitis*. Sed ut aliquo nondum edito monumento confirmemus, quae de hiſce *Comitibus Ruralibus* ſive *Pagenſibus* nunc differimus, A prodeat Charta apud Monachos Benedictinos Sancti Petri Regienſis adſervata, ſpectans ad *Hugonem Comitem Sablonetae*, quod Caſtellum ſitum eſt inter Padum & agrum Cremonenſem, noſtriſque temporibus Duci Guaſtallenſi ſubeſt. Is fortaſſe Pater *Alberti Comitis de Sabluneta*, qui in praecedenti Charta Comitiſſae Mathildis nobis occurrit. B

Hugonis Comitis Sablonetae Donatio facta Monaſterio Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri Regienſis, Anno 1091.

IN *nomine Dei eterni. Anni ab Incarnacione Domini noſtri Jeſu Chriſti MXCI. Decimo die menſe December, Indicione XV. Eccleſia Moneſterii Sancti Proſperi, ſita eodem foris Civitate Regio, ubi prope non multum longe. Ego* Ucho Comes filius quondam Boſoni ſimiliter Comitis de loco, qui dicitur Sabloneda, *qui profeſſo ſum ex Nacione mea Lege vivere Alamannorum, aufertor & donator ego ipſius, qui ſupra preſens preſentibus dixi: Quiſquis in ſanctis ac venerabilibus locis ex ſuis aliquid contulerit rebus, juxta Octoris vocem in oc Seculo centuplum accipiet, & inſuper, quod melius eſt, vitam poſſidebit eternam. Ideoque ego qui prius* Ucho Comes *in eadem Eccleſia Monaſterii Sancti Proſperi dono & aufero ipſius Eccleſia Sorte una Maſſaricia cum area ubi eſtat juris meis, quam abere & poſidere viſo ſum in loco & fundo Caſtello Walteri: que eſt recta & laborata per Bonotempo Maſario, & eſt iſta Sorte Maſaricia inter ſediminis & vineis cum areis ſuarum ſeu terris arabilis & pratis, jugies quinque, & omnibus rebus terrectoriis in loco & fundo Campicino, in locis ubi dicitur ad Curte Gaſtaldu & alla Molla. Et eſt iſtis* C *rebus omnibus terrectoriis inter ſediminis & vineis cum areis ſuarum ſeu terris arabilis & pratis jugies ſimiliter quinque. Et ſi amplius de meo jure in jam nominato loco & fundo Campicino inventum fuerit quam ut ſupra legitur, per anc Cartulam auferſionis a pars ipſius Eccleſie perſiſtat poteſtatem proprietario jure, ut dictum eſt, tum predicta Sorte & omnibus rebus terrectoriis cum ſediminis & vineis cum areis ſuarum* D *ſeu terris arabilis adque gerbibus & buſcaleis, ſive ſilvis majoribus ac ſtelareis, ripis, rupinis ac paludibus, partibus coltis & incoltis, diviſis & indiviſis, una cum finibus, terminibus, acceſſionibus, & uſibus aquarum, aquarumque ductibus: cum omni jure, agecençiis & pertinenciis earum rerum per locas, ac vocabula ab ipſa Sorte, &* E *omnibus rebus terrectoriis pertinenciis in integrum. Que autem iſta Sorte Maſaricia cum omnibus rebus terrectoriis juris mei, qui prius Ucho Comes ſuperius nominatis, una cum acceſſionibus & ingreſſores earum, ſeu cum ſuperioribus & inferioribus ſuis, qualiter ſuperius menſuratis, in integrum ab ac die in eadem Eccleſia Sancti Proſperi jam dicta Sorte & omnibus rebus terrectoriis juris ſupradi-*

praditi, dono & aufero, & per presentem Cartulam auferſionis ibidem pars ipſius Eccleſie confirmo, & ad me, qui prius Ucbo Comes, per coltellum, feſtucum notatum, wantonem, & vaſonem terre, ſeu ramum arboris, & me exinde foris explevi, varpivi, & abſentem me fecit, & mea parte, quod dicta Eccleſia proprietatem abendum reliquit, faciendum exinde ab ac die pars ipſius Eccleſia proprietario nomine quidquid voluerit ſine omni mea heredum ac proheredumque meorum contradicione vel repeticione. Si quis vero, quod futurum eſſe non credo, ſi ego qui prius Ucbo Comes, quod abſit, aut ullus de heredibus & ac proheredibus meis, ſeu quislibet ulla appoſita perſona contra anc Cartulam uferſionis ire quandoque temtaverimus, aut eam per covis ingenium infrangere queſierimus, tunc inferamus ad illam partem, contra quem exinde litem intulerit, multa, quod eſt pena auro obtimo uncies trex, & argentum ponderas ſex: & quod repecierimus & vindicare non valemus; ſet preſens anc Cartulam auferſionis dioturnis temporibus firma & ſtabilis permaneat adque perſiſtat, & ad me qui prius Ucbo Comes una cum meis heredibus a pars ſuprascripta Eccleſia ſuprascripta Sorte & omnibus rebus terrectoriis, quorum ſuperius in integrum ab omni omenem defenſare: quod ſi defenſare non potuerimus, aut ſi adverſus a pars ſupradicta Eccleſia exinde aliquod per covis ingenium ſubtragere queſierimus, tunc in A *duplum eandem donacionem & auferſionem a pars ipſius Eccleſia Moneſterii Sancti Proſperi reſtituamus, ſicut pro tempore fuerint meliorates, aut valuerint ſub eſtimatione in conſimilis locis inconvulſa cum ſtipulacione ſubnixa. Et bergamela cum atrementario de terra levavimus painam. Riboldus Notarius & Judex Sacri Palacii tradidit & ſcribere rogavi, in qua ſubtus confirmans teſtibuſque obtulit roborandam.* B

Actum in Caſtro Calviſiano feliciter.

Signum manum ſupradicto Ucbo Comes, qui ante Cartulam auferſionis fieri rogavi, & ei relicta eſt ut ſupra.

Signum manibus Guiberti & Lanfranchi, ſeu........ & alio Lanfranco Lege Alamannorum viventes.

C *Signum manibus Adoni, & Buchoni, ſeu alio Wiberto teſtibus.*

Ego qui prius Riboldus Notarius & Judex Sacri Palatii rogatus perſcripſi ugius Cartule auferſionis, poſtradita complevit & dedit.

In Bullario quoque Caſinenſi Tom. 2. Conſtitution. 145. exhibetur altera Donatio Anno MCXIX. facta ab *Uberto*, cui idem titulus *Comes de Sabloneta*. D Mentio autem ſupra laudati Ugonis Comitis monet me, ut integram ex oblivione reſtituam alteram Chartam, ex eodem Tabulario Monachorum Regienſium depromtam, per quam nobilis Viri Familia luculentius illuſtretur.

Boſo Archidiaconus Parmenſis, Albertus Comes, eorumque Conſanguinei & Affines, Monaſterio Regienſi Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri, donant Capellam Sanctae Mariae in Caſtro Gualterii ſitam, circiter Annum 1098.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis.* Boſo Parmenſis *Archidiaconus*, Albertus Comes, & Ubertus *fra-* E *ter ejus*, Comes *quoque* Walfredus & Berta *uxor ejus*, & Ermengarda *Neptis eorum*, Matilda *etiam* Conjux *bone*

ne memorie Ugonis Comitis, *& filii eorum, memoriale hoc suis, successorum que temporibus. Quia presentis vite cursus brevis est, & semper ambiguus, cunctisque mortalibus, quis vel qualis sit, incertus est exitus, oportet, dum superest, unumquemque provid....... sideratione, quod utilius & salubrius hac & in futura vita sit...... prospicere, & sana dum licet mente, omni sine dilatione perficere. Plures enim agnovimus rebus presentibus usque adeo deditos & intentos, ut ad memoranda novissima sua mentis oculos nullatenus aperirent, & que sibi commoda ac necessaria viderentur, omnimodo preterirent. Unde nos qui supra horum omnium non immemores, nostreque saluti consulere cupientes tam futuris, quam presentibus per hujus significationis nostre paginam manu nostra roboratam notum fieri volumus, quod pro Dei reverentia & honore, & animarum nostrarum futura remuneratione, quandam Capellam juris nostri in Castello Walterii ad honorem Sancte Marie constructam atque dedicatam, cum omnibus suis pertinentiis & conditionibus & redditibus, Monasterio Sancti Prosperi Regiensis Episcopi proprietario jure concessimus, & habendam Deo ibi servientibus ejusdem Monasterii Fratribus, remota omni tempore nostra, heredumque nostrorum repetitione & contradictione permisimus. Cujus quidem Capelle gratuitam munificentiam nostram ita liberam & absolutam in perpetuum esse decrevimus, ut nullum nobis, nostrisque deinceps in ea dominium exactionemque relinquamus, sed auxilium nostrum atque consilium ad ejus protectionem & conservationem, ubi opus fuerit, ei fideliter impendamus. Insuper etiam huic nostre benevolentie addimus, ut silvis, pascuis & utilitatibus aquarum libere utantur. Manentes etiam ejusdem Ecclesie, quibus in usu est factionem Castri persolvere, ita perficiant, ut si aliquid de factione Castri reliquerint, aut per furtum, vel per aliquod scandalum infra Castrum, vel de foris offenderint, Missis ipsius Ecclesie requiratur, & ipsi taliter emendent, ut nostris caput mali vel damni emendetur, ipsi verò habeant legem. Ad cujus rei futuram notitiam atque memoriam, hanc paginam fieri jussimus, & ut inviolabiliter ab omnibus observetur, manu propria roboravimus.*

✠ *Boso Archidiaconus subscripsit.*

✠ *Berta firmavit conjux Gualfredi.*

✠ *Albertus filius ejus firmavit, in presentia hominum, quorum nomina hìc leguntur.*

Guido filius Gosberti, Adecherus filius Rustici Regensis, Rodulfus de Baruto, Lanfrancus Archipresbiter de Saliceto.

In presentia bonorum hominum, quorum nomina subter leguntur, manu sua firmavit Comes Albertus & Boso Archidiaconus, ceterique sui Parentes, hanc concessionem proprietatis Monasterio Sancti Prosperi de Ecclesia Sanctae Mariae de Castro Walterii, cum omnibus suis pertinentiis.

Rodulfus de Birutto, Benno filius Bennonis, Wido de Montarune, Angelus de Parma, & alii plures interfuerunt.

Reperimus heic *Mathildem Hugonis quondam Comitis Conjugem*, hoc est illius, ad quem praecedens Charta spectabat. Patrem haec habuit *Rambaldum Comitem Tarvisii*, eademque nobis occurrit in altera pergamena ejusdem Coenobii Regiensis, jamdiu à Margarino publici juris facta in Bullario Casinens. Tom. 2. Constit. 122. ubi haec verba animadvertenda sunt: *Ego Matilda Comitissa, filia quondam Regibaldi Comitis de Comitatu Tarvisii, & Conjux Uchoni Comitis, quae professa*

sa sum ego ipsa Matilda Comitissa ex Natione mea Lege vivere Langobardorum, sed nunc pro ipso Viro meo Lege vivere Alamannorum. Nationem heic habes Hugonis Comitis Sablonetae: habes & veterum Comitum Tarvisinorum. Et quoniam *Regibaldus* ille inscribitur *Comes de Comitatu Trivisii*, nunc aditus mihi aperitur ad non contemnendam quaestionem, nempe ad inquirendum, isne Civitatem Tarvisii auctoritate Comitis rexerit, an portionem tantum ejus Comitatus, sive Castrum aliquod in agro Tarvisino situm. Eoque magis intendenda consideratio est in hanc dicendi formulam, quod in aliis monumentis occurrat, absque illa voce *Comes*, nuda appellatio *de Comitatu*: cujus significationem non ita perspectam puto. Incertum quippe est, num significaretur olim per ea verba *Comes de Comitatu* homo, qui Civitati aeque ac ejus agro Praefectus titulo *Comitis* imperaret; an potius Vassus Augustorum, rurali Feudo sive Castello aliquo cum titulo *Comitis* donatus, cujus ditio in agro seu Comitatu Urbis sita foret. Ita in Charta apud amicum meum Joseph Antenorem Scalabrinium, saepe mihi laudatum, scripta Anno MLXI. occurrit *Garardo filius Domni Garardo quondam Merando, qui fuit filius bone memorie Domni Garardi Comitis de Comitatu Imolensis*. Refert Bacchinius in Appendic. Histor. Monasterii Padolironens. pag. 33. & 35. Chartam scriptam Anno MXCV. in qua Ubertus, *filius quondam Arduini Comitis Parmensis*, nonnulla Castra donat Monachis Sancti Petri Cluniacensis. Ipsamet verba habentur in altera ejus Donatione facta Monasterio Sancti Benedicti Padolironensis Anno MXC. Quare censendus hic Arduinus *Comes Parmensis Urbis, ejusque agri*. Cum hisce Chartis nunc duae aliae conferantur, quas ex laudato Archivo Regiensium Monachorum desumtas evulgare nunc mihi placet. Sunt autem ejusmodi.

Donatio quatuor Praediorum facta Monasterio Sancti Prosperi Regiensis ab Arduino Comite de Comitatu Parmense, Anno 1054.

In nomino Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnacione Domini nostri Jesu Christi MLIV. Anno Domni Enrici Imperatoris hic in Italia Hoctavo, XII. Kalendas Setember, Indicione VII. Sancta & venerabile Ecclesia Sancti Prosperi, ubi Domnus Landulfo *vir venerabilis* Abas *preesse videtur, sito Regio. Ego quidem in Dei nomine* Arduinus Comes de Comitatu Parmense *& filius Attoni, qui professo sum ex Nacione mea Lege vivere Langobardorum, offertor & donator ipsius Monesterii, presens presentibus dixi:* Quisquis in sanctis &c. *Ideoque ego, qui supra Arduinus Comes dono & offero, & per presentem Cartulam offersionis à pars predicto Monesterio jure proprietario nomine abendum confirmo pro anime mee & quondam* Julite, *que fuit* Conjux mee, *mercede: he sunt Masaricie quatuor rebus territoriis juris mei, que sunt posite tres in loco Quingente, que recte & laborate fiunt per Andream de Casale, & Albertum Ferrarium, & nepotum suum Adelbertum, atque Martinum Wilmarinum: quarta in Arsinetico, que recta & laborata fit per Martinum Presbiterum, qui dicitur Musinus. Et sunt predicte Masaricie in*

jam

jam dictis locis pro mensura justa, prima Masaricia in predicto loco Quingente &c. juges quinque & sestaria quatuor: secunda Masaricia in predicto loco Quingente, que recta & laborata fit per jam dictum Albertum Ferrarium & nepotum suum Madelbertum, est inter casalivo & areis, ubi vitis estant, terris arabilis jugies quinque & sestaria septem: tertia Masaricia &c. jugies tres & modia duo: quarta Masaricia &c. juges duo & sestaria tredecim in integrum. Que autem suprascripte Masaricie rebus territoriis juris mei superius dictes una cum accessionibus & ingressoras earum rerum, seu cum superioribus & inferioribus suarum qualiter superius legitur, in integrum ab ac die in eodem Monesterio Sancti Prosperi donare & offerre videor, eo vero ordine, ut subtus legitur, ita ut faciant exinde Abates & Monachi, qui ibidem die noctuque Deo annuente servierint, ad A *eorum usum & sumtum ad communi mensa Fratrum Monachorum parti ipsius Monasterii quicquit voluerit, eo tinore, ut nullus Episcopus, nullus Abbas, nullus Monachus, neque alia magna parvaque persona de predictis Masariciis abead potestatem commutandi, libellandi, precariandi, nec pro beneficio dandi, vel aliquovis titulo alienan-* B *di, nisi quod superius legitur. Et si, quod absit, ut Episcopus, aut Abas, aut Monachi, aut alia magna, parvaque persona predictas Masaricias à communi mensa, ut superius legitur, tollere voluerint, tunc volo & statuo, ut deveniant ipsas Masaricies in mea potestate, vel de propinquioribus parentibus meis, qui mihi superadvixerint: & tam-* C *diu in mea vel meorum potestatem permaneant, quousque evenerint illa potestas, que hanc meam offersionis Cartulam adimplead & faciad exinde.......* (cetera desiderantur.)

Ardoinus Comes de Comitatu Parmensi decem Massaritias donat Monasterio Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri Regiensis, Anno 1062.

I*N nomine Domini Dei eterni. Anno ab Incarnatione ejusdem MLXII. secunda die mensis Novembris, Indicione XV. Ego* Ardoinus Comes de Comitatu Parmensis, & filius quondam Attonis, qui professus sum ex Nacione mea Lege vivere Langobardorum, *ordinator & dispens........ anime mee, presens presentibus dixi: Dum homo in oc Seculo vivit, semper debet cogitare, qualiter...... ura adque mansura..... vocare jusseris, non de neglegenciis judicetur, sed de bene dispositionis valeat accipere...... mctu mortis vivere, quàm spe vivendi morte subitanea perire. Igitur manifestum est mihi pa...... olo ordinare & disponere aliquantis casis &* D *rebus territoriis juris mei eo modo ut omni tempore sic firmum & stabile permaneat, qualiter ic subtus declaravero, ut mea decrevit volunt...... mea, & quondam* Julitte, *que fuit* jugale mea, *seu filiis meis, mercede. Hoc sunt Masaricies decem de terra cum area, in qua est prima Masaricia, que esse videtur ad loca, que nominatur Cornitulo, & fuit recta & laborata per Petrus. Secunda* E *& tertia Masaricia...... posite ad loca, que vocatur Gajanese, & fuit recta & laborata per Johannes, seu Gandulfus, & sunt super tote tres insimul jugies vigintiquinque. Quarta vero & quinta Masaricia, que esse videntur justa Flumen Trixinaria, & prope Castro Sablone,*

A *blone, fiunt recte....... Masarii, sunt ambe insimul jugies sedecim in loco, qui vocatur Magregnano in montaneis partibus. Sesta Masaricia, que fit recta & laborata per item Johannem, est per mensura justa inter casaliciis & areis, ubi vitis estant seu pratis, jugies due; terris arabilis..... jerbidis & buscaleis simul jugies due. Septima namque Masaricia, que esse videtur in loco, qui* B *dicitur Badregnano......recta & laborata per Martinum, & est per mensura justa inter sediminis & ortis, ubi vitis estant, seu terris arabilis, adque pratis, etiam silvis cum.....buscaleis, insimul jugies octo. Octava vero Masaricia, que esse videtur ad locum, qui vocatur Pristino & Casale Maurani.... Cilianum, & Johannes Leoni, que est* C *per mensura justa inter sediminis & areis, ubi vitis estant, seu terris arabilis, jugies septem. Nona vero Masaricia, que est posita ad loca, que dicitur Gavassa, & fit rectum per Petrum & suis consortis, que est per mensura justa inter sediminis & areis, ubi vitis estant seu terris arabilis, adque pratis, jugies quatuor;* D *de jerbidis & buscaleis jugies octo. Decima namque Masaricia, que est posita ad loco, qui dicitur Quingnentum Communis, & fit rectum per Ingelvertum, & est per mensura justa inter sediminis & areis, ubi vitis estant, seu terris arabilis adque pratis; juges similiter octo. Et si amplius de meis juris rebus in suprascriptis locis inventum fuerit ad octo Ma-* E *saricies pertinentes sine Masaricies de Sabloneo, jam in suprascripta presentem Cartulam permaneat proprietario jure omnia cum accessionibus & ingressibus suarum in integrum. In primis omnium volo & statuo seu judico, & per hunc meum judicatum confirmo, ut omnes suprascriptes Massaricies cum omnibus casis & rebus ad easdem pertinentibus sint in meam potestatem predicti Ardoini Comiti omnibus diebus vite mee vendendi, donandi, aliter judicandi, vel quicquit mihi placuerit faciendi. Et de quantum mihi à die obitus mei in datis remanserit de jam fates Masaricies, volo & judico, ut habeat ipsa venerabilis Ecclesia vel Monasterium jam fates Masaricies de quantum mihi indate remanserint, ubi corpus meum mortuum manere videtur, & faciant exinde Canonici, sive Monachi, qui in eadem Ecclesia ordinati fuerint, ubi vulumptas Dei fuit, quod corpus meum mortuum & sepultum fuerit, ad eorum usu & sumptu pars suprascripte Ecclesie vel Monasterii proprietario nomine quicquit voluerint; eo vero ordine, sicut hic subtus legitur, ut nullus Episcopus sive Abbas, vel aliquis magna parvaque persona predictes Masaricies totes vel ex parte vendere, donare, comutare, nec in beneficio sive per libellum, vel per colibet ingenio alicui dare non presumat sine mea meorumque heredum licenciam. Quod si evenerit, quod avertat divina potentia, ut si aliquis Pontifex, aut Abbas, sive aliquis magna parvaque persona de predictis Masaricies tote vel ex parte alicui omini sive Ecclesiae per aliquovis titulum vel tenore dederit sine nostra licencia, tunc statim revertant suprascriptes Masaricies in mea meorumque heredum potestatem & districtionem, quousque veniret aliquis omo majoris sive minoris, qui hunc meum judicatum firmum & stabile permanere fecerit, sicut superius legitur. Si quis vero de nostris heredibus vel proheredibus, vel aliqua magna parvaque persona hunc meum judicatum revolvere vel infrangere temptaverit, nisi enim ego, cui concessum est, maledictionem Dei omnipotentis, Sanctorumque omnium habeat, & in die tremendi Judicii non cum Angelis Dei, sed cum Diabolis ad si-*

nistram

nistram stent, & cum ipsis in perpetuo igne sine fine permaneat. Fiat, fiat. Hanc enim Cartulam judicati & ordinacionis me paginam Romanus Judex ad scribendum dedi adque rogavi, in qua subtus confirmans, testibusque obtuli roberandam. Unde due Cartule Judicati & ordinacionis uno tinore scripte sunt.

Actum Castro Luciaria, feliciter.

Signum manibus Ingezoni, & Liaboni, seu Azoni, Vassi suprascripti Comiti, Legem viventes Langobardorum, rogati testes.

Signum manibus Adammi & Anselmi, testes rogatis.

Scripsi ego qui supra Romanus Judex Sacri Palatii, postradita complevi & dedi.

Vide etiam Dissertat. LVI. *de Religion Christian.* ubi alias Chartas protuli spectantes ad eosdem hosce Comites. Nunc autem, ut vidimus, idem, qui supra *Comes Parmensis* appellabatur, heic inscribitur *Arduinus Comes de Comitatu Parmense*; ac propterea unum & idem significabatur per duas hasce formulas, Interim animadvertas, velim, *Ubertum* hujus Arduini filium, quanquam *Comitis* titulum in supra memorato monumento non gerat, *Comitem* nihilominus revera fuisse, uti constat ex Charta Anni MXCV. edita in Bullario Casinensi Tom. 2. Constitution. 119. in qua legitur: *Ubertus Comes, filius quondam Arduini itemque Comitis de Comitatu Parmensi.* Id etiam constat ex altera Anni MXC. apud Bacchinium, & ex aliis pergamenis: quod omissum nolui, ut novis exemplis luculentius appareat, titulos interdum à Notariis aut Historicis neglectos difficultatem ingerere nequaquam debere ad internoscendos homines jam aliunde notos. Rursus animadverte, iisdem fere temporibus ab Henrico II. Imperatore Parmensibus Episcopis concessum fuisse *Parmensem Comitatum tam infra Urbem quàm extra*, uti videre est apud Bordonium in Thesaur. Eccles. Parmens. Quid hoc rei est, quod adhuc *Comitem Parmensem* eâdem tempestate Laicum virum aspicimus? Sed fortasse diu non perstitere in ea Dignitate Praesules Parmenses; aut uni Titulus tantùm relictus, alteri verò res una cum Titulo. Chartam quoque evulgavi in Antiquitatib. Estensib. Par. I. Cap. 24. pag. 230. scriptam Anno MLV. ubi memoratur *Jolicta Comitissa filia Uberti Comitis de Comitatu Parmm.* Sed & nunc alteram profero ex eodem Archivo Benedictinorum Regiensium, in qua laudatur *Adelaxe filia Ugoni Comes, qui professa sum Lege Alamanna vivere*; hoc est, ut opinor, filia Hugonis Comitis Sablonetae, quem nuper vidimus. Dicitur etiam *Relicta quondam Widonis de Comitato Parmensis.* Comites *de Comitatu Parmensi* vix credas omnes Urbi illi praefuisse. Sed ecce Chartam ipsam.

Adelaidis filiae Hugonis Comitis donatio facta Monasterio Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri, Regiensis Urbis, Anno 1092.

In nomine Dei eterni. Anni ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Nonagesimo Secundo, XI. die Aprilis, Indictione XV. Monesterio Sancti Prosperi Confessoris sito foris propo Regii, ubi nunc Domnus Pacificus Abbas *preesse videtur. Nos in Dei nomine* Adelaxe filia Ugoni Comes, &

relicta quondam Widonis de Comitato Parmensis, & Wido filius Alberti; qui professa sum Lege Alamana vivere. Manifestum est vobis, quod.... & Guilia nurus mea per...... jure & proprietate suprascripti Monasterii, hoc est rebus & terris juris sui, que esse videntur in loco Gurgo, & est por men sura justa juges ses; & si ampliusque fuit, tenta & laberato per Alberto Scafo. Unde promittimus modo etiam nos, qui supra Adelaxe & Wido, ut nullum umquam in tempore abeamus licenciam & potestatem per ullumvis ingenium vel..... occasione quod fieri potest &c. agere vel causare per nos &c. Quod si aparuerit &c.

Actum in Castronovo feliciter.

A Signa manuum Adelaxe & Widoi qui hanc Cartulam promissionis rogaverunt fieri ut supra.

Signa manuum Bernardi; Widonis, Agiraldi, Odoni, Alberti, Opizonis, & item Alberti, rogati testes.

Ego qui supra Gerardus Notarius Sacri Palacii rogatus scripsi.

Redeo ad formulam *de Comitatu* B absque voce *Comitis* interdum usurpata, ut inquiratur, num forte sola *Comitem* significarit, an locum tantummodo designarit, ubi homo ille habitaret. Lectorem regredi mecum non pigeat ad laudatum Archivum Benedictinorum Regiensium, ubi latet Charta autographa, digna & ipsa, quae proferatur in lucem.

Donatio facta Monasterio Regiensi Sancti Prosperi à Berta vidua Walfredi Comitis, & ab Alberto ejus filio, Anno 1111.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MCXI. Nono Kalendas Februarii, Indictione IV. Monasterio Sancti Prosperi sito loco suburbio Civitatis Regio, ubi nunc Domnus Pacificus Abbas *preesse videtur. Nos* Berta *filia quondam Gerardi, &* relicta quondam Walfredi de Comitatu Trivixino, *& Albertus filius ejusdem Walfredi & meus, que supra Berta, qui professi sumus ego, que supra Berta ex Natione mea Lege vivere Salicha, & ego ipse Albertus Lege vivere Langobardorum, presentes presentibus diximus: quisquis in sanctis &c. Ideoque nos qui supra Berta & Albertus, mater & filius, donamus & offerimus in eodem venerabili Monasterio, idest medietatem de Massaricia una de terra juris nostri, qui supra mater & filii, quam habere & retinere visi sumus in eodem Comitatu Parmensi, in loco, ubi* C *dicitur Casale Cavaguoli, & est de Curte, que vocatur Castrum Walterii: & dividitur cum alia medietate de Massaricia quadam, que olim fuit* Comitisse Donelle; *sed nunc esse videtur ejusdem Monasterii Sancti Prosperi, cum terris & vineis seu pratis, & cum omnibus jure adjacentiis &c.* Etiam *& donamus & offerimus nos, qui supra* D *mater & filius, eidem venerabili Monasterio Sancti Prosperi, idest petiam unam de terra cum vitibus, que jacet in loco, ubi dicitur Roncore, in eadem Curte Castri Walterii prope silvam ejusdem Curtis &c. Et quidem spondimus atque promittimus nos, qui supra mater & filius, suprascriptam donationem, qualiter superius legitur &c. in* E *integrum ab omni interdicente homine defensare &c. Et insuper ego, que supra, Berta obligo me sub pena, que est auri obrizi uncias decem, argento pondera viginti &c.*

Actum

Actum Runcalie in casa domnicata ejusdem matris & filii, feliciter.

Signum manuum jam dicte Berte & Alberti, mater & filius, qui hanc Chartulam offersionis fieri rogaverunt ad omnia, ut supra.

Signum manuum Agicardi filii Gosberti, & Ugonis filius Alberti, & Beneincasa filii Johannis Decani, & Bulgarelli Maleassetati, nec non Alberti Pinzabona, atque Armani filii Taurelli testes.

Signum manuum Laurentii Vixoso, seu Uberti de Campigine, atque Viviani de Monticello, Lege Salicha viventes, testes.

Ego Johannes Palatinus Judex Scriptor hujus Chartule offersionis post traditam complevi & dedi.

Supra in Charta Bosonis Archidiaconi Parmensis occurrit nobis *Comes* quoque *Walfredus* & *Berta uxor ejus*. Heic autem obviam rursus habemus *Bertam relictam quondam Walfredi de Comitatu Trivixino*. Nulla dubitatio, quin heic & illic idem sit Walfredus; ac proinde suspicio suboriri potest, formulam *de Comitatu* adhibitam olim fuisse in Regiensi Urbe, & locis conterminis, ad significandum *Comitem*. Inter hasce tenebras, quales & ego fateor, oculi convertantur ad Chartam Anno MXLV. scriptam, atque editam à Bacchinio in Appendice Historiae Padolironensis, in qua memoratur *Gisla filia Arduini filium quondam Attonis de Comitatu Parmensi*. Hic Arduinus non alius fortassis est quàm supra laudatus *Arduinus Comes de Comitatu Parmensi*. Alteram membranam profert idem Bacchinius pertinentem ad Annum DCCCCLVIII. ubi spectandum se praebet *Atto filio quondam itemque Attoni de Comitatu Parmensi*, qui sexaginta denariorum libras se recepisse fatetur ab *Adalberto, qui & Atto, Consobrino meo, filio quondam Sigefredi de Comitatu Lucensi*. Sigefredus iste est omnium antiquissimus, quos hactenus noverimus, inter Majores celeberrimae Comitissae Mathildis; Atto verò heic memoratus ex fratre ejusdem Sigefredi natus est. Accedat nunc & Donizo, qui Lib. I. Cap. 2. sui Carminis de eodem Sigefredo verba faciens, hac ipsâ dicendi formula est usus:

Atto fuit primus Princeps, astutus ut hidrus,
Nobiliter verò fuit ortus de Sigefredo
Principe praeclaro Lucensi de Comitatu.

An ergo Proceres isti, eâ formulâ descripti, *Comites Lucae* ac *Parmae* fuisse, censendi? Ego affirmare non ausim, quippe in Chartis Adalberti Attonis Sigefredum ejus parentem numquam deprehendi donatum titulo *Comitis*. Verùm exempla suppetunt Comitum & Marchionum, quorum Notarii praetermisso titulo mentionem faciunt. Praeterea Donizo Sigefredum *Principem* appellat: quae appellatio nescio an eo Seculo aliis deferretur, quàm Episcopis, Ducibus, Marchionibus, & Comitibus. Attamen rem innuisse contentus, dubiam relinquo; occurrit quippe alibi haec formula tantummodo designans Habitatorem; ut ajebant, alicujus Comitatus.

Ex diverticulo ad *Comites Pagenses* redeo, eorumque institutionem vel ante Annum à Christo nato Millesimum invenio. *Landenulphum Comitem Castelli Calinuli* exhibet nobis Charta Aloarae Principis Capuanae scripta Anno DCCCCLXXXVIII. & inserta in Chronico Sancti Vincentii ad Vulturnum Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. ut alios dimittam ejusmodi Comites in Historia Langobardor. Princip. à Peregrinio recensitos. Neque eorum

vestigia apud Insubres desunt, uti fidem faciet pergamena, quam olim mihi describendam curavit Lazarus Augustinus Cotta ex eruditione sua adhuc post mortem commendandus. Ibi vel Anno DCCCCXLV. *Gropardus Comes de Castro Fontaneto* nobis occurrit, uti ex ipsa Charta palam fiet, quae descripta fuit ex archetypo adservato in Archivo Canonicorum Insulae Sancti Julii Dioecesis Novariensis.

Hugo & Lotharius Italiae Reges Richardo homini Saeculari tres Mansos una cum Servis ibi morantibus donant, Anno 945.

IN nomine Domini Dei eterni. Hugo & Lotharius divina providente clementia Reges. Regalem decet excellentiam subditis sibi fidelibus gratuiti muneris dona prebere. Quocirca omnium fidelium Sanctae Dei Eklesiae, nostrorumque presentium & futurorum devotio noverit, qualiter interventu ac petitione Ingelberti Comitis, *dilectique fidelis nostri, per hoc nostrum Preceptum, prout juste & legaliter possumus, confirmamus, ac korroboramus, concedimus, donamus atque largimur* Richardo *cuidam* nostro fideli *Mansos tres positos in Valle Sicida in Villa Aureliako, sicut quondam fuerunt possessi à* Groparado Komite de Castro Fontaneto, *una cum servis ibi residentibus, quorum nomina sunt Custa, Hilarius, Dominicus, reliquisque servis & ankillis ad ipsas res & Massaritia pertinentibus: verum etiam kum terris, vineis, kampis, pratis, pascuis, silvis, molendinis, piscariis, kasis, montibus, vallibus, alpibus, planitiebus, aquis, aquarumque decursibus, & cum omnibus, que dici vel nominari possunt, ad ipsas res & Mansos aspicientibus in integrum, ut habeat, teneat, firmiterque possideat ipse, suique heredes, habeantque potestatem tenendi, donandi, vendendi, kommutandi, alienandi, pro anima judicandi, vel quidquid eorum decreverit animus faciendi, omnium hominum controversia remota. Si quis igitur hujus nostri Precepti confirmationem seu largitionem aliquando infringere konatus fuerit, sciat se kompositurum auri optimi libras quinquaginta, medietatem Kamerae nostrae, & medietatem prefato Rikardo, suisque heredibus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manibus propriis roborantes, anulo nostro insigniri jussimus.*

Signa Serenissimorum Hugonis & Lotharii Regum.

Credulfus Diaconus & Regius Capellanus Regia jussu recognovi.

Locus Sigilli cerei.

Data IV. Nonas Martii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLV. Regni vero Domni Hugonis XIX. Lotharii XIV. Indictione III.

Actum Papiae feliciter. Amen.

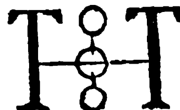
Facta est supra mentio *Comitum Tarvisinorum*. Ex iis originem ducit illustris & generosa propago Comitum de Collalto, inter quos praecipue splendet Antonius Rambaldus Collalti Comes, nunc intimus Consiliarius Augustissimi Caesaris CA- A ROLI VI. Ex ejusdem Comitis Tabulario desumtum Diploma producere nunc juvat, ad illustres ejus majores spectans, quod singulari erga me amori debeo Abbatis Henrici de Collalto.

Otto III. Germaniae & Italiae Rex Rambaldo Comiti Tarvisino nova donat, & vetera confirmat, Anno 994.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Rex. Si fidelium nostrorum omnium digne perpendentes servitia, fidelitatem eorum aeque recompensaverimus emolumentis, fideliores eos nobis per omnia esse imposterum nemo quis ambigit. Unde universis nostris fidelibus, presentibus scilicet & futuris notum facimus, quomodo nos interventu Willigisi Maguntine Sedis Archiepiscopi *charissimi, ac ceterorum fidelium nostrorum, per hujus nostri Precepti paginam* Raymbaldo *nostro honorabili donavimus Massaricias Regales quinque in Vico Nervisia, juxta fluvium Plavim. In Vico autem, qui Moschalinus dicitur, Massaritios duos, juxta fluvium Glauram. Quod si in eadem Villa tantum non invenitur Regii juris, ut adimplere ipsos duos Massaritios non possimus, ubi plus secum praefatam Villam reponatur nostri juris, per hanc nostram concessionem tribuimus. In Vico autem, qui vocatur Silva Ellerossa, aut ubi propius habemus, Massaritios quatuor. Iterum in Vico, qui Videlacus vocatur, Mansum Regalem unum. Et idem in Vico, qui Casacurva vocatur, quam Wangerius edificavit, seu ubi propius nostri juris invenit, duos Mansos. In Villa vero, que Salla vocatur, duos Mansos similiter. Insuper etiam* B *quicquid Regii juris infra muros Trivisanae Civitatis invenitur, huic donationi largimur. Extra eandem Civitatem Mansum unum in Auroliaco: Mansum unum in Burgoliaco: Mansum unum in Villa Sala. Ad hec etiam dedimus ei Mansum Regalem inter Mestre & Pautetiano & Brentulo; & in Silva Gajo non longe Edrino Mansum unum cum* C *silva & pascuis; & in Villa Sancti Andradi non longe Paulano Mansum unum; in fine Surmatie Mansum unum: & hoc scitote, quod ad nostrum hobum* (*) *pertinet*, XC. *jugera; & si ibi non inveniuntur, ubi propius habemus, adimpleatur. Qui simul viginti quatuor Regales Mansi in prenominatis locis reiacentes, sediminibus, campis &c. In-* D *super etiam forestum de Montecello, quod ad Curtem Luvadinam pertinere videtur; & si quid plus in eodem foresto, quam quod ad eamdem Curtem pertineat, nec non & universas alias Terras, quas supradictus* Comes, *aut Genitor ipsius a quibuscumque Imperatoribus vel Regibus precepturie nomine habuerunt, sub hac eadem confirmatione* E *donamus ac percipimus, cum universis venationibus & piscationibus, seu quibuscumque aliis appendiciis, que dici possunt, que juste & legaliter de nostro jure impertiri possumus, que omnia in*

(*) Du-Changius in Glossario Med. & Infim. Latinitatis pag. 802. (pag. 1175. edition. Ven. MDCCXXXVIII.) *Huba, Hoba, Hova, Hobunna, &c. Modus agri cum habitatione coloni.*

in Comitatu Tervisiano *rejacere videntur. Insuper etiam dedimus de nostro Regio jure in suum jus nostri juris servum unum.....nomine, ut quod sibi libuerit de predicto servo faciat. Si quis autem quod minimo credimus &c.*

Signum Domni Ottonis *gloriosissimi Regis.*

Heribertus Cancellarius vice Petri Cumani Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Datum XIX. Kalendas Decembris, Anno Dominice Incarnationis DCCCCXCIV. Indictione VII. Anno autem Tertii Ottonis Regnantis X.

Actum in Duello, feliciter. Amen.

Quod etiam considerandum est, etiamsi ex possessione Comitatus Tarvisii exciderint ejusmodi Comites, attamen perrexerunt Augusti impertiri eisdem Investituram ipsius Comitatus, uti constabit ex altera Charta in eodem Archivo adservata. Miraberis sane, quei post Pacem Constantiae Anno MCLXXXIII. stabilitam, in qua Tarvisinae Civitati, non secus ac aliis Lombardiae Civitatibus, Libertas à Friderico I. Augusto, ejusque filio Henrico Rege concessa est, adhuc idem Henricus *Rambaldo Comiti Tarvisinae Urbis* regimen, sive Comitis Tarvisini dignitatem confirmet. Id fortasse factum, quia, ut innui in Differtat. VI. *de Marchionib.* etiam post arreptam à Civitatibus Italicis libertatem, eisque confirmatam ab Imperatoribus, nihilo tamen secius Marchiones & Comites dejecti non desierant Investituram petere ac impetrare jurium antiquorum ab Imperatoribus. Perfectum utique non est Diploma, quod nunc sum editurus; quale tamen mihi traditum fuit, Lector etiam accipiet.

Investitura Comitatus Tarvisii data ab Henrico VI. Romanorum Rege Rambaldo Comiti, Anno 1191.

H*Enricus divina favente clementia Romanorum Rex & semper Augustus. Regia consuevit liberalitas fidelia fidelium obsequia clementer respicere, eisque, qui per fidei sinceritatem & praeclara meritorum obsequia magis se nobis acceptos reddiderunt, munificentiae dexteram extendere, donisque amplioribus honorare. Eapropter ad notitiam universorum Imperii fidelium, tam futurorum, quam presentium volumus perveniri, quod nos attendentes fidelitatem & honestatem* Comitis Rambaldi de Tarvisio, *recepimus ipsum in familiaritatem nostram fidelitate nobis jurata, & ipsum investivimus* de Comitatu Tarvisii, *sicut* Comes Schenella *Pater ejus, &* Comes Manfredus *Patruus ipsius, Comitatum illum integre ab Imperio tenere consueverunt. Hanc itaque concessionem ei damus & confirmamus, ita ut si qua alia concessio alicui perso-*

nae

nae cujuscumque sexus contra jus praedicti Comitis Rambaldi à nostra Serenitate facta inveniatur, irrita habeatur. Nos enim non intelleximus, nec recognoscimus de jure Comitatus praedicti alicui personae, nisi ipsi Rambaldo, quicquam nos concessisse. Ut igitur haec nostra concessio firma perpetuo maneat & inconvulsa, praesentem inde paginam conscribi, & Sigilli nostri impressione jussimus communiri. Statuentes, & Edicto Regio sancientes, ut nulla omnino persona alta vel humilis, Ecclesiastica vel Secularis contra eam venire vel ausu temerario eam praesumat infringere. Quod qui fecerit, viginti libras auri pro poena componat, medietatem Camerae nostrae inferendam, reliquam partem injuriam passis persolvendam.

Datum in nemore juxta Cornazzanum, Anno Domini MCXCI. Indictione IX. Septimo Idus Aprilis.

Quamobrem qui post Seculum Christi Decimum Comites dicebantur, in ea dignitate parentibus & agnatis succedebant: quod olim minime stabile fuit. In Vita Sancti Nili Abbatis Calabri, edita Tom. VI. Veter. Scriptor. à PP. Martene & Durando, commemoratur *Regulus quidam, quem Comitem vocant in regionibus illis*. Verùm dimissis tandem *Comitibus*, nunc restat, ut aliquid adferamus de *Vicecomitibus*, quorum pariter est perantiqua institutio, & magno olim in honore habita fuit Dignitas. An isti à *Vicariis* saepe apud Veteres memoratis diversi plane fuerint, disputari posset. Nam quod in omnibus fere Officiis accidit contingebat etiam *Comitibus* Civitatum Rectoribus, nempe ut & ipsi ab usu muneris sui interdum feriari cogerentur, sive ob aegritudinem corporis, sive propter bellorum necessitatem, aut quod ad Imperatorum Regumque Palatium evocarentur, aut ob alias caussas: quo tempore, nisi eorum vices quisquam alius sustinuisset, Urbium tutelae ac Populorum regimini male consultum fuisset. Quare mos invectus, ut & ipsis Comitibus *Vicarius* daretur, appellatus propterea *Vicecomes*: qui non solùm praepedito Comite publicis rebus praeesset, vigilique curâ vacaret, sed etiam, ut conjecturae ferunt, peculiari quapiam ordinariae ditionis portione frueretur. Vel ipsis temporibus Sancti Gregorii Magni Papae occurrit mentio *Vicecomitum*, quos deinde Italica Lingua appellare consuevit *Visconti*. Commendans enim Sanctus Pontifex in Epistola 18. Lib. 8. Indict. I. editionis Benedictin. Agnello Episcopo Terracinae, ut quosdam superstitiosos mores à suo grege amoveat, haec subdit: *Scripsimus autem & Mauro Vicecomiti, ut Fraternitati vestrae in hac re debeat adhibere solatia &c.* Quibus ex verbis aliquid Judiciariae potestatis vel Seculo illo commissum *Vicecomitibus* elucere videtur. Ita in corpore Legum Langobardicarum Lib. 2. Tit. 30. Lege 2. edition. Lindenbrogii & Goldasti, Carolus Magnus Imperator edicit, ne Servi venumdentur, nisi coram Episcopo, aut Comite, aut *Vicecomite*, aut aliis Reipublicae Ministris. *De mancipiis*, inquit, *quae venduntur, ut in praesentia Episcopi, vel Comitis sint vendita, aut Archidiaconi, & Centenarii, aut Vicedomini, aut Vicejudicis, vel Vicecomitis, aut ante bannum nota testimonia*. Baluzius Tom. I. pag. 861. Capitular. Reg. Francor. idem referens decretum, *Vicecomitis* vocabulum omittit, & legit *Vicedomini, aut Judicis Comitis*. Verùm & in Codice MSto Bibliothecae Estensis, cujus ope Leges Langobardicas à me quoque editas Part. II.

Tom.

Tom. I. Rer. Italicar. emendavi, *Vicecomitis* vox occurrit. Et sane veri valde videtur simile, non praetermissam ibi *Vicecomitum* mentionem, qui Centenariis ac Judicibus ordinariis praeibant. Porro hujusce muneris est aperta commemoratio in Capitulari Caroli Calvi Francorum Regis ad Annum DCCCLXIV. Illic enim *Vicecomites* Monetae praeficiuntur. Ita se habet Lex illa apud Baluzium Tom. II. pag. 179. *Habeat unusquisque Comes, in cujus Comitatu Monetam esse jussimus, Vicecomitem suum, qui cum duobus aliis hominibus &c.* Accedat nunc testis locupletissimus Agobardus Archiepiscopus Lugdunensis, qui Ludovici Pii Augusti aetate floruit. Is in Tractatu de Insolen. Judaeor. in haec verba scribit: *Venientes Judaei dederunt mihi Indiculum ex nomine vestro, & alterum ei, qui Pagum Lugdunensem Vice Comitis regit &c.* Ubi animadvertendum, voce *Pagus* nequaquam significari Castellum quodpiam aut Villam, sed quidem *Regionem* universam, hoc est tam Civitatem quàm Comitatum Lugdunensem, sive totam ditionem non minus *Comitis*, quàm ei subnexi *Vicecomitis*. Sed longe antiquiorem *Vicecomitum* mentionem rursus nobis offeret Vita Sancti Mauri Abbatis, scripta, ut fertur, à Fausto ejus aequali apud Mabillonium in Actis Sanctor. Ordin. Sancti Benedicti Seculo primo, pag. 291. ubi haec verba: *Praedictus denique vir Florus, quum*

A *in omni Regno Theodeberti Regis summam obtineret potestatem, ac Vice Comitis in Andecavensi eo tempore fungeretur Pago.* An iis temporibus plures forent unius Comitis *Vicecomites*, & an Castellis seu Pagis praeessent Ministri, titulo *Vicecomitis* usi, exploratum satis non habeo. Certum quidem est, *Vicarias* complures in agro Civi-
B tatum fuisse constitutas. Baluzius Tom. 2. Capitular. pag. 1464. Chartam Anno DCCCLV. exaratam profert, in qua locus commemoratur situs in *Pago Parisiaco* (sive in Comitatu aut Districtu Parisiorum) *in Vicaria Buciaxinse, in Villa Dubro*. Certum pariter futurum est, *Vicecomitibus*, quod sub Comite Urbem quampiam rege-
C rent, appellationem hanc datam fuisse. Et quidem opportune obtulit se mihi egregium monumentum, quod archetypum vidi inter Chartas antiquissimi Veronensis Monasterii Sancti Zenonis. Placitum nempe in ea Urbe habuit Anno Christi DCCCLXXX. *Adelardus Servus servorum Dei*, idemque *Veronensis Episcopus, & Missus* Ca-
D roli Crassi tunc Italiae Regis: cui etiam interfuit *Audakari Vicecomes Civitatis Veronensis in vice Walifrit Comitis*. Tabulas accipe, atque ibi *Nothekarium virum illustrem* obvium habens, cum iis Monachis contendentem, liceat tibi suspicari, ex ipso prodiisse Nothekerium, qui subsequente Seculo Decimo Veronensem Cathedram tenuit.

Judicatum Adelardi Veronensis Episcopi & Missi Caroli Crassi Regis in Palatio Veronensi, super lite vertente inter Monasterium Sancti Zenonis & Nothecharium illustrem Virum, Anno 880.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi. Dum resedisset* Domnus Adellardus *reverentissimus* Episcopus *Sanctae* Ve-
E ronensis Ecclesiae & Missus Domni Karoli *victoriosissimi* Regis, *considentibus una cum eo* Audakari Vicecomes Civi-

Civitatis Veronensis in vice Walifrit Comitis, *& Marsicus, Judices Sacri Palatii, Natalis, & Martinus, seu Adelbertus, Peresbertus, Giselbertus, & Odelbertus, Fredibertus &c. nec non & Leo, Landebertus de Vico Sico, Frombertus &c. Grasulfus Notarii, & aliis pluribus, in Caminata majore in Palatio Regum, per jussionem memorati sacerrimi Episcopi. Conquestus est Teuderulfus Advocatus Monasterii beati Confessoris Christi Zenonis super* Notekarium Virum Illustrem, *eo quod pabuvassit Monte, qui vocatur Valle Struse, cum suis animalibus promiscui sexus, & secasset illic erbas cum suis liberis hominibus ac servis contra Legem; quia* Pipinus *quondam precellentissimus* Rex *ipsum Montem pro anime sue remedio cum aliis rebus in predictum Sancti Zenonis Cenobium contulisset atque delegasset. Ad hec Nothekarius iisdem Judicibus, si verum esset, quod Teuderulfus conquerebatur, respondit:* De illo Monte, unde mihi pro se querit,....... instrumenta Cartarum, & ideo ibi porcionem possideri. *Tunc judicaverunt predicti Judices, ut daret Nothekarius vadimonium de ducendis consortibus & Cartis ad Placitum; & posuit fidejussore....... Iterum in altero Placito in presencia prefati Domni reverentissimi Episcopi Adelardi, & prenominatorum Judicum, requisivit Teuderulfus Advocatus Monasterii Sancti Zenonis ab eodem Nothekario, dicens:* Dedisti nobis vadimonium pro aducendis consortibus & Cartis de Monte, qui dicitur Valle Strusa. Ecce in Placito astans volo, ut mihi ostendas. *Tunc ostendit Nothekarius Cartulam vendicionis, que necdum unius anni spacium expleverat, in qua continebatur inter cetera, quod quidam Odelbertus filius quondam Ragimpaldi..... vendidisset eidem Nothekario suam porcionem Silve in integrum, quam ipse habere visus fuit de quondam genitore suo in Monte, qui dicitur Valle Strusa, quomodo genitor ipsius possessus fuisset: & ipse Odelbertus...... ipsi Nothekario die presenti & ora vendere visus fuisset tam capilo, pascuo, decima, & pensionem cum omnia & in omnibus ipsi Nothekario vendidisset atque tradidisset, & accepisset pro ipsa vendicione à jam dicto Nothekario solidos decem &c. Scripta autem atque completa erat ab Angelberto Scriba publico, Mense Marcio, Anno Primo ejusdem Domni precellentissimi Regis Karoli, Indictione Terciadecima* (*). *Perlecta eadem Carta, Teuderulfus Advocatus predicti Monasterii dixit:* Carta hec, quam ostendisti, nihil nostre partis adversa est, atque impedit; quia ecce pre manibus abeo Cartam manifestacionis & sponsionis atque promissionis, quam Genitor tuus pro ipso Monte in eodem Monasterio fecit. *Tunc predicti Judices eandem Cartam legere fecerunt: in qua videlicet Carta continebatur inter cetera, qualiter* Plagimbertus *pater ipsius Nothekario cum* Leone *quondam* Abbate *predicti* Monasterii Sancti Zenonis *altercacionem de Monte Valle Strusa abuerat. Et Leo Abbas una cum Suniberto Advocato suo testibus adprobare voluerant, quod ipse Mons Valle Strusa, qui prius fuerat* Pipini *gloriosissimi* Regis, *& ipse eumdem Montem cum aliis rebus Monasterio beati Zenonis contulerat. Ob hoc igitur concrediderat se Plagibertus, quod ipse Mons proprietas esset Sancti Zenonis &c. Et ipsa Carta repromissionis firmata erat per manu ipsius Plagiberti, & roborata à testibus idoneis rogatis ab ipso: scripta autem atque completa..... tradiderat ipsa Cartula per ma-*

(*) Idest Anno Christi DCCCLXXX.

num Rodulfi Notarii publici, Anno divorum Imperatorum Hludowici Nonodecimo, & Klotharii ejus filio Octavo, Indictione Decima (*). *Qua Cartula perlecta, tunc interrogaverunt suprascripti Judices Notbekarium, si contenderet aliquit contra ipsam Cartam &c. Qui Nothekarius dixit & professus est:* Cartola ipsa, quam à parte Monasterii Sancti Zenonis ostendistis, bona & vera est &c. *Cum ipse Notbekarius taliter professus fuisset, tunc judicatum est à prefatis Judicibus, quod pars predicti Monasterii Sancti Zenonis eundem Montem Valle Strusa in integrum aberet, & ipse Notbekarius exinde esse contentus & tacitus. Et finita est inter eos ipsa contencio. Quapropter ex jussione Domni Sanctissimi Adelardi Episcopi & prenominatorum Judicum scripsi ego Grausulfus Notarius hanc noticiam, dictantibus eisdem Judicibus pro futura posteritatis memoria, seu firma stabilitate venerabilis loci, Anno salutifere ac perenniter adorande Incarnacionis Domini nostri Jesu Christi DCCCLXXX. Principatus autem Domni Serenissimi Karoli Regis hic in Italia Anno Secundo, die Vicesimo octavo Mensis Decembris, Indictione Quartadecima feliciter.*

Adelardus servus servorum Dei, Sanctae Veronensis Ecclesiae Episcopus ac Missus subscripsi.

Natalis Judex Domni Regis interfui.

Martinus Judex Domni Regis interfui.

Ego Adelbertus Scavinus ibi fui.

Ego Gisalarius Scavinus ibi fui, &c.

Signum manus Framberto, qui interfuit, & manum suam posuit &c.

In Dissertation. XLI. *de Nominib. & Agnominib.* ostendam, nutare Pagii sententiam contendentis, die Natali Domini Anni DCCCLXXX. peractam fuisse Romae coronationem Caroli Crassi Augusti. Meam sententiam & ista Charta confirmat. En ut *Anno DCCCLXXX. die XXVIII. Mensis Decembris, Indictione XIV.* is Rex tantummodo appellatur, atque *Annus Secundus Regni* ejus decurrit, nulla Imperii commemoratione facta. Neque putes Annum hunc à Nativitate Domini exordium cepisse. Nam *Indictio XIV.* revera indicat *Annum* 880. quum Septembri Mense in cursu eadem coeperit esse. Praeterea, ut alia Vicecomitum vestigia colligamus, membranam vidi in Mediolanensis Ambrosiani Coenobii Archivo scriptam *Anno Hludowici Imperatoris Vigesimo..... Indictione III.* hoc est, quantum quidem arbitror, Anno Christi DCCCLXX. nisi referenda sit ad primos menses Anni DCCCXL. quo Ludovicus Pius Augustus è vivis excessit. *Noticiam firmitatis* Charta illa exhibet, in qua *Amalricus Vicecomes Civitatis Mediolanensis, filius quondam Walderici, qui fuit Vicecomes ipsius Civitatis, per pampanum vitis &......* (nihil aliud oculi mei mihi exhibuerunt nisi *concaell.* fortasse *cultellum*) *seo festugum nodatum, atque vasone terre &c.* Ergo is Salicae seu Francicae nationis fuit. Sub finem quoque Saeculi Christianae salutis Noni occurrit mihi *Ingelbertus Vicecomes Parmensis* in Diplomate Lamberti Imperatoris. Ejus archetypum in suo Chartophylacio adservant Cathedralis Regiensis Ecclesiae Canonici. Quo rariora sunt ejusmodi monumenta ad Seculares viros spectantia, eo libentius hoc proferam.

Lantber-

(*) Hoc est Anno DCCCXXXII.

Lantbertus Imperator Corticellam in Comitatu Regiensi positam donat Ingelberto Vicecomiti Parmensi, Anno 895.

IN nomine Sancte & Individue Trinitatis. Lantbertus divina favente clementia Imperator Augustus. Si nostrorum fidelium petitionibus aures pietatis nostre accommodamus, eorumque vota ducimus ad perfectum, presentes atque futuros nostrae fidelitati reddimus promptiores. Ideoque omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesiae tam nostrorum presentium, quàm futurorum noverit sollertia, quia Domina & Genitrix nostra Ageltruda gloriosissima Imperatrix Augusta pariter cum Liutaldo fidelissimo Vasso nostro nostram Cesaream flagitavit clémentiam, quatinus pro divino intuitu nostraeque mercede animae, & stabilimento Imperii nostri, cuidam fideli nostro Vasso scilicet Radaldi Illustrissimi Comitis atque summi Consiliarii nostri, Ingelberto nomine, scilicet Vicecomiti Parmensi, quandam Corticellam juris Imperii nostri hactenus pertinentem de Comitatu Regiensi, sitam in loco, qui dicitur Ripa Alta, cum decem sortibus, servis quoque & ancillis, seu ceteris diversis possessionibus tam mobilibus, quàm immobilibus ad eamdem Corticellam juste & legaliter pertinentibus seu aspicientibus in integrum jure proprietario per hoc nostrae Serenitatis Preceptum concedere dignaremur. Nos quoque ob amorem Omnipotentis Dei & intercessionem tantae Genitricis ac Dominae nostre, ejusque continuum famulatum, hoc nostrae pietatis Preceptum fieri jussimus, per quod eidem Ingelberto fideli nostro, suisque heredibus ac proheredibus in aeternum predictam Corticellam positam in jam fato loco vocato Ripa Alta, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis suis in integrum, ubicumque sunt positae tam in Comitatu Regiensi quamque Parmensi, aliisque vocabulis, scilicet cum jam dictis decem sortibus, casis, edificiis, mansionibus, terris, cultis & incultis, campis, vineis, pratis, pascuis, silvis, stalariis, virgariis, ripis, rupinis, arboribus pomiferis & impomiferis, aquis aquarumque decursibus, seu molendinis tam in montibus, quàm in planiciebus, omnia & ex omnibus in integrum, & quicquid dici vel nominari potest, ad eamdem Corticellam legaliter pertinere debere de nostro jure & potestate funditus concedimus & perdonamus, ut idem Ingelbertus fidelis noster, ejusque heredes ac proheredes ab hac die in aeternum jure proprietario potestatem habeant eandem Corticellam sicut superius legitur, per hoc nostrum Imperiale Preceptum tenendi, possidendi, donandi, vendendi, commutandi, seu pro animabus suis dijudicandi, vel quicquid voluerint faciendi, remota totius personae & publicae potestatis inquietudine. Quicumque igitur temerator hoc nostrae donationis seu traditionis Imperiale Preceptum aliquando infringere temptaverit, sciat se compositurum auri obrizi Libras triginta, medietatem Palatio nostro, & medietatem saepe dicto Ingelberto Vicecomiti, ejusque heredibus ac proheredibus, aut cui easdem res ordinaverint possidendas. Et ut ab omnibus verius credatur, diligentiusque per omnia tempora observetur, manu propria subter confirmavimus, & de anulo nostro jussimus insigniri.

Signum Domni *Lantberti Serenissimi Imperatoris Augusti*.

Heimericus Notarius ad vicem Helbunci Archicancellarii recognovi.

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data Anno Incarnationis Domini DCCCXCV. Domni quoque Lantberti piissimi Imperatoris V. Octavo Idus Decembris, Indictione XIII.

Actum Regiae Civitatis, in Dei nomine feliciter. Amen.

Radaldi nomen, qui in hac Imperiali largitione inscribitur, *Illustrissimus Comes atque summus Cancellarius noster*, alio in loco Operis hujus recurret, ubi titulo *Marchionis* insignitum deprehendemus. Tu interim, perlecto hoc Diplomate, tecum recogita, quis Supremus Princeps tunc foret Regiensis ac Parmensis Urbis, & an ejusmodi Urbes intra fines Exarchatus Ravennatis tunc concluderentur. Quod autem minime praetereundum, mihi describenti plane visum est authenticum sive originale hujusmodi Diploma. Et nihilominus dissimulare in praesentia nolo, suboriri heic posse non levem in re Chronologica ac Diplomatica controversiam. Supra in Differtat. VI. de *Marchionib.* productum à me fuit alterum Diploma Anno DCCCXCII. à Guidone & Lamberto Augustis datum. Atqui Monogramma Lamberti illic non omnino convenit cum Monogrammate Diplomatis, quod nunc evulgavi. Est-ne hac de caussa alterutrum falsi arcessendum? Minime gentium, si quid mea valet sententia; sed putandum potius aut gemino Monogrammate usum fuisse Lambertum, aut sublato è vivis Guidone Augusto patre suo, immutatum nonnihil fuisse ab eo in usurpatâ illuc usque subscribendi formâ. Praeterea apographo, non autem archetypo sum usus in describendo priori Diplomate; neque mirum foret, si Librarius caespitasset in Monogrammate pingendo. Rursus heic animadvertas *Indictionem XIII.* conjunctam cum *die VIII. Idus Decembris Anni DCCCXCV.* Rarum id alicui videatur, quum à Kalendis Septembribus, aut serius, eodem tamen mense, *nova* Indictio adhiberi consuesceret, uti ex innumeris exemplis constat; Decembri autem Anni DCCCXCV. Indictio XIV. in usu futura erat. Verum complura etiam exempla suppetunt continuatae Indictionis à Kalendis Januarii usque ad finem Anni, ita ut nihil opus sit heic verba profundere. Denique ex Diplomate nunc edito videtur Lambertus ad Imperiale solium Anno DCCCXCI. ante diem VI. Decembris ascendisse, quum contra Pagius vir magni nominis in Critica Baroniana contendat, Anno tantùm sequenti DCCCXCII. eumdem renuntiatum fuisse Augustum. Heic sane vereor, ne aliquis error subsit, & pro

& pro *Anno V. Imperii* scribendum sit *Anno VI.* Mihi enim Pagii hac de re sententia proculdubio videtur praeferenda. Animadverte Diploma alterum in praelaudata Dissertatione *VI. de Marchion.* à me productum, ex quo Pagii opinio confirmari potest. Et ad ipsam quidem quaestionem pertinent Chartae duae, quarum unam servat Archivum Cathedralis Mutinensis, datam *Anno VII.* Imperii Lamberti, *Pridie Kalendas Octobris*, *Indictione II.* hoc est Anno DCCCXCVIII. alteram verò legebam Arretii in Tabulario Canonicorum ejus Urbis, scriptam *Anno VII. Tertio Nonas Septembris Indictione II.* hoc est eodem Anno DCCCXCVIII. Tria quoque vidi monumenta, ad hunc ipsum Annum spectantia in ditissimo Archivo Archiepiscopii Lucensis, scripta *Julio mense*, *Indictione I. Anno VII.* idest eodem Anno DCCCXCVIII. Sed quid tria dixi? Sunt ibi & alia eodem Anno data, & his notis signata: *Anno VI. Imperii Domini nostri Lantberti gratiâ Dei Imperatoris Augusti*, *XVII. Kalendas Majas*, *Indictione I.* hoc est Anno DCCCXCVIII. Sunt & alia data eodem Aprili: sunt & exarata Martio mense cum *Anno Sexto*. Ad haec ibi occurrit permutatio praediorum facta à Petro Lucensi Episcopo *Anno VII. Imperii Lantberti*, *Quinto Idus Majas*, *Indictione I.* videlicet saepe dicto Anno DCCCXCVIII. ita ut sub finem Aprilis Anni DCCCXCII. Imperiali coronâ donatus videatur Lambertus. Consule etiam Differt. LXXIII. *de Monaster. in benefic. dat.*

Interea, tricis istis dimissis, quae tolli tantummodo possint ab homine sub oculos habente, quotiescumque opus est, singula haec, atque alia monumenta, ad *Vicecomites* redeamus. Spectasse ad *Comites* eligere sibi suum

A *Vicecomitem*, recte infert eruditissimus Baluzius ex Epistola Agobardi ad Matfredum, ubi sermo fit de Bertmundo Comite Lugdunensi, *qui bene satis habeat ordinatum de justitiis Comitatum suum; eo quod talem Virum Pro Se constituerit ad haec peragenda*, *qui non solùm propter amorem & timorem Senioris sui id strenue gerat &c.* Porro quoties

B eveniebat, ut Comes abesset; tunc praecipue munus *Vicecomitis* erat, Placitis sive Judiciis publicis praeesse, ac ministrare justitiam. Apud Du-Cangium in Glossario Latinit. ad vocem *Vicecomes* Placitum memoratur habitum Viennae in Gallia Anno DCCCLXIII. ubi haec verba: *Veniens Witfredus Ecclesiae Sancti Mauricii Advo-*

C *catus publice in Viennam Civitatem in presentia Domni Ardoini ejusdem Ecclesiae venerabilis Archiepiscopi*, *& Erluini Vicecomitis Missi Illustris Bosonis Comitis*, *vel Judicum*, *qui ibi aderant*; Verùm quum *Missus* hic fuerit, non ordinaria, sed delegata censenda est illius auctoritas. Videtur autem jus iis tantummodo fuisse ad decernendas

D lites levis momenti: idque fortassis haurias ex Lege 69. Caroli Magni inter Langobardicas, quae ita se habet: *Ut ante Vicarios nulla criminalis actio diffiniatur*, *nisi tantum leviores Causae*, *quae facile possunt judicari*. Sunt quae suadeant, sub nomine *Vicariorum* designari *Vicecomites Rurales*: quod tamen affirmare pro certo non ausim,

E quamquam occurrat & in aliis Legibus mentio *Vicariorum* sub eâdem semper significatione. Procedente deinde tempore variis mutationibus obnoxia fuit auctoritas ac dignitas *Vicecomitum*. Nam sublatis è medio *Comitibus* in quampluribus Italiae Urbibus, ibi quoque evanuit *Vicecomitum* munus ac nomen. Contra sive quod adhuc pergerent non pauci è *Comitibus Ruralibus*

bus

bus suam tueri potentiam, & constituere *Vicecomites Pagenses* in Castellis & Pagis, sive quod veteres Vicecomites Pagum aut Castellum aliquod veluti suae dignitatis patrimonium titulo stabili (forsitan etiam Feudi) possiderent: idcirco, amotis etiam Comitibus, audimus *Vicecomitum* nomen in veterum monumentis. Dimidium *Vicecomitatus de Valle Tellina* Anno MVI. Henricus inter Reges Sanctus Eberardo Comensi Episcopo dono dedit. Praeterea alicubi *Vicecomites* Dignitatem suam ac Titulum ad filios ac posteros ex concessione Regum, aliorumve Seniorum, transmisere, quippe eorum locorum investiturâ per Feudum donati, ac si *Comites* forent. Propterea in Chronico Gaufredi Prioris Vosiensis, atque in aliis Aquitanicis Historiis à Labbeo in Nova Bibliothec. Tom. 2. pag. 280. & seqq. occurrunt *Vicecomes de Segur: Vicecomes de Albusson: Vicecomes de Comborn*, cum aliis ejus orae quamplurimis. Et praecipue illic in aestimatione non vulgari fuerunt *Vicecomites de Turre*, nunc *di Turena* appellati, & *de Ventadur*, & *Lemovicenses*, ut alios praeteream, qui post Seculum à Christo nato Decimum inter Galliarum Principes numerabantur, hoc uno Titulo insigniti. Immo nostris etiam temporibus in illustribus quibusdam Galliae & magnae Britanniae Familiis honorificum hoc nomen & munus perdurat.

Ad Italiam quod attinet, jamdiu evanuit *Vicecomitum* officium. Eos olim Langobardia novit, ac multo in honore habuit. Donizonem audi Lib. I. Cap. 13. Vitae Mathildis, qui veluti rem memoriâ dignam narrat, *Albertum Vicecomitem* descendenti in Italiam Henrico inter Augustos secundo Anno MXLVI. obtulisse, seu dono dedisse centum equos & ducentos astures:

Tunc Comes Albertus Vice, dives maxime, Servus
Praedictique Ducis, habitator & ipsius Urbis,
Cornipedes centum ——————
—————— *simul obtulit ultro.*

Raptus in admirationem Henricus in haec verba erupit:

Quis Vir habet Servos, quales Bonifacius? —

Quum ex his Donizonis verbis liqueat, Albertum hunc *Servum* fuisse Bonifacii Marchionis & Ducis, qui tunc Mantuae imperabat, consequi videtur, ipsum fuisse ejusdem Bonifacii Vassallum, aut Ministrum, sive Curialem, & pro ipso *Vicecomitem* ejusdem Civitatis. Quod verò, uti jam praefati sumus, Titulum hunc nonnulli suos ad posteros, veniâ à Regibus, sive Imperatoribus factâ, transmittere coeperint, sensim in Familiae Cognomen ejusmodi appellatio cessit. Placentiae spectatissima olim fuit *Vicecomitum* propago, ex qua fluxit Beatus Gregorius X. Papa, Aretii Anno MCCLXXVI. justorum morte surreptus; eamque diversam plane à *Vicecomitum Mediolanensium* Familia fuisse, ostendendum sibi suscepit Petrus Maria Campius in Histor. Placentin. atque in Vita ejusdem Pontificis. *Mediolanensibus* autem *Vicecomitibus*, quorum potentiam Saeculo praesertim Quartodecimo tot Italiae Urbes sensere, unde obvenerit hic Titulus (Cognomen postea genti factus) definire velle arduum negotium foret. Fortassis olim Vicarii fuerint Comitis Imperialis Mediolanensi in Urbe, aut in Verbano Lacu Pagum aliquem gubernarint, cujus esset Comes Archiepiscopus Mediolanensis. Georgius Merula, Tristanus Calchus, Paullus Jovius,

Jovius, aliique rerum Mediolanensium Scriptores memorant ad Annum MXXXVII. quemdam *Eriprandum Vicecomitem* Mediolani, uti & *Ottonem* pariter *Mediolanensem Vicecomitem*, qui Anno MXCIX. in expugnatione Hierosolymae Stemma Anguiferum sua fortitudine sibi quaesivit. Horum quoque virorum mentionem habes apud Gualvaneum Flammam in Manipulo Florum, Tomo XI. Rer. Italicar. Immo ejusdem *Eriprandi Vicecomitis* meminit Landulphus etiam Senior in sua Historia, quam consulere potes in earumdem Rer. Italicar. Tomo IV. Ibi is appellatur *Miles Millenarius*, *è Regali prosapia oriundus*. Verùm quis vadem se statuat, spectasse hunc Eriprandum ad *Vicecomitum* Insubriae postea Ducum Familiam? *Ottonem* etiam illum, ac Stemmatis originem à fabulis prorsus immunem ego praestare nolim. Quod usu venit in tot aliis rerum humanarum conversionibus, facile acciderit, ut aucta Vicecomitum Mediolanensium potentia sub *Ottone Vicecomite* Archiepiscopo Mediolanensi circiter Annum MCCLXIII. & subsequenti Seculo mirum in modum propagata, speciosae alicui fabellae ansam dederit erumpendi, per quam non minus antiquitas & origo late regnantis Familiae, quàm illius Insignia illustrarentur, neglectâ severiore Veritatis trutinâ. Ceterum vel Anno MCLV. imperante Friderico Aenobardo Augusto occurrit nobis, teste Ottone Morena in Historia Laudensi ad eum Annum, *Hugo Vicecomes*, qui una cum Mediolanensibus ad opem ferendam Derthonae obsessae progressus est. Sed minime constat, cujus loci *Vicecomes* is foret, cujusve Familiae. Ceterum, ut hoc etiam innuam, in quibusdam Italiae locis, immo & extra Italiam, diu obtinuit mos appellandi *Vicecomites* quorumdam Castellorum Judices, quos nunc *Potestates* vocamus, eâ, ut puto, de caussa, quod ejusmodi Castella Domini possiderent titulo *Comitis*, nihilque illa ditio penderet ab imperio sive districtu Civitatis alicujus. Petronianum Castrum spectabat olim ad Episcopos Viterbienses, qui & Tuscanenses appellabantur à Civitate Tuscana, cui, longe antequam Viterbium nasceretur, aut caput attolleret, sui erant Episcopi. Qui Castrum pro Episcopo regebat, *Vicecomitis* titulo distinguebatur, uti fidem faciet Charta è Codice Cencii Camerarii depromta.

De quadam Silva in territorio Reatino posita, locata ad viginti annos à Johanne Cardinali Episcopo Viterbiensi & Tuscanensi, Anno 1198.

In nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Anno ejusdem MCXCVIII. temporibus Domini Innocentii III. Papae, mense Augusto, die XIV. intrante, Indictione I. Quoniam rerum gestarum memoria plerumque lapsu temporis perire dignoscitur, ideoque nostri Antecessores antiqui conventiones & pacta voluerint scripta mentibus solemniter retinere: unde ego Johannes tituli Sancti Clementis Cardinalis, Viterbiensis Tuscanensis Episcopus, *concedo tibi Ricardo, tuisque Nepotibus, videlicet Machabaeo & Johanni, unam Silvam, quae rejacet à loco, qui dicitur Reatino, & habet fines & accessiones, à primo latere Silvam Poli Rainucini, à secundo Caput de Redera, à tertio Castanetum Besanii & Petri Miculi Fuscus, à quarto .... loco. Et concedo vobis*

bis praedictam Silvam, secundùm quod Vicecomes Petronianus *vobis pede signabit, ad custodiendum & allevandum arbores usque ad viginti annos, tali inter nos existente pacto, quod usque ad viginti annos bene custodietis Silvam, & arbores allevabitis pro posse, & nullas arbores diminuetis, nec per venditionem, nec per alium modum, exceptis scopis, nocbis, & carpinis, quae liceat vobis habere, & quod vobis facere placuerit. Praeterea ego Ricardus promitto per me & per nepotes meos tibi Domino Johanni titulo Sancti Clementis Cardinali, de lignis, quae in Silva fuerint, vobis dare, si necesse fuerit, & similiter hominibus de Petroniano circulos, si in Silva fuerint, & alia ligna, quae necesse fuerint, praefatis hominibus pro suis utilitatibus, videlicet pro Porta, vel pro Ponte, vel pro munitione Castri ad praeceptum* Vicecomitis, qui pro tempore fuerit in Castro. *Vicesimo Anno transacto ligna, quae fuerint in Silva, pro medietate sint communia, ut medietatem habeatis potestatem habendi, tenendi, & judicandi, primò Domino Silvae interpellato, si comparere voluerit. Et si comparere voluerit, dabimus decem Solidis minus quàm alteri personae. Et si noluerit, faciatis exinde quicquid volueritis. Terra autem sine molestia ad Dominum Cardinalem in pace revertatur. Et si ego dictus Johannes titulo S. Clementis contra supradicta fecero, poenam centum Librarum vobis componere promitto. Et si ego Ricardus per me & meos nepotes omnia supradicta attendere noluero, vobis vestrisque successoribus poenam centum Librarum Denariorum Senatus componere promitto. Et si de Silva fuerit acessata, vobis promitto dare medietatem, & promitto singulis annis Guardianos Silvae facere jurare Silvam allevare, & arbores custodire, & jus vestrum reddere, ut superius legitur. Et ut supradicta omnia omni tempore magis sint valitura, nos quidem Camagerectus, & Achobenbaldi, & Tineosus, sumus fidejussores, quilibet in centum Libris in solidum tibi Domino Cardinali, ut quum Ricardus ad tempus Militiae devenerit, eum facere jurare ad Sancta Dei Evangelia omnia supradicta bonà fide observare. Insuper ego dictus Cardinalis promitto usque ad dictum tempus ab omni homine jure defendere.*

Factum est hoc in Palatio memorati Cardinalis: unde ex parte Domini Cardinalis, Carsidonius, & Massararius, Paulus de Bona Petruccii, Johannes de Quilimanni, Angelus de Cittadino, Fronius, Ranucius, sunt vocati testes. Ex parte Ricardi Azo, Cheribaldi, Camageretus, Tineosus, Catalectus, Gimodus sunt vocati testes.

Ego Magister Albertus Judex & Notarius, haec omnia ita scripsi, post traditam complevi & dedi.

Adtexo alteram ejusdem moris testem Chartam, olim ex Archivo Monasterii Estensis ad Carceres descriptam, ubi memoratum videas Fulconem de Lendenaria *Vicecomitem Azonis Marchionis Estensis.*

Donatio

Donatio facta Monasterio Sanctae Mariae ad Carceres sito in agro Estensi ab Azone VII. Marchione Estensi cum consensu Adelicis, sive Adelasiae Matris suae, Anno 1235.

A DIe *Jovis XI. intrante Octubrio, in Dolone Estensi, in camera picta* Domini Azoni Estensis Marchionis, *in presentia Pelegrini de Caurola, Adelardini filii naturalis quondam* Domini Fulconi Graffi de Lendenaria, *tunc* Vicecomitis illius Marchionis, *Johannis Massarii de Guirizone Estensis, Vindemiae de Gazolo villici* Dominae Adelicis Comitissae Estensis, *& aliorum rogatorum testium. Ibique dictus* Dominus Azo Estensis Marchio, *praesente & consentiente ipsa* Domina Adelice sua Matre, *& ejus verbo, pro remedio animarum suarum & suorum praedecessorum investivit Presbiterum Johannem Sancte Marie de Carceribus vice & nomine illius Ecclesie, de quatuor Campis & medio, qui jacent in Valtellae; de una parte Dominus Marchio, de omnibus aliis partibus jura ipsius Ecclesiae; & inde eum nomine donationis inter vivos, ut amplius revocare non possit, investivit, & promisit ei defendere & guarentare ab omni persona, casu, ratione. Et dedit ei parabolam intrandi in tenutam, dando ei ipsum Vendemiam, qui mittat ipsum Presbiterum in tenutam de ista terra.*

B *Millesimo Ducentesimo Trigesimo Quinto, Indictione VIII.*

Ego Crescentius de Contrata Crescentinorum, Imperialis Aulae Notarius interfui, & rogatus scripsi.

Alterum addo Instrumentum, cujus ad me exemplum misit nobilis vir Comes Brandolinus de Brandolinis, Patricius Foroliviensis, ex per- C gamena apud se adservata descriptum.

Concordia inter Henricum Priorem Sancti Salvatoris de Ficherolo, & Eccelinum Vicecomitem Azonis VII. Marchionis Estensis & Anconitani, Anno 1252.

IN *nomine Dei eterni. Anno à Nativitate Domini nostri Jesu Christi MCCLII. Indictione X. die V. exeunte Septembri, in Comitatu Ficaroli, in loco qui dicitur Cruces Sancti Salvatoris, in Curia Salarie, presentibus Domino Justiliano Judice de Ferraria, Domino Antonio & Aldrevandino atque Zanibono de Zanibonis de Ficarolo, Domino Johanne Artusii, Zanetino & Dominico atque Widone fratribus de Guidebertis de Ficarolo, & stant in Villa Leonis, testibus rogatis, & aliis.* Dompnus Henricus Prior *Dei gratiâ* Ec- D clesie Sancti Salvatoris de Comitatu Ficaroli, *nomine & vice dicti loci, presentibus & consentientibus Dompno Amatore Canonico Sancti Fridiani de Luca, & Dompno Zenobono ejusdem Domus Sancti Salvatoris, taliter in concordia fuerunt cum* Domino Ecelino Vicecomite Domini Azonis Estensis & Anconitani Marchionis, *quod di-* E *ctus Dominus Prior pro dicta Ecclesia Sancti Salvatoris debet babere medietatem pro indiviso totius Cadalti, & omnium ejus possessionum, que est posita in Policino Ficaroli, in Curia Salarie, libe-*

liberam & expeditam ad suam voluntatem atque dominicatum, & aliam medietatem pro indiviso dictus Dominus Marchio Estensis Azo debet habere & tenere pro sua. Et de dicta medietate idem Dominus Marchio utatur & fruatur & apprehendat possessionem de ipsa medietate, sua auctoritate, de qua erat contencio inter eos. Eo salvo, quod si aliquis ho'tenderet jus habere in dictis seu in predictis, quod hostendat ipsi Domino Vicecomiti vice & nomine ipsius Domini Marchionis ad hostendendum de jure suo. Et ita in tali concordia fuerunt, & in convencione de dicta parte Curie Salarie, omnibus salvis, que poterant o'tendi in dictis partibus. Eodem Millesimo & Ducentesimo, & predicta Indictione, die eodem, in loco qui dicitur Casaltus de Curia Salarie, presentibus Domino Justiliano Judice de Alexiis, & Domino Antonio & Aldrevandino de Zambonis, Domino Johanne Artusii, & aliis multis, predictus Dominus Vicecomes *nomine & vice Domini Azonis Estensis Marchionis pro ipso Domino Marchione intravit possessionem animo possidendi de cetero de medietate pro indiviso totius Cadalti, & omnium eius possessionum, posita in Curia Salarie, & eius pertinentiis, secundum quod fuit in concordio cum dicto Domino Priore & eius Fratribus, pro ut in Charta supradicta continetur de concordia inter eos habita: Accipiens de terra, & de eius possessione in manibus suis de predicta medietate Cadalti de Curia Salarie, apprehendens dictam possessionem animo & corpore pro jam dicto Domino Marchione.*

Ego Nicolaus Estensis filius olim Bonihominis Notarius de....... Imperialis Aule Notarius, ut in embreviaturis quondam patris mei supradicti inveni, mihi per Dominum Rambertinum de Thebaldis Judicem & Assessorem Domini Mathioli Gall........ Potestatis Ferrarie, concessis; has Chartas suprascriptas scripsi & corroboravi atque relevavi, nihil de meis addens vel minuens, quod sensum vel sententiam mutet in aliquo propter literam vel silabam, currente Millesimo Ducentesimo Quinquagesimo Quinto, Indictione XIII. de mense Marcii.

Erant autem certi olim reditus constituti *Comitibus*, multique incerti ad eos deferebantur. Ut uno exemplo utar ex Lege CXXVII. Langobard. Caroli Magni, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. sublucere videtur, tertiam saltem partem *Fredarum*, sive multarum pro criminibus debitarum, spectasse ad *Comitem*. Id sane ex subsequenti Lege CXXXVIII. constat factum de *Heribannis*, hoc est de poenis pecuniariis, quae à contemnentibus ire ad exercitum pendebantur. *Heribannum*, inquit Carolus Magnus, *Comes exactare non praesumat; nisi Missus noster prius Heribannum ad partem nostram recipiat, & ei* (idest Comiti) *suam tertiam partem exinde per jussionem nostram donet*. In Lege quoque Salica Titul. LII. vel LIII. *tertiam partem in Frido* (hoc est de *Multa*) *Gravio* (idest Comes) *ad se recolligere* dicitur. Sed & ex reliquis caussarum Multis tertiam partem percipiebat Comes, dum tamen ipse eam caussam egisset. Haec statuit Pippinus Italiae Rex Lege XX. Langobardor. *De Compositionibus, quae ad Palatium nostrum pertinent, si Comites ipsas causas commoverint ad requirendum, illi tertiam partem ad eorum percipiant opus: duas vero ad Palatium.* Praedia quoque certa in usum Comitis constituta erant. Apud Campium Tom. I. Histor. Ecclef. Placent. pag. 439. in Diplomate Lotharii Italiae Regis Anno DCCCCXLVIII. inter fines cujusdam terrae recen-

recensetur *ab Occidente possessio. Comitatus Laudensis*. Et quidem diu quoque in Hungaria idem mos perduravit, ut Comites tertiam partem de tributis & vectigalibus consequerentur. Otto Frisingensis de Gestis Frideric. I. Lib. prim. Cap. 31. Hungariae Regnum divisum esse scribit in septuaginta Comitatus, & *de omni justitia ad Fiscum Regium duas lucri partes cedere, tertiam tantum Comiti remanere*. Hoc apud eos *jus Comitatus* appellabatur. Erant & alia jura, quibus fruebantur Comites. In Statutis Veronensibus Anno MCCXXVIII. scriptis, atque à doctissimo Campagnola Amico meo editis, Cap. CXCIII. in quodam Decreto excipiuntur *illi, qui habent Gastaldias ab Imperio, vel à Comite*. Vide etiam quae in Dissertat. superiori *de Marchionib.* dixi, laudans Diploma Friderici I. Augusti confirmantis Bonifacio Comiti Sancti Bonifacii Comitatum Veronensem cum suis juribus ac proventibus. In altero Diplomate eadem jura contulit idem Fridericus Sauro Comiti Sancti Bonifacii Anno MCLXXVIII. Denique hoc monendum puto, suos quoque *Vicecomitibus* fuisse publicos proventus: idque constat ex Diplomate Conradi I. Augusti, quo Ingoni Episcopo Mutinensi multa largitur, & prae reliquis, *omnia, quae vocata sunt Publica, Fiscalia, Comitalia, aut Vicecomitalia*. Ex Archivo Capituli Canonicorum Mutinensium, ubi adservatur autographum, illud evulgavit Sillingardus in Catalogo Episcopor. Mutinens. tum Ughellius Tom. 2. Italiae Sacrae. Sed quia neuter integrum monumentum descripsit, accipiant iterum Lectores, quale in membrana sincerius ac plenius legitur.

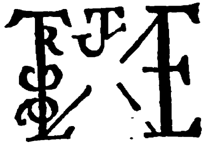
Conradi I. Augusti Praeceptum, quo Ingoni Episcopo Mutinensi Comitatum ejusdem Urbis & agri cum suis juribus largitur, Anno 1038.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus superna disponente clementia Imperator. Si..... retributionis...... ditatur, quisquis locis Deo dicatis sua concesserit, aut inmerito prosperabitur, qui conlata ut sincere à cultoribus Ecclesiarum Dei sua auctoritate corroboraverit. Quapropter omnium Sancte Dei Ecclesie, nostrorumque presentium scilicet ac futurorum noverit solertia, quatenus Wido *Sancte* Taurinensis Ecclesie Episcopus, *nosterque fidelis, nostram adiit celsitudinem flagitans, uti pro Dei amore, animeque nostre remedio omnia Sancte Mutinensis Ecclesie in honore Sancti Geminiani Confessoris Christi dicatae, cui Dei auctoritate* Ingo *venerabilis* Episcopus *deservit, à predecessoribus nostris tam Regibus quam Imperatoribus, atque Religiosis viris conlata, nostrâ Imperiali censurâ confirmare & corroborare dignaremur. Cujus digne peticioni assensum prebentes, ejusdemque beatissimi Geminiani Episcopi & Christi Confessoris implorandam assidue opem considerantes, hoc Preceptum fieri jussimus: per quod tam cultis quam incultis seu in preinsertis locis* omne Comitatu ejusdem Civitatis *cum omnibus mobilibus & immobilibus ad se pertinentibus. Et concedimus quicquid ad nostrum jus pertinere videtur, terris scilicet, & omnem districtum, atque domos publicas, murumque ipsius Civitatis cum Fisco, & Teleneo*

integro, seu cum omni jure civili intus & extra per circuitum usque in omnibus finibus suis. Coherentiae vero hujus Comitatus sunt. Prima usque in finem..... Secunda usque in Bolonia. Tertia etiam usque...... tua. Quarta scilicet ad initium Comitatus Lucensis. Cortes etiam ipsius Comitatus & terretoria, Castella, Villas, Mansos, necnon utriusque sexus familias, servos & ancillas, herimannos, & herimannas, domos quoque, possessiones, piscationes, foresti, pascua montibus seu planiciebus, aquationes, aquarumque cursus seu decursus, paludes, cuncta habita & tenta atque possessa ad partem ipsius...... salis à predicto Ingoni Episcopo. vel à quolibet predecessore ejus; atque omnia aliquo inscriptionis titulo seu investiturà actinus donata, collata, atque tradita predicte sancte Mutinensis Ecclesie à quibuscumque hominibus vel potestatibus, donamus, concedimus, confirmamus, modisque omnibus corroboramus, una cum campis, vineis, pratis, pascuis, jerbis, silvis, frascariis, buscariis, montibus, collibus, vallibus, planitiebus, ripis, rupinis, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, piscationibus omnia cum omnibus rebus, quae dici vel nominari possunt, ad predictam Episcopii Sedem in integrum pertinentibus. Et per hoc nostre confirmationis Preceptum de nostro & Regni jure & dominio in presate Sancte Mutinensis Ecclesie jus & dominium omnino transfudimus, ac delegamus predictum districtum presati Comitatus & Teloneum, seu mercatum, cum omni functione Regali, seu domos, muros, terrasque, & utriusque sexus servos & ancillas, & omnia, quae vocata sunt publica, Fiscalia, vel Comitalia, *aut* Vice Comitalia, *quae posita esse videntur & constructa in predicto Comitatu Mutinensi tam intus quam extra per circuitum usque in predictis finibus. Ea videlicet*

A *ratione, quatinus Dominus Ingo venerabilis Episcopus, qui eidem Ecclesiae presidere videtur, suique successores, potestatem illic habeant per se aut per suos Missos judicandi, distringendi, Placitum.......tenendi, vel quicquid eorum utilitas decreverit, faciendi ad augmentum & honorem predicte Mutinensis Ecclesie, & ita faciendi, omnique modo*
B *judicandi & distringendi, veluti in nostram aut Marchionum vel Comitum fuisset praesentiam, ab hinc remota omni nostra, nostrorumque successorum, omniumque hominum contradictione, minoratione aut molestatione. Igitur quicumque infra praedictam Urbem, vel supradictum Comitatum, vel in ejus Provincia in integrum, seu in presatis Corti-*
C *bus & Castellis, habitator extiterit, aut castellaverit, nec non Vassalli ejusdem Comitatus non in praesentia alienorum Comitum, & Marchionum vel Missorum nostrorum, eorum lites aliter agere, vel ullo modo diffinire liceat, nisi ante Ingonem reverentissimum Praesulem, suosque successores, seu eorumque Legatos decrevimus, sicut supra concessum*
D *habemus. Et quidquid ante eorum praesentiam finitum atque judicatum fuerit, perpetua stabilitate permaneat. Precipientes itaque jubemus, ut deinceps nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdascio, Gastaldius, aut ullus Reipublice Procurator; seu alia quelibet magna parvaque persona nostrorum Regnorum predictam sanctam Dei sedem,*
E *ejusque Vicarios disvestire, molestare, aut inquietare, mansionaticum facere, teloneum, districtum, Placitum, aut aliam quamlibet functionem exigere, seu de praedictis rebus facere violentiam audeat. Si quis igitur hoc nostrae corroborationis Preceptum infringere, aut quodam temerario ausu temptaverit aut attenuare, sciat se compositurum auri optimi Libras ducentum, centum medietatem*

tem Kamerae nostrae, & medietatem praetaxato Episcopo, suisque successoribus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria roborantis anuli nostri impressione insigniri jussimus.

Signum Domni Chuonradi *invictissimi Imperatoris.*

Kadelous Cancellarius vice Domni Herimanni Archicancellarii recognovit.

Locus Sigilli cerei.

Datum XVII. Kalendas Aprilis, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVIII. Indictione VII. Anno autem Domni Chuonradi Regni XIV. Imperii XII.

Actum Colonia, feliciter.

Comitum auctoritas, uti jam monui, in regendis Urbibus Lombardicis eodem Seculo Undecimo decrescere coepit, ita ut tandem Comites tantum rurales in hisce regionibus reliqui fuerint. Urbes enim sensim attollentes caput, (sive per Privilegia Augustorum, sive per vim) munus & jura Comitum Saecularium, aut Episcoporum, easdem titulo Comitis gubernantium, attriverunt, sese in libertatem denique vendicantes. Uti dicam in Dissertat. XLV. *de assumta a Civitat. Italic. libertate* non id ubique factum simul, eodemque tempore. Nam sub finem ipsius Undecimi Seculi, etsi jam nonnullae Urbes Comitum imperio se subtraxissent, aliae tamen in eorumdem obsequio stabiles permanebant. Cujus rei multa possem afferre documenta, sed paucis rem expediam. Bergomatibus Anno MLXXIX. suus adhuc erat *Comes*. Accipe quid habeat Charta ex Cremonensium Canonicorum Archivo depromta, eodemque Anno scripta, *Mense Aprili, Indictione II.* Haec ibi: *Dum in Dei nomine, Comitatu Pergomense, in loco Gabiano, non multum longe ab atrio Ecclesiae, in judicio resideret Giselbertus Comes istius Comitatus, justitiam faciendam ac deliberandam: residentibus cum eo Walcausus Judex, & Arnulfus atque Lanfrancus Judices, seu Redulfus Legis Doctor, & Albertus Marchio, seu Albericus de Casale &c. Ibique in eorum presentia & judicio veniens Domnus Arnulfus sancte Cremonensis Ecclesie Antistes &c.* Accipe & alteram Chartam in ejusdem Capituli Cremonensis Tabulario adservatam, & scriptam *Anno ab Incarnatione Domni nostri Jesu Christi MLXVI. Septimo Kalendas Novembris, Indictione V.* Haec inde excerpsi: *Dum in Dei nomine in Comitatu Bergomensis, in via publica, in loco Grumello, in judicio residebat Dominus Harialdus Comes ujus Comitatu Bergomense, ad justitiam faciendam ac deliberandam &c. Ibi eorum veniens presentia Domnus Hubaldus Dei gratia Episcopus Episcopio sancte Cremonensis Ecclesie &c.* In fine autem haec subscriptio legitur: *Signum manus suprascripti*

pti Domni Harialdi Comite, qui hoc si-gnum Crucis fecit. Si heic agitur, ut veri simile est, de *Grumello* Vico, nunc Cremonensis agri, à Sexto duobus tantum passuum millibus distante, & paucis ab ipsa Urbe Cremona: jam vides, admodum attritum temporibus iis fuisse Comitatum Civitatis Cremonensis: quod & alibi monui, ac praecipue in Differt. XXII. *de Legibus;* quuum Episcopis Cremonensibus concessus fuerit Comitatus & districtus intra Civitatem & extra per *quinque milliariorum spatia*, ut elucet ex variis illius Ecclesiae Diplomatis heic editis. Reliquam antiqui Comitatus Cremonensis partem dispertiti fuisse videntur Imperatores, atque unam tradidisse Comiti Bergomati, alteram Brixiano. Propterea tam longe olim excurrebat Comitatus Brixianus, uti jam monui in Antiquit. Estens. Cap. VII.

FINIS TOMI PRIMI.

ELEN-

ELENCHUS
TOMI PRIMI.

DISSERTATIO PRIMA.

DISSERTATIO SEGUNDA.

DISSERTATIO TERTIA.

DISSERTATIO QUARTA.

DISSERTATIO QUINCTA.

DISSERTATIO SEXTA.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DISSERTATIO OCTAVA.

